

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

AVUSTRALYA BASININDA LOZAN GÖRÜŞMELERİ

DOKTORA TEZİ

Müslüm AKDOĞAN

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Taner BİLGİN

Bilecik, 2022
10297287

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

AVUSTRALYA BASININDA LOZAN GÖRÜŞMELERİ

DOKTORA TEZİ

Müslüm AKDOĞAN

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Taner BİLGİN

Bilecik, 2022
10297287

BEYAN

“Avustralya Basınında Lozan Görüşmeleri” adlı doktora tezinin hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel araştırma ve etik kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmının Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Bu çalışmanın, Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP), TÜBİTAK veya benzeri kuruluşlarca desteklenmesi durumunda; projenin ve destekleyen kurumun adı proje numarası ile birlikte, ETİK KURUL onayı alınması durumunda ise ETİK KURUL tarih karar ve sayı bilgilerinin beyan edilmesi gerekmektedir.			
DESTEK ALINMIŞTIR		DESTEK ALINMAMIŞTIR	X
Destek alındı ise;			
Destekleyen kurum;			
Destegin Türü		Proje Numarası	
1- BAP (Bilimsel Araştırma Projesi)			
2- TÜBİTAK			
Diğer;.....			
ETİK KURUL onayı var ise;			
ETİK KURUL karar tarih/sayı:		/.....	

Müslüm AKDOĞAN

10 Ocak 2022

ÖNSÖZ

Yunan Ordusu'nun kesin yenilgisinin ardından, Müttefikler Türklerin daha fazla ilerlemesini durdurmak maksadıyla ateşkes çağrısında bulundu. Bunun üzerine 3 Ekim 1922 tarihinde Mudanya'da Müttefik Devletler ile Ankara Hükümeti arasında mütareke görüşmeleri başladı. 11 Ekim 1922'de imzalanan ateşkes anlaşmasının ardından en kısa süre içerisinde barış görüşmelerine başlanmasına karar verildi. Kısa bir hazırlık döneminin ardından 20 Kasım 1922 tarihinde Lozan'da barış görüşmelerine başlandı. Dört yıl süren Türk Millî Mücadele hareketi başarıyla sonuçlanmış, Türklerin Büyük Devletlere karşı savaş meydanında verdiği bağımsızlık mücadelesi Lozan'da diplomasi meydanına taşınmıştı.

Bu süreçte yaşanan çetin tartışmalar ve tarafların masa başında verdiği savaş, dönemin en önemli iletişim aracı olan gazeteler tarafından gün gün dünya kamuoyuna duyurulmuştur. İngiliz dominyonu olan ve Birinci Dünya Savaşı'nda binlerce vatandaşını özellikle de Çanakkale Cephesindeki savaşlarda kaybeden Avustralya da görüşmeleri yakından takip etmiştir. Zira Avustralya'nın Türkiye ile ilgili hassasiyet ve beklentileri henüz cevap bulmamıştı. Bu çalışmada, Avustralya basınında Lozan görüşmeleriyle ilgili gelişmelerin nasıl yer aldığı, ne biçimde değerlendirildiği, kamuoyunun ne şekilde yönlendirildiğini tespit etmek amaçlanmıştır.

Ortaya konulan bu tezin yazılmasında yöntemimi takip eden, çalışmaya şekil veren ve bütün süreç boyunca desteğini esirgemeyen değerli danışmanım Doç. Dr. Taner BİLGİN'e kıymetli katkı ve emekleri için içten teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Ayrıca tez konumu seçmemede verdiği cesaret ve fikirlerle destek olan çok değerli hocam Doç. Dr. Dilara USLU'ya da teşekkür ve hürmetlerimi sunarım. Bunun yanında Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim üyelerinden başta Doç. Dr. Halim DEMİRYÜREK ve Doç. Dr. M. Serhan YÜCEL, olmak üzere Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Tarih Bölümünün tüm değerli hocalarına ve sayın jüri üyelerim Doç. Dr. Arif KOLAY ve Doç. Dr. Zafer ATAR'a da hassaten teşekkür ederim. Okumalarda desteğini esirgemeyen Doktora Öğrencisi değerli kardeşim Ümit YETİK'e, Ertuğrul ÇAM şahsında Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nün bütün personeline ve çalışmam boyunca desteklerini ve sabrını benden esirgemeyen eşim Güldar AKDOĞAN'a ve kızım Deniz AKDOĞAN'a teşekkür ederim.

Müslüm AKDOĞAN

10.01.2022

ÖZET

AVUSTRALYA BASININDA LOZAN GÖRÜŞMELERİ

Lozan Antlaşması, Avrupa için yüzyıllardır süren “Doğu Sorununa” noktayı koyan, Türkler için ise büyük milletler ile eşit ve bağımsız yaşayacağını tescilleyen antlaşmadır. Lozan Antlaşması dünya tarihinde nadir rastlanabilecek, üzerinden 98 yıl geçmesine rağmen halen canlılığını koruyan bir antlaşmadır. Antlaşma’nın üzerinden bir Dünya Savaşı ve sayısız bölgesel savaş geçmiştir. Fakat tüm bu savaşlar boyunca Türkiye’yi barışta tutan, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin temellerini sağlamlaştıran bir antlaşma olmuştur. Avustralya, İngiliz Ulusal Topluluğunun bir üyesi olarak Birinci Dünya Savaşı’na gönüllü katılmış, Çanakkale Muharebelerinde Türklere karşı savaşmış ve bu toprakların altında yaklaşık 30.000 vatandaşını bırakarak geri çekilmiştir. Bu savaştan sonra Anzak mezarlıklarının statüsü belirlenene kadar ve İngiliz dominyonu olması sebebiyle İngiltere ve Türkiye arasındaki meseleler çözülene kadar Avustralya’nın gündeminden Türkiye hiç düşmemiştir. Bu çalışmada, Birinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin İngiliz Ordusunda yer alan ve sonrasında Türk Milleti ile günümüze kadar devam eden duygusal bir bağ kuran Avustralya’nın, Lozan görüşmelerinde basınına yansıyan haber ve yorumlar incelenmiş, böylelikle görüşmelerin Avustralya kamuoyuna nasıl yansıtıldığı tespit edilmiştir. Avustralya’nın her eyaletinin en tirajlı ve farklı dünya görüşüne sahip birbiriyle rekabet içinde olan gazeteleri ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: Lozan Konferansı, Avustralya basını, Müttefikler, İsmet Paşa, Ankara Hükümeti.

ABSTRACT

LAUSANNE INTERVIEWS IN THE AUSTRALIAN PRESS

The Treaty of Lausanne is the treaty that puts an end to the "Oriental Question" that has been going on for centuries for Europe, and that the Turks will live equally and independently with the great nations. The Treaty of Lausanne is a rare treaty in the history of the world, which still maintains its vitality even after 98 years. A World War and numerous regional wars have passed since the Agreement. But throughout all these wars, there has been an agreement that has kept Turkey at peace and strengthened the foundations of the Republic of Turkey. As a member of the British National Community, Australia voluntarily participated in the First World War, fought against the Turks in the Battles of Dardanelles and withdrew, leaving about 30,000 citizens under these lands. After this war, until the status of the Anzac cemeteries was determined and the issues between England and Turkey were resolved due to being a British dominion, Turkey never fell from the agenda of Australia. In this study, the news and comments reflected in the press of the Lausanne talks of Australia, which took part in the British Army of Turkey during the First World War and then established an emotional bond with the Turkish Nation, which continues until today, were examined. Thus, it was determined how the interviews were reflected to the Australian public. The newspapers of each state of Australia, which have the most circulation, have different world views and in competition with each other, are examined.

Key Words: Lausanne Conference, Australian Press, Allies, Ismet Pasha, Angora Government.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AVUSTRALYA'YA GENEL BAKIŞ, BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONUNDAN MUDANYA MÜTAREKESİNE KADAR OLAN SÜREÇ VE AVUSTRALYA BASININDA MUDANYA MÜTAREKESİNDEN LOZAN KONFERANSI'NA KADAR OLAN DÖNEM

1.1. Avustralya'ya Genel Bakış.....	6
1.2. Birinci Dünya Savaşı Sonundan Mudanya Mütarekesine Kadar Olan Süreç	7
1.2.1. Birinci Dünya Savaşı'nın Sona Ermesi, Mondros Mütarekesi ve Sevr Antlaşması.....	7
1.2.2. Büyük Taarruz.....	10
1.3. Mudanya'dan Lozan'a Türkiye'deki Siyasi Gelişmeler	12
1.3.1. Mudanya Ateşkes Antlaşması'nın İmzalanması	12
1.3.2.İstanbul'a Giriş ve İsmet Paşa'nın Hariciye Vekili Seçilmesi	14
1.3.3. Saltanatın Kaldırılması.....	15
1.3.4. VI. Mehmed'in (Vahdettin) Ülkeden Ayrılışı.....	16
1.4. Mudanya'dan Lozan'a Müttefikler'deki Siyasi Gelişmeler.....	17
1.5. Konferans Hazırlıkları Ve Tarafların Hedefleri	18
1.5.1. Konferansın Yerinin ve Türk Temsil Heyetinin Belirlenmesi	18
1.5.2. Konferansın Ertelenmesi	19
1.5.3. Türk Heyetinin Hedefleri	20
1.5.4. Müttefiklerin Hedefleri	22
1.5.4.1. İngiltere, Fransa ve İtalya'nın Hedef ve Beklentileri	22
1.5.4.2. Amerika Birleşik Devletleri'nin Hedef ve Beklentileri	26
1.5.4.3. Avustralya'nın Hassasiyetleri ve Beklentileri.....	27

1.6. Lozana Varış Ve Konferans Açılana Kadar Geçen Dönem	28
--	----

İKİNCİ BÖLÜM

AVUSTRALYA BASININDA LOZAN GÖRÜŞMELERİNİN İLK DÖNEMİ (20 KASIM 1922 – 4 ŞUBAT 1923)

2.1. Lozan Konferansı'nın Açılışı Ve Komisyonların Teşkili	31
2.1.1. Lozan Konferansı'nın Açılışı.....	31
2.1.2. Komisyonların Teşkili.....	34
2.2. Konferansın İlk Döneminde Görüşülen Konular ve Avustralya Basınına Yansımaları	37
2.2.1. Trakya Sınırı Meselesi	37
2.2.2. Ege Adaları Meselesi	45
2.2.3. Boğazlar Rejimi Meselesi	47
2.2.4. Azınlıkların Korunması, Esir ve Mübadele Meselesi	68
2.2.5. Patrikhane Meselesi.....	82
2.2.6. Kapitülasyonlar Meselesi	84
2.2.7. İktisadi ve Ekonomik Meseleler.....	89
2.2.7.1. Tazminatlar Meselesi	89
2.2.7.2. Osmanlı Borçları, Müttefikler Tarafından El Konan Altın ve Paralar.....	90
2.2.8. Musul Meselesi	92
2.2.9. Anzak Mezarlıkları Meselesi	100
2.3. I. Dönem Lozan Görüşmelerinin Sonlanma Süreci	103

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVUSTRALYA BASININDA LOZAN GÖRÜŞMELERİNİN ARA DÖNEMİ (4 ŞUBAT 1923– 23 NİSAN 1923)

3.1. Konferansın Dağılmasından Sonra Meydana Gelen Olaylar.....	112
3.1.1. Türk Heyetinin Yurda Dönüşü ve Bu Süreçte Yaşanan Olaylar.....	112
3.1.2. Ara Dönemde Azınlıkların Durumu, Esir ve Mübadele Meselesi	122
3.1.3. Meclis Gizli Oturumlarında Lozan	126
3.1.4. İngiliz Paramentosunda Lozan Tartışmaları	128
3.1.5. ABD'nin Türkiye'de Nüfuz Sağlama Çabalarına Yönelik Gelişmeler.....	130
3.2. Lozan Konferansı'nın İkinci Dönemine Yönelik Yapılan Hazırlıklar	133
3.2.1. Türkiye'nin Lozan Konferansı'nın İkinci Dönemine Yönelik Hazırlıkları .	133
3.1.2. Müttefiklerin Lozan Konferansı'nın İkinci Dönemine Yönelik Hazırlıkları	136

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AVUSTRALYA BASININDA LOZAN GÖRÜŞMELERİNİN II. DÖNEMİ VE TBMM'DE ONAYLANMA SÜRECİ (23 NİSAN 1923– 23 AĞUSTOS 1923)

4.1. Konferansın Yeniden Açılması	141
4.2. Konferansın İkinci Döneminde Görüşülen Konular	142
4.2.1. Yunanistan İle Tazminat ve Sınır Meseleleri.....	142
4.2.2. Ege Adaları Meselesi	153
4.2.3. Boğazlar Meselesi	155
4.2.4. İktisadi ve Ekonomik Meseleler.....	162
4.2.5. Kapitülasyonlar Meselesi	187
4.2.6. Anzak Mezarlıkları Meselesi	197
4.2.7. İstanbul'un Boşaltılması Meselesi	204
4.3. Barış Antlaşmasının İmzalanması ve Yankıları	207
4.4. Lozan Antlaşması'nın TBMM'de Onaylanma Süreci	218
SONUÇ.....	224
KAYNAKÇA	227
EKLER.....	286

GİRİŞ

1920’li yıllarda halkın tek haber kaynağı ve devletlerin kamuoyunu yönlendirmede kullandığı en önemli argüman gazetelerdi. Dolayısıyla gazeteler dönemi anlamakta en önemli kaynaklardan birisidir. Lozan Konferansı süresince hem Müttefik Devletler hem de Türkiye kimi zaman sesini duyurmak, kimi zaman da destek görmek için gazeteleri kullanmıştır.

Çeşitli belge ve ikincil kaynaklara dayanılarak birçok defa Lozan Konferansı ele alınmıştır. Bunlar arasında ana kaynak olarak değerlendirebileceğimiz eserlerden ilki, önsözünü İsmet İnönü’nün kaleme aldığı 1969 yılında Ankara Üniversitesi tarafından basılan Seha L. Meray’ın “Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler” adlı çalışmasıdır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin bağımsız, çağdaş bir hukuk devleti olarak dünyada kabul görmesini sağlayan Lozan Antlaşması’nın esas metni, Türkçe ve görüşmeler esnasında resmi dil olarak kabul edilen Fransızca olarak “Düstur” da bu eserden önce yayımlanmıştır. Fakat antlaşmanın esas metninin okunmasıyla yetinilmesi, hükümlerin gereği gibi anlaşılması ve Türk tarafının bu antlaşmayı imzalayana kadar nasıl güçlüklerle boğuştuğunu anlamak açısından yeterli değildir. Meray’ın bu eseriyle, antlaşma sürecinin hangi zorluklarla gerçekleştiğini, antlaşma metnindeki maddelerin nasıl oluştuğunu anlamak mümkün olmuştur. Meray’ın da eserini yazarken faydalandığı, Lozan Antlaşmasını anlamaya yardımcı olan bir diğer eser, görüşmeler sürecinde Lozan’da görevli olarak da bulunan gazeteci-yazar Ali Naci Karacan’ın ilk baskısını 1943 yılında gerçekleştirdiği “Lozan” adlı çalışmasıdır. Lozan’da yaşanan gelişmeleri gün gün, yıllarca topladığı belgeler ve uluslararası arşivlerden elde ettiği yazışma ve kayıtlarla da zenginleştirerek ilk olarak Lozan’ın 20. yıldönümünde bu eseriyle okuyuculara sunmuştur. Lozan’ı anlamakta diğer bir başucu kitabı Bilal N. Şimşir’in Lozan’da Türk Heyetinin Ankara Hükümeti ile, Müttefiklerin ise kendi hükümet ve İstanbul’da bulunan Yüksek Komiserlikleriyle gün gün yaptıkları telgraf muhaberesini sunan “Lozan Günlüğü” adlı eseridir. Bir diğer önemli eser, Devletler Hukuku Profesörü M. Cemil Bilsel tarafından kaleme alınan “Lozan” adlı kitabıdır. İlk baskısı 1933 yılında yapılan bu kitabında Bilsel, “karanlık görülmeden aydınlık anlaşılamaz” ifadeleriyle konuyu Birinci Dünya Savaşı safhasından anlatmaya başlamış, Mondros Mütarekesini ve Sevr Antlaşmasını da ayrıntılı bir şekilde eserinin ilk cildinde vererek, Lozan’ı ikinci cildinden itibaren uluslararası hukuk bakışıyla okuyucuya aktarmıştır. İsmail SOYSAL’a ait “Türkiye’nin Dış Münasebetleriyle İlgili Başlıca Siyasi Andlaşmalar” adlı eseri, Konferansta delegasyon başkanı ve yardımcısı olan İsmet İnönü ve Dr. Rıza Nur’un hatıraları ayrıca İsmet İnönü’nün ifadeleriyle

“barış antlaşmasının asıl mimarı” olan Mustafa Kemal Atatürk’e ait “Nutuk” adlı eseri, Lozan Antlaşmasını layıkıyla anlamak için mutlaka okunması gereken ana kaynaklardır.

Avustralya basını ile ilgili bugüne kadar Türkiye’de yapılan çalışmalara baktığımızda ise ilk olarak karşımıza Bilal N. Şimşir’in “Avustralya Türk Basını” adlı eseri çıkmaktadır. Şimşir, Avustralya Türklerinin 1970 yılından bugüne kadar çıkardığı 101 gazete ve dergiyi kitabında görüntülemiş, her gazete ve derginin fotoğraflarıyla birlikte her biri hakkında açıklayıcı bilgiler vermiştir. İkinci olarak Ali Sarıkoyuncu ve Esra Sarıkoyuncu Değerli’nin yayımladığı “Avustralya Basınında Çanakkale Muharebeleri” adlı makale yer almaktadır. Avustralya basınına ait beş gazeteden faydalanılarak Çanakkale Muharebeleriyle ilgili çıkan haberler irdelenmiştir. Avustralya basını ile ilgili Lisans Üstü tezlere gelince iki adet Yüksek Lisans teziyle karşılaşırız. İlki Emine Deniz Ay’a ait İstanbul Üniversitesi Genel Gazetecilik Ana Bilim Dalında yapılan, “Avustralya’da Yazılı Basının Gelişimi” başlıklı 2018 yılında yayımlanan tezdır. Tezde, Avustralya’daki gazete ve dergi sektörleri, basılı yayınların tarihçesi ve gelişimi hakkında bilgiler yer almaktadır. İkincisi ise Emine Bol Yazıcı’ya ait On Dokuz Mayıs Üniversitesi Tarih Ana Bilim Dalında yapılan, “Çanakkale Muharebelerinin Avustralya Basınındaki Yeri” başlıklı 2010 yılında yayımlanmış Yüksek Lisans tezidir. Bu tezde Çanakkale Muharebelerinin Avustralya Basınında yerini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Fakat çalışmayı irdelediğimizde her ne kadar Avustralya Basını dense de tek bir gazetenin (The Advertiser) temel alındığı görülmüş olup, kullanılan üç gazeteden diğer ikisinden eser miktarda faydalanılmıştır.

Yaptığımız çalışmanın orijinalliği, Avustralya basınının Birinci Dünya Harbinden önce halkının, haritada yerini bile bilmediği bir ülke olan Türkiye’nin verdiği mücadelenin son safhası olan barış görüşmelerini nasıl yorumladığı, ne tür tepkiler verdiğiyle ilgilidir. O dönem İngiliz dominyonu olan Avustralya’nın, konferans sürecine sadece İngiltere penceresinden mi baktığı, yoksa farklı ideolojik görüşe sahip, tüm eyaletlerden seçilmiş yüksek tirajlı gazetelerin meseleleri değerlendirmede İngiltere’den farklı bakış açıları mı güttüğü saptanmaya çalışılmıştır. Ayrıca konferansta görüşülen ve direk Avustralya’yı ilgilendiren, hatta bu meselenin çözümü sağlanmadığı takdirde savaşmayı göze aldıkları bir konu da vardı. Bu konu Anzak mezarlıklarının durumuydu. Özellikle bu meselede görüşmelere ve Türkiye’ye bakış açıları ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu çalışma, Türkiye’ye kilometrelerce uzak fakat Türkiye’nin yaşadığı bağımsızlık süreciyle bir o kadar yakından ilgili olan Avustralya basınının değerlendirmelerini irdelleyen ilk araştırmadır.

Ayrıca Lozan Antlaşmasının 100. yıldönümüne yaklaşan bu günlerde Türk basını ve halkını oldukça meşgul eden Lozan ile ilgili bazı argümanlar söz konusudur. Lozan Antlaşması ile İslam başsız mı bırakıldı? Lozan, muazzam bir imparatorluk mirasının hân-ı yağması (yağma sofrası) mıdır? Bu argümanlara ve özellikle 2023 yılında açıklanacak olan Lozan'ın gizli maddeleri var mıdır? sorularına yabancı kaynaklardan cevap bulmaya çalışıldı. Hem de Birinci Dünya Savaşı'nda bizzat Türklerle göğüs göğüse çarpışmış, henüz Mudanya Ateşkes Antlaşması sürecinin geçerli olduğu, dolayısıyla hala “düşman” bir ulusun gözünden Lozan sürecine nasıl bakıldığı, Antlaşma imzalanınca verilen tepkilerin neler olduğu irdelenmiştir.

Lozan Görüşmelerinin Avustralya basınına yansımalarına dair bu çalışmanın ana kaynağı Avustralya'nın altı eyaletinin en tirajlı on gazetesidir. Bu gazeteler Avustralya'nın en saygın ve en çok okura ulaşan gazeteleri olduğu için seçilmiştir. Çalışma konum olan gazetelerle ilgili kısa bilgiler vermek Lozan görüşmelerine olan bakış açılarını kavramak adına önemli olacaktır.

The Argus: Victoria eyaletine bağlı Melbourne şehrinde 1846-1957 yıllarında çıkan günlük sabah gazetesidir. Avustralya'da yayınlandığı dönemin en çok okunan gazetesiydi. Muhafazakâr çizgiye sahip bir gazete olmuştur. Bu gazetenin en büyük rakibi ise liberal görüşlere sahip The Age gazetesiydi.¹

The Age: Victoria eyaletine bağlı Melbourne şehrinde kurulan gazete, 1854 yılından beri yayın hayatındadır. Liberal dünya görüşüne sahiptir. Avustralya'da araştırmacı gazeteciliğin lideri olarak görülmektedir. Muhabirlerinin sayısız basın ödülleri vardır. Liberal görüşe sahip bir gazetedir.²

The Advertiser: South Australia eyaletinin Adelaide şehrinde 12 Temmuz 1858'de yayın hayatına başladı. İlk olarak The South Australia Advertiser adıyla yayınlandı. 1889 yılında The Advertiser adıyla yayın hayatına devam etti. Gazete Avustralya Federasyonu'na yönelik hareketi destekledi.³

¹ J. Usher (2008). *The Argus – Life and Death of A Newspaper*. Australian Scholarly Publishing, s.1-7.

² J.C. Merrill & H. A. Fisher (1980). *The world's great dailies: profiles of fifty newspapers*. Hastings House, s. 44–50.

³ H. Mayer (1964). *The Press in Australia*. Landsdowne Press, s.159-160.

The Daily Telegraph: New South Wales eyaletine bağı Sydney şehrinde 1879 yılında kuruldu. Bütün tarihi boyunca İşçi Partisine karşı koyu bir Liberal Parti destekçisi olmuştur. Avustralya’da yapılan bir araştırmaya göre halk tarafından en partizan medya kuruluşu olarak görülmektedir.⁴

The Mercury: Günümüzde “Mercury” adıyla yayınlanan gazete 1854 yılında Tasmania eyaletinin Hobart kentinde yayın hayatına başladı. Muhafazakâr çizgiye sahiptir.⁵

The Northern Standard: 1920 yılında Northern Territory eyaletinin başkenti Darwin şehrinde Güney Avustralyalı İşçileri Birliği tarafından kuruldu. İşçi Partisini destekleyen partizan bir gazetedir.⁶

The Sun: New South Wales eyaletine bağı Sydney şehrinde kuruldu. 1903-1988 yılları arasında yayın hayatını sürdürdü. İlk yıllar sadece pazar günleri yayınlanan gazete kısa sürede Avustralya’nın pazarları en çok okunan gazetesi oldu. 1910 yılından itibaren günlük akşam gazetesi olarak yayınlandı.⁷

The Sydney Morning Herald: New South Wales eyaletine bağı Sydney şehrinde The Sydney Herald adıyla 1831 yılında yayın hayatına başladı. Avustralya’nın sürekli yayınlanan en eski gazetesidir. Öncelikle haftalık olarak çıkan gazete 1840 yılından itibaren günlük olarak yayın hayatına devam etmiştir. Gazete 1841 yılında gazeteci ve liberal politikacı John Fairfax tarafından satın alındı. Dolayısıyla gazete hadiseleri, liberal dünya görüşüyle kamuoyuna yansıttı. 1842 yılında gazetenin adı The Sydney Morning Herald olarak değiştirildi. En büyük rakibi The Daily Telegraph oldu.⁸

The Telegraph: South Australia eyaletinin Adelaide şehrinde 1862 yılında yayın hayatına başladı. Muhafazakâr çizgidedir. Günlük akşam gazetesi olarak yayınlandı.⁹

The West Australian: Western Australia eyaletine bağı Perth şehrinde, 1833 yılında yayın hayatına başladı. Avustralya’nın en eski ikinci gazetesidir. Sağ görüşe sahip yayınlar yapmıştır.

⁴ age, s.8.

⁵ The Mercury (30 Mart 1928). *Newspaper Changes*. s.8.

⁶ The Brisbane Courier (15 Nisan 1887). *Queensland News*. s.6.

⁷ Camperdown Chronicle (12 Mart 1943). *Unique Figure in Journalism*.s.2.

⁸ E.D. AY (2018). *Avustralya’da yazılı Basının Gelişimi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Gazetecilik Anabilim Dalı, İstanbul, s.6-7.

⁹ G. Souter (1981). *Company of Heralds*. Melbourne University Press, s. 591-603.

Genellikle Liberal-Ulusal Parti koalisyonunu desteklemiştir. Ülkenin en çok satan dördüncü gazetesidir.¹⁰

Tezimin Birinci bölümünde, Lozan Barış Görüşmelerine geçmeden önce, yabancı bir ülkenin basınında yer alan haber ve köşe yazılarını daha iyi anlamak ve bu sürece Türkler açısından kolay gelinmediğini kavrayabilmek adına, Avustralya'ya genel bir bakış, ardından Birinci Dünya Savaşından Mudanya Mütarekesine kadar geçen dönemden bahsedilmiştir. Devamında Mudanya Mütarekesinden Lozan Konferansı'nın açılışına kadar geçen süreç, Avustralya basını gözünden aktarılmıştır. Bölümün sonunda konferans hazırlıkları ve bu konferanstan beklentiler ile ilgili haber ve köşe yazıları yer almıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde 20 Kasım 1922 ile 4 Şubat 1923 tarihleri arasında gerçekleştirilen Lozan görüşmelerinin birinci döneminde yaşanan olayların, Avustralya basınına yansımaları incelenmiştir. Konferansa hangi şartlar ve hedeflerle başlandığı, iki taraf arasında yaşanan çekişmeler, Müttefiklerin kendi arasında yaşadığı anlaşmazlıklar ve uzlaşılan meseleler, Avustralya basını gözünden yaptığım değerlendirmelerle birlikte aktarılmıştır.

Üçüncü bölümde 4 Şubat-23 Nisan 1923 tarihleri arasında yaşanan Lozan görüşmelerinde ara dönem olarak tanımladığımız süreç ile ilgili gelişmeler Avustralya basını penceresinden aktarılmıştır. Avustralya basınının Lozan görüşmelerinin kopma sebebini neler olarak gördüğü, Müttefiklere ve Türk heyetine karşı kullandığı dil, her ülkeye eşit mesafede mi haber ve yorumlar yaptığı, akabinde tekrar görüşmelerin başlayacağı belli olunca özellikle Türklere karşı yaptığı haberlerde ve kullandığı dilde değişiklik olup olmadığı incelenmiştir.

Tezin son kısmı olan dördüncü bölümde ise 23 Nisan-24 Temmuz 1923 tarihleri arasında gerçekleştirilen Lozan görüşmelerinin ikinci dönemi, ardından 23 Ağustos 1923 tarihine kadar olan Ankara Meclisinde onaylanma sürecinin Avustralya basınına yansımaları yer almıştır. İkinci dönem görüşmelerinde Avustralya basınının en çok hangi meseleler üzerinde durduğu, özellikle Avustralya için en hassas konu olan Anzak mezarlıklarının durum ve statüsü için alınan kararın nasıl değerlendirildiği irdelenmiştir. Sonuç kısmında ise tezin başında sorduğumuz soruların cevabı bulunmaya çalışılan bir değerlendirme yapılmıştır.

¹⁰ J.S. Gans & A. Leigh (2012). How Partisan is The Press? Multiple Measures of Media Slant. *The Economic Record*, 88(208), 132.

BİRİNCİ BÖLÜM

AVUSTRALYA'YA GENEL BAKIŞ, BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONUNDAN MUDANYA MÜTAREKESİNE KADAR OLAN SÜREÇ VE AVUSTRALYA BASININDA MUDANYA MÜTAREKESİNDEN LOZAN KONFERANSI'NA KADAR OLAN DÖNEM

1.1. Avustralya'ya Genel Bakış

Avustralya ya da resmi adıyla Avustralya Topluluğu, Güney Yarım Kürede yer alan bir kıta ülkesidir. Avustralya, 8.617.930 km² karada, 80.920 km² sularda olmak üzere toplam 8.698.850 km²'lik bir alana sahiptir. 18. Yüzyılda gerçekleştirilen keşif ve göçlere kadar bu ada ülkesinde Aborjin denen yerli halk yaşıyordu. Hollandalılar tarafından keşfedilen ülke kısa bir süre sonra İngiltere'nin nüfuz alanı olmuştur. İngiltere 1788-1868 yılları arasında Avustralya'ya cezai gönderim kapsamında zorunlu göç politikası uygulamıştır. İlk zorunlu göçten itibaren ülkede nüfus düzenli bir şekilde artmış ve 19. yüzyılın ortalarında adanın tamamının keşfini müteakip beş yeni Kraliyet kolonisi kurulmuştur. 1 Ocak 1901 tarihinde altı koloni birleşerek federal yapı halini almış ve Avustralya Federal Devletleri'ni oluşturmuştur. Kurulduğu günden itibaren liberal-demokratik politik sistemi benimseyen Avustralya, altı eyaletten oluşmaktadır. Avustralya 1942 yılında İngiltere ile birçok yasal bağı koparmış, bu tarihten sonra Amerika Birleşik Devletleri'ne daha yakın olmuştur. 1951'den beri Avustralya, Anzus antlaşması ile ABD'nin resmi olarak askeri müttefikidir. Avustralya ile İngiltere arasındaki son yasal bağ 1986 Avustralya Akdi ile sona ermiştir.¹¹

Osmanlı İmparatorluğu'nun Avustralya ile olan ilk teması 19. yüzyılda gerçekleşmiştir. O dönemde sanayi devriminin etkisiyle eski Dünyada yaşayan halk daha iyi bir yaşam için yeni dünyalara göç ediyordu. Özellikle Suriye ve Lübnan başta olmak üzere Osmanlı topraklarından da Avustralya'ya göç başladı. 1880'li yıllardan itibaren her geçen gün artan Avustralya'ya yönelik Osmanlı vatandaşı göçü, göçmenlerin hak, hukuk ve menfaatlerinin korunup gözetilmesi için gerekli diplomatik temsilciliklerin açılması taleplerini doğurdu. Bunun üzerine Osmanlı İmparatorluğu tarafından 1887 yılında ilk konsolos görevlendirildi. Çanakkale Muharebelerine

¹¹ Ana Britannica (1987). *Avustralya*. Ana Yayıncılık ve Sanat Ürünleri, s.20-41; E.D. AY, **agt**, s.3.

kadar Osmanlı-Avustralya ilişkilerinin ana başlıklarını göçmenler, Osmanlı Devleti'nin Avustralya'dan bitki, hayvan ve maden ürünü talebi ile Balkan ve Birinci Dünya savaşında Avustralya'daki Müslüman göçmenlerin Osmanlıya yaptıkları nakdi yardımlar oluşturdu.¹²

Türkler ile Avustralyalıların asıl teması ve günümüze kadar devam eden ilişkilerinin sebebi Birinci Dünya Savaşı esnasında gerçekleşen Çanakkale Muharebeleri olmuştur. Büyük Savaşta 1915 yılına gelindiğinde İngilizler, Doğu cephesinde Rusları rahatlatmak ve İstanbul'u ele geçirerek Osmanlı'yı savaş dışı bırakmak amacıyla, Donanması ile Çanakkale'ye saldırmış, Türklerin güçlü top ateşi ve mayınları yüzünden başarılı olamamıştı. 18 Mart 1915 tarihinde yaşadıkları büyük yenilgi üzerine İngilizler karadan saldırmaya karar verdi. Bu kararın sonucunda 25 Nisan 1915 tarihinde Seddülbahir ve Arıburnu kıyılarına çıkarak, üç ay boyunca Türklerle kanlı muharebeler yapan askerler, Anzak olarak nitelendirilen Avustralya ve Yeni Zelandalı askerlerdi. "Düşman" Türklerle birçok dostluk ve kahramanlık hadiseleri yaşayan Avustralyalılar, 6/7 Ağustos'ta yapılan son muharebelerden sonra arkalarında yaklaşık 30.000 ölü bırakarak Çanakkale'den çekilmişlerdi.¹³

1.2. Birinci Dünya Savaşı Sonundan Mudanya Mütarekesine Kadar Olan Süreç

1.2.1. Birinci Dünya Savaşı'nın Sona Ermesi, Mondros Mütarekesi ve Sevr Antlaşması

Birinci Dünya Savaşı, Almanya, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan ve Osmanlı İmparatorluğundan oluşan İttifak Devletleri'nin yenilgisiyle sonuçlandı.¹⁴ Savaşın sonunda Osmanlı ile İtilaf Devletleri (İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya) Mondros Mütarekesini imzaladı.¹⁵ Mütarekenin maddeleri şöyleydi;

1.Çanakkale'nin ve Karadeniz Boğazı'nın açılması ve Karadeniz'e serbestçe geçiş. Çanakkale'nin ve İstanbul Boğazı'nın Müttefikler tarafından askeri işgali.

2. Türk Sularındaki tek mil torpil tarlalarının, torpido tüplerinin ve sair her nevi manilerin yerleri gösterilecek ve bunları toplamak ve kaldırmak için her türlü yardımda bulunulacak.

3. Karadeniz'deki torpiller hakkında malumat verilecek.

¹² M. Temel (2016). Osmanlı Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı-Avustralya İlişkileri. *SUTAD Güz* (40), 29-42.

¹³ M. Tunçay (1997). *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*. Cem Yayınevi, s.47.

¹⁴ F. Armaoğlu (2002). *Siyasi Tarih*. Kronik Kitap, s.507-508.

¹⁵ Mondros Mütarekesiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. A. Türkgeldi (1948). *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*. Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, Ankara.

4. Müttefiklerin tüm esirleri, tekmi1 esir Ermeniler İstanbul'da toplanarak, kayıtsız ve şartsız Müttefiklere teslim olunacak.
5. Hudut muhafazasına ve dahili asayişe lüzumlu kıtalar hariç olarak, tüm Türk Ordusu hemen terhis olunacak.
6. Şimdi Türk sularında veya Türkler tarafından işgal edilmiş sularda bulunan tüm harp gemileri teslim edilecek ve bunlar gösterilecek sular ve limanlarda tevkif olunacak.
7. Müttefikler, kendi emniyetlerini tehditte görünce sevkulceyşi her bir yeri işgale hakları olacaktır.
8. Şimdi Türklerin işgalinde bulunan tekmi1 demiryollarından Müttefikler serbestçe istifade edecek ve düşmanların bunlardan istifadesi menolunacak. Türk sularında ticaret için veyahut ordunun terhisi için işleyecek Türk tüccar gemileri de aynı surette istifade edecektir.
9. Türk liman ve fabrikalarındaki tüm tamir vasıtalarından istifade olunacaktır.
10. Toros tünelleri Müttefikler tarafından işgal olunacaktır.
11. İran şimali garbisindeki Türk Kıta'larının hemen harpten evvelki hudut gerisine çekilmesi hakkında verilmiş olan emrin tatbikine devam olunacak. Kafkas ötesindeki Türk Kıta'larının bir kısmı geriye çekilmek emrini almış olup Müttefikler mahalli vaziyeti tetkikten sonra diğer kısım yerlerin de tahliyesini talep ederlerse buralardaki kuvvetler de çekilecektir.
12. Telsiz telgraflarla kablolar, Türk Hükümeti'nin muhaberatı müstesna olarak, Müttefiklerin kontrolüne geçecektir;
13. Bahri, askeri ve ticari hiçbir malzeme tahrip edilmeyecektir.
14. Müttefiklerin kömür, mazot, yağ, deniz malzemesi gibi Türk menabiinden elde edebilecekleri mevadın mahalli ihtiyaçlar tatmin edildikten sonra satın alınması teshil olunacaktır; bu mevattan hiç birisi harice ihraç edilemez;
15. Halen Türkiye kontrolünde bulunan ve mahalli ihtiyaçlar itibariyle derhal Müttefik makamlara tevdi1 lazım gelen Kafkas ötesindeki demiryolları Müttefik zabitan tarafından kontrol edilecektir.
16. Hicaz, Asir Yemen, Suriye ve Iraktaki tüm kuvvetlerin en yakın Müttefik kumandanlığına teslim olması, muhafazayı asayişe lazım gelenden fazla kuvvetin Kilikya'dan geriye alınması.

17. Trablusgarp ve Bingazi'deki tüm Türk zabitanının en yakın İtalyan Garnizonuna teslim olması, Türkiye'nin, buraya her nevi malzeme irsalatını tatil ve teslim emrine riayet etmeyecek zabitanla kat'i münasebeti taahhüt etmesi.
18. Trablusgarp ve Bingazi'de işgal altında bulunan teknil limanların, Mısırata da dahil olarak en yakın Müttefik garnizonuna teslim ve iadesi.
19. Asker veya sivil teknil Alman ve Avusturya tebaası bir ay zarfında tüm Türk toprağından ve uzaktakiler bu müddetten sonra, sürati mümkünle ile çıkarılacaktır.
20. Teçhizat, silah, cephaneye ile 5. madde mucibince terhis edilecek Türk Ordusu'nun nakil vasıtalarından herhangi bir maddenin Müttefiklere teslimi hakkında verilecek emirler icra olunacaktır.
21. Bir Müttefik devletler murahhası, Türk iâşe nezaretine raptedilecek ve Müttefiklerin menafini muhafazaya memur olacaktır. Bu murahhasa, bu bapta muhtaç olacağı her nevi malumat verilecektir.
22. Türk esirleri Müttefiklerin emrinde kalacak, Türk sivil esirler ile askeri hizmet yaşı haricindeki ihtiyar esirlerin terhis edilmesi dikkate alınacak.
23. Türkiye'nin düveli merkeziye ile münasebeti kesmek mecburiyeti.
24. Bir Ermenistan vilayetinde karışıklık olduğunda, Müttefikler bu vilayetin bir kısmını işgale yetkilidir.
25. Müttefikler ile Türkiye arasındaki muhasamat 31 Teşrinievvel 1918 Perşembe günü zevalden itibaren tatil edilecektir.¹⁶

Mütarekenin 7 ve 24. maddelerine göre, İtilaf devletleri güvenliklerini tehlikede gördükleri stratejik yerleri ve Vilayet-i Sitte'de (Altı Doğu Anadolu İli- Van- Bitlis-Elâzığ- Erzurum-Sivas-Diyarbakır) bir karışıklık çıkarsa, mazeret göstermeksizin o bölgeleri işgal edebilecekti. Bu madde doğrultusunda Osmanlı'nın dört bir tarafına işgal güçleri girdi. 15 Mayıs 1919 tarihinde ise Yunanlıların İzmir'i işgali, Anadolu halkı için bardağı taşıran son damla oldu.¹⁷ 19 Mayıs 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkmasıyla dört yıl süren

¹⁶ C. Bilsel (1998). *Lozan*. Sosyal Yayınları Cilt I, s.202-203.

¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. İ. Bozkurt & U. Karabulut (Ed.) (2019). *Millî Mücadelenin Başlangıcının 100. Yılında 1919*. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.

Millî Mücadele başladı.¹⁸ Müteakiben 10 Ağustos 1920 tarihinde Müttefikler ile Osmanlı Hükümeti arasında imzalanan Sevr Antlaşması¹⁹ Türklerin ölüm fermanı oldu. Bu anlaşma neticesinde Osmanlıdan tamamen ümidini kesen Türk halkı topyekûn Ankara Hükümeti'nin yanında yer aldı.²⁰

1.2.2. Büyük Taarruz

Dört yıl süren Millî Mücadelenin savaş meydanlarındaki son safhası ve önce Mudanya Mütarekesinin ardından Lozan'ın yolunu açan son savaş, Yunan Ordusu'nun İzmir'de denize dökülmesiyle sonuçlanan Büyük Taarruzdur.²¹

Mustafa Kemal Paşa taarruz kararını Haziran 1922 ortalarında vermiş olsa da bu kararı büyük bir gizlilik içinde tutmuştu. Sadece Genel Kurmay Başkanı, Milli Savunma Bakanı ve Batı Cephesi Komutanı taarruz kararından haberdardı. 26 Ağustos sabahı taarruza baskın şeklinde başlanması için çeşitli bölgelerde bulunan birlikler taarruz başlangıç hattına büyük bir gizlilik içinde, 7-8 gün boyunca gece intikal edip gündüz gizlenerek ulaşılar.²²

Türk Ordusu 25 Ağustos 1922 tarihinde taarruz hazırlıklarını tamamladı. Yunan Başkomutan Hacı Anesti'nin karargâhı İzmir'de, Türk Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın karargâhı ise cephe hattındaydı. Taarruz, 26 Ağustos sabahı saat 05.00-05.30 arasında Yunan cephesine doğru topçu atışlarıyla başladı. Top atışlarını müteakip Türk birlikleri Yunan mevzilerinin 200 m. yakınına kadar ilerledi. Ardından Yunanlılar tarafından yerleştirilmiş tel engeller aşarak buradaki tepeler ve Kalecik ile Poyralıkaya tepeleri ele geçirildi.²³

Yunanlıların çok güvendikleri ve İngiliz komutanların bu mevziler altı ayda aşamaz dedikleri mevziler bir saatten az bir sürede Türk birlikleri tarafından aşıldı. Yunan Ordusunun 27 Ağustos akşamı dağınık bir şekilde çekildiği tespit edilince, Türk karargâhından tümenlere

¹⁸ M. K. Atatürk (2011). *Nutuk*. Atatürk Araştırma Merkezi, s. 459-461.

¹⁹ Sevr Antlaşmasıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. İ. Soysal (1965). *Türkiye'nin Dış Münasebetleriyle ilgili Başlıca Andlaşmalar*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara; S.R. Sonyel (1973). *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika Mondros Bırakışmasından Büyük Millet Meclisi'nin Açılışına Kadar*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

²⁰ N. Erim (1953). *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, s.525-690.

²¹ M. K. Atatürk, *age*, s. 486.

²² F. Belen (1970). *Büyük Türk Zaferi*. Milli Eğitim Basımevi, s.23.

²³ İ. Görgülü (1992). *Büyük Taarruz*. Genelkurmay Basımevi, s.19-21.

taarruzun şiddetinin artırılması emri verildi. Akşam Yunan Ordusu'nun Uşak, Dumlupınar, Altıntaş hattına doğru çekildiği kesin olarak anlaşıldı.²⁴

Türkler karşısında zor duruma düşen Yunan karargâhı 28 Ağustos'ta General Trikopis emrine bir kolordu ve bir tümen daha verdi. Fakat bu çok geç kalmış bir karardı. Zira Türk kuvvetleri Yunan kuvvetlerini parçalamaya başlamıştı.²⁵

General Trikopis, 29 Ağustos'ta Türk süvarilerinin Yunan cephe hattının arkasında görülmesi ile Ordusu'nun kuşatıldığını anlamıştı. En büyük sorun, ordudaki yılgınlık ile koordinasyonun bir türlü sağlanamaması olmuştu. Trikopis, 29 Ağustos akşamı birliklerini Dumlupınar'daki hatta toplayarak bir savunma cephesi oluşturmayı düşündü. Fakat, General Franko ile birleşemediğinden bu planı gerçekleştiremedi. Mecburen geri çekilmeye devam etti. General Franko da İzmir yolunu tutmak için tedbirler aldı. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Paşa ve İsmet Paşa'yı toplayarak taarruzun şiddetle devamına karar verdi. Türk Ordusu 30 Ağustos'ta düşmana kesin darbeyi vurma emrini aldı. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa bizzat kendisi cephe ilerisine giderek taarruzu yönetti. Yunan birlikleri önde Türk piyadesi, arkasında Türk süvarilerinin saldırısı ile sıkışmıştı. Bu nedenle konumlarını koruyamayarak hızla geri çekilen Yunan Birlikleri, Murat Dağı'nı geçmeden 30 Ağustos günü Uşak istikametinde ilerleyen Türk takip kuvvetleri tarafından Dumlupınar'ın güneydoğusunda kuşatılarak savaşa zorlandı.²⁶

Yunan işgal birliklerinin geri çekilip İzmir'e varması durumunda burada yeni bir cephe kurup Türk Ordusuna karşı tekrar bir direniş gösterebilirdi. Bu nedenle, düşmanın kuşatılan birliklerinin imha edilmesi şarttı. Türk saldırısı karşısında tutunamayan Yunan birlikleri ağır bir mağlubiyet aldı. Kurtulabilenler dağınık bir şekilde savaş alanından kaçtılar. Başkomutanlık Meydan Muharebesi adını alan bu çarpışma Büyük Taarruzun kesin başarısını da ilan etmiş oldu.²⁷

Nihayet 9 Eylül 1922 yılında Türk Ordusu'nun İzmir'e girmesiyle Millî Mücadele'nin savaş alanındaki safhası sona erdi. İzmir'in geri alınmasından sonra Müttefikler, Türklerin Trakya ve İstanbul yönünde ilerlemesinden endişelenerek ateşkes çağrısında bulundu. Bu çağrıya

²⁴ H. Öksüz & İ. Köse (2017). Amerikan Arşiv Vesikalarında Büyük Taarruz. *Türkiyat Mecmuası* (c.27/2), s.224.

²⁵ Millî Savunma Bakanlığı, (1995). *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruz, c. II*, (1995). Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, 184-187.

²⁶ H. Öksüz & İ. Köse, **agm**, s.227.

²⁷ M. K. Atatürk, **age**, s. 486-487.

Ankara Hükümeti, İstanbul hariç olmak üzere Meriç Nehrine kadar Doğu Trakya'nın Türklere teslim edilmesi karşılığında olumlu yanıt vereceğini Müttefiklere bildirdi. Müttefiklerin bu şartı kabul etmesi üzerine 3 Ekim 1922 tarihinde Mudanya'da ateşkes görüşmeleri başladı. Bu görüşmeler ile tüm Müttefikler tarafından Ankara Hükümeti'nin Türklerin temsilcisi olduğu tescillenmiş oldu.²⁸

1.3. Mudanya'dan Lozan'a Türkiye'deki Siyasi Gelişmeler

1.3.1. Mudanya Ateşkes Antlaşması'nın İmzalanması

Görüşmelerde Ankara Hükümetini Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, İngiltere'yi General Harrington, Fransa'yı General Charpy ve İtalya'yı General Mombelli temsil etti. Mudanya görüşmelerinde, ateşkesle doğrudan ilgili durumda bulunan Yunanistan, General Mazarakis ve Albay Sariyannis'i görevlendirmesine rağmen, Yunan delegeler görüşmelere doğrudan katılmayıp Mudanya açıklarında bir gemiden takip ettiler. Zaman zaman gergin anların yaşandığı, hatta görüşmelerin kesilmesi tehlikesinin doğduğu mütareke, 11 Ekim 1922 tarihinde uzlaşmayla sonuçlandı.²⁹ Anlaşmada alınan kararlar şöyleydi;

1. Türk ve Yunan silahlı kuvvetleri arasında çarpışmalar duracaktır.
2. Trakya'daki Yunan kuvvetlerinin geri çekilecekleri hat, Adalar Denizi (Ege) ağzından Trakya ile Bulgaristan sınırının kesiştiği yere kadar olan Meriç Nehri'nin sol kıyısı olacaktır. Yunanlıların çekilmesi en çok otuz günde tamamlanacaktır.
3. Barış anlaşmasına değin, olası her türlü karışıklıkların önüne geçmek maksadıyla, Meriç'in sağ kıyısı Karaağaç ile birlikte, Müttetik Devletlerce saptanacak yerlere kadar Müttetik askerlerince işgal edilecektir.
4. Edirne çevresine ulaşımı sağlayan demiryolu bağlantısının geçiş özgürlüğünü aksamadan sürdürmesi için, Mustafapaşa'dan Kuleliburgaz'a kadar Meriç'in sağ kıyısını izleyen demiryolu kesimi üç Müttetik Devlet ile Ankara Hükümeti ve Yunanistan'ın birer delegesinden oluşacak karma bir komisyonca, özel bir sözleşme ile düzenlenecek, bir denetime bağlı tutulacaktır.
5. Ankara Hükümeti Doğu Trakya'da, memurlarıyla birlikte, yerel düzen ve güvenliğin sürdürülmesi, sınır ve demiryollarının korunması için, zorunluluk duyulan sayıda, jandarma

²⁸ İ. Görgülü, *age*, s.52-53.

²⁹ A. Güler (2017). *Bin Yıllık Hesaplaşma Lozan*. Halk Kitabevi, s.19.

kuvvetleri de bulunduracaktır. Bu kuvvetlerin toplamı, subayları ile birlikte, sekiz bini aşmayacaktır.

6. Yunan kuvvetlerinin geri çekilmesi ve sivil yönetimin el değıştirme işlemi, başlıca merkezlerde teşkil edilecek Müttefikler arası kurulların yönetiminde yapılacaktır. Bu kurulların görevi, yukarıda sözü geçen çekilme ve el değıştirme işlemlerini kolaylaştırmaya aracılık etmektir. Kurullar her türlü aşırılık ve şiddeti önlemeye çalışacaktır.

7. Bu kurullardan başka, Doğu Trakya'yı Müttefik Kuvvetler işgal edecektir. Yaklaşık yedi taburdan oluşacak kuvvetler, düzenin korunmasını sağlayacak ve söz konusu kurallara destek olacaktır.

8. Müttefik devletler kurulları ile askerlerinin geri çekilmesi, Yunan kuvvetlerinin boşaltma hareketi bittikten sonra otuz gün içinde gerçekleşecektir. Müttefik Devletler Hükümetleri, düzenin sürdürülmesi ve Türk olmayan halkın korunması için yeterince önlem alındığı konusunda uyuşurlarsa, bu geri çekilme işi daha erken bir tarihte yapılabilecektir. Böylece Ankara Hükümeti yönetimi ve jandarması bir bölgede düzenli bir biçimde görev yapmaya başlar başlamaz, müttefik kurulları ve kuvvetleri o bölgeden otuz günlük sürenin bitiminden önce çekilebilecektir.

9. Anadolu'da Ankara Hükümetinin kuvvetleri belirtilen çizgiler üzerinde duracak; bu çizgileri barış konferansının açılışına değin ve konferansın yapıldığı sürece geçmeyeceklerdir.

10. Çanakkale Bölgesi: Lâpseki kuzeyinde Bozburnu ve Güneyde Kumburnu temel noktaları oluşturmak üzere, Asya kıyısında yaklaşık on beş kilometre derinlikte bir çizgi. İzmit yarım Adası: İzmit körfezinde Darıca'dan başlayıp Gebze'den geçerek Karadeniz üzerine Şile'ye uzanan çizgi. Darıca'dan Şile'ye giden yol Ankara Hükümeti ile Müttefik Devletler askerlerince ortak kullanılabilir. Yukarıda belirtilen çizgiler Müttefik Ordularının her birinden bir subay ile Ankara Hükümetinin bir subayından oluşacak karma komisyonlarca belirlenecektir. Müttefik Devletler Hükümetleri ile Ankara Hükümeti çıkabilecek olayların önünü alacak gerekli önlemlere başvurmakla birlikte, aşağıda yazılı yerlerde kendi kuvvetlerinin sayısını çoğaltmayı ve tahkimat ya da başkaca askersel işlemlere girişmemeyi yükümlenirler.

11. Müttefik kuvvetler şimdi bulundukları topraklarda kalacaklardır. Bu topraklara Ankara Hükümeti, barış konferansının kararlarına değin, saygılı olmayı üstlenir. Bu topraklar şunlardır: İstanbul Yarımadasında: Karadeniz kıyısında Padima'nın yedi kilometre kuzey batısındaki bir

noktadan, Istranca, Mertekli, Kışağlı, Sinekli, Karasınan Çiftliği, Kadıköy, Yenice, Kadurina Çiftliği, Kalikratya'ya dek uzanan çizginin doğusundaki yarımada'nın tümü: Gelibolu Adasından: Baklaburnu, Saros Burnu, Bolayır ve Soğluma Ağzı çizginin güneyinde kalan Gelibolu Yarımadası'nın tümü.

12. Ankara Hükümeti, Barış Antlaşmanın onaylanmasına değin, Doğu Trakya'ya kuvvet geçirmemeyi, orada bir ordu toplamamayı ve bulundurmamayı yükümlenir.³⁰

Bu Sözleşme, imzasından üç gün sonra, 14/15 Ekim 1922 gece yarısı yürürlüğe girecektir. Ayrıca bu anlaşma ile birlikte en kısa sürede nihai barış antlaşmasının yapılması konusunda fikir birliğine varıldı.³¹

1.3.2. İstanbul'a Giriş ve İsmet Paşa'nın Hariciye Vekili Seçilmesi

18 Ekim 1922 tarihinde saat 15.00 sularında Refet Paşa ve Türk Jandarması vapurla Sirkeci'ye indi. Halk gelen kuvveti büyük bir sevinç ve coşkuyla karşıladı. Askerlerin ağzından, “Yakındır İstanbul'u da kurtaracağız” sözleri halka duygusal anlar yaşattı.³²

Aynı günlerde Ankara'da Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey, sağlık sorunlarını ileri sürerek istifa etti. Yerine ertesi gün 27 Ekim 1922'de Garp Cephesi Komutanı İsmet Paşa³³ seçildi. İsmet Paşa o süreci hatıralarında şöyle anlatmaktadır;

“Sulh konferansı için Lozan'a gidecek heyete ben fazla ilgi göstermiyordum. Hariciye Vekili vardı, hükümet vardı. Ben, bir büyük seferden sonra, bir de mütareke ile çok gergin askeri ve siyasi vaziyetlerin içinden geçmiş olarak yorgun bir haldeydim. ...Bir aralık Atatürk konferanstan bahsetti. Hiç alaka göstermedim. Ertesi gün tekrar buluştuk. Bu sefer Atatürk Lozan Konferansı için bana karşı daha ciddi bir tavır almaya başladı. Cevap olarak hükümet var, Hariciye Vekili var, vazife onundur, dedim. Hariciye Vekili de seni istiyor, dedi. Olmaz dedim, istemiyorum dedim. ...Artık hep beraber Ankara'ya dönmek zamanıydı. Atatürk bu sefer benimle ciddi olarak konuştu. Kesin vaziyet aldı. Behemehal gideceksin, başka çaremiz yoktur, bu vazifeyi yapacaksın, dedi. Benim Lozan'a gitmem böyledir.”³⁴

Türkiye'deki gelişmeleri yakından takip eden Avustralya basını da Ankara hükümetinin Lozan'da düzenlenecek barış konferansına katılmayı kabul etmesini “Ankara'nın Kabul Etmesi” başlığıyla sütunlarına taşımıştı. Haberde; “Ankara Lozan'da düzenlenmesi planlanan konferansa

³⁰ Mudanya Mütarekesiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. A. Türkgeldi, **age**.

³¹ C. Eraslan (2005). “Mudanya Mütarekesi”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye yayınevi, s.356-358.

³² A. N. Karacan (2018). *Lozan*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s.28-31.

³³ İsmet Paşa ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ş. S. Aydemir, (1993). *İkinci Adam Cilt-I-II*. Remzi Kitabevi, İstanbul; C. Koçak (2019). *İsmet İnönü ve Resmi Tarih*. Timaş Yayınları, İstanbul; C. Koçak (1996). *Türkiye'de Milli Şef Dönemi Cilt I-II*. İletişim Yayınları, İstanbul; M. Goloğlu (2017). *Milli Şef Dönemi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

³⁴ İ. İnönü (2018). *Hatıralar*. Bilgi Yayınevi, s.313-315.

*katılmayı kabul ediyor ve Müttefiklerden Lozan ile Ankara arasında haberleşmenin sağlanacağı bir telgraf hattı istiyor. Ayrıca Ankara Hükümeti daha önce Mudanya Ateşkes Anlaşmasında yer almayan İstanbul Hükümetinin Lozan’da da yer alamayacağına dair açıklama yapma kararı aldı” ifadelerini kullanmıştı.*³⁵

1.3.3. Saltanatın Kaldırılması

Müttefikler 27 Ekim 1922 tarihinde bir nota göndererek doğudaki savaşa son vermek maksadıyla Türkiye’yi İsviçre’nin Lozan şehrinde yapılacak konferansa davet etti. Fakat Müttefikler daveti hem Ankara hükümetine hem de İstanbul hükümetine yapmıştı. Bunun üzerine Sadrazam Tevfik Paşa Mustafa Kemal’e hitaben yazdığı mektupta memleket çıkarları için Lozan’da ortak hareket etmeyi önerdi. Mustafa Kemal mektuba verdiği cevapta, Türkiye devletinin tek temsilcisinin Ankara hükümeti olduğunu bu nedenle İstanbul hükümeti diye bir hükümeti kabul etmediğini belirtti. Fakat Tevfik Paşa ertesi gün “gayet acele” kodlu telgrafla talebini Ankara’ya tekrarladı.³⁶ Bunun üzerine Mecliste ateşli tartışmalar yaşandı. Mustafa Kemal’i destekleyen birinci grup milletvekilleri de Mustafa Kemal’e muhalif olan ikinci grup milletvekilleri de Tevfik Paşa’nın mektubuna sert tepki gösterdiler. Türkiye’nin tek temsilcisinin Millî Mücadeleyi yürüten Büyük Millet Meclisi olduğunu dile getirdiler. Bunun üzerine 30 Ekim 1922 tarihinde Meclise Rıza Nur, Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkıldığını belirten 6 maddelik bir önerge³⁷, ikinci grup milletvekilleri de saltanatın kaldırılması³⁸ için bir önerge³⁹ verdi. 1 Kasım 1922 tarihinde ise komisyona havale edilen önergeler Mustafa Kemal’in de müdahalesiyle genel kurula olumlu olarak geldi ve bir milletvekili⁴⁰ dışında oybirliği ile önergeler kabul edildi.⁴¹

³⁵ The Argus (2 Kasım 1922). *Angora’s Acceptance*. s.7; The Age (2 Kasım 1922). *Lausanne Accepted by Angora*. s.9; The Sydney Morning Herald (2 Kasım 1922). *The Kemalists*. s.9; The Advertiser (2 Kasım 1922). *Angora and Lausanne*. s.11; The Telegraph (2 Kasım 1922). *Lausanne Conference*. s.6; The West Australian (2 Kasım 1922). *Angora Accepts*. s.7; The Mercury (2 Kasım 1922). *Turks Accept The Conference*. s.7.

³⁶ B. N. Şimşir (2014). *Lozan Günlüğü*. Bilgi Yayınevi, s.65-66.

³⁷ Önergede Rauf Orbay, Kazım Karabekir gibi 80 milletvekilinin imzası vardı. 80. İmza Mustafa Kemal’e aitti (T. Akyol (2014). *Bilinmeyen Lozan*. Doğan Kitap, s.65.)

³⁸ Saltanatın Kaldırılması ile ilgili Ayrıntılı Bilgi için bkz. M.K. Atatürk, **age**; TBMM Z.C; D.A. Akbulut (2006). *Saltanat, Hilâfet ve Millî Hâkimiyet*. Temel Yayınları, İstanbul.

³⁹ Önergeyi ikinci grubun liderlerinden Hüseyin Avni Bey ve 24 arkadaşı verdi (**age**, s.65).

⁴⁰ Lazistan Milletvekili Ziya Hurşit Bey (**age**, s.69).

⁴¹ Y. Yazıcıoğlu (2018). *Her Yönüyle Lozan Antlaşması*. Kripto Yayınları, s.303-324.

Ankara hükümetinin aldığı bu karar Avustralya basınında geniş yankı uyandırdı. “Türkiye İçin Yeni Yasa, Tüm Yetki Mecliste, Saltanat Kaldırıldı” başlıklarıyla haber verildi.⁴²

Ardından “Sultan Devrildi” başlığıyla hilafetin devam edeceğini, mevcut Sultan’ın çekildiği belirtildi. Ankara hükümetinin çağdaş fikirlere sahip bir halife seçeceğini ve bunun da muhtemelen Abdülmecit Efendi olacağı ifade edildi.⁴³

8 Kasım 1922 tarihli Avustralya basını “Türk Kabinesi İstife Etti” başlığıyla İstanbul hükümetinin istifa ettiğini ve artık tüm gücün Ankara’da olduğunu bildirmişti.⁴⁴

1.3.4. VI. Mehmed’in (Vahdettin) Ülkeden Ayrılışı

Saltanatın kaldırılması ve Babıali hükümetinin istifasından sonra Sultan Vahdettin hayatını tehlikede görmüş, İstanbul’daki İngiliz Yüksek Komiseri Sir Horrace Rumbold’a yazdığı mektup ile sığınma talebinde bulunmuştu. Bu talebi üzerine Sultan Vahdettin 17 Kasım 1922’de İngiliz zırhlısıyla Malta’ya gitti.⁴⁵

Bu hadise Avustralya basınında geniş yer buldu. Nitekim 17 ve 18 Kasım tarihli gazete haberlerinde Sultan ve Sultan’ın yardımcıları hakkında haberler çıkmaya başlamıştı. Ayrıca Ankara hükümetinin saltanatı kaldırdıktan sonra eski sultanı yargılamak için Müttefiklerden iadesini talep edeceği şeklinde söylentiler de gazete sütunlarında yer almıştı.⁴⁶

Bu haberden birkaç gün önce ise henüz Sultan ülkeden ayrılmadan, basında şöyle ilginç bir haber yer almıştı: “*Sultanın sarayının personellerinden 140 kişi, tek vücut halinde şehirdeki İngiliz Büyükelçiliğine bizi koruyun diye yalvararak girdiler. Geceyi genel merkezde geçirdiler. Sonra aralarından biri ben korkmuyorum diyerek dışarı çıktı ve çıktığı gibi vuruldu. Kalanlar*

⁴² The Argus (6 Kasım 1922). *New Rule for Turkey*. s.9; The Age (4 Kasım 1922). *Sultan Dethroned*. s.13, (6 Kasım 1922). *A New Regime in Turkey*. s.9; The Advertiser (6 Kasım 1922). *Abdication of The Sultan*. s.9.

⁴³ The West Australian (6 Kasım 1922). *Sultan Abdicates*. s.7; The Sydney Morning Herald (6 Kasım 1922). *Turkish Sultanate*. s.9; The Daily Telegraph (6 Kasım 1922). *Sultan’s Fall*. s.5; The Telegraph (6 Kasım 1922). *Sultan Abdicates*. s.6; The Mercury (6 Kasım 1922). *Abdication of The Sultan*. s.5; The Sun (4 Kasım 1922). *Turk Autocracy*. s.1.

⁴⁴ The Sydney Morning Herald (7 Kasım 1922). *Turkish Cabinet Resigns*. s.9; The Daily Telegraph (7 Kasım 1922). *Turks Arrogant*. s.5; The Advertiser (7 Kasım 1922). *Turkish Cabinet Resigns*. s.9; The Telegraph (6 Kasım 1922). *Turkish Government*. s.7; The West Australian (7 Kasım 1922). *Kemalists in Power*. s.7; The Northern Standard (7 Kasım 1922). *The Turkish Government*. s.3; The Sun (5 Kasım 1922). *When Turks Bolted*. s.1.

⁴⁵ Y. Yazıcıoğlu, *age*, s.326-327.

⁴⁶ The Telegraph (18 Kasım 1922). *Off to Malta*. s.8; The Argus (18 Kasım 1922). *Ex-Sultan To Be Tried*. s.25; The Age (18 Kasım 1922). *Ex-Sultan To Be Tried*. s.15; The Sydney Morning Herald (18 Kasım 1922). *Ex-Sultan To Be Tried*. s.13; The Daily Telegraph (18 Kasım 1922). *The Near East*. s.7.

panikle kaplandı ve şimdi bir gemi ile Malta'ya gitmek üzere İrlanda Muhafızlarının kışlalarında kalıyorlar."⁴⁷

Avustralya basını, Sultan'ın 17 Kasım sabahı ülkeden ayrılmasını ise 19 ve 20 Kasım tarihli gazete haberleri ile kamuoyuna duyurmuştu. Haberde; "*Eski Sultan Tehlikede, Savaş Ofisinin yaptığı açıklamaya göre; Eski Sultan özgürlüğünün ve hayatının tehlikede olduğunu söyleyerek, tüm Müslümanların Halifesi olarak İngiltere'den korunma ve İstanbul'dan taşınma talebinde bulundu. General Harrington eski Sultanı aldı ve İngiliz savaş gemisine bindirdi. Ortadoğu Filo Komutanı Amiral Brock eski Sultanı Malta'ya götürdü*"⁴⁸ diyecekti.

1.4. Mudanya'dan Lozan'a Müttefiklerdeki Siyasi Gelişmeler

Müttefikler Büyük Savaştan galip çıkmışlardı ancak bu savaş onların maddi gücünü tüketmişti. Hepsi borç içindeydi. Bu nedenle halk artık yeni bir savaş istemiyordu. Askerler ise artık uzak diyarlardan evlerine dönmek düşüncesiyle. Üstelik Büyük Savaş sonrası Anadolu'da Sevr'in çökmesi Müttefik sömürgelerinde milli uyanışın tetikçisi olmuştu. Bu nedenle artık Türklere "düşmanlık" beslemenin vakti geçmişti. Bir an önce buradaki ekonomik çıkarların korunması için barış yapılmalıydı.⁴⁹

Fransa ve İtalya Türkiye'den toprak talebinden tamamen vazgeçerek bir an önce ekonomik çıkarlarını koruyacak bir antlaşmanın yapılmasını istiyordu. İngiltere'nin bu noktaya gelmesi için ise önce Liberal-Muhafazakâr Lloyd George hükümetinin değişmesi gerekti. Mustafa Kemal Paşa bu konuya Petit Parisien muhabirinin kendisi ile yaptığı röportajda da değiniyor; "*Lloyd George Hükümeti'nin son gününe kadar İngiliz politikasına güvensizliğimiz devam edecektir. Barış umudumuz yeni hükümettedir*" demiştir.⁵⁰

⁴⁷ The Age (15 Kasım 1922). *Ex-Sultan's Staff in Danger*. s.11; The Sydney Morning Herald (15 Kasım 1922). *Anxiety in Constantinople*. s.13; The Daily Telegraph (15 Kasım 1922). *Constantinople A Volcano*. s.9; The Advertiser (15 Kasım 1922). *The Edge of A Volcano*. s.9; The Telegraph (15 Kasım 1922). *Ex-Sultan Staff Alarmed*. s.2; The West Australian (15 Kasım 1922). *Beg For Protection*. s.9; The Mercury (15 Kasım 1922). *The Ex-Sultan Staff*. s.7.

⁴⁸ The Advertiser (20 Kasım 1922). *Sultan A Fugitive*. s.9; The Daily Telegraph (20 Kasım 1922). *Ex-Sultan in Danger*. s.5; The Telegraph (20 Kasım 1922). *The Fleeing Sultan*. s.6; The Northern Standard (21 Kasım 1922). *Sultan on British Warship*. s.3; The Sun (19 Kasım 1922). *Sultan's Escape*. s.1.

⁴⁹ S. Demirci (2017). *Belgelerle Lozan*. Alfa Basım Yayım, s.61.

⁵⁰ The Argus (3 Kasım 1922). *Turkish Affairs*. s.11; The Age (3 Kasım 1922). *What Turkey Wants*. s.9; The Sydney Morning Herald (3 Kasım 1922). *Turkish Demands*. s.11; The Daily Telegraph (3 Kasım 1922). *Turks Claims Independence*. s.7; The Advertiser (3 Kasım 1922). *Demands of Turkey*. s.11; The Telegraph (3 Kasım 1922). *A Turkish State*. s.6; The West Australian (3 Kasım 1922). *Turkish Peace Terms*. s.7; The Mercury (3 Kasım 1922). *Turkish Peace Terms*. s.5.

Mudanya Ateşkes Antlaşması ve İngiltere’de değişen iç dinamikler bu hükümetin düşmesine neden oldu. Yerine muhafazakâr Bonar Law hükümeti kuruldu. Dışişleri Bakanlığına da Lozan’da İsmet Paşa’nın karşısına çıkacak olan Lord Curzon getirildi.⁵¹

Bu dönemde İtalya’da da seçim olmuş iktidara faşist lider Mussolini gelmişti. Mussolini kibirli, konulara çok hâkim olmayan, fakat yeni iktidara geldiği için halkına Lozan konferansından kazanımlar götürmek isteyen biriydi. Fransa ise Avrupa’da gücünü iyice artırmış Almanya’nın belini iyiden iyiye kırmıştı.⁵²

1.5. Konferans Hazırlıkları ve Tarafların Hedefleri

1.5.1. Konferansın Yerinin ve Türk Temsil Heyetinin Belirlenmesi

Konferans için Müttefikler İsviçre’nin Lozan kentini önermişti. Ancak konferansın Lozan’da olması Türk heyeti için hem iletişim hem de ulaşım açısından büyük bir problemdi. Bunun üzerine Ankara hükümeti konferansın İzmir’de düzenlenmesini önerdi. Ayrıca konferans İzmir’de olursa Mustafa Kemal Paşa da katılabilecek, dünya kamuoyuna Yunanlıların yaptığı yıkım ve mezalim gösterilebilecek ve psikolojik üstünlük sağlanabilecekti. Fakat Müttefiklerce konferansın İzmir’de veya herhangi bir Türk toprağında olması, konferansın başkanlığının Türklere kaptırılmasına yol açabileceği, Türklerin kazandığı zaferin sadece Yunanlılara karşı değil de tüm Müttefiklere karşı da kazanılmış gibi algılanacağı düşüncesiyle reddedildi. Bu konuda Lord Curzon, Ankara’ya bu gibi konferansların Lozan’da çokça yapıldığını ve İzmir’de yapılsa Venizelos’un duygularının incineceğini belirterek Lozan’da olmasında ısrar etti. Türk tarafı gerekli haberleşme güvencesi verilmesi koşuluyla bu teklifi kabul etti.⁵³

Hariciye Vekili ve Lozan’da baş delege olacak İsmet Paşa’nın yanına 3 Kasım 1922 tarihinde iki delege seçildi.⁵⁴ Ardından heyete danışmanlık yapacak dört milletvekili daha seçildi.⁵⁵ Bunların yanı sıra hükümet tarafından vekillere yardımcı olacak uzman ve gazeteci danışmanlar da görevlendirildi. Böylece Lozan’a 38 kişilik bir Türk heyeti gidecekti.⁵⁶

⁵¹ M. Çufalı (1999). Çanakkale Krizi ve Lloyd George’nin İktidardan Düşmesi: Eylül-Ekim 1922. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 15 (45), 801-820.

⁵² T. Akyol, *age*, s.101-103.

⁵³ S. Demirci, *age*, s.83.

⁵⁴ Sağlık Bakanı Dr. Rıza Nur ve Trabzon Milletvekili İktisatçı Hasan Saka.

⁵⁵ Manisa Milletvekili Celal Bayar, Diyarbakır Milletvekili Zülfü Tıgrel, Adana Milletvekili Zekai Apaydın, Burdur Milletvekili Veli Saltıkgil.

⁵⁶ TBMM Z.C. 24-26 Ekim 1922: 321, 3 Kasım 1922: 345.

1.5.2. Konferansın Ertelenmesi

İsmet Paşa ve heyeti Lozan’a gitmek üzere 5 Kasım 1922 tarihinde Ankara’dan İstanbul’a hareket etti. 8 Kasım’da ise İngiliz Yüksek Komiseri Sir Horrace Rumbold Paşa’yı ziyaret ederek, konferansın ertelendiğini, yeni tarih belirlenene kadar İstanbul’da kalmasını önerdi. Bu duruma sinirlenen İsmet Paşa elinde bulunan tek resmi yazıya göre konferansın 13 Kasım’da başlayacağını, Müttefikler gelmese de o tarihte Lozan’da bulunacağını belirtti ve Lozan’a gitmek üzere 9 Kasım 1922 tarihinde İstanbul’dan hareket etti.⁵⁷

Aslında konferansın erteleneceğinin sinyalleri Avustralya basınında yer almıştı. Daha İsmet Paşa’ya bu durum bildirilmeden bazı Avustralya gazetelerinde 6, bazılarında 7, 8 Kasım tarihinde, *“İngiliz seçimleri ve İtalya’daki Hükümet’in değişmesi nedeniyle, konferansın 13 Kasım’da toplanmasının olanaksız olduğu kabul ediliyor. Bir hafta erteleme muhtemel görünüyor”* şeklinde haberler yer almıştı.⁵⁸

9 Kasım tarihli Avustralya basınında konferansın yeni tarihinin belirlenmesi ile ilgili Müttefikler arasındaki tartışmalara yer verilmişti. “Barış Konferansı”, “Erteleme Tartışıldı” başlıklı haberde, Bonar Law’ın kabineyi akşam acil toplantıya çağırdığı ve konferansın 27 Kasım’da açılmasına karar verildiği ifade ediliyordu.⁵⁹ “Fransızların Korkusu Artıyor” başlığıyla verilen haberde ise İngiltere’nin Paris Büyükelçisi Lord Hardinge’nin Fransa Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Poincare’i ziyaret ettiği ve konferansı 27 Kasım’a ertelemek istediği bildirilmişti. Fakat Poincare, her geçen günün Müttefiklerin aleyhine işlediğini ve en geç 18 Kasım’da konferansın toplanmasını istemişti.⁶⁰

Ayrıca M. Barriere (Fransa’nın Roma Büyükelçisi) ve M. Bompard (Fransa’nın eski Türkiye Büyükelçisi), Lozan konferansına Fransız delegeleri olarak atandığı ifade edildi.⁶¹

⁵⁷ S. R. Sonyel (2006). *Gizli Belgelerle Lozan Konferansı’nın Perde Arkası*. Türk Tarih Kurumu, s.150.

⁵⁸ The Telegraph (8 Kasım 1922). *Lausanne Conference*. s.6; The Sydney Morning Herald (8 Kasım 1923). *Turkey and The Allies*. s.13; The Argus (8 Kasım 1922). *Turkey’s New Demands*. s.11; The Age (7 Kasım 1922). *New Rule in Turkey*. s.7, (8 Kasım 1922). *Kemalists Arrogant*. s.9; The Daily Telegraph (8 Kasım 1922). *Turks’ New Demand, Thousands of British in Danger*. s.8, 9; The Advertiser (8 Kasım 1922). *Turkish Audacity*. s.11; The West Australian (8 Kasım 1922). *Kemalists Demands*. s.9; The Mercury (8 Kasım 1922). *The Turk Again Breaks Faith*. s.7; The Sun (6 Kasım 1922). *Kemalist Control, Angora’s Request to Allies*. s.1,7, (7 Kasım 1922). *Allies Refuse*. s.1.

⁵⁹ The Age (9 Kasım 1922). *Situation Again Grave*. s.9; The Sydney Morning Herald (9 Kasım 1922). *Conference of Lausanne*. s.9; The West Australian (9 Kasım 1922). *A Postponement*. s.7.

⁶⁰ The Argus (9 Kasım 1922). *French Fears Increase*. s.7.

⁶¹ The Daily Telegraph (9 Kasım 1922). *Lausanne Conference*. s.5; The Advertiser (9 Kasım 1922). *Near East Crisis*. s.9; The Telegraph (9 Kasım 1922). *Stern Warning to Turks*. s.6; The Mercury (9 Kasım 1922). *Near East Crisis*. s.5; The Sun (9 Kasım 1922). *Intolerable*. s.1.

Konferansın 20 Kasım gibi başlayabileceği ve İngiltere temsilcilerinin Lord Curzon ile Sir Horrace Rumbold olduğu 11 Kasım tarihli Avustralya basınında yer aldı.⁶²

İngiltere'nin çabalarının ardından, Fransa hükümetinin de Lozan Konferansı'nın 20 Kasım 1922 tarihine kadar ertelenmesine karar verdiği, 14 Kasım'da Avustralya basınında ifade edildi.⁶³

Akabinde İsmet Paşa ile yapılan röportaja da yer verildi. İsmet Paşa röportajda, konferansın ertelenmesinin büyük bir hata olduğunu, Türk Ordusu ve halkının yoğun bir gerilim ve kaygı içinde uzun süre kalamayacağını ve Türklerle Müttefikler arasında çatışma yaşanma tehlikesinin olduğunu ifade etmişti.⁶⁴

15 Kasım 1922 tarihinde ise konferansın neden ertelendiği belirtilmişti. Zira konferansa katılacak olan Lord Curzon, Poincare ve Mussolini, konferans öncesinde bir ön görüşme yapmak istemiş ancak, İngiltere'deki seçim, Fransa'daki bütçe tartışmaları ve İtalyan kabinesinde gerçekleşen revizyon dolayısıyla bu ön görüşme yapılamamıştı. Lord Curzon da Lozan Konferansı'nın Müttefikler arasında ön görüşme yapılmadan başlamasına kesinlikle karşı çıkmış ve Müttefikler arasında prensiplerde anlaşana kadar konferansın toplanmasını reddetmişti. Çünkü Lord Curzon, Türk heyetinin karşısına her konuda ortak karara varmış bir Müttefik cephesiyle çıkmak istiyordu. En azından konferans boyunca bu izlenimin sürmesini istiyordu.⁶⁵

1.5.3. Türk Heyetinin Hedefleri

Ankara Hükümeti, Lozan'a gidecek heyete 14 maddelik bir talimat vermişti. Bu talimat heyetin Lozan'da takip edeceği genel çerçeveyi oluşturan Bakanlar Kurulu kararıydı. Buna göre;

1. Ermeni yurdu mevzubahis edilmeyecek, aksi durumda müzakereler kesilecek.
2. Süleymaniye, Kerkük ve Musul istenecek. Konferansta farklı bir durum ortaya çıkarsa hükümete sorulacak.

⁶² The Argus (11 Kasım 1922). *Lord Curzon to Attend*. s.29; The Telegraph (11 Kasım 1922). *Curzon Wants Conference*. s.8; The Daily Telegraph (11 Kasım 1922). *A Solid Entente, Warships for Near East*. s.6, 7; The West Australian (11 Kasım 1922). *Allies Confer*. s.11; The Mercury (11 Kasım 1922). *The Allies and Turkey*. s.7.

⁶³ The West Australian (14 Kasım 1922). *Postponed Till the 20th..* s.7; The Mercury, (14 Kasım 1922). *The Peace Conference*. s.5.

⁶⁴ The Daily Telegraph (14 Kasım 1922). *Anxious Ismet*. s.5.

⁶⁵ The Age (15 Kasım 1922). *Need for Allied Unity*. s.11; The Telegraph (15 Kasım 1922). *Allied Unity Essential*. s.2; The West Australian (15 Kasım 1922). *Unity Necessary*. s.9; The Sydney Morning Herald (15 Kasım 1922). *Turk and Allies, Lausanne Conference*. s.13; The Advertiser (15 Kasım 1922). *Allies in London*. s.9; The Mercury (15 Kasım 1922). *The Allies and Turkey*. s.7.

3. Suriye hududu, mümkün mertebe şu şekilde düzeltilmeye çalışılacaktır. Reisi İbni Hani'den itibar ile Harim, Müslimiye, Meskene, Fırat Yolu, Derzor, Çöl oradan Musul.
4. Adalar, sahillere yakın olan ada ve adacıklar istenecek, farklı bir durum ortaya çıkarsa Ankara'dan sorulacak.
5. Trakya hududu 1914 yılı sınırları olmasına çalışılacak.
6. Batı Trakya için plebisit talep edilecek.
7. Boğazlar ve Gelibolu'da yabancı kuvvet kabul edilemez. Bu konuda aksi bir durum olursa Ankara'ya danışılacak.
8. Kapitulasyonlar kabul edilemez. Aksi durumda Konferans kesilecek.
9. Azınlıklarla ilgili mübadele talep edilecek.
10. Düyun-u Umumiye Türklerden ayrılan memleketlere paylaştırılacak.
11. Ordu ve Donanmaya sınırlandırma getirilmeyecek.
12. Yabancı kurumlar Türk kanunlarına tabi olacak.
13. Türklerden ayrılan memleketler için Misak-ı Millide ifade edildiği gibi kendi kaderlerini tayin hakkı talep edilecek.
14. Müslümanlar ve İslami Vakıflar önceki antlaşmalara göre muamele görecektir.⁶⁶

Türklerin konferanstaki hedefleri Avustralya basınında da yer aldı. 14 Kasım tarihli haberde, Ankara Hükümeti'nin İtalyan Dışişleri Bakanlığı'na, Türk heyetine verilen talimattan 13. maddeye değindiği ifade edildi. Buna göre Türkiye, kopan topraklardaki halkın savaş sonrası geri dönebileceğini, dolayısıyla bu bölgelerde plebisit yapılması gerektiğini belirtmişti.⁶⁷

Konferans başlamadan önce Avustralya basını diğer ülkelerin kamuoyu gibi Türklerin ne isteyeceklerini merak ediyordu. Bazı köşe yazılarında da öğrenilen Türk talepleri hakkında bilgi verilirken bunların mantıksızlığı üzerine durulmuş ve Türk heyeti eleştirilmişti. Nitekim 15 Kasım 1922 tarihli The Sydney Morning Herald gazetesindeki "Müttefikler ve Türkiye" başlığıyla verilen köşe yazısı şu şekildeydi;

"Lozan Konferansı'nın toplanması beklenirken Ankara Hükümeti de taleplerini belirliyor. Şüphesiz taleplerinin bir kısmı abartılı olacaktır. Türkiye klasik doğunun pazarlık zihniyetiyle hareket edecek

⁶⁶ B. Oran (2016). *Türk Dış Politikası Cilt-I*. İletişim Yayınları, s.217-218.

⁶⁷ The Argus (14 Kasım 1922). *Turks Want Plebiscite*. s.9; The Age (14 Kasım 1922). *The Lausanne Conference*. s.9; The Sydney Morning Herald (14 Kasım 1922). *Turk and Allies*. s.9; The Daily Telegraph (14 Kasım 1922). *Proposed Plebiscite*. s.5; The Telegraph (13 Kasım 1922). *Angora Suggests Plebiscite*. s.7; The West Australian (14 Kasım 1922). *Proposed Plebiscite*. s.7; The Mercury (14 Kasım 1922). *Turks and The Mandated Territories*. s.5; The Northern Standard (14 Kasım 1922). *Plebiscite Wanted*. s.5.

başta istediğinden fazlasını talep edecektir. Türkiye, Ermenistan'ın ve Hicaz krallığının kaybını kabullenmiş gibi gözüküyor. Fakat bunların dışında, neredeyse Almanya ile birlikte savaşa girmeden önceki pozisyonuna kavuşmak istiyor. İlk talepleri Müttefiklerin İstanbul'u boşaltması oldu. Bu Mudanya anlaşmasının şartlarıyla oldukça tutarsızdı ve derhal Müttefikler tarafından reddedildi. Ardından Boğazların kontrolü talep edildi. Bu konu belki de Lozan Konferansında tartışılacak en önemli konu. Müttefikler için Boğazların serbestliği çok önemli bir konu ve Türklere kontrolü bırakmayı hiç düşünmüyorlar. Fakat eğer bu iki talep Müttefikler tarafından yerine getirilemezse, sonraki talepler hakkında ne söylenebilir? Türkiye soğukkanlı bir şekilde Filistin, Mezopotamya ve Suriye'nin tekrar kendine verilmesini talep ediyor. Bu durumda bu üç yerde plebisit yapılabilir. Fakat Türkiye bu konuda çok iyimser. Bu üç bölgenin Osmanlı İmparatorluğu'nun eski toprağı olduğu için kazanacaklarını umuyorlar fakat Türkler bu bölgelerde hiçbir zaman sevilmediler. Mezopotamya'da Araplar İngiltere ile problem yaşasa da Türklere her zaman hasım olmuşlardır. Yine aynı şekilde Filistin de İngiltere ile sorun yaşasa da özellikle Yahudiler tekrar Türk egemenliği istemiyorlar. Fransa Suriye'deki toprakların bir kısmını Ankara Hükümetine çoktan devretti. Fakat bu topraklar onun değildir. Fransa Milletler Cemiyeti adına Suriye'nin mandaterliğini yürütmektedir. Bunu yapamayacaksa Milletler Cemiyeti kendi yapar.

Kemalistler Konferansta Rusya tarafından desteklenmeyi umuyorlar. Rusya mutlaka Müttefiklerin zararına olan şeyleri destekleyecektir. Fakat Rusya sadece Boğazlar görüşmesinde yer alacak diğer konularda söz sahibi değildir. Lozan Konferansı'nın gelecek pazartesi gününe ertelenmesinin sebebi, İngiliz Hükümeti'nin halktan henüz yetki almamış olmasıydı. Seçimden sonra çok daha fazla otorite bu konu hakkında konuşacak. Ve göstergeler, Koalisyon Liberallerine genel destek verecek olan Muhafazakarların iktidara dönüşüne işaret ediyor gibi görünüyor. Muhafazakâr partinin geçmişte Türkiye için kalbinde yumuşak bir yeri vardı. Ve Muhafazakâr bir parti birden fazla Türkiye ve intikam arasında kaldı. Fakat Muhafazakârlar dış politikada daima sert oldular ve ülkenin itibarına zarar verecek hiçbir şey yapmadılar. Mr. Bonar Law barış ve huzur istediğini söylese de Lord Curzon Türkleri Müttefiklere ve Avrupa'ya meydan okuyan bir millet olarak tanımlayarak duruma açıklık getirdi. Lord Curzon'un Fransa'yla ilişkileri genişleten ve yanlış anlamaları gidermek için defalarca Paris'e gidip Poincare ile görüştüğü unutulmamalıdır. Çünkü daha önce yaşandığı gibi Müttefikler arasında yaşanan en ufak fikir ayrılığından Türkler faydalanmaktadır. Ama şimdi sonunda hepsi bir arada ve Signor Mussolini, Türkler kendilerini Yunanlılara karşı muzaffer olarak görse de kendilerini Avrupa Güçleri'ne karşı muzaffer olarak düşünmelerine izin verilmemesi gerektiğini söyleyerek, bunun üçünün de ortak inancı olduğunu ifade etti.⁶⁸

Türklere karşı oldukça sert eleştirilerle dolu olan bu yazı, Sevr Anlaşmasını kabul etmeyip, Müttefiklerle eşit şartlarda görüşmelere katılmayı kazanmış bir milleti henüz Avustralya kamuoyunun hazmedemediğini gösterir nitelikteydi.

1.5.4. Müttefiklerin Hedefleri

1.5.4.1.İngiltere, Fransa ve İtalya'nın Hedef ve Beklentileri

Lozan Konferansı öncesi Müttefiklerin arası birçok konudan dolayı açıktı. Fransızlar, İngilizlerin Büyük Savaş öncesi Ortadoğu'da kendisine söz verdiği özellikle petrol olan bir kısım toprağı vermemesinden rahatsızdı. İngilizler ise Fransızların Avrupa'da nüfuzunu çok fazla artırmamasından ve Ruhr Bölgesini işgalinden rahatsızdı. İtalyanlar ise Büyük Savaşı kazananlar tarafında yer almasına rağmen somut hiçbir kazanım elde edememekten dolayı şikayetçiydi. Türkiye'den en fazla beklentisi olan İngiltere ve onun Dışişleri Bakanı Lord Curzon elbette bu

⁶⁸ The Sydney Morning Herald (15 Kasım 1922). *Allies and Turkey*. s.12.

şekilde konferansa başlayamazdı. Önce Müttefiklerle görüşmeli, birbirlerinin beklentilerine cevap vermeli, ondan sonra da Türklerin karşısına tek bir yumruk olarak çıkma niyetindeydi. Konferansın ertelenmesinin asıl sebebi de buydu.⁶⁹

Öte yandan İngiltere Müttefiklerine gitmeden önce kendi içinde yeni doğu siyasetinin ne olacağına karar vermeliydi. Çünkü hem Mudanya Ateşkes Antlaşmasıyla şartlar değişmiş hem de İngiltere'deki hükümet değişmişti. Doğu siyasetinin belirlenmesiyle ilgili Avustralya basınına yansıyan 9 Kasım tarihli haberlerde, yeni Başbakan Bonar Law, eski yönetimi özellikle eski Başbakan Lloyd George'u suçluyor, İngiliz Ordusunun Mezopotamya ve Filistin'e girmelerini hata olarak görüyordu. Buna rağmen Lloyd George, halen barışı değil Türklerle savaşılması gerektiğini savunuyordu. Haber şu şekildeydi;

"İngiltere'nin Yeni Politikası

Bonar Law Açıklama Yaptı

Başbakan Bonar Law Londra'da bazı açıklamalarda bulundu. Chamberlain ve Lloyd George'un alaylı eleştirilerine cevap verdi. İngiltere'nin Grek-Türk politikasının önemli bir bölümünden Lloyd George Bakanlığının diğer üyeleri ile birlikte, Bonar Law da sorumluydu. Bonar Law bu duruma gelmiş Grek-Türk politikasının bir kısmından kendinin de sorumlu olduğunu kabul ediyor fakat Lloyd George kadar da sorumlu olmadığını ifade ediyor. "O zamandan beri çok şey olmuştu. Mesela, ağustos ayında, Lloyd George, Yunan ordusuna emir verir gibi Türk karşıtı bir konuşma yaptı. Daha sonra Yakın Doğuda yardımımıza gelmeleri için dominyonlara yalvaran bildiri geldi. Sadece bu bildirinin Dominyonlarla istişare yapılmadan yayınlanmasına değil, bildiri hakkında kabinede üç-dört kişinin dışında kimsenin bilgisi olmamasına da şaşırdım" dedi Bonar Law. Devam ederek, "İmparatorluğun bütün ilişkileri, sosyal ve politik yaşamımızla ilgili en kutsal şeylerden biridir. Dominyonlardan hiçbirisi, herhangi bir yardımın gerekli olduğu konusunda en ufak bir düşünceye sahip değilken, yardım için yalvarmak, İmparatorluğun en büyük varlıklarından birini riske atmaktır. Ve bundan ben sorumlu değildim. Keşke Mezopotamya ve Filistin'e hiç girmeseydik. Bu sorunları açık bir zihinle inceleyeceğiz, ancak şu anda en az ne ödeyeceğimizi değil, yükümlülüklerimizin ne olduğunu da göz önünde bulundurmalıyız. Lord Grey'in Dominyonlara danışmamız önerisi iyidir ve dikkatlice değerlendirilecektir" dedi.

Mr. Lloyd George'nin Uyarısı

*Mr. Lloyd George New Castle'da yaptığı açıklamada "Doğu Sorunu tekrar alevleniyor, çok dikkatli ele alınması lazım" demiştir. "İngiliz askerlerinin General Sir Charles Harington yönetimindeki takdire şayan davranışlarıyla büyük bir çatışma yaşandı. Askeri tedbir hükümetlerin son fakat acil tedbiri olarak hep düşünülmeli. Biz Fransa ve İtalya'nın desteği olmadan durduk. Sorumluluğu kabul ettik. Ve şimdi Türkler diyor ki; bu adamdan kurtulduk, yeni başbakana bakalım. Görünüşe göre zamanın başka bir 'deneme' için elverişli olduğu sonucuna varmışlardır. Hükümet bayrağımızın yanında duruyorsa, gönülden onların arkasında olacağız. Oryantal ile başa çıkmanın tek yolu ona karşı durmak. Eğer hükümet sıkı durmazsa 1914'te olduğu gibi Balkanlar'da bir savaş daha çıkar ve Balkanlar yine dağılır. Yeni Hükümet şimdi uyanmalı. Uyuyanlar demiryolu üzerinde haklı fakat dış politikada değil"*⁷⁰

⁶⁹ H. Nicholson (1934). *Curzon: The Last Phase 1919-1925*. Oxford University Press, s.281-283.

⁷⁰ The Argus (9 Kasım 1922). Mr. Bonar Law Speaks. s.7; The Age (9 Kasım 1922). Bonar Law's Responsibility. s.9; The Sydney Morning Herald (9 Kasım 1922). Mr. Bonar Law Speaks. s.9; The Daily Telegraph (9 Kasım 1922). Mr. Lloyd George. s.5; The Advertiser (9 Kasım 1922). Mr. Lloyd George Fears A Balkan War. s.9; The Telegraph (9 Kasım 1922). Mr. Bonar Law's Statement. s.6; The West Australian (9 Kasım 1922). Mr. Bonar Law. s.7; The

10 Kasım tarihli Avustralya basını ise “İngiliz Politikası Belirlendi”, “İmparatorluk Dış Politikası” başlıklarıyla Lord Curzon’un yaptığı basın açıklamasını sütunlarına taşımıştı. Lord Curzon açıklamasında; şiddet değil barış istediklerini, ancak bu barışın Fransa ve İtalya ile tam bir birlik içerisinde gerçekleştirilebileceğini söylüyordu. Ayrıca Türk taleplerini aşırı buluyor ve Müttefikler birlik oldukça Türkleri istedikleri duruma getireceklerini ifade ediyordu.⁷¹

Bunun yanında Fransa basınından yer alan haberlerde, Fransa’nın İngiltere ile fikir birliğinde olduğu, “Türklerle, Müttefiklere saygı duymayı öğretmek gerektiği” ifadeleri yer alıyordu.⁷²

11 Kasım tarihli Avustralya basınında İtalya ve Rusya’nın konferansla ilgili beklenti ve politikalarına yer verilmişti. “İtalyan Politikası” başlığıyla verilen haberde; İtalya’da Bakanlar Kurulu’nun dış politikayı ele aldığını ifade ettikten sonra, Mussolini’nin “*Türkler Yunan Ordularına karşı kendilerini galip olarak düşünebilirler fakat asla Avrupa güçlerinin galibi olarak düşünmelerine izin verilmemelidir. İtalya’nın politikası diğer Avrupa güçleriyle yan yana durmaktır. İstanbul’daki İtalyan Yüksek Komiseri de aynı şekilde davranması için talimatlandırılmıştır. Archimede savaş gemisi İstanbul’da kalmak üzere emir almıştır. Gerekirse diğer savaş gemilerimizde İstanbul’a gönderilebilir*” şeklindeki açıklamasına yer verilmişti.⁷³

Ardından “Sovyet İddiaları” başlığı ile yer alan haberde, Rusya’nın sadece Boğazlar meselesi değil tüm konulara müdahil olma arzusunda olduğundan bahsediliyordu.⁷⁴ Öte yandan Bulgaristan’ın⁷⁵ da konferansa davet edilmediği için hayal kırıklığı yaşadığı sütunlara yansımıştı.⁷⁶

13 Kasım tarihli Avustralya basınında yer alan haberde ise Fransa’nın konferansta takınacağı tavra değinilerek, Başbakan Poincare’in Meclis’te yaptığı konuşmaya yer verilmişti.

Mercury (9 Kasım 1922). *British Responsibility*. s.5; The Sun (9 Kasım 1922). *Lloyd George Gets Some Hard Knocks*. s.1.

⁷¹ The Argus (10 Kasım 1922). *British Policy Stated, Imperial Foreign Policy*. s.11; The Age (10 Kasım 1922). *Britain’s Foreign Policy*. s.9; The Advertiser (10 Kasım 1922). *British Plain Speaking*. s.9; The Sydney Morning Herald (10 Kasım 1922). *Lord Curzon’s Stand*. s.9; The West Australian (10 Kasım 1922). *Lord Curzon’s Views*. s.9.

⁷² The Daily Telegraph (10 Kasım 1922). *Greatest Tension*. s.7; The Mercury (10 Kasım 1922). *Situation Seriously Grave*. s.5; Northern Standard (10 Kasım 1922). *War Cloud in The Near East*. s.3; The Sun (10 Kasım 1922). *Acts of War*. s.1.

⁷³ The Argus (11 Kasım 1922). *Italian Policy*. s.29; The West Australian (11 Kasım 1922). *Italy’s Attitude*. s.11.

⁷⁴ The Sydney Morning Herald (11 Kasım 1922). *Soviet’s Claims*. s.13; The Age (11 Kasım 1922). *A Soviet Note*. s.13; The Daily Telegraph (11 Kasım 1922). *Soviet Note*. s.6, 7.

⁷⁵ Bulgaristan Ege Denizi’ne bir çıkış istiyordu ve sınırlarında 2.000 mülteci bulunuyordu.

⁷⁶ The Advertiser (11 Kasım 1922). *Bulgaria Disappointed*. s.13; The Mercury (11 Kasım 1922). *Bulgaria’s Position*. s.7.

Poincare, konuşmasında bu zamana kadar İngiltere ile ortak hareket ettiklerini ve bu konferansta da aynı şekilde devam edeceklerini vurguluyordu.⁷⁷

Avustralya basınında 17 ve 18 Kasım'da yer alan haber ise artık Lord Curzon'un Müttefik birliğini ve hedeflerini sağlamak için harekete geçtiğini gösteriyordu. Nitekim "İngiliz-Fransız Anlaşması" başlığıyla verilen haberde;

*"Tüm Kabine, Yakın Doğu konferansı önerilerini değerlendirdi. Dışişleri bakanı ve delegasyon başkanı yarın Paris'e gidecek. Lord Curzon'un Paris'e gitmekteki amacı Fransa ve İngiltere arasındaki yanlış anlaşılmaları düzeltmektir. Cumartesi günü Paris'te yapılacak görüşmenin içeriğinde Rehn nehri için uygulanan statü gibi Boğazların tarafsızlığı ve savunması için alınacak askeri tedbirler olacak. İngiliz önerisinin içinde Boğazlarda silahsızlandırılmış bölgeler ve Türk askerinin sayısının bazı sınır bölgelerinde azaltılması da var. Lord Curzon ve Poincare pazar günü de İsviçre'de Mussolini ile bir ön görüşme yapacaklar. "Echo de Paris"e göre Lord Curzon'un önerisi anlaşmanın korunabilmesini garanti etmek için Boğazlarda sürekli Müttefiklerden oluşan bir birlik tutmak. Petit Parisien'in bildirdiğine göre Türklerden savaş tazminatı talebi ve bazı noktalar dışında kapitülasyonlardan vazgeçilecek. Avrupalı subaylar Türk jandarmalarıyla beraber görev yaparak Hristiyan azınlığın haklarını koruyacak deniliyordu."*⁷⁸

Devamında, "İtalya'nın Politikası Müttefiklerle Hareket Etmek Olacak" başlığıyla verilen haberde;

*"İtalyan başbakanı Mussolini Mecliste İtalyan dış politikasıyla ilgili önemli açıklamalarda bulundu. Açıklamasında, "İtalyan dış politikası ne fedakâr nede boyun eğen bir dış politikadır. Faşist İtalya yaptığı anlaşmaları yırtmayacak ve Müttefikleriyle beraber hareket edecektir. Lozan'da politikamız, Türkiye haklarını alacak ama o kadar, daha fazlası değil" dedi. Ayrıca Mussolini Rusya ile de iyi ilişkiler içerisinde girmeye niyetinde" denilecekti."*⁷⁹

Lord Curzon konferansta ortak hareket etmek için Poincare ile yaptığı ikili görüşmelerde amacına ulaşmıştı. 20 Kasım'da Avustralya basını Fransız Poincare'in İngilizlerle ortak hareket edilecek ifadelerine yer verdi. Ayrıca Poincare yaptığı açıklamada, barış antlaşması imzalanana kadar İstanbul'un işgal altında kalmasını, Yunanlılara Türklerin tazminat ödemesini, azınlıklara gerekli hakların verilmesini ve Osmanlı borçlarının tamamının ödenmesini konferansta Müttefikler olarak talep edeceklerini eklemişti.⁸⁰

⁷⁷ The Argus (13 Kasım 1922). *M. Poincare's Declaration*. s.7; The Age (13 Kasım 1922). *The Near East*. s.9; The Sydney Morning Herald (13 Kasım 1922). *Franco-British Unity*. s.9; The Daily Telegraph (13 Kasım 1922). *Allied Conference*. s.4, 5; The Advertiser (13 Kasım 1922). *French Comment*. s.9; The West Australian (13 Kasım 1922). *M. Poincare*. s.7.

⁷⁸ The Argus (18 Kasım 1922). *Anglo-French Understanding*. s.25; The Age (18 Kasım 1922). *Anglo-French Understanding*. s.15; The Sydney Morning Herald (18 Kasım 1922). *Curzon's Mission*. s.13; The Daily Telegraph (18 Kasım 1922). *Britain And France*. s.7.

⁷⁹ The Mercury (18 Kasım 1922). *Italy's Policy Attitude Towards The Allies*. s.7; The Telegraph (18 Kasım 1922). *Italy's Policy*. s.8; The West Australian (18 Kasım 1922). *An Italian View*. s.11.

⁸⁰ The Argus (21 Kasım 1922). *Allied Unity*. s.9; The Age (20 Kasım 1922). *Allies in Complete Accord*. s.9; The Sydney Morning Herald (21 Kasım 1922). *Policy for Lausanne*. s.9; The Daily Telegraph (21 Kasım 1922). *Allies Agree*. s.7; The Telegraph (20 Kasım 1922). *Complete Allied Accord*. s.6; The West Australian (20 Kasım 1922).

1.5.4.2. Amerika Birleşik Devletleri'nin Hedef ve Beklentileri

Amerika Birleşik Devletleri, Büyük Harbe 1917 yılının ilkbaharında katılmıştı. Savaşa sonradan katılması sebebiyle zinde kuvvetleri sayesinde Almanların yenilmesinde büyük etki göstermişti. Savaş bittiğinde ise müttefikler arasında en güçlü ülke oydu. Zira ülkesi ve kuvvetleri uzun süre savaşta olmadığından yıpranmamış ve ekonomik açıdan da diğer tüm müttefiklerinden iyi durumdaydı. Amerika, daha konferansın yeri ve tarihi belli olmadan kendi pozisyonunun ne olacağını, hedef ve beklentilerini müttefiklerine iletmişti. Bu konuyla ilgili haberlerde gün gün Avustralya basınına yansımıştı. Henüz tarihler 2 Kasım'ı gösterdiğinde Amerika Birleşik Devletleri'nin politikasının ne olacağı sütunlara yansımıştı. Buna göre Amerikan Büyükelçisi, Poincare'e Amerika'nın konferansta taraf değil gözlemci olacağını, beş konuda ise aktif fikir ve katılım sağlayacağını iletmişti. Bu beş madde şöyleydi;

1. Hayırsever, eğitim ve dini kurumların korunması için somut kararlar alınması,
2. Ticari fırsatlarda eşitlik ve ayrımcılık yapılmaması,
3. Azınlıkların korunması,
4. Boğazların serbestliğinin güvence altına alınması,
5. Arkeolojik kazı ve çalışmalarda makul ve eşit fırsatlar verilmesi. Bunun yanında basında bir de resmî açıklamaları yer aldı.⁸¹

Basında, Amerika'nın Lozan'a gözlemci olarak katılması ve sadece kendini ilgilendiren konularda fikir beyan edeceğini açıklaması özellikle İngiltere ve Dominyonları tarafından

Complete Allied Accord. s.7; *The Mercury* (20 Kasım 1922). *Allies in Complete Accord.* s.7; *The Sun* (20 Kasım 1922). *Allies in Agreement.* s.1.

⁸¹ Amerika'nın Resmî Açıklaması şu şekildeydi;

Birleşik Devletlerin ilgili birimi Büyük Britanya, Fransa ve İtalya'nın Yakın Doğu Konferansı'nda yer alması için Amerika'ya yapmış olduğu davete resmi bir yazı ile cevap verdi.

Yazılı ifade; yapılacak konferansın Müttefikler ve Türkiye ayrıca Yunanistan ve Türkiye arasındaki problemleri çözmek için yapılacağını, Birleşik Devletlerin ise Türkiye ile savaşmadığını, dolayısıyla konferansın sonunda yapılacak anlaşmaya imza koymak istemediğini ve Yakın Doğu problemlerinde sorumluluk almayacağını içeriyordu. Ayrıca açıklamada her ne kadar anlaşmada aktif olarak yer almasa da ülkelere ticarete eşit fırsatlar verilmesi, bazı ülkelere ayrıcalıklar tanınmaması, azınlıkların etkili kararlarla korunması ve boğazların tüm ülkelere açık olması gerektiğini belirtiyordu. Kendisi için ayrıcalıklar talep etmiyor, sadece tüm ülkelere yakın doğuda eşit ticaret yapma hakkı tanınmasını istiyordu. Bu nedenle Amerika, görüşlerini savunmak, anlaşmanın detaylarında kendi pozisyonunu belirlemek ve yakın doğu ile ticaret kapısının açık kalması için konferansa gözlemci göndermeye karar verdi. (*The Argus* (2 Kasım 1922). *United States' Part.* s.7; *The Age* (2 Kasım 1922). *America Will Send Observers.* s.9; *The Sydney Morning Herald* (2 Kasım 1922). *American Views.* s.9; *The Daily Telegraph* (2 Kasım 1922). *The Near East America's Position.* s.5; *The Advertiser* (2 Kasım 1922). *America and The Conference.* s.11; *The Telegraph* (2 Kasım 1922). *American Interests.* s.6; *The West Australia* (2 Kasım 1922). *An American Note.* s.7; *The Mercury* (2 Kasım 1922). *Attitude of America.* s.7).

teпкиyle karşılandı. Açıklamanın hemen ertesi günü Avustralya basınında “Amerika ve Yakın Doğu” başlığıyla çıkan haberde bu tepkiyi şu şekilde dile getiriyordu.

“Amerika Yakın Doğu sorununun çözüm noktası olarak İngiltere, İtalya ve Fransa’yı gösteriyor. Amerika Yakın Doğu’daki problemleri dile getiriyor ama çözüm noktasında bir şey yapmıyor. Müttefiklerin çözüm bulmasını bekliyor ve bu sayede bölgede Amerikalıların görev yaptığı dini, eğitim ve hayırsever kuruluşlar kurmak istiyor. Fakat Müttefikler gibi garantör olmak ve taşın altına elini koymak istemiyor. Hristiyan azınlıkların ve evsiz kalan mültecilerin korunması gerektiğini savunuyor ama kaç Amerikan gemisi bu evsizlere kucak açtı acaba? Bu azınlıkların korunması ve güvenli bir şekilde taşınmasını Müttefikler sağlıyor. Amerika Boğazlardan serbest ticaret garantisi almak istiyor fakat bunu sağlamak için sadece Müttefikler çaba harcıyor. Amerika taleplerinin dikkate alınmasını istiyor fakat Lozan Konferansına taraf olarak katılmak istemiyor. Konferansa resmi olarak katılmıyor. Gözlemci gönderiyor. Yani Amerika Konferansta var ama yok. Amerika yalnızlık politikasını sürdürmeyi düşünse de bunu yapamayacağı, er ya da geç daha fazla sorumluluk yükleneceği aşikâr. Amerika’nın savaşa girmesi zaman almıştı, bu yüzden kendisini barışa müdahale noktasına getirmesi de zaman alacaktır.”⁸²

Bütün bu eleştirilere rağmen ABD konferansta tarafsız kalmaya devam edecekti. Nitekim basında yer alan 9 Kasım tarihli “Amerika’nın Kararı” başlığıyla verilen haberde, Amerika’nın Boğazlardan serbest geçişi desteklediği fakat bu konuyla ilgili Türklerle bir kriz çıkması durumunda kamuoyunun savaşa hazır olmadığını ve tutamayacağı sözleri vermekten her zaman kaçındığı ifade ediliyordu.⁸³

1.5.4.3. Avustralya’nın Hassasiyetleri ve Beklentileri

Lozan Konferansı’nda Avustralya’yı doğrudan ilgilendiren iki konu vardı. Birincisi, Avustralya Büyük Savaş’ta Türk topraklarında 30.000’e yakın askerini bırakmıştı. Dolayısıyla Anzak Mezarlıklarının geleceği Avustralya için çok önemliydi. İkinci husus ise eğer antlaşma sağlanamaz ise İngiltere Türkleri savaş yoluyla ikna etmeye çalışacaktı. Bu durumda da Dominyonlarından asker talebinde bulunması kesindi. Avustralya’nın bu hassasiyetlerinden dolayı da konferans tarihi yaklaştıkça basında Türkiye ile ilgili haberlere sıkça rastlanmaktaydı. Nitekim kasımın başında yer alan bir haberde oğullarının mezarını ziyaret etmek için Gelibolu’ya gitmiş bir Avustralyalı çiftin izlenimleri aktarılıyordu. Çift orada görev yapan Mezarlıklar Komisyon Başkanı’nın bir Avustralyalı Albay olduğundan, mezarlıkların düzenlenmesi ile ilgili çok güzel işler yaptıklarından bahsediyordu. Mezarların, Türklerin İngilizlere devrettiği 1.100

⁸² The Sydney Morning Herald (3 Kasım 1922). *America and The Near East*. s.10.

⁸³ The Argus (9 Kasım 1922). *America’s Decision*. s.7; The Age (9 Kasım 1922). *Will Do Everything But Fight*. s.9; The Sydney Morning Herald (9 Kasım 1922). *United States Policy*. s.9; The Advertiser (9 Kasım 1922). *Near East Crisis*. s.9; The Telegraph (9 Kasım 1922). *America Will Not Fight*. s.6; The West Australian (9 Kasım 1922). *America’s Attitude*. s.7; The Mercury (9 Kasım 1922). *Near East Crisis*. s.5.

dönümlük arazi üzerinde bulunduğu ve burasının İngiliz toprağı olduğu, “çocuklarımız İngiliz toprağında yatıyor” ifadeleriyle özellikle vurgulanıyordu.⁸⁴

8 Kasım tarihli bir köşe yazısında ise herhangi bir savaş durumunda Avustralya’nın her zaman İngiltere’nin yanında olacağı, hatta özellikle Gelibolu’daki mezarlıkların korunması söz konusu olduğunda hiç tereddüt etmeden İngilizlerle birlikte hareket edileceği yorumunda bulunuluyordu. Yazının devamında;

“...Eylül 1922, uzun bir süre Türk Ordusu’nun Çanakkale Boğazı’na girme arzusunu engellemek için bir an önce müzakereler yapılması gerektiğini düşünenlerin yoğun bir endişe yaşadığı dönem olarak hatırlanacak. Kemalin kuvvetleri, Büyük Savaşın zorluklarında eğitilmiş büyük bir savaş makinesi durumundadır. Yunan Ordusunu Küçük Asya’dan fırlatıp atan ordu, çıldırmışçasına Gelibolu’ya dayandı. Boğazların doğu tarafındaki tarafsız bölgenin işgali savaş sebebi sayılacaktı. General Harington yönetiminde İngiliz askerleri, muhtemel bir çatışmayı önlemekte başarılı oldu. İngiltere Hükümeti durumun ciddiyetini ve dominyonların desteğiyle bir cephe oluşturması gerektiğini gördü. Böylece haber dünyaya yayıldı ve Avustralya ve Yeni Zelanda bu çağrıya anında “evet” olarak cevap verdi. Sonra İngiltere’nin küçük dar görüşlü, erken seçim yanlısı ve anti Llyod George’cu basını, bu durumu saklamaya, örtbas etmeye başladı. Birileri, “bırakın Kemal Çanakkale Boğazını geçsin, Gelibolu’daki mezarlara zarar vermeyecektir” dedi. Bir politikacı, İngiltere’nin Fransa’ya kabul ettirebileceği bir politikası olmadığı sürece Avrupa’da başka bir savaşın olmasının kaçınılmaz olduğunu söyledi. Fransa şu anda Gelibolu’daki duruma kayıtsız durmaktadır. 29 Eylül Cuma günü akşam haberlerinde, Federal Parlamento’da Avustralya Başbakanı’nın baş döndürücü konuşması yer aldı. Konuşmasında, ‘Avustralya Büyük Savaş’ta Türklere karşı büyük bir ordu çıkarmıştır, aynı şeyi Gelibolu’daki evlatlarının mezarlarını korumak için yapmaya hazırdır’ diyordu. Avustralya’nın yaptığı gibi lafı çevirmeye gerek yok. Londra’daki, İngiltere’deki insanlar bu konuşmanın ruhunu aldılar ve doğru yola gelmeye başladılar”⁸⁵ denilecekti.

Görüldüğü üzere Gelibolu’daki Avustralyalılara ait mezarlıklar Avustralya halkının İngiltere yanlısı bir politika takip etmesinde etkili olmuştu. Nitekim Avustralya basınında 16 Kasım’da çıkan bazı haberlerde yine İngiltere’nin asker talebi olursa buna Avustralya’nın mutlaka olumlu cevap vermesi gerektiği şeklinde haberler yapılarak kamuoyu oluşturulmaya çalışılmıştı.⁸⁶

1.6. Lozan’a Varış ve Konferans Açılana Kadar Geçen Dönem

Türk Heyeti 11 Kasım saat 21.00 sularında Lozan’a vardı. Fransa konsolosu, heyeti karşılayarak konferansın 20 kasımda başlayacağını, Poincare’in kendilerini Paris’e davet ettiğini, mümkünse trenden hiç inmeden Paris’e geçmelerini istedi. Fakat İsmet Paşa davete teşekkür

⁸⁴ The Daily Telegraph (1 Kasım 1922). *Anzac Graves*. s.7.

⁸⁵ The Sydney Morning Herald (8 Kasım 1922). *Australian’s Warning*. s.12.

⁸⁶ “Generalin Uyarıları” başlığıyla verilen haberde; Tümgeneral Sir Charles Rosenthal, “kesinlikle inanıyorum. Türk’ü durdurmanın tek yolu kuvvet göstermektir. Eğer bu kuvvet Avustralya’dan istenirse bu verilmelidir” diyecekti. (The Sydney Morning Herald (16 Kasım 1922). *How Australia is Affected*. s.8; The Daily Telegraph (16 Kasım 1922). *Turkish Menace*. s.6).

ederek şimdi Lozan’a inme niyetinde olduklarını, daveti sonra değerlendirebileceklerini söyledi. İsmet Paşa hemen bir basın toplantısı gerçekleştirerek bu durumu protesto etti.⁸⁷

Avustralya basını, Türk Heyeti’nin gelişini, Poincare’in İsmet Paşa’yı Fransa’ya davetini ve bunun üzerine İsmet Paşa’nın verdiği tepkiyi 15 Kasım 1922 tarihinde gazete sütunlarına taşımıştı.

“İsmet Paşa’nın Uyarısı” “Ertelemek Tehlikeli” başlığıyla verilen haberde;

“Başlarında İsmet Paşa olmak üzere 38 Kemalist delege Lozan’a vardı. Poincare’in İsmet Paşa ile Paris’te görüşme isteği üzerine İsmet Paşa hasta olduğunu ve Paris’te görüşmenin bir yarar getireceğine inanmadığını belirtti. İsmet, konferansın ertelendiğini öğrendiğinde hayrete düştüğünü açıkça ifade etmişti. İsmet, ‘Müttefikler ciddi bir sorumluluk yüklenmiştir. Size açıkça ifade ediyorum ki konferansın ertelenmesi çok tehlikelidir. Tüm bir milleti ve orduyu belirsiz bir durumda, ateşkes ortamında uzun süre tutabilmek mümkün değildir. Sadece barış isteyen bir milletin heyecan ve gerginliğini kontrol etmek mümkün değildir. Fransa’ya gelince size olan güvenimden dolayı sadece birkaç generalin yapabileceği bir şey yaptım. Galip ve hevesli askerlerimi, aniden ve keyfi çizilmiş bir hattın önünde durdurdum. Onlara, daha ileriye gitmeyeceksiniz, evet işte deniz, işte İstanbul, hayalinizde kavuşmayı beklediğiniz yerler. Aynı zamanda size söz veriyorum. Türkiye yeniden bağımsız ve güçlü bir ülke olacak. Artık boşuna ve daha fazla savaşmak zorunda kalmayacaksınız dedim. Şimdi askerlerim verdiğim bu sözlerin yerine getirilmesini istiyor. Barışı mümkün kılmak için arkamda ordumu bırakıp geldim. Şimdi bana, bekleyin henüz meseleleri aramızda konuşmadık deniyor. Şimdi generallerinize sormama müsaade edin. Bu erteleme Türk insanı ve onun güçlü Meclisi üzerinde ne etki yapar? Şimdi durum içinden çıkılmaz bir hal alıyor. İstanbul savaşı patlayabilir”⁸⁸ diyecekti.

Akabinde yer alan haberde, Poincare’in İsmet Paşa’yı Paris’e davet etmesi üzerine, daha önce Poincare’in Lord Curzon ile görüşmekte tereddüt etmesi hatırlatılarak, İngiltere tarafından bu durumun olumsuz karşılandığı ifade edilmişti.⁸⁹

16 Kasım tarihli Avustralya basını İsmet Paşa’nın Paris’e gittiğini duyurmuştu. Yola çıkmadan önce verdiği röportajda ise İsmet Paşa, “bir oldubittiye asla razı olmayacaklarını, hiçbir ultimatomu kabul etmeyeceklerini, eşit muamele görmek istediklerini” ifade etmişti.⁹⁰

⁸⁷ A. N. Karacan, **age**, s.53.

⁸⁸ The Argus (15 Kasım 1922). *İsmet Pasha's Warning*. s.11; The Age (15 Kasım 1922). *Whole Nation Held Back*. s.11; The Sydney Morning Herald (15 Kasım 1922). *Turk and Allies, Lausanne Conference*. s.13; The Daily Telegraph (15 Kasım 1922). *Grave Position, At Lausanne*. s.9; The Advertiser (15 Kasım 1922). *The Edge of A Volcano*. s.9; The Telegraph (15 Kasım 1922). *İsmet Pasha Suprised*. s.2; The West Australian (15 Kasım 1922). *İsmet Pasha*. s.9; The Mercury (15 Kasım 1922). *The Allies and Turkey*. s.7; The Sun (14 Kasım 1922). *Very Explosive*. s.1.

⁸⁹ The Age (15 Kasım 1922). *Was M. Poincare's Invitation A Mistake*. s.11; The Sydney Morning Herald (15 Kasım 1922). *Turk and Allies, Lausanne Conference*. s.13; The Daily Telegraph (15 Kasım 1922). *M. Poincare And Turks*. s.9, 10; The Argus (15 Kasım 1922). *Turkish Claims*. s.11; The Advertiser (15 Kasım 1922). *Poincare's Invitation To İsmet*. s.9; The Telegraph (15 Kasım 1922). *Invitation A Mistake*. s.2; The West Australian (15 Kasım 1922). *Invitation To Paris*. s.9; The Mercury (15 Kasım 1922). *The Allies and Turkey*. s.7.

Ardından yer alan haberde, Lord Curzon'un Lozan öncesi Paris'e geldiği ve Poincare ile Türklere barış önerilerini sunmadan mutabakat ve Müttefik birliği peşinde olduğunu, ayrıca yapılan bu görüşmeden Mussolini'nin de bilgilendirildiği yazılmıştı.⁹¹

Davetin ve İsmet Paşa'nın icabetinin amacı, birbirlerinin Konferans süresince benimseyecekleri hareket tarzlarını öğrenmekti. Görüşmeler üç gün sürmüş ardından İsmet Paşa tekrar Lozan'a dönmüştü.⁹²

İsmet Paşa Paris'ten döndükten sonra konferans açılana kadar zamanını, heyetini Dışişleri Başkanlığı Merkez Teşkilatı gibi yapılandırarak ve tüm delegeleri ayrıntılı bir şekilde görevlendirerek geçirdi.⁹³

19 Kasım günü ise Curzon ve Poincare, Mussolini'nin kaldığı otele giderek konferans öncesi son görüşmelerini yaptı. Lord Curzon Müttefik birliğini sağlamak için önce Paris'e gidip Poincare'in hedeflerini öğrendikten sonra şimdi Mussolini ile ortak paydada buluşmak için gelmişti. Mussolini'nin konulara çok hâkim olmadığını, sadece yeni iktidar olduğu için prestij peşinde olduğunu anladı ve o gece Müttefik birliğini sağlayarak oradan ayrıldı. Zira ertesi gün konferans açılışı vardı.⁹⁴

⁹⁰ The Age (16 Kasım 1922). *Ismet Pasha Goes To Paris*. s.9; The Sydney Morning Herald (16 Kasım 1922). *Allied Conference*. s.9; The Daily Telegraph (16 Kasım 1922). *Preliminary Allied Conference*. s.5.

⁹¹ The Advertiser (16 Kasım 1922). *Allied Consultation*. s.9; The Argus (16 Kasım 1922). *Before Lausanne Allies To Confer*. s.11; The Telegraph (15 Kasım 1922). *Lausanne Conference*. s.6; The West Australian (16 Kasım 1922). *The Allies*. s.7; The Mercury (16 Kasım 1922). *Demands of The Turk*. s.5.

⁹² A. N. Karacan, **age**, s.52.

⁹³ B. N. Şimşir (2014). *Lozan Günlüğü*. Bilgi Yayınevi, s.103-104.

⁹⁴ H. Nicholson, **age**, s.284.

İKİNCİ BÖLÜM

AVUSTRALYA BASININDA LOZAN GÖRÜŞMELERİNİN İLK DÖNEMİ (20 KASIM 1922 – 4 ŞUBAT 1923)

2.1. Lozan Konferansı'nın Açılışı ve Komisyonların Teşkili

2.1.1. Lozan Konferansı'nın Açılışı

Lozan Konferansı 20 Kasım 1922 Pazartesi günü saat 15.30'da Mont Benon gazinosunda İsviçre Cumhurbaşkanı Robert Haab'ın hoş geldiniz konuşmasıyla açıldı. Haab konuşmasında;

"Baylar, Burada seçkin temsilcilerini selamlamakla şeref duyduğumuz Devletler, Yakın Doğu anlaşmazlığına son verdirecek olan barış konferansının ilk toplantısını, tarafsız İsviçre'nin yurttaşlarından birinin açmasını istemek inceliğini göstermişlerdir. İsviçre Federal Meclisi, görevinizin tarihi büyük önemini bilerek, bu işi, İsviçre Konfederasyonunun Başkanına emanet etmiştir. Biz, bunun nasıl bir şeref olduğunun bilinçli olarak farkındayız. Bu görevi üzerime alırken heyecan duymadığımı söyleyemem. Bu ödev, yalnız görevlerim yüzünden değil, aynı zamanda, çalışmalarınızın başarıyla sonuçlanmasını çok candan istemekte olduğum için de çağrılmış olduğumu sanmaktayım. İsviçre Konfederasyonu adına, yüce topluluğunuza, sıcak ve dostça duygularla, hoş geldiniz derim. İsviçre Hükümeti ve halkı, kendilerine gösterilen güven yüzünden, moral ve ekonomik acıların yükü altında ezilmiş insanlığa daha iyi bir gelecek umudunu vermeye hizmet edecek bir barışın, bu ülkenin bağrında doğduğunu görürlerse, bundan büyük bir mutluluk duyacaklardır. Uluslararası bir anlaşmanın yapılması, ya da bir anlaşmazlığın barışçı yollardan çözümlenmesi ne zaman ve hangi koşullar altında söz konusu olmuşsa, İsviçre buna katkıda bulunmağı bir ödev, bütün öteki görevlerinin üstünde bir görev saymıştır. Konferansın, toplantı yeri olarak bir İsviçre kentini seçmiş bulunmasını, Hükümetlerinizin, bizim için kutsal bir gelenek halini almış bir tutum ve politikaya değer verdiklerini göstermek istedikleri anlamında yorumluyoruz.... Çünkü düşmanların inançlarına kaynak olan ve uygarlıklarını besleyen iki büyük din, insanlara en büyük erdemlerin uyum zihniyeti ve barış sevgisi olduğunu gösteren yüce düşüncede birleşmektedir. Baylar, birkaç hafta sonra Noel yortularını kutlayacağız. Yüreğimin derinliklerinden dilerim ki- şüphesiz milyonlarca insan da bu dileğime katılmaktadır- çalışmalarınız sayesinde, şu büyük söz, o mutlu günde gerçekleşmiş olsun. Dünyaya barış ve bütün iyi niyetli insanlara esenlikler!" ⁹⁵

dileyerek umut ve iyi dileklerini sunmuştu.

Adet olması üzerine konferansa gelen milletlerden bir temsilcinin hoş geldiniz konuşmasına cevaben bir teşekkür konuşması yapması gerekiyordu. Bunu Müttetikler adına Lord

⁹⁵ S. L. Meray (2001). *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler Cilt-I*. Yapı Kredi Yayınları, s.3-4.

Curzon yaptı. Curzon konuşmasında İsviçre Konfederasyon Başkanına teşekkür ettikten sonra özetle; Bugün orada, dört yıldan uzun bir süre önceki, kıyıcı ve ortalığı yakıp-yıkan bir savaşın anılarını unutmak ve arkada bırakarak barış yapmak üzere toplanmış bulunduklarını, Büyük Savaşın ardından yapılan konferanslar içinde ilk defa tarafsız bir ülkede toplandığını, görüşmelerin ne kadar süreceğini bilemediğini fakat herkesin bir an önce barış yapılmasını istediğini belirterek kürsüden ayrıldı.⁹⁶

Fakat henüz Ankara'dan hareket etmeden önce taraflar arasında sürekli eşitlik ilkesini vurgulayan Türk heyeti, bu konferansın yenilmiş bir milletle değil Lozan'a zafer kazanarak gelmiş bir milletin temsilcileri olduklarını vurgulamak adına taraflardan biri olarak Curzon'un konuşmasından sonra İsmet Paşa'da bir konuşma yaptı. Konuşmasında;

“Dört yılı aşan bir süre önce, Başkan Wilson'un ilkelerine ve bunlara inanç duygusuna dayanarak yapılmış bir silah-bırakışımı, Osmanlı İmparatorluğunun da katılmış bulunduğu çarpışmaları resmen durdurmuştu. Barışın nimetlerinden her zaman yoksun kalan Türk ulusu, o tarihten bu yana, hak ve adalet elde etmek için ara vermeden yaptığı barış girişimlerinin yetersizliğini ve hiçbir şeye yaramadığını görerek ve artık hiçbir kurtuluş umudu kalmadığını anlayarak, varlığını korumağı ve maddi ve manevi kendi kaynaklarıyla bağımsızlığını kazanmayı başarmıştır. Türk ulusu, bu yolda, pek çok acılara katlanmış, sayısız fedakarlıklara rıza göstermiştir. Özgür uluslar, bütün bunlara, içten bir yakınlık ve anlayış duygusuyla tanık olmuşlardır. Kadın ve çocuk, her yaşta ve her durumdaki Türkler, bu savunma savaşına katılmışlardır. 1918'den bu yana, Türk ulusunun karşılaştığı sonu gelmez saldırıları ve acıları burada hatırlatmaktan kendimi alamıyorum. Gerek bu saldırılara ve acılara gerekse hiçbir askeri zorunluluk olmaksızın, Türkiye topraklarının en zengin ve en bakımlı parçalarında, yok etmekten başka bir şey düşünmeyerek, sistemli bir şekilde yapılmış yakıp-yıkmalara tek bir özür bulunamaz. Hala bu dakikada bile, bir milyondan çok masum Türkün, Küçük Asya ovalarında ve yaylalarında, evsiz ve ekmeksiz, başıboş dolaştıklarını da hatırlatmak isterim. Türk ulusu, insan gücünü aşan bu fedakarlıklara katlanmakla, uygar insanlık içinde, köklü bir yaşama gücüne sahip uluslara özgü olan varlık ve bağımsızlık haklarıyla, barış, huzur ve çalışkanlık unsuru olarak, büyük bir yer kazanmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisinin kesin amacı, bu yeri korumak ve güçlendirmektir. Son yılların olayları insanlığın vicdanında genel barış ve huzurun, Devletlerce, birbirlerinin haklarına, özgürlüklerine ve bağımsızlıklarına karşılıklı olarak saygı gösterilmedikçe gerçekleşmeyeceği gerçeğini bir inanç ilkesi halinde yerleştirmiş bulunduğundan, bu olayların anısı, gelecek için bir barış ve huzur güvencesi [teminatı] olur umundundayım. Düşünülmesi mümkün en büyük bir iyi niyetle dolu olan Türk Temsilci Heyetinin, öteki Temsilci Heyetlerinde de aynı iyi niyeti bulacağı ve böylece, konferans çalışmalarının memnurluk verici bir sonuca ulaşacağı umudunu besliyorum. Sayın Başkan, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti adına, İsviçre

⁹⁶ A. N. Karacan, *age*, s.75-76.

Cumhuriyetine, konferansımızın burada toplanmasını kabul etmekle lütfen göstermiş olduğu konukseverlikten dolayı teşekkür ederek sözlerime son vereceğim. Tarihi şanlı, soylu bir ulusun, kendi bağımsızlığına ne kadar büyük bir değer verdiğini inkâr edilemez şekilde gösteren bu ülkenin, konferansa toplanma yeri olarak seçilmesinden büyük bir mutluluk duymaktayım" ifadelerini kullanarak Lozan'a haklı davalarının ödülünü almaya geldiklerini belirtmişti.⁹⁷

İsmet Paşa'nın diplomatik kaidelere uymayan bu konuşması herkeste şok etkisi yaratmıştı. Normal koşullarda ev sahibi ülkeden sonra konferansa katılanlar adına sadece bir kişi konuşur ve açılış biterdi. Ama normal şartlarda olunduğunu kim söyleyebilirdi? Tüm büyük devletler toplanmış Osmanlı yıkıntılarında ne koparabilirim düşüncesiyle ve onlara karşı henüz 38 yaşında olan başarılı bir general fakat kendi ifadesiyle acemi bir diplomat vardı. Türk heyetinin bu tavrı tüm konferans boyunca sürecekti. Ardından ertesi gün görüşmelerin başlayacağı Ouchy (Uşi) Şatosu'nda buluşmak üzere törene son verildi.⁹⁸

21 ve 22 Kasım 1922 tarihli Avustralya basınında Lozan Konferansı'nın açılış haberleri tüm ayrıntılarıyla yer aldı. Haberlerde; İsviçre Cumhurbaşkanı açılış konuşmasını yaptığı, bir an önce barış yapılmasını dilediği belirtildi. Açılış dar bir salonda gerçekleşmiş, görüşmelerin muhtemelen Uşi şatosunda devam edeceği ifade edildi. Devamında, Poincare ile Lord Curzon salona girdiğinde herkesin derin bir saygı göstererek ayağa kalktığı özellikle vurgulandı. Ayrıca yapılan konuşmalardan da bahsederek, Lord Curzon'un "*barışı amaçlayan konferansların sonuncusu için, umarım son olur, toplandık. Umarım her delege kesin bir barışın sağlanması arzusunu güdüyordur. İngilizler konferansı başarılı kılmak için ellerinden geleni yapacaktır*" dediği belirtildi.⁹⁹

İsmet Paşa'nın ise teamüllere aykırı bir şekilde konferansta Lord Curzon'dan sonra söz aldığı ve Fransızca olarak delegelere hitap ettiği bilgisi verildi. İsmet Paşa konuşmasında ateşkese rağmen, dört yıl boyunca Türklerin Yunanlıların elinde büyük acılar çektiğini, barış ve refahın tam olarak bağımsız olunması ve diğer ülkelerinde buna saygı duyması koşuluyla gerçekleşeceğini belirtti. İsmet Paşa akabinde Türk delegasyon heyetinin iyi niyetle konferansa

⁹⁷ S. L. Meray, **age**, s.4.

⁹⁸ Ş. S. Aydemir (1993). *İkinci Adam Cilt-I*. Remzi Kitabevi, s. 227; C. Bilsel, **age** Cilt II, s.15-16.

⁹⁹ The Age (22 Kasım 1922). *Work at Lausanne*. s.11; The Sydney Morning Herald (22 Kasım 1922). *Turks and Allies*. s.13; The Daily Telegraph (22 Kasım 1922). *Lausanne Meeting*. s.9; The Advertiser (22 Kasım 1922). *The Turkish Problem*. s.9.

geldiğini ve diğer delegelerden de aynı samimiyeti görmek istediğini söyledi. Konferans İsmet Paşa'nın konuşmasının ardından ertesi gün toplanmak üzere son buldu.¹⁰⁰

2.1.2. Komisyonların Teşkili

21 Kasım 1922 Salı günü Uşi Şatosunda görüşmeler Lord Curzon'un geçici başkanlığında başladı. Konferansa katılan devletler şöyle sınıflandırılabilir: Çağrışı yapanlar: İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya. Tüm görüşmelere çağrılanlar: Yunanistan, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, ABD ve Türkiye. Boğazlar rejimi konusunda çağrılan: SSCB. Hem Boğazlar hem de Trakya sınırı için çağrılan: Bulgaristan. Ticaret ve yerleşme gibi belli konulara çağrılanlar: Belçika ve Portekiz idi.¹⁰¹

Aslında konferans İsviçre topraklarında olduğu için teamüllere göre İsviçreli birinin başkanlık etmesi gerekiyordu. Fakat İsviçre bu haktan feragat etmiş, konferansın davetçileri Müttefikler olduğu için başkanlık onlara kalmıştı. Konferansta gözlemci olarak bulunan Amerika Birleşik Devletleri temsilcisi Grew anılarında o günü şöyle anlatmıştı: *“Lord Curzon oturumu büyük bir nezaketle yönetiyor ama İsmet Paşa'nın tüzük ve işleyiş ile ilgili çeşitli konulara yaptığı itirazlara yumuşak fakat ezici kelimelerle karşılık veriyordu. İsmet'in durumuna sempati duyuyordum. Konferansa davet edilmiş ülkeler arasında galip bir ülkeyi temsil ediyordu ama mağlup muamelesi görüyordu. Esas komisyonlardan birinin başkanlığını talep etti. Reddedildi. Genel sekreter başkan yardımcılıklarından birinin başkanlığına bir Türk getirilmesini talep etti. Reddedildi. Neye itiraz ettiyse hiçbirini kabul ettiremedi.”* Konferansta üç ana komisyonun oluşturulmasına karar verildi. Birincisi, Toprak ve Askerlik Sorunları Komisyonu, Lord Curzon başkanlık edecekti. İkincisi, Türkiye'de Yabancılar ve Azınlıklar Komisyonu, İtalya delegesi Garroni başkanlık edecekti. Üçüncüsü ise Maliye ve İktisat Sorunları ile Limanlar, Demiryolları, Sağlık Sorunları Komisyonuydu. Buna da Fransız delege Barrere başkanlık edecekti.¹⁰²

Ayrıca komisyonların görüştüğü konuların teknik detaylarının uzmanlar gözüyle araştırılıp kararlaştırılması için de çeşitli alt-komisyonlar teşkil edildi. Birinci komisyona bağlı beş alt-komisyon teşkil edildi. Bunlar, Trakya sınırının askersizleştirilmesi, Ege Adaları, Nüfus

¹⁰⁰ The Telegraph (21 Kasım 1922). *Allies in Accord*. s.6, (22 Kasım 1922). *Hopes From Lausanne*. s.6; The West Australian (21 Kasım 1922). *The Near East*, s.7, (22 Kasım 1922). *Peace Conference*. s.9; The Mercury (22 Kasım 1922). *Opening of The Peace Conference*. s.7; The Sun (21 Kasım 1922). *Near East Conference Opened at Lausanne*. s.1.

¹⁰¹ B. Oran, **age**, s.216-217. Lozan Antlaşmasıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. İ. Soysal, **age**.

¹⁰² B. N. Şimşir, **age**, s.158-160.

Mübadelesi, Azınlıkların Korunması, Anzak Mezarlıkları ve Esirler alt-komisyonuydu. İkinci komisyona bağlı da üç alt-komisyon oluşturuldu. Bunlar, Türkiye’de yabancıların hukuki statüleri, Türkiye’de yabancıların ekonomik statüleri ve Milletlerden Eski Eserler ve Hazinelelerin İadesi alt-komisyonuydu. Üçüncü komisyon ise beş alt-komisyonundan oluşturuldu. Bunlar, Finansal Meseleler, Kamu Borç ve Tazminatları, Limanlar, Su ve Demiryolları, Tarifeler, Denizcilik ve Endüstriyel Mülkiyetler, Mülkiyet, Haklar ve Menfaatler, Borçlar, İmtiyazlar, Sözleşmeler ve Sıhhi Konular alt-komisyonuydu.¹⁰³

Komisyonların teşkili ve bu esnada yaşanan olaylar da 22-23 Kasım günü Avustralya basınında yer aldı. “Komisyonlar Atandı” başlığıyla verilen haberde; üç komisyon teşkil edildiği, bunların hangi konuları, kimin başkanlığında görüşecekleri yer aldı. Türklerin çeşitli itirazlar gerçekleştirdiği fakat hiçbirine itibar edilmediği belirtildi. Ayrıca liderlerle ilgili, bu akşam veya en geç yarın Poincare ile Mussolini’nin ülkelerine dönmek için ayrılacakları yer aldı.¹⁰⁴

Basında Mussolini ile yapılan röportaja da yer verilmişti. Röportajda Mussolini, diğer liderlerle (Poincare ve Curzon) yaptığı görüşmelerden memnun kaldığını, Müttefiklerin tam bir uyum içinde olduğunu, Avrupa’nın yeniden inşasında ABD’ye de görevler düşeceğini vurguluyordu.¹⁰⁵

Avustralya basınında konferansın yapısı, işleyişi ve konferanstan beklentilerle ilgili de çeşitli köşe yazıları yer almıştı. Bu yazılar kamuoyunu yönlendirmede çok etkili oluyordu. Demokrasi ve şeffaflığın beşiği olarak lanse edilen Avrupa’dan bu tür konferansların gizli kapılar ardında değil de tüm dünyaya açık bir şekilde olması beklenirken, yazıda konferansın kapalı kapılar ardında yapılması savunuluyordu. Konferansın ilk günü yayınlanan “Lozan Konferansı” başlıklı köşe yazısında;

Eski ve yeni müzakere geleneği arasındaki farklar ifade edildikten sonra örnek olarak 1919 yılında Almanya ile imzalanan Versailles Antlaşması verilerek, bu antlaşma için dünyanın her köşesinden özel muhabirlerin anlaşmayla ilgili bilgi almak için Versailles sarayına geldiğini

¹⁰³ Y. A. Stivachtis (1996). What is The 'Basic Thinking of The Lausanne Treaty?. *The Turkish Yearbook of International Relations Vol XXVI May*, s.107-108.

¹⁰⁴ The Advertiser (23 Kasım 1922). *Commission Appointed*. s.9; The Daily Telegraph (23 Kasım 1922). *Turk's Demands*. s.5; The Age (23 Kasım 1922). *Lausanne Conference*. s.9; The Argus (23 Kasım 1922). *Angora and Lausanne*. s.9;

¹⁰⁵ The Sydney Morning Herald (23 Kasım 1922). *Policy of Entente*. s.9; The Telegraph (23 Kasım 1922). *United Entente*. s.6; The West Australian (23 Kasım 1922). *Italian Premier's Opinion*. s.7; The Mercury (23 Kasım 1922). *Allies and The Turks*. s.5; The Sun (22 Kasım 1922). *Mussolini Wants to Know*. s.1.

ancak Almanya'nın kaderine kapalı kapılar ardında karar verildiğini belirtmişti. Yazının devamında;

“Versailles görüşmelerine katılan delegeler, yüksek kurul oturumlarında olup biteni belli zaman aralıklarında halkın bilmesini istedikleri kadarını basın yoluyla aktarıyordu. Bu nedenle dünya perdenin arkasında olup bitenden uzak tutuldu. Bilgiye ulaşamamanın doğal sonucu olarak Versailles Antlaşmasıyla ilgili birçok spekülasyon ortaya atıldı. Neticede aylarca süren belirsizlik sonunda Versailles Antlaşması tamamlanarak bütün maddeleri bir bütün olarak yayınlandı. Dolayısıyla dış eleştiri ve tartışmalar, bütün dünyaya başarılı bir antlaşma olarak lanse edilen Versailles'in hükümlerini ve kapsamını etkileyemedi. Öte yandan Washington Konferansı'ndaki yargılamalarla karşılaştıracak olursak Washington Konferansı'nda delegeler izleyicilerin ilgisini çekmeden önce bir araya geldi ve karşılıklı tartıştı. Basın sansürü yoktu. Her konuşma kelimesi kelimesine alındı ve dünyanın her köşesinde yayınlandı. Kullanılan her argüman, ulaşılan her karara derhal bir dizi ülkede kamuoyu yoklaması yapıldı. Fakat Lozan'da tekrar Versailles atmosferine döndük. Müzakereler gizli oluyor. Tek haber kaynağımız yayınlanmadan önce detaylı olarak kontrol edilen resmi bildirimler. Washington Konferansı, eski gelenek olan “karanlık tut” zihniyetini kıramadı. Bu günlerde gizli diplomasi ve anlaşmaların kötülüğünü çok duyuyoruz. Tam yetkili temsilciler ve politikacılar dünyayı satranç tahtası ve halkları da piyon olarak görüyorlar. Belki de Lozan Konferansı, özellikle Washington'da belirlenen farklı örnek göz önüne alındığında, özel oturum yapma kararlılığı nedeniyle eleştirilecek.

Ancak Lozan Konferansı'nda sadece Müttefikler ve Türkiye arasında anlaşmazlık yok aynı zamanda bazı konularda Müttefikler arasında da anlaşmazlıklar var. Delegeler birçok sorunun üstesinden gelmek zorundalar. Boğazların geleceği, azınlıklarının haklarının korunması, Türkiye'den istenen garantiler gibi hassas ve çetrefilli sorunlarla uğraşmak zorundalar. Bu günlerde Yunanistan'da, Türkiye'de ve Balkanlar'da kamuoyu bu konularda gayet hassas ve heyecanlıdır. Eğer uzlaşmanın her aşaması, her teklif, her hassas hareket halkın önünde gerçekleşirse görüşmeler daha sert ve zor, anlaşmaya varmak daha güç olacaktır. Konferansın önerdiği herhangi bir düzenleme ilgili uluslar tarafından onaylanmalıdır. Ancak müzakereler sırasında yapılabilecek yanlış yollara sapmak ve yanlış başlangıçların yurt dışında yayınlanmasıyla elde edilecek veya riske atılacak çok şey vardır. Doğal olarak bir çözüm önerisinin takip edeceği çizgileri öngörmek oldukça imkansızdır. Ancak şimdiden konferansın bir sonucunun Türkiye'ye karşı olarak yeni bir Balkan Ligi kurulması olacağı kabul ediliyor. Bu durum daha önce tecrübe edilmiş ve kısmen başarılı olunmuştu. On yıl önce Balkan Devletleri tarihsel düşmanlarına karşı ortak hareket etmişti. Ancak birlik, zafer sınavından başarılı çıkamadı. Türkiye'yi yendikten kısa bir süre sonra ganimeti paylaşırken birbirlerine düştüler. Fakat bu aralıkta her biri çok daha uzun ve daha büyük bir savaşla zayıfladı ve yeniden dirilen Hilal korkusu, onları Balkan Ligi'ni daha kalıcı bir temelde yeniden kurmaya teşvik edebilir”¹⁰⁶ denilerek enteresan bir şekilde konferansın gizli yapılmasını savunuyordu. Acaba bunun sebebi Büyük Savaş kazanmak için sayısız azınlık ve küçük devletlere verilen sözlerden vazgeçileceğinin, Türk heyetine dayatılacak şartların dünya kamuoyundan tepkiler almamak için ve görüşmelerin seyrine etki etmemesi maksadıyla alınan bir tedbir miydi? Bunu görüşmeler esnasında anlayacaktık.

¹⁰⁶ The Sydney Morning Herald (23 Kasım 1922). Lausanne Conference. s.8.

2.2. Konferansın İlk Döneminde Görüşülen Konular ve Avustralya Basınına Yansımaları

2.2.1. Trakya Sınırı Meselesi

Açılış ve komisyonların belirlenmesinden sonra konferansta 23 Kasım 1922 Perşembe günü meselelerin görüşülmesine başlandı. İlk olarak toplanan, birinci komisyon Toprak ve Askeri Meseleler Komisyonuydu. Bu en kritik komisyonun başkanı da tabi ki konferansın en güçlü adamı olan Lord Curzon'du. Başkan Curzon komisyonu, toprak meselelerinde Türkiye'nin en zayıf olduğu ve karşısında müttefiklerin yanında Balkan ülkelerini de bulacağı Trakya sınırını görüşmekle başladı.¹⁰⁷

Avustralya basını sütunlarında ilk günkü görüşmelere geniş yer ayırdı. Basın, "Lozan Konferansı, Müttefikler ve Türkler, Türkiye'nin Sınırları, Yakın Doğu'yu Canlandırmak" başlıklarıyla konferansta tartışılan konulara yer verdi. Oturumun başında İsmet Paşa'ya ilk söz verildi ve Trakya ile ilgili talebi soruldu. İsmet Paşa, 1913 sınırlarına geri dönülmesini ve Batı Trakya için plebisit istedi. Bu taleplere karşılık olarak Venizelos uzunca bir konuşma yaparak, Yunanistan'ın¹⁰⁸ 1918 sınırlarını talep ettiği ve konferansın başında Trakya sınırını konuşmanın uygun olmadığını dile getirdi. Venizelos'un ardından söz alan Sırp Dışişleri bakanı Nintchitch ise sınırların, Müttefiklerin 23 Eylül'deki notasında belirtilen, Karadeniz'den Ege denizine doğru uzanan Meriç hattından oluşturulması gerektiğini ve Batı Trakya için plebisit yapılmasına karşı olduğunu söyledi. Romanya'nın da Sırp Dışişleri bakanı Nintchitch'in görüşüne katıldığı haberde yer aldı.¹⁰⁹

Konferansın ilk oturumundan da anlaşılacağı üzere Müttefikler bilhassa Lord Curzon, meselelerde Türkiye'nin üzerine top yekûn gitmeyi tercih etti. Balkan Devletleri'nin de hassas olduğu konuları çok iyi tahlil etmiş olmalı ki bir an önce Türk heyetini yıpratıp, bir oldubittinin içine sokmak istiyordu. Türk heyetini ve Ankara Hükümetini yıpratmakta yabancı basın da

¹⁰⁷ İ. İnönü, *age*, s.333-334.

¹⁰⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ç.D. Tağmat (2018). *Lozan Konferansında Yunan Diplomasisi 1922-1923*. Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul; H.A. Gibbons (1923). *Venizelos*. Boston Houghton Mifflin Co., USA.

¹⁰⁹ The Argus (24 Kasım 1922). *Lausanne Conference*. s.9; The Age (24 Kasım 1922). *Turkey's Frontiers*. s.9; The Sydney Morning Herald (24 Kasım 1922). *Allies and Turks*. s.9. The Daily Telegraph (24 Kasım 1922). *Animating The Near East*. s.5; The Advertiser (25 Kasım 1922). *Turks in Europe*. s.11; The Telegraph (24 Kasım 1922). *Italy and Entente* s.6; The West Australian (24 Kasım 1922). *Lausanne Congress*. s.9; The Mercury (24 Kasım 1922). *Territorial Questions* s.5; The Northern Standard (24 Kasım 1922). *Turks Claim Unconfirmed*. s.3; The Sun (23 Kasım 1922). *Demonstration*. s.1.

elinden geleni yapmaya başladı. Bu minvalde Avustralya basınında, Ankara Hükümetine tehdit mesajları içeren haberler konferans görüşmelerinin başlamasıyla eş zamanlı olarak basında yer aldı. 24 Kasım 1922 tarihli “The West Australian” isimli gazetede “Romanya Askeri Tedbirlere Hazır” başlığıyla çıkan haberde, batı sınırında anlaşma sağlanamazsa Türkiye’ye karşı yapılacak askeri bir harekâta Romanya’nın da yer alabileceği duyuruldu.¹¹⁰

25 Kasım 1922 tarihinde Avustralya basınında konferansla ilgili “Barış Konferansı, Türk-Rus Müttefikliği” başlıklarıyla, İsmet Paşa’ya Rus delegeler gelene kadar mevcut durumu koruması, Rus ittifakından faydalanması talimatı verildiği belirtiliyordu. Görüldüğü üzere Avustralya basını enteresan bir şekilde Türk heyetinin stratejisinin ne olduğunu son derece iyi bir şekilde analiz etmişti. Ayrıca Rusya’nın Çanakkale Boğazı’nın serbestliğini savunarak Milletler Cemiyeti’nin koruması düşüncesine tereddütsüz karşı duracağı, Türkiye’nin tüm taleplerini, özellikle de kapitülasyonların kaldırılmasını destekleyeceğinin beklendiği yer almıştı.¹¹¹

The Sydney Morning Herald gazetesinde “Bulgaristan İçin Çıkış” başlığı ile yer alan haberde; Doğu Trakya sınırında askerden arındırılmış bölge, Dedeağaç demiryolu ve limanı için rejim, Bulgaristan’a bir deniz çıkışı vererek onu tatmin etme meselelerini çalışmak için bir alt komisyon atandığı, bu konuya İsmet Paşa’nın olumlu baktığı yazılmıştı. Ayrıca Toprak ve askeri meseleler komisyonu Bulgaristan’ın Ege Denizine çıkış talebini olumlu karşılamış Romanya, Bulgaristan, Yunanistan ve Yugoslavya delegeleri, Doğu Trakya’nın statüsü ve Bulgaristan’a denize çıkış konularında ortak hareket etme kararı almıştı. Haberin en altında ise Lord Curzon’un Türkiye’nin Meriç’in sol yakasıyla ve plebisit ile ilgili talebini reddettiği yer alıyordu.¹¹²

Lozan’da Müttefiklerle Türklerin fikirleri çarpışırken, aynı zamanda Türkiye’de de tarafların siyasi ve askeri hamlelerinin çarpışmaları devam ediyordu. Avustralya basını da bu olayları yakından takip ediyordu. Aynı tarihte basında Türkiye’deki olaylarla ilgili dört farklı haber yer aldı. Nitekim ilk haber “İstanbul’da Durum Hala Ciddiyetini Koruyor, Türk Askerleri Hazır” başlıklarıyla verildi. Haber şöyleydi: *“İstanbul ciddiyyetini koruyor. Türkler Müttefiklerin güçsüz olduğunu düşünüyor ve şehre asker gönderemeyeceklerine inanıyor. Eğer Müttefikler abluka ilan ederlerse Türkler genel bir grev organize ediyorlar. Böyle bir durumda elektrik, gaz, su, ekmek sağlayanlar bu hizmetleri kesecek. Silahlı bir çatışma olursa, Müttefik kuvvetleri*

¹¹⁰ The West Australian (24 Kasım 1922). *Rumania, Ready For Military Measures*. s.9.

¹¹¹ The Argus (25 Kasım 1922). *Peace Conference*. s.25; The Mercury (25 Kasım 1922). *Russo-Turkish Alliance*. s.7.

¹¹² The Sydney Morning Herald (25 Kasım 1922). *Bulgarian Outlet*. s.17.

yetersiz kalacaktır. Anadolu'daki 200.000 kişilik Türk Ordusu kısa bir sürede Boğaz kıyılarında olur. Aynı zamanda her biri 12.000 kişiden oluşan üç tümen Trakya'da konuşlanmış durumda. Böylece İstanbul iki ateşin arasında kalabilir. Türkler savaş gemileri için çok tehlikeli olan silahlarını Çanakkale Boğazına yerleştirdiler. Eğer Lozan Konferansı pürüzsüzce sonuçlanmazsa ciddi gelişmeler umulabilir.”¹¹³ İkinci haberin başlığı “Ciddi Yangın, Birçok Ev Yıkıldı” idi. İstanbul Pera'da yangın çıktığını, İngiliz ve Fransız askerlerinin de söndürmede yardımcı olduğunu yazıyordu. Üçüncü haber “Müttefik Yetkilerini Gasp Edici” başlığıyla, İstanbul Valisi Refet Paşa'nın Yunan Yüksek Komiserini tanımadığı derhal İstanbul'u terk etmesini istediği, General Harrington'un bu talebi protesto ettiği idi.¹¹⁴ Son haber ise “İmtiyaz Hakları” başlığıyla verilmiş, Eski Senatör Mr. Lewis'in Mustafa Kemal tarafından Amerika ve İngiltere'ye verilen imtiyazları takip edeceği ve Türkiye ile Rusya'nın tanınmasının Batı ülkelerinin yararına olacağını söylediği ifade ediliyordu.¹¹⁵ Görüldüğü üzere Avustralya basını, Lozan Konferansı ile ilgili haberleri gün gün sütunlarına taşımanın yanında Türkiye'de meydana gelen olayları da yayınladığı köşe yazılarıyla kamuoyuna anlatmaya çalışıyordu. 25 Kasım'da The Age gazetesinde çıkan bir diğer köşe yazısında ise 1908'den 1922 yılına kadar geçen süre analiz edilmekteydi. Son derece önemli tespitlerin yapıldığı köşe yazısını aynen almanın uygun olacağı kanaatindeyim. Yazıda;

Türkiye ve Liderleri

Monarşist, Meşrutiyetçi ve Kemalist

On dört yıl önce, 1908 yılının temmuz ayında, Genç Türkler örgütü, başarılı bir şekilde despot, kızıl sultan Abdülhamit'e karşı devrim gerçekleştirdiler. İngiltere, Amerika ve Fransa'nın maddi manevi yardımları ile yeni rejimi kurdular. Baş liderlerin devrimdeki ilerici görüşleri, bu ülkelerin diplomatları tarafından biliniyordu. Ayrıca onlar, artık Genç Türklerin siyasi güce sahip olduğunu, Türk ilişkilerinin sağlam bir temele dayanacağını ve zulüm gören azınlıkların Türk egemenliği altında adalete kavuşacaklarını düşünüyorlardı. Ülkenin dört bir yanında gerçekleştirilen devrim kutlamaları ve festivallere Yahudi, Yunan, Arnavut ve Ermeni katılmış, eski dini ve ırksal davalar ortak bir mutluluk içinde son bulmuştu. Tüm yeni devletler, özellikle büyük bir tarihi geçmişi altında çalışanlar için Türkiye'de seyahat ve ulaşım çok zordu. Bu yorucu süreç boyunca Genç Türklerin partisinin personeli ve politikasında birçok değişiklik meydana geldi. Devrim hızlı ve çarpıcıydı. Abdülhamit doğulu bir despottu. Dolayısıyla Genç Türkler gizlice çalışmak zorunda kaldılar ve yürütme organının gizli görüşmelerine yalnızca güvenilir bir azınlığın katılmasına izin verildi – İttihat ve Terakki Cemiyeti. Bu devrimci kuruluşun periyodik toplantılarının bir kısmı Türkiye'de, Sultan'ın gizli servis temsilcilerinin burnunun dibinde, ancak daha çok Avrupa ülkelerinde yapıldı. Kendisine karşı çıkan herhangi bir kişiyle başa çıkma konusunda sert yöntemler kullanan Abdülhamit tarafından sürgüne gönderilen ve ülkeye dönmesi yasaklanan üyelerin birçoğu İngiltere ve Fransa'da ikamet ediyordu. Bu adamların birçoğu, ülkelerini ve kurumlarını büyük liberal uluslarla aynı seviyeye getirmeyi ciddiyetle arzulayan kültürlü ve eğitimli reformculardı. Ancak çabalarının çoğu, Avrupalı diplomatların

¹¹³ The Age (25 Kasım 1922). *Danger at Constantinople*. s.15; The West Australian (25 Kasım 1922). *Balkan Affairs*. s.9.

¹¹⁴ The Daily Telegraph (25 Kasım 1922). *Situation Grave*. s.7.

¹¹⁵ The Telegraph (25 Kasım 1922). *Unity of Front*. s.10. The Sun (24 Kasım 1922). *The Allied Rock*. s.1.

kurnazlığı, hasetliği ve ikiyüzlülüğü, kendi vatandaşlarının cehalet ve umursamazlığı yüzünden başarısız oldu. Ve çoğu bu başarısızlığı hayatlarıyla ödediler.

Genç Türklerin devriminde her ne kadar bu adamlar Tevfik Paşa'nın liderliği altında olsalar da Bakanlar Kurulunun oluşumuna İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri yön verdi. Bu zaferde, iktidarda olanlara ılımlı davrandıklarını kabul etmek gerekir. Elbette, Temmuz 1908'de Genç Türklerin askerleri İstanbul'a ilerlerken bazı kan dökülmeleriyle sonuçlanan olaylar yaşandı. Ancak operasyon planı ustaca tasarlanmıştı. Birkaç idamdan sonra saraya ulaşılar. Birkaç sadık memurun direnişini alt edip, Sultan'ı ele geçirdiler. Türk geleneklerine göre hayatını kaybetmesi gerekiyordu ve yönetiminde şiddetle acı çeken devrimcilerden bazıları o yaşadıkça kendi hayatlarının tehlikede olacağını dile getirerek idam edilmesini önerdi. Fakat parti galip geldi ve onu güçlü bir koruma altında 1916 yılında ölümüne kadar tutuklu kalacağı Selanik'teki kaleye götürdüler. Özgürlüğüne sahip olamayacak kadar tehlikeli bir adam olduğunu, bir mahkûm olmasına rağmen ertesi yıl, 1909 sonrasında hızla bastırılan bir karşı devrim başlatmaya çalıştığı gerçeğiyle kanıtlandı. Bu nedenle, görevden alınmasının hemen ardından, Genç Türklerin partisi, yeni bir Sultan seçmeye karar verdi. Ancak burada, muhtemelen devrimciler arasında büyük ölçüde dağılmaya yol açacak olan bir zorluk ortaya çıktı. Daha ilerici üyelerden bazıları halifeliğin kaldırılması fikrindeydiler. Bu fikir, Sultana miras kalan dini ve idari hakları ile ilgili önemli bir muhalefet oluşturdu. Neyse ki Muhammed'in yüce vekilliği olan Halifelik için kabul edilebilir bir aday buldular. Bu kişi tahttan uzaklaştırılan Sultanın kardeşi idi. Muhalefet geri çekildi, Osmanlı soyundan ve usulüne uygun olarak Yıldız Sarayında tahta çıktı.

Mehmet, tahttan indirilen Sultanın küçük kardeşidir. İktidara rakip olmaması için kırk yıl hapis hayatı yaşamıştır. Sonuçta bu mahkûm Türk siyasi sorunlarıyla temastan ister istemez kopmuştur. Nitekim uzun süre hapis cezası zihnini zayıf bırakmıştı ve hiçbir hırsı yoktu. Kardeşinin tahtında hiç gözü olmadığı kesindi. Hapishanede kardeşini tahttan indiren Genç Türkler tarafından ziyaret edilip, tahta kendisini geçirmeyi düşündüklerini söylediklerinde, onlara bulunduğu yerde bırakılmak için ciddi ciddi yalvardı. Genç Türkler hiçbir itirazı kabul etmeyecekti. Mehmet başta hapishaneden çıkmayı reddetti fakat zorla arabaya bindirildi. Halkın bağışları arasında saraya götürüldü. Tarihi tören yapıldı ve Türkiye yeni Sultanı VI. Mehmet'e kavuştu. İktidar olunca intikam peşine düşmedi ve abisinin güçsüz olduğunu öğrenmesi iktidarı kabul etmesini sağladı. Türkiye ya da Avrupa işleri ile ilgili bilgi eksikliği olan bir hükümdar, politikalarına karışacak bir yöneticiye sahip olma konusunda endişeli olmayan danışmanlar için çok uygundur.

Yeni Sultan sevimli, zayıf görüşlüydü ve danışmanlarının tüm tavsiyelerini ve politikalarını kabul etti. Şüphesiz, danışmanları vicdansız maceracılar yerine vatanseverler olsaydı her şey yolunda giderdi. Ancak, Tevfik Paşa ve diğer ciddi reformcular çok kısa süre de bir kenara itildi ve Genç Türklerin partisinin danışmanlarına rüşvet ve yolsuzluk hâkim oldu. Ülkeyi yönetecek ve Bakanlar Kurulunu oluşturacak Türk Parlamentosu'nu İttihat ve Terakki Cemiyeti seçiyordu. Parlamento yalnızca despotik efendilerinin çıkarlarını korumak için vardı. Balkan savaşları sırasında, 1910'dan 1912'ye kadar, Genç Türkler arasındaki ılımlılar, gücünü ve kontrolünü sürekli kaybetti. Bulgarlar ve Sırplar tarafından yapılan uzun yenilgi serileri ve son felaket olarak tarihi düşmanları olan Yunanlılara karşı alınan yenilgi Türk Dışişlerine başka bir etkinin girmesinin yolunu hazırladı. Bu döneme kadar Türk liderler İngiliz yanlıydı. Türk Deniz Kuvvetleri İngiliz Amirallerin kontrolündeydi, Osmanlı Bankası İngiliz yetkililer tarafından organize ve temsil edilirdi. Ancak, 1912'de, İtalya tarafından savaş ilan edildi ve Trablus'ta çatışmalar meydana geldi. Genç Türklerin partisi, Alman danışmanların ortaya çıkmasıyla eski hoşgörülü politikalarını tamamen değiştirdiler. Almanya, ulusal amaçlar için ihtiyaç duydukları parayı kredi olarak verdi ve ayrıca Osmanlı ordusu, donanması ve polisi için subaylar görevlendirdi. Alman nüfuzu, Yakın Doğu'ya hâkim oldu. Bundan sonra, Genç Türklerin rejimi, Abdülhamid'i kötülük yapmakta aştı ve kendilerini "Kızıl Sultan'ın kendisinden daha kötü fanatikler ve despotlar olarak kanıtladı. Türk olmayan illerde terör saltanatı daha şiddetli hale geldi ve genişledi. Ermeni katliamına göz yumdular. Ülkeyi Abdülhamit zamanında olmadığı kadar ateş, kılıç, anarşi ve hastalıkla perişan ettiler. Türk Dışişleri planlı olarak Alman etkisi altına girdi. Orduda İngiliz subaylarının yerini Alman subayları aldı. Alman nüfuzu Türk-İtalyan savaşında ivme kazandı ve savaşın sonunda Alman kültürü İttihat ve Terakkinin içinde ilerliyor, temsil ediliyor ve kabul görüyordu.

Türk politikasının yeni liderleri arasında en önemli kişi Enver Bey oldu. Zeki, yakışıklı ve birçok yönden arkadaşlarından ayrıliyordu. Devrime giden olaylar sırasında komplocuların en cesurlarından biriydi ve Almanya'nın bütün kalbiyle hayranıydı. Bir süre Berlin'de Türk büyükelçisi olarak bulundu

ve Alman diplomasisinin de yardımıyla hızla Türkiye'de bir güç oldu. Büyük Savaş öncesi ve savaş sırasında kolayca ülkenin en önemli ve etkili adamı oldu. Hemen hemen tamamıyla ülkeyi o yönetiyordu. Onun çabalarıyla Türkiye savaşa Almanya'nın müttefiki olarak girdi. Bu müttefiklik ülkeye daha çok Alman altını girmesini sağladı. Birçok Genç Türk bu altınlardan şahsi servet elde etti. Fakat buna ek olarak, Almanya'nın askeri yeteneği, kendileri dövüş ustalarının torunları olan öğrencilere kazandırıldı ve modern askeri teçhizatla birleşen bu bilgi, Türk ordusunu Balkan savaşlarında savaştığından daha farklı bir güce dönüştürmekte uzun sürmedi. Enver Bey, cesaret ve kaynakların askeri lideriydi ve büyük savaş sırasında sadece birkaç yıl Savaş Bakanı olarak görev yapmadı, aynı zamanda askeri operasyonları da üstlendi. Ateşkesten sonra Türk birlikleri ile birlikte Türkistan'a geçti ve birleşik bir Bolşevik-Türk ordusu kurması umuluyordu. Sonunda kendisini Türkistan hükümdarı olarak ilan etti ve Bolşevik ordularıyla savaşırken öldüğü bildirildi. Ateşkesten sonra Genç Türklerin partisinde birçok değişiklik meydana geldi.

10 Ekim 1920'de Sevr'de barış antlaşmasının imzalanmasından önce, Genç Türklerin Hükümeti açıkça İngiliz yanlıydı; uğursuz Alman etkisi, her alanda geçici olarak kaldırıldı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin tüm üyeleri İngiliz yanlısıdır. Heyet başkanı Reşit Bey İngiliz devlet adamlarına şu açıklamalarda bulunmuştur: "Şu anki Türk Hükümeti ile ilgili hatırlanması gereken en önemli husus yapılan bu savaşın sorumlu olmadığıdır. Aksine ben ve meslektaşlarımdan bazıları eski rejim zamanı ölüm cezasına çarptırılmıştık. Bugün enkazdan çıkmak adına elimizden geleni yapmamız için iktidara çağrıldık. İngiltere ve Türkiye arasında yakın ilişki ve anlaşmadan daha çok tercih edeceğimiz bir şey yok. İngiliz desteğini güvence altına almak için tüm garantileri kabul ediyoruz ve bunu tam olarak yapmaya hazırız. Bir Hükümet olarak kendimizi aşırı zorluklar içinde buluyoruz. Türkiye'nin varlığını yok edecek barıştan sorumlu olmak bizim için mümkün değil. Avrupalı devlet adamları Türk vatanseverlerin sözlerine kulaklarını tıkadılar ve o ülkedeki reform kaynaklarına öldürücü darbeyi vurdular. Düşman ülkelerden anlaşma imzalamak için en sona bırakılan Türkiye ile 1920'de barış anlaşması imzalandı. Bu olaydan sonra Cafer Tayyar Paşa ve Mustafa Kemal Paşa ülke politikasına yön verir oldu. Sultan ve İmparatorluk Prensini de içeren Hanedanlar Konseyi'nin antlaşmayı imzalamayı kabul ettiği haberi, Mustafa Kemal Paşa'ya ulaşınca, Ankara'da bir kongre topladı. Barış şartlarını kınadı ve milliyetçilerin askeri güç kullanarak bu duruma karşı çıkacağını ilan etti. Milliyetçilerin eylemi ve İran'ı çevreleyen bir Bolşevik ordunun başında bulunan Sovyet generali Kuropatkin'in, Müslümanlara Sovyet idaresinin avantajlarını gösteren bildiri dağıtması, Sadrazam Damat Ferit Paşa'yı harekete geçirdi ve O da İsyanlıların (Milliyetçiler) Bolşeviklerle dinlerini terk etmeden iş birliği yapamadıklarını gösteren bir bildiri dağıttı. Bu arada, İzmir üzerindeki mandaterlik görevlerinden dolayı, Yunanistan, birliklerini Küçük Asya'ya göndermek için izin istedi ve aldı. Müttefikler tarafından Yunanlıların sadece İzmir ve çevresini işgal edeceği düşünülüyordu. Fakat Yunanlılar hızla ülkenin iç kesimlerine yöneldiler ve kısa bir sürede Aydın ve çevresini de işgal ettiler. Bu durum modern ve ılımlı üyeleri dağılmış olan Genç Türklerin gerici ve fanatik unsurlarına yeniden enerji verdi.

Mustafa Kemal Paşa, Türkiye'de baskın bir figür haline geldi ve iki yıl boyunca en acımasız yöntemlerle oluşturduğu bir savaş sürdürdü. O, yaşamın en başında, uyanık ve fanatik bir adam. O, Büyük Savaşın önce İstanbul'daki Harp akademisinde görev yapan Alman General Liman Von Sanders'in en favorisiydi. Kemal, Balkan felaketinde komuta sahibi değildi, bu nedenle, Türk askeri liderlerinin çoğundan farklı olarak, savaş alanındaki başarısızlıkla karşılaşmadı ve bu nedenle prestiji çok yüksekti. Türkiye büyük savaşa girdiğinde Selanik'teki Türk Birlikleri Genel Müfettişiydi. Büyük savaş sırasında, faaliyetleri askeriden ziyade politiktir. Esas olarak vatanseverlik ve propaganda çalışması yapıyordu ve bu yüzden şüphesiz askeri dehası saklı kalmadı. 1919 Temmuz'unda, Küçük Asya'da Samsun'a haydutluk ve isyanları bastırmak için küçük bir askeri güçle gönderildi, ancak İstanbul Hükümetine karşı ayaklandı ve askeri üssünü başkentten 40 mil uzaklıktaki İzmit'te kurdu. Güçleri 1920'de birleşmiş Yunan ve Müttefik birlikleri tarafından yenilgiye uğradı. Türkiye'nin eski gücünü ve topraklarını kazanmak için Bolşeviklerle bir ittifak kurduğu bildirildi. 1921'de Türkiye'de o kadar etkin bir güç haline geldi ki, İngiliz Hükümeti'nin isteği üzerine, o yıl Londra'da düzenlenen Müttefik konferansına bir heyet yolladı.

Bu konferanstan sonra Kemalist organlar Ulemaya esaretten dönen subaylar, askerler, genç Türkiye ve Osmanlı Ordusu ile ilgili pek çok bildiri gönderdiler. Bu bildirimlerle Türk halkına Sadrazam Damat Ferit Paşa'yı desteklememelerini, Ankara'ya gelerek Millî Mücadeleye katılmalarını söylüyorlardı. Damat Ferit Paşa'dan önceki Sadrazam Salih Paşa yanında devletin ileri gelenlerinden elli kadar kişiyle polisten kurtularak, Milliyetçi lider Mustafa Kemal'e katılmak için Ankara'ya kaçtı. Bu arada

Türk Hükümeti mahkeme kararı olarak bir tebliğ yayımladı. Bu bildiride; aralarında Selanikli eski üçüncü ordu müfettişi Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa'nın da bulunduğu birçok Milliyetçi liderin vatana ihanet ve isyan yüzünden idama çarptırıldığı yazıyordu.

Kemalist veya Milliyetçi hükümetin bulunduğu Ankara şehri, İstanbul'un 215 mil güneydoğusunda ve demiryoluyla bağlantısı vardır. Kemal İstanbul'daki gerçek hükümet tarafından asi olarak ilan edildi. Fakat O memlekette etki ve gücünü artırmaya devam etti. Son olarak Yunan Ordusu'na karşı kazandığı zaferler onu kahraman ve Müslüman askerlerin idolü yaptı. Komutasındaki kuvvetlerle işgalcileri İzmir'den süpürüp attı. Yunan Ordusunun paniğe kapılmasını sağladı ve Küçük Asya'dan çekilmeye zorladı. Muzaffer ordusunun başı olarak Türk İmparatorluğu'nun ikinci önemli şehri iken şimdi yıkılmış olan İzmir'e girdi. Yarım milyon nüfuslu güzel şehirden geriye kalanların hepsi, sadece toplam nüfusun yüzde yirmi beşini barındıran, cılız Türk Mahallesi idi. Bu arada Avrupalılar, Ermeniler ve Rumlar acımasızca katledildi, mülkleri yağmalandı ve evleri yıkıldı. Avrupalı devlet adamlarının hesaba katmadıkları bir gelişmedir. Verecekleri kararlar, sonuçları dünya çapında etkili olacak. Medeni Milletler farklı ulusal politikalar oluşturamaz ve Türk maceracılar karşı birleşik bir cephe oluşturamazsa, keder, ıstırap ve sefalet birçok milletin bir parçası olacaktır. Fanatik yaklaşım Türk milliyetçilerine hizmet edecek ve dini bir savaş dünyayı mahvedecektir.¹¹⁶

Görüşmelerde ikinci haftaya girildiğinde ilk gün, Avustralya basınında konferans ve Türkiye ile ilgili yeni haberler yer alıyordu. Konferansla ilgili Bulgaristan'a denize çıkış yerinin ve Trakya'da askersizleştirilecek bölgenin tartışıldığı, Türklerin Trakya sınırında 60 km'lik bir bölgenin bireysel ve toplu olarak anlaşmayı imza edecek devletler tarafından garanti edilmesini önerdiği yer alıyordu. Haberin devamında plebisitle ilgili şu bilgi yer alıyordu: “Türklerin, 1912'den bu yana Yunanlıların işgal ettiği Ege Denizi'ndeki adalara ilişkin görüşlerini dinledikten sonra, konferans, bu adalardan bazılarının askersizleştirilme meselesini araştırmak üzere bir alt komite atamaya karar verdi. Lord Curzon Müttefikler adına konuşarak Türk talebi olan Batı Trakya için plebisit yapılmasını reddetti. Müttefikler ve tüm Balkan devletlerinin Batı Trakya'nın Yunan kalmasında hem fikir olduğunu söyledi. Türkiye delegasyonu başkanı İsmet Paşa, konferansın diğer Türk talepleri hakkındaki görüşlerini öğrenene kadar cevabını erteledi.”¹¹⁷ Ayrıca gazete sütunlarında ABD'nin düşünceleri de yer almıştı. Amerikan gözlemci Mr. Childs'ın konuşmasını aynen sütunlarına taşıyan gazete haberinde, Childs özetle Amerika'nın hiçbir gizli antlaşmayı kabul etmeyeceğini, verilecek kararların tüm ulusların yararına olması gerektiğini ve hiçbir ülkenin ticari çıkarlarını engellememesi gerektiğini ifade etmişti.¹¹⁸ Öte yandan gazeteler Balkan ülkelerinin tam bir uyum içerisinde olduğu yorumunda bulunuyordu. Zira Balkan ülkeleri konferansta Türkiye'yi Rusya'nın desteklemesi bile bir işe yaramayacaktır dediği ifade edilmişti. Bu arada Fransız M. Clemenceau'nun Boston'da yaptığı

¹¹⁶ The Age (25 Kasım 1922). *Turkey and Her Leaders*. s.23; The Argus (27 Kasım 1922). *Peace Conference, Seaport For Bulgaria*. s.9.

¹¹⁷ The Sydney Morning Herald (27 Kasım 1922). *Claims in Thrace*. s.9; The Telegraph (27 Kasım 1922). *Britain and Straits*. s.6.

¹¹⁸ The Daily Telegraph (27 Kasım 1922). *American's Address*. s.5; The Age (27 Kasım 1922). *Freedom of Straits, Lausanne Conference*. s.9.

konuşmada Amerika'nın Lozan Konferansı'nda sadece gözlemci değil tam sorumlulukla katılması gerektiğini, böylece Avrupa'daki bazı ülkelerin aşırı taleplerde bulunamayacağını söylediği yer alıyordu.¹¹⁹

28 Kasım'da yer alan haberlerde Türkiye'nin batı sınırıyla ilgili taleplerine karşı çıkan güçlü bir Balkan bloğu ve Müttefik bloğu olduğu, Amerikan gözlemci Mr. W.R. Child'in sınır ve gümrük ile ilgili taleplerinin İngiltere ve Fransa'yı şok ettiği yazıyordu. Hatta bu durum üzerine Amerika'ya; "Eğer Küçük Asya ile ilgili gelişmelerle ilgileniyorsa, diğer devletlerle aynı sorumluluklar altına da girmelidir" cevabı verildiği eklendi.¹²⁰ Gazeteler ayrıca Bulgaristan'ın denize çıkış talepleriyle ilgili hem Müttefiklere hem de Türklere göz kırparak ikiyüzlü davrandığı eleştirisinde bulunuyordu.¹²¹

Trakya sınırı ile ilgili görüşmeler iki hafta sürmüş ancak kesin bir sonuca bağlanamamıştı. Bu yüzden konferansta diğer meseleler görüşülmeye başlandı. Yalnız görüşülen diğer meselelerde de anlaşmazlıklar artınca taraflar yeniden bölgede savaş başlayabilir düşüncesiyle Trakya sınırının her iki yakasında da hazırlıklara başladı. Bu hareketlilikte gün gün Avustralya basınında yer aldı. Trakya sınır meselesinin en son görüşülmesinden bir aydan fazla bir süre geçmişti ki Avustralya basınında "Yunanlar Tarafsız Bölgede" başlığıyla bir haber yer aldı. Haberde, 11. Yunan Tümeninin Meriç'in uzanımında Edirne'nin karşısında tarafsız bölge olan Karaağaç'ı işgal ettiği, bu durumu Müttefik subaylarının protesto ettiğini, ancak Yunan Generalin geri çekilmeyi reddettiği yazılmıştı.¹²²

10 Ocak 1923 tarihli haberler yine Trakya sınırında yaşanan hareketlilikle ilgiliydi. "Trakya'da Türk Yunan Hareketliliği, Yunanlılar Trakya'da, Trakya'da Türk Hareketliliği" başlıklarıyla haberler verilmişti. Haberde Türklerin Trakya'ya bir ayda 40.000 asker yığma niyetinde olduğu, birçok Türkün barış istemediği ve konferansın bir an önce başarısız bir şekilde

¹¹⁹ The Sun (25 Kasım 1922). *Frontiers Thrace*. s.1; The Sun (27 Kasım 1922). *New Balkan League?*. s.1; The Mercury (27 Kasım 1922). *Turks State Their Case*. s.7.

¹²⁰ The Argus (28 Kasım 1922). *New Turkish Frontier*. s.9; The Sydney Morning Herald (28 Kasım 1922). *The Near East*. s.9; The Advertiser (28 Kasım 1922). *Turkish Problems*. s.9; The West Australian (27 Kasım 1922). *Thrace*. s.7; The Telegraph (27 Kasım 1922). *Offer to Turkey*. s.7; The Mercury (28 Kasım 1922). *Offer of Railway Line*. s.5; The Northern Standard (28 Kasım 1922). *Near Eastern Crisis*. s.3; The Sun (28 Kasım 1922). *Mosul's Future*. s.1.

¹²¹ The Daily Telegraph (28 Kasım 1922). *Bulgarian Trickery*. s.5; The Age (28 Kasım 1922). *Bulgaria's Double Game*. s.9.

¹²² The Daily Telegraph (9 Ocak 1923). *Greek's Move*. s.5; The Mercury (9 Ocak 1923). *Trouble in Thrace*. s.5; The Argus (9 Ocak 1923). *Turkish Independence*. s.9; The Age (9 Ocak 1923). *Turk's Economic Policy*. s.7; The Sydney Morning Herald (9 Ocak 1923). *The Dardanelles*. s.9; The Advertiser (9 Ocak 1923). *The Kemalists*. s.9; The Telegraph (8 Ocak 1923). *Another Conference*. s.2; The Telegraph (9 Ocak 1923). *Russia Seeks Admission*. s.6; The West Australian (9 Ocak 1923). *Economic Conference*. s.7.

sonuçlanmasını beklediğini yazıyordu. Bu duruma karşı Yunanların önlem aldığı, onlarında askerlerini Batı Trakya'ya yığdığını, bu durumu Müttefik generallere önlem amaçlı yaptıklarını ilettikleri haberde ifade edilmişti. Haber gerginliğin Türkler tarafından başlatıldığı algısını yaratarak kamuoyuna karşı Yunan tarafını savunuyordu.¹²³

11 Ocak tarihinde Avustralya basınında, Trakya'da Kemalistlerin bir duyuru yayınladığı, duyurunun Edirne'de 20 ile 48 yaş aralığındaki Müslümanları orduda hizmet etmek için hazır olmaya çağırarak, bölgedeki gayrimüslimlerin bu durumdan hariç tutulmak için 300 ile 900 Türk poundu ödemek zorunda oldukları yazılmıştı.¹²⁴

Gerçekten de konferansta Trakya meselesi ile ilgili konularda uzlaşma sağlanamadıkça Trakya sınırında gerginlik artıyordu. Ocak ayının sonunda Avustralya basınında yer alan haberlerde Türk ve Yunan Ordularının Meriç Nehrinde karşı karşıya geldikleri, Yunan Ordusunun 60.000 iyi eğitilmiş askere sahip olduğu, İpsala sınırında Yunan devriyeleri ve Türk jandarmaları arasında karşılıklı ateş açıldığı ve Türk köylülerin Yunan ileri karakollarına ateş açtığı bilgisi veriliyordu.¹²⁵

Trakya sınırında artan gerginlikten Müttefikler de rahatsız olmaya başlamıştı. Zira Müttefikler uzayıp giden ve sonu belli olmayan bir savaş yerine masa başında istediklerini alıp zayıflayan ekonomilerini bir an önce düzeltme niyetindeydi. 29 Ocak 1923 tarihinde Avustralya basınında "Yunanistan'a Uyarı" başlığıyla verilen haberde bu niyetlerini destekleyen nitelikteydi. Haber, Müttefiklerin Yunanistan'ı Trakya'da asker toplamasının tehlikeli olduğu konusunda uyardığı ve Meriç'in batısına geri çekilmeleri önerisinde bulundukları şeklindeydi.¹²⁶

¹²³ The Age (10 Ocak 1923). *Turkish Activity in Thrace*. s.10; The Sydney Morning Herald (10 Ocak 1923). *Turk and Greek Activity in Thrace*. s.13; The Advertiser (10 Ocak 1923). *Greeks in Thrace*. s.9; The West Australian (10 Ocak 1923). *Trouble in Thrace*. s.7; The Mercury (10 Ocak 1923). *The Advance in Thrace*. s.7; The Argus (10 Ocak 1923). *Near East Situation*. s.11; The Daily Telegraph (10 Ocak 1923). *A Serious Position*. s.9; The Telegraph (10 Ocak 1923). *Mosul Question*. s.2.

¹²⁴ The Northern Standard (12 Ocak 1923). *Turks Stiffening Attitude*. s.3; The Argus (11 Ocak 1923). *Mussulmans to Serve in Army*. s.9; The Age (11 Ocak 1923). *Mussulmans Called to The Color*. s.9; The Sydney Morning Herald (11 Ocak 1923). *Kemalist Proclamation*. s.9; The Daily Telegraph (11 Ocak 1923) *Calling Up Troops* s.5; The Advertiser (11 Ocak 1923). *Turkish Activity*. s.9; The West Australian (11 Ocak 1923). *Turkey and Allies*, s.7; The Mercury (11 Ocak 1923). *Call Upon Mussulmans*. s.7.

¹²⁵ The Argus (22 Ocak 1923). *Tension in Thrace*. s.7; The Age (22 Ocak 1923). *Snarling Greeks and Turks*. s.9; The Sydney Morning Herald (22 Ocak 1923). *Serious Situation*. s.9; The Daily Telegraph (22 Ocak 1923). *In Thrace*. s.5; The Advertiser (22 Ocak 1923). *Greeks and Turks*. s.9; The West Australian (22 Ocak 1923). *Situation in Thrace*. s.7; The Mercury (22 Ocak 1923). *Greeks and Turks*. s.7; The Sun (19 Ocak 1923). *Troops for Turkey*. s.1.

¹²⁶ The Argus (29 Ocak 1923). *Warning to Greece*. s.7; The Age (29 Ocak 1923). *Greek Troops in Thrace*. s.7; The Sydney Morning Herald (29 Ocak 1923). *Greece Warned*. s.9; The Daily Telegraph (29 Ocak 1923). *More Talk Of War*. s.5; The Advertiser (29 Ocak 1923). *Warning to Greece*. s.9; The Telegraph (29 Ocak 1923). *Warning to*

Türk heyeti konferansta görüşülen bu ilk konuda hem Müttefiklerin hem de Balkan ülkelerinin sert bloğuna çarptı. Konferansın başında bu ilk konuda üstün gelmek müttefiklerin birlik görüntüsü vermesi açısından, Balkan ülkelerinin ise geçmeyen endişeleri olan Türklerin tekrar Avrupa'yı ve ülkelerini işgal etme ihtimalini bertaraf etmesi açısından önemliydi. Hatta meselenin görüşüldüğü son toplantıda Curzon Türk heyetini sadece müttefiklerle değil Balkan ülkeleriyle de tehdit etmişti.¹²⁷ Taraflar taleplerinde geri adım atmadığından bu mesele Konferansın ilk döneminde bir sonuca bağlanamamıştı. Çözüm ancak ikinci dönem görüşmelerinin sonunda gerçekleşecekti.¹²⁸

2.2.2. Ege Adaları Meselesi

Ege Adaları meselesi 25 Kasım günü öğleden sonra Konferans'ta görüşülmeye başlandı. Konu hakkında Türk heyetine verilen talimat, duruma göre davranılacak, ülkenin kıyılarına yakın olan adalar istenecek ve aksi bir durum yaşanacak olursa Ankara'dan talimat alınacağı şeklindeydi. Ankara Hükümetinin çok geniş ifadeler içeren bu talimatı Türk heyeti tarafından, komisyonda gündeme gelmeden somutlaştırıldı.¹²⁹ Müttefikler Konferans'ta diğer konularda olduğu gibi öncelikle Türk tarafını dinlemek istedi. Bunun üzerine İsmet Paşa Ege Adaları ile ilgili son şekli verilen talimatı dile getirdi. Buna göre, Gökçeada, Bozcaada, Semadirek, Tavşan Adaları ile ülke sınırlarına yakın ada ve adacıklar Türkiye'ye bırakılmalıdır. Anadolu'nun güvenliği için, Limni, Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya adaları özerk olmalı, askersizleştirilmeli, deniz üssü ve uçuş dâhil yasaklanmalıdır.¹³⁰

İsmet Paşa'dan sonra söz alan Venizelos ise bazı adalar için özerklik fikrine karşı çıkarak bu adaların daha önce büyük devletler tarafından Yunanistan'a verildiğini ve halkının tamamının

Greece. s.4; *The West Australian* (29 Ocak 1923). *Greece and Thrace*. s.9; *The Mercury* (29 Ocak 1923). *Warning From The Allies*. s.5.

¹²⁷ Curzon; "Bu görüşlerin, Türk Temsilci Heyetine karşı, yalnız Büyük Devletlerce değil, burada bulunan bütün Balkan Devletleri temsilcilerince de savunulmuş olması gerçekten çok dikkat çekici bir olaydır. Tarihte, belki de ilk defa olmak üzere, böylesine karmaşık bir sorun, yalnız Büyük Devletlerin değil, Bütün Balkan Devletlerinin desteklediği bir çözüme bağlanmış olmaktadır. Bu, ne demektir? Burada, Müttefiklerin kendi aralarında birleşmiş olmalarından öteye bir şey daha vardır. O da bu birleşmenin değerini ve önemini kabul etmek istemeyeceklerin ne yaman bir tehlikeyle karşılaşmış olacaklarıdır. Bu birleşmeye meydan okuyacak ve buna karşı savaşa girişecek olanların kendileri için en ufak bir başarı umudu olmayan bir mücadeleye yol açmış olacaklarına şüphe yoktur" ifadelerini kullanmıştı.

N. Murzioğlu (2014). *Lozan Konferansı Sürecinde Türkiye-İngiltere İlişkilerinin İngiliz Basınına Yansımaları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Samsun, s.37.

¹²⁸ B. N. Şimşir, *age*, s.184-188.

¹²⁹ A. N. Karacan, *age*, s.85-90.

¹³⁰ S. L. Meray, *age*, s.100-102.

Rum olduğunu belirtti. Ardından Curzon söz alarak, sorunu müttefik meslektaşları ile görüştüğünü, kendi adına olduğu kadar onlar adına da konuşacağını dile getirdi. Sorunu öncelikle hukuki olarak incelemek istediğini belirten Curzon, bu adaların kaderlerinin saptanmasının İsmet Paşa'nın söylediğinin aksine, büyük devletlere hiçbir şart olmaksızın bırakıldığını beyan etti. Konuşmanın devamında büyük devletlerin On İki Adaların durumunu görüşmediğini çünkü bu adaların geçici kaderinin Türkiye ve İtalya arasındaki Uşi Antlaşması ile saptanmış olduğunu, dolayısıyla Gökçeada, Bozcaada ve Meis dışındaki tüm adaların Yunanistan'a bırakıldığını ifade etti. Ardından Curzon adalara özerklik fikrinin daha önce Girit örneğinden yola çıkarak iyi bir fikir olmadığını, bu adalar halkının Rum olmasından dolayı Yunanistan'da kalması gerektiğini fakat askersizleştirme konusunun alt-komisyonu havale edilerek görüşülebileceğini bildirdi. Ayrıca Gökçeada, Bozcaada, Semadirek adalarının ise Çanakkale Boğazı'nın hemen ağzında olduğu için Boğazlar Konusunda ele alınması gerektiğini belirtti.¹³¹

Konu bir müddet daha tartışıldıktan sonra şu kararlar alındı. Gökçeada, Bozcaada ve Semadirek adalarının egemenlik ve askersizleştirilmesi Boğazlar meselesi görüşülürken uzmanlardan oluşan bir alt-komisyon tarafından değerlendirilecektir. Aynı alt-komisyonu Sakız, Midilli, Limni, Sisam ve Nikarya adaları, bu adalar üzerinde Yunan egemenliği tartışılmaksızın askersizleştirilmesi konusu da havale edilecektir. Bu kararlar üzerine İsmet Paşa tekrar söz alarak, Trakya sorununun çözümlenmemiş olduğunu, bu konuya tekrar dönmek niyetinde olduğunu, Bozcaada ve Gökçeada üzerindeki Türk egemenliğini tartışmayacağını belirtti.¹³²

Avustralya basınında ise Ege Adaları meselesi, Boğazlar sorunu görüşülürken özellikle de İtalya'nın elinde bulunan On İki Adalar konusu sırasında gündeme geldi. Nitekim 1 Aralık 1922 tarihinde basında “İsmet Paşa'nın Protestosu, Türkler Rusların katılmasını istiyor, Türkiye Rusya'yı İstiyor” başlıklarıyla yer alan haberlerde, On İki Adalar ile ilgili komisyonun 31 Ocak günü toplandığı, fakat Türk heyetinin bu konunun Boğazların güvenliğinden ayrı düşünülmemeyeceğini, bu yüzden konunun Rusya'yı da ilgilendirdiği iddiasıyla Türk tarafının Rusya'nın katılımı olmadan görüşmelere katılmayacağını belirttiği bildirilmekteydi.¹³³

¹³¹ F. İnce (2013). Lozan Barış Antlaşması ve Ege Adaları. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi S 53, (Lozan Antlaşması Özel Sayısı)*, s. 113-114.

¹³² Y. A. Stivachtis, **agm**, s.112-113.

¹³³ The Argus (1 Aralık 1922). *Ismet Pasha's Protest*. s.9; The Age (1 Aralık 1922). *Turks Desire Presence Russians*. s.9; The Sydney Morning Herald (1 Aralık 1922). *The Near East*. s.11; The Daily Telegraph (1 Aralık 1922). *The Straits*. s.7; The Advertiser (1 Aralık 1922). *Turkey Wants Russia*. s.11; The Telegraph (1 Aralık 1922). *Discussing*

2 Aralık günü “Ege Adaları’nın Kontrolü, Türk Delegeler Rahatsız” manşetiyle verilen haberlerde, Toprak ve askeri konular alt komisyonunun Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya adalarının askersizleştirilmesini tavsiye olarak rapor ettiği, bu duruma sadece Türk üyelerin muhalif olduğu belirtilmekteydi. Ayrıca haberde alt komitenin, Ege Adaları’nın egemenliğine ilişkin Türk görüşünü kabul etmemesi üzerine, komitede yer alan Türk üyeler, sadece “gözlemci” olarak kalabileceklerini bildirilmekteydi.¹³⁴

2 Aralık 1922 tarihli haberlerde de görüldüğü üzere mesele¹³⁵ Konferans’ın ilk dönemlerinde alt-komisyonunda görüşüldü. Nitekim Midilli, Sakız, Sisam, Nikarya adalarının Yunan egemenliğinde kalması kabul edilerek askerden arındırılmasına karar verildi. Öteki ada sorunları ise daha sonra görüşülmek üzere ertelendi.¹³⁶

2.2.3. Boğazlar Rejimi Meselesi

İngiltere’nin konferansta en çok önem verdiği konu Boğazların alacağı durum ve Musul meselesiydi. İsmet Paşa da konferansta edindiği izlenimler doğrultusunda önce küçük devletlerle anlaşma yolunu tutmuş eğer onlarla anlaşırsa büyük meselelerde İngiltere karşısına onların da desteğini alarak daha kuvvetli çıkacağını düşünmüştü. Fakat küçük devletlerle ikili müzakerelere girdikçe bunun fayda sağlamayacağını, İngiltere’ye karşı destek bulamayacağını anlamıştı. Bu nedenle hatıralarında da belirttiği üzere stratejisini değiştirerek önce İngiltere’nin önem verdiği konuları çözüme kavuşturarak, diğer ülkelerle olan meselelerde İngiltere’nin desteğini almayı hedefledi. Boğazlar meselesi hem Lord Curzon’un hem de İsmet Paşa’nın gözünde çözüme kavuşturulması en zor ve en hayati konuydu. Boğazlar meselesi tüm dünyayı ilgilendirmesi yanında Türkiye ve İngiltere kadar özellikle Rusya içinde son derece önemli bir meseleydi.¹³⁷

Strait Question. s.6; *The West Australian* (1 Aralık 1922). *İsmet Pasha’s Grievances*. s.9; *The Mercury* (1 Aralık 1922). *The Greco-Turkish War*. s.5; *The Northern Standard* (1 Aralık 1922). *Lausanne Conference*. s.3.

¹³⁴ *The Argus* (2 Aralık 1922). *The Aegean Islands Control*. s.29. *The Age* (2 Aralık 1922). *The Aegean Islands*. s.15. *The Sydney Morning Herald* (2 Aralık 1922). *Aegean Islands*. s. 15. *The Daily Telegraph* (2 Aralık 1922). *Turks Still Object*. s.7. *The Advertiser* (2 Aralık 1922). *The Aegean Islands*. s.11. *The West Australian* (2 Aralık 1922). *Aegean Islands*. s.11. *The Mercury* (2 Aralık 1922). *Demilitarisation of Islands*. s.7.

¹³⁵ Ege Adaları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. S.H. Beşeren (2003). *Ege Sorunları*. Tüdev Yayınları, İstanbul; N. Belen (1995). *Ege Denizi ve Ege Adaları*. Harp Akademileri Basımevi, İstanbul; S. Erinc & T. Yücel (1978). *Ege Denizi: Türkiye ile Komşu Ege Adaları*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara; A. Karamahmut (1998). *Ege’de Temel Sorun Egemenliği Tartışmalı Adalar*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara; M. Saka (1974). *Ege Denizi’nde Türk Hakları*. Dergâh Yayınları, İstanbul; B.N. Şimşir (1976). *Ege Sorunu: Belgeler (1913-1914) Cilt I-II*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

¹³⁶ B. N. Şimşir, *age*, s.211-212.

¹³⁷ İ. İnönü, *age*, s.343-344.

Türkler Boğazlar meselesi görüşülürken Karadeniz’e kıyısı olan ülkelerin de bulunmasını istiyordu. Buradaki amacı, Karadeniz’e kıyısı olan yani boğazların kendileri için büyük önemi olan ülkelerin onayı olmadan kalıcı ve uzun sürecek bir barışın sağlanamayacağına inanması ve o ana kadar özellikle Millî Mücadelenin silahlı safhasında desteğini gördüğü Sovyet Rusya’nın konferansın en önemli konularından birinde yine desteğini sağlamaktı.¹³⁸ Dolayısıyla konferansta Boğazlar meselesi görüşülürken Müttefikler ve Türkiye’nin yanı sıra Bulgaristan, Rusya, Ukrayna ve Gürcistan temsilcileri de katılacaktı.¹³⁹

Öte yandan boğazlar konusu ile ilgili tartışmalar henüz Rus heyeti Lozan’a gelmeden komisyonlar dışında da başlamıştı. Avustralya basınına bu meseleyle ilgili yansıyan ilk haberse 27 Kasım 1922 tarihliydi. Bu tarihten sonra da Boğazlar ile ilgili haberler sıkça çıkmaya devam edecekti. 27 Kasım günü çıkan haberde, Mareşal Sir William Robertson, Türk Boğazlarıyla ilgili İngiltere’nin yanlış bir politika izlediğini vurgulamış ve “Boğazlarda sürekli savaş gemisi tutamayız, Yakın Doğu’dan uzak durmalıyız” şeklinde uyarılarda bulunmuştu.¹⁴⁰

29 Kasım günü çıkan haberde ise Rusya delegasyon başkanı Rakovsky’nin Le Matin’s gazetesinin Lozan muhabirine yaptığı açıklama yer almıştı. Açıklama da Rakovsky: “*Konferansa Rusya’yı etkileyecek konuları görüşmeye geldim. Bu konu sadece Boğazlar değil, Türkiye’nin Asya sınırları, finansal ve ekonomik yeniden yapılanması ve ordusunun sınırlandırılmasıyla da ilgilidir. Rusya Boğazların tüm ticaret gemilerine açık olmasından yanadır. Fakat savaş gemilerine değil. Boğazların korunmasının İngiliz filolarından ziyade boğazlara sınırı olan ülkeler tarafından yürütülmesini tercih ederim. İngiltere’nin boğazlara özgürlük adına hükmetmek istediğini anlayabiliyorum. Ancak Fransa’nın, Süveyş Kanalı ve diğer yerlerdeki İngiliz özgürlüğünün ne anlama geldiğini gördükten sonra başka bir deniz kavşağı teslim etmeyi kabul edeceğine inanmıyorum. Fransa’nın arzusu da Sovyetlerle aynıdır. Türk kontrolünde*

¹³⁸ Boğazlarla ilgili geniş bilgi edinmek ve Rus bakış açısını kavramak için bkz. S. Yerasimos (2000). *Kurtuluş Savaşı’nda Türk-Sovyet İlişkileri 1917-1923*. Boyut Yayınları, İstanbul; N.M. Cengiz (2019). Rus Kaynaklarına Göre Lozan Konferansı’nda Boğazlar Meselesi. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları* (36), 179-198; T.F. Ertan (2000). Lozan Konferansında Türk-Sovyet İlişkileri, *Türk Yurdu Mecmuası*, 20(151), 25-35.

¹³⁹ S. Demirci, *age*, s.117-118.

¹⁴⁰ The Argus (27 Kasım 1922). *Peace Conference, Seaport For Bulgaria*. s.9; The Age (27 Kasım 1922). *Freedom of Straits, Lausanne Conference*. s.9; The Sydney Morning Herald (27 Kasım 1922). *Claims in Thrace*. s.9; The Daily Telegraph (27 Kasım 1922). *American’s Address*. s.5; The Telegraph (27 Kasım 1922). *Britain and Straits*. s.6; The Mercury (27 Kasım 1922). *Turks State Their Case*. s.7; The Sun (25 Kasım 1922). *Frontiers Thrace*. s.1; The Sun (27 Kasım 1922). *New Balkan League?*. s.1.

serbest Boğazlar”¹⁴¹ diyecekti. Haberin devamında, eğer Rus delegeler tüm oturumlara kabul edilmezse konferansı terk etme tehdidinde bulunmuştu. Buna rağmen Fransa Dışişleri Bakanlığı Rakovsky’nin tüm oturumlara değil sadece Boğazlar meselesi için çağrıldığını açıklamıştı.¹⁴²

Rakovsky Le Matin gazetesine verdiği röportajda da dediği gibi Lozan Konferansında tüm konularda yer almak üzere resmi talepte bulundu. Müttefiklerin Rus heyetine verdikleri resmi cevap ertesi gün basında yer aldı. Haberde, Rusların tüm komisyonlarda yer alma talebinin Müttefiklerce reddedildiği ama Boğazlarla ilgili görüşüne başvurulacağı ifade ediliyordu.¹⁴³

Müttefiklerin Rus heyetine verdiği resmi cevabın ardından basında Rusların konferansta en yetkili ağız olan Dışişleri Bakanı Çiçerin tarafından konuyla ilgili yaptığı açıklamalar yer almaya başladı. 2 Aralık 1922 tarihinde The Argus gazetesinde yer alan haberde Çiçerin; Konferansı idare edenlerin Rusya’nın yokluğunda verdiği kararları geçersiz sayacağını belirtiyordu.¹⁴⁴ Bunun yanında Çiçerin, boğazlarla ilgili görüşünü de belirtmişti. “Boğazlarda Serbestlik” başlığıyla 2 Aralık 1922 tarihinde The Advertiser gazetesinde çıkan bu haberde Çiçerin, “Rusya’nın politikası Türkiye’nin kendi topraklarının ve sularının efendisi olması yönündedir. Milletler Cemiyeti ya da uluslararası komisyon tarafından bu yerler kontrol edilmemelidir. Boğazlar Türkiye hariç tüm ülkelerin savaş gemilerine kapalı olmalıdır” şeklindeydi.¹⁴⁵

Bu arada Sovyet Rusya delegeleri henüz Lozan’a gelmemişti. Nitekim 4 Aralık 1922 tarihli gazete haberlerinde, Rus delegelerin henüz Lozan’da hazır olmamasından dolayı Boğazlar meselesi görüşmelerinin ertelenmesi taleplerinin kabul edildiği yer alıyordu.¹⁴⁶

¹⁴¹ The Argus (29 Kasım 1922). *Turkey and Russia*. s.19; The Age (29 Kasım 1922). *Turkish Resistance*. s.11; The Sydney Morning Herald (29 Kasım 1922). *Hitch at Lausanne*. s.13; The Daily Telegraph (29 Kasım 1922). *Big Indemnity*. s.9; The Advertiser (29 Kasım 1922). *Freedom of The Straits*. s.14.

¹⁴² The Telegraph (28 Kasım 1922). *Russia And Straits*. s.7; The West Australian (28 Kasım 1922). *A Russian’s Opinions*. s.7; The Mercury (29 Kasım 1922). *Critical Stage Reached*. s.7.

¹⁴³ The Argus (30 Kasım 1922). *Peace of Lausanne, Dangerous Undercurrent*. s.9; The Age (30 Kasım 1922). *No Progress at Lausanne*. s.9; The Sydney Morning Herald (30 Kasım 1922). *Delay at Lausanne*. s.9; The Daily Telegraph (30 Kasım 1922). *At Lausanne No Progress*. s.5; The Advertiser (30 Kasım 1922). *Horrors in The East*. s.9; The Telegraph (29 Kasım 1922). *Critical Stage*. s.7; The Telegraph (30 Kasım 1922). *Awaiting Advice*. s.6; The West Australian (29 Kasım 1922). *A Critical Stage*. s.9; The West Australian (30 Kasım 1922). *No Progress Made*. s.7; The Mercury (30 Kasım 1922). *The Greco-Turkish War*. s.5.

¹⁴⁴ The Argus (2 Aralık 1922). *Freedom of Straits*. s.29; The Age (2 Aralık 1922). *The Aegean Islands*. s.15; The Sydney Morning Herald (2 Aralık 1922). *Aegean Islands*. s.15; The Daily Telegraph (2 Aralık 1922). *Turks Still Object*. s.7.

¹⁴⁵ The Advertiser (2 Aralık 1922). *The Aegean Islands*. s.11; The West Australian (2 Aralık 1922). *Aegean Islands*. s.11; The Mercury (2 Aralık 1922). *Demilitarisation of Islands*. s.7.

¹⁴⁶ The Argus (4 Aralık 1922). *Enforcing Turkish Peace*. s.9; The Age (4 Aralık 1922). *Disquieting Symptoms*. s.9; The Sydney Morning Herald (4 Aralık 1922). *Plain Talk The Turks*. s. 9; The Daily Telegraph (4 Aralık 1922). *Turks Reprimanded*. s.5; The Advertiser (4 Kasım 1922). *Turks Growing Restive*. s.9; The Telegraph (4 Aralık 1922). *Plain*

5 Aralık günü basına yansıyan haberler ise komisyonda “Boğazlar Meselesi” görüşmelerinin başlamasından önceki son haberlerdi. Bu haberler, özellikle Müttefik çekinceleri ve görüşme ile ilgili tahminlerini yansıtmaları ayrıca Rusya’nın hangi hususlara önem verdiği ile ilgili ön bilgi vermesi açısından önemlidir. Haberler, “Lozan’da Rusya, Çiçerin Dogmatik ve Kesin, Rus-Türk Şeması, Konferans Dağılacak Mı?” şeklinde başlıklarla yer almıştı. Haberin içeriğinde Sovyet Dışişleri Bakanı Çiçerin’in Lozan’a geldiğinden beri İsmet Paşa ile yakın istişarede olduğu, yarın Ankara Hükümeti ile ağız birliği yapmasının beklendiği, bazı çevrelerce Rus-Türk tavrının konferansı parçalayacağı öngörüldüğü, diğer yandan Lord Curzon’un Ruslar ve Türkler için bir sürpriz paketinin olduğuna inanıldığı yazıyordu.¹⁴⁷ The Mercury gazetesi ise aynı gün Çiçerin’in boğazlar konusunda şu konuşmasına yer vermişti; “Boğazların tüm savaş gemilerine açık tutulması demek, büyük devletlerin Karadeniz’de Rusya ve diğer kıyı devletleri üzerinde baskı kurması demektir. Tüm savaş gemilerinin salt dışlanması, konunun uluslararası bir yapıya bırakılacağı anlamına gelir ve bu yapının en güçlüsü kendi fikirlerini diğerlerine empoze eder. Sorunun bu tür çözümleri Karadeniz’i en güçlü deniz gücünün egemen olduğu bir göle dönüştürür. Boğazların büyük devletlerin filolarına açık olması, Müttefiklerin İran’da bulunan petrol rezervleri ve Rus karşıtı taban yaratmak için Rusya’ya karşı ekonomik ve politik harekete geçtiği anlamına gelir.”¹⁴⁸

Görüldüğü üzere konferans öncesinde bütün tarafların görüşleri aşağı yukarı belli gibi gözükmüyordu. Bu nedenle de Boğazlar Meselesinin konferansta çözümünün son derece sert tartışmalara gebe olduğu açıktı. Nitekim Boğazlar Meselesi ile ilgili görüşmeler konferansta 5 Aralık 1922 tarihinde krizle başladı.

Konferansla ilgili 6 Aralık 1922 tarihinde Avustralya basınına “Lozan’da Hayal Kırıklığı ve Lozan’da Kriz” başlıklarıyla yansıyan haberde; Lord Curzon’un giriş niteliğinde bir konuşma ile boğazlar meselesi ile ilgili tartışmayı başlattığı ve ilk konuşma hakkını İsmet Paşa’ya verdiği ifade ediliyordu. İsmet Paşa konuşmasına, Boğazlar Meselesi ile ilgili oturuma Rusya’nın da katılması için verdiği öneriye müttefik devletlerin olumlu cevap vermesine teşekkür ederek

Talking. s.6; *The West Australian* (4 Aralık 1922). *Turks Pessimistic*. s.7; *The Mercury* (4 Aralık 1922). *Plain Talk to Turks, Rising Against The Soviet*. s.7,12; *The Northern Standard* (5 Aralık 1922). *Ismet Pasha’s Message*. s.3.

¹⁴⁷ *The Argus* (5 Aralık 1922). *Russia at Lausanne*. s.9; *The Age* (5 Aralık 1922). *Tchitcerin at Lausanne*. s.9; *The Sydney Morning Herald* (5 Aralık 1922). *Russians and Turks in Conclave*. s. 9; *The Daily Telegraph* (5 Aralık 1922). *Russia’s Hand*. s.7.

¹⁴⁸ *The Advertiser* (5 Aralık 1922). *Demands of Turkey*. s.9; *The Telegraph* (4 Aralık 1922). *Peace Discussion*. s.2; *The West Australian* (5 Aralık 1922). *Venizelos Interviewed*. s.7; *The Mercury* (5 Aralık 1922). *The Capitulations*. s.5; *The Sun* (4 Aralık 1922). *Ismet Lisa*. s.1; *The Sun* (5 Aralık 1922) *Venizelos’s Peril*. s.1.

başladı. Ardından başka bir açıklama yapmadan konuşmasını bitirdi. Bu durum konferans salonunda şok etkisi yarattı. Zira Lord Curzon, İsmet Paşa'nın Boğazlar Meselesi ile ilgili Türk tarafının görüşünü açıklamasını istediye de İsmet Paşa bu talebi reddetti.¹⁴⁹ İsmet Paşa'nın böyle politik bir cevap vermesinin nedeni konunun çok kritik olması ve esasen Türk taleplerinin ne İngiltere ne de Rus görüşüne tam uymamasındandı.¹⁵⁰ Ancak İsmet Paşa'nın bu tavrı Lord Curzon'u fazlasıyla sinirlendirmişti. Nitekim The Argus gazetesinde verilen haberde; Lord Curzon'un Türkiye'yi görüşlerini dile getirmede için konferansın bu kritik aşamasında ağır bir dille eleştirdiğini, Türkiye'nin bu şekilde davranarak kötü bir izlenim bıraktığını ve bu nedenle konferansı erteleme kararı verebileceğini ifade etmişti.¹⁵¹

Akabinde komisyon başkanı olan Curzon, Rus temsilcisi Çiçerin'e söz hakkı vermişti. Çiçerin, Rusların konferanstaki diğer tartışmalara katılma hakkını saklı tutarken, öncelikle üç nokta üzerinde duracağını söyledi. Birincisi, Boğazlardaki ticari trafiğin kalıcı serbestliği sağlanmalıdır. İkinci olarak, eğer Yakın Doğu'da kalıcı barış garanti edilirse ancak o zaman Karadeniz'de ve kıyılarında barış ve güvenlik olur. Üçüncü olarak Çanakkale ve İstanbul Boğazları savaşta olduğu gibi barışta da tüm savaş gemileri ile uçaklara kapalı olmalı ve bölgenin tüm hâkimiyeti Türkiye'de olmalıdır şeklindeydi.¹⁵² Çiçerin bugüne kadar konferansta hâkim olan diplomatik ve kibar dilin aksine alaycı ve rahatsız edici bir tonla konferanstakilere hitap etmişti.¹⁵³ Bu durum konferans salonunda gerginliğe neden olmuştu.

Rus delege Çiçerin'in konuşmasının ardından Curzon, söz hakkını Romanya delegesi M. Duca'ya verdi. Duca, Romanya'nın boğazların serbestliğini savunduğunu, politikasının tabi ki Boğazların anahtarını bir gücün cebine koymak olmadığını, fakat tüm güçlerin çıkarlarını gözetken bir rejim olması gerektiğini ifade etti. Roman delege, bundan dolayı boğaz kıyılarının askersizleştirilmesi ve kurulacak olan uluslararası bir komisyon tarafından boğazların serbestliğinin korunması gerektiğini ekledi ve Romanya'nın Karadeniz'de silahsızlanmayı önererek iyi niyetli olduğunu göstereceğini söyledi. Boğazlar Meselesi ile ilgili konferansa

¹⁴⁹ The Age (6 Aralık 1922). *Deadlock at Lausanne*. s.11; The Argus (6 Aralık 1922). *Uneasiness at Lausanne*. s.19.

¹⁵⁰ T. Akyol, **age**, s.144-146.

¹⁵¹ The Daily Telegraph (6 Aralık 1922). *Deadlock at Lausanne*. s.9.

¹⁵² The Advertiser (6 Aralık 1922). *The Dardanelles*. s.11.

¹⁵³ The Argus (6 Aralık 1922). *Uneasiness at Lausanne*. s.19.

katılan Bulgar temsilci M. Stamboulisky ise bir an önce trafik özgürlüğünün gerekliliğini vurgulamıştı.¹⁵⁴

Millî Mücadele yıllarında Türklerle en fazla mücadele eden Venizelos ise Yunanistan olarak fikirlerini ifade etmeden önce Türkiye'nin görüşünü duymak istediğini ama uluslararası komisyon önerisini kabul ettiğini söyledi.¹⁵⁵

Lord Curzon, tarafların Boğazlar Meselesi ile ilgili görüşlerini dinledikten sonra Türklerin görüşlerini tam olarak anlatmayı reddettiği için çok şaşırdığını söylemişti. Ayrıca Boğazlar Meselesinin nasıl çözülmesi gerektiğiyle ilgili en kapsamlı programın Ruslar tarafından önerilmesine vurgu yaparak, Ukrayna ve Gürcistan'ı temsil eden Sovyet temsilcisi Çiçerin'in Türkiye'yi de temsil edebileceğini söyleyerek bir bakıma alay etmişti. Hatta Lord Curzon “Konferans, Rusya'nın, taleplerini Türkiye'nin de kabul ettiği sonucuna varabilir mi?” sorusunu sormuş ve bu soru üzerine salonda uzun bir sessizlik olmuştu. Zira konferans salonunda iğne düşse duyulacaktı. İsmet Paşa biraz kendi kendine biraz da Rus delegasyonu ile konuyu düşündükten sonra Rusya'nın görüşünün kendi görüşlerine en yakın görüş olduğunu fakat Bulgar görüşüne de karşı olmadıklarını belirtti. Lord Curzon, İsmet Paşa'ya “Şimdi konferansın en önemli aşamasında Türkiye tüm fikrini açıklayamıyor ya da açıklamakta isteksiz mi davranıyor?” diye sordu ve İsmet Paşa'nın bu davranışının konferansa karşı saygısızlık olduğunu vurguladı. Lord Curzon'un üst perdeden yapmış olduğu bu konuşma üzerine Çiçerin, söz alarak İngiltere, Fransa ve İtalya'nın görüşlerini açıklamamasını eleştirerek, bütün devletler konuştuktan sonra müttefik devletlerin konuşacak olmalarının onlara avantaj sağlayacağını belirtti. Çiçerin, “büyük devletler sessiz kalırken Balkan devletlerinin fikirlerinin açıklanmasının istenmesi çok ilginç” diyerek o da alaycı tavrını sürdürdü. Böylece konferanstaki Boğazlar Meselesiyle ilgili ilk görüşme kötü bir intiba ile son buldu.¹⁵⁶

Boğazlar Meselesiyle ilgili bu ilk görüşmenin ardından Rus delegesi Çiçerin'in büyük devletlere karşı tepkisi devam etmişti. Nitekim 6 Aralık 1922 tarihli “Çiçerin'in Protestosu” başlığıyla verilen haberde konferansın akabinde Çiçerin'in basın mensuplarına vermiş olduğu röportaj yansımıştı. Çiçerin röportajında; Müttefiklerin, Rusya'yı Boğazlar Meselesi dışında kalan diğer konularda konferansa dahil etmeme kararını eleştirmiş, Müttefik devletlerin

¹⁵⁴ The Mercury (6 Aralık 1922). *Dardanelles Question*. s.7.

¹⁵⁵ The West Australian (6 Aralık 1922). *Position Unsatisfactory*. s.9.

¹⁵⁶ The Sun (6 Aralık 1922). *The Dardanelles*. s.1.

Rusya'nın olmadığı bir oturumda almış olduğu kararları kabul etmeyeceğini ve bu kararlarla ilgili ortaya çıkacak herhangi bir durumla ilgili sorumluluk almayacağını söylemişti. Ayrıca durumu daha fazla germemek için Rusya'nın, Boğazlar Meselesiyle ilgili görüşmelere katılacağını açıklamıştı. Çiçerin, muhabirlere verdiği demeçte Lord Curzon'un konferansta yaptığı konuşmaya da değinerek, "Lord Curzon'un dediği gibi eğer Türkiye'yi de Rusya, Ukrayna ve Gürcistan gibi temsil ediyorsam, İngiltere'yi de temsil ediyorum. Çünkü benim şu anda savunduğum fikirler İngiltere'nin 1918'de savunduğu fikirlerdir. Rusya Tuna'da olduğu gibi Boğazlarda da sadece teknik birimlerden oluşan uluslararası bir komisyonun kontrolünü kabul edebilir"¹⁵⁷ diyecekti.

Konferansın en kritik ve tüm dünyanın dikkatini çeken konularından biri olan Boğazlar Meselesinde ikinci gün tartışmalar tüm şiddetiyle devam etti. Basın da bu tartışma haberlerini gazete sütunlarına taşımaya devam ediyordu.

Görüşmelerin ikinci günü "Boğazların Geleceği, Müttefikler Tamamen Hemfikir," başlığıyla yer almıştı. Haberde, Boğazlarla ilgili denizci ve askeri danışmanların çalışması sonucu Müttefiklerin tamamen anlaştığı, yarın Lord Curzon'un Müttefiklerin görüşünü Rus ve Türklere açıklamasının beklendiği, son ana kadar Fransa ve İngiltere arasında Çanakkale Boğazı ile ilgili küçük bir görüş ayrılığı olduğu belirtiliyordu. Bu görüş ayrılığının, İngiltere boğazlarda hem askerin hem de savaş gemilerinin serbest geçmesini savunurken, Fransa askerin (mürettebat) geçmesi serbest olsun fakat hükümetlerin savaş gemilerinin geçişleri bazı düzenlemelere tabi olsun talebinden dolayıydı.¹⁵⁸

Türk Heyeti ise bu görüş karşısında bir bildiri yayınlamıştı. The Argus gazetesi de bu bildiriye "Türklerin Hayal Kırıklığı" başlığıyla 7 Aralık günü gazete sütunlarına taşımıştı. Yayımlanan haberde; Türk tarafının "Boğaz kıyılarının sahibi biziz. Büyük devletler bizim sahip olduğumuz yerler üzerinde serbest geçiş istiyorlar. Öneri ve tekliflerinizi değerlendiririz" dediğini ve bu açıklamalardan Türklerin tartışmadan kaçınmayacağını anlaşıldığı yorumu yapılıyordu.¹⁵⁹

¹⁵⁷ The Argus (6 Aralık 1922). *M. Tchitcherin's Protest*. s.19; The Sydney Morning Herald (6 Aralık 1922). *Silence of Turkey*. s. 13; The Telegraph (5 Aralık 1922). *Turkish Aspirations*. s.6; The Telegraph (6 Aralık 1922). *Turkey Trifling* s.6.

¹⁵⁸ The Age (7 Aralık 1922). *Control of The Straits*. s.9; The Daily Telegraph (7 Aralık 1922). *The Straits Question*. s.5.

¹⁵⁹ The Argus (7 Aralık 1922). *Turkey Being Dissillusioned*. s.9.

Öte yandan müttefik devletlerin fikirlerine Sovyet Rus Heyetinden de tepkiler gelmişti. Nitekim Çiçerin Rusya'nın işgal edilmiş bir ülke olmadığını belirterek, "Müttefikler bizi kuşatmak istiyor. Filolarıyla gelebileceklerini düşünüyorlar. Biz diğer milletlerle eşitiz. Bunu herkes bilmeli. Boyun eğmeyeceğiz. Boğazlar sorununun tek çözümü yüzyıllardır devam eden sistemi tekrar düzenlemektir. Türkiye tüm ticaret gemilerine boğazları açık tutmalıdır. Ayrıca boğazları savaş gemilerine kapatabilmesi için filo ve üsleri olmalıdır" diyecekti.¹⁶⁰

Öte yandan basında Türklerin Rus çözüm önerisinden tam olarak memnun olmadığı ifade edilerek, Türkiye'nin İngiltere'nin düşmanı olmadığını farkına varmaya başladığını ve kalıcı bir bağımsızlık istiyorsa Moskova'nın maşası olmaktan kaçınması gerektiği yorumu yapılarak bir bakıma Türk tarafı uyarılıyordu.¹⁶¹

Konferansın ertesi günü Boğazlar Meselesiyle ilgili tartışmalar özellikle en tecrübeli ve yetenekli diplomatlar olan Lord Curzon ve Çiçerin arasında şiddetle devam edecekti. Basın da bu fikir ve sinir harbini sütunlarına taşımıştı.

8 Aralık 1922 tarihli gazete sütunlarına "Boğazların Serbestliği" başlığıyla yansıyan haberde, Boğazlar Meselesiyle ilgili perşembe günü yapılan oturumda ilk olarak Lord Curzon'un konuşmaya başlayarak Rusya'nın boğazlarla ilgili taleplerinin, kıyı devletler tarafından kabul edilip edilmediğini sorduğu ifade edilmişti. Curzon, eğer boğazlar da hiçbir devlete giriş izni tanınmayacaksa, Türkiye'nin sadık Boğaz bekçiliği ile Karadeniz'in bir Rus gölüne dönüşeceğini düşünüyordu. Bu nedenle bu fikre sıcak bakmadığını belirtmişti. Bunun üzerine Çiçerin, şiddetle boğazlara diğer güçlerin girmesine karşı olduğunu tekrarladı.¹⁶² Aslında Rus taleplerinin de İngiliz isteklerinden pek bir farkı yoktu. İki tarafta boğazlarda tek hâkim güç olmak niyetindeydi.

The Argus gazetesi de perşembe günü gerçekleşen oturumla ilgili haberleri 8 Aralık 1922 tarihinde "Müttefiklerin Planı Duyuruldu" başlığıyla verecekti. Haberin içeriğinde, Lord Curzon'un boğazlarla ilgili olarak öne sürdüğü tez verilmişti. Buna göre;

- Savaş zamanında Türkiye tarafsız ise savaş gemileri barış zamanında hangi koşullara tabi ise o koşullar ile serbest geçmeye devam edecek.

¹⁶⁰ The West Australian (7 Aralık 1922). *Problem of The Straits*. s.7; The Sydney Morning Herald (7 Aralık 1922). *Near East Situation*. s. 9; The Mercury (7 Aralık 1922). *Dardanelles' Strait Problem*. s.7.

¹⁶¹ The Argus (7 Aralık 1922). *Future of Straits*. s.9. The Advertiser (7 Kasım 1922). *Firm Front by Allies*. s.9; The Telegraph (6 Aralık 1922). *Conflict Over Straits*. s.7; The Telegraph (7 Aralık 1922). *Full Agreement*. s.6; The Sun (7 Aralık 1922). *The Straits*. s.1.

¹⁶² The Age (8 Aralık 1922). *Freedom of Straits*. s.9.

- Türkiye taraf ise tarafsız ülkelerin savaş gemileri için barışla aynı esaslarda serbest geçme hakkı olacaktır.
- Savaş gemilerinin Karadeniz limanlarında ve Boğazlarda kalması gereken süre konusunda belirli bir sınırlama belirlenmelidir.
- Belirli bir bölge askerden arındırılmalıdır.
- Her biri İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, ABD, Rusya, Romanya, Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan'ın bir temsilcisinden oluşan İki uluslararası komisyon atanmalıdır.
- Ayrıca Türk temsilci komisyonun başkanı olmalıdır¹⁶³ şeklindeydi.

Lord Curzon'un bu açıklaması üzerine Rus delege Çiçerin, Rusların tamamen Türk egemenliğinden yana olduğunu ve herhangi bir uluslararası kontrol sisteminin daima uluslararası rekabet getireceğini ifade etmişti. Ayrıca Çiçerin, 20 yıl önce yazmış olduğu “Asya'da Rus Gelişimi” başlıklı kitabını Lord Curzon'a alaycı bir şekilde göstererek, “Bugün Asya'da Rus ilerlemesinin bir tehlikesi yoktur, fakat Avrupa'da İngiliz ilerlemesinin durdurulması gerekir” diyecekti.¹⁶⁴

Buna karşın Fransız Barrere ve İtalyan Garroni de Lord Curzon tarafından açıklanan Müttefik planını desteklemişti. The Mercury gazetesi de 8 Aralık günü “Ortak Hareket Etmek Şart” başlığıyla verdiği haberde bu konuya değinerek “Eğer Müttefikler ortak hareket etmeye devam ederse Türkiye'nin ve Rusya'nın buna karşı koyamayacağı ama bir çatlak olursa bunu değerlendirmek isteyecekleri” uyarısında bulunuyordu.¹⁶⁵

Bu arada ABD'de Mr. Child aracılığıyla kendi ülkesinin boğazlar hakkındaki görüşünü İsmet Paşa'ya bildirmişti. Buna göre Mr. Child “Amerika'nın tüm ticaret gemilerinin Boğazlardan serbestçe geçmesini öte yandan savaş gemilerinin geçişinde ise bir takım sınırlamaya gidilmesini istemişti.¹⁶⁶

Konferans, İsmet Paşa ve Çiçerin'in kendi uzmanlarıyla Müttefik önerilerini inceleyebilmeleri için cuma gününe ertelendi. Konferansın bu oturumunda Rusya'nın beklenen itirazı dışında diğer delegeler tarafından müttefik önerileri memnuniyetle karşılanmış gibi

¹⁶³ The Daily Telegraph (8 Aralık 1922). *Control of Straits*. s.7; The Advertiser (8 Aralık 1922). *Freedom of The Straits*. s.11.

¹⁶⁴ The West Australian (8 Aralık 1922). *The Straits Problem*. s.9.

¹⁶⁵ The Mercury (8 Aralık 1922). *Dardanelles Question*. s.7.

¹⁶⁶ The Sun (8 Aralık 1922). *Turks and The Straits*. s.1.

gözüküyordu. Nitekim “Lord Curzon Memnun” başlıklı haber birçok gazetede yer almıştı. Haberin içeriğinde; Müttefiklerin aldığı kararlardan Lord Curzon, Barere ve tüm Balkan temsilcilerinin memnun olduğu yazılmıştı. Ayrıca haberin devamında Müttefiklerin Boğazlar meselesiyle ilgili çözümünün, Boğazların Müttefikler, Karadeniz Devletleri, Rusya ve Bulgaristan’dan oluşan uluslararası bir komisyon tarafından yönetilmesi gerektiği ve bir anlaşmaya varabilmek için Türklerin mesele üzerinde fikirlerini açıklaması için Müttefikler tarafından ısrar edileceği ifade ediliyordu.¹⁶⁷

Bu arada Avustralya basını Boğazlar Meselesiyle ilgili haberlerin yanı sıra konuyla ilgili stratejik değerlendirmeleri ve kamuoyunu etkilemeye yönelik köşe yazılarına da sütunlarında bolca yer vermişti. Nitekim 8 Aralık 1922 tarihinde The Sydney Morning Herald gazetesinde “Rusya ve Lozan” başlığıyla yer alan köşe yazısı son derece stratejik bir analiz ortaya koymuştu. Yazıda; Sovyet Rusya’nın Müttefik Devletler nezdinde tanınmak ve bu ülkelerdeki finansörlerin sermayesine ihtiyaç duyduğu, ancak Sovyetlerin konferans esnasındaki yaklaşımının diktatör bir tondan devam ederek tavırlarında rica edici hiçbir yaklaşımın olmadığı eleştirisi yapılıyordu. Ayrıca Lozan’da, tahmin edildiği gibi, Sovyetlerin kendisini, Türkiye’nin davasıyla ilişkilendirme konusundaki ilk fırsattan yararlanmakla suçluyordu.

Yazının devamında, “Rusya’nın konferansa davet edilme sebebinin Boğazlar Meselesi olduğu çünkü bu konunun onu hem ekonomik hem de askeri bakımdan ilgilendirdiği, ancak Sovyetlerin konferansta Türkler ve Yunanlılar arasında görüşülen tüm konulara dahil olmak istediğini aktarmıştı. Çiçerin bu konuyla ilgili; “Konferans sadece Türkiye ve Yunanistan ile ilgili değil, Büyük Savaşla ilgilidir ve Rusya Büyük Savaşa katılmıştır” diyordu. Evet, Konferans Sevr Anlaşmasındaki konuların görüşülmesi açısından Büyük Savaş ile ilgiliydi fakat Sovyetler, Paris Konferansına katılmadı. Ayrıca Sevr Anlaşmasında da yoktu. Dolayısıyla Müttefiklerin Rusların iddialarını kabul etmesi için hiçbir sebep bulunmamaktaydı” denilerek Rus tezlerinin geçersizliği ortaya konulmaya çalışılmıştı.

Ayrıca köşe yazısında “Lozan’da Boğazlar hakkındaki tartışmalar, Türkiye ile tarihi düşmanı arasında ilginç bir ortak görüş olgusu oluşturmuştur. Belki de tarihte ilk defa Osmanlılar

¹⁶⁷ The Argus (8 Aralık 1922). *The Dardanelles*. s.11; The Sydney Morning Herald (8 Aralık 1922). *Allies in Agreement*. s. 9; The Telegraph (7 Aralık 1922). *Turkish Aspirations*. s.2; The Telegraph (8 Aralık 1922). *Basis for Bargaining*. s.2; The Telegraph (8 Aralık 1922). *Control of The Straits*. s.6; The Northern Standard (8 Aralık 1922). *Russian Aims Detailed*. s.3.

ve Moskoflar aynı tarafta” diyerek iki taraf arasındaki tarihi düşmanlığa rağmen birleşebildiklerini aktarmıştı.

Gerçekten de Konferans’ta İsmet Paşa ve Çiçerin’in görüşü Boğazlar bölgesinde tamamen Türk hâkimiyetini öngörüyordu. Aslında Çiçerin daha önce boğazların serbestliğinden yana olduğunu belirtmişti. Müttefiklerde bunu istiyor. Kemal Paşa da Boğazlar serbest olmalı demişti. Boğazlar bölgesinin tarafsız olması ne Türkiye’nin ne de başka bir devletin Boğazlardan geçişi asla kapatamamasıdır. Müttefikler Boğazların hakiminin Türkiye olmamasını vurguluyor veya kendi içinden birinin de olmasını istemiyor. Başkanlığını Türkiye’nin yapacağı ve Karadeniz’e kıyı devletlerinin temsilcilerinin de bulunduğu bir uluslararası komisyon tarafından yönetilmesini istiyor. Çiçerin aslında Müttefiklerin ne kastettiğini çok iyi anlasa da kendi kastettiği serbestlik, Boğazların kendisi barışta olduğu sürece sadece ticaret gemilerine açık olması fakat hem savaş hem barışta savaş gemilerine ve hava sahasına kapatılmasıdır. Ayrıca Türkiye’nin Boğazları takviye etmesine izin veriyor. Ancak bu öneriler Boğazların özgürlüğünü ve serbestliğini sağlamaz. Türkiye’ye tanınacak bu hakla suyolunun kontrolü tekrar Türkiye’nin eline geçecektir. Türkiye, takviyeli kuvvetle Çanakkale Boğazı’nı tam olarak elinde bulundurduğunda, ticari trafiğe açık olmaları şartı, savaş zamanında hiçbir şey ifade etmez. Buna rağmen Sovyetlerin Büyük Savaş’tan çekilmesine yol açan durumu yenilemek için gerçekten istekli olduğuna inanmak çok zor. Eğer Müttefikler Boğazların kalıcı özgürlüğünün garantisiyle kazanacak çok şeyleri varsa, Sovyetler daha çok şey kazanacaktır ve bu durum Sovyetlerin savunduğu görüşle güvence altına alınamaz.¹⁶⁸

Cuma günü Boğazlar Meselesi ile ilgili görüşmelere yeniden başlandı. 9 Aralık 1922 tarihli gazetelerde ise bu görüşmelere dair haberler aktarılmıştı. Nitekim The Advertiser gazetesinde “Boğazlar Meselesi” başlığıyla verilen haberde; Genel bir izlenim olarak Türklerin, Müttefiklerin görüşlerini kabul etmeleri beklendiği belirtildikten sonra Gürcistan delegesi M. Thenkeli’nin konferansa gönderdiği bir notadan bahsedilmişti. Notada Gürcistan’ın Rusya tarafından temsil edilmesine müsaade etmedikleri yazılıydı. Gürcistan tarafından gönderilen bu nota bütün Avustralya basınında yer almıştı.¹⁶⁹ Zira bu haber müttefikler için çok önemliydi. Çünkü konferansa Sovyet Rusya Gürcistan ve Ukrayna’nın temsilcisi olarak katıldığını iddia ederek bu

¹⁶⁸ The Sydney Morning Herald (8 Aralık 1922). *Russia and Lausanne*. s. 8.

¹⁶⁹ The Advertiser (9 Aralık 1922). *The Straits of Question*. s.11.

devletler adına da konuşuyordu. Ancak bu haber Sovyet Rusya'nın içerisinde de çatlaklar olduğu yorumlarına neden olmuştu.

Bununla birlikte konferans uzadıkça müttefiklerin de diplomasi dili değişmeye başlamıştı. Zira 9 Aralık 1922 tarihli The Mercury gazetesinde “Müttefikler ve Türkler” başlığıyla yer alan haberde Mussolini'nin konferansı takip için Lozan'a geldiği ifade edildikten sonra Mussolini'nin basın mensuplarına; “Müttefikler Türkiye'ye cömert tekliflerde bulunmuştur, şayet Türkler teklifleri kabul etmezlerse bu savaş anlamına gelecektir”¹⁷⁰ şeklinde tehdit ettiği haberi yer almıştı.

İtalyan Mussolini'nin bu tehdidinin ardından bir tehdit de Yunanistan'dan gelmişti. 9 Aralık 1922 tarihli The Argus, The Sun, The West Australian, The Age, The Sydney Morning Herald, The Daily Telegraph gibi Avustralya'nın yüksek tirajlı gazetelerinde bu tehdit yer almıştı. Haberin içeriğinde Yunan General Pinghalos'un, “Yunanistan uzlaşma sağlanamadığı anda Türklere saldırmak için hazır olacak. Adamlarım intikam için can atıyor ve Türkleri yeneceğiz” dediği ifade ediliyordu.¹⁷¹ Hiç şüphesiz İtalyanlar ve Yunanlar tarafından yapılan bu iki savaş tehdidi ile ilgili haberler konferansta Türklerin Boğazlar ile ilgili Müttefik tekliflerini değerlendirme aşamasında Türkleri ve kamuoyunu baskı altına alma amaçlıydı.

Öte yandan The Age gazetesinde çıkan bir köşe yazısında Osmanlı'nın ihtişamlı dönemlerinden başlayarak Lozan'a kadar geçen süre zarfında yaşanan gelişmeler son derece güzel bir şekilde analiz edilip Lozan Konferansı ile kalıcı bir barış isteniyorsa Türklerle adil bir antlaşma yapılması konusunda tavsiye verilmişti. “Türkiye'nin Bölünmesi”, “Tarihin Trajik Hikayesi” başlıklarıyla yer alan köşe yazısı şu şekildeydi:

“Türkiye, yönettiği veya yönetemediği, şimdi Küçük Asya'da Karadeniz ve Akdeniz arasında küçük bir bölgeyle sınırlıdır. Büyük Güçler barış antlaşmasında sert değişiklikler yapmaya karar vermediği sürece, Sultan'ın yönetiminde kalacak Türk topraklarının miktarı tarihin en trajik hikayelerinden biri olacaktır. 1453 yılında II. Mehmet tarafından İstanbul'un ele geçirilmesinden sonra tüm Avrupa kıtası olmasa da Doğu Avrupa, Müslüman kılıcından geçecek gibi görünüyordu. On altıncı yüzyılın sonuna kadar, tüm Macaristan, Transilvanya, Bukovina, Besarabya, modern Romanya'nın büyük bir kısmı, Bosna, Sırbistan, Balkan yarımadası, Yunanistan, Mora ve birçok Ege adası Türklerin hakimiyeti altındaydı. Karadeniz bir Osmanlı gölü, Doğu Akdeniz'deki Türk filosu, 1572'de Lepanto'daki büyük yenilgiye rağmen, müthiş bir güçtü. 1683 yılında Polonya Ordusunun da katkılarıyla Viyana'ya

¹⁷⁰ The Mercury (9 Aralık 1922). *Allies And Turks*. s.7.

¹⁷¹ The Argus (9 Aralık 1922). *Greeks Long for Revenge*. s.35; The Age (9 Aralık 1922). *Greek Army Wants to Fight*. s.17. The Sydney Morning Herald (9 Aralık 1922). *The Greek Army*. s. 15; The Daily Telegraph (9 Aralık 1922). *Greece Watches Eagerly*. s.7,11. The West Australian (9 Aralık 1922). *Greek Army Mobilised*. s.11. The Sun (9 Aralık 1922). *Succeeds in Sight*. s.1.

yapılan büyük Müslüman saldırısının başarısız olması, 1686 yılında Budapeşte'yi kaybetmeleri, Türk seferlerinin bitişinin başlangıcı oldu. O tarihten sonra Osmanlı hep toprak kaybetti.

On sekizinci yüzyılın ortalarına kadar Avusturya, Osmanlının baş düşmanıydı. Habsburglar Macaristan, Transilvanya ve Hırvatistan'ı kurtardılar. 1770'lere gelindiğinde Türklerin ikinci büyük rakipleri Ruslar tarih sahnesine çıktı. 1796 yılına kadar Polonya'nın komşusu olan bu devletle birçok savaş yapıldı ve o tarihte yapılan anlaşma ile Rusya, Osmanlıdaki Hristiyan halkların haklarının koruyucusu olduğunu iddia ediyordu. Bu, dört asırdan fazla süren oryantal emperyalizm hikayesini kapatmaktı. Bu olayla Osmanlı İmparatorluğunun karanlık tarihi ve uzun süre var olan Türk sorununun son bölümü pratik olarak başlamıştı. 1830 yılında Yunan bağımsızlık savaşı Bağımsız Yunanistan'ın kurulmasıyla bitti. İlk defa Osmanlı İmparatorluğunun içinden bağımsız bir devlet doğmuştu. Ruslar da ilerlemeye devam ediyordu. 1873'ten 1876'ya kadar Balkanlardaki kötü Türk yönetimine karşı bir dizi isyan, 1877'deki Türk-Rus savaşı Rus Ordusunu İstanbul yakınlarına, İngiliz filosunu Boğaziçi'ne getirdi. Bundan sonraki on yıllardaki diğer savaşlar, 1908'de Bulgaristan'ın Türkiye'den ayrılmasına kadar Osmanlı Devleti'nin bazı kısımlarını parçaladı. Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan ve Yunanistan ile Balkanlar Birliği'nin kuruluşunu 1912'de birinci Balkan Savaşı takip etti. O dönem İtalya ile savaştığı için iyice güçsüzleşen Türkiye, Trablusgarp'ı kaybetti ve Balkan Devletlerine Girit dahil olmak üzere Midye-Enez hattının kuzeyini terk etti.

1913 yılında olan İkinci Balkan Savaşında Balkan ülkeleri birbiriyle savaşırken Türkiye Edirne ve bazı ufak toprakları geri almayı başardı. Türkiye'nin Merkez Güçler yanında Dünya Savaşı'na girmesi kaderini çizdi. Bunun sonucu olarak ülke topraklarından sadece Küçük Asya kaldı. Etraftaki bölgelerle birlikte Anadolu, Osmanlı tarafından fethedilen orijinal bölgelerdi ve büyük Osmanlı İmparatorluğu'nun kalıntılarını teşkil ediyordu. Anadolu; padişahın en büyük mülklerinin sonuncusu, İspanya'nın yarısına eşittir. Hiç kuşkusuz, Türklerin, Barış Antlaşması'nın yapımında çok az dikkate alındıklarını, ittifak oldukları diğer milletler ile yapılan barış anlaşmalarında o milletlerin daha çok dikkate alındığı ve daha iyi koşullar sunulduğu iddialarında gerçeklik payı var. Türkler kaybolan ulusların hepsinden daha büyük bir bölge kaybına uğradılar. Büyük Güçlerin temsilcileri eski müttefikleri Yunanistan'dan açıkça etkilendiler ve askeri bir güç olarak Türkiye'nin varlığının sona erdiği varsayımı üzerine aşırı taleplere izin verdiler. Bu varsayımın yanlış olduğu olaylarla kanıtlanmıştır. Ancak Hristiyanlık dünyası için barış çok ciddi ve tehlikeli bir hale geldikten sonra. Anadolu ve Küçük Asya, dağları, ovaları, birçok su kaynağı ile muhteşem bir yer. Karadeniz'den Akdeniz'e her limanı şarap, zeytinyağı, bal, mısır, koyun, keçi, inekle dolu. Tüm nüfusa yetecek kadar yiyecek ve giyecek için ham maddelerle dolu bir yer. Fakir sınıfların, özellikle de Ermeni ve Rumların yerleşim yerleri içler acısı, inanılmaz kötü durumda ve büyük şehirlerde bile bu konuda iyileşme yok denecek kadar az. Mustafa Kemal Paşa ve Milliyetçi rejimin ortaya çıkmasından önce, Türklerin alt sınıfları sefalet ve yoksullukta başı çekiyordu. Hatta orta sınıf Müslümanlar bile ekonomik baskıyı hissetmeye başlamıştı. Yabancılar, neredeyse her sektör dalında orta ve alt sınıfları desteklemişlerdi. Bu destekle Ermeni ve Rumlardan perakende satışta acımasız tekeller yaratmışlardı. İlk başta Çin ve Japon olmak üzere tamamen oryantal unsur (dikkat çekmeye yetecek kadar olmasa da) önemini sürekli artırıyordu. Üst sınıf Türklerin tek arzusu sivil, denizde veya orduda devlet kademesinde çalışmaktı. Türkiye'de hala vergi yerine tüm ürünlerin denetim ve değerlendirmesi için bir memur ordusuna ihtiyaç olan aşar sistemi mevcut. Bu sistem sayısız memuru emdi, ancak vergilerin yalnızca bir kısmını alabilirdi. Üniiformalı Türk gümrük yetkilileri her yere el attılar. Hem üreticinin hem de çiftçinin ürünüyle ilgilenecek ve değer verecek, vergi miktarı belirleyip tahsil edecek, sonra bu parayı Maliye bakanlığına ulaştıracak.

Büyük Savaşın bitiminden itibaren Türkiye değişmeye başladı. Türkiye'nin askeri ve deniz kuvvetlerinin sert bir şekilde azaltılması, büyük sıkıntı yarattı. Fakat Mustafa Kemal bu güçleri toplayarak milliyetçi bir örgütlenme kurmakta, hükümeti ve askeri partiyi yönetmekte zorluk yaşamadı. Milliyetçiler sayısız zorluk ve tehlikeyle karşılaşmalarına rağmen can çekişen milliyetçi ruhu uyandırmayı ve Doğu'nun Rönesans'ını gerçekleştirmeyi başardılar. Değişim sadece başkentte değil Osmanlı İmparatorluğu'nun her yerinde hissedildi. Kasaba ve köylerin kahvehanelerinde hep reformdan bahsediliyor. Ülkenin eski ihtişamlı zamanları propaganda metinlerini oluşturuyor ve sergiledikleri şiddetli öfke ile ülkelerinin Hristiyan güçleri tarafından paylaştırılmasına izin vermeme konusunda kesin bir kararlılıkları vardır. Bu düşünce ve tavır Milliyetçilerin bel kemiğini oluşturur.

Eğer bu düşünce ve tavrı oluşturmaları ne organize olabilirlerdi ne de Mustafa Kemal uluslararası arenada başarılı olabilirdi.

Avrupalı diplomatlar arasında Türkiye'nin milli özlemlerine ilişkin korkunç bir yanlış anlama mevcuttu. Ve Yakın Doğu'daki uzun hatalar dizisi İngiltere'nin Türkiye'deki Yunan emellerine destek vermesiyle sonuçlandı. 1915 yılında İngiliz Hükümeti kendisi Osmanlı memuru olan Mekke Şerifi ile ona Hicaz Krallığı vermek suretiyle bağımsızlık vadettikleri bir anlaşma yaptılar. Buna göre Türkiye'ye karşı O ve oğlu Emir Faysal savaşırsa askeri yardımda bulunacaklardı, bulundular da. Orijinal anlaşmaya Bağdat, Şam, Anadolu, Ermenistan, Suriye ve Mezopotamya dahildi. Sonra, Fransa ve İngiltere aralarında bölgeyi kendi etki alanlarına bölen bir gizli anlaşma yaptılar. Buna göre kuzeyi Fransa güneyi İngiltere kontrol edecekti. İtalya savaşa girince de Londra Anlaşmasıyla İtalya'ya Karadeniz'de ve Anadolu sahillerinde nüfuz alanları sözü verdiler. Türkiye topraklarındaki bütün bu düzenlemelerin, efendileri ya da yeni yöneticileriyle ilgili olarak danışılmayan, genellikle tamamen Türk nüfusu olan bölgelerde er ya da geç savaşa neden olacağı kesindi.

Ateşkes sonrası ve Türkiye'nin parçalanması nedeniyle, Yakın Doğu'daki siyasi durum karıştı. Büyük Savaşın sonundaki İngiliz birlikleri, Suriye'nin yanı sıra bu değişikliklerin dahil olduğu tüm bölgeleri işgal ediyordu. Ancak Fransa, Haçlı seferlerinden bu yana Suriyeli Hristiyanları korumuş ve o ülkede büyük ilgi görmüştür. Bu nedenle, iki ülke arasında bir geçici anlaşma düzenlenene kadar bir süre için ciddi bir yanlış anlaşılma yaşandı. Fransız kuvvetleri nihayetinde Suriye'deki İngiliz birliklerini rahatlatı. Fransız ve Arap orduları kontrolü ele geçirdi. Bağımsız bir Ermenistan sorunu Türkiye'de halen karmaşık bir sorun ve o zamandan beri çözülmeden kaldı. Uzun süredir devam eden toprak kazanımları Türkiye'nin İngiltere Hükümeti tarafından parçalanması ile doruğa ulaştı. Bunu da Lloyd George, tamda Yunanistan'ın birlik ve beraberlik için bir nedene en çok ihtiyaç duyduğu anda, Venizelos ile yaptığı anlaşmayla sağladı. Anlaşmaya göre Yunanistan Anadolu'dan Fransa'nın aldığı üçte biri kadar pay alacaktı. Bu durum, Milliyetçilerin ilgilendiği kadarıyla sonlandırılmış meselelerin tekrar görüşülmesi ve İmparatorluğun adil bir şekilde paylaşım yapılması umulurken, Türklere bırakılacak yerlerin ezeli düşmanları Yunanlılara verilmesi, onları bu durumdan kurtarabilecek tek adam olan Mustafa Kemal'e destek vermeye zorladı. Mustafa Kemal sadece Yunanlılara karşı değil aynı zamanda dünyada tek Müslüman güç olan Osmanlı İmparatorluğu'nun tamamen yıkıldığına karar veren tüm Hristiyan Güçlere karşı birleşik bir cephe düzenleme yeteneğine sahiptir.

Başkent İstanbul sorunu da durumu iyice kötüleştirdi. Öfke galip geldi ve Boğaz'daki güzel kentin Müttefik ulusların kontrolü altında olması ve Çanakkale Boğazı'nın uluslararası hale getirilmesi gerektiğine hükmetti. Milliyetçilerin çabaları göz ardı edilemez ve Fransa'dan da belirli bir miktarda destek aldılar. Milliyetçiler Ankara'da ayrı bir hükümet kurdular. Orduyu büyüttüler ve ülkelerini işgal eden Yunan işgalcilere karşı başarılı bir savaş yürüttüler. Bu çabalarıyla Yunanlıları Türkiye üzerindeki emellerinden vazgeçmeye zorladılar. Yunanlıların sadece yenilmiş ordularını değil eski zamanlardan beri ticaret yapan Rumları da Küçük Asya'dan ayırmaya zorladılar. Böylece Milliyetçiler ya da Kemalistler Türkiye'nin ruhunu, İslam'ın öncülüğünü, Osmanlı'nın gerçek savaşan gücünü temsil ediyorlar. Küçülen Osmanlı İmparatorluğu'nu yeniden organize etmekte, dış müdahaleleri ve saldırıları sona erdirmeye kararlılar. Lozan'da tartışılan ciddi bir sorun ne olursa olsun, Ankara'daki Milliyetçiler vatandaşlarının güvenine sahipler. Türkiye'nin bütün askeri kaynaklarını kontrol ediyorlar ve tüm Müslüman dünyasının desteği arkalarında. Geldikleri yere kadar çekilmelerinin kaderleri olduğundan eminler. İnandıkları, Küçük Asya'da tekrar kendi güçlerinden doğacak ve kafirlere rağmen İslam'ı tekrar iktisamlı günlere kavuşturacaklar. Dünyanın huzuru, Türkiye ile yapılacak adil bir anlaşmaya bağlıdır.¹⁷²

Boğazlar Meselesi ile ilgili görüşmelere hafta sonu da devam edilmiş ve bu görüşmelerde de tansiyon bir hayli yükselmişti. Tansiyonun yükselmesindeki en önemli neden ise Sovyet Rusya'nın taleplerinin konferansta kabul görmemesinden kaynaklanıyordu. Nitekim 11 Aralık 1922 tarihinde The Age ve The Sydney Morning gazetelerinde çıkan haberde; Rusya'nın

¹⁷² The Age (9 Aralık 1922). The Partition of Turkey. s.29.

Boğazlarla ilgili görüşünde ısrar ettiği, Romanya'yı ise “Yunanistan yanında yer alma ve İngiltere'nin aleti olma” diyerek açık bir şekilde tehdit ettiği¹⁷³ aktarılıyordu. Görüldüğü üzere Boğazlar Meselesi müttefiklerin arzu ettiği yönde ilerledikçe Sovyet Rusların da hırçınlığı artmaya başlamıştı. Konferansın ilerleyen aşamalarında Sovyetlerin bu saldırgan tavırları daha sık görülecekti.

Öte yandan hafta sonu görüşmelerinde Lord Curzon müttefik önerilerine karşı Türk Heyeti'nin görüşlerini açıklamasını istemişti. 11 Aralık 1922 tarihli The Mercury gazetesinde “Türklerden Cevap Bekleniyor” başlığıyla verdiği haberde İsmet Paşa'nın konferanstaki konuşmasına yer vermişti. İsmet Paşa komisyona hitaben; “Türkler beş asırdır Boğazların hâkimidir. Boğazların korunması, İstanbul'un, Marmara Denizi'nin ve Doğu Trakya'nın korunması anlamına gelir. Boğazların askersizleştirilmesi ise bizim açımızdan çok tehlikeli bir durumdur. Biz Türk tarafı olarak ticaret gemilerinin bir uluslararası komisyon kontrolünde boğazlardan serbest geçişini kabul etmeye hazırız. Ancak Karadeniz'e bağlanan deniz kuvvetlerinin gücü sınırlı olmalı ve oradaki savaş filosu bakımı yasaklanmalıdır. Bunun yanında Türkiye'nin savaş halinde olması durumunda ise ticaret gemilerinin yasalara uygun şekilde geçiş özgürlüğü kontrol altına alınmalıdır” diyecekti.¹⁷⁴ Bu konuşma üzerine Çiçerin kendi ülkesinin görüşlerinde ısrar ederek Rusya'nın Karadeniz'de küçükte olsa bir filo bulundurması gerekliliğinden bahsetti.¹⁷⁵

Oturumda Çekoslovak, Romanya ve Bulgar delegeleri ise müttefik planını kabul ettiklerini beyan etmişti.¹⁷⁶ Lord Curzon, ise öncelikle davetli devletlerle görüşmek istediğini, bu nedenle de İsmet Paşa'ya cevap vermeyeceğini söylemişti.¹⁷⁷

12 Aralık 1922 tarihinde ise Avustralya basını Morning Post Gazetesi Lozan muhabirinin Müttefik delegeleriyle yaptığı röportaja yer vermişti. Röportajda, müttefik delegeleri, boğazların kontrol sorununun pratik olarak çözüldüğüne ve birkaç gün içerisinde anlaşma yapılmasını umduklarını belirtmişti. Ayrıca nihai anlaşmanın yakın olmasının sebebini ise, İngiliz-Fransız

¹⁷³ The Age (11 Aralık 1922). *Future of Dardanelles*. s.10; The Sydney Morning Herald (11 Aralık 1922). *Control of Straits Demanded*. s. 9.

¹⁷⁴ The Mercury (11 Aralık 1922). *The Dardanelles Problem*. s.7.

¹⁷⁵ The West Australian (11 Aralık 1922). *The Straits Problem*. s.7.

¹⁷⁶ The Telegraph (11 Aralık 1922). *Progress At Lausanne*. s.6.

¹⁷⁷ The Argus (11 Aralık 1922). *Future of Near East*. s.9; The Daily Telegraph (11 Aralık 1922). *At Lausanne*. s.5. The Advertiser (11 Kasım 1922). *Freedom of The Straits*. s.11.

birlikteliğinin sağlam kalmasına ve Rus-Türk birlikteliğinin bozulmasına bağlıyorlardı. Çiçerin'in bu durumdan ötürü çok kızgın olduğu da röportajda özellikle belirtilmişti.¹⁷⁸

The Mercury gazetesi de konferansı yakından takip eden İngiliz Gazetesi Daily Chronicle'ın Lozan muhabirinin yorumlarına yer vermişti. Muhabirin izlenimlerinin aktarıldığı haberde; Lord Curzon, konferansın başından itibaren Türkleri, Rus ortaklarından uzaklaştırmak için çaba göstermişti. İsmet Paşa'ya karşı gayet kibar ve saygılı davranırken, Çiçerin'e karşı ise gayet sert bir tavır içerisinde olmuştu. Ruslar da konferansta kendilerine karşı gösterilen bu tavırdan şikâyet ederek Çiçerin; “eğer burada Lord Curzon yerine Lloyd George olsaydı, bizimle sürekli istişare içinde olunurdu. Ancak İngilizler konferans boyunca bizi asla yanlarına yaklaştırmadı ve sanki biz yokmuşuz gibi davrandı” dediğini aktarmıştı. Ayrıca Muhabir, boğazlar konusunda Türkiye'nin taleplerinin ve onayının da son derece önemli olduğu vurgusunu yaparak “Eğer bizim politikamız, Türklerle barış yapmak ve Boğazlar Sözleşmesine Sovyetlerin de imzasını almak ise orada başarı belirtileri var. Ancak Boğazların yeni rejimi, esas olarak ilgilenen ulusun onayından yoksun kalırsa, hangi kalıcı değeri taşıyabilir?” diyerek kalıcı barış için önemli olan noktanın sadece Rus değil aynı zamanda Türk onayının da şart olduğu belirtilmişti.¹⁷⁹

13 Aralık 1922 tarihinde Avustralya basınında, konferansla ilgili Çiçerin'in müttefikleri tehdit ettiği haberleri vardı. Çiçerin; “Konferansın Karadeniz'e savaş gemilerinin girmesinin kabul edileceği hiçbir anlaşmayı imzalamayacağım, eğer böyle bir karar alınırsa konferansı terk edeceğim ve silahlanmaya hız vereceğim” demişti.¹⁸⁰ Tüm görüşmeler boyunca saldırgan tavrını sürdüren Çiçerin boğazlarla ilgili çözümün istediği yönde gitmemesi üzerine nihai karar verilmeden bu tavrını artırarak kamuoyunu etkilemeye çalışıyordu. Bunun yanında zaman kazanmak için Boğazlar Meselesiyle ilgili Türk ve Müttefik uzmanların olduğu teknik konuları görüşen alt-komisyonu ilk defa Rus uzmanları (General Lebedeff ve Amiral Behrens)

¹⁷⁸ The Daily Telegraph (12 Aralık 1922). *Straits Problem Clears*. s.7; The Telegraph (11 Aralık 1922). *Approaching An Agreement*. s.7; The Telegraph (12 Aralık 1922). *Anglo-French Harmony*. s.2; The Telegraph (12 Kasım 1922). *Wooing The Turks*. s.6; The West Australian (12 Aralık 1922). *The Straits Question*. s.7; The Northern Standard (12 Aralık 1922). *General Impression*. s.3; The Northern Standard (15 Aralık 1922). *Optimistic Feeling*. s.4.

¹⁷⁹ The Mercury (12 Aralık 1922). *The Dardanelles*. s.5; The Argus (12 Aralık 1922). *The Dardanelles*. s.9; The Age (12 Aralık 1922). *Lord Curzon's Diplomacy*. s.9; The Sydney Morning Herald (12 Aralık 1922). *Financial Problems*. s. 9; The Advertiser (12 Kasım 1922). *Turkish Demands*. s.10.

¹⁸⁰ The Age (13 Aralık 1922). *Black Sea Isolation*. s.11; The Sydney Morning Herald (13 Aralık 1922). *Russian Policy*. s. 13; The Telegraph (13 Aralık 1922). *Russia's Threat*. s.6; The West Australian (13 Aralık 1922). *A Russian Threat*. s.9; The Mercury (13 Aralık 1922). *Russian Threat to Arm*. s.7; The Northern Standard (15 Aralık 1922). *Russian Delegate's Statement*. s.3.

görevlendirmişti. Buna karşın Rus uzmanlar komisyonda yer alsa da karar aşamasında delegelerine danışmadan hiçbir konuda karar verme yetkilerinin olmadığını dile getiriyorlardı.¹⁸¹

16 Aralık tarihinde The Argus gazetesinde “Sovyetlerin Planları” başlığıyla çıkan köşe yazısında ise Sovyetlerin boğazlar konusundaki amaçları ile ilgili ayrıntılı bir tespit yapıldıktan sonra Türkler bir anlamda Sovyetlere karşı uyarılmaya çalışılıyordu. Makalenin içeriğinde; Sovyetlerin sinsi bir şekilde hareket ederek, gözünün her zaman İstanbul ve Boğazlarda olduğunu ve son gönderdikleri iki notada da bunun değişmediğini gösterdikleri belirtiliyordu. Makalede ayrıca; “Boğazlara hükmetmek ve Karadeniz’i bir Rus gölü haline getirmek Çarlık Rusya’sının olduğu gibi Sovyet Rusya’nın da rüyasıdır. Kemalist darbe ve politika Ruslar tarafından tanınmıştır. 3 Haziran 1920’de yapılan nota değişimi de Rus planlarını gerçekleştirmek için bir fırsat olarak görüldü. İslam ve Bolşevizm birbiriyle bağdaşmaz sanılırdı. Ta ki Bolşevikler İslamizm ve Turanizmi geniş kardeşlik adı altında birleştirene kadar. Ondan sonra birer birer bu İslam ülkeleri Moskova’nın etki alanına girdi. Bu halklar ne ile karşı karşıya kaldıklarını çok geç anladılar. Bolşevikler, amaçlarını gerçekleştirmek için, Türk ve Tatarlardan gerçek kimliklerini gizleyecek kadar akıllılar” denilecekti.¹⁸²

Öte yandan The Argus gazetesinde İngiliz Tümgeneral Sir Patrick Hehir’in fikirlerine yer verilmişti. Sir Patrick Hehir; “Doğu ordularını anlayan herkes, Türklere sırtımızı döneceğimizi önerecek herhangi bir eyleme şiddetle karşı çıkar. Eğer Çanakkale’den atılmamıza izin vermiş olsaydık, bu durum dünya gücü olarak itibarımızı kötü yönde etkilerdi. Savaşı engellemeyecekti, ancak muhtemelen Yakın Doğu ile sınırlı olmayan bir savaşı başlatacaktı”¹⁸³ diyerek İngilizlerin boğazlarda olmasının yeni ve gelecekte meydana gelebilecek daha büyük bir savaşı önlediğini yazıyordu.

Tarihler 19 Aralığı gösterdiğinde basında boğazlarla ilgili görüşmelerin pazartesiye ertelendiği, gelecek hafta alt komisyonların çoğunun çalışmalarını bitireceği ve konferansın Noel

¹⁸¹ The Argus (14 Aralık 1922). *Near East Minorities*. s.11; The Age (14 Aralık 1922). *Future of The Dardanelles*. s.9; The Sydney Morning Herald (14 Aralık 1922). *Turkish Attitude*. s. 9; The Daily Telegraph (14 Aralık 1922). *Minorities*. s.7; The Advertiser (14 Aralık 1922). *Lausanne Conference*. s.11; The Telegraph (13 Aralık 1922). *Freedom of Straits*. s.2, (14 Aralık 1922). *Conference Amenities*. s.6; The West Australian (14 Aralık 1922). *Protection of Minorities*. s.7; The Mercury (14 Aralık 1922). *Protection of Minorities*. s.7; The Sun (13 Aralık 1922). *To Remain*. s.1.

¹⁸² The Argus (16 Aralık 1922). *Schemes of The Soviets*. s.7.

¹⁸³ The Age (16 Aralık 1922). *Turks Give Way*. s.17; The Daily Telegraph (16 Aralık 1922). *Turks Give Way*. s.7; The Advertiser (16 Aralık 1922). *Control of Minorities*. s.14; The West Australian (16 Aralık 1922). *Christian Minorities*. s.11; The Sun (15 Aralık 1922). *Turks Yield*. s.1.

günü ile yeni yılın ilk gününde toplanmayacağı şeklinde kısa bir haber yer almıştı.¹⁸⁴ Ancak konferans Noel'e kadar olanca şiddetiyle devam edecekti. Aslında Boğazlar Meselesinde Müttefik Devletleri en fazla uğraştıran devlet Türkler değil Sovyetler olmuştu. Hiç şüphesiz bu İngilizlerinde beklediği bir durumdu ve bu nedenle son derece kurt bir siyasetçi olan Lord Curzon'u İngiliz çıkarları için konferansta görevlendirmişti.

Ertesi gün gerçekleşen toplantıda da Sovyetler, Lord Curzon'u hedef alarak boğazlar konusundaki taleplerine kayıtsız kalınmasını protesto etmişti. The Argus gazetesi de "Rusya Halen Zorluk Çıkartıyor" başlığıyla verdiği haberde "Rusya, en başta açıkladıkları görüşlerinde ısrar ediyor, Çiçerin, Müttefiklerin tavırlarının özellikle Rusya'ya karşı olduğunu belirtti" diyecekti.¹⁸⁵ Konferans sırasında Çiçerin'in bu karşı saldırısına Fransız Barrere ve İtalyan Garroni tarafından İngiliz delegasyon başkanı Lord Curzon'a tam destek gelmişti. Nitekim Lord Curzon'da Rus taleplerini resmen reddetmişti.¹⁸⁶

Konferans sırasında Türk Heyeti de kendi tekliflerini sunmuşlardı. The Age ve The Argus gazeteleri de "Türklerin Karşı Teklifleri" başlığıyla bu haberi sütunlarına taşımıştı. Haberde; Türklerin, Boğazlardan geçecek hiçbir savaş gemisinin tonajının İstanbul'da bulunan Türk Donanmasına ait gemilerden fazla olmaması gerektiğini içeren karşı tekliflerini sunduğunu ve Milletler Cemiyeti'nin askersizleştirme ile ilgili verdiği garantinin yeterli olmadığını dile getirdiği yer alıyordu.¹⁸⁷

Lozan Konferansı 20 Kasım'da açılmış ve şimdi 20 Aralık'a gelinmişti. Aradan tam bir ay gibi bir süreç geçmiş olmasına rağmen birçok konuda henüz tam bir uzlaşma sağlanamamıştı. Görüşmelerin başında The Sydney Morning Herald gazetesi konferansın seyri ile ilgili tahminlerini ve beklentilerini içeren bir köşe yazısı yayınlamıştı. Bir ay sonra konferansla ilgili durum değerlendirmesini ve Avustralya bakış açısını yansıtan bir başka köşe yazısı daha

¹⁸⁴ The Argus (19 Aralık 1922). *Greek Church, Control of Dardanelles*. s.11; The Age (19 Aralık 1922). *New Turkish Demand*. s.19; The Sydney Morning Herald (19 Aralık 1922). *Greek Patriarchate*. s.9; The Daily Telegraph (19 Aralık 1922). *Patriarchate Question*. s.7; The Advertiser (19 Aralık 1922). *A Religious Diffuculty*. s.9; The Telegraph (18 Aralık 1922). *Straits Problem*. s.2; The West Australian (19 Aralık 1922). *The Straits' Question*. s.7; The Mercury (19 Aralık 1922). *Removal of The Patriarchate*. s.5; The Northern Standard (19 Aralık 1922). *Proposal Rejected by Turks*. s.3; The Sun (18 Aralık 1922). *Greek Patriarchate*. s.8.

¹⁸⁵ The Argus (20 Aralık 1922). *Russians Still Obstructive*. s.19.

¹⁸⁶ The Sydney Morning Herald (20 Aralık 1922). *Dardanelles*. s. 11; The Daily Telegraph (20 Aralık 1922). *The Straits*. s.9; The Advertiser (20 Aralık 1922). *Turkish Proposals*. s.11, *The Dardanelles*. s.14. The West Australian (20 Aralık 1922). *The Straits*. s.9; The Mercury (20 Aralık 1922). *Dardanelles Question*. s.7; The Sun (19 Aralık 1922). *New Situation*. s.8.

¹⁸⁷ The Argus (20 Aralık 1922). *Turks' Counter Proposals*. s.19; The Age (20 Aralık 1922). *Control of The Straits*. s.9.

yayınlandı. O dönem en önemli kitle iletişim aracı olan gazetelerde böyle köşe yazılarının kamuoyunu etkileme konusunda güçleri oldukça fazlaydı. Köşe yazısında Boğazlar meselesine değinilerek, konferansın İngilizler adına son derece başarılı bir şekilde sürdüğü ifade ediliyordu. “Lozan Konferansı” başlığıyla verilen köşe yazısında;

Lozan Konferansı Boğazların geleceği ile ilgili ancak karar verilebildi, fakat diğer konularda varılan uzlaşmalardan dolayı kendini tebrik edebilir. Görüşmeler çoğunlukla sorunlu geçiyor. Tatmin edici bir çözümün yer almadığı zamanlar oldu. Ancak on birinci saatten sonra Türklerin gardı düştü ve şüphesiz bunda İngiltere ve Fransa'nın uyum içinde olduklarını göstermeleri etkili oldu. Başlangıçta, Rusya'nın desteği ile teşvik edilen Türk delegeler, Çanakkale Boğazı meselesinde uzlaşmacı bir ruhtan başka bir şey göstermediler. Curzon ise Çiçerin'in taleplerini ve Türkiye'nin suyolunun tek sorumlusu olma durumunu protesto ederek oldukça meydan okuyan bir ton benimsedi. Ayrıca Lord Curzon, Türkiye'yi Rusya'dan ayırmaya ve delegelere kendi önerilerinin adaletli olduğunu göstermek için en zorlu çabaları gösterse de aynı zamanda Boğazların kalıcı özgürlüğünü güvence altına almaya ve Türkiye'nin buradaki özel çıkarlarını tam olarak korumaya çalıştı. Konferansta yapılan tebliğler, tam bir uzlaşma için yolun açık olduğunu gösteriyor ve bu gerçekleşirse İngiliz Hükümeti için çok iyi olacak. İki ay öncesine kadar İmparatorluk için savaş çok yakın görünüyordu. Fakat Lozan Konferansında, Lord Curzon'un diplomasisi ve Bonar Law iktidara geldiğinden itibaren gelişen İngiliz-Fransız ilişkileri sayesinde onurlu bir barış yapılacaktır.¹⁸⁸

Ertesi gün basında Lord Curzon'un Rus ve Türk heyetlerine artık Boğazlar meselesinin sonlanması konusunda ultiatom verdiği aksi halde Konferansın sonlanacağı haberleri yer alıyordu. Lord Curzon Türk taleplerinin aşırı olduğu, Boğazlar üzerinde Türk hakimiyeti anlamına geleceği, Rus tekliflerinin ise Müttefiklerin düşüncelerinin tam tersi olduğundan kabul edilemez olduğunu söylediği belirtiliyordu. Haberin devamında Türklerin tekliflerini açıkladığı yazıyordu. Türk teklifleri, Çanakkale Boğazı'nın yalnızca Türkiye'ye açılması gerektiği Marmara Denizi bunun dışında tutularak silahsızlandırılmış bir Trakya sınırının dokunulmazlığının güvenceye alınması gerektiği ve Türk savunmalarına herhangi bir kısıtlama getirilmeden Semadirek ve Bozcaada'nın Çanakkale Boğazı'nın ayrılmaz bir parçası olması gerektiği şeklindeydi.¹⁸⁹

Bir gün önce Lord Curzon'un ultiatom verdiği ve herkesin görüşmeler kopacak mı? Diye düşündüğü aşamada, ertesi gün Boğazlar meselesi ufak birkaç ayrıntı dışında çözüme kavuşmuştu. Lozan Görüşmeleri başından sonuna kadar hep böyle bıçak sırtında ve tam bir sinir

¹⁸⁸ The Sydney Morning Herald (20 Aralık 1922). *Lausanne Conference*. s. 10.

¹⁸⁹ The Argus (21 Aralık 1922). *Allies' Ultimatum, Turk's Proposal Explained*. s.9; The Age (21 Aralık 1922). *Ultimatum To Turks*. s.7; The Sydney Morning Herald (21 Aralık 1922). *Lord Curzon Warns Turks*. s. 9; The Daily Telegraph (21 Aralık 1922). *Ultimatum To Turks*. s.5; The Advertiser (21 Aralık 1922). *The Dardanelles*. s.9; The Telegraph (20 Aralık 1922). *Turks Must Decide*. s.6, (21 Aralık 1922). *No More Concessions*. s.9; The West Australian (21 Aralık 1922). *The Straits Problem*. s.9; The Mercury (21 Aralık 1922). *Dardanelles Question*. s.5; The Sun (20 Aralık 1922). *Must End*. s.8.

harbi olarak geçmiştir. 22 Aralık tarihli haberler uzlaşmanın büyük çoğunlukla sağlandığını müjdeliyorlardı. Haberin tamamı şöyledir:

Başka Bir Kriz

Türkler Boyun Eğiyor

Boğazların Kontrolü

Yeterli Garanti İsteniyor

Dışarıda Konferansla ilgili hissedilenler karamsar ve Türkler Boğazlar sorunu ile ilgili cevap vermese de çarşamba günü Lord Curzon Konferanstan ayrılırken yaptığı açıklamada; “her şey tatmin edici bir şekilde geçti” dedi. “Türkler çok uzlaşmacıydı. Ruslar ise tek kelime bile etmediler. Konferans devam edecek” sözlerini ekledi.

Oturumun açılışında Amerikan gözlemci Mr. Child Amerikan hükümetinin Boğazlar konusunda görüşünü dile getirdi. Birleşik Devletler Boğazların tüm milletlere tam bir serbestide olmasını, bunu da komisyondan ziyade anlaşma ile yerine getirilmesi taraftarı olduklarını ifade etti. Mr. Child’ın ifadesi Türklerin uzlaşmacı tutumundan kaynaklanmaktadır.

Türk Garnizonları

Türk delegasyon başkanı İsmet Paşa, Gelibolu’da 5.000 kişilik Türk Birliği bulundurmaının çok olacağı ile ilgili Müttefiklerle hemfikir. Bu konuda Müttefiklerin önerisini kabul edecek. Türkiye Boğazlarla ilgili Müttefiklerin planlarını kabul etti. Fakat kapitülasyon şekli olarak Boğazlarda Müttefik gemilerinin sabit bulunmasına itiraz etti. Ayrıca Türkler askersizleştirme sürecinin uluslararası komisyon tarafından kontrol edilmesinin ölümden daha kötü bir durum olduğunu ifade ettiler.

Lord Curzon, İsmet Paşa’nın ılımlı tonda yaptığı konuşma ve Müttefiklerin Boğazların serbestliği ile ilgili tekliflerini kabul ettiğini duymaktan memnun olduğunu ifade etti. Lord Curzon Türklere Trakya’da çeşitli yerleşim birimlerinde asker ve jandarma bulundurmaları için izin verildiğine dikkat çekti. İsmet’in jandarma gücünü yeterli bulacağını ümit ediyor. Şimdi askersizleştirme için en etkili yöntemi bulma vaktidir.”¹⁹⁰

Boğazlarla ilgili eksik kalan hususlar ocak ve şubat aylarında görüşülmeye devam etti. Boğazların serbestliği ile ilgili Müttefikler ve Türkler anlaştıktan sonra, eksik hususların görüşülmesinde en büyük zorluğu yine Rusya çıkarıyordu. Bu yüzden basına yansıyan haberlerde genellikle Rus heyeti ile ilgili oluyordu. 9 Ocak tarihli haber, Rusya delegasyon başkanı Çiçerin’in Müttefiklere gönderdiği nota ile ilgiliydi. Notada, Boğazlarla ilgili Rusların kabul etmeyeceği, Müttefikler ve Türkler arasında yapılan kritik bir anlaşma yürümeyecektir demiştir. Gazete ek olarak, bu nota ile Rus heyetinin yokluğunda nihai bir anlaşmaya varılırsa, Rusya ile bir çözüm temeline varılıp varılamayacağının şüpheli olduğu yorumunu yapmıştır.¹⁹¹

¹⁹⁰ The Argus (22 Aralık 1922). *Another Deadlock*. s.9; The Age (22 Aralık 1922). *Turks Give Way, Another Deadlock Arises*. s.7; The Sydney Morning Herald (22 Aralık 1922). *Turks Yield*. s. 9; The Daily Telegraph (22 Aralık 1922). *Control of Straits*. s.5; The Advertiser (22 Aralık 1922). *The Straits*. s.11; The Telegraph (22 Aralık 1922). *Another Block*. s.6; The West Australian (22 Aralık 1922). *Freedom of Straits*. s.9; The Mercury (22 Aralık 1922). *Another Deadlock Reached*. s.7; The Sun (21 Aralık 1922). *Settled*. s.1, (22 Aralık 1922). *Ismet Pasha’s New Spirit*. s.1, (23 Aralık 1922). *Quit Lausanne*. s.1.

¹⁹¹ The Argus (9 Ocak 1923). *Turkish Independence*. s.9; The Age (9 Ocak 1923). *Turk’s Economic Policy*. s.7; The Sydney Morning Herald (9 Ocak 1923). *The Dardanelles*. s.9; The Daily Telegraph (9 Ocak 1923). *Greek’s Move*. s.5; The Advertiser (9 Ocak 1923). *The Kemalists*. s.9; The Telegraph (8 Ocak 1923). *Another Conference*. s.2, (9 Ocak 1923). *Russia Seeks Admission*. s.6; The West Australian (9 Ocak 1923). *Economic Conference*. s.7; The Mercury (9 Ocak 1923). *Trouble in Thrace*. s.5.

12-13 Ocak tarihlerinde yer alan haberlerde ise, Rus delegasyon başkanı Çiçerin ve ticaret komisyon üyesi M. Krassin'in, Rusya'nın imza koymayı reddettiği Boğazlar Anlaşmasıyla ilgili İsmet Paşa ile uzunca bir süre görüştükleri yer alıyordu.¹⁹²

Boğazlar meselesiyle ilgili Lozan Görüşmelerinin ilk döneminde yer alan son haber “Boğazların Kontrolü” başlığıyla veriliyor, Çanakkale Boğazı'nın kontrolünü ele alan komisyon toplantısında İsmet Paşa'nın, Gelibolu'da bir Türk garnizonunun ve Trakya'da sınırsız kuvvet bulundurma hakkı istediği yer alıyordu. Rus heyetiyle ilgili ise, Çiçerin'in, Rusya'nın sözleşmeyi kabul edemeyeceğini, sözleşmede değişiklik ve Sovyetler yararına bazı tavizler verilmesini istediği, buna karşılık Lord Curzon'un Müttefiklerin tekrar durumu görüşemeyeceğini söylediği ifade ediliyordu. Çiçerin'in Lord Curzon'un bu cevabı üzerine son sözünün, Rusya ile ilgili olarak Boğazlar sorununun çözülmediğini, çünkü sözleşmeyi imzalamayı reddettiği şeklinde olduğu belirtiliyordu.¹⁹³

Boğazlar meselesi¹⁹⁴ ekseriyetle İngiltere'nin istediği yönde çözülmüş, Türk heyeti bu hususta çok fazla direnmemiştir. Bunun iki sebebinden biri, Boğazlar rejimi meselesinin İngiltere'nin en çok önem verdiği iki konudan biri olmasıdır ve barışın anahtarının İngilizlerin elinde olduğunun anlaşılmış olmasıdır. Onun için de bu hususta İngiltere'nin dediği olmuştur. İkinci sebebi ise Rusların Türklere karşı desteğinin belirsiz olması, güttükleri politikanın güven verici olmamasından kaynaklanmıştır. Bu durumu İsmet Paşa bizzat Çiçerin ile görüşerek teyit ettikten sonra Müttefiklerle daha uzlaşmacı adımlar atmaya karar vermiştir. Sonuç olarak İngiltere'nin en çok önem verdiği konulardan biri ilk dönemde çözüme kavuşmuştur ve barışa bir adım daha yaklaşmıştır.¹⁹⁵

¹⁹² The Argus (12 Ocak 1923). *Turks Eager for Peace*. s.7; The Age (12 Ocak 1923). *The Impression at Lausanne*. s.9; The Sydney Morning Herald (12 Ocak 1923). *Good Progress at Lausanne*. s.9; The Daily Telegraph (12 Ocak 1923). *Better Position at Lausanne*. s.5; The Advertiser (12 Ocak 1923). *Better Progress Made*. s.9; The Telegraph (11 Ocak 1923). *Progress at Lausanne*. s.6, (12 Ocak 1923). *Turks at Lausanne*. s.6; The West Australian (12 Ocak 1923). *Good Progress Made*. s.7; The Mercury (12 Ocak 1923). *Good Progress Being Made*. s.5; The Sun (13 Ocak 1923). *İsmet's Task*. s.1.

¹⁹³ The Argus (3 Şubat 1923). *French Point of View*. s.25; The Age (3 Şubat 1923). *Anglo-French Quarrels*. s.15; The Sydney Morning Herald (3 Şubat 1923). *The Dardanelles*. s.13; The Daily Telegraph (3 Şubat 1923). *The Straits*. s.7; The Advertiser (3 Şubat 1923). *The Dardanelles*. s.9; The Telegraph (3 Şubat 1923). *Feeling of Relief*. s.9; The West Australian (3 Şubat 1923). *Russia's Position*. s.9; The Mercury (3 Şubat 1923). *Near Eastern Affairs*. s.7.

¹⁹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. S. Doğru (2014). Türk Boğazlarının Hukuki Statüsü: Sevr ve Lozan'dan Montrö'ye Geçiş. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* (15/2), 123-169; Ş. Güneş (2007). Türk Boğazları. *ODTÜ Gelişme Dergisi* 34 (Aralık), 217-250; M. Hergüner (2004). *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türk Boğazları ve Boğazlar Komisyonu Başkanı Vastıf (Temel) Paşa*. Türk Deniz Araştırmaları Vakfı, İstanbul.

¹⁹⁵ İ. İnönü, *age*, s.346-348.

2.2.4. Azınlıkların Korunması, Esir ve Mübadele Meselesi

Azınlıkların korunması meselesi, konferansı uzun süre meşgul eden konularından biridir. Nitekim Azınlıklar meselesi tüm Hristiyan dünyasının dikkatini üzerinde toplayan, Curzon'un da Türk heyetini sıkıştırmakta ve Dünya kamuoyunda Türklere karşı menfi propaganda aracı olarak kullandığı hassas bir konu olmuştu. Bu konu son iki yüz yıldır Yabancı Devletlerin Osmanlı'nın içişlerine müdahale etmekteki en büyük bahaneleriydi. Dolayısıyla Müttefikler, ellerinde olan böyle bir kozu kaybetmek istemiyorlar, yeni Türkiye ise yüzyıllardır uluslararası arenada aleyhine kullanılan bu meseleden tamamıyla kurtulmak istiyordu.¹⁹⁶

Azınlıkların korunmasıyla ilgili Müttefik Parlamentolarının da Lozan'a gönderdikleri temsilcilerden çeşitli beklentileri vardı. Bunun sebebi Parlamentodaki bazı milletvekillerinin soyu bu azınlıklara dayanıyor olması ya da bu azınlıklardan olan nüfus sahibi kişilerle yakın ticari veya manevi ilişkileri olmasıydı. Bu yüzden bu meseleyle ilgili haberler konferansın henüz beşinci gününde Avustralya basınında yer aldı. İlk haber, İngiliz Meclisinde Ermenilerle ilgili Lozan Konferansında henüz bir şey yapılmadığı, azınlıklarla ilgili Milletler Cemiyeti'nin ve diğer Müttefiklerin daha fazla sorumluluk üstlenmesine dair yapılan konuşmaları içeriyordu. Haber şöyleydi;

“Ermeni Katliamı, Ermenilerin Korunması, Azınlıkların Korunması

İngiliz Meclisinde tartışmalar devam ederken, Bay T.P. O'Connor, Ermeniler için güçlü bir ricada bulundu. Tekrarlanan taahhütlere ve peş peşe bakanların vaatlerine rağmen, son 45 yılda 2.000.000 Ermeni'nin katledildiğini söyledi. Türk zaferlerini alkışlayanlar, Muhammedan duygularla ilgili yanlış yoldan gidiyorlar. Yakın Doğu'daki Hristiyan azınlıklar, Milletler Cemiyeti gibi uluslararası bir kuruluşun himayesinde olmalıdır. Hristiyan hükümetlerinin arkasında yüksek finansman gücü vardır. Sayın H. A. L. Fisher, Cemiyetin Hristiyan azınlıkları korumak için yararlı bir şekilde kullanılabileceğinde hemfikir olduğunu belirtti. Dışişleri Müsteşarlığı Bay Ronald McNeill, uluslararası problemleri çözmek için Cemiyetin kullanımında tüm ağırlığın Lozan Konferansı'na verildiğini söyledi. “Lord Curzon, konferanstan önce Ermenileri korumanın gerekliliğini düşünüyordu. Fakat İngiltere, dünyanın polisi gibi hareket edemez. Bir şey yapılacaksa ancak tüm Müttefiklerin iş birliği ile yapılabilir.”¹⁹⁷

Henüz Azınlıklar meselesi resmi olarak komisyonlarda konuşulmaya başlamadan önce delegeleri manipüle etmek ve kamuoyunu yönlendirmek maksadıyla basında Türkler aleyhine Türkiye iç siyasetinden azınlıklarla ilgili yapılan haberler göze çarpmaktadır. Nitekim 30 Kasım tarihli haberde “Anadolu'dan Kaçış Dünyayı Şok Edecek” denilmekteydi. Haberde, Daily

¹⁹⁶ Dr. R. Nur (2015). *Lozan Hatıraları*. Boğaziçi Yayınları, s.98-101.

¹⁹⁷ The Telegraph (27 Kasım 1922). *Protection Of Armenians*. s.6; The Daily Telegraph (27 Kasım 1922). *Protecting Minorities*. s.5; The Age (27 Kasım 1922). *Bonar Law's Small Majority*. s.9; The Sydney Morning Herald (27 Kasım 1922). *House Of Commons*. s.9; The Mercury (27 Kasım 1922). *The Slaughter Of Armenians*. s.7.

Telegraph İstanbul muhabirinin Rum Mültecilerle ilgili izlenimlerinin olduğu telgrafına yer verildi. Telgrafta, “Anadolu'dan Karadeniz ve Akdeniz limanlarına doğru büyük kağı gruplarıyla yapılan göçte korkunç bir can kaybı yaşanıyor. Acı olaylar dünyayı sarsacak bir etki yaratacak. Anlaşılan Ankara Hükümeti Hristiyanların bir ay içinde ülkeyi terk etmesi için talimat verdi ve bir buçuk milyon Hristiyan ya yollarda ya da yollara düşmek üzere. Uzun insan kuyrukları, karla kaplı ülkeyi bir baştan diğer başa geçerken zorlu zamanlar geçiriyor. On bin Hristiyan, bunun iki bini yetim olmak üzere Sivas'ı terk ettiler.” denilmekteydi. Samsun'daki Amerikan denizcilerden gelen bir mesaja da haberde yer verildi. Mesaj, “Bin tane dağdan inmiş çocuğu alabilir misin? Eğer alamazsan bu onların sonu demektir.” Trabzon'daki Amerikan destroyer komutanının mesajı da “Kasabanın tahliyesini daha uzun süre kaldıramam. Biz iç bölgelerden gelen mültecilerle boğulmuş durumdayız. Derhal ek taşıma sağlanamazsa, binlerce kişi yok olacak” şeklindeydi.¹⁹⁸

1 Aralık 1922 tarihli Avustralya basını “Batı Trakya'da Artış, Mültecilerin Korkunç Durumu” başlığıyla, Batı Trakya'daki Yunan, Türk, Bulgar, Makedon mülteci gruplardan bahsediyordu. Haberde, bu göç eden grupların perişan bir vaziyette oldukları, açlık ve hastalıkla mücadele ettikleri belirtiliyordu. Haberin devamında mültecilerin her geçen gün arttığı ve bu duruma bir an önce bir çözüm bulunması gerektiği yer alıyordu.¹⁹⁹

4 Aralık tarihli Avustralya basını azınlıklarla ilgili “İyimser Ton” başlığıyla verdiği haberde, Toprak ve askeri konular komisyonunun Küçük Asya'daki Türk-Yunan anlaşmazlıklarının nüfus mübadelesiyle sona ereceğini umut ettiklerini, bu planın 1.600.000 Rum'u Anadolu'dan, 350.000 Türk'ü Yunanistan'dan nakletmeyi içerdiğini bildirmekteydi.²⁰⁰ Ayrıca Amerika'daki Kilise ve Hristiyan çevrelerinin mübadeleye kesinlikle karşı olduğu, bu

¹⁹⁸ The Argus (30 Kasım 1922). *Flight From Anatolia Shock The World*. s.9; The Age (30 Kasım 1922). *Great Trek From Anatolia*. s.9; The Sydney Morning Herald (30 Kasım 1922). *Trek From Anatolia*. s.9; The Daily Telegraph (30 Kasım 1922). *Christians Flee*. s.5; The Advertiser (30 Kasım 1922). *Thousands Will Perish*, s.9; The Mercury (30 Kasım 1922). *Christian Refugees*. s.5.

¹⁹⁹ The Argus (1 Aralık 1922). *Refugees' Terrible Plight*. s.9; The Age (1 Aralık 1922). *Forcing The Issue in Thrace*. s.9; The Sydney Morning Herald (1 Aralık 1922). *Western Thrace*. s.11; The Daily Telegraph (1 Aralık 1922). *Chaos in Thrace*. s.7; The Advertiser (1 Aralık 1922). *Alarm in Western Thrace*. s.11; The Telegraph (1 Aralık 1922). *Rising in Thrace Reported*. s.6; The West Australian (1 Aralık 1922). *Rumoured Turkish Rising*. s.9; The Mercury (1 Aralık 1922). *Hundreds Of People Dying Daily*. s.5.

²⁰⁰ The Argus (4 Aralık 1922). *Pessimistic Tone*. s.9; The Age (4 Aralık 1922). *Disquieting Symptoms*. s.9; The Advertiser (4 Aralık 1922). *The Turco-Greek Problem*. s.9; The Telegraph (4 Aralık 1922). *Exchange Of Nationals*. s.6; The Mercury (4 Aralık 1922). *The Civil Populations*. s.7.

konuda kamuoyu yaratmaya çalıştıkları ve Amerikan delegelerini sıkıştırdıkları ifade edilmekteydi.²⁰¹

Konferansta Azınlıklar ve Mübadele meselesinin görüşülme tarihi yaklaştıkça Hristiyan dünyası delegeleri etkilemek için çaba sarf ediyordu. Meseleye Katoliklerin ruhani lideri Papa da müdahil olmuştu. 7 Aralık 1922 tarihli Avustralya basınında, Papa tarafından konferans başkanına nota gönderildiği haberi yer almaktaydı. Notada; her gün İstanbul'dan Hristiyanların paniğe kapıldığını belirten haberlerin olduğunu belirtilerek, birçok kişinin şehri terk ettiği, şehre bir daha dönmeyeceğine dair kâğıt imzalamayanların ayrılmasına izin verilmediği ifade edilmekteydi. Ayrıca şehirde olmayanların mal varlıklarının haczedildiği ve Avrupalıların, özellikle dini cemaatlerin mülkiyetinin büyük tehlike altında olduğu bildirilmekteydi. Devamında, Ermenilerin dehşete kapılmış vaziyette, tehlikelere açık olduğu, Papalığın insanlık adına ısrarla, bir an önce ve zaten çok fazla acı çeken bu halkları güvence altına almak için en etkili adımların atılmasını istediği yazılmaktaydı.²⁰²

Akabinde Avustralya basınında “Güçlü İngiliz Hareketi, Geçişlerde Zorluk” başlıklarıyla yer alan haberde ise Daily Telegraph gazetesinin muhabiri azınlıkların yaşadığını iddia ettiği başka bir mağduriyete değinmişti. Muhabir, Türk polisinin Müttefikler arası olan vizeyi reddederek Anadolu'dan gelen mültecilerin Galata'ya girişini önlemeye çalıştığı ama İngiltere'nin güçlü bir tavır alarak insanları gemiden indirdiğini yazıyordu. Benzer şekilde, ticari kurumlarda çalışan bazı Ermenilerin kentten ayrılırlarsa daha güvenli olacağına inandıkları için bir Yunan gemisine binmeye çalıştıklarında Türkler tarafından durdurulduğu, o anda bir İngiliz denizci müfrezesi, iki makineli tüfekle Müttefiklerin vizesinin tanınmasını zorunlu kıldığını ve yolcuları gemiye koyduğunu eklemişti.²⁰³

Azınlıklar meselesinin konferansın gündemine alınmasına daha dört gün olmasına rağmen, konuyu Hristiyanlık meselesi olarak gören ve kamuoyuna bu şekilde yansıtan Avustralya basınında 8 Aralık 1922 tarihinde yine azınlıklarla ilgili yoğun haberler ve ciddi

²⁰¹ The Sydney Morning Herald (4 Aralık 1922). *Fleeing in America*. s. 9; The Daily Telegraph (4 Aralık 1922). *America Stirred*. s.5; The West Australian (4 Aralık 1922). *Evacuation of Christians*. s.7.

²⁰² The Argus (7 Aralık 1922). *Pope's Appeal For Christians*. s.9; The Age (7 Aralık 1922). *Appeal By The Vatican*. s.9; The Sydney Morning Herald (7 Aralık 1922). *Vatican's Appeal*. s.9; The Daily Telegraph (7 Aralık 1922). *Vatican's Appeal*. s.5.

²⁰³ The Advertiser (7 Aralık 1922). *Strong British Action*. s.9; The Telegraph (7 Aralık 1922). *Diffuculty Over Passports*. s.2; The West Australian (7 Aralık 1922). *Treatment by Turks*. s.7; The Mercury (7 Aralık 1922). *British Marines To The Rescue*. s.7.

iddialar yer almıştı. “Mültecilerin Umutsuz Durumu, Türk İnsaniyetsizliği” başlıklı haberlerde Daily Telegraph İstanbul muhabirinin izlenimlerine yer verilmişti. Muhabir, Ankara Hükümeti’nin Mültecilerin taşınması için Yunan gemisine Karadeniz Limanlarına giriş izni vermediğinden beri binlerce Rum mültecinin durumunun ümitsiz olduğunu ayrıca Ankara Hükümeti’nin, mülteciler hızlı bir şekilde temizlenmezse, ülkenin içlerine geri gönderilecekler talimatını verdiğini iddia ediyordu. Bu yüzden birçok mültecinin gemilerde yer bulmak için koşarken denize düştüğünü, çok azının kurtarıldığını, 20.000’den fazla mültecinin yiyecek olmadan Mersin Limanına götürüldüğünü, Samsun’da yaşlı bir kadının ayakları donan kocasını sendeleyerek taşıdığını ve bunun gibi birçok acıklı sahneler şahit olduğunu dile getiriyordu. Akabinde Müttefik generallerle Refet Paşa arasında tartışmaların tüm gün sürdüğü, Türklerin Osmanlı Ermenileri ve Yunanlıların pasaportunun Türk vizesi olmadan Türkiye’yi terk etmelerine izin vermeyi reddettiği, Türklerin Lozan’daki olayları kendileri için elverişsiz olarak gördüğü ve bir “çimdik politikası” benimsediklerini ekliyordu.²⁰⁴

Avustralya basını azınlıklarla ilgili kamuoyuna kışkırtıcı haberlerin yanında az da olsa Türk heyetinin iddialarla ilgili cevaplarına da yer vermişti. Bunlardan biri Papa’nın iddialarına Türk Delegasyon Başkanı İsmet Paşa’nın cevabıydı. İsmet Paşa Vatikan’ın İstanbul’daki Hristiyanlara kötü davranıldığı ile ilgili şikâyetlerini kabul etmediği, hiçbir şekilde bir kaosun olmadığını belirttiği ve Hristiyanların güvende olmadığı ile ilgili raporları Türkiye’yi müzakerelerde zor duruma düşürmek isteyen Yunan manevraları olarak nitelendirdiği yer alıyordu.²⁰⁵

Nihayet Azınlıkların Korunması, Esir ve Mübadele meselesi 12 Aralık tarihinde görüşülmek üzere konferans gündemine geldi. Bu kritik konuyla ilgili yaşananlar ise 13-14 Aralık tarihli Avustralya basınında yer aldı. Görüşmeleri detaylı bir şekilde aktaran Avustralya basınının haberini aynen vermekte yarar görüyorum;

“Yakındoğu Azınlıkları Koruma Sorunu

Türkler, Hayal Kırıklığına Neden Oluyor

İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon Yakın Doğu Barış Konferansı tarafından belirlenen, Toprak ve Askeri Konular Komisyonuna başkanlık etti. Konferansı, Türkiye topraklarındaki azınlıkların korunması sorununa değinmeye davet etti ve Hristiyan azınlıkların korunması gerekiyorsa

²⁰⁴ The Age (8 Aralık 1922). *Hopeless Plight Of Refugees*. s.9; The Sydney Morning Herald (8 Aralık 1922). *Plight Of Refugees*. s.9; The Daily Telegraph (8 Aralık 1922). *Plight Of Refugees*. s.7; The Advertiser (8 Kasım 1922). *Turkish in humanity*. s.11.

²⁰⁵ The Telegraph (7 Aralık 1922). *Ismet Pasha in Defence*. s.2; The West Australian (8 Aralık 1922). *Lausanne Congress*. s.9; The Mercury (8 Aralık 1922). *The Peace Conference*. s.7.

Avrupa'daki Müslüman azınlıkların da korunma hakkına sahip olduğunu belirtti. Milletler Cemiyeti, icraatlarını garanti altına alacak ve denetleyecektir. Türkiye zaten azınlıklarla ilgili talep edilen temel prensipleri kabul etti.

Birleşik Devletler gözlemcisi Mr. Child konferansın tüm formalitelerini bir karara bağlamadan dağılmamasını talep etti. Azınlıkların özgür gelişmeleri için gerekli güvenceler verilmeli ve mümkünse, Sevr Antlaşması'nın vaat ettiği ulusal yuvalar verilmelidir. Amerika, sonuca yönelik çalışmanın mevcut sefaleti yok etmede daha yararlı olduğuna inanıyordu. Amerika azınlıklara yardım etmeye devam edecek.

Türk baş delegesi İsmet Paşa Lord Curzon'a verdiği cevapta, azınlıklara Milletler Cemiyeti'nin garantör olmasını, diğer devletlerin olması gibi Türkiye'nin içişlerine karışmak olduğunu söyleyerek bu fikre itiraz etti ve azınlıkları Milletler Cemiyetine itiraz etmeye teşvik etti. Türkiye, hiçbir yabancı müdahalenin olmamasını talep etti. Nüfusların değişimini talep ederken, Türkiye, konferansta, Türkiye'de kalan herhangi bir topluluğun, Türkiye'nin iyi niyet ve adalet duygusuyla güvence altına alınacağını kabul edilmesini istedi.

Lord Curzon, bir topluluk değişiminin imkânsız olduğunu, herhangi bir değişim gerçekleşse de azınlıklar kalmalıdır dedi. İsmet Paşa'nın konuşması tüm dünyada hayal kırıklığı yarattı. Komisyon yarına kadar Müttefiklerin önerilerine cevap vermesi için Türkleri bekleyecek. İsmet Paşa detaylı bir cevap vereceğine söz verdi.

Mübadele ile ilgili olarak Türkler, Rumların İstanbul'dan sınır dışı edilmeleri konusunda ısrar etmeyeceklerini kabul etti. Kalanlara çeşitli dini kısıtlamalar getirilecektir. Toplam 350.000 Türk Makedonya'ya terk edecek ve uzlaşma olarak Batı Trakya'da 124.000 Türk'ün kalmasına izin verilecek. Mübadele konusunda genel bir anlaşmaya varılması beklenmektedir.”²⁰⁶

Azınlıklar meselesinin ikinci gün görüşmeleri Avustralya basınında 15 Aralık 1922 tarihinde tüm detaylarıyla yer almıştı. “Lord Curzon Israrlı, Türklere Ağır Uyarı, Azınlıklar Güvende Olmalı, Müttefikler Konferansa Son Verme ile Tehdit Etti” başlıklı haberlerde İsmet Paşa'nın, konferanstakilere İstanbul'daki 200.000 Rum'un mübadeleye dahil edilmemesi yönünde istekli olduğunu ilettiği, ayrıca Türkiye'den ayrılmak zorunda kalacak olan Rumların tazminat alacağını, yabancılar müdahale etmez ise Ermenilerin barış içinde ülkeden ayrılmamaları için hiçbir sebep olmadığını, Türklerin geçmişi unuttuğunu söylediği yer alıyordu. “Ermeni Vatanı” sorusu üzerine İsmet Paşa'nın, bunun Türkiye'yi parçalamak için yeni bir teşebbüs olduğunu ve buna asla razı olamayacağını söylediği de belirtildi. Lord Curzon'un cevap olarak ise, “Türkler acil ve kökten bir şekilde azınlıklarla ilgili tutum ve davranışlarını değiştirmezlerse Hristiyan milletler Lozan'dan ayrılmalı ve Konferansı bırakmalıdır. Türk delege heyeti burada bulunduğumuz ciddi durumun farkında değil gibi görünüyor. Hepimiz burada sadece bir hedef için bulunuyoruz. Amacımız bu hedefimizin yolunda bulunan bariyerleri kaldırmak fakat Türkler yolumuza sürekli olarak yeni bariyer koyuyor. Bu böyle devam edemez. Hepimizin yapacak başka işleri var. Açıkça konuşuyorum ve ben ne dersem arkadaşlarım

²⁰⁶ The Argus (14 Aralık 1922). *Question Of Protection Turks Cause Disappointment*. s.11; The Age (14 Aralık 1922). *Protection of Minorities*. s.9; The Sydney Morning Herald (14 Aralık 1922). *Exchange Of Population*. s.9; The Daily Telegraph (14 Aralık 1922). *Minorities*. s.7; The Advertiser (14 Aralık 1922). *Protecting Minorities*. s.11; The West Australian (14 Aralık 1922). *Protection of Minorities*. s.7; The Mercury (14 Aralık 1922). *Protection of Minorities*. s.7; The Sun (13 Aralık 1922). *Protecting Minorities*. s.1.

benimle aynı fikirdeler. Bu gözlemleri arkadaşlık duygusuyla yapıyorum, ancak oldukça üzerinde düşünölmüştür.” açıklamasını yaptığı yer almıştı. Ayrıca Türkiye'nin son on yılda Hristiyan azınlıklara uyguladığı yürekler acısı muameleyi hatırlatan Lord Curzon, konferansın Hristiyanların kalıcı güvenliğini sağlaması gerektiğini, İsmet Paşa'ya geleceğı düşünmesi gerektiğini ve Milletler Cemiyetine üye olmasını tavsiye ettiğı yazılmıştı. İsmet Paşa'nın söylenenlere bir sonraki oturumda cevap vermek için izin istediğı, bu konuda Lord Curzon'un, oturumların süresiz olarak yapılamayacağını, İsmet Paşa'nın alelade cevap vermemesi gerektiğini söyleyerek, böyle giderse Lozan'dan erken ayrılacakları tehdidinde bulunarak bir sonraki görüşmenin yarın olacağını söyledi.²⁰⁷

Göröldüğü üzere Lord Curzon, Osmanlı Devleti'nde olduğı gibi azınlıklar bahane edilerek sürekli içişlerine müdahale edilmesini önlemek isteyen Türk heyetinin gösterdiği ısrarlı ve dirençli tavrını kıramayacağını anlayınca, azınlıklar meselesini kamuoyuna bir Hristiyanlık davası gibi gösterip konferansı kesme niyetini ortaya koymuştu. Ayrıca konferansta eş zamanlı olarak Lord Curzon için hayati öneme haiz Boğazlar ve Musul meseleleri de görüşölüyordu ve o konularda da istediğini alamamıştı. Bu durumda konferans kesilirse dünya tarafından barış istemeyen tarafı Türkler olarak gösterebilecekti ve bir dahaki görüşmelere gelindiğinde dünya önünde Türkler uzlaşmaz görünmemek için daha az talep kâr davranacaktı. O zaman da 63 yaşındaki kurt politikacı konferanstan her istediğini alacaktı. Curzon'un planı buydu.

Avustralya basınının bazılarında 16 Aralık'ta bazılarında ise 18 Aralık'ta yayınlanan konferansla ilgili haberlerde bir önceki oturumun aksine iyimser bir hava mevcuttu. Yakın Doğı barış konferansının sorunsuz devam ettiğı, Türklerin, 1914'ten itibaren siyasi ve askeri suçlar için genel af ilkesini ve Kürtlerin azınlık olarak tanınmamasına tabi olarak Avrupa anlaşmalarındaki azınlık maddelerini tanımayı kabul ettiğı yazıyordu. Kürtlerin, azınlıkların dolaşım özgürlüğünü kabul eden ve ülkeyi terk etmenin yanı sıra geri dönme haklarını tanıyan Türklerle gönüllü olarak birleştiğı, siyasi, medeni ve dini özgürlük ilkesini kabul ettiğı, ayrıca azınlıkların askerlikten

²⁰⁷ The Argus (15 Aralık 1922). *Lord Curzon Empatic, Britain and Asia Minor*. s.11; The Age (15 Aralık 1922). *Ismet Must Decide*. s.11; The Sydney Morning Herald (15 Aralık 1922). *Warning The Turks*. s.11; The Daily Telegraph (15 Aralık 1922). *Warning to Turkey*. s.7; The West Australian (15 Aralık 1922). *Christian Minorities*. s.9.

muaf tutulması ile ilgili olarak Türkler, Müslümanları veya Hıristiyanları sabit bir vergi ödeyerek muaf tutmayı düşündükleri de yazılmıştı.²⁰⁸

Avustralya basınında bir gün arayla görüşmelerle ilgili birbirine zıt haberlerin yapılması biraz düşündürücüdür. Bir gün önce konferansın kesilebileceği ile ilgili tehditler yapılırken bir gün sonra Türk heyetinin, siyasi ve askeri suçlulara af ve gayri Müslimlerin askerlikten muaf tutulması gibi taleplerine olumlu yaklaştığı ifadeleri ile Müttefiklerin istediği yönde meselenin çözüme kavuşacağı izlenimi verilmişti. Konferansta yaşanan gerginlikten sonra yapılan bu haberlerin Türk Delegasyon heyetini ve Türk kamuoyunu manipüle etme maksatlı olduğu açıktı.

21 Aralık 1922 tarihinde Avustralya basını Türklerin Azınlıkların Korunması ile ilgili tekliflerini sunduğunu sütunlarına taşımıştı. Türklerin tekliflerinin, azınlıkların dünyada diğer azınlıklarla aynı özgürlük haklarından, özellikle de dernekleşme hakkından yararlanması, bu hakların Milletler Cemiyeti tarafından kontrol edilebilmesi, öte yandan, Türkiye'deki Müslüman olmayanlara tanınan hakların, komşu devletler tarafından kendi bölgelerindeki Müslüman azınlıklara tanınması olduğu ifade edilmişti.²⁰⁹

22 Aralık tarihinde konferansta azınlıklarla ilgili mesele görüşülürken Venizelos ve Dr. Rıza Nur arasında çok hararetli tartışmalar yaşanmıştı. Yunan Hükümetinin baskısıyla mübadele konusunda Venizelos geri adım atmaya çalışırken, Rıza Nur ise bu konuyu hatıralarında “beklediği fırsat” olarak değerlendirerek mübadelenin kabulü için bastırıyordu. Bir ara tartışmalar öyle şiddetlendi ki Venizelos fena oldu ve bir süre koltuğuna yığılıp kalmıştı.²¹⁰ Bu hararetli tartışmayı Avustralya basını 23 Aralık 1922 tarihinde sütunlarına taşımıştı. “Lozan’da Bir Sahne, Rumların Küçük Asya’dan Tahliyesi” başlıklarıyla verilen haber; “Bu günkü azınlıklar komisyonunda hareketli sahneler yaşandı. Venizelos, Rumların Küçük Asya’dan tahliye edilmesini acı bir şekilde protesto etti. Komisyon başkanı Signor Montagna, Venizelos’un

²⁰⁸ The Argus (18 Aralık 1922). *Treatment Of Minorities*. s.13; The Age (18 Aralık 1922). *Conference Going Smoothly*. s.11; The Sydney Morning Herald (16 Aralık 1922). *Turks and Peace*. s.13, (18 Aralık 1922). *General Amnesty*. s.9; The Daily Telegraph (18 Aralık 1922). *Change in Attitude*. s.9; The Advertiser (18 Aralık 1922). *Rights of Minorities*. s.10; The Telegraph (16 Aralık 1922). *Way to Understanding*. s.8, (18 Aralık 1922). *Smoother Progress*. s.6; The West Australian (18 Aralık 1922). *Proceeding Smoothly*. s.9; The Mercury (16 Aralık 1922). *Control Of Minorities By League Of Nations*. s.7, (18 Aralık 1922). *The Protection of Minorities*. s.5; The Sun (16 Aralık 1922). *Turks Eject Christians*. s.1.

²⁰⁹ The Argus (21 Aralık 1922). *Turk’s Proposal Explained*. s.9; The Daily Telegraph (21 Aralık 1922). *Rights Of Minorities*. s.5; The Advertiser (21 Aralık 1922). *Rights Of Minorities*. s.9; The West Australian (21 Aralık 1922). *Lausanne Congress*. s.9; The Sydney Morning Herald (21 Aralık 1922). *Lord Curzon Warns Turks*. s.9; The Mercury (21 Aralık 1922). *Allies and Turks*. s.5.

²¹⁰ Dr. R. Nur, *age*, s.152-156.

öfkelerini yatıştırmaya çalıştı, ancak Rıza Nur Bey, sözde göçmenlik suçunun, savaş sırasında nüfusun ortadan kalkmasına neden olan Yunanlıların kendi kabahati olduğunu söyledi. Rıza Nur'a göre Venizelos, savaşın kışkırtıcısı olarak başlıca sorumlusuydu. Başkan daha sonra toplantıya son vermek zorunda kaldı ve delegeler salondan ayrıldı” şeklindeydi.²¹¹

Mübadele ile ilgili Venizelos'un sıkıntısı, hükümeti ile daha önce Türk heyetine verdiği sözlerin arasında kalmasından ötürüydü. Venizelos Yunan hükümeti ile istişare etmeden mübadele konusuna sıcak baktığını Türk heyetine söylemişti. Fakat Anadolu'dan Yunanistan'a geçecek göçmen sayısının 1.500.000'u bulacağı ortaya çıkınca Yunan hükümeti bu kadar göçmene bakamayacağını söylemiş, Venizelos'a mübadeleden vazgeçmesi talimatını vermişti.

Mübadele konusunda yapılan hararetli tartışmalardan üç gün sonra 26 Aralık'ta Avustralya basınında Askerlik muafiyeti konusu ve Hristiyan azınlığın askerlik hizmeti yerine vergi ödemesi ile ilgili heyecanlı bir oturum gerçekleştirildiği, fakat Rıza Nur Bey'in, Türkiye'nin egemenliğinin ihlali olacağını söyleyerek böyle bir öneriyi kabul etmemesinden dolayı ilerleme sağlanamadığı yer almıştı.²¹²

Akabinde Avustralya basınında nadir olarak karşılaşılabileceğimiz Anadolu Ajansından alınmış Türkler lehine bir habere yer verilmişti. Anadolu Ajansından alınan habere göre, Yunanlılar Girit'teki Müslümanlara ait tüm çiftliklere el koyduğu ve günde 20'den fazla Müslüman'ın katliam veya kıtlıktan öldüğü, Girit'teki İtalyan Konsolosun Müslümanları korumaya çalıştığı aktarılmıştı.²¹³

Lozan Görüşmelerini tüm dünya basını izlediği gibi Amerikan basını da yakından ve aktif takip ediyor, fırsat buldukça delegelerle yaptığı röportajlara da yer veriyordu. Türk heyeti için Amerikan kamuoyunun ve bunu da oluşturan Amerikan basınının ne düşündüğü ve yazdığı çok önemliydi. Çünkü Büyük Savaş esnasında Amerikan basınında Türkler aleyhine özellikle azınlıklar konusunda sürekli menfi haber yapılmıştı. Türkler açısından hem bu suretle Amerikan

²¹¹ The Age (23 Aralık 1922). *A Scene at Lausanne*. s.9; The Sydney Morning Herald (23 Aralık 1922). *Greeks and Turks*. s.11; The Daily Telegraph (23 Aralık 1922). *Greek V. Turk*. s.7; The Advertiser (23 Kasım 1922). *The Minorities Question*. s.13; The Telegraph (23 Aralık 1922). *Asia Minor Greeks*. s.8; The West Australian (23 Aralık 1922). *Eviction of Greeks*. s.9; The Mercury (23 Aralık 1922). *Lively Exchange Between Greeks and Turks*. s.7.

²¹² The Argus (26 Aralık 1922). *Christian Minorities Military Service Exemption*. s.5; The Age (26 Aralık 1922). *Protection of Minorities*. s.7; The Sydney Morning Herald (26 Aralık 1922). *An Excited Meeting*. s.7; The Daily Telegraph (26 Aralık 1922). *Minority Question*. s.5.

²¹³ The Advertiser (25 Aralık 1922). *Minorities and Conscription*. s.7; The Telegraph (26 Aralık 1922). *Christian Minorities*. s.4; The West Australian (25 Aralık 1922). *Christian Minorities*. s.5; The Mercury (26 Aralık 1922). *Protection of Christian Minorities*. s.5; The Sun (24 Aralık 1922). *Stubborn Turks*, s.1.

kamuoyunda oluşan kötü izlenimi silmek hem de o dönem dünyanın İngiltere ve Fransa ile en güçlü üç ülkesinden biri olan ABD'ye davasını anlatabilmek önemliydi. 27 Aralık tarihinde Avustralya basını, Amerikan Chicago Tribune gazetesi muhabirinin Türk delegasyon başkanı İsmet Paşa ile yaptığı röportajı “Lozan’da Çıkmaz, İsmet Paşa İnatçı” başlıklarıyla yayınlamıştı. Röportajda İsmet Paşa azınlıklar konusunda Türk görüşlerini anlatmıştı. İsmet Paşa; “*Azınlıkların haklarını tanıyoruz, Romanya ve Yugoslavya’nın da benzer şekilde kabul ettiği gibi denetimi kabul ediyoruz. Ancak, Milletler Cemiyeti’nin İstanbul’daki büyükelçilerine azınlıklarla ilgili konuları denetleme yetkisi veren hükmü kabul etmiyoruz*” demişti.²¹⁴

28 Aralık’ta Avustralya basını azınlıklar meselesiyle ilgili yaşanan hararetli tartışmalardan birinin haberini vermişti. Oturumda Türklerin itirazına rağmen Müttefikler, Ermeni, Bulgar ve Keldanilerin temsilcilerinin resmi olmayan konuşmalarını dinlemeye karar vermişti. Buna karşılık Türk delegeleri Ermenilerin taleplerini²¹⁵ söylemek için komisyona gelmelerine izin verilmesini sert sözlerle protesto etmiş, eğer Ermeniler dinlenirse Türk heyetinin oturumu terk edeceğini ve bu şekilde yapılan görüşmelerin resmi nitelik taşımayacağını ifade etmişti.²¹⁶

The Sydney Morning Herald gazetesi her ay Lozan konferansındaki durumu değerlendiren bir köşe yazısı yayınlamaktaydı. Bu sefer artarda kritik konular görüşüldüğü ve görüşmeler çok çekişmeli geçtiği için bir ay beklememiş, konferansı değerlendiren bir önceki köşe yazısından sekiz gün sonra yeni bir değerlendirme daha yayınlamıştı. Köşe yazısı şöyleydi;

Türkiye ve Müttefikler

Lozan’dan gelen son telgraflar taraflardan birinin Türkler olduğu sürece uzlaşmaya varmanın zor olduğunu gösteriyor. Geçen haftanın sonunda anlaşmazlıktaki en önemli noktaların hepsi karara bağlanmış gibi görünüyordu, Türkiye rıza göstermişti ancak küstahtı. Başlangıçta Türkler, ırksal ve dini azınlıkların korunması sorunu üzerinde zorluklar çıkarmıştı. Türkler, Müttefiklerin koruma için verdikleri önerilere ve Milletler Cemiyeti’nin azınlıkların koruyucusu ve denetleyicisi olmasına itiraz ettiler. Nüfusun gayrimüslim unsurlarının toplu olarak göç etmesini tavsiye ettiler ve bunun tamamen

²¹⁴ The Argus (27 Aralık 1922). *Ismet Pasha Unyielding*. s.9; The Age (27 Aralık 1922). *Outlined by Ismet Pasha*. s.7; The Sydney Morning Herald (27 Aralık 1922). *Ismet Pasha’s View*. s.7; The Daily Telegraph (27 Aralık 1922). *Turkish Aims*. s.7; The Advertiser (27 Aralık 1922). *Demands by Ismet*. s.9; The Telegraph (27 Aralık 1922). *What Ismet Pasha Wants*. s.4; The West Australian (27 Aralık 1922). *Turkish Viewpoint*. s.7; The Mercury (27 Aralık 1922). *Turkish Report of Deadlock*. s.5.

²¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. S. Beyoğlu (2008). Sevr ve Lozan’da Ermeni Sorunu. *Akademik Bakış*, 2(3), 125-138; M.S. Bilgin (2005). Lozan Konferansı’nda Ermeni Meselesi: İtilaf Devletlerinin Diplomatik Manevraları ve Türkiye’nin Karşı Siyaseti, *Belleten* 69(254), 267-284; T.F. Ertan (2000). Lozan Konferansında Ermeni Sorunu. *Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 209-227; D.M. Burak (2005). Lozan’da Ermeni Meselesi Tartışmaları. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 21(62), 545-568.

²¹⁶ The Age (28 Aralık 1922). *A Stormy Atmosphere*. s.7; The Sydney Morning Herald (28 Aralık 1922). *Stormy Atmosphere*. s.7; The Advertiser (28 Aralık 1922). *Turks Refuse to Meet Armenians*. s.7; The West Australian (28 Aralık 1922). *Armenian Delegates*. s.7; The Mercury (28 Aralık 1922). *Armenian Delegates Heard*. s.5; The Argus (28 Aralık 1922). *Near East Problem*. s.7.

imkânsız olduğunu kabul etmeye zorlandıklarında, alternatif olarak, azınlıkların Türkiye'nin iyi niyetine ve adalet duygusuna güvenmelerini çünkü mükemmel derecede güvende olacaklarını iddia ettiler. Bunun üzerine Lord Curzon onlara açıkça konferansın zamanını boşa harcadıklarını ve bu kadar anlamsız bir tavır sergilemeye devam etmeleri halinde konferansın dağıtılacağını söyledi. Curzon'un tehdidi işe yaradı ve Türkler boyun eğdi. Konferanstaki iki önemli konuda (azınlıklar, boğazlar) bir çözüme varıldı. Anlaşmazlıktaki bazı konular; kapitülasyonlar, Musul'un geleceği, Yunan tazminatı halen bekliyor. Fakat konferansın en büyük iki konuyu hallettiği, diğer konuları da yapılacak ufak değişikliklerle halledeceği tahmin ediliyor. Belirsizlik ve kuşku dolu bir ortamda bir araya gelen konferansın, beklentilerin ötesinde başarılı olduğu ortaya çıktı. Konferans boyunca dikkatle nitelendirilen resmi tebliğler barışın neredeyse sağlandığını gösteriyordu. Sonra aniden İsmet Paşa'nın anlaşmanın en temel şartlarından bazılarını reddettiği olağanüstü röportaj geliyor. Dolayısıyla konferansta başa dönülüyor. Bu durumda Müttefiklerin tek başardığı, Türk bakış açısını tanımaları oluyor. Türkler azınlık haklarını tanımayı kabul ediyor fakat bunun Milletler Cemiyeti tarafından kontrol edilmesine razı olmuyor. Azınlıkların ezilmemesi gerektiği doktrinini onaylamak kolaydır. Gerçekten de hiçbir ulusun bu doktrini reddetmesi muhtemel değildir. Ancak Türkiye gibi bu konuda sabıkası olan bir ulusla, herhangi bir denetimin olmaması durumunda, azınlıkların korunması nasıl garanti altına alınacak? İsmet Paşa verdiği röportajda müzakerelerin her noktada bir çıkmaza girdiğini söylüyor. Röportaj gerçekten Türk politikasını yansıtıyorsa, konferansın çalışmaları geri alınmıştır ve konferansın baştan başlaması gerekecektir. Röportajda, kendisine boyun eğmemesini söyleyen inatçı Kemalistlerin temsilcisi olarak konuşuyor. Fakat oradaki adam İsmet Paşa, Müttefiklerin kararlı olduğunu, ortak hareket ettiklerini ve Türklerin gaddarlıklarıyla sarsılmayacaklarını biliyor.²¹⁷

Görüldüğü üzere konferansın başında Müttefik delegeleri gibi Avustralya basını da karşılarında savaşta kazandığını masada kaybeden, ezilen, her ne söylenirse kabul eden Osmanlı'nın son dönem diplomatlarını görmeyi beklerken, ne istediğinden emin ve eşit şartlarda müzakere eden Türk heyetini görmekten duydukları rahatsızlığı, Kurtuluş Savaşı vermiş bir ulusu temsil eden delegelere "küstah" sözünü kullanarak ifade etmişlerdi. Bu Batı'nın alışmadığı bir tavidir. Kendi taleplerinde sonuna kadar ısrarcı fakat aynı tavrı Türk delegelerinde görünce onlar için "inatçı" demişlerdi. Türklerin azınlıklarla ilgili verdiği sözlere itibar etmiyorlar, sebebini ise Ermeni tehcirindeki kayıplara mal ediyorlardı.

29 Aralık 1922 tarihinde Avustralya basını, Türklerin azınlıklar konusunu inceleyen alt komisyonda, Hristiyanların askerlikten muaf tutulmasını ve azınlıkların haklarını korumak için Milletler Cemiyeti'nin İstanbul'da bir yüksek komiserlik oluşturmasını reddettiğini sütunlarına taşımıştı.²¹⁸

12 Aralık 1922 tarihinde başlayan azınlıkların korunması, esir ve mübadele meselesinde Aralığın sonuna gelinmiş fakat henüz net bir anlaşma ortaya çıkmamıştı. Dolayısıyla görüşmeler

²¹⁷ The Sydney Morning Herald (28 Aralık 1922). *Turkey and The Allies*. s.6.

²¹⁸ The Argus (29 Aralık 1922). *Crisis at Lausanne*. s.7; The Sydney Morning Herald (29 Aralık 1922). *Serious Crisis*. s. 7; The Age (29 Aralık 1922). *The Struggle of Mosul*. s.5; The Daily Telegraph (29 Aralık 1922). *Plain Words*. s.5; The Advertiser (29 Kasım 1922). *A Serious Crisis*. s.5; The Telegraph (28 Aralık 1922). *Strong Words to Turks*. s.2, (29 Aralık 1922). *Is Conference Failing*. s.4; The West Australian (29 Aralık 1922). *Turkey's Refusal*. s.7; The Mercury (29 Aralık 1922). *Serious Crisis Arises*. s.5.

ocak ayında devam etti. Müttefikler konferansın geldiği noktadan memnun değildi. Çünkü Türk heyetinden talep ettiği hiçbir ayrıcalığı alamamıştı. Bu durumun etkisiyle 1 Ocak 1923 tarihli Avustralya basınında çıkan haber “Uzlaşmaz Türkler” başlığıyla yer almıştı. İsmet Paşa, “azınlıklarla ilgili Büyük Devletler egemenliğimizi etkileyecek bir düzen istiyorlar, bunu asla kabul etmeyeceğiz” demişti.²¹⁹ Ayrıca Amerika siyasi ve askeri suçlularla ilgili genel affın Türkiye’de kalanlarla sınırlandırılmasının yerine ülkeden kaçanları da kapsayacak şekilde genişletilmesini istemişti.²²⁰

8 Ocak tarihinde Avustralya basınına “Daha Çok Zorluk Çıkarılıyor, Başka Bir Sinirli Sahne” başlıklarıyla yansıyan haber görüşmelerde yaşanan çok büyük bir krizden bahsetmişti. Daha önce Türk delegelerin alt komisyonda Ermeniler dinlenecek olursa oturumu terk edeceklerini söylemelerine rağmen Müttefikler bu konuda ısrar etmiş, Dr. Rıza Nur başkanlığındaki Türk heyeti de oturumu terk etmişti. Bunun üzerine Müttefikler Türk delegasyon başkanı İsmet Paşa’ya sert bir nota vermişti.²²¹

12 Ocak’ta ise basında olumlu haberler yer aldı. Esir değişimi ve mübadele konularında uzlaşma sağlandı. Azınlıklar Alt Komisyonu’nun askerlik hizmeti ve muafiyet şartları dışında tüm konularda uzlaşmaya varılmıştı. Yani azınlık meselesinde ilk görüşmeye başladıktan tam bir ay sonra uzlaşma sağlanmıştı.²²²

13 Ocak 1923 tarihinde azınlıklarla ilgili birkaç konu daha çözüme kavuştu. Uzlaşma Avustralya basınında “Azınlıklar Konusunda Anlaşma” başlığıyla yer aldı. Türk heyeti vatandaşlıktan çıkarılacak 150 kişi hariç tüm Hristiyanlara tam bir af vermeyi taahhüt etti.

²¹⁹ The Argus (1 Ocak 1923). *Turks Uncompromising*. s.5; The Mercury (1 Ocak 1923). *Turks Uncompromising*. s.5; The Age (1 Ocak 1923). *Tragic Stage Reached*. s.5; The Sydney Morning Herald (1 Ocak 1923). *Turkish Reply*. s.7; The Daily Telegraph (1 Ocak 1923). *Turks Will Not Give Way*. s.5.

²²⁰ The Advertiser (1 Ocak 1923). *American Action*. s.6; The Telegraph (1 Ocak 1923). *Note From America*. s.8; The West Australian (1 Ocak 1923). *A Hot Debate*. s.7.

²²¹ The Argus (8 Ocak 1923). *Further Difficulty Created*. s.7; The Age (8 Ocak 1923). *Another Angry Scene*. s.7; The West Australian (8 Ocak 1923). *An Angry Scene*. s.7; The Mercury (8 Ocak 1923). *Angry Scene*. s.5; The Sun (7 Ocak 1923). *Turks Little Trick*. s.1, (8 Ocak 1923). *Turkish Arrogance*. s.1; The Sydney Morning Herald (8 Ocak 1923). *Armenians’ Story*. s.9; The Daily Telegraph (8 Ocak 1923). *Armenian’s Sorrows*. s.5; The Advertiser (8 Ocak 1923). *Lausanne Conference*. s.9; The Telegraph (8 Ocak 1923). *Gloomy Outlook*. s.6.

²²² The Argus (12 Ocak 1923). *Turks Eager for Peace*. s.7; The Age (12 Ocak 1923). *The Impression at Lausanne*. s.9; The Sydney Morning Herald (12 Ocak 1923). *Good Progress at Lausanne*. s.9; The Daily Telegraph (12 Ocak 1923). *Better Position at Lausanne*. s.5; The Advertiser (12 Ocak 1923). *Better Progress Made*. s.9; The Telegraph (11 Ocak 1923). *Progress at Lausanne*. s.6, (12 Ocak 1923). *Turks at Lausanne*. s.6; The West Australian (12 Ocak 1923). *Good Progress Made*. s.7; The Mercury (12 Ocak 1923). *Good Progress Being Made*. s.5; The Sun (13 Ocak 1923). *Ismet’s Task*. s.1.

Müttefikler, Türklerin kabul edeceği ihtimali olmadığından, Hristiyanların askerlik hizmetinden muaf tutulması talebinden vazgeçti.²²³

Akabinde Avustralya'nın muhafazakâr gazetelerinden The Argus, Türklerin yüzyıllarca egemenliği altında kalmış ve Müslüman bir millet olan Arapların, Büyük Savaş'ta neden Türklere sırtını döndüğü ve neden Türklerden nefret ettiğine dair ilginç tespitlerle dolu bir köşe yazısına yer vermişti. Köşe yazısını aynen aktarıyorum.

“Araplar Türklerden Nefret Eder

Cemal Paşa'nın anılarında, 'Savaştan önce bir körfezin Arapları Türklerden ne kadar iyi ayırdığı ortaya çıktı' ifadesine yer vererek, Mr. Robert Machray on beş günde bir yayınlanan yazısına başlıyor. Cemal'in o günkü Araplara olan muamelesinin, Osmanlı birliğinin korunması ve Müslüman halifeliğinin Arap vilayetlerindeki otoritesi için olumsuz etkileri olduğunu iddia etmiş, Arapların Türklere ihanet ettiği suçlamasına yanıt olarak da önde gelen bir Arap'ın söylediklerine yazısında yer vermişti. Bu Arap: “Araplar kesinlikle haklı. Bizi yok etmeye çalışın, hakaret edin, hor görün. Şimdi de bizden dostane tavır bekleyin. İstanbul'da bir köpeği çağırmak istediğinizde ona 'Arap, Arap!' diye bağırdığınızı unutuyor musunuz? Bir konu içinden çıkılmaz bir hal aldığına veya anlaşılmaz olduğunda 'Araplaşma döndü' deyimini kullanıyorsunuz. Başka bir deyiminiz, 'Ne Şam'ın şekeri ne Arap'ın yüzü'. 'Akşam Şam'dan ayrıldım, şükürler olsun bu mübarek geceye' şairinizin dizeleri değil mi? Ve bu yeterli olmadı. Anayasa meselesinden sonraki gün, Bağdat'a Irak'ı hor gören, ahlaksız ve cehennemlik bir Tatar olan Hulagü'nün soyundan gelen mareşal (Cemal Paşa) atanarak, Araplara kasıtlı olarak hakaret edildi' diyor.

*Fakat son günlerde var olan Araplar ve Türkler arasındaki uçurum kadar Araplar, yakın zamanda Birleşik Krallık ve Fransa'nın Müttefik politikasına yönelik de nefretle doludur.*²²⁴

Fakat bu köşe yazısının ana fikri Mr. Robert Machray'den yapılan alıntıda değil yazının son cümlesindeydi. Ana fikir, artık Arapların, Türklere karşı duydukları aynı nefreti Büyük Savaş sonrası Arap bölgesinde güttükleri politikalardan dolayı İngiltere ve Fransa'ya da duymalarıydı.

Azınlıklar meselesinin kalan konularının çözüme bağlanmaya çalışıldığı bu günlerde Avustralya basınında yine Türklerin azınlıklara zulmettiği haberleri vardı. 16 Ocak tarihli gazeteler, “Hristiyanlar Asıldı, İngiliz Teğmen Vurulmuş Olarak Bulundu” başlıklarıyla iki hadiseye yer verdi. İlki, İzmir'de ölüm cezasına çarptırılan 11 Hristiyan asıldı. İkincisi, İstanbul'da İngiliz Topçu subayı Teğmen Chapman'ın cumartesi günü başından vurulmuş bir şekilde bulunduğuydu.²²⁵

²²³ The Argus (13 Ocak 1923). *Agreement on Minorities*. s.19; The Age (13 Ocak 1923). *Christians in Turkey*. s.13; The Sydney Morning Herald (13 Ocak 1923). *Near East*. s.13; The Daily Telegraph (13 Ocak 1923). *Turks and Christians*. s.7; The Advertiser (13 Ocak 1923). *Turks and Christians*. s.16; The Telegraph (13 Ocak 1923). *Amnesty to Christians*. s.8; The West Australian (13 Ocak 1923). *A Committee Unanimous*. s.9; The Mercury (13 Ocak 1923). *Full Amnesty to Christians*. s.7.

²²⁴ The Argus (13 Ocak 1923). *Arabs Hated Turks*. s.8.

²²⁵ The Argus (16 Ocak 1923). *Christians Hanged*. s.9; The Age (16 Ocak 1923). *British Lieutenant Found Shot*. s.9; The Sydney Morning Herald (16 Ocak 1923). *British Officer Killed*. s.9; The Advertiser (16 Ocak 1923). *Christians*

Avustralya basını 18 Ocak 1923 tarihinde Yunan ve Türk heyetlerinin mübadele konusunda anlaşacağını duyurdu.²²⁶

19 Ocak tarihinde Lozan'da tartışılan azınlıklar meselesi ile ilgili İran'ın Müttefiklere verdiği notadan bahsedilmişti. İran Hükümeti, Lozan'daki Yakın Doğu barış konferansına temsilci göndermek amacıyla Müttefiklere başvurmuştu. Fakat Müttefiklerden savaşa taraf olmadığı ve Karadeniz'e kıyısı bulunmadığı için davet edilemez cevabını almıştı. Bunun üzerine İran Hükümeti konferansın bir Keldani temsilcisinin olduğunu duyması ve İran'ı da ilgilendiren Kürdistan'ın geleceğinin tartışıldığı gerekçesiyle, bu kararı protesto eden bir notayı İngiliz, İtalyan ve Fransız delegasyonlarına verdi.²²⁷

Bu yoğun tartışmaların ardından Azınlıkların Korunması, Esir ve Mübadele Meselesi konferansın ilk dönemi çözümlenmiş konulardan biri oldu. Bu konu insani bir mesele olarak değerlendirildi. Tüm taraflarca diğer konuların çözümü beklenmeden bir uzlaşmaya varıldı ve alınan kararlar bir an önce uygulanmaya başlandı.²²⁸

Azınlıkların Korunması ile ilgili şu kararlar alındı:

1. Azınlıkların Türk kanunlarına tabi olduğu, hiçbir ayrıcalıklarının olamayacağı ve Türkiye'nin korumasının yeterli olduğu kabul edildi.
2. Türk topraklarında bir Ermeni Yurdu kurulması reddedildi. Sözleşmede bu durum hiçbir şekilde yer almadı.
3. Bağımsız bir örgütün veya Milletler Cemiyeti'nin azınlıkların korunmasını denetlemesi talebi, Türk heyetinin barış imzalandıktan sonra Milletler Cemiyetine üye olacağını taahhüt etmesi üzerine sözleşmede yer almadı.
4. "Azınlık" tabiri Türk heyetinin istediği şekilde sadece Hristiyan azınlıkları ifade edeceği kabul edildi.

Executed. s.9; *The West Australian* (16 Ocak 1923). *Christians Hanged.* s.7; *The Mercury* (16 Ocak 1923). *British Officer Shot.* s.5; *The Sun* (17 Ocak 1923). *Arrogant Turks,* s.1.

²²⁶ *The Mercury* (18 Ocak 1923). *Exchange of Populations.* s.7; *The Telegraph* (17 Ocak 1923). *Exchange of Population.* s.6; *The Argus* (18 Ocak 1923). *Lausanne Conference.* s.7; *The Age* (18 Ocak 1923). *Lausanne Conference.* s.9; *The Sydney Morning Herald* (18 Ocak 1923). *Lausanne Conference.* s.9; *The Advertiser* (18 Ocak 1923). *Turks More Tractable.* s.11; *The West Australian* (18 Ocak 1923). *Lausanne Conference.* s.7.

²²⁷ *The Argus* (19 Ocak 1923). *Persia's Note of Protest.* s.11; *The Age* (19 Ocak 1923). *Persia Wants Representation At Lausanne.* s.9; *The Sydney Morning Herald* (19 Ocak 1923). *Persia And Lausanne.* s.9; *The Daily Telegraph* (19 Ocak 1923). *Persia Refused Representation.* s.5; *The Telegraph* (19 Ocak 1923). *No Persian Representative,* s.6.

²²⁸ T. Akyol, *age*, s.150-151.

5. Müslüman olmayanların askerlikten muaf tutulması talebi kabul edilmedi. Anlaşmada bu taleple ilgili bir hüküm yer almadı.

6. Türkiye’de daha önce devlete karşı suç işlemiş azınlıklar için genel af ilan edilmesi, Türkiye’nin belirleyeceği 150 kişi hariç tutularak kabul edildi.

7. Türkiye, İtalyan vatandaşlığına geçmek isteyen 2500 aile reisinin talebinin 1500’ünü kabul etti.²²⁹

Meselelerden bir diğeri olan sivil ve savaş esirleri konusu Ek-7 numaralı protokol olan ve 30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan “Sivil Rehinelerin Geri Verilmesine ve Savaş Tutsaklarının Mübadelesine ilişkin Türk-Yunan Anlaşması” başlıklı sözleşme ile düzenlendi. Buna göre Türk esirler alınınca aynı gemilerle Yunan esirler iade edildi.²³⁰

Mübadele meselesi²³¹ de yine 30 Ocak tarihinde imzalanan Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol ile düzenlendi. Buna göre Türk topraklarında yerleşmiş Rum olan Türk uyrukları ile Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman olan Yunan uyruklarının, 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak zorunlu mübadelesi gerçekleştirilecekti. Bu kimselerden hiçbiri, Türk Hükümeti’nin izni olmadıkça Türkiye’ye ve Yunan hükümetinin izni olmadıkça, Yunanistan’a dönerek, oraya yerleşemeyecekti. Mübadele, İstanbul’da oturan Rumları ve Batı Trakya’da oturan Müslümanları kapsamayacaktı. 1912 yılı yasası ile sınırlandırıldığı biçimde, İstanbul Belediyesi sınırları içerisinde, 30 Ekim 1918 gününden önce yerleşmiş bulunan tüm Rumlar, İstanbul’da oturan Rumlar; 1913 Bükreş Antlaşması’nın saptamış olduğu sınır çizgisinin doğusundaki bölgeye yerleşmiş tüm Müslümanlar da Batı Trakya Müslümanları sayılacaklardı. Bu göç hareketinin sonunda, yaklaşık 1.200.000’ini Anadolu’dan Yunanistan’a giden İstanbul dışındaki Türkiye uyruklu Rumlar; 500.000’ini de Yunanistan’dan Türkiye’ye gelen Batı Trakya dışındaki Yunanistan uyruklu Müslümanlar oluşturmaktaydı. Batı Trakya’daki Müslümanlar ile İstanbul’daki Rumlar hariç geri kalanlara zorunlu göç uygulanacaktı. Mübadeleye tabi tutulacak nüfusun sahip olduğu taşınmaz malların ise ayrı bir

²²⁹ Y. Yazıcıoğlu, **age**, s.453-456.

²³⁰ A. U. Özdemir (2013). Lozan’da Başarıyı Ölçmek: Konular Bazında Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi Atatürk Yolu Dergisi (Lozan Antlaşması Özel Sayısı)*, s.170,185.

²³¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. K. Arı (1995). *Büyük Mübadele Türkiye’ye Zorunlu Göç (1923-1925)*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul; A.A. Pallis (1995). *Yunanlıların Anadolu Macerası (1915-1922)*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

komisyon tarafından ele alınması kararlaştırıldı. Başkanları tarafsız ülkelerden seçilen 11 alt komisyon hemen çalışmalara başladı.²³²

2.2.5. Patrikhane Meselesi

Konferansta çok çekişmeli geçen, Müttefiklerle Türkler arasında yeni bir savaşa neden olabilecek konulardan biri de Patrikhane meselesi idi. Bu konudaki tartışmalar her oturumda Hristiyanlık-Müslümanlık kavgasına doğru eviriliyordu. Bu sebepten azınlıklar meselesinde olduğu gibi tüm Hristiyan kamuoyunun dikkatini çeken bir konu haline geldi. Mustafa Kemal 25 Aralık 1922’de Le Journal gazetesine konuyla ilgili şunları söyledi:

“Azınlıklara gelince, bu konuda değişik tokuş ileri sürmüştük. Öbür devletlerin temsilcileri de bu konuda bizim fikrimizi izlemişler ve onaylamışlardı. Ama bir fesat ve hıyanet ocağı olan, ülkede ayrılık ve uyuşmazlık tohumları saçan, Hristiyan hemşerilerimizin huzur ve refahı için de uğursuzluk ve felaket simgesi olan Rum Patrikhanesi’ni artık topraklarımızda barındıramayız. Bu tehlikeli örgütü ülkemizde tutmamız için ne gibi vesile ve nedenler ileri sürülebilir? Türkiye’nin Rum Patrikhanesi için topraklarında bir sığınak göstermeye ne zorunluluğu vardır? Bu fesat yuvasının gerçek yeri Yunanistan değil midir?”²³³

Konuyla ilgili Dr. Rıza Nur hatıralarında, Patrikhane meselesinin aslında Türk heyeti için mühim bir konu olmadığını, Lozan’a gelirken Ankara’dan bu konuyla ilgili hiçbir talimat almadıklarını belirterek konuyu kendisinin Azınlıkların Korunmasında pazarlık için ortaya attığını, hatta Patrikhane’nin Türkiye’de kalmasının kontrol altında olması açısından daha iyi olacağını anlatıyordu.²³⁴ Fakat İsmet İnönü hatıralarında, Patrikhane’nin mutlaka ülke dışına çıkartılması gerektiğini belirterek Dr. Rıza Nur’un hatası yüzünden Türkiye’de kalmasına razı olduklarını ifade ediyordu.²³⁵ Bu bağlamda Atatürk’ün yaptığı açıklamaların gerçek düşüncesini mi yansıttığı yoksa Türk heyetinin pazarlık gücünü artırmak için mi olduğu bilinmemektedir.

²³² Ö. Budak (2010). Mübadele Meselesi ve Lozan’da Çözümü. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi Sayı:26 Yaz*, s.136-141.

²³³ A. Güler, *age*, s.215-216.

²³⁴ Dr. R. Nur, *age*, s.134-136.

²³⁵ İ. İnönü, *age*, s.397-399.

Patrikhane ile ilgili Müttefiklerin talebi, Patrikhane Osmanlı döneminde olduğu gibi aynı hak ve statülerinde Türkiye’de kalması şeklindeydi. Türk heyeti ise Patrikhane’nin ülke sınırları dışına taşınmasını istiyordu.²³⁶

Patrikhane meselesi Avustralya basınında ilk olarak azınlık meselesinin de konferansta aynı dönemlerde tartışıldığı 18-19 Aralık 1922 tarihinde, “Rum Kilisesi, Türkiye Uzaklaştırılmasını İstiyor” başlıklarıyla yer aldı. Avustralya basını, Türkiye’nin Fener-Rum Patrikhanesi’nin ülke dışına çıkarılması talebinin konferansın çetrefilli konularından biri olduğunu, Amerika’nın gözlemcisi Mr. Child’ın, öneriye itiraz ederek, patrikhanenin yabancı bir güç tarafından değil, Türkiye tarafından oluşturulduğunu, bu yüzden Türkiye’de kalması gerektiğini söylediği aktarılmıştı. Türklerin ise Patrikhanenin kaldırılmasının ve din adamlarının ayrıcalıklarının azaltılmasının kesinlikle gerekli olduğunu savunduğu, buna karşılık Yunan delegesi M. Caclamanos’un, bu talebi kabul edemeyeceği belirtiliyordu.²³⁷

3 Ocak 1923 tarihinde gerçekleşen oturumda patrikhane meselesinde yine tarafların tansiyonu yükseldi. Türkler Patrikhane’nin İstanbul dışına çıkarılmasında ısrar ediyor, İngilizlerden aynı ısrarlı ret cevabını alıyorlardı. Oturum ilerleyemiyor, Patrikhane konusunda anlaşmaya varılamazsa konferansın dağılacağı söylentileri yayılıyordu. Artık konu, bir Hristiyan-Müslüman itibar meselesine evirildi.²³⁸

Bu olumsuz havadan bir hafta sonra ise 12-13 Ocak tarihinde Avustralya basını Patrikhane konusunda uzlaşıldığını bildirdi. “Türkler Barış için İstekli” başlıklı haberde, Yakın Doğu Barış Konferansı’nda birçok konuda güzel gelişmelerin kaydedildiği, Lord Curzon’un müthiş konuşmasından sonra İsmet Paşa’nın Patrikhanenin İstanbul’da kalmasına razı olduğu,

²³⁶ S. L. Meray, **age**, s.335-345.

²³⁷ The Argus (19 Aralık 1922). *Greek Church*. s.11; The Age (19 Aralık 1922). *New Turkish Demand*. s.19; The Sydney Morning Herald (19 Aralık 1922). *Greek Patriarchate*. s. 9; The Daily Telegraph (19 Aralık 1922). *Patriarchate Question*. s.7; The Advertiser (19 Aralık 1922). *A Religious Diffuculty*. s.9; The West Australian (19 Aralık 1922). *The Patriarchate*. s.7; The Mercury (19 Aralık 1922). *Removel of ThePatriarchate*. s.5; The Northern Standard (19 Aralık 1922). *Turks Want Patriarchate Removed*. s.3; The Sun (18 Aralık 1922). *Greek Patriarchate*. s.8.

²³⁸ The Daily Telegraph (4 Ocak 1923). *Turkish Demands*. s.7; The Argus (5 Ocak 1923). *Patriarchate Question*. s.7; The Age (5 Ocak 1923). *Patriarch at Constantinople*. s.9; The Mercury (5 Ocak 1923). *Removel of ThePatriarchate*. s.5.

Patrikhanenin siyasetten uzak, tamamen dini bir kurum olarak kalmasına karar verildiği ifade edildi.²³⁹

Avustralya basınına yansıdığı gibi, Patrikhane meselesi²⁴⁰ de Konferansın ilk döneminde çözüme kavuştu. Türk heyeti Patrikhane'nin yurt dışına çıkarılmasını sağlayamadı. Fakat sadece dini işlerle uğraşan bir azınlık kilisesi statüsünde Türkiye'de kalmasına karar verildi.²⁴¹

2.2.6. Kapitülasyonlar Meselesi

Kapitülasyonlar, Kanuni Sultan Süleyman döneminden itibaren yabancı devletlere tanınan çeşitli imtiyazları kapsamaktadır. Fakat Osmanlı Devleti zayıfladıkça kapitülasyonlar yarardan çok zarar getirdi. Nitekim Osmanlı Devleti'ni adeta ekonomik olarak sömürge haline dönüştürdü.

Lozan Konferansında komisyonlar teşkil edilirken kapitülasyonların, İtalyan Baş delegesi Marki Garroni'nin başkanlığını yaptığı ikinci alt komisyonda ele alınması kararlaştırıldı. Kapitülasyonlar, Müttefiklerin ve diğer konferansa katılan devletlerin Türkiye'nin karşısına bir blok olarak çıktığı, aralarındaki çıkar anlaşmazlıklarını bir kenara bırakarak yüzyıllardır elde ettikleri ayrıcalıklardan vazgeçmemek için sonuna kadar omuz omuza direndikleri bir konu oldu. Aynı durum Büyük Savaş başlarken de yaşandı. Osmanlı Devleti savaşa girerken tek taraflı kapitülasyonları kaldırdığını ilan etmiş buna, müttefiki Almanya bile İtilaf Devletleri yanında itiraz etmişti. Müttefiklerin kapitülasyonlardan en çok önem verdikleri gümrük tarifeleri, ulaştırma hakları ve yargı konularıydı.²⁴²

Kapitülasyonlar meselesinde Müttefiklerin talebi, başka bir isimle ve biraz değişiklikler yapılarak yüzyıllardır kazanılmış olan bu hakların devamını sağlamaktı. Türkiye kapitülasyonların ne başka bir adla ne de başka bir formda devamına razı değildi. Türk delegasyon heyetinin Ankara hükümetinden aldığı talimat da kesindi. Türk bağımsızlığını

²³⁹ The Argus (12 Ocak 1923). *Turks Eager for Peace*. s.7; The Age (12 Ocak 1923). *The Impression at Lausanne*. s.9; The Sydney Morning Herald (12 Ocak 1923). *Good Progress at Lausanne*. s.9; The Daily Telegraph (12 Ocak 1923). *Better Position at Lausanne*. s.5; The Advertiser (12 Ocak 1923). *Better Progress Made*. s.9; The Telegraph (11 Ocak 1923). *Progress at Lausanne*. s.6, (12 Ocak 1923). *Turks at Lausanne*. s.6; The West Australian (12 Ocak 1923). *Good Progress Made*. s.7; The Mercury (12 Ocak 1923). *Good Progress Being Made*. s.5.

²⁴⁰ Patrikhane ile ilgili detaylı bilgi için bkz. B. Atalay (2001). *Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasal Faaliyetleri (1918-1923)*. Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul; E. Macar (2003). *Cumhuriyet Döneminde Rum Patrikhanesi*. İletişim Yayınları, İstanbul; U. Üçüncü (2014). *Fener Rum Patriği IV. Meletius'un İstanbul'dan Çıkarılması*. *Tarih Okulu Dergisi*, 7(19), 197-232.

²⁴¹ Ç. D. Tağmat (2014). Lozan Barış Konferansı'na Yunanistan Tarafından Bakış: Venizelos'un Dünyasında Lozan. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIV/29 Güz, s. 154.

²⁴² H. Öksüz & İ. Köse (2013). Amiral Bristol'un Günlük ve Raporlarında İlk Tur Lozan Müzakereleri. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları-I 90. Yılında Lozan ve Türkiye Cumhuriyeti Uluslararası Sempozyumu*, s.11-12.

engelleyen kapitülasyonlar tamamıyla kaldırılmalıydı. Son iki yüzyıldır Türklerin kafasında daima bu düşünce vardı.²⁴³

Konu konferansta ilk olarak 2 Aralık 1922 tarihinde gündeme geldi. Konuyla ilgili ilk haber ise Avustralya basınına 5 Aralık tarihinde yansıdı. Haberde, Danimarka, Norveç ve İsveç temsilcilerinin kapitülasyonlar meselesinin tartışılacağı görüşmelere katılmak için Lozan'a geldiği, İsmet Paşa'nın diğer milletlerle eşit olarak yaşamak isteyen Türkiye için kapitülasyonların devamının imkânsız olduğunu söylediği ve konuyla ilgili üç alt komisyonun görevlendirildiği aktarıldı.²⁴⁴

22 Aralık 1922 tarihinde Avustralya basınında yer alan haber “Başka Bir Kriz, Yakın Doğu Kapitülasyonları, Türkiye’deki Yabancılar, Yeterli Garanti İsteniyor” başlıklarıyla verildi. Haberde, Boğazlar sorunu ile ilgili kriz sürerken bir de kapitülasyonlar ile ilgili kriz patlak verdi. Türkler, Türk yargısının tüm şüphelerden yüksek ve yabancılar için tüm garantileri verdiğini iddia etti. Müttefikler yabancıları korumak adına kapitülasyonların yerine başka bir uygulamaya yer verilmesi gerektiğini iddia ederken, konuyla ilgilenen alt komisyon henüz bir anlaşmaya varamadı ifadeleri yer aldı.²⁴⁵

30 Aralık’ta Avustralya basını, komisyonda kapitülasyonlarla ilgili yapılan tartışmaları tüm ayrıntılarıyla verdi. Oturumda İstanbul Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold kapitülasyonlar alt komitesine bir rapor sundu. Bu rapor üzerine konuşan İsmet Paşa, Türkiye'nin yargı sisteminin dünyadakilere eşit olduğunu söyledi. Lahey'den bir uluslararası mahkeme önerisini ise eski kapitülasyonlardan daha kötü ve Türkiye'nin egemenliğini ihlal ettiğini söyleyerek reddetti. İsmet Paşa'dan sonra söz alan Fransa temsilcisi M. Barere, Müttefiklerin yaptığı makul öneriye Türkiye'nin verdiği cevabı kabul edemeyeceğini söyledi. Lord Curzon ise İsmet Paşa'nın konuşmasından üzüntü duyduğunu, konferansın henüz hiçbir uzlaşmaya

²⁴³ C. Bilsel, **age** Cilt II, s.25.

²⁴⁴ The Argus (5 Aralık 1922). *Capitulations Question*. s.9; The Age (5 Aralık 1922). *Turkey Demands Equality*. s.9; The Sydney Morning Herald (5 Aralık 1922). *Lausanne*. s. 9; The Daily Telegraph (5 Aralık 1922). *May Smash Conference*. s.7; The Advertiser (5 Kasım 1922). *Demands of Turkey*. s.9; The Telegraph (4 Aralık 1922). *Peace Discussion*. s.2; The West Australian (5 Aralık 1922). *Capitulations Question*. s.7; The Mercury (5 Aralık 1922). *The Capitulations*. s.5; The Sun (4 Aralık 1922). *Ismet Lisa*. s.1.

²⁴⁵ The Argus (22 Aralık 1922). *Another Deadlock*. s.9; The Age (22 Aralık 1922). *Turks Give Way, Another Deadlock Arises*. s.7; The Sydney Morning Herald (22 Aralık 1922). *Turks Yield*. s.9; The Daily Telegraph (22 Aralık 1922). *Control of Straits*. s.5; The Advertiser (22 Aralık 1922). *The Straits*. s.11; The Telegraph (22 Aralık 1922). *Another Block*. s.6; The West Australian (22 Aralık 1922). *Freedom of Straits*. s.9; The Mercury (22 Aralık 1922). *Another Deadlock Reached*. s.7; The Sun (21 Aralık 1922). *Settled*. s.1, (22 Aralık 1922). *Ismet Pasha's New Spirit*. s.1, (23 Aralık 1922). *Quit Lausanne*. s.1.

varamamış tek konusunun bu olduğunu, Türklerin de uzlaşmak istemediği yönde izlenimleri olduğunu ifade etti. Lord Curzon konuşmasına devam ederek bir kez daha Türklerin tutumunu değiştirmelerini rica etti. İsmet Paşa'nın, dünyayı Türk hakimlerinin tarafsızlığının tüm şüphelerin üstünde olduğuna ikna etmeye çalışmanın faydası olmadığını ve bunların İsmet Paşa'nın son sözleri ise görüşmeye devam etmenin bir anlamı olmadığını dile getirdi. Ardından Japon temsilci Mr. Hayashi ve Amerikan temsilci Mr. Child da Curzon ile aynı görüşte olduklarını söyledi. Bunun üzerine İsmet Paşa cevap için zaman ve oturumun ertelenmesini istedi.²⁴⁶

Ocak ayına gelindiğinde kapitülasyonlarla ilgili önemli bir gelişme hala kaydedilemedi. 6 Ocak tarihinde Avustralya basınında Lozan ile ilgili yer alan haberlerin ilki “Türklerin Sevinci” başlığıyla veriliyor, Paris Konferansı'nın çöküş haberinin Türkleri sevindirdiği, bu haberle Müttefikler arasındaki ittifakın dağılabileceğini düşündükleri ifade ediliyordu.²⁴⁷

Akabinde yer alan haberde “Türkiye'nin Talepleri” başlığıyla veriliyor, Başbakan Rauf Beyin Mecliste yaptığı konuşma aktarılıyordu. Konuşmasında Rauf Bey, Batılı Güçler Türkiye'nin yargı bağımsızlığını tanıdığı takdirde kalıcı bir barışın hemen sağlanabileceğini söylüyordu.²⁴⁸

Görüldüğü üzere Müttefikler özellikle adli kapitülasyonlar üzerinde ısrar ediyor, yüzyıllar önce Türklerin boğazına geçirilen bu zincirden kurtulmalarını istemiyordu. Fakat Türk heyeti ve Ankara Hükümeti ülkesindeki her tebaanın farklı yargı sistemiyle yargılanmasının toplum düzenine ne kadar yıkıcı bir etki yarattığını acı tecrübelerle yaşamıştı. Bu yüzden adli imtiyazların hiçbirinin kabulüne tahammülü yoktu.

The Sydney Morning Herald gazetesi 6 Ocak tarihinde Mustafa Kemal'in kariyer hikâyesini yazarak Türk liderini Avustralya kamuoyuna tanıtıyordu. Bu köşe yazısı şöyleydi:

*“Mustafa Kemal Kariyer Hikâyesi, Gelibolu'daki Şansı
İstanbul'daki Harp Okulu, kuruluşundan bu yana Türkiye'deki siyasi akımların doğduğu alanlarından biri olmuştur. Nerede enerji bir olay ortaya çıksa o dönemin tüm öğrencileri etkilenirdi. Ve o andan*

²⁴⁶ The Argus (30 Aralık 1922). *Lausanne Conference*. s.11; The Age (30 Aralık 1922). *Trouble at Lausanne*. s.9; The Sydney Morning Herald (30 Aralık 1922). *Failure Feared*. s. 11; The Daily Telegraph (30 Aralık 1922). *War Clouds Again*. s.7; The Advertiser (30 Kasım 1922). *The Near East*. s.9; The Telegraph (30 Aralık 1922). *Another Conference Adjournment*. s.6; The West Australian (30 Aralık 1922). *Lausanne Conference*. s.7; The Mercury (30 Aralık 1922). *Breakdown of Conference Threatened*. s.7; The Sun (29 Aralık 1922). *Plain Speaking*. s.7, (30 Aralık 1922). *Abdul Beware!*. s.1.

²⁴⁷ The Argus (6 Ocak 1923). *Turks Rejoice*. s.19; The Age (6 Ocak 1923). *The Turks Rejoice*. s.13.

²⁴⁸ The Sydney Morning Herald (6 Ocak 1923). *Angora's Demands*. s.13; The Daily Telegraph (6 Ocak 1923). *Turkish Demands*. s.7; The Telegraph (6 Ocak 1923). *Obstacles to Peace*. s.8; The West Australian (6 Ocak 1923). *Feeling at Lausanne*. s.9; The Mercury (6 Ocak 1923). *Turkish Demands*. s.7.

sonra İstanbul ve diğer illerdeki siyasi mücadelelerde ortak bir rol oynarlardı. 1908 Genç Türkiye Devrimi, 1898 ve 1902 yılları arasında mezun olan subaylar tarafından yönetildi. Enver Paşa 1898'de mezun oldu ve o yılın subayları her zaman onu destekledi ve ondan destek gördü. Mustafa Kemal, 1900'ler grubunun önde gelen ruhuydu. 1905 yılına kadar İstanbul'da kaldı ve iki yıl kıdem getiren Harp Akademisinde başarı kazanmaya çalıştı. Enver aynı yıllarda akademiye başarılı bir şekilde bitirmekle kalmadı, Almanya'da Türk subayları için özel olarak verilen kursa da kabul edildi. 1903 yılında Enver Türkiye'ye döndü ve Makedonya'ya tayin oldu. Abdülhamit'e karşı Fethi Beyle beraber Genç Türk hareketinde aktif olarak yer aldı.

Mustafa Kemal Abdülhamit'e mi yoksa İttihat ve Terakki Cemiyetine mi hizmet edeceğine karar veremedi. İkisine de mesafeli durdu. 1908 devriminden kısa bir süre önce Cemiyete katıldı. O yıllarda özellikle kendi devrelerini etkilemeyi başardı. Daha 27 yaşında olmasına rağmen devrimin önemli isimlerinden biri olarak adından bahsediliyordu. 1909'dan sonra Kemal'in ordudaki konumu baskın hale geldiğinde, Enver ve arkadaşları tarafından gizli kıskançlıkla karşılaştı ve uzun süre devam eden rekabet o zamandan itibaren bugüne kadar Türk politikasını etkileyen en önemli faktör oldu. 1909 yılından 1914 yılına kadar Mustafa Kemal'in iki üst devresi olan Enver ve arkadaşları, ordu ve politikayı ellerinde tuttular. Bu rekabet savaştan önce çok açık değildi, çünkü iki grup da daha önce öğrencisi oldukları yaşlı generallerin altında çalıştı.

İlk olarak Gelibolu seferi Mustafa Kemal'e zafer getirdi. Anafarta'da şanslı bir savaşla iki sahra topçusunun sayesinde bölüğü ile Anzak Kolordusunun ilerlemesini önleyebildi. O zaman bir yarbaydı. Ancak İstanbul'daki yandaşları bu başarıyı o kadar istismar ettiler ki, 35 yaşında Savaş Bakanı olmayı başaran Enver, istemeyerek de olsa onu generalliğe yükseltmek zorunda kaldı. Ancak, onu Kafkasya'daki ordu birliklerinden birinin komutasına atadı. Şüphesiz Ruslar tarafından öldürülmesini veya yakalanmasını umuyordu. Buraya 1916'da gelip, bir orduyu tamamen geri çekmeyi başardı ve Türk sağ kanadında akıllı bir duruşla Rus ilerlemesini durdurup yeni bir zafer kazandı. Türk ordularının başarısı sadece geçiciydi. General İzzet Paşa doğu cephesinin "birleşik komutasını" devralmak için gönderildi. 1918'de Amiral Calthrop ile ateşkes yapan ve şimdi İstanbul Hükümeti'nin Dışişleri Bakanı olan İzzet Paşa. İzzet Paşa Genelkurmay Başkanı İsmet Bey'i de yanına aldı. Sonrasında onunla Yemen'de bulundu ve daha sonra Genelkurmay Başkan Yardımcısı oldu. -İsmet Bey Mudanya Konferansında Türk delegasyon başkanıydı.- Sık sık Başkomutan ile Altıncı Ordunun asi komutanı Mustafa Kemal arasındaki barışı büyük çaba göstererek korudu. Sağır İsmet kendisini en parlak kurmay subay olarak gören Türk ordusunda çok seviliyor.

Filistin'deki Türk ordularının hezimetinden sonra, o zaman Yıldırım Ordular Grup Komutanı olan Mustafa Kemal, yeni Sultan'a İstanbul'a gelip Müttefikler ile ayrı bir barış yapmayı teklif eden bir telgraf gönderdi. Mustafa Kemal'in şartı da Enver'in görevden alınması ve kendisinin Savaş Bakanı olarak atanmasıydı. Başkentteki bazı arkadaşları ona, eğer gelirse her şeyin istediği yönde gideceğine dair gizli mesajlar gönderdi. Enver çok zeki idi ve Kemal'in Sultan'ı görmesini engelledi, Bakanlığa karşı herhangi bir arz yaparsa onu tutuklamakla tehdit etti. Mustafa Kemal kısa süre sonra bir neticeye varamayacağını anladı. Kendini teselli etmeye hazırdı ve Enver ona fantastik ücret ve ödenekleri ile ve kendi taraftarlarından istediği kadar büyük bir personelle Merkezi Güçlere Olağanüstü Komisyon Üyesi atanmasını teklif etti. O da 1918 Eylül ortasında bunu kabul ederek Viyana'ya gitti. Mütareke müzakereleri sırasında ve 1918'in sonuna kadar Orta Avrupa'da kaldı. Mustafa Kemal daha sonra taraftar toplamak ve güçlenmek için İstanbul'da çalışmalarına başladı. Taraftarları, eski Halaskaran-ı Vatan partisini ılımlı milliyetçilik ve Büyük Britanya ile yakın anlayış programı güderek yeniden düzenledi. 1912'de Halaskaran-ı Vatan partisi, İttihat ve Terakki iktidarını bir darbe ile devirmek için örgütlendi. Mustafa Kemal, bu oluşum içinde kendisini kesinlikle riske atmamıştı. Ama şimdi 1919'da hükümete ve Müttefiklere karşı vatanın bütünlüğünü savunanları arabuluculuk yaparak bir araya getirebileceği olasılığını gördü. 1919'un başlarında İstanbul'daydı ve Savaş Bakanı olarak atamasını sağlamak için tüm nüfuzunu kullandı. Onunla ilk o zaman tanıştım ve kurnazlık, kibir, aşırı hırs ve zevk sevgisinin bir karışımı olan karakterini anlamaya başladım. Kişiliği yadsınamaz derecede güçlüdür ve onun altında görev yapan yüzlerce subayın kişisel bağlılığına güvenebilir.²⁴⁹

Muhtemelen Mustafa Kemal'in en şaşırtıcı başarısı, gerici Sadrazam Ferit Paşa'nın Genç Türklere olan fanatik nefretini kullanarak, kendisinin Küçük Asya'ya gönderilmesi durumunda Müttefiklerin

²⁴⁹ Bu yazısında 1919'ların başında Mustafa Kemal ile tanıştığını söyleyen yazarın açık kimliği yer almamaktadır. Köşe yazısında sadece isminin baş harfleri olduğunu tahmin ettiğim "J.G.B." harflerini kullanmıştır.

emirlerine harfiyen itaat edeceği yönde ikna etme başarısıdır. Barış Antlaşması'nda Türkiye'nin Trakya ve İstanbul'u elinde tutmasına izin verilmesi şartıyla, Bolşeviklere karşı bir Türk ordusunu General Denikin ile birlikte yönetmeyi üstlendi. Ferit Paşa, Müttefiklere, 15 Mayıs'ta Yunanistan'ın İzmir'i işgalinden kaynaklanan isyanı sakinleştirmek için Mustafa Kemal'i olağanüstü güçlerle donatarak Küçük Asya'ya göndermeyi teklif etti.

Mustafa Kemal, General Milne'nin uyarılarına rağmen, yanına 42 subay almasına izin verilerek gönderildi. O sırada İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği, Türk Ordusu'nun Küçük Asya'daki terhis ve silahsızlandırılmasını sağlamakla meşguldü. Bu konu, iletişim eksikliği ve Türk subaylarının ihmali cezalandırmak için İngiliz birliklerinin bulunmaması nedeniyle son derece zor hale gelmişti. Bununla birlikte, Ocak ve Mayıs 1919 arasında, silah ve cephanenin dörtte üçü İstanbul'a gönderildi ve geri kalanı da yoldaydı. Mustafa Kemal'in Küçük Asya'ya gelişiyle birlikte tüm silah-cephane teslimi durdu ve Türk ordusunun yeniden örgütlendiğine ilişkin raporlar gelmeye başladı. Erzurum ve Sivas'ta büyük subay kadrosunun ve onun etrafında toplanan yüzlerce personelin yardımıyla, Yunanlılara karşı askeri savunma için hızla Küçük Asya'yı organize etti. 1920 yılının mart ayında, İngiliz makamları İstanbul'daki birçok önemli Türkü tutukladı ve Malta'ya sürgüne gönderdi. Nisan ayında, Ferit Paşa'nın ocak ayında toplanan Temsilciler Meclisi'ni kapatmasına izin verdiler. Milletvekillerinin çoğunluğu Ankara'ya kaçtı ve orada Mustafa Kemal ile birlikte Müttefiklere karşı tek vücut olarak çalışan Büyük Millet Meclisini kurdular.

Bundan böyle Mustafa Kemal'in hikayesi Yakın Doğu'nun tarihi haline gelir ve kişisel pozisyonu üzerine birkaç açıklama, mevcut duruma çok fazla ışık tutacaktır. Selanikli bir aileden geliyor ve çoğu Selanik Türkinde olduğu gibi damarlarında Arnavut, Yunan ve Yahudi kanı var. Doğal olarak, olayları Balkanlar açısından düşünüyor ve tutkusu Türkiye'yi Balkan siyasetinde başrol oynayan ülke konumuna getirmek. Ruslardan hoşlanmıyor ve Bolşevizm'den korkuyor. Koşulların zorluğu onu Moskova ile ittifak politikasını benimsemeye zorladı. 1920'den beri Ankara'da genel olarak bilinen çok daha fazla Rus var ve Büyük Millet Meclisine önemli ölçüde etki yapıyorlar. Ultra-ıslamcı bir unsur oluşturduğu söylenebilen Çerkez partisi hariç, Mustafa Kemal'in Büyük Millet Meclisi'ndeki tek rakibi Bolşeviklerdir. Fakat her zaman, onlara karşı olmak yerine uzlaşmayı tercih etti. Bolşeviklerin maddi yardımından büyük kazanç sağladı ve onu tekrar tekrar Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı olmaya çağırdıkları unutulmamalıdır.²⁵⁰

Ocak ayının sonuna kadar kapitülasyonlar meselesi konferansta görüşüldü. Fakat hiçbir gelişme kaydedilemedi. Her iki taraf da taleplerinde geri adım atmadı. Kapitülasyonlar meselesi²⁵¹ ilk dönem Lozan görüşmelerinin en karmaşık ve çözülmemiş konularından biri olarak kaldı. Müttefikler, ilk dönem sonunda Türk heyetine verdikleri taslak barış anlaşmasında da kapitülasyonlarla ilgili Sevr Anlaşmasına göre birkaç isim değişikliği dışında hiçbir tavize gitmediler. Oysa iki yüzyıl boyunca padişahların, sonra İttihat ve Terakki iktidarının en sonunda da genç Türkiye'nin bağımsızlık ve gelişebilmek adına elzem gördüğü en önemli konuydu. Bu konu o kadar hassastı ki Türk delegasyon heyetine Ankara'ya danışılmadan barış görüşmelerini kesme yetkisi veren iki konudan biriydi.²⁵² Dolayısıyla Lozan Konferansı'nın ilk turunun kırılma

²⁵⁰ The Sydney Morning Herald (6 Ocak 1923). *Mustapha Kemal Story of His Career*. s.7.

²⁵¹ Kapitülasyonlarla ilgili detaylı bilgi için bkz. M. Çufalı (1999). Kapitülasyonların Mahiyeti ve Osmanlı Devleti'nin Yıkılışındaki Rolü. *Türk Yurdu Dergisi*, XIX-XX (148-149), 156-164; E. Reşat (1934). *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar 1300-1920 Lozan Muahedesi* 24 Temmuz 1923. Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi. İstanbul; G. Bozkurt (1998). Azınlık İmtiyazları Kapitülasyonlardan Tek Hukuk Sistemine Geçiş. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XIV(40), 247-261.

²⁵² 1. Madde: Ermeni yurdu mevzu bahis edilmeyecek, aksi durumda müzakereler kesilecek.

8. Madde: Kapitülasyonlar kabul edilemez. Aksi durumda Konferans kesilecek. (B. Oran, *age*, s.217-218.)

noktası kapitülasyonlar üzerindeki müzakereler oldu. Diğer sorunlar ile ilgili müzakereler ağır da olsa yürüyor, az da olsa ilerleme kaydediliyordu. Fakat kapitülasyonlar konusunda bir adım bile ileri atılamadı.²⁵³

2.2.7. İktisadi ve Ekonomik Meseleler

2.2.7.1. Tazminatlar Meselesi

İktisadi ve ekonomik meselelerin ilki tazminatlar meselesiydi. Tazminatlar meselesi iki farklı tazminat talebini ihtiva ediyordu. Birincisi, Yunanların Anadolu’da yaptığı yıkım ve tahribat için Türkiye’nin Yunanistan’dan talep ettiği tazminattı. Yunanistan ise kesinlikle böyle bir tazminat ödemeyeceklerini, bunun için savaşı dahi göze aldıklarını belirtiyordu. İkincisi, Müttefiklerin Anadolu işgalinde yaptığı masraflardan dolayı Türkiye’den talep ettiği tazminattı. Türkiye’nin cevabı ise, bu talebin Mondros Mütarekesine dayandırıldığı fakat Lozan Konferansı’nın zemininin Mudanya Mütarekesi olduğu, dolayısıyla böyle bir talebin söz konusu olamayacağı yönündeydi. Hatta Türkiye Müttefiklerin Anadolu’yu işgal ederek verdikleri zararları onarmaları gerektiğini savunuyordu.²⁵⁴

Tazminat meselesiyle ilgili Avustralya basınında ilk haber konferansın ikinci haftası 29 Kasım 1922 tarihinde yer aldı. İsmet Paşa Amerikan gözlemci Mr. R.W. Child ardından Rus delegesi Rakovsky ile uzun bir görüşme yaptı. Görüşmenin özetinde Yunanistan’dan tazminat olarak 200.000.000 pound istiyordu.²⁵⁵

1 Aralık 1922 tarihinde Avustralya basının da “İsmet Paşa’nın Protestosu” başlığıyla Müttefiklerin İstanbul’u işgal ettikleri için Türkiye’den tazminat istemesi üzerine İsmet Paşa’nın çok şaşırdığı, “başkentimizi işgal ettiğiniz için bir de size tazminat mı ödeyeceğiz?” dediği yer almıştı. Ayrıca Venizelos’un Yunanistan’dan tazminat talebine itiraz ettiği ifade ediliyordu.²⁵⁶

²⁵³ H. Öksüz & İ. Köse, **agm**, s.14-15.

²⁵⁴ A. U. Özdemir, **agm**, s.169,172.

²⁵⁵ The Argus (29 Kasım 1922). *Huge Indemnity Claim*. s.19; The Age (29 Kasım 1922). *Turkey Demands Heavy Indemnity*. s.11; The Sydney Morning Herald (29 Kasım 1922). *Hitch at Lausanne*. s.13; The Daily Telegraph (29 Kasım 1922). *Big Indemnity*. s.9; The Advertiser (29 Kasım 1922). *Turkey Wants 200 Millions*. s.14; The Telegraph (28 Kasım 1922). *Indemnity From Greece*. s.7; The Mercury (29 Kasım 1922). *A Large Indemnity*. s.7.

²⁵⁶ The Argus (1 Aralık 1922). *Ismet Pasha’s Protest*. s.9; The Age (1 Aralık 1922). *Cost of Occupying Constantinople*. s.9; The Sydney Morning Herald (1 Aralık 1922). *Turkish and Greek Disputes*. s. 11; The Daily Telegraph (1 Aralık 1922). *Conflict With Greeks*. s.7; The Advertiser (1 Aralık 1922). *Claims For Indemnities*. s.11; The West Australian (1 Aralık 1922). *Ismet Pasha’s Grievances*. s.9; The Mercury (1 Aralık 1922). *The Greco-Turkish War*, s.5; The Northern Standard (1 Aralık 1922). *Lausanne Conference*. s.3.

Avustralya basınında yer alan 19 Ocak tarihinde “Yunanlılar Ödeme Yapmayacak” başlığıyla verilen haberde, Yunan Hükümeti’nin Türkiye’ye tazminat olarak hiçbir şey vermemeye kararlı olduğu yer aldı. Ayrıca Yunan basını kendi hükümetine seslenerek, ulusun çıkarları için gerekirse güç kullanmasını istiyordu.²⁵⁷

Konferansın ilk dönemi tazminatlarla ilgili son haber Avustralya basınında 26 Ocak 1923 tarihinde yer alan, Müttefiklerin Türklerden talep ettiği tazminatı 30 milyon pounddan 15 milyon pounda indirmeye karar verdiği idi.²⁵⁸

Lozan Görüşmelerinin ilk devresinde tüm taraflar tazminat meselesiyle ilgili kendi görüşlerinde ısrarlı davrandı. Müttefiklerin Türkiye’den işgal masrafları için tazminat talebi İsmet Paşa tarafından protestoyla karşılandı. Türkiye’nin Yunanlılardan istediği tamirat bedeline ise Venizelos savaş tehdidiyle yanıt verdi. Bu sert ve bağdaşmaz fikir ayrılıkları nedeniyle tazminat meselesi konferansın ilk döneminde çözülememiş, ikinci devresine kalan konulardan biri oldu.²⁵⁹

2.2.7.2. Osmanlı Borçları, Müttefikler Tarafından El Konan Altın ve Paralar

İktisadi ve ekonomik meselelerin diğer bir ana konusu Osmanlı borçlarıydı. Savaşla ganimet elde ederek hazine oluşturma döneminin sona ermesiyle, hazine gelirlerinin azalması ve toprak kayıplarının başlaması, Batı’nın sanayileşmesine Osmanlı’nın ayak uyduramaması Osmanlı’yı dış borçlanmaya zorladı. Osmanlı dış borçlanması 1854’te başlamış, alınan borçların yatırıma kanalize edilememesi ve etkin kullanılamaması sonucu dış borç artmış bunun yanında iç borçlanmaya da gidilmişti. Osmanlı İmparatorluğu’nun bu borçlarını hatta bunların faizlerini bile ödeyemeyeceğini tüm dünyaya ilan etmesinden sonra alacaklı ülkeler tarafından 1881 yılında Düyun-u Umumiye İdaresi kurulmuş, her yıl bu borçların ödenmesi adına Osmanlı’nın gelirlerinin büyük bir kısmına el konuyordu. Düyun-u Umumiye, zamanla ülke içinde ikinci bir

²⁵⁷ The Argus (19 Ocak 1923). *Greeks Will Not Pay*. s.11; The Age (19 Ocak 1923). *Athens Press Urges Another War*. s.9; The Sydney Morning Herald (19 Ocak 1923). *No Indemnity*. s.9; The Telegraph (19 Ocak 1923). *No Greek Indemnity*. s.6; The Northern Standard (19 Ocak 1923). *Greeks and Turks*. s.3.

²⁵⁸ The Argus (26 Ocak 1923). *Turks To Pay Less*. s.9; The Age (26 Ocak 1923). *Britain's Plain Talk*. s.9; The Sydney Morning Herald (26 Ocak 1923). *Lausanne*. s.7; The Daily Telegraph (26 Ocak 1923). *Britain's Plain Talk*. s.5; The Telegraph (26 Ocak 1923). *Turkish Reparations*. s.6; The West Australian (26 Ocak 1923). *Turkish Reparations*. s.7; The Mercury (26 Ocak 1923). *Near East Crisis*. s.7.

²⁵⁹ Ç. D. Tağmat, *agm*, s. 155.

Maliye Bakanlığı oldu. Osmanlı'nın gelişmesinin ve ekonomik bağımsızlığının önünde büyük bir engel teşkil etti.²⁶⁰

Osmanlı borçları konferansta ilk defa 27 Kasım 1922 tarihinde Lord Curzon tarafından gündeme getirildi. Bu mesele Avustralya basınına ise ilk olarak 30 Kasım'da yansıdı. Haberde, üçüncü komisyonun görüşmelere başladığı, İsmet Paşa'nın tam bir ekonomik bağımsızlık istediği, bu konuda da Fransa'yla çetin tartışmalar yaşadığı belirtildi.²⁶¹

12 Aralık 1922 tarihinde "Osmanlı Borçları" başlığı ile yer alan haberde Osmanlı borçları ile ilgili meseleleri görüşen alt komisyonun hiçbir yol kat edemediği, Türklerin Mondros Antlaşması ile Osmanlıdan ayrılan Balkan Devletlerinin borç yüküne katılmalarını istediği, Müttefiklerin ise, 1914 sınırlarının tahsisat temeli olması gerektiğini savunduğu yer aldı.²⁶²

9 Ocak'ta Avustralya basını Türkiye'nin yeni ekonomik politikasının ne olacağına yönelik tahminlerine yer verdi. Lozan'da iktisadi meselelerin tartışıldığı bu günlerde yeni Türkiye'nin ekonomik politikasının ne olacağı hem Batılı ülkeler hem de yatırımcılar tarafından merak edilen bir konuydu. Haber şöyleydi:

*"Türk Bağımsızlığı, Yeni Ekonomik Politika, Yabancı İşletmelerin Kontrolü
İstanbul'daki Morning Post gazetesinin muhabirinin bildirdiğine göre şubat ayında Kemal Paşa'nın başkanlığında bir ekonomik konferans düzenlenecek. Türkiye'deki tüm büyük bankacılık kuruluşları yer alacak. Konferansı toplayan bildiri, Rus Sovyet misyonunun Türk ekonomi politikasını etkilediğini ve sanayi ile ticaretin kontrolünün Ankara'nın ekonomik politikasının anahtarı olması gerektiğini belirtti. Konferansta, yabancı bağımsız şirketler üzerinde Türk bağımsızlığı adına kapsamlı bir kısıtlamanın getirilmesi bekleniyor."*²⁶³

Görüldüğü üzere barış sağlandığında Türkiye'nin yönünün Batı mı yoksa Kurtuluş savaşı boyunca çeşitli destekler gördüğü Sovyet Rusya mı olacak sorusu tüm batılı devletlerin

²⁶⁰ H. B. Aşçı (2016). Lozan Barış Antlaşması'nda Osmanlı Borçları Meselesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi Cilt: 5, Sayı: 6*, s. 1651.

²⁶¹ The Argus (30 Kasım 1922). *Peace of Lausanne*. s.9; The Age (30 Kasım 1922). *Ismet Reproaches the French*. s.9; The Sydney Morning Herald (30 Kasım 1922). *The Near East*. s.9; The Daily Telegraph (30 Kasım 1922). *At Lausanne No Progress*. s.5; The Advertiser (30 Kasım 1922). *Horrors in The East*. s.9; The Telegraph (29 Kasım 1922). *Critical Stage*. s.7, (30 Kasım 1922). *Awaiting Advice*. s.6; The West Australian (29 Kasım 1922). *A Critical Stage*. s.9, (30 Kasım 1922). *No Progress Made*. s.7; The Mercury (30 Kasım 1922). *The Lausanne Peace Conference*. s.5.

²⁶² The Age (12 Aralık 1922). *The Ottoman Debts*. s.9; The Argus (12 Aralık 1922). *Ottoman Debts*. s.9; The Sydney Morning Herald (12 Aralık 1922). *Financial Problems*. s. 9; The Daily Telegraph (12 Aralık 1922). *Final Stage*. s.7; The Advertiser (12 Kasım 1922). *Turkish Demands*. s.10; The Telegraph (11 Aralık 1922). *Ottoman Debts*. s.7; The West Australian (12 Aralık 1922). *Turkish Demands*. s.7; The Mercury (12 Aralık 1922). *Ottoman Debts*. s.5.

²⁶³ The Argus (9 Ocak 1923). *Turkish Independence*. s.9; The Age (9 Ocak 1923). *Turk's Economic Policy*. s.7; The Daily Telegraph (9 Ocak 1923). *Greek's Move*. s.5; The Advertiser (9 Ocak 1923). *The Kemalists*. s.9; The Telegraph (8 Ocak 1923). *Another Conference*. s.2; The West Australian (9 Ocak 1923). *Economic Conference*. s.7; The Mercury (9 Ocak 1923). *Economic Policy*. s.5.

kafasındaki soruydu. Bu soru konferansta görüşülen iktisadi ve ekonomik meselelerin çözümünün seyrini de değiştirecek bir unsurdur. Özetle barış sağlandığında Türkiye ile iş yapabilecekler miydi yoksa Sovyet Rusya gibi yabancı sermayeye kapalı mı olacaktı?

23 Ocak tarihinde Avustralya basınında yer alan haber yine Türkiye'nin ekonomik politikasıyla ilgiliydi. Kemal Paşa, Yeni Türkiye'nin ekonomik güç üzerine kurulacağını, Türklerin Japonlardan hiç de geri olmadığını kanıtlamak istediğini, yabancı sermayeye ihtiyaçlarının olduğunu, “ulusal ilkelerimize saygı duyan tüm uluslar, aramızda güvenli bir yer bulacak” dediği aktarılmıştı.²⁶⁴

Ocak ayının sonuna gelinmiş fakat Mali ve İktisadi Meseleler Komisyonu çıkmazlar içinde bocalamaya devam ediyordu. Eski imparatorluğun en geçimsiz ve acımasız alacaklısı konumunda olan Fransa ile çetin fikri çarpışmalar gerçekleşti. Fakat ne Fransızlar ne de Türkler bu tartışmalardan zaferle çıkabildi. 27 Ocak 1923'te Mali ve İktisadi Meseleler²⁶⁵ komisyonu konferansın birinci döneminin son oturumunu düzenledi. Hiçbir konuda anlaşmaya varılamadan dağıldı.²⁶⁶

2.2.8. Musul Meselesi

Musul, Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandığında henüz işgal edilmiş bir toprak değildi. İngilizler antlaşma maddelerine dayanarak zengin petrol yataklarının olduğu tespit edilen Musul'u 6 Kasım 1918 tarihinde işgal etti.²⁶⁷

Lozan Konferansı'nda Musul sorunu ilk kez 23 Kasım 1922 tarihinde İsmet Paşa'nın Musul'un Türkiye'ye geri verilmesini istemesi üzerine gündeme geldi. Cevap olarak Lord Curzon bu sorunu Milletler Cemiyeti'nin çözmesi gerektiğini belirtti. Bompard ve Garroni de Curzon'u destekledi. İsmet Paşa konunun Milletler Cemiyetine gitmesini istemiyordu. Çünkü

²⁶⁴ The Argus (23 Ocak 1923). *New Turkey*. s.9; The Age (23 Ocak 1923). *A New Turkey*. s.9; The Sydney Morning Herald (23 Ocak 1923). *The New Turkey*. s.9; The Daily Telegraph (23 Ocak 1923). *New Turkey*. s.5; The Advertiser (23 Ocak 1923). *The New Turkey*. s.9; The Telegraph (22 Ocak 1923). *The New Turkey*. s.7; The West Australian (23 Ocak 1923). *The New Turkey*. s.7; The Mercury (23 Ocak 1923). *A New Turkey*. s.5.

²⁶⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. N. Dikmen (2005). Osmanlı Dış Borçlarının Ekonomik ve Siyasi Sonuçları. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(21), 137-159; B. Gürsoy (1984). *100. Yılında Düyün-u Umumiye İdaresi Üzerine Bir Değerlendirme*. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul; D. Blaisdell (1940). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa Mali Kontrolü*. T.C. Maarif Vekilliği Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi Yayını No:24, İstanbul.

²⁶⁶ Ş. S. Aydemir, *age*, s. 236-237.

²⁶⁷ T. Saygı (2015). Lozan Antlaşması'nda Musul Sorunu ve Hatay Meselesi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 5 Sayı 10, 159-160.

Milletler Cemiyeti demek İngiltere demekti. İsmet Paşa komisyonda bu tepkileri alınca 27 Kasım 1922’de görüşülmesi planlanan Musul Meselesini ikili özel görüşmelerle Türkiye’nin menfaatine daha uygun halledebileceğini düşündü. Bu nedenle, Musul sorununu görüşmek üzere 26 Kasım’da Lord Curzon ile özel bir görüşme yaptı.²⁶⁸

Bu görüşmeyi 29 Kasım 1922 tarihinde Avustralya basını sütunlarına taşıdı. Sabah olması beklenen birinci komisyon görüşmelerinin yapılmayacağı, çünkü bir an önce anlaşmaya varılması için delegelerin komisyonlar dışında da ikili olarak bir araya geldiği, Musul ile ilgili dün Lord Curzon ve İsmet Paşa arasında gerçekleşen görüşmenin olumsuz olduğu ifade edildi.²⁶⁹

30 Kasım tarihli Avustralya basınında Musul meselesi ile ilgili İsmet Paşa ve Lord Curzon’un ikili görüşmeler esnasında aralarında geçen tartışmadan bahsedildi. Curzon Musul’un Araplara ait olduğunda, İsmet Paşa ise Türk yurdu olduğunda ısrar ediyordu. Ayrıca basın, Türkleri Musul’daki petrol imtiyazlarıyla ilgili ABD ile anlaşmaya çalışarak kurnazlıkla suçluyordu.²⁷⁰

Musul’la ilgili komisyonda henüz resmi bir görüşme yapılmamasına rağmen Curzon ve İsmet Paşa arasında özel görüşmeler bazen diğer delege ve danışmanların da katılımıyla devam etti. Bu görüşmelerle ilgili bir sonraki hadise 18 gün sonra Avustralya basınına yansıdı. İngiltere Türklere bir nota göndermişti. Bu notada Türkiye’nin Musul’u istemesine neden karşı çıktığının politik, stratejik, teknik ve ekonomik nedenlerini açıklıyordu. Notanın sonunda da Musul’un gerçek sahibinin Irak Kralı Faysal olduğunu ve Ankara Hükümeti’nin Kralın hükümeti ile Musul’un geleceği hakkında açık görüşmeler yapması gerektiğini belirtiyordu.²⁷¹

İkili görüşmeler devam ediyor fakat Musul’un geleceği ile ilgili bir uzlaşma sağlanamıyordu. Bu durumu Avustralya basını “Lozan’da Kriz, Lord Curzon Kararlı ve Sert, Musul Teslim Olmayacak” başlıklarıyla sütunlarına taşıdı. Haberde, Lord Curzon’un Türklere gönderdiği bir mektuptan bahsediliyordu. Curzon mektupta, İngiltere’nin Musul bölgesinin herhangi bir yabancı

²⁶⁸ S. R. Sonyel, *age*, s.54-55.

²⁶⁹ The Age (29 Kasım 1922). *Turkish Resistance*. s.11; The Sydney Morning Herald, (29 Kasım 1922). *Hitch at Lausanne*. s.13; The Daily Telegraph (29 Kasım 1922). *Lausanne Deadlock*. s.9.

²⁷⁰ The Age (30 Kasım 1922). *Mosul Oil Problem*. s.9; The Sydney Morning Herald (30 Kasım 1922). *The Near East*. s.9; The Daily Telegraph (30 Kasım 1922). *At Lausanne No Progress*. s.5; The Telegraph (29 Kasım 1922). *Lausanne Conversations*. s.7; The West Australian (29 Kasım 1922). *A Critical Stage*. s.9, (30 Kasım 1922). *No Progress Made*. s.7; The Mercury (30 Kasım 1922). *No Progress Being Made*. s.5.

²⁷¹ The Argus (18 Aralık 1922). *Disposal of Mosul*. s.13; The Age (18 Aralık 1922). *The Near East Problems*. s.11; The Sydney Morning Herald (16 Aralık 1922). *Turks and Peace*. s.13, (18 Aralık 1922). *Britain And Mosul*. s.9; The Advertiser (18 Aralık 1922). *The Fate of Mosul*. s.10; The Telegraph (18 Aralık 1922). *Fate of Mosul*. s.6; The West Australian (18 Aralık 1922). *A British Note*. s.9; The Mercury (18 Aralık 1922). *Lausanne Peace Conference*. s.5.

ülkeye teslim edilmesine hazır olmadığını, sadece ülkenin kuzey sınırında bazı düzenlemeler yapılmasına gönüllü olabileceği yer almıştı. Ayrıca Curzon, Musul'un kuzey manda bölgesine dahil edilmesinin Musul halkına faydalı olacağını, Anadolu'ya bağlanmasına izin vermeyeceğini ve konunun daha fazla tartışılmasıyla hiçbir yere varılamayacağına kanaat getirdiğini ifade etmişti. Haberin devamında, Lord Curzon'un Türklere verdiği cevabın konferansta şu ana kadar en büyük krizi çıkardığı, bu durumun Müttefiklerin artık Türklerin oyalayıcı, ağırdan alan tavırlarına ve Türklerle sonraki pazarlıklara katlanmayacağını gösterdiği, gelecek hafta ise Müttefiklerin tekliflerini içeren bir antlaşma taslağı hazırlamayı, onaylanması veya reddedilmesi için Türklere sunmayı planladıkları belirtilmişti.²⁷²

1 Ocak tarihli Avustralya basını, İngiliz notasına karşı Türk heyetinin verdiği cevaba yer verdi. "İngiliz Notasına Cevap" başlığıyla verilen haberde, Türklerin şehrin Türk kalması gerektiğini, hangi ülkeye tabi olmak istediklerini halka sormanın en doğru olacağını söyledikleri belirtilmişti.²⁷³

Akabinde, Türk delegasyon başkanı İsmet Paşa'nın Le Matin gazetesinin muhabirine verdiği röportajda, "müzakereler zor bir döneme girdi. Musul sorunu müzakereleri kilitledi" ifadesini kullandığı ve Yunan istihbaratından alınan bilgilere göre Türklerin Musul'a gitmek üzere Van'dan 6000 kişilik bir kuvveti harekete geçirdiği belirtiliyordu.²⁷⁴

2 Ocak 1923 tarihinde Avustralya basınında Kemalist ordunun hem İstanbul yönünde hem de Musul yönünde harekete geçtiği, bu durum üzerine İngiliz tebaasının altı ay içinde üçüncü kez 24 saat içinde İstanbul'dan ayrılmaya hazır olunması konusunda uyarıldığı ifade edilmişti.²⁷⁵

²⁷² The Argus (29 Aralık 1922). *Crisis at Lausanne*. s.7; The Age (29 Aralık 1922). *The Struggle of Mosul*. s.5; The Sydney Morning Herald (29 Aralık 1922). *Serious Crisis*. s. 7; The Daily Telegraph (29 Aralık 1922). *Control of Mosul*. s.5; The Advertiser (29 Kasım 1922). *A Serious Crisis*. s.5; The Telegraph (28 Aralık 1922). *Strong Words to Turks*. s.2, (29 Aralık 1922). *Is Conference Failing*. s.4; The West Australian (29 Aralık 1922). *The Mosul Question*. s.7; The Mercury (29 Aralık 1922). *Allies Taking Determined Stand*. s.5.

²⁷³ The Sydney Morning Herald (1 Ocak 1923). *Turkish Reply*. s.7; The West Australian (1 Ocak 1923). *Angora Assembly*. s.7; The Mercury (1 Ocak 1923). *Turkish Reply*. s.5; The Sun (1 Ocak 1923). *Ready to Go*. s.1.

²⁷⁴ The Argus (1 Ocak 1923). *Almost Tragic*. s.5; The Age (1 Ocak 1923). *Turkish Troops for Mosul*. s.5; The Daily Telegraph (1 Ocak 1923). *Mosul Trouble*. s.5; The Advertiser (1 Ocak 1923). *The Problem of Mosul*. s.6; The Telegraph (1 Ocak 1923). *Turks Adamant*. s.8; The Advertiser (2 Ocak 1923). *Kemalists Moving Against Mosul*. s.9.

²⁷⁵ The Northern Standard (5 Ocak 1923). *British Residents Warned*. s.3; The Mercury (2 Ocak 1923). *British Colony Warned*. s.5; The Argus (2 Ocak 1923). *Near East Menace*. s.9; The Age (2 Ocak 1923). *Near East Volcano*. s.7; The Sydney Morning Herald (2 Ocak 1923). *Storm Clouds*. s.7; The Daily Telegraph (2 Ocak 1923). *Turks Moving*. s.5; The Telegraph (2 Ocak 1923). *The Angora Problem*. s.6; The West Australian (3 Ocak 1923). *Turkish Army*. s.7.

1 ve 2 Ocak tarihlerinde Avustralya basınının “Türk ordusu savaşa hazırlanıyor” veya “Musul ve İstanbul yönünde ilerliyor” şeklinde yaptığı asılsız haberlerin sebebinin, konferans çıkmaza girdiğinde kamuoyunu Müttefikler lehine diri tutmak ve Türk heyeti üzerinde baskı yaratmak amacıyla yapıldığını düşünmek çokta isabetsiz bir değerlendirme olmaz.

The Sydney Morning Herald gazetesi 3 Ocak tarihinde Musul sorununu ve bu ekseninde Türk-Rus ilişkisinin derin analizini içeren bir köşe yazısına yer verdi. Köşe yazısı şöyleydi:

“Yakın Doğu

Yakın Doğu'nun üzerinde yine belirsizlik ve karabulutlar dolanıyor. Daha önce bu kadar kritik an Mudanya Konferansı arifesinde yaşanmıştı. İngiltere İstanbul'daki tebaasını her an şehri terk etmeye hazır olmaları konusunda uyardı. Çünkü Türk askerlerinin Musul ve Boğaziçi yönünde ilerlemeye hazırlandıkları haberleri geliyor. Bu gelişmeler çok endişe vericidir. Çünkü Lozan'daki beklentiler barışın kesin olacağı yönündeydi. Türklerin, bu (Musul) ya da başka bir şeyi sorun ettiği doğrudur, ancak bu, Doğu tarafından pazarlıkta kullanılan geleneksel hiledir. Ve Türkler, her zaman pazarlığın sonunda boyun eğmişlerdir. Telgraflar görüşmelerin, Müttefiklerin en önemli noktalara ilişkin önerilerinin kabul edildiğini ve geri kalanlarda da çözüme sorunsuz bir şekilde ulaşılabileceğinden bahsediyordu. Ama şimdi oldukça farklı bir hikâye anlatıyorlar. Konferansın herhangi bir meyve vermeden beş hafta geçirdiğini biliyoruz. Görüşülen her konuda anlaşma yerine çıkmaza varıldı. İsmet Paşa'nın belirsiz ifadelerinin açıklaması, Müttefik önerilerini gayri resmi olarak onaylaması ve gerekli yetki verilirse kabul edebileceği olabilir. İsmet Paşa Ankara Hükümeti'nin verdiği talimatların dışına çıkamıyor. Birkaç gün önce Ankara'yı eğer savaştan kaçınılıyorsa kendisine verilen talimatların güncellenmesinin ve daha çok inisiyatif verilmesinin gerekli olduğu konusunda bilgilendirdi. Şu anda Boğazlar sorunu gerilemiş, Musul meselesi ön plandadır. Musul, tartışılan bölgenin en büyük yerleşim yeri ve Bağdat'ın kuzeyindedir. Bağdat demiryolu Musul'dan geçmektedir ve büyük petrol rezervine sahip olması Türkiye'de onu geri alma isteği uyandırmaktadır. Musul İngiliz mandasıdır. Lord Curzon'a göre burası Anadolu'nun bir parçası değil coğrafi ve ekonomik olarak İngiliz mandasının kuzey parçasıdır. Maksat nihayetinde burayı Irak krallığına dahil etmekti. Ve İngiltere, Kemalistlere teslim ederse, Irak'ın güvenini sarsmış olacaktı. Ankara Hükümeti'nin, Rusya'nın manevi ve maddi desteğini alarak Müttefiklerin önerilerine karşı direncini arttığından şüphe edilemez. Sonunda bu tarihi düşmanları bir araya getiren tuhaf bir ortaklıktır. Nesiller boyunca Rusya Türkiye'nin baş düşmanı olmuştur. Her zaman sıcak denizlere inme hayali ve gözü İstanbul'da olmuştur. Ve onun bu amaçları sadece Batı Güçlerinin müdahalesiyle engellenebilmiştir. Rusya, Osmanlı Devleti'nden ayrılmış olan Balkan Devletlerinin hamisi olmuştur ve Osmanlı ile uyumsuzluklarını güçlendirmiştir. Fakat şimdi Çiçerin, Türkiye Büyük Savaşa girdiğinde İstanbul'un Rusya'ya verilmesi konusu ortaya çıkmasına rağmen, Bolşevik Hükümeti'nin bu yöndeki tüm hırslarından vazgeçtiğini ilan ediyor. Rusya Lozan'da Türkiye'nin sözcüsü gibi davranıyor. Rus altınları, silahları ve subayları Türk Ordusu'nun yeniden organize olmasına yardım ediyor. Ankara'nın derin bir Rus etkisinde olduğunu hepimiz kabul etmeliyiz. Şu ana kadar Ankara ve Rus Hükümetleri birçok Müttefiklik anlaşması da yaptı zaten. Kemal Paşa'ya, Bolşevizm'e ya da Rusya'ya Türkiye'ye yönelik herhangi bir sempatiyle karşılık vermemize gerek yok. Bu garip arkadaşlığın üyelerinin birbirlerini ezmek için kendi baltaları var. Fakat ne olursa olsun ortaklık tehlikeli olasılıklar içeriyor. Çünkü Rus yardımına güvenerek Kemal Paşa Müttefiklere meydan okumakta ısrar edebilir. Ancak bir husus onu durdurmalıdır. Müttefiklerin İstanbul gibi bir rehinesi var. Savaş gemilerinin namluları şehre dönük. Türkiye bir sorun çıkarırsa, müttefikler cevap vermek için hiçbir kayıp yaşamazlar.”²⁷⁶

Görüldüğü üzere köşe yazısında, konferansta Musul sorunu gündeme gelene kadar her şeyin yolunda gittiği, barış umudunun çok yüksek olduğu fakat Musul meselesi konuşulmaya

²⁷⁶ The Sydney Morning Herald (3 Ocak 1923). Near East. s.10.

başlanınca işlerin değiştiğini belirtiyor. Musul'un İngilizler için öneminden bahsederek asla Türklere verilemeyeceğini ifade ediyor. Arkasından Türk-Rus ilişkilerinin Kurtuluş Savaşı'ndan itibaren geliştiğini belki Mustafa Kemal'in bu destek ile tekrar savaşı göze alabileceğinden bahsediyor. Fakat yazının sonunda İstanbul'u hatırlatarak, başkentin hala Müttefikler elinde ve istedikleri zaman toplarıyla yok edecek güçte olduklarını ifade ediyor. Bir anlamda **“Musul’u isterken İstanbul’dan olmayın”** mesajını vererek, Türklere tehdit ve gözdağı veriyordu.

Henüz Musul meselesi resmi olarak Konferansın gündemine gelmese de ocak ayında hemen hemen her gün konuyla ilgili Avustralya basınında haberler görülüyordu. 4 Ocak tarihli haberde, Ankara Savaş Komiseri Kazım Paşa'nın ordunun tüm Türk taleplerini yerine getirmeye hazır olduğunu söylediği yer aldı.²⁷⁷ Lozan'dan gelen habere göre ise Curzon'un İsmet Paşa'ya yaptığı Musul görüşmelerinin barış imzalandıktan sonra İngiliz ve Türkler arasında görüşülmek üzere ertelenmesi teklifinin Fransa tarafından olumlu karşılandığı fakat Türklerin görüşmenin Lozan'da sonuca bağlanmasını istediği yer aldı.²⁷⁸ İngilizlerin Musul görüşmelerini konferanstan ayırıp daha sonra ikili görüşmeler, burada da sonuç alınamazsa Milletler Cemiyetinde çözüme kavuşturmak istemelerinin nedeni, eğer konferansta diğer tüm konularda çözüm sağlanır da sadece Musul sorununda anlaşma sağlanamazsa dünya kamuoyunda kendi çıkarları için anlaşmayı kabul etmeyerek barışı engelleyen ülke konumuna düşmemek çabasıydı. Kesinlikle zengin petrolle sahip bu bölgeyi kaybetmek istemiyordu ama konferansta çözülemeyen sadece bu konu kalırsa geri adım atmak zorunda kalabileceğinden korkuyordu.

İngilizler bir yandan Musul görüşmelerini konferanstan ayırmaya çalışırken, Türklerin bunu kabul etmeyip de bölgede bir plebisite gidilmesi durumunda seçimi kaybetmemek için bölgedeki Türk ve Kürt nüfusu korkutmak, sindirmek için askeri tedbirler almaya da başladı. Bazen de bu baskıya karşı bölgedeki bazı silahlı grupların sabotajlarıyla karşılaşılıyordu. Bu sabotajlardan biri Avustralya basınına, Musul'da uçak hangarlarının yakıldığı şeklinde yansımış akabinde İngilizlerin olayı yalanladığına ve bunun Lozan Konferansını etkilemek için yapılmış asılsız iddialar olduğuna yer verildi.²⁷⁹

²⁷⁷ The Argus (4 Ocak 1923). *Army Declared Ready*. s.9; The Sydney Morning Herald (4 Ocak 1923). *Turkish Army*. s.9; The Telegraph (3 Ocak 1923). *Turkish Army Prepared*. s.2, 6.

²⁷⁸ The Age (4 Ocak 1923). *The Future of Mosul*. s.9; The Advertiser (4 Ocak 1923). *Problem of Mosul*. s.7; The Telegraph (3 Ocak 1923). *Disposition of Mosul*. s.2, 6.

²⁷⁹ The Telegraph (4 Ocak 1923). *Hangars at Mosul*. s.6; The West Australian (4 Ocak 1923). *A Report Denied*. s.7. The Sun (4 Ocak 1923). *Only A Turkish Tale*. s.1.

İngilizlerin bir diğer korkusu ise Hindistan'daki Müslümanların Anadolu hareketinden güç alarak 150 yıldır elinde bulundurduğu bu muazzam zengin topraklarda bir direnişin uyanmasıydı. Dolayısıyla Lozan'da İngiltere'nin istediklerini alması bir anlamda hakimiyetini kurduğu dünyanın dört bir tarafında bulunan ülkelerde itibar ve güç tazelemesi demekti. Bu korkularının yersiz olmadığı Avustralya basınına yansıyan haberlerde görülüyordu. Hintlilerin Lozan'dan gelen olumsuz haberlerin Gaya'da gerçekleşen radikallerin konferansında büyük bir heyecan yarattığı ve Türklere sempati duyan pek çok ateşli konuşma yapıldığı, sivil itaatsizliğin Hilafet taleplerine ulaşmanın en iyi yol olduğu ve Hint Müslümanlarını, Türklere karşı dizilmiş tüm güçlere karşı çıkmaya çağıran bir kararın kabul edildiği belirtildi.²⁸⁰

Musul sorununda Lord Curzon ile İsmet Paşa'nın hala bir uzlaşma sağlayamaması üzerine 10 Ocak tarihli Avustralya basınında, İstanbul'daki gazetelerin eski Londra Büyükelçisi Reşat Paşa'ya, Musul sorununu doğrudan Mr. Bonar Law ile müzakere etme görevi verileceğinin yazdığı ifade edildi.²⁸¹

15 Ocak 1923 tarihinde "Filistin Kralı" başlığıyla Avustralya basınında yer alan haberde ise, Lozan'da Hicaz Kralının oğlu Emir Abdullah'ın Filistin Kralı olacağının konuşulduğu, Abdullah'ın Musul ile ilgili sorunun kısa süre içinde çözülmesini beklediği ve Arap topraklarının Mezopotamya'ya (Irak), Türk ve Kürt topraklarının Türkiye'ye bağlanmasını önerdiği belirtiliyordu.²⁸²

17 Ocak 1923 tarihli The Advertiser gazetesinde "Musul'da İsyan" başlığıyla Ankara kaynaklı bir habere yer verilmişti. Habere göre, İngiliz uçakları Erbil bölgesini bombalayarak İnsanlara ve ekinlere zarar vermişti.²⁸³ İngiliz dominyonu olan bir ülkede o dönem nadir de olsa İngilizlerin yaptığı zulüm ve sindirme politikasına dair böyle bir haberin yer alması çok önemli ve ilgi çekicidir.

²⁸⁰ The Mercury (4 Ocak 1923). *Sympathy With The Turks*. s.5; The Sun (3 Ocak 1923). *Indian Mahometans Decide*. s.1.

²⁸¹ The Argus (10 Ocak 1923). *Near East Situation*. s.11; The Age (10 Ocak 1923). *Near East Situation*. s.10; The Sydney Morning Herald (10 Ocak 1923). *Breach of Armistice*. s.13; The Daily Telegraph (10 Ocak 1923). *Wise Precaution*. s.9; The Advertiser (10 Ocak 1923). *The Mosul Problem*. s.9; The Telegraph (10 Ocak 1923). *Mosul Question*, s.2; The West Australian (10 Ocak 1923). *Mosul Question*, s.7; The Mercury (10 Ocak 1923). *The Mosul Question*. s.7.

²⁸² The Argus (15 Ocak 1923). *King of Palestine*. s.9; The Age (15 Ocak 1923). *King of Palestine*. s.9; The Sydney Morning Herald (15 Ocak 1923). *Mosul Question*. s.9; The Advertiser (15 Ocak 1923). *Mesopotamia*. s.9; The West Australian (15 Ocak 1923). *A King of Palestine*. s.9; The Mercury (15 Ocak 1923). *Future of Palestine*. s.5.

²⁸³ The Advertiser (17 Ocak 1923). *Revolt at Mosul*. s.10.

Bugüne kadar basında yer alan haberlerin hepsi Musul meselesiyle ilgili ikili özel görüşmeler sonucunda yapılan haberlerdi. İkili görüşmelerin bir sonuç vermemesi üzerine Lord Curzon diğer Müttefik ülkelerin desteğini sağlamak, İsmet Paşa ve Türk heyeti üzerinde daha yüksek baskı kurmak için sorunu 23 Ocak 1923 tarihinde komisyonun gündemine getirdi. Oturumda neler yaşandığı 25 Ocak tarihli Avustralya basınında yer aldı. Haber şöyleydi;

“Yakın Doğu, Musul’un Geleceği, İngiliz Önerisi Türkler Tarafından Reddedildi
Müttefik Konferansı’nun birinci alt komisyonu bugün Musul sorunuyla meşgul oldu. Türkler tüm vilayetin talebi olan iddialarını yineledi. İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon uzun konuşmasının ardından Mezopotamya (Irak) ile Türkiye arasındaki sınıra Milletler Cemiyetinde karar verilmesini önerdi. İngiliz Hükümeti’nin, Cemiyetin kararına uymaktan memnun olacağını söyledi. İngiltere üç taahhüt altındaydı. İlk Araplara bir daha Türklerin boyunduruğunda olmayacaksınız sözü, ikincisi Irak Kralı Faysal, üçüncüsü Milletler Cemiyeti. Ayrıca Lord Curzon; ‘Musul kendi insanların elindedir. Orası İngiliz askerlerinin bir garnizonu değil, kendi halkınıdır. Bölgenin güneyi Bağdat’tan sadece 60 mil uzaklıktadır. Musul’da Türk Ordusu var olursa, Bağdat bu ordunun insafına kalmış olacaktır. Kıtıkla zayıflatılabilir, böylece bir Arap krallığını imkânsız kılar. Petrolün benim argümanımla bir ilgisi yok. Petrol hakkında hiçbir şey bilmiyorum. Ben hiç petrol patronları ile pazarlık etmedim. Buradaki herkes aynı şeyi söyleyemez’²⁸⁴ sözlerini eklemiştir.
M. Bompert, “Fransa Lord Curzon’un önerisini oldukça cömert buldu” dedi. Signor Garroni, “İtalya, bu öneriyi destekler ve Türkiye’nin kabul etmesini önerir” demiştir. Türk delegasyon başkanı İsmet Paşa bu öneriye akşam cevap vereceğini açıklamıştır. Sonradan İsmet Paşa yaptığı açıklamada Türk delege heyetinin Lord Curzon’un önerisini reddettiğini açıklamıştır.
Netice olarak Lord Curzon, İsmet Paşa’yı net ifadelerle uyardı. Milletler Cemiyeti aracılığıyla barışın reddedilmesinin, Cemiyetin bütün üye ülkeleri tarafından olumsuz karşılanacağını söyledi. Türkiye, konuyu Cemiyet konseyine bildirmeyi reddederse, tüm Cemiyet tarafından yaptırımlar uygulanacaktır. Lord Curzon, ‘Burada barış yapmak için varım savaşa değil. Bu yüzden savaşa sebep olacak şartlara dayanmıyorum. Teklifin reddedilmesi Musul’u tehlikeye sokacak ve savaşı muhtemel kılacaktır. Eğer Türkiye teklifi reddetmede ısrar ederse, o zaman Milletler Cemiyetinin 11. Maddesini devreye sokarak, savaş tehlikesi yüzünden harekete geçmelerini sağlayacağım’ demiştir.
İsmet Paşa cevaben, İngilizlerin ifade ettiği gerçeklerle açıkça çeliştiğini, Musul’un Mezopotamya’nın değil Anadolu’nun bir parçası olduğunu ifade etti. Ayrıca, “Musul’un ticari bağlantısı Ortadoğu’dur, İran Körfezi değil. İngilizler Mondros Ateşkes anlaşmasından sonra Musul’u işgal ettiler ve mandater olarak ellerinde tutuyorlar bu yasal olmayan durumu Türkiye asla kabul etmiyor” dedi. Yabancı kontrolünden kurtulması ve Türkiye’ye verilmesi gerektiğini ifade etti. İngilizlerin korumasının bölgenin siyasi ve ekonomik olarak emilimi için sadece bir örtü olduğunu söyledi ve bölgede plebisit yapılması için bastırdı.
Türk delegelere Musul ile ilgili Türk iddialarının neden kabul edilemez olduğunu, teknik, stratejik, ekonomik ve politik sebepleri ile dile getiren bir nota birkaç hafta önce İngilizler tarafından verilmişti. Musul’un sahibinin Irak Kralı Faysal olduğu, İngiltere’nin herhangi bir toprağa buna Musul da dahil, el koyma niyeti olmadığı söylenmişti. Türkiye sadece sınırın düzenlenmesi için isteklidir. Lord Curzon bölgenin Irak içinde kalmasının oradaki nüfusa da faydalı olduğunu söyledi ve bölgenin Türkiye’ye dahil edilmesini kesinlikle reddetti. İngiliz notasına cevaben Türkiye Musul’un kendilerine bırakılmasında ısrar ettiler.”²⁸⁵

²⁸⁴ Lord Curzon’un “Ben hiç petrol patronları ile pazarlık etmedim. Buradaki herkes aynı şeyi söyleyemez” ifadesi İsmet Paşa’ya duyduğu kızgınlıktandı. İsmet Paşa, Lord Curzon ile ikili görüşmelerden sonuç alamayacağını anlayınca Lozan’da bulunan ekibinden bir heyet oluşturarak Londra’ya, doğrudan Başbakan Bonar Law ve Musul’da çıkarları olan petrol şirketi sahipleriyle görüşmek üzere göndermişti. Fakat heyet, başbakanın “bu konuda Lozan’da bulunan Lord Curzon sorumludur. Onun dışında kimsenin yetkisi yoktur” cevabını alarak eli boş dönmüştür.

²⁸⁵ The Argus (25 Ocak 1923). *Future of Mosul*. s.7; The Age (25 Ocak 1923). *The Future of Mosul*. s.9; The Daily Telegraph (25 Ocak 1923). *Turk’s Reject*. s.5; The Advertiser (25 Ocak 1923). *The Future of Mosul*. s.11; The

Bu yedi gazetenin aksine The Sydney Morning Herald gazetesinde “Lozan’da” başlığıyla konferansın barışla sonuçlanabileceğine dair ümit verici kısa bir haber yer alıyordu. Haberde, “Lozan’dan gelen haberlere göre Musul yüzünden bir kopma olmayacak. İngiltere Musul’un yer almadığı bir anlaşmaya imza koymayacak ve barış anlaşmasının imzalanması için hala ortak paydada buluşma ümitlerini koruyor” denmişti.²⁸⁶

Musul meselesiyle ilgili ilk dönem görüşmelerinde Avustralya basınına yansıyan son haber konferansın kesilmesinden üç gün önce yer almıştı. Haber Lord Balfour’un²⁸⁷ Milletler Cemiyeti Konseyine yaptığı açıklamaları içeriyordu. Türkiye Musul’la ilgili teklifleri kabul etmediği takdirde konunun Milletler Cemiyetine gelmesi gerektiğini ve Cemiyetin mesele üzerine adil karar vereceğinden kimsenin şüphesi olmaması gerektiğini aksi durumun dünya barışını tehdit edeceğini ifade ediyordu.²⁸⁸

Balfour’un bu açıklamalarından da anlaşılacağı üzere Lozan görüşmelerinin birinci döneminde üzerinde anlaşma sağlanamayan konular sonraya bırakılıyor, fakat nedense Musul meselesi bir oldubittiye getirilerek Milletler Cemiyetine havale edilmek isteniyordu. Milletler Cemiyeti’nin yedi üyesi İngiltere ve onun dominyonlarıydı. Buradan İngiltere aleyhine bir

Telegraph (24 Ocak 1923). *The Mosul Question*. s.14, (25 Ocak 1923). *Future of Mosul*. s.6; The West Australian (25 Ocak 1923). *Mosul Question*. s.7; The Mercury (25 Ocak 1923). *Turks Reject British Proposal*. s.5.

²⁸⁶ The Sydney Morning Herald (25 Ocak 1923). *At Lausanne*. s.9.

²⁸⁷ Arthur James Balfour (1848-1930), 1891-1895 hazine bakanı, 1902-1905 başbakanlık yaptı. 1916-1919 yılları arasında Dışişleri Bakanlığı görevini yürüttü. 1919-1922 ve 1925-1929 yıllarında Lordlar Kamarası Başkanlığı yaptı.

²⁸⁸ Musul Sorunu, Milletler Cemiyeti, Lord Balfour’un İtirazı

Balfour Kontu, Musul meselesine istinaden Milletler Cemiyeti konseyine yaptığı konuşmada, Türklerin Lozan görüşmelerinde Musul ile ilgili teklifleri kabul etmemesi durumunda konunun Milletler Cemiyetine geleceğini ve savaş hazırlıklarının başlayacağını ima etti. İngiltere’nin sadece o bölgenin mandateri olduğu için bu yetkisine uygun hareket ettiğini söyledi. Türklerin, Lord Curzon’un Milletler Cemiyeti’nin manda altındaki bölgenin sınırları konusunda hakemlik etmesi önerisini kabul etmemesine hayıflandı. Konuyla başa çıkmanın en adil yönteminin bu olduğunu ve nihayetinde kabul edileceğini umuyordu. İngiltere, ulusların barışını koruyan Milletler Cemiyeti sözleşmesinin 11. Maddesinin uygulanması çağrısı yapmıştı.

Balfour Kontu, devam ederek, Dünya barışının tehdit edilmeyeceğini, aksi takdirde gerekli tedbirlerin alınması gerektiğini söyledi. Irak sınırında bir tehdit, tehlike ve saldırı olmazsa buna en çok İngiltere sevinir. Türkiye Cemiyetin bir üyesi olmamasına rağmen hoş karşılanarak tartışmalara eşit şart ve statüde katılabilir.

M. Viviani (Fransa), Cemiyet üyesi olsun ya da olmasın hiçbir gücün konseyde adaletsizlik olacağına dair korku yaşamaması gerektiğini söyledi. Konsey Lord Curzon’un temyiz başvurusunu not etmişti, ancak barış tehlikeye girene kadar harekete geçmeyecekti.

Irak Hükümeti de Türkiye’nin Musul ile ilgili taleplerine karşı Irak’ın toprak bütünlüğünün korunması ile ilgili başvuruda bulundu. Ayrıca Irak Hükümeti haklarını ve orijinal sınırlarını koruyacağını kesin bir dille açıkladı.

The Argus (1 Şubat 1923). *Lord Balfour Appeal*. s.9; The Age (1 Şubat 1923). *Appeal by Iraq Government*. s.9; The Sydney Morning Herald (1 Şubat 1923). *League of Nations*. s.9; The Daily Telegraph (1 Şubat 1923). *Frontier Questions*. s.5; The Advertiser (1 Şubat 1923). *Future of Mosul*. s.9; The Telegraph (1 Şubat 1923). *Invoking League's Aid*. s.6; The West Australian (1 Şubat 1923). *Mosul Problem*. s.7; The Mercury (1 Şubat 1923). *Appeal to League Of Nations*. s.7.

kararın çıkması imkansızdı. Balfour'un, Cemiyetin mesele üzerine adil karar vereceğinden kimsenin şüphesi olmaması gerektiği yönündeki sözleri ise klasik bir İngiliz oyalama taktiği idi.

Türk Heyeti Musul meselesini Misak-ı Millîye dayandırmıştı. Musul'un Anadolu'nun bir parçası olduğunu, Türklerin ve Kürtlerin kardeş olduklarını ve beraber yaşamak istediklerini, meselenin petrol meselesi değil vatan meselesi olduğunu sürekli savunmuşlardı. Gerekirse Musul'da plebisit yapılmasını teklif etmişlerdi. Lord Curzon ise bütün bu iddialara karşı çıkmış, Musul'un Irak'a verilmesi gerektiğini dile getirmiş, gerekirse konunun hakeme (Milletler Cemiyeti) götürülmesini 23 Ocak'ta yapılan ilk resmi görüşmenin ardından 24 Ocak'ta gündeme getirmiş ve diğer Müttefikler tarafından destek görmüştü. Ardından Lord Curzon Milletler Cemiyeti'nin 11. Maddesine dayanarak Türkiye'nin Dünya barışını tehdit ettiğini, bu meselede Cemiyetin hakemlik yapmasını teklif etmişti. İsmet Paşa, 4 Şubat 1923 tarihinde Türk Heyetine verilecek olan anlaşma taslağında Fransız ve İtalyan delegelerin ısrarıyla "Musul meselesi"²⁸⁹, Türkiye ve İngiltere arasında anlaşmadan bağımsız olarak görüşülecektir" ifadesine razı oldu.²⁹⁰

2.2.9. Anzak Mezarlıkları Meselesi

Anzak mezarlıkları konusu Avustralya kamuoyu için en hassas konuların başında geliyordu. Konferansta bu konuyla ilgili yer alan tüm haberler eksiksiz olarak Avustralya basınında yer aldı. Mezarlıklarla ilgili Müttefiklerin talebi Gelibolu'da kendi askerlerine ait mezarlıkların mülkiyetini, Arı burnu savaş alanının mezarlık gibi kendilerine tahsisi ve burada mezarlıkların güvenliği için bir müfreze bulundurmaktı. Türk heyeti ise bu talebe karşılık olarak yabancı asker bulundurulmasına ve mezarlıkların bulunduğu toprakların mülkiyetinin devrine karşıydı.²⁹¹

Müttefiklerin komisyonda mezarlıklarla ilgili talepleri Avustralya basınında ilk olarak 11 Aralık 1922 tarihinde yer almıştı. "Gelibolu Mezarlıklarının Mülkiyeti" başlığıyla yer alan haberde, Lord Curzon Gelibolu yarımadasındaki Müttefik mezarlıklarının, Müttefiklerin mülkiyetine devredilmesi gerektiğini, Sevr Antlaşması'nda tanımlanan mülkiyet şeklinin amaçlandığını dile getirdiği yer aldı. Haberin devamında Türk Heyetinin Ankara Hükümeti'nden

²⁸⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. M.K. Öke (1992). *Belgelerle Türk-İngiliz İlişkilerinde Musul ve Kürdistan Sorunu 1918-1926*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara; A. Aydın (1995). *Musul Meselesi 1900-1926*. Turan Yayınları, İstanbul.

²⁹⁰ T. Saygı, **agm**, s.161-162.

²⁹¹ A. U. Özdemir, **agm**, s.178,189.

Türkiye'nin Gelibolu'yu sürpriz bir saldırıya karşı takviye ve güçlendirme talep ettiği ifade edilmişti.²⁹²

11 Aralık tarihinden sonra mezarlıklar meselesi Avustralya basınına ocak ayının sonunda yansıdı. Konuyla ilgili ilk haber 26 Ocak 1923 tarihinde “Gelibolu Mezarlıkları Tehdit edildi” başlığıyla yer aldı. Türklerin Gelibolu'daki Anzak mezarlıklarının kazılması ve küçültülmesi yönünde korkunç bir talepte bulunduğu, Lord Curzon'un ise bu talebi sert bir dille reddettiği ifade ediliyordu.²⁹³

27 Ocak tarihli Avustralya basınında Anzak mezarlıkları konusunda Lord Curzon'un Türklere sergilediği sert tavır övülüyordu. Ardından İmparatorluk savaş mezarlıkları komisyon başkan yardımcısının Gelibolu mezarlıkları ile ilgili açıklamalarına yer verilmişti. Haber şöyleydi:

“Geliboludaki Mezarlıklar, Türk Önerisi, Girişime Kesinlikle Karşı Çıkıldı
İmparatorluk savaş mezarlıklar komisyonu başkan yardımcısı Tümgeneral Sir Fabian Ware, Türklerin Gelibolu'daki mezarlarla ilgili tutumuna ilişkin olarak Sir James Allen ve Sir Joseph Cook ile yakın temas halinde olduğu konusunda Avustralya Basın Derneğini bilgilendirdi. Marquis Curzon'un Lozan'daki tutumu en önemlisiydi ve Sevr antlaşmasının Gelibolu mezarlarıyla ilgili herhangi bir cümlesinden bile ödün vermeyi düşünmedi.

Sir Fabian Ware, “Albay Hughes yönetimindeki Gelibolu'daki Mezarlıklar Komisyonu personelinin her yerde olduğu gibi tamamen sivillerden oluşan bir örgüt olduğu açıkça belirtmeli” dedi. Her savaş alanında komisyon, sıhhi nedenler dışında kesinlikle mezarların hareketini reddetti.

Sir Joseph Cook, Avustralya Basın Birliği'ne mezarlıklarla ilgili tartışmaları büyük ilgiyle takip ettiğini bildirdi. Konu ayrıca tüm Dominyonların temsil edildiği Mezarlıklar Komisyonu'nun sürekli ilgisini çekiyor. O kutsal zemini korumak için her türlü insan çabası harcanıyor. Bu konuda Marquis Curzon ve Sir Fabian Ware ellerinden gelenin en iyisini yapıyorlar.”²⁹⁴

29 Ocak 1923 tarihinde Avustralya basını mezarlıklarla ilgili görüşmelerde, Müttefiklerin müfreze bulundurmak, mezarlıkların olduğu toprakların ve Arı burnunun mülkiyetini istemesi üzerine İsmet Paşa'nın “o bölgeyi stratejik hedefleriniz için kullanabilirsiniz” sözü eleştirilmişti.

²⁹² The Argus (11 Aralık 1922). *Ownership of Gallipoli Cemeteries*. s.9; The Sydney Morning Herald (11 Aralık 1922). *Allied Cemeteries*. s. 9; The Daily Telegraph (11 Aralık 1922). *Gallipoli Fortifications*. s.5; The Advertiser (11 Aralık 1922). *Gallipoli Cemeteries*. s.11; The West Australian (11 Aralık 1922). *Gallipoli Graves*. s.7; The Mercury (11 Aralık 1922). *Prospect of An Agreement*. s.7.

²⁹³ The Argus (26 Ocak 1923). *Gallipoli Cemeteries Threatened*. s.9; The Age (26 Ocak 1923). *Graves on Gallipoli*. s.9; The Sydney Morning Herald (26 Ocak 1923). *Anzac Graves*. s.7; The Daily Telegraph (26 Ocak 1923). *Anzac Graves*, s.5; The Advertiser (26 Ocak 1923). *The Gallipoli Graves*. s.11; The Telegraph (26 Ocak 1923). *Gallipoli Graves*. s.6; The Mercury (26 Ocak 1923). *Plain Talk to The Turks*. s.7; The Sun (21 Ocak 1923). *Gallipoli Graves*. s.1.

²⁹⁴ The Argus (27 Ocak 1923). *Graves on Gallipoli*. s.15; The Age (27 Ocak 1923). *Graves on Gallipoli*. s.15; The Sydney Morning Herald (27 Ocak 1923). *Gallipoli*. s.11; The Daily Telegraph (27 Ocak 1923). *Sacred Ground*. s.6; The Advertiser (27 Ocak 1923). *The Gallipoli Graves*. s.11; The West Australian (27 Ocak 1923). *Gallipoli Graves Question*. s.9; The Mercury (27 Ocak 1923). *Dispute Over Frontiers*. s.7; The Sun (23 Ocak 1923). *Anzac Cemetery*. s.1, (24 Ocak 1923). *Every Anzac Grave*. s.1.

Lord Curzon'un İsmet Paşa'yı kastederek "insanlık ve onurun temel görevlerini yerine getirme fırsatını henüz anlayamadığı için üzgünüm" sözlerinin Avustralya kamuoyunda büyük takdir topladığı ifade edilmişti.²⁹⁵

Curzon, İsmet Paşa'ya "insanlık ve onurun temel görevlerini yerine getirme fırsatını henüz anlayamadığı için üzgünüm" demiş olsa da İsmet Paşa bir asker olarak mezarlıkların olduğu bölgeye ve Arı burnuna askeri stratejik açıdan bakıyordu. Birinci Dünya Savaşında İngiliz Orduları buradan çıkarma yapmıştı. Bu bölgenin mülkiyeti Müttefiklere verilirse ileride yeniden çıkarma yapmayacaklarının garantisini kim verebilirdi. Evet, konferans esnasında bu sözü Curzon veriyor, konunun sadece insani olduğunu beyan ediyordu. Fakat İngilizler bugüne kadar Türklere verdikleri hangi sözleri, özellikle savaş ihtimali olduğunda yerine getirmişlerdi. 30 Ocak tarihli Avustralya basını da mezarlıklar bölgesiyle ilgili İsmet Paşa'nın kaygılarını sütunlarına taşımıştı.

"Anzak Mezarlıkları

*İsmet Paşa Gelibolu'daki Anzak Mezarlıkları ile ilgili Lord Curzon'a cevaben, "bahsettiğimiz alan Ouchy (Uşi) kasabası (Lozan yakınlarında bulunan Cenova Nehri kıyısında) kadar bir alandır. Türkiye Anzak Mezarlıkları ile ilgili korunacağına dair güvence vermeye hazır sadece bölgenin kontrolünün kendinde olmasını istiyor. Anzak Koyu daha önce askerlerin çıkarma yapması için kullanıldı, ileride de aynı amaç için kullanılabilir dedi."*²⁹⁶

Konferansın ilk döneminde mezarlıklarla ilgili son haber ise Türkleri mezarlara olan saygıları konusunda öven bir haberdir. Haberde Mezopotamya'da Türklerle savaşan ve Kut'ul Amare'de esir düşen Tümgeneral Sir Charles Townshend'in Westminster Gazette ile yaptığı röportaja yer veriliyordu. Röportajda Townshend, Gelibolu mezarları üzerindeki ajitasyonu İngiliz halkını heyecanlandırmak için değersiz bir çaba olarak tanımlıyordu. Lord Curzon'un ise Türklerin mezarlıklarla ilgili düşüncelerini bilmediğini iddia ediyordu. Hatta bunu, İstanbul'un karşısında, Haydar Paşa'da Kırım Savaşı ölülerinin bulunduğu İngiliz mezarlığının Büyük Savaş'ın sonlarına kadar Türkler tarafından çok iyi korunduğu şeklinde örnekle dile

²⁹⁵ The Age (29 Ocak 1923). *Graves on Gallipoli*. s.8; The Sydney Morning Herald (29 Ocak 1923). *Izmet and Honour*. s.9; The Daily Telegraph (29 Ocak 1923). *Anzac Graves*. s.5; The Advertiser (29 Ocak 1923). *Gallipoli Cemeteries*. s.9; The Telegraph (29 Ocak 1923). *War Graves Situation*. s.4; The Mercury (29 Ocak 1923). *Turks Refuse to Forego Control*. s.5; The Sun (27 Ocak 1923). *Graves to Be Preserved*. s.3.

²⁹⁶ The Argus (30 Ocak 1923). *Anzac Cemeteries*. s.9; The Age (30 Ocak 1923). *Gallipoli Cemeteries*. s.7; The Sydney Morning Herald (30 Ocak 1923). *The Graves At Gallipoli*. s.9; The Daily Telegraph (30 Ocak 1923). *The Gallipoli Cemeteries*. s.5; The Advertiser. (30 Ocak 1923). *The Gallipoli Graves*. s.9; The Telegraph (29 Ocak 1923). *War Graves Situation*. s.2; The West Australian (30 Ocak 1923). *Gallipoli Cemeteries*. s.7; The Mercury (30 Ocak 1923). *Gallipoli Cemeteries*. s.7; The Sun (28 Ocak 1923). *Gallipoli Dead*. s.1, (29 Ocak 1923). *Gallipoli's Dead*. s.1, (30 Ocak 1923). *Within Five Hours*. s.1.

getirmekteydi.²⁹⁷ Kut'ul Amare'de esir düştükten sonra Türkleri tanıyan General Townshend'in tespitleri çok önemliydi. Konferansta elini güçlendirmek ve Türk heyetini sıkıştırmak için Batı kamuoyunun hassas olduğu her konuyu kullanan Lord Curzon'a kendi ülkesinden önemli görevler yapmış bir generalin cevabı konferansın dağılma sürecine girdiği o günlerde çok değerliydi.

Avustralya'yı doğrudan ilgilendiren hatta savaşı göze alabilecekleri bu manevi konuda ilk dönem çözüm sağlanamadı. Meselenin çözümü ikinci dönem görüşmelere kalan hususlardan biri oldu.

2.3. I. Dönem Lozan Görüşmelerinin Sonlanma Süreci

20 Kasım 1922 tarihinden bu yana devam eden görüşmeler sonucunda kapitülasyonlar, Trakya sınırı, iktisadi ve mali konular ve Musul sorunu başta olmak üzere birçok konu çözüm bekliyordu. 27 Ocak 1923 tarihinde resmi görüşmeler sona erdi.²⁹⁸ Fransa delegesi Bompard İsmet Paşa'yı ziyaret ederek, konferansın başarısız olduğunu ve Müttefiklerin gayri resmi olarak 29 Ocak'ta, resmen de 31 Ocak'ta bir anlaşma taslağını sunacaklarını bildirdi. Eğer anlaşma taslağı Türkler tarafından reddedilirse konferans askıya alınacaktı. Ancak Türk heyeti danışmak için Ankara'ya giderse, bu bir erteleme olarak algılanacak ve görüşmelere bir iki ay içinde tekrar başlanacaktı.²⁹⁹

İsmet Paşa da 25 Ocak-4 Şubat tarihleri arasında Ankara'ya gönderdiği raporlarda durumun genel gidişatı hakkında Başbakanlığa ve Mustafa Kemal Paşa'ya bilgi verdi. İzlenecek olan yol hakkında talimat verilmesini istedi. Ayrıca İngiliz Gizli Servisi'nin Meclisin gizli oturumlarından haberdar olduğunu bu gibi sızıntılara izin verilmemesini talep etti. İsmet Paşa'ya göre Musul, adli kapitülasyonlar, mali meseleler, Trakya sınırı ve Yunan tamirâtı gibi beş esaslı mesele halledilmeden duruyordu. Boğazlar meselesi ufak düzeltmelerle çözülmüş gibiydi. Fakat Musul meselesinde İngiltere'nin çok katı olduğunu bu konunun ikili görüşmelerle daha sonra

²⁹⁷ The Argus (6 Şubat 1923). *Turks Obstinate*. s.9; The Age (6 Şubat 1923). *Breakdown at Lausanne*. s.9; The Sydney Morning Herald (6 Şubat 1923). *Turks Refuse to Sign*. s.9; The Daily Telegraph (6 Şubat 1923). *Treaty Rejected*. s.5; The Advertiser (6 Şubat 1923). *Turkey Will Not Sign*. s.9; The Telegraph (6 Şubat 1923). *Turks Refuse to Sign, Dramatic Last Hours*. s.2, 6. The West Australian (6 Şubat 1923). *Turks Refuse to Sign*. s.7; The Mercury (6 Şubat 1923). *Turks Refuse to Sign*. s.5; The Northern Standard (6 Şubat 1923). *Turks Requests*. s.3; The Sun (4 Şubat 1923). *Our Dead at Anzac*. s.3, (5 Şubat 1923). *Stubborn Ismet*. s.1, (5 Şubat 1923). *Not Yet Ended*. s.7, (6 Şubat 1923). *Turks May Sign*. s.1.

²⁹⁸ İ. İnönü (1974). *İstiklal Savaşı ve Lozan*. *Belleten Cilt: XXXVIII Sayı: 149*, s.26-27.

²⁹⁹ S. Demirci, *age*, s.138-139.

çözümlelenerek barış anlaşmasından ayrı tutulmasını ve hükümetten yapılacak hareket tarzının bildirilmesini istedi.³⁰⁰

Avustralya basınında konferansın sonlanma süreci ile ilgili ilk haber “Lozan’da” başlığıyla 27 Ocak’ta sütunlara yansımıştı. Habere göre, Müttefik Heyeti 31 Ocak’ta Türklere bir taslak antlaşma sunacak ve 1 Şubat’ta tüm heyetler ülkesine dönecekti. Lozan’da herhangi bir açıklama yapmak için uzman bırakmaya karar verilmişti. Zira Türklerin de İsmet Paşa’nın Ankara Hükümeti’nden aynı gün ayrılmayı talep ettiği belirtilmişti.³⁰¹

Görüşmelerde bugüne kadar geline nokta, yapılan sözleşmeler ve Türklere sunulacak anlaşma metni 1 Şubat 1923 tarihinde Avustralya basınında yer aldı. Haber şöyleydi;

*“Lozan Antlaşması, Taslak Hazırlanıyor, Fransa ve Türkiye, Fransa’nın Tavrı
İlki nüfus değişimi, ikincisi savaş esirleri ve sivil rehineler olmak üzere bugün iki sözleşme imzalandı. İlki, barış anlaşması imzalanınca onun bir parçası olacak. İkincisi antlaşmanın dışındadır ve derhal uygulamaya geçilecek. Yarın yapılacak genel oturumda Müttefikler barış koşullarını sunacak ve Türkler de karşı tekliflerini sunacak. Boğazlar komisyonu perşembe toplanacak. Genel kanı Rusya’nın oturuma katılmayacağı ve anlaşmayı imzalamayacağı yönündedir. Türkiye, Büyük Britanya’nın Kıbrıs ve Mısır’daki statüsünü, aynı zamanda Fransızların Fas ve Tunus’taki çıkarlarını kabul ediyor. Meriç bölgesinde Türkler ve Yunanlar arasında bir tampon devlet kurulacak. Paris’in İngiltere, İtalya ve Ankara Hükümeti’ne resmi olarak yaptığı açıklamaya göre; Fransa, Lozan’da kabul edilen taslak antlaşmanın nihai şartları temsil ettiğini düşünmediğini ve tartışmalı noktalarda bağımsız olarak Ankara Hükümeti ile müzakere etmeye hazır olduğunu açıkladı. Morning Post’un Paris muhabirinin haberine göre, Fransız Notası taslak antlaşmanın şartları üzerinde daha fazla tartışılmayacak nihai bir protokol olmadığını, sadece müzakerelerin mevcut aşamasını belirleyen bir belge olduğunu beyan ettiğini belirtiyor. Fransa, Fransız çıkarlarıyla tutarlı olarak çok fazla taviz vermiştir ve diğer makul tavizleri reddetmeyecektir. Yeterince desteklenirse, uygun olduğu zaman ve yerde müzakerelere devam etmeye hazırdır. Fransız görüşü, Avrupa Lozan’daki konuları hassas bir şekilde ele almazsa yine bir kıvılcımın yakabileceği barut dolu cephaneliktir.”³⁰²*

Bu haber, Lord Curzon’un Türklere karşı her zaman sağlam tutmaya çalıştığı Müttefik cephesinin çatlamaya başladığını görmemiz açısından önemlidir. Müttefikler konferansın başından itibaren her konuda hemfikir değillerdi fakat bunu ne Türklere ne de kamuoyuna hissettirmişlerdi. Ama bu durum artık o kadar kendini göstermişti ki kamuoyundan saklanamaz hale gelmişti ve Avustralya basınına yansımıştı. Fransa heyeti, konferansta kendilerinin çok fazla ödün verdiklerini İngiltere’nin ise kendilerini ilgilendiren konularda (Boğazlar ve Musul) barış

³⁰⁰ A. Coşkun (2019). 1922-1923 Diplomat İnönü Lozan. Kırmızı Yayınevi, s.215-216.

³⁰¹ The Daily Telegraph (27 Ocak 1923). At Lausanne. s.8; The Telegraph (27 Ocak 1923). Lord Curzon Going Home. s.8.

³⁰² The Argus (1 Şubat 1923). Preparing The Draft. s.9; The Age (1 Şubat 1923). The World’s Peace. s.9; The Sydney Morning Herald (1 Şubat 1923). Britain and France. s.9; The Daily Telegraph (1 Şubat 1923). The Peace Treaty. s.5; The Advertiser (1 Şubat 1923). Maintaining Peace. s.9; The Telegraph (31 Ocak 1923). Independent French Action. s.2; The West Australian (1 Şubat 1923). France’s Attitude. s.7; The Mercury (1 Şubat 1923). Peace Terms for Turks. s.7; The Sun (1 Şubat 1923). Peace Treaty Draft. s.1.

adına taviz vermediklerini düşünüyordu. Ayrıca Fransa için Yakın Doğu'daki problemlerden daha kritik, çözmesi gereken Ruhr³⁰³ problemi vardı. Ve Ruhr'da İngiltere'den hiçbir destek görmemişti. Dolayısıyla Türklerle olan problemlerini bir an önce çözmek ve Avrupa'ya yoğunlaşmak istiyordu.

Avustralya basını 2 Şubat'ta Türklere taslak anlaşmanın resmen sunulduğunu duyurdu. Fransa'nın anlaşma kabul edilmezse Türklerle ayrı bir anlaşma yapabileceğine yine sütunlarında yer verdi. Haberin tamamı şöyleydi:

“Anlaşmanın Kaderi, Fransa'nın Kurnazlığı, Cömert İmtiyazlar

Lord Curzon, önerilen anlaşmayı Yakın Doğu Barış Konferansı'na sunarken, Türk heyetinin yardımıyla defalarca incelendiğini, tartışıldığını ve revize edildiğini söyledi. Türkler, dikkate değer olmasa bile, anlaşmanın bir kısmını zaten kabul etmişti. Türk heyetinin şimdi bir sürpriz veya tehditle karşı karşıya olduğunu beyan etmesi mümkün değildi. Müttefikler oybirliğiyle daha fazla toplantıdan daha fazlasının beklenemeyeceği sonucuna vardı ve buna bağlı olarak, onurlu bir barışın olacağı temel koşulları sağlayan bir anlaşma hazırlamışlardı.

Lord Curzon sözlerine anlaşmanın, barışın yeniden tesis edilmesi ve Türk halkının refahını bir arada içeren bir teklif olduğunu ekledi. Ve ‘Anlaşma Ankara ya da sadece Avrupa halklarının değil, tüm dünyadaki kamuoyunun ilgisini çekiyor. Sevr Anlaşması ile şimdiki anlaşma karşılaştırıldığında hiç kimse bu anlaşmada cömert davranılmadığını söyleyemez’ dedi. Konferansın Lozan'da veya başka bir yerde devam etmesine bakılmaksızın, Türklerin düşünmeye zaman ayırmasına itiraz etmedi, ancak daha fazla pazarlık yapmayı kabul etmedi.

Signor Garroni (İtalya) ve M. Bompard (Fransa) Türklere anlaşmayı imzalamalarını şiddetle tavsiye etti.

İsmet Paşa yanıt olarak, Türklerin samimi bir barış arzusunda olduğunu, ancak anlaşmanın hiç tartışılmayan konuları da içerdiğini söyledi. Anlaşmayı değerlendirmek için iki hafta istedi. Ayrıca komisyonların bir hafta içinde yeniden toplanmasını istedi ve bu arada barışı güvence altına almak için her türlü çabanın gösterileceği umudunu dile getirdi.

Lord Curzon Türklere sadece pazar akşamına kadar süre verdi. Çünkü Lozan'dan gelecek hafta ayrılmayı düşünüyor.

Lozan'daki haber merkezinin bildirdiğine göre, İsmet Paşa, azami imtiyazları elde etmek için tüm fırsatları tükettikten sonra anlaşmayı imzalamaya yetkilidir.

Antlaşmanın Kaderi, Fransız Notasının Hikayesi, Londra'dan Teyit Edilmemiş Bilgi

Londra'daki resmi çevreler, Lozan Antlaşması ile ilgili bildirilen Fransız Notaları hakkında bilgi sahibi değil. Nota henüz Londra'ya ulaşmadı.

Bir yetkili, alınan geri bildirimlerin, Türkler anlaşmayı kabul etmeyi reddetmiş olsa bile, Müttefiklerin hiçbirisi tarafından sert bir eylemin tasarlandığını göstermediğini belirtti. Fransızların, İngiliz-Fransız ilişkilerini tehlikeye atmayacaklarına dair her türlü işaret vardı. Fransa'nın ayrı bir anlaşma yapmak istediği sorunu yoktu. İngiltere Lozan'da kalmayı ve tartışmaya devam etmeyi düşünmüyordu. Çünkü bu sadece Türklerin elini güçlendirmeye devam edecek ve onları belirsiz, kararsız cevaplar vermeye teşvik edecekti. Müttefikler, antlaşmanın noktalarını açıklamak için Lozan'da bazı yetkilileri bırakacaklar.

Fransa İçin Durum

Fransızlar, M. Poincare'nin Kemal Paşa ile olan iletişimine İngilizlerin yorumunun tamamen haksız olduğunu savunuyorlar. Poincare, Kemal Paşa'ya sadece, Müttefiklerin Türklere büyük taviz verdiğini ve Müttefik sabrının tükendiğini gösteren taslak anlaşmayı kabul etmeye çağırdıklarını söylüyor. Kemalistler, anlaşmayı ya kabul etmeleri ya da reddetmeleri gerektiğine ve reddetmenin savaş anlamına geldiğine inanarak mesajı yanlış anladılar. Bunun üzerine Hükümet, Kemal Paşa'ya,

³⁰³ Almanya'nın kuzeyinde, zengin kömür ve çelik kaynakları olan bir bölgedir.

anlaşmanın taslak olduğunu bir ultimatolmadığını aksine, Müttefikler itirazları ve hatta karşı teklifleri dikkate almaya istekli olduklarını telgraf çekerek açıkladı. Türkler karar vermek için daha uzun süre isterlerse, Fransız delegeler birkaç gün daha Lozan'da kalabilirler.

Fransız Hükümeti, Lozan'daki İngiliz heyetinin Fransa'ya olan sürpriz tutumunu anlayamıyor. Görüşmelerde Fransa, barış önerilerinin ultimatol olarak görülmemesi gerektiği konusunu sürekli olarak benimseyerek hareket etti.

Basının önemli bir bölümü Fransa'nın Lozan'daki tavrını desteklemese de "Temps" Müttefiklerin ayrı bir barış yapmayı taahhüt etmediğini, çünkü Küçük Asya'daki Yunan-Türk savaşının Büyük Savaş'tan ayrı bir çatışma olduğunu söylüyor.

Paris'teki "Midi" yazarı, bu talihsiz anlaşmanın zaten çok hasta olduğu düşünüldüğünde Fransa'nın bu konuda dar görüşlü olduğunu söyledi.

Petit Parisien, eğer bu durum ortaklığın bittiği anlamına geliyorsa ve Fransa Ruhr'da bu kadar kritik bir konumdayken İngiltere'ye düşman olmanın akıllıca olup olmadığını sorgulamalı?

The Journal Des Debates, Fransa'nın tavrını "Büyük Hata" olarak nitelendiriyor.

Fransa Suçlu

Siyasi gazete Daily Chronicle'nin yazısına göre, "Fransa son anda Lozan Konferansını sabote etmeye çalışıyor. Fransa Ruhr'u işgal etmek için uzun zaman önce kararını verdi. Sonuç olarak, Türkiye'nin de katılmasıyla üçlü olacak kaçınılmaz Rus-Alman yakınlaşmasını sağladı. Bu, Fransız Türko-filizminin son iki yıldaki temel açıklamasıdır. Ancak Ruhr macerasında İngiliz muhalefetinden korktuğu için İngiltere'nin kolunu bükme için alıştırma yapmak istedi.

"Yakın Doğu'ya Dair", M. Poincare'nin bazı organları zaten bir Fransız-Türk-Rus ortaklığını savunuyor. Lord Curzon'un Lozan'da müttefik birliğini sağlama görevi en zor olanıydı ve en büyük zorlukların Fransa'dan geldiği bir sır değil. Türklerin değişen bu diplomatik oyun ve karşı oyunların arkasında Musul veya Boğazlar değil Ruhr'un olduğunu fark edip etmediklerini göreceğiz."³⁰⁴

The Daily Telegraph'ta 2 Şubat tarihinde yayınlanan bir köşe yazısı, geline süreçle ilgili öngörü ve ifadeleri yönünden oldukça ilginç varsayımlarda bulunmuştu. Yazının tamamını vermenin önemli olduğunu değerlendiriyorum. Köşe yazısı şöyleydi;

"Türkiye, İngiltere ve Fransa

Yakın Doğu'da bir kez daha kriz yaşıyor. Birkaç hafta boyunca Müttefikler ve Türkler Lozan'da pazarlık yapıyorlar, her konuya itiraz edip ardından taviz veriyorlardı. Lord Curzon'un dediği gibi, Türkiye'ye şu anda sunulan teklif, Sevr Antlaşması'nın aksine, cömerttir. Şu anda Müttefikler cömertliğin son noktasına geldiler ve İsmet Paşa'ya karar vermesi için pazar gününe kadar süre tanıdılar. Türkler, bazı konuların kabul edilemez olduğunu beyan ettiler, ancak bu, sonunda kabul etmeyecekleri anlamına gelmez. Yüzyıl veya daha uzun süredir geleneksel Türk politikası, pazarlık, blöf yapma ve bir gücü diğerine karşı kullanmanın bir birleşimi olmuştur ve Lozan Konferansı da buna bir istisna getirmemektedir. Türkiye asla sıkı pazarlık yapan bir ülke olmadı. Azınlıklar Komisyonu'nun Noel öncesi toplantısında, Küçük Asya'daki Hristiyan mezarlıklarını koruma sorunu gündeme geldi ve Başkan M. Delaroche şunları söyledi: 'Bu dönem (Noel'de) Batı ülkelerinin belli bir merhametli ruhu gösterme geleneği vardır.' Ardından Türk delegenin yavaş ve sert bir şekilde yanıtı geldi: 'Noel hediyeleri vermek bizim geleneğimiz değil' ve konunun daha fazla tartışılması terk edildi. Irak sınırının en büyük sorunu, mevcut krizin temel sorunudur. Musul bölgesinde yer alan petrol, modern diplomasinin sorunlu sularını yatıştırmak için bir tür yağ değildir ve Türkiye, İngiliz egemenliğinin Musul'a yayılması konusunda umutsuzca endişelidir. Ancak İngiltere, Musul'un İngiliz yetkisi altındaki Irak Krallığında kalacağı konusunda karardır. En son gelen haberler, İsmet'in

³⁰⁴ The Argus (2 Şubat 1923). Fate of Entente. s.9; The Age (2 Şubat 1923). France Artifice. s.9; The Sydney Morning Herald (2 Şubat 1923). France and Angora. s.9; The Daily Telegraph (2 Şubat 1923). Anglo-French Relations. s.5; The Advertiser (2 Şubat 1923). The Near East. s.11; The Telegraph (1 Şubat 1923). Till Sunday, Conventions Signed. s.2, 6, (2 Şubat 1923). Generous Concessions. s. 6; The West Australian (2 Şubat 1923). Lausanne Congress. s.7; The Mercury (2 Şubat 1923). The Turks. s.5; The Northern Standard (2 Şubat 1923). Turks to Sign Treaty. s.3; The Sun (2 Şubat 1923). Russia Refuses. s.1.

anlaşmayı son çare olarak imzalamaya yetkili olduğunu ve bunun doğru olabileceğini ve Türk diplomasisinin taktikleriyle uyumlu olduğunu kanıtıyor. Rahatsız edici bir unsur, M. Poincare'nin Türkiye'ye Fransa'nın anlaşmayı bir ultimatom olarak görmediğini söylemesidir. Bunu yapmasıyla Müttefiklerin Ekim ayında Mudanya Konferansı'nda Türkiye'ye karşı kurdukları sağlam cepheyi ciddi şekilde zayıflatmıştır. Fransa'nın Ruhr'u işgaliyle kesinlikle çatlayan Fransız ve İngiliz politikaları birbirinden daha da ayrılıyor. Fransa esas olarak Almanya'nın baskı altında tutulmasıyla ilgileniyor ve Litvanya'nın Baltık üzerindeki Memel'i kontrol etmesinden, bunun sonucunda Polonya'nın askeri müdahalede bulunmasından, bu savaşa Rusya'nın da müdahil olmasından korkuyor. Bu koşullar altında İngiltere, Türkiye'yi Müttefik şartlarını kabul etmeye zorlamak için herhangi bir aktif önlemede Fransız desteğinden yoksun olabilir.”³⁰⁵

Yukarıda verilen Fransa'yı suçlayıcı köşe yazısı ve haberlerin ardından ertesi gün 3 Ocak tarihinde bu haberlere yanıt olarak Avustralya basını, Fransız basınında yer alan Fransa Hükümeti'nin kendini savunan ifadelerine yer verdi. Le Matin, Petit Parisien ve M. Pertinax Echo de Paris gazetelerinden ifade ve yazıları sütunlarına taşıdı. Bu haberlerde Fransa'yı suçlayıcı yazılara cevap olarak özetle; Türklere sunulan anlaşmanın ultimatom niteliğinde olmadığı şeklinde bir ifade kullanılmadığı, Türklere İngiltere'den ayrı bir barış anlaşması düşünülmendiği, her konuda İngiltere ile ortak hareket edileceği yönde ifadeler yer alıyordu.³⁰⁶ Fransa bu hareketiyle ya geri adım atmıştı ya da Ruhr sorunu çözülene kadar İngiltere'yi oyalamak istiyordu.

Akabinde The Age gazetesinde Ankara'daki Meclisi tahlil eden ve anlatan bir köşe yazısı yer almıştı. Avustralya gibi Türkiye'den çok uzakta olan bir ülkenin Türkiye'deki henüz üç yıllık Milli Meclisi bu kadar ayrıntılı tahlil edebilmesi, Avustralya'nın Türkiye'deki olaylara ve Türk siyasetine gösterdiği ilgiyi kanıtlaması açısından dikkate değerdir.

“Kemalist Milli Meclis, Ankara

Abdülhamit'in en kötü günlerinin eski İstanbul'u halen Ankara tarafından korunuyor. Ankara bu eski ve ünlü başkente 215 mil uzaklıkta demiryoluyla bağlı, Türkiye'nin askeri lideri ve diktatörü olan Mustafa Kemal Paşa'nın yeni milliyetçi hükümeti kurduğu yerdir. Kemalistlerin kontrolünde Büyük Millet Meclisi kuruldu. Meclis ülkenin dört bir yanından seçilen 350 vekilden oluşuyor. Mecliste siyasi partiler yok fakat farklı siyasi, ekonomik ve sosyal görüşe sahip gruplar mevcut. Bu grupların en önemlisi Anadolu ve Rumeli Müdafası Hukuk Cemiyetidir. 170 üyeye sahip olan bu grup Mecliste çoğunluğu oluşturur. Lideri Yusuf Nadi Beydir. Tüm önemli konular Meclise gelmeden önce bu grup tarafından tartışılır. Burada verilecek olan gensorulara karar verilir. Aynı zamanda çeşitli komiserler veya Bakanlar Dairesi için aday belirleme yetkisine de sahiptir. İkinci grup, Erzurum, Van, Bitlis gibi doğu illeri milletvekillerinden oluşur. Bu grup için nüfus ve önem taşıyan konu ise, özellikle bu bölgelerin çıkarlarıdır. Çoğunluğu Kürt milletvekilidir. Bu grubun bazı üyeleri aynı zamanda birinci gruba da dahildir. Üçüncü grubu hoca, dindar ve din mensupları oluşturur. Tüm sorunlara Şer-i ve dini kuralları çerçevesinden bakarlar. Alkol likörünü yasaklayan yasa bu grup tarafından yapıldı.

³⁰⁵ The Daily Telegraph (2 Şubat 1923). Turkey, Britain and France. s.4.

³⁰⁶ The Argus (3 Şubat 1923). French Point of View. s.25; The Age (3 Şubat 1923). Anglo-French Quarrels. s.15; The Sydney Morning Herald (3 Şubat 1923). The Dardanelles. s.13; The Advertiser (3 Şubat 1923). The Action of France. s.9; The Telegraph (3 Şubat 1923). Feeling of Relief. s.9; The Mercury (3 Şubat 1923). Not An Ultimatum. s.7.

Açıkcısı, muhalefet yok. Mersin Milletvekili Selahattin Bey ve Erzurum'dan Hüseyin Avni Bey gibi Mustafa Kemal'e şahsen karşı çıkan bazı üyeler var, ancak Ankara Hükümeti'nin varlığına düşman değiller, Ulusal Parlamento olarak bilinen şeye karşı değillerdir. Ayrıca Mecliste son Sultanın Hükümeti zamanında İttihat ve Terakki Partisi'nin genel sekreterliğini yapmış Eyüp Sabri Bey liderliğinde 15 civarında İttihatçı da var.

Büyük Millet Meclisi'nin çoğunluğunun kabul ettiği ve ciddiyetle sürdürmek için yemin ettiği Ulusal Pakt tek bir cümleyle özetlenebilir. —Kendi vatanımızın sahibi ve yöneticisi olmaya kararlıyız. —

Muhalefet olarak kabul edilebilecek tek grup bir zamanlar sayıları 100'ü bulan Bolşevist ve Komünistlerdi. Fakat şimdi Mecliste sayıları 10 civarındadır. Liderleri Dr. Tevfik Rüştü idi. Meclis başkanı Mustafa Kemaldir ve her bir muhalifle başa çıkmak için yöntemi vardır. Mecliste her sancak 5 vekil ile temsil edilir. Buna ek olarak belli sayıdaki vekilde İstanbul'da dağıtılan meclisin vekilleridir. Meclis hem yürütme hem de yasama organı olarak görev yapar. Ayrıca Ulusal Meclis'e düşmanca eylem veya propaganda yapmaktan suçlu bulunanları ölüm cezasına çarptırır. Meclis, Sultan'ın Hükümeti'nin müzakere ettiği herhangi bir anlaşmaya bağlı kalmayı ve kendi delegelerinin müzakere etmediği herhangi bir anlaşmayı kabul etmeyi reddetmiştir.

Ankara Hükümeti'nin Dışişleri Bakanı İsmet Paşa, bazı yönleriyle şefinden daha inatçıdır ve Lozan'da Büyük Millet Meclisi'ni O temsil ediyor. Eylemleriyle Kemalistlerin çözüm istemediğini yavaş yavaş ortaya koyuyor. Milli Hükümetin yarı resmi organı "İleri"; 'Yunanistan üç yıldır Boğazlardan geçiyor. Bundan en iyi şekilde yararlandı. Askerlerini sözde tarafsız bölgeye soktu. Gemileri uzun zamandır İstanbul sularındadır. Ve şimdi Türkiye Büyük Güçlere, Yunanistan tarafsız bölgede bu avantajlara sahip oldu. Şimdi bunları biz istiyoruz. Büyük Devletler bunu yapmamamız gerektiğini söyleyerek izin vermiyorlar, aksi takdirde sonraki savaştan sorumlu olacağımızı söylüyorlar. Biz Türkler adaleti seviyoruz ve adalet için nasıl ölüneceğini biliyoruz. Biz Avrupa'ya adalet prensiplerini göz önünde bulundurursa güvenebiliriz. Herkesin bildiği gibi bizim görülmesi gereken iki hesabımız var. Biri Yunanistan diğeri Avrupa ile. Yunanistan bizim topraklarımızı işgal etti ve biz buraları geri aldık. Dün İzmir'i geri aldık yarın da Edirne'yi geri alacağız. Bu amaçla Müttefik devlet adamlarının bu konudaki cevabını bekliyoruz. Bizim tarafımızdan, haklıyız ve sabırlıyız. Bekliyoruz' demektedir.

*Avrupa Güçlerinin yüzyıllar süren karşılıklı ulusal kıskançlıkları Küçük Asya'nın verimli topraklarını, ağza alınmayacak kelimelerle bir sürü sıfatları olan Türklerin yönetiminde tuttu ve Kemalistlerin artan güvenleri, küstah talepleri nihai sonucu gösterdi. —Lozan Konferansı'nın başarısızlığı. —*³⁰⁷

Görüldüğü üzere yazı başta Ankara Meclisini, işleyişini tahlil ediyor, ardından Lozan Konferansı'nda varılan "başarısızlığın" (bu başarısızlık Müttefiklerin istediklerini alamaması olarak tanımlanabilir) nedenini Avrupa devletleri arasında yüzyıllardır süren ulusal kıskançlıklar nedeniyle olduğunu belirtiyor.

Müttefikler taslak anlaşmayı resmi olarak İsmet Paşa'ya verdikten sonra İsmet Paşa, Ankara Hükümetinden verdiği raporlar ve ne yapılacağına dair talimat verilmesini istedi. Ardından Başbakan Rauf Orbay İsmet Paşa'ya gönderdiği talimatta Paşa'nın önerdiği karşı teklif³⁰⁸ kabul edilmezse Ankara'ya dönme emri verdi. Bu arada İsmet Paşa'ya anlaşmayı imzalamak üzere Müttefikler tarafından 4 Şubat 1923 tarihine kadar verilen süre içerisinde

³⁰⁷ The Age (3 Şubat 1923). *The Kemalist National Assembly Angora*. s.25.

³⁰⁸ a. Adli ve mali konularla ilgili karşı proje verilecek,

b. Musul konusu askıda bırakılacak,

c. Karaağaç istenecek,

ç. Kapitülasyonlar toptan reddedilecek.

Fransız ve İtalyan delegeleri Curzon ve İsmet Paşa arasında uzlaşma sağlamak maksadıyla mekik dokumuş, Türk heyetinin anlaşmayı imzalaması yönünde çeşitli tavizler vermişti.³⁰⁹

5 Şubat tarihli Avustralya basını Türkiye'ye verilecek tavizlerden bir kısmına yer verdi. Tavizler içinde Türkiye'nin Müttefiklere olan borçlarının 15.000.000 £ 'dan 12.000.000 £ 'a düşürülmesi ve Musul sorununun plebisit yerine hakem kararıyla çözülmesi vardı. Devamında, anlaşma İsmet Paşa tarafından imzalanmazsa bunun hem Türk-İngiliz hem de İngiliz-Fransız ilişkilerini bozacağından bahsetmişti.³¹⁰

3-5 Şubat 1923 tarihinde İsmet Paşa ve Müttefik temsilcileri arasında taslak anlaşmanın Türk heyeti tarafından kabul edilmesi için yoğun diplomasi trafiği yaşandı. Ardından da Türk heyeti anlaşmayla ilgili kararını verdi. Bu yoğun süreç tüm ayrıntılarıyla 6 Şubat tarihinde Avustralya basını tarafından aktarıldı. Yorucu ve karşılıklı sinir harbiyle geçen üç gün şunlar olmuştu;

“İnatçı Türkler, Antlaşma İmzalanmadı, Dramatik Son Saatler, Sorun Kapitülasyonlar Son ana kadar konferansla ilgili düşüncelerin olumlu ve sonuca varılmasının yakın olduğu hissedilirken Türkler imzalamayı reddetti. Konferans kapitülasyonlarda ve ekonomik sorunlarda anlaşamadı. Bir saat boyunca müzakere ettikten sonra Müttefikler toplantılarına son verdi ve Türklerle anlaşmaya varabilmek için Lozan'dan ayrılacakları treni bekletti.

Kapitülasyonlar, belirli Doğu Devletlerine yerleşmiş olan Avrupa ve Amerikan vatandaşlarının, içinde bulundukları ülkelerin mahkemelerinin yargı yetkisine dahil olmadığı düzenlemeyle ilgilidir. Bu, Doğu yönetiminin kusurlu karakteri nedeniyle Batı Devletleri tarafından alınan bir tedbirdir. Bu nedenle Türkiye, Çin, Siam ve Doğu'nun hâlâ yerel yönetim altındaki diğer bölgeleri, Batı Devletleri ile bu tür sözleşmeler yapmak ve yabancı mahkemelerin kendi bölgelerindeki yargı yetkisini kabul etmek zorunda kalmıştır. Yabancılar arasındaki davalar özel mahkemelerde görülüyor. 1899 yılına kadar Japonya'da aynı durumdaydı.

Evet ya da hayır yerine Türkler öğleden sonra Müttefiklere hacimli bir belge verdi ve bunu düşünmek için Müttefikler uzun süreli bir konferans yaptı. İsmet taslak anlaşmada birçok önemli noktayı kabul ederken bazı konularda da öneride bulundu. Örneğin, Musul ayrı anlaşmalarla çözümlenmelidir. Lord Curzon ile İsmet Paşa arasında gece yarısına kadar sık sık özel konferanslar yapıldıktan sonra bir cevap hazırlandı.

Günün ilerleyen saatlerinde Türkler, Müttefiklerin, Anzakların gömüldüğü mezarlıklar ile ilgili şartnameler de dahil olmak üzere çoğu noktada taleplerini kabul ederek ayrıntılı bir cevap sundu. Ayrıca Musul'u kimin alacağı sorusunun İngiliz-Türk anlaşması ile çözülmesi için daha sonraya bırakılması gerektiğini önerdi.

Türklerin Cevabı

Türklerin cevabını içeren metin şöyledir:

'Barışın sağlanabilmesi için temel noktalar üzerinde yeterli mutabakat olduğuna inanıyoruz. Müttefiklerin önerdiği Batı sınırını kabul ediyoruz ve Karaağaç veya 1913 sınırlarına geri dönmekte ısrar etmiyoruz. Boğazları kapatma politikamızdan vazgeçiyoruz ve askerden arındırılmasını kabul

³⁰⁹ A. Coşkun, *age*, s.230.

³¹⁰ The Argus (5 Şubat 1923). *Concessions to Turkey*. s.9; The Age (5 Şubat 1923). *Will Turkey Sign?*. s.7; The Sydney Morning Herald (5 Şubat 1923). *Allied Concessions*. s.9; The Daily Telegraph (5 Şubat 1923). *Will The Turks Sign?*. s.5; The Advertiser (5 Şubat 1923). *The Near East*. s.9; The Telegraph (5 Şubat 1923). *More Concessions, Allies Last Word*. s.6,7; The West Australian (5 Şubat 1923). *Peace Treaty*. s.7; The Mercury (5 Şubat 1923). *Lausanne Treaty*. s.5; The Sun (4 Şubat 1923). *Ismet's Objections*. s.1.

ediyoruz. Gelibolu'da bir garnizon bulundurma talebimizi terk ediyoruz ve Anzak mezarlıklarının korunacağını kabul ediyoruz. Musul konusunda, barışı sonuçlandırmak için sorunun mevcut konferansın dışında bırakılmasını ve bir yıl içinde karşılıklı İngiliz-Türk anlaşmasıyla çözülmesini öneriyoruz. Türk borcunu paylaşma önerilerini kabul ediyoruz, ancak Türkiye'nin borç alma hakkını saklı tutuyoruz.' Cevap şu sözlerle neticelendiriliyor: 'Barışın çıkarları doğrultusunda, üzerinde anlaşmaya varılan temel maddeleri imzalamayı ve diğerlerini daha fazla müzakereye yönlendirmeyi öneriyoruz.'

Saatler Süren Yıpratıcı Tartışmalar

Konferansın son saatleri çok dramatik geçti. Lord Curzon ve Müttefik delegeler Türklerle madde madde çekişti. Son aşamada bir uzlaşmaya varılacak gibi görünüyordu fakat kapitülasyonlar ve ekonomik problemler konferansa öldürücü darbeyi vurdu. İsmet Paşa'nın kapitülasyonlara ilişkin ve yabancıların Türk mahkemelerinde çıkarlarını gözetecek olan yabancı hukuk danışmanların atamaları ile ilgili önerileri üzerine saatlerce yıpratıcı tartışmalar gerçekleşti. Lord Curzon, İngiliz Yüksek Komiseri ve İstanbul Büyükelçisi Sir Horrace Rumbold, Fransız eski Türkiye Büyükelçisi Bompard bu sorunu iki saat tartıştı. Ardından Rumbold ve Bompard İsmet ile yeni bir çarpışma için Lozan Palas'a gitti. Daha sonra Lord Curzon'a tekrar katıldılar. Bir süre daha tartıştılar. Ardından İsmet Paşa'ya kendilerine katılmaları için telefon mesajı gönderdiler.

Özel Tren Bekletildi

Lord Curzon, mücadeleden vazgeçmeden önce İsmet, Sir Horace Rumbold ve M. Bompard ile sorunları iki saat tartıştı ve inatçı Türk'ü ikna etmeye çalışırken iki kez özel bir trenle ayrılmasını erteledi. Ancak İsmet'in tutumu sertleşti. İstanbul ve İzmir'deki mahkemelerdeki danışmanların fonksiyonlarını yok edici son teklifini sundu. Lord Curzon saat 9'da trenine gitti. M. Bompard durumu kurtarmak için son dakika girişiminde bulundu. Lord Curzon, M. Bompard'ın nefessiz ve kederli bir şekilde istasyona gelip başarısızlığı bildirmesine kadar, tren saatini üçüncü kez, saat 10'a kadar erteledi.

Bu Bir Suçtur

Morning Post'un Lozan muhabirinin yazdıkları şöyledir: 'Fransız ve İtalyan delegeleri, İngilizlerden daha çok onlara dokunan mali ve kapitülasyonlar konusunda Türkiye'nin inatçı olmalarından bize göre daha rahatsızlardır. Fark kendini konferanstaki son sözlerle de gösteriyor. Lord Curzon İsmet'e Türk çekilmezliğinin inanılmaz olduğunu, M. Bompard ise bunun bir suç olduğunu söylüyor. Fransızların kırılmalara rağmen ayrı antlaşma yapma konuşmaları azaldı. İsmet, 'böyle bir süreç gerekirse, konumumuz temsil edilen herhangi bir devlet kadar güçlüdür. Müzakereler Türklerin Büyük Britanya ile barış için istekli olduğunu kanıtıyor. Müttefikler ve Türkler arasındaki farklar o kadar küçük ki, üç aylık çalışmaların sonuç vermeyeceğine inanmak imkânsız' dedi. Ayrıca, Türk gazetecilere kapitülasyonlar nedeniyle anlaşmayı imzalamayı reddetmediğini, ancak anlaşmanın mali bölümünün ekonomik kapitülasyonların yeniden kurulması ve Türkiye'nin köleleştirilmesi anlamına geldiğini bildirdi. Neticede 'vicdanım rahat' dedi.

Fransızların Sorumluluğu

Daily Chronicle'in muhabiri Fransızların sorumluluğu ile ilgili bir yazı yazdı. Yazısında; 'haksızlık veya önyargı olmaksızın konferansın kesilmesi Poincare'in talihsiz ve zararlı son saat müdahalesine atfedilebilir. Fakat Fransızların bu fesat gücü tükenecektir. Fransızların sunacak bir şeyi kalmamıştır. Türklerle yardım eden Fransız gücü tükenmiştir. İngiltere'nin barışta ve savaşta sunabileceği çok şey var. Eğer Türkler barış isterse onların ayakta kalmalarını sağlayacak tek güç İngiltere'dir. Savaş isterlerse sadece İngiltere Türkiye üzerinde yaşam ya da ölüm gücüne sahiptir. Bunların hepsi Türkler tarafından biliniyor. Amaçları İngiltere ile ayrı bir barış yapmak olabilir' demektedir.

Daily Express'e göre; Türk yargısının karmaşıklığını değiştirmek için, İngiliz Donanmasını kullanacağımızı veya İngiliz tebaasını siper kazmak için çağıracağımızı hayal etmek saçma olacaktır. Bu yalnızca Türklerin İngiliz askerine saldırarak kadar çılgın olduğunda gerçekleşebilir. Türklerin bu kadar çılgın olacağına inanmak için hiçbir sebep yoktur.'³¹¹

³¹¹ The Argus (6 Şubat 1923). Turks Obstinate. s.9; The Age (6 Şubat 1923). Breakdown at Lausanne. s.9; The Sydney Morning Herald (6 Şubat 1923). Turks Refuse to Sign. s.9; The Daily Telegraph, (6 Şubat 1923). Treaty Rejected. s.5; The Advertiser (6 Şubat 1923). Turkey Will Not Sign. s.9; The Telegraph (6 Şubat 1923). Turks Refuse to Sign, Dramatic Last Hours. s.2, 6; The West Australian (6 Şubat 1923). Turks Refuse to Sign. s.7; The Mercury (6 Şubat 1923). Turks Refuse to Sign. s.5; The Northern Standard (6 Şubat 1923). Turks Requests. s.3; The Sun (4 Şubat

İsmet Paşa, 4 Şubat akşamı Başbakanlığa çektiği telgrafta İngilizlerle olan problemlerin halledildiğini, ancak İtalya ve özellikle de Fransızlarla ilgili olan İktisadi meselelerdeki şartların kabulünün imkânsız olması nedeniyle anlaşmanın kabul edilmediğini belirtti. Telgrafının sonunda ise İngilizler ile ilgili meselelerin hal olunmuş olması nedeniyle, onlarla olan ilişkilerde ılımlı davranılmasını talep etti. Konferansın dağılmasının ve Curzon'un yola çıkmasının ardından 7 Şubat'a kadar İsmet Paşa ile sona kalan meseleler hakkında görüşmek ve anlaşmaya varmak amacıyla, Fransızlar ile İtalyanlar yoğun diplomatik faaliyette bulundu.³¹²

Fransızlar ve İtalyanlar konferansın iktisadi meselelerden kesilmesinden dolayı, Dünya kamuoyu önünde barışı bozan milletler olmamak için İsmet Paşa'yı Lozan'da kalması ve çeşitli önerilerle anlaşmayı imzalaması yönünde ikna etmeye çalıştı. İtalyan diplomat Montagna kendi adıyla hazırladığı adli kapitülasyonlarla ilgili bir formül sundu ve bunu İsmet Paşa da kabul etti. Fransız ve İtalyan delegeler İsmet Paşa'ya konferansın kesilmediğini sadece ara verildiğini söyledi. Çünkü hiçbir ülke barışın olmamasının sorumluluğunu almak istemiyordu. Bunun üzerine İsmet Paşa Hükümete gönderdiği telgrafta, konferansa sadece ara verildiği yönünde açıklama yapılmasını istedi. Ardından 7 Şubat sabahı Türkiye'ye dönmek için, Yunanistan üzerinden geçmemeye de dikkat ederek Bükreş-Köstence yolunu kullanmak üzere Lozan'dan hareket etti.³¹³

1923). *Our Dead at Anzac*. s.3, (5 Şubat 1923). *Stubborn Ismet*. s.1, (5 Şubat 1923). *Not Yet Ended*. s.7, (6 Şubat 1923). *Turks May Sign*. s.1.

³¹² T. Akyol, **age**, s.195.

³¹³ B. N. Şimşir, **age**, s.415-417.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVUSTRALYA BASININDA LOZAN GÖRÜŞMELERİNİN ARA DÖNEMİ (4 ŞUBAT 1923– 23 NİSAN 1923)

3.1. Konferansın Dağılmasından Sonra Meydana Gelen Olaylar

3.1.1. Türk Heyeti'nin Yurda Dönüşü ve Bu Süreçte Yaşanan Gelişmeler

İsmet Paşa 7 Şubat sabahı Türkiye'ye dönmek üzere trenle Lozan'dan hareket etti. Venizelos, İsmet Paşa'nın yurda dönerken Yunan toprağından geçmesinde ısrarcı olsa da İsmet Paşa Karaağaç'ta Yunan askerleri olması münasebetiyle daha meşakkatli olan Bükreş-Köstence yolunu tercih etti.³¹⁴

İsmet Paşa'nın Lozan'dan Türkiye'ye dönmek için hareket ettiği tarihte Avustralya basınında çıkan haberlerde ise konferansa dair ılımlı yorumlar göze çarpmaktaydı. Nitekim 7 Şubat günü çıkan gazetelerde “Türkler İmzalayacak, Londra'da Umut Görünüyor” başlıklarıyla verilen haberde, İsmet Paşa'nın pazar gününe kadar anlaşmayı imzalayacağı yorumu yapıldıktan sonra, Curzon'un ise Londra'da kabineye, konferansla ilgili raporunu sunduğu belirtilmekteydi.³¹⁵ The Daily Telegraph gazetesi ise Fransız ve İtalyan delegelerinin de Lozan'dan ayrılmak üzere olduklarını ve konferansın dağılmasının düşmanca olmadığını ifade etmişti.³¹⁶

Öte yandan The Telegraph gazetesi, “Türkiye İmzalayacak mı?” başlığıyla sütunlarına taşıdığı haberde; Türkiye'nin Antlaşmayı imzalayıp imzalamaması konusunda tereddüt eden bir başlık atmış olsa da haberin içeriğinde; Türklerin geleneksel pazarlık politikası güttüğünü, İsmet Paşa'nın savaşı göze alamayacağını ve anlaşmanın olmamasının Müttefik birliğini güçlendireceği,³¹⁷ yorumunda bulunarak Türkiye'nin antlaşmayı imzalamaya mecbur olduğunu ifade ediyordu.

³¹⁴ A. N. Karacan, **age**, s.265.

³¹⁵ The Argus (7 Şubat 1923). *Hopeful View in London*. s.19; The Sydney Morning Herald (7 Şubat 1923). *Turks to sign*. s.13

³¹⁶ The Daily Telegraph (7 Şubat 1923). *Turks Will Sign*. s.5.

³¹⁷ The Telegraph (7 Şubat 1923). *Will Turkey Sign?*. s.6.

Buna karşın Avustralya'nın yüksek tirajlı gazetelerinden The Mercury, The West Australian, The Age ve The Advertiser, Mustafa Kemal Paşa'nın bildirisini sütunlarına taşımıştı. Mustafa Kemal, bildirisinde; Lozan görüşmelerinde kopma olması durumunda Türk Ordusu'nun savaşa hazır olduğunu beyan etmişti.³¹⁸ Gazete haberlerinden de anlaşıldığı üzere Lozan görüşmelerinin ilk ayağında tam bir uzlaşma sağlanamamıştı. Konferansın dağılması akabinde ise hem Türkiye hem de Müttefikler arasında iki güreşçinin birbirine el ense çekmesi gibi bir süreç yaşanmaya başlamıştı.

Konferansın dağılması sonrası The Sydney Morning Herald gazetesi de 7 Şubat 1923 tarihinde “Lozan Konferansı” başlığıyla bir köşe yazısını gazete sütunlarına taşımıştı. Konferanstaki dağılma sürecini ve tarafların hareket tarzlarıyla ilgili yorumların olduğu köşe yazısında;

Lozan Konferansı'nda iki buçuk ay önce bir araya gelindiğinden beri birçok mağduriyet yaşanıyor. Zaten konferans gerginlik ve kaygı atmosferinde toplanmıştı. Mudanya anlaşmasıyla savaş kısa süreliğine engellenmişti ve barışın sağlanabilmesi için karmaşık konuların bir an önce çözülmesi gerekiyordu. İngiltere ve Fransa iyi şartlarda değildi. Yakın Doğu meselesinde yakın irtibatta olamamışlardı ve fikir birliğinde olmamaları son krizde büyük rol oynamıştı. Dahası, İngiltere'nin Alman tazminatları konusundaki tutumu Fransa'da kızgınlığa sebep oldu. Bunun üzerine Türklerin bilinen saygısızlıklarıyla ve bir çıkar grubunu diğerine karşı kullanma geleneksel taktiklerini uygulayacakları önceden bilinen bir durumdu. Ancak neyse ki, konferansın arifesinde, İngiliz seçimleri, daha önce Fransız amaçlarına daha büyük bir sempati duyulan bir hükümeti iktidara geri getirdi. Lord Curzon'un, M. Poincare ile yaptığı görüşmeler havayı temizledi ve Fransız Başbakanı, Alman politikası ile ilgili olarak Fransa ve İngiltere arasındaki görüş farklılıkları ne olursa olsun, Yakın Doğu'da tatmin edici bir düzenleme şansına halel getirmelerine izin verilmemesi gerektiğini açıkladı. Sonuç olarak, beklenmedik bir şekilde, İngiltere, Fransa ve İtalya Lozan'da kendilerini tam bir uyum içinde buldular. Bu yönden hayal kırıklığına uğrayan Türkler, tartışmaları uzatarak zamana yaymaktan faydalanmaya çalıştılar. İsmet Paşa, şaşırtıcı derecede kibirli ve övgüye değer rasyonel ve uzlaşmacıydı. Öte yandan İsmet Paşa'nın, bağdaşmaz davranışının sebebi, emirleri ve tonunu Ankara'dan almasıydı. Aslında İsmet Paşa, Müttefiklerin konumunu ve kararlılığını anlayacak kadar zekiydi. Haftalar geçti. Tüm konular derinlemesine akla gelebilecek her açıdan tartışıldı. Hiçbir tartışma kolay geçmedi. Konferans tekrar tekrar dağılmanın ucundan döndü ve şu an gerçekleşen erteleme, Türk tarafının tavırlarını değiştirmesi açısından büyük bir fırsat.³¹⁹

Denilerek Türk tarafı uyarılmıştı. Köşe yazısının devamında ise; “Lord Curzon, kadife eldiveninin altındaki demir eli her zaman doğru zamanda ortaya çıkardı” denilerek Curzon'un konferansta başarılı bir diplomasi yürüttüğü ve bu sayede aslında Türklerin kendilerine sunulan antlaşmanın şartlarını kabul etmek üzere iken, Fransızların Lozan'da mutabakat sağlanamaz ise Ankara Hükümeti ile ayrı bir anlaşma yapabileceği şeklindeki ifadelerinin Türkleri anlaşmaktan

³¹⁸ The Mercury (7 Şubat 1923). *Kemal Pasha's Declaration*. s.7; The West Australian (7 Şubat 1923). *Kemal's Manifesto*. s.7; The Age (7 Şubat 1923). *Kemal on Nationalist Aims*. s.11; The Advertiser (7 Şubat 1923). *National Aims*. s.9.

³¹⁹ The Sydney Morning Herald (7 Şubat 1923). *Lausanne Conference*. s.12.

caydırdığı yorumunda bulunmuştu. Antlaşmanın Türk Heyeti tarafından imzalanmamasının tek sebebi olarak Fransa'nın bu tavrı olduğu şeklindeki yorum elbette ki gerçeği yansıtmamaktadır. Ancak Fransa'nın Türk tarafı ile ne olursa olsun sonradan görüşmek istemesi Fransa'nın zor durumda olduğunun ve Yakın Doğu ile ilgili meseleleri bir an önce çözme niyetinde olduğunu açıkça göstermektedir.³²⁰

Öte yandan köşe yazısının devamında Lozan görüşmeleri esnasında Türk tarafı adına konferansa katılan İsmet Paşa'nın Musul sorununun ileri bir tarihe ertelenmesi konusunda olumlu bir bakış sergilerken, kapitülasyonlarla ilgili finansal ve ekonomik önerileri kabul etmediği vurgulanmıştı. Gazete İsmet Paşa'nın kapitülasyonları kabul etmemesi ile ilgili olarak; *“Her ne kadar kapitülasyonlar, Türkiye'nin onur duygusunu rahatsız etse de yüzyıllardır varlığını sürdürmektedir ve dine dayalı Osmanlı hukukunun, Müslüman olmayanların yeminini daha düşük bir değer de görmesi nedeniyle gereklidir. Finansal sektörlerin doğası belirtilmemiştir, ancak şüphesiz onlar da yıllardır var olan Osmanlı borcuna ilişkin düzenlemelere atıfta bulunmaktadırlar. Türkiye, bu durumu iç işlerine karışmak olarak nitelendirebilir ancak Boğazlar, azınlıkların korunması ve Trakya'da kaybedilen topraklar ile karşılaştırıldığında kesinlikle kapitülasyonlar ikincil öneme sahiptir. Türkiye bu şartlara uzun süre boyun eğdi ve şimdi Türkiye başka bir savaşı ve İngiltere'nin başka türlü sağlayabileceği mali konaklama kaybını göze almaya hazır mı?”*³²¹ denilerek Türkiye'nin kapitülasyonların kaldırılması konusundaki ısrarını gereksiz bulacaktı. Görüldüğü gibi gazetedeki köşe yazısı ya Türk tezini anlamaktan çok uzaktı, ya da kendince haklı gerekçeler öne sürerek kamuoyunu yanlış yönlendirmeye çalışıyordu. Ayrıca yazının sonunda sorulan soruyla da Türklerin eninde sonunda sunulan anlaşmayı kabul etmekten başka çaresi olmadığı, İngiltere ile bir savaşı göze alamayacağı yorumu yapılmıştı.

8 Şubat günü de Avustralya basınında konferansın dağılması ile ilgili haberler çıkmaya devam etmişti. Çıkan haberlerde genel olarak Müttefiklerin, Türklere her türlü kolaylığı sağladığı, buna karşın Türklerin uzlaşmaz bir tavır aldığı dile getirilirken, Müttefik birliğinin

³²⁰ Fransa Ruhr'da ciddi zorluklar yaşıyordu. Memel'deki görünüm de rahatsız ediciydi. Ayrıca Fransızlar Polonya'ya destek olacağına dair söz vermişti. Bu nedenle Fransa, Yakın Doğu'daki problemlerden, verdiği taahhütlerden kurtulmak niyetindeydi. The Sydney Morning Herald (7 Şubat 1923). *Lausanne Conference*. s.12.

³²¹ The Sydney Morning Herald (7 Şubat 1923). *Lausanne Conference*. s.12.

devam ettiği vurgulanıyordu.³²² Bununla birlikte 8 Şubat günü çıkan gazete haberlerinde Lord Curzon'un konu ile ilgili basına verdiği demeç de yer almıştı. Curzon; Özellikle İngiltere'yi ilgilendiren konuların yer aldığı ve kendisinin başkanlık ettiği birinci komisyondaki meselelerin aslında uzun zaman önce çözümlendiğini, Nitekim Türklere daha önce hiç yapılmamış bağımsızlık teklifinin ve toprak güvenliğinin sağlandığını ve bu şartları kabul veya reddetmeleri için kendilerine zaman verildiğinde, Türklerin bunu kabul ettiğini ifade ediyordu.³²³ Curzon, Ayrıca Avrupa topraklarında bulunacak olan³²⁴ Türk askeri sayısı ile ilgili kısıtlamadan ve Musul sorununun İngiltere ile Türkiye arasında dostane bir şekilde çözümlmesi için sorunu Milletler Cemiyetine götürmeyi bir yıl erteleme gibi iki noktada da hatırı sayılır bir taviz vermeyi dahi kabul etme düşüncesinde olarak İngiltere ve Türkiye arasındaki tüm önemli sorunları çözdüğünü belirtmiştı.³²⁵

Öte yandan Curzon, asıl sıkıntının Fransız ve İtalyan çıkarlarından kaynaklandığını, kendisinin iyi bir müttefik olarak sonuna kadar bu çıkarları savunmasına rağmen Türkiye'nin rızasını elde edemediğini ve Türklerin daha önce defalarca konuşulmuş konuları tekrar gündeme getirmesiyle birlikte tüm tartışma yollarının tükenerek konferansın son bulduğunu belirtmiştı.³²⁶

Curzon son olarak da *“Lozan'dan ayrılırken Türklerin yaptıkları hatanın farkına varan ilk kişiler olacağına ve 12 saat içinde belirli bir reaksiyon vereceklerine inancım tamdır”* yorumunda bulunacaktı. Kendisiyle ilgili yapılan olumsuz eleştiriler için de Curzon; *“Müttefiklerle birlikte düşmeyi, davalarıyla savaşmaya yardım ederek, sahada bencil bir zafer kazanmaya tercih ettim. Sonuçlara göre yargılanmaktan memnunum”* diyecekti.³²⁷

Görüldüğü gibi Curzon demecinde, konferansın ilk dönemiyle ilgili kısa bir değerlendirme yapmıştı. Curzon'un da dediği gibi ilk dönem görüşmelerde aslında İngiltere kendi çıkarları açısından başarılı olmuştı. Önem verdiği iki konudan da istediği sonucu aldığı söylenebilir. Boğazların serbestliğini ve Musul meselesini konferanstan ayırarak Türk-İngiliz ikili

³²² The Mercury (8 Şubat 1923). *History of the Negotiation*. s.5.

³²³ The Daily Telegraph (8 Şubat 1923). *Curzon's Task*. s.7; The Argus (8 Şubat 1923). *Conference Has Not Failed*. s.9.

³²⁴ Trakya topraklarından bahsediyor.

³²⁵ The Sydney Morning Herald (8 Şubat 1923). *Lord Curzon Report*. s.9.

³²⁶ The Age (8 Şubat 1923). *Statement by Lord Curzon*. s.9.

³²⁷ The Advertiser (8 Şubat 1923). *Entente Is Not Dead*. s.9; The Telegraph (8 Şubat 1923). *On What Terms?*. s.6; The West Australian (8 Şubat 1923). *Lord Curzon Stetament*. s.7.

görüşmelerine, oradan bir sonuç çıkmazsa Milletler Cemiyetine havale edilmesini kabul ettirmişti. Demecinde ifade ettiği gibi ilk dönem istediklerini alamayan Fransa ve İtalya olmuştu.

Bu arada 7 Şubat günü Lozan'dan hareket eden Türk Heyeti'nin treni zor kış şartlarında 10 Şubat günü Bükreş'e varabilmişti. Bu süre zarfında Ankara'da iki önemli olay yaşanacaktı. Birincisi konferansta ekonomik konularda İtalya ve Fransa ile büyük fikir ayrılıkları meydana gelmişti. Bu sebepten dolayı özellikle Fransa hedef alınarak 8 Şubat'ta Ankara hükümeti, İzmir ve İzmit Limanında 1000 ton ve üzerinde bulunan Müttefik savaş gemilerinin limanı terk etmesini isteyerek bir krize sebep oldu.³²⁸ Diğer konu ise ikinci grup, Musul, Karaağaç, Hatay ve Batı Trakya konularında İsmet Paşa'nın Misak-ı Millî'den taviz verdiğini iddia ederek delegeliğinin düşürülmesini talep etti.³²⁹

Savaş gemileriyle ilgili ilk haber Avustralya basınına karardan bir sonraki gün olan 9 Şubat'ta yansımıştı. Haberde, Türklerin Müttefik savaş gemilerine İzmir'den İstanbul'a gitmesi yönünde talimat verdiği, buna karşın Müttefiklerin, Mondros Ateşkes Anlaşmasında savaş gemileriyle ilgili herhangi bir kısıtlama olmadığından, gemilerin ayrılmayacağına dair ortak bir cevap verdiği ifade edilmişti.³³⁰ Ayrıca Amiral Nicholson'ın da konuyla ilgili İzmir'e gittiği bilgisi yer almıştı.³³¹

Müttefiklerin sunduğu barış anlaşmasının Türk Heyeti tarafından kabul edilmemesi ve bunun üzerine Ankara Hükümeti'nin İzmir Limanındaki 1000 ton üzerinde olan savaş gemilerinin limanı terk etmesi kararı, Türkiye ile Müttefikler arasındaki ilişkileri tekrar germişti. Avustralya basını da bu gerginlikle ilgili haberleri atlamadan gün gün veriyordu. Türk Delegasyon Heyeti'nin henüz Bükreş'e varabildiği günde, Ege'de sular çoktan ısınmıştı. Nitekim 10 Şubat 1923 tarihinde Avustralya basınında, Fransız Konsolosluğu'nun verdiği beyanat yer almıştı. Beyanatta; Türklerin tüm yabancılara çirkin davranış ve tehditlerde bulunduğu yorumu yapıldıktan sonra, kritik bir durum karşısında İzmir'deki Fransızları, tahliye etmek için bir

³²⁸ S. Demirci (1997). *The Lausanne Conference: The Evolution Of Turkish And British Diplomatic Strategies 1922-1923*. Proquest Publishing, s. 139-141.

³²⁹ T. Akyol & S. Kaplan (2014). *Açık ve Gizli Oturumlarda Lozan Tartışmaları*. Doğan Kitap, s.343.

³³⁰ The Argus (9 Şubat 1923). *Allied Warships*. s.9; The Age (9 Şubat 1923). *Truculent Turks*. s.9; The Sydney Morning Herald (9 Şubat 1923). *Allied Warships*. s.9; The Daily Telegraph (9 Şubat 1923). *Ordered Off*. s.7; The Advertiser (9 Şubat 1923). *Orderby The Turks*. s.9; The Telegraph (9 Şubat 1923). *Ordered Out*. s.6; The West Australian (9 Şubat 1923). *Allied Warships*. s.7.

³³¹ The Mercury (9 Şubat 1923). *Turks Homeward Bound*. s.5; The Northern Standard (9 Şubat 1923). *Lausanne Conference*. s.3; The Sun (7 Şubat 1923). *Angora Angry?*. s.1.

geminin hazırlandığı bilgisi yer almıştı.³³² Ayrıca Müttefik savaş gemilerinin toplam sayıları verildikten sonra, saldırıya uğrarlarsa tüm Müttefiklerin misli ile karşılık vermekte hemfikir oldukları ama bir kara harekâtı düşünmedikleri bilgisi yer alıyordu.³³³

10 Şubat günü “Böbürlü Türk Tahminleri” başlığıyla yer alan bir diğer haberde ise: Türklerin 24 saatte Çanak bölgesini ele geçirebilecekleri ve Yunanlıları Trakya’dan hızlı bir şekilde geri atabileceklerini tahmin ettikleri ifade edilmişti.³³⁴

Bu gelişmeler üzerine İsmet Paşa Bükreş’ten Ankara Hükümetine gönderdiği telgrafta sulh için çok şey yapıldığını, harbe sebebiyet verecek bir harekette bulunulmamasını, bilhassa İngilizlerle ilişkilerin iyi tutulmasını talep ediyordu.³³⁵ Telgraftan da anlaşıldığı üzere İsmet Paşa’ya göre barışın anahtarı İngilizlerdeydi.

Ankara Hükümeti’nin savaş gemileriyle ilgili kararı sonrasında 12 Şubat günü Avustralya basını bu kararı “Türk Blöfü” olarak nitelendirmişti. Zira Türklerin verdiği sürenin dolmasına rağmen Müttefik gemilerinin ayrılmadığı ve buna rağmen herhangi bir saldırının yaşanmadığı ifade edilmişti.³³⁶

Öte yandan Avustralya basınında çıkan haberlerde; İstanbul’dan gelen bir mesaja göre, Müttefiklerin ve Türk makamlarının konular diplomatik olarak düzenlenene kadar İzmir’deki filolar için mevcut durumu onaylayan bir anlaşmaya vardıkları belirtilmişti.³³⁷

Ancak bu habere rağmen liman krizinin devam etmesi üzerine 13 Şubat 1923 tarihli Avustralya basınına Müttefiklerle ilgili birliktelik mesajları içeren haberler yansımıştı. Fransa ve İngiltere’nin her konuda tam mutabık ve kararlı olduğu, ayrıca Tuğamiral Nicholson’ın krizle

³³² The Age (10 Şubat 1923). *Foreigners Threatened*. s.15; The Daily Telegraph (10 Şubat 1923). *Talk of Hostilities*. s.7.

³³³ The Telegraph (10 Şubat 1923). *Ready for Turks*. s.8; The Mercury (10 Şubat 1923). *In Ugly Mood*. s.7; The Sun (8 Şubat 1923). *No Rupture*. s.1.

³³⁴ The Argus (10 Şubat 1923). *Boastful Turkish Predictions*. s.29; The Sydney Morning Herald (10 Şubat 1923). *Turks Confident*. s.15; The Advertiser (10 Şubat 1923). *Truculent Turks*. s.13; The West Australian (10 Şubat 1923). *In The Event of War*. s.9.

³³⁵ B. N. Şimşir, *age*, s.419.

³³⁶ The Argus (12 Şubat 1923). *Turkish Bluff*. s.9; The Advertiser (12 Şubat 1923). *Turkish Bluff*. s.9; The Sydney Morning Herald (12 Şubat 1923). *Warships Remain at Smyrna*. s.9.

³³⁷ The Age (12 Şubat 1923). *Affairs in Near East*. s.9; The Daily Telegraph (12 Şubat 1923). *Lausanne*. s.5; The Telegraph (12 Şubat 1923). *Turks Lay Mines*. s.6; The West Australian (12 Şubat 1923). *Lausanne Congress*. s.7; The Mercury (12 Şubat 1923). *Treaty With Turks*. s.5.

ilgili olarak İzmir’de olduğu, Türklerin gemileri çekme talebini reddettiği ve eğer bir saldırı olursa karşılık vereceğini İzmir Valisine söylediği eklenmişti.³³⁸

İsmet Paşa’nın Türkiye’de olmayı planladığı 14 Şubat 1923 tarihine gelindiğinde yoğun kar yağışı yüzünden Türk Heyeti hala yoldaydı. Bükreş-Köstence arası olan 3,5 saatlik yolu 36 saatte aşabilmişlerdi. Öte yandan Mustafa Kemal Paşa’da İzmir İktisat Kongresi açılışı için İzmir’de yoğun çalışmalar içerisindeydi. Türk tarafında bunlar yaşanırken aynı tarihte Avustralya basınında yer alan haberlerde, Lord Curzon’un İstanbul’daki İngiliz Yüksek Komiseri Harrington’a “Lozan’da sunduğumuz şartlar halen geçerlidir, Türkler imza etmek isterlerse hazırız” mesajını gönderdiği, Yunan Ordusu’nun olası bir savaş için tüm hazırlıklarını tamamladığı belirtilmişti.³³⁹ Haberin devamında ise Mustafa Kemal Paşa’nın Hindistan halkına özgürlüklerine sahip çıkmaları için gönderdiği destek yer almıştı.³⁴⁰

Görüldüğü üzere konferans kesilmiş ama tarafların konuyla ilgili satranç oynar gibi karşılıklı hamleleri devam ediyordu. Lord Curzon, hiçbir şey için geç değil, anlaşmayı imzalayın mesajı verirken, Mustafa Kemal, İzmir İktisat Kongresini toplayarak Batı’ya kapalı bir ekonomik anlayışı benimsemeyeceklerini ve uygun şartlarda yabancı yatırımcılara ülkesinin açık olduğu mesajını veriyordu. Ayrıca biryandan da İngilizlerin yumuşak karnı olan Müslüman Hindistan halkına özgürlüklerine sahip çıkmaları için sesleniyordu.

Türk Heyeti zorlu yolculuğun ardından ancak 16 Şubat akşamı İstanbul’a varabildi. Bu tarihte Avustralya basını savaş gemileriyle ilgili krizde meydana gelen gelişmeleri sütunlarına taşımaya devam etmişti. Haberde, İzmir’de herhangi bir olayın yaşanmamasını Müttefiklerin kararlı ve geri çekilmez adımlarından kaynaklandığı, Müttefik savaş gemilerinin İzmir’den

³³⁸ The Argus (13 Şubat 1923). *Near East Britain and France*. s.9; The Age (13 Şubat 1923). *A Naval Move*. s.9; The Sydney Morning Herald (13 Şubat 1923). *Turkish Demand Defied*. s.9; The Daily Telegraph (13 Şubat 1923). *Turks Defied*. s.5; The Advertiser (13 Şubat 1923). *Ignores Turkish Signals*. s.11; The Telegraph (13 Şubat 1923). *Complete Accord*. s.6; The West Australian (13 Şubat 1923). *British Admiral*. s.7; The Mercury (13 Şubat 1923). *Conversations Between British and French*. s.5; The Northern Standard (13 Şubat 1923). *Agreement Reached*. s.3; The Sun (14 Şubat 1923). *Extremists’ Ruse*. s.1.

³³⁹ The Argus (14 Şubat 1923). *Chance for Turks*. s.19; The Age (14 Şubat 1923). *Will She Signor Fight?*. s.9; The Sydney Morning Herald (14 Şubat 1923). *Kemal’s Message to India*. s.13; The Daily Telegraph (14 Şubat 1923). *Way Still Open*. s.9; The Advertiser (14 Şubat 1923). *Britain Will Sign the Treaty*. s.9; The Telegraph (13 Şubat 1923). *News From Turkey*. s.7, (14 Şubat 1923). *Turkish Treaty*. s.6; The Mercury, (14 Şubat 1923). *The Lausanne Treaty*. s.7.

³⁴⁰ The West Australian (14 Şubat 1923). *Kemal And India*. s.9.

ayrılmayacaklarını, Türklerin, savaş gemilerinin sayısındaki azalma taleplerinden önce isteklerini farklı bir tonda dile getirmeleri gerektiği belirtilmişti.³⁴¹

Ayrıca İstanbul gazetelerinin, Yakın Doğu sorunlarının derhal çözüme kavuşturulması için önemli ölçüde propaganda yaptığı ve İsmet Paşa'yı Lozan Antlaşmasını imzalamadığı için eleştirmeye başladığı yazıyordu. Bunun yanında Ankara'dan alınan bir mesajda, İzmir ve İzmit Körfezi'ni Müttefik savaş gemilerine kapatma kararının geri alınamaz olduğu, Yunan gemilerinin limanlara girme izninin olmadığına dile getirildiği de ifade edilmişti.³⁴²

Mustafa Kemal Paşa 17 Şubat 1923 tarihinde İzmir İktisat Kongresi'nin açılışını gerçekleştirmişti. Kongrenin Lozan'ı ilgilendiren yönü ise, Millî Mücadele İslami ve anti-empyralist fikirlerle yürütülmüş, İslam Dünyasından ve Komünist Rusya'dan destek bulmuştu. Fakat Batı'nın korkusu, hatta bunu Lozan'daki ekonomi komisyonunda da belirtmişlerdi, Yeni Türkiye'nin yönü ne olacaktı? İktisadi meselelerdeki birçok zorluğu da bu belirsizlik yüzünden çıkarmışlardı. Bu kongre, Yeni Türkiye'nin yönünün Batı olduğunu Müttefiklere göstermek açısından çok önemliydi. Kongrede Batı dünyasına verilen önemli iki mesaj vardı. Birincisi Türkiye'nin kapitülasyon ve benzeri imtiyazları kabul etmeyeceği, ikincisi liberal politikalar izleyeceği idi.³⁴³ Konu Mecliste de gündeme gelmiş orada da aynı açıklamalar yer almıştı.³⁴⁴

İzmir İktisat Kongresi ile ilgili haberler 19-20 Şubat 1923 tarihlerinde Avustralya basınında geniş yer buldu. 19 Şubat tarihli The Sydney Morning Herald, The Telegraph ve The Argus gazetelerinde Kemal Paşa'nın İzmir'de yaptığı açıklamaya yer verildi. Kemal Paşa açıklamasında; *“Eğer İngiltere Türkiye'yi ezme kararında ısrarlı ise büyük tehlikededir. Rusya ile ilişkilerimiz dürüst ve samimidir. Hiçbir şey bizi ayıramaz. Bizim amansız düşmanımız, Türk milletinin teslim olacağı yarılsamasını barındıran İngiltere'dir. Büyük Britanya onu çevreleyen*

³⁴¹ The Daily Telegraph (16 Şubat 1923). *Must Leave Turkish Order*. s.5; The Advertiser (16 Şubat 1923). *Be More Polite*. s.9; The Telegraph (16 Şubat 1923). *Warships at Smyrna*. s.6; The West Australian (16 Şubat 1923). *Conditions in Smyrna*. s.9; The Mercury (16 Şubat 1923). *Near Eastern Problems*. s.5, (17 Şubat 1923). *Warships at Smyrna*. s.7.

³⁴² The Age (16 Şubat 1923). *Turkish Newspapers Restive*. s.9; The Argus (16 Şubat 1923). *Near East Problems*. s.9; The Sydney Morning Herald (16 Şubat 1923). *Near East*. s.9; The Northern Standard (16 Şubat 1923). *Affairs in Turkey*. s.4.

³⁴³ T. Akyol, *age*, s.207-209.

³⁴⁴ TBMM Z.C. 5 Şubat 1923. s.172-174.

*tehlikeyi düşünse daha iyi olur. Avrupa barış istiyorsa, tam bir eşitlik temelinde önerilerde bulunmaya hazırız” diyecekti.*³⁴⁵

Aynı gün çıkan gazete haberlerinde ayrıca, Liman krizinin sona ermek üzere olduğu bilgisi verildikten sonra, İstanbul’dan Müttefik Yüksek Komiserlerinin İzmir Valisine yeni bir nota göndererek, İzmir Valisinin önceki taleplerini geri çekmesi durumunda Müttefik devletlerin tonaj sınırlaması olmaksızın 10’dan fazla savaş gemisini bulundurmayacaklarını dile getirdikleri ifade edilmişti.³⁴⁶

20 Şubat günü Avustralya basınına yansıyan haberlerde, İzmir İktisat Kongresine dair bilgiler verilmeye devam etmişti.³⁴⁷ Nitekim gazete sütunlarına yansıyan haberlerde; Kongreye uluslararası katılımın yüksek olduğu, Rusların hep Türklerin yanı başında yer aldığı ve Kemal Paşa’nın Türkiye’nin bağımsızlığının artık tanınması gerektiğini vurguladığı belirtilmişti.³⁴⁸ Ayrıca, Kemal Paşa’nın Lozan’dan dönen İsmet Paşa ile Eskişehir’de buluşmak üzere hareket ettiği ve Meclis’in Lozan müzakerelerini istişare etmek için pazartesi günü toplanacağı bilgisi yer almıştı.³⁴⁹

Nitekim Mustafa Kemal Paşa kongrenin açılışının ardından 19 Şubat 1923 tarihinde Eskişehir’de Fevzi Paşa ile birlikte Türk Delegasyon Heyetiyle buluştu. İsmet Paşa Mecliste ikinci grup hatta kendi arkadaşları tarafından yoğun eleştirilere maruz kalacağını biliyordu. Bu nedenle oturum öncesi yaptıklarını Mustafa Kemal ve Fevzi Paşalara anlatmak istedi. Gerçekleştirilen toplantı İsmet Paşa açısından başarılı geçti. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa’nın desteğini alan İsmet Paşa, Meclisin, özellikle ikinci grubun eleştirilerine karşı artık hazırды.³⁵⁰

21 Şubat 1923 tarihinden itibaren Mecliste yapılan gizli oturumlarla Lozan süreci tartışılmaya başlandı. Ankara’da bu görüşmeler devam ederken küçük bir Rus heyetinin Lozan

³⁴⁵ The Sydney Morning Herald (19 Şubat 1923). *Kemal Defiant*. s.9; The Telegraph (19 Şubat 1923). *Absolute Independence, Turks Talk Big*. s.2,7; The Argus (19 Şubat 1923). *Kemal Pasha’s Taunt*. s.9.

³⁴⁶ The Age (19 Şubat 1923). *Britain As Peacemaker*. s.9; The Daily Telegraph (19 Şubat 1923). *Allies New Note*. s.5; The Advertiser (19 Şubat 1923). *Warships in Smyrna*. s.9; The West Australian (19 Şubat 1923). *Situation in Smyrna*. s.7.

³⁴⁷ The Mercury (20 Şubat 1923). *Turkish Economic Congress*. s.5.

³⁴⁸ The Advertiser (20 Şubat 1923). *Old Things Passed Away*. s.9; The West Australian (20 Şubat 1923). *The Near East*. s.5; The Northern Standard (20 Şubat 1923). *Situation in Turkey*. s.3; The Sun (20 Şubat 1923). *Angora Gving Way?*. s.1.

³⁴⁹ The Argus (20 Şubat 1923). *Turkey’s Independence*. s.9; The Age (20 Şubat 1923). *Peace in Near East*. s.7; The Daily Telegraph (20 Şubat 1923). *Turks’ Reminder*. s.5.

³⁵⁰ S. Demirci (1997), *age*, s. 147.

görüşmeleri ile ilgili gizlice Paris'e geldiği haberi Avustralya basınında yer aldı. 27 Şubat tarihli habere göre, heyette Çiçerin'in Lozan Konferansı'nda donanma danışmanı Amiral Bahrens ile son zamanlarda Moskova-Ankara-Berlin ve Moskova-Baltık başkentleri arasında uzlaşma ve ilişkileri sağlayan Count Beckendorff olduğu, görüşmenin sebebinin ise Boğazlar ile ilgili Lozan'da alınan kararlara Fransa'nın itiraz etmesini talep ettikleri ifade edilmişti.³⁵¹

8 Şubat'ta başlayan savaş gemileri krizi ancak şubat ayının sonunda çözüldü. 28 Şubat tarihli Avustralya basınına göre, İngiltere bir adet hafif kruvazör dışındaki tüm gemilerini İzmir'den çekti. Hareketin Türkiye'ye karşı dostane bir eylem olduğu, İsmet Paşa'nın Ankara Meclisi'ndeki aşırılık yanlılarının üstesinden gelmesine yardımcı olabileceği umuduyla yapıldığı ve İngiliz prensiplerinden hiçbir ödün verilmediği belirtildi.³⁵² Ayrıca İstanbul'dan gelen haberlere göre, Lozan Antlaşması tartışmalarının Ankara'da gizlice devam ettiği, Kemal Paşa ve İsmet Paşa'nın uluslararası sorunların çözümü için çoğunluğu sağlamaya çalıştığı belirtildi.³⁵³

Yaşanan bütün bu gelişmelere rağmen The Sydney Morning Herald Gazetesi, her kritik gelişmeden sonra geleneksel hale gelen durum değerlendirmesine bir yenisini ekleyerek Müttefikler ve Türkiye başlığıyla bir köşe yazısı yayınlamıştı. Yazının içeriğinde;

*Doğu'nun inceliği hakkında çok şey duyuluyor, ancak Türk karakterinde oldukça kendini sevdiren basit bir sadelik türü var. Bir pazarlıkta taktiklere başvurur ve birbirlerinin etkisini artıran ikna yöntemlerini benimser ve davranışlarında herhangi bir **tutarsızlık** olduğunun da farkında değildir. Kızar, tehdit eder, **yaltaklık yapar, tatlı sözle kandırmaya çalışır** ve bunların hepsini aynı anda yapar. Yaptığı acımasız, zorba ve acıklı rollerin aynı kişiler üzerinde ikna edici olmadığına farkında da değildir. Böylece bir yandan Ankara'da Mustafa Kemal Paşa Müttefiklere karşı günlük tiradını söylerken, dünyayı Türkiye'nin asla boyun eğmeyeceğine tanık olmaya çağırıyor. Öte yandan Ankara Hükümeti adına Müttefikler ile görüşmeler yapan İsmet Paşa, açıkça uzlaşmacı bir ruh sergiliyor. En son tavizi, Türkiye'nin savaşın başlamasından kısa bir süre sonra İngiliz Deniz Kuvvetleri tarafından el konan iki savaş kruvazörünün iadesinden ve Mütarekeden sonra Müttefiklere ödenen Avusturya ve Alman bankalarındaki Türk altınlarından vazgeçeceğiydi. Ancak bunlar acı ve çok fazla mağduriyete neden olan şikâyetlerdi. Deniz Kuvvetleri'nin bu eylemi sıklıkla olumsuz olarak eleştirildi. Bu olayın (gemilere el konması) gerçekten de Büyük Savaş'ın başlangıcında Türkiye'nin Büyük Devletlerle iş birliği yaparken ölçeği ve yönünü değiştiren şey olduğu söyleniyor. Yetkililer Türkiye'nin Büyük Savaşta, İngiltere'nin düşmanlarıyla birlik olacağı konusunda uzak da olsa bir olasılık olduğunu*

³⁵¹ The Argus (27 Şubat 1923). *Soviet Mission in Paris*. s.7; The Sydney Morning Herald (27 Şubat 1923). *Secret Mission to Paris*. s.9; The Age (27 Şubat 1923). *Future of The Straits*. s.7; The Daily Telegraph (27 Şubat 1923). *Soviet Mission*. s.5; The Advertiser (27 Şubat 1923). *Secret Soviet Mission to Paris*. s.9; The West Australian (27 Şubat 1923). *A Soviet Nation*. s.7; The Mercury (27 Şubat 1923). *Near East Treaty*. s.7; The Northern Standard (27 Şubat 1923). *Soviet Mission*. s.3.

³⁵² The Sydney Morning Herald (28 Şubat 1923). *Fleet at Smyrna*. s.13; The Daily Telegraph (28 Şubat 1923). *Friendly Act*. s.9; The Telegraph (27 Şubat 1923). *Warships at Smyrna*. s.6.

³⁵³ The Telegraph (28 Şubat 1923). *Discussion in Angora*. s.7; The West Australian (28 Şubat 1923). *Discussed in Angora*. s.9; The Argus (28 Şubat 1923). *Lausanne Treaty*. s.11; The Age (28 Şubat 1923). *Peace in The Near East*. s.11; The Advertiser (28 Şubat 1923). *Evacuations of Refugees*. s.9; The Mercury (28 Şubat 1923). *The Turkish Discussion*. s.7; The Sun (27 Şubat 1923). *Peace With Turkey*. s.1, (28 Şubat 1923). *Lausanne Treaty*. s.1.

düşündülürse, cevap elbette ki, 'krvazörleri vermek delilik olurdu' şeklinde olacaktır. Ayrıca, o zamanlar, İngilizlerin elinde bulunan gemilerin oldukça küçük olduğu ve İngiltere'nin ihtiyacının tarafsız bir Türkiye'nin ihtiyacından ölçülemeyecek kadar fazla olduğu unutulmamalıdır. Altın, Mütareke şartlarına uygun olarak Almanya ve Avusturya tarafından Müttefiklere yapılan belirli bir tür teslimatın parçasıydı ve Türkiye'nin geri ödemeyi düzgün bir şekilde takip etmesi gerekirdi. Ancak bu miktar az ve şüphesiz Yunanistan'dan almayı umduğu tazminat düşünülürse Türkiye sorun yaratmaya değmeyeceğine inanıyor. Kemal'in anlaşılmaya istekli olduğunu gösteren bu tavizler nasıl? Yaptığı açıklamalar samimi mi yoksa ortamı etkilemek için sadece gök gürültüsü mü? Olağandışı entelektüel kazanımların adamı olduğu söylenen Kemal'in, Anadolu'nun kendi güvenilir evlatları tarafından kurtarılmasının gerçekten ciddiye alınmasını beklediğine inanmak zor. Onun ifadeleri, aşırı ve tarihin tartışmasız gerçeklerini göz ardı ettiği için şaşırtıcıdır. Buna örnek olarak Türkiye'nin, Avrupa'yla üç dört yıllık değil üç ya da dört yüzyıllık hesaplarını hallettiklerini söyleyen ifadeleri vardır. Türkiye'ye Avrupa tarafından kötü muamele edildiğine dair sözlerde saçmalaktır. İlk etapta Türkiye her şeye karışan bir ülkeydi ve uzun süre bu şekilde Avrupa'ya zulüm etmeye devam etti. Sonra Osmanlı gücü azalmaya başladığında, Avrupa'nın Büyük Güçleri Türkiye'yi kanatlarına aldı ve defalarca Türkiye ile yıkım arasında durdu. Çeşitli Balkan Devletleri'nin bağımsızlıklarını kazanmalarına yol açan ulusal hareketlere sempati duydukları doğrudur ancak Osmanlıların bunlara tutunması o kadar zayıf olmuştur ki, artık sürdürülemezdi. Bundan sonra Batı Güçleri, Türkiye'nin daha fazla parçalanmasına her zaman kararlı bir şekilde direndi. Avrupa'nın hasta adamına olan istekleri devam etti. Onunla beraber Rusya'ya karşı savaştılar, Balkan Savaşı'nın kötü sonuçlarından kurtardılar. **Türkiye Avrupa'ya kin değil, derin borç ve özür borçludur.** Türkiye'ye olağanüstü sabır ve hoşgörü gösterildi fakat o eski hastalığına geri döndü. Üstelik Türkiye ile iyi dost olan bir Batı Gücü varsa o da İngiltere'dir. Yaklaşık bir asırdır Türkiye'yi koruyan ve şu an Mustafa Kemal'in "amansız düşmanımız" dediği İngiltere'dir. Asıl şu anda gizemli bir mantık süreci ile Türkiye'nin sadık dostu olarak tanımlanan Türkiye'nin ebedi düşmanı, Rusya'dır! **Kader ne farklı insanları aynı yatağa sokuyor.** Tabii ki, şu anda hem birlikte çalışmak hem de uyumlu ilişkilerini devam ettirmek işlerine geliyor. Birbirlerine karşılıklı destek imkânı sunabilirler. Rusya, Müttefikler tarafından tanınmak ve kredi almak istiyor. Rusya Müttefiklerin, Rusya'nın uzlaşmaz bir Türkiye'ye aktif destek vererek Yakın Doğu'da meseleleri zorlaştırmak için güce sahip olduğunu bilmesi halinde, Müttefiklerin bunları (kredi ve tanıma) vermeye daha meyilli olacağını savunuyor. Aynı şekilde Türkler, Müttefiklerin Rusya ve Türkiye'nin olası bir ortak cephesiyle karşılaşmak yerine onlara daha uygun şartlar sunacağını düşünüyorlar. Asıl soru, Rusya'nın Türkiye'ye herhangi bir önemli güç gönderip gönderemeyeceğidir. Askeri uzmanlar, Kızıl birliğin kendi sınırlarının ötesinde savaşmak için çok az imkânı olduğunu ve Sovyet Hükümeti'nin Polonya'ya karşı "saldırı" deneyimini tekrarlamak konusunda isteksiz olabileceğini açıkladı.³⁵⁴

Diyecekti. Görüldüğü üzere yukarıda yer alan bu köşe yazısı tamamen İngiliz bakış açısıyla kaleme alınan, objektiflikten uzak ve İngiliz şovenizmi kokan ifadelerle doludur. Köşe yazısına göre, tüm olayların hatta kendi ülkesinin işgal edilmesi, yurdun dört bir tarafının parçalanması, halkının tarifsiz acı ve zulüm görmesinin suçlusu Türklerdir. Ama bu yaşananların önünü açan İngiltere, suçsuz ve Türkiye'yi hep ayakta tutmaya çalışan "iyi niyetli" ülkedir. Hatta Türkler İngilizlerle savaşarak başlarına gelen her şeyi hak etmiştir.

3.1.2. Ara Dönemde Azınlıkların Durumu, Esir ve Mübadele Meselesi

Anadolu'daki azınlıkların göç etme süreci Türk Ordusu'nun İzmir'e girmesiyle birlikte başlamıştı. 30 Ocak 1923 tarihinde Türk ve Yunan heyetleri arasında yapılan Esir ve Nüfus

³⁵⁴ The Sydney Morning Herald (21 Şubat 1923). *Allies and Turkey*. s.12.

Mübadelesi ile ilgili sözleşme ve protokolle ise hız kazandı. Batı kamuoyu da Türk topraklarındaki azınlıkların durumunu yakından takip ediyor ve ülke basınında bu tarz haberlere yer veriyordu. Avustralya basınında da Azınlıklarla ilgili haberler geniş yer bulmuştu. Hatta Lozan görüşmelerinin kesildiği dönemde dahi bu tarz haberler gazete sütunlarında yer almaya devam etmişti. Öte yandan Avustralya basınında çıkan haberlerin en dikkat çeken yönü sadece Türkiye’de yaşayan Hristiyan azınlıkların mağduriyetlerinden bahsetmesiydi. Buna karşın Yunanistan’dan göç etmek zorunda kalan Müslüman ahali ile ilgili neredeyse hiçbir haber yer almamıştı.

Gazete haberlerinde etkileyici bir dil kullanılarak Anadolu’daki Hristiyanlar ile ilgili kimi zaman abartılı kimi zamanda gerçeği yansıtmayan birçok haber yapılmıştı. İngiltere’nin yüksek tirajlı gazetelerinden olan Daily Telegraph’ın İstanbul muhabiri de Anadolu’daki izlenimlerini bir köşe yazısı ile gazete sütunlarına taşımış, bu köşe yazısı ise 15 Şubat 1923 tarihinde bütün Avustralya basınında yer almıştı.

“Sürgün Edilen Rumlar”, “Karadeniz Korkuları”, “Soğuk, Açlık ve Hastalık” başlıklarıyla verilen haberde şu bilgiler verilmişti;

“Rumların on bini Üsküdar’da. Son iki hafta boyunca uyarı yapılmadan, bu fakir halk, çiftliklerinden, dükkânlarından ve evlerinden alındı. Yunanistan’ın daha fazla mülteci alamayacağını bildirmesine rağmen. Çünkü şu ana kadar zaten 1.000.000 mülteci aldı ve daha fazlası için barındıracak yeri yok. Bu insanlar ne giydiklerine bakılmaksızın, Yunanistan’a gönderilmeleri için gemilere bindirildi ve küçük yataklar ile kışlalara atıldı. Ayrıca Üsküdar’da çiçek hastalığı patladı ve şu anda Yunan hastanesinde üç yüz vaka var. Tek garanti tedarik edilen şey American Relief Association’ın dağıttığı kişi başı yarım yulaf ekmeğidir. Yunan Hükümeti, Türk Hükümetine, halkın sınır dışı edilmesinin Lozan’da varılan anlaşmaya aykırı olduğunu belirten bir nota gönderdi. Eğer durum böyle devam ederse Yunanistan da aynı miktarda Türkü sınır dışı edecek. Üsküdar kışlasının iki kanadında 7000 erkek, kadın ve çocuk, en basit mahremiyete bile izin verilmeden toplanıyor ve 3000 kişi daha yıkılmış ahırlarda tutuluyor. Sıcak olsun diye üç kuşak birbirine sarılarak aynı yatakta uyuyor. 50 futlik bir odada 130 kişi beraber kalıyor. Bazıları ıslak taş zemine yatak örterek ve etrafına birkaç kutu yerleştirerek taban alanını kazımak için acıklı bir girişimde bulundular ve böylece on sekiz inç yüksekliğinde kendilerine özel bölge sağladılar. Başka bir ahır gerçekten bir gübre deposudur. Koşullar detaylandırılmamış. İki hafta önce tüm bu insanlar, sığır sahibi olan iyi köylüler ve tütün ekicisiydi. Müslümanlar tüm varlıklarını aldılar. Gübre kaplı yerde yatan ölü bir adam ve ona dokunan ailesini gördüm. Ayrıca çiçek hastalığı vakası yüzünden sırtı yanmış ve kabarmış bir kızla onu görüp şaşkına dönen bir genci izledim. Talihsizler sadece hastalığa ne zaman yakalanacaklarını beklemektedirler.”³⁵⁵

Yazıda da görüldüğü üzere Rum mültecilerinin bulunduğu yerleri gezen bir muhabirin izlenimleri son derece dramatik bir dil ile verilmişti. Elbette ki savaş dönemlerinde gerçekleşen

³⁵⁵ The Argus (15 Şubat 1923). *Deported Greeks*. s.19; The Age (15 Şubat 1923). *Suffering of Greeks*. s.9; The Sydney Morning Herald (15 Şubat 1923). *Turkish Methods*. s.9; The Daily Telegraph (15 Şubat 1923). *Turkish Cruelty*. s.5; The Advertiser (15 Şubat 1923). *The Appaling Turk*. s.9; The West Australian (15 Şubat 1923). *Greek Deportees*. s.7.

göçler, imkânsızlıklar dolayısıyla birçok acılar barındırabilir. Anadolu'nun o günkü şartları düşünüldüğünde haberlerin bir kısmı gerçekte olabilir. Ancak Yunanistan'da bulunan Müslüman mültecilerin durumu ile ilgili haberlere yer verilmemesi ister istemez haberlerin doğruluğu konusunda şüphe uyandırmaktadır.

İngiliz Dominyonu ve taraf olan Avustralya'nın Anadolu'daki Hristiyan azınlıklar ile ilgili haberleri okuyucularına aktarması elbette ki doğaldı. Bununla birlikte Avustralya'nın Azınlıklar meselesini yakından takip etmesinin bir diğer nedeni de insan nüfusuna duyduğu ihtiyaçtı. Zira Avustralya o dönem Amerika Birleşik Devletleri gibi yeni ekonomik fırsatlarıyla iş gücüne ihtiyaç duyan bir cazibe merkeziydi. Öte yandan savaşın büyük yıkımından yeni çıkmış ve tüm kaynaklarını Anadolu'yu işgal etmek için kullanmış Yunanistan için Türkiye'den gelecek Rum nüfusu barındırmak son derece zordu. Bu nedenle Anadolu'dan göç etmek zorunda kalan nüfusun Yunanistan yerine Avustralya'ya yerleştirilmesi iyi bir seçenek gibi gözüküyordu.

Nitekim 27 Şubat 1923 tarihinde The Sydney Morning Herald gazetesinde "*Rum Göçmenler, Gözler Avustralya'da, Binlercesi Gelmek İçin Hazır*" başlığıyla verilen köşe yazısı da bu duruma iyi bir örnekti. Gazetede yer alan köşe yazısında Yunanistan Başkonsolosu Bay Christy Freeleagus ile yapılan röportaja yer verilmişti. Christy Freeleagus, Londra'dayken Yunan devlet adamı Venizelos ile tanışmış ve Venizelos kendisine Avustralya hükümetinin evsiz olan Rum mültecilere kapılarını açıp açamayacağını sormuştu. Bunun üzerine Christy Freeleagus, Avustralyalı hükümet yetkilileri ile birtakım görüşmeler yaparak Rum yerleşimcilerin Avustralya'ya özellikle tarım alanında katkı sağlayacaklarını (tütün, incir, çekirdeksiz kuru üzüm, kuru üzüm ve tahıl yetiştirme konusunda yetenekli olduklarını) ve bu konuda aileleri ile birlikte kalıcı olarak yerleşmeye niyetli olduklarını ifade etmişti.³⁵⁶

³⁵⁶ Christy Freeleagus'a göre, Tütün, Avustralya'nın istediği yoğun tarım sistemi için çok uygundu. Zira Avustralya, ithal tütün ve sigara için yılda 5.000.000 pound harcamaktaydı. Rum mültecilerin gelmesi ve tütün yetiştirilmesine yardımcı olmaları halinde ise bu paranın İngiliz Milletler Topluluğu içinde kalmaması için hiçbir neden yoktu. Avustralya'ya gelmek isteyen neredeyse sınırsız sayıda Yunan mülteci vardı, ancak evlerini kaybettikleri ve parasız oldukları için yol masraflarının ödenmesi ve varışlarında ücretsiz arazi ödeneği almaları gerekecekti. Ayrıca Freeleagus, birçok Avustralya ürünü için Yunanistan'da pazarların bulunabileceği görüşündeydi ve zaten buğday, un, deri, post, yün ve genel ürünlerden satın almak isteyen saygın firmalardan talepler aldığını belirtmişti. Yunanistan'da iken Hükümete Avustralya'ya yılda 650.000 ton buğday ithal edebileceğini ifade eden Freeleagus, Avustralya'daki veya İngiliz Milletler Topluluğu Hükümeti'ndeki bazı finansal kurumların Yunan Hükümetine kredi vermesi gerektiğini (buna karşı, yeterli güvenlik olanağı sağlanacağını söylüyor), Avustralya buğdayına Yunanistan'da büyük miktarlarda, tamamen yeni bir pazar açılacağını düşünüyordu. The Sydney Morning Herald (27 Şubat 1923). *Greek Immigrants*. s.8.

Bu arada Anadolu'daki Hristiyan Azınlıklar ile ilgili haberler Avustralya basınında çıkmaya devam ediyordu. Nitekim 5-6 Mart 1923 tarihli Avustralya basını yine Daily Telegraph gazetesi İstanbul muhabirinin mülteciler ile ilgili haberine yer vermişti. Muhabir, Karadeniz'de kampta 1.200 mülteci bulunduğunu, bunlara çadır dağıtılmadığını, herkesin kıyafetleri ve yatak örtüleri ile sığınak yaptığını belirtmişti. İnsanların ısınmak için birbirine sokulmuş olduğunu ve çiçek hastalığının günden güne arttığını, şu anda Karadeniz'den İstanbul'a kadar olan mesafede 25.000 mülteci olduğunu ifade ediyordu. Mültecilere yardımı sadece bir Amerikan kuruluşun ve Bayan Rumbold'ın yaptığını ekliyordu.³⁵⁷

Yer alan bir diğer haber ise Ermenilerle ilgiliydi. Haberin içeriğinde, Senatör King'in, ABD'nin, Türk kuvvetleri Ermenistan'dan³⁵⁸ çekilinceye kadar Türkiye ile diplomatik ilişkilerini kesmesini isteyen bir karar sunduğu fakat Senato tarafından bunun kabul görmediği bilgisi verilmişti.³⁵⁹

Lozan Konferansında görüşüldüğü üzere, Türkiye'den Yunanistan'a gidecek Hristiyan miktarı, Yunanistan'dan Türkiye'ye gönderilecek Müslüman sayısından oldukça yüksekti. 17 Mart tarihinde Avustralya basınında bu konuyla ilgili olarak Rum mültecilere yer sağlamak için 25.000 Müslüman'ın Yunanistan'dan çıkarılmasına karar verildiği haberi yer almıştı.³⁶⁰

Savaş esirleriyle ilgili olarak Mart'ın sonunda Atina'dan elde edilen bir bilgi Avustralya basınında yer almıştı. Bilgi, Kemalistlerin Yunan savaş esirlerini iade etmeyi reddettikleri, Türk mahkûmları İzmir'e taşıyan Yunan gemilerine üç saat içinde limanı terk etmelerini emrettikleri belirtilmişti. Bunun üzerine Uluslararası Komisyon'un Lozan Konferansı'nda yapılan düzenlemelerin ihlalinden dolayı İstanbul'a güçlü bir şikâyetle bulunduğu ifade edilmişti.³⁶¹

³⁵⁷ The Age (5 Mart 1923). *A Black Sea Inferno*. s.9, (6 Mart 1923). *Disease in Near East*. s.9; The Sydney Morning Herald (5 Mart 1923). *Greek Refugees*. s.9; The Daily Telegraph (5 Mart 1923). *Turkish Cruelty*. s.5, (6 Mart 1923). *Ravages of Disease*. s.5; The Advertiser (6 Mart 1923). *Typhus in Turkey*. s.9; The West Australian (5 Mart 1923). *Treatment of Refugees*. s.7, (6 Mart 1923). *Plight of Refugees*. s.7; The Mercury (5 Mart 1923). *Greek Refugees*. s.7, (6 Mart 1923). *Refugees in Turkey*. s.7.

³⁵⁸ Burada Ermenistan olarak tabir edilen yer bugünkü Doğu Anadolu Bölgesi topraklarıdır.

³⁵⁹ The Argus (6 Mart 1923). *Turk in Armenia*. s.9; The Telegraph (5 Mart 1923). *USA and Turkey*. s.6.

³⁶⁰ The Telegraph (17 Mart 1923). *Turks in Greece*. s.8; The Mercury (17 Mart 1923). *Expulsion of Turks*. s.7.

³⁶¹ The Argus (29 Mart 1923). *Greek War Prisoners*. s.9; The Age (29 Mart 1923). *Duplicity of The Turks*. s.7; The Sydney Morning Herald (29 Mart 1923). *Near East*. s.11; The Advertiser (29 Mart 1923). *Turkish Breach of Faith*. s.9; The Telegraph (29 Mart 1923). *Greek Captiver*. s.6; The West Australian (29 Mart 1923). *Prisoners of War*. s.7; The Mercury (29 Mart 1923). *Greek Prisoners*. s.7; The Northern Standard (29 Mart 1923). *Greek War Prisoners*. s.3.

Ara dönemde esir ve azınlıklarla ilgili son yaşanan gelişme ise Lozan'daki Türk-Yunan anlaşmasına uygun olarak Türkiye'de olan Yunan sivil ve askeri mahkûmlar için genel af kararının verildiği idi.³⁶²

3.1.3. Meclis Gizli Oturumlarında Lozan

İsmet Paşa Eskişehir'de Mustafa Kemal ve Fevzi Paşalarla buluşup konferansın ilk dönemini anlatarak onlardan da destek bulduktan sonra 21 Şubat 1923 tarihinde Meclisin karşısına çıkmaya hazırды. Mecliste yaşanacak sıkıntının İkinci grup denen Mustafa Kemal muhaliflerinden kaynaklanacağı açık ve netti. Dr. Rıza Nur anılarında “bunlar (ikinci grup) Mustafa Kemal'e hücum etmek için memleketin çıkarlarından bile vazgeçerler” demiştir. Türk Delegasyon Heyeti Mecliste, sıra ile Lozan'da hangi meselelerle ilgilendilerse o konu ile ilgili malumat verecek, soruları alacak bunun neticesinde Meclis harbe ya da barış görüşmelerine devam etmeye karar verecekti.³⁶³

Avustralya basınına, gizli Meclis oturumlarıyla ilgili ilk haber 23 Şubat'ta yansımıştı. Haberde, Ankara Meclisi'nin, Lozan antlaşmasını bir hafta sürmesi beklenen gizli bir oturumda görüşmeye başladığı bilgisi verilmişti.³⁶⁴

26 Şubat tarihinde yayımlanan haberlere baktığımızda Ankara'da Meclis gizli oturum yapsa da basına bazı bilgilerin sızdığını görmekteyiz. Haberlerde bakanların, Müttefiklerin barış önerilerine bir cevap hazırladıklarını ve bugün Türkiye Millet Meclisine sunulacağı bilgisi yer almıştı. Ayrıca Meclisin bölünmüş durumda olup, Kemal Paşa, İsmet Paşa ve Bakanların çoğunluğunun barış konusunda ılımlı olduğu ifade edilmişti.³⁶⁵

³⁶² The Age (9 Nisan 1923). *Turko-Greek Agreement*. s.9; The Sydney Morning Herald (9 Nisan 1923). *Amnesty for Prisoners*. s.9; The Daily Telegraph (9 Nisan 1923). *Turkish Amnesty*. s.5; The Advertiser (9 Nisan 1923). *Release of Greek Prisoners*. s.9; The Telegraph (9 Nisan 1923). *Greek Prisoners*. s.6; The West Australian (9 Nisan 1923). *Turkey and Greece*. s.5; The Mercury (9 Nisan 1923). *Turko-Greek Agreement*. s.7.

³⁶³ T. Akyol & S. Kaplan, age, s.349.

³⁶⁴ The Argus (23 Şubat 1923). *Angora Assembly Sits in Secret*. s.7; The Sydney Morning Herald (23 Şubat 1923). *Lausanne Treaty*. s.9; The Daily Telegraph (23 Şubat 1923). *Lausanne Treaty Secret Sitting*. s.7; The Advertiser (23 Şubat 1923). *Turks and The Treaty*. s.11; The Telegraph (22 Şubat 1923). *Lausanne Treaty*. s.6; The West Australian (23 Şubat 1923). *Discussion in Angora*. s.7; The Mercury (23 Şubat 1923). *Secret Consideration in Angora*. s.7; The Sun (24 Şubat 1923). *Peaceor War?*. s.1

³⁶⁵ The Argus (26 Şubat 1923). *Turkish Assembly*. s.7; The Age (26 Şubat 1923). *Peace in The Near East*. s.9; The Sydney Morning Herald (26 Şubat 1923). *Angora Assembly*. s.9; The Daily Telegraph (26 Şubat 1923). *Peace Proposals*. s.5; The Telegraph (26 Şubat 1923). *Lausanne Treaty*. s.2; The West Australian (26 Şubat 1923). *Allies' Peace Proposals*. s.7; The Mercury (26 Şubat 1923). *Turkish Reply*. s.7.

1 Mart 1923 tarihinde çıkan haberlerde ise Ankara Meclisinin nihai barış koşullarını reddetmesi durumunda Kemal Paşa'nın Cromwell³⁶⁶ politikasını benimseyeceği, böyle bir olasılığın meydana gelmesi durumunda ise, Ankara'nın 165 mil batısındaki Eskişehir'in önemli demiryolu kavşağında büyük birlikler kurduracağı bilgisi yer almıştı.³⁶⁷ Görüldüğü üzere kilometrelerce uzak olan Avustralya'dan sözde gizli olarak yapılan Meclis oturumlarındaki bilgiler gün gün gazete sütunlarına yansımaya devam ediyordu.

Her ne kadar gazete sütunlarında barış karşıtı bir tablo çizilmiş olsa da Lord Curzon'un İsmet Paşa'nın barışı sağlamak için çabalayacağını umduğu ve bunu başaracağına inandığı bilgisi de gazetelere yansımıştı.³⁶⁸

Benzer şekilde 5 Mart 1923 tarihinde The Sun gazetesinde “Herkes Konuşuyor” başlığıyla verilen haberde, gizli oturumların sızdığını kanıtlar nitelikli bir haber yapılmıştı. Nitekim Mecliste yapılan tartışmalarda tam olarak 37 milletvekilinin söz aldığını belirtmeleri oturumları ayrıntılarına kadar öğrendiklerinin kanıtı niteliğindedir. Haberin devamında ise birkaç gün içinde bir karar verileceğinin beklendiği ifade edilmişti.³⁶⁹

Görüşmelerin ilk aşamasında Türk tarafına dayatılan Lozan taslağının Türkiye tarafından resmi olarak reddedilmesinden bir gün önce yani 8 Mart 1923 tarihinde Avustralya basınında yer alan haberlerde, Türk Meclisinin resmi olarak anlaşmayı reddetmemiş olmasına rağmen bu bilgiye ulaşıldığı ve Türklerin karşı bir anlaşma taslağı hazırladığı haberi okuyuculara duyurulmuştu.³⁷⁰ Görüldüğü üzere Türk tarafındaki bütün gizli sayılabilecek bilgiler Avustralya basını tarafından önceden elde ediliyordu.

³⁶⁶ Oliver Cromwell, İngiliz siyaset adamı, asker ve devlet yöneticisi olup, İngiliz İç Savaşı'nda Parlamento güçlerinin zaferinde etkin rol oynamıştır. İngiltere'nin yönetim biçimini krallıktan cumhuriyete çevirmiş ama 1653'ten ölünceye kadar Devlet Koruyucu Lordu unvanı ile ülkeyi tek başına idare etmiştir. P. Gaunt (1996). *Oliver Cromwell*. Blackwell Publishers, s.3-17.

³⁶⁷ The Argus (1 Mart 1923). *Kemal Pasha's Policy*. s.11; The Age (1 Mart 1923). *Kemal Takes Precautions*. s.9; The Daily Telegraph (1 Mart 1923). *Turkish Policy*. s.5; The Advertiser (1 Mart 1923). *Striving for Peace*. s.9; The Telegraph (1 Mart 1923). *Kemal's Peace Policy*. s.6; The West Australian (1 Mart 1923). *Angora Peace Party*. s.7; The Mercury (1 Mart 1923). *Turks and Treaty* s.7.

³⁶⁸ The Sydney Morning Herald (1 Mart 1923). *Lord Curzon's Hope*. s.9; The Northern Standard (2 Mart 1923). *Optimistic Speech*. s.3; The Sun (1 Mart 1923). *Peace at A Price*. s.1.

³⁶⁹ The Sun (5 Mart 1923). *Many Speakers*. s.1.

³⁷⁰ The Sydney Morning Herald (8 Mart 1923). *Turkish Disapproval*. s.9; The Telegraph (8 Mart 1923). *Rejected by The Turks*. s.6; The Argus (8 Mart 1923). *Lausanne Treaty*. s.9; The Age (8 Mart 1923). *Peace in The Near East*. s.9; The Daily Telegraph (8 Mart 1923). *Lausanne Treaty*. s.7; The West Australian (8 Mart 1923). *A Counter Treaty*. s.7; The Mercury (8 Mart 1923). *Angoran Government's Action*. s.7; The Sun (7 Mart 1923). *Treaty Rejected*. s.1.

Ankara Meclisi tarafından resmî açıklamanın yapıldığı ve ezici çoğunlukla anlaşmanın reddedildiğine dair haber de 9 Mart 1923 tarihinde Avustralya basınında yer almıştı. Haberin devamında, Meclisin Musul sorununun sabit bir süre içinde çözülmesini ve Türkiye'nin mali, ekonomik, idari alanlarda hayati bağımsızlık haklarını ve işgal altındaki Türk topraklarının barışın imzalanması üzerine derhal tahliye edilmesini güvence altına almayı talep ettiği belirtiliyordu. Ayrıca Meclisin hükümete güvenoyu ve anlaşma için müzakerelere devam etme yetkisi verdiği bilgisi de yer almıştı.³⁷¹

3.1.4. İngiliz Parlamentosunda Lozan Tartışmaları

Lozan görüşmelerine ara verilince sadece Türk Heyeti parlamentosuna hesap vermemişti. Zira konferansa katılan diğer heyetler de ülkesine döner dönmez kendi parlamentolarında görüşmelerle ilgili ayrıntılı bir rapor sunmak durumunda kaldı. Elbette ki diplomasiyi en iyi bilen ve Büyük Britanya adına konferansa katılan Lord Curzon'da İngiliz Parlamentosuna hesap verecekti. Zira İngiliz Parlamentosu, görüşmelerin bir neticeye ulaşmadan sona ermesini şiddetle eleştirmişti. Çünkü Basra'daki İngiliz üssü dışında tüm Irak'tan İngiliz askerinin çekilmesini düşünenlerin sayısı az değildi. Hükümet ve özellikle Curzon Parlamentosu Irak'ta kalmanın gerekliliği konusunda ikna etmeye çalıştı.³⁷²

Avustralya basını da İngiliz parlamentosunda yaşananları bir dominyon olarak tüm ayrıntılarıyla aktarmıştı. 22 Şubat 1923 tarihli "Mezopotamya" başlığıyla verilen haberde; Liberal milletvekili Lambert'ın Mezopotamya'daki İngiliz sorumluluklarının hemen azaltılmasını öneren bir değişiklik teklifi verdiği yer aldı. Lambert, İngiltere'nin Mezopotamya ile ilgili güttüğü politikanın yanlışlığını yeni hükümete yüklemek istemediğini, fakat yapılan bu yanlıştan artık geri dönülmesi gerektiğini ifade etti. Akabinde ateşkesten bu yana yaklaşık 150.000.000 pound tasarruf sağlandığını da ekleyerek, Britanya'nın Mezopotamya'yı 20 yıl boyunca savunma sözü veren anlaşmayı onaylamayı reddedeceğini umduğunu söyledi.³⁷³

³⁷¹ The Argus (9 Mart 1923). *Stubborn Turks*. s.9; The Age (9 Mart 1923). *Rejected by The Turks*. s.9; The Sydney Morning Herald (9 Mart 1923). *Treaty Rejected*. s.9; The Daily Telegraph (9 Mart 1923). *Rejected*. s.7; The Advertiser (9 Mart 1923). *Turkey's Demands*. s.9; The Telegraph (9 Mart 1923). *Turks Reject Treaty*. s.6; The West Australian (9 Mart 1923). *Rejected by Turks*. s.9; The Mercury (9 Mart 1923). *Lausanne Treaty Rejected*. s.7; The Sun (10 Mart 1923). *Turks' Terms*. s.1.

³⁷² S. Demirci (1997), age, s. 163-166.

³⁷³ The West Australian (22 Şubat 1923). *Mesopotamia*. s.7.

Ardından İşçi Partisi adına söz alan Albay Wedgwood, gelecekteki ciddi risklerden kaçınmak amacıyla İngiltere'nin Mezopotamya manda sorumluluğu ile ilgili tüm sorunları yeniden gözden geçirmesi çağrısında bulundu.³⁷⁴

Buna karşın Mr. Asquith ise İngiliz parasına kötü yatırım yapılmadığını, orada bulunan halklara çeşitli sözler verildiğini, eğer 1919 yılında bölgeden çekilmiş olunsaydı 150.000.000 pound değil 50.000.000 pound tasarruf edilmiş olacağını ifade etti. Bu konuşmaların üzerine Başbakan Mr. Bonar Law tartışmalara cevap verdi. Mr. Asquit'in söylediği çoğu şeyle hemfikir olduğunu, İngilizlerin yedi yıldır Mezopotamya'da olmasının, hiçbir ülkeye kaçınamayacağı bazı yükümlülükler getirdiğini, Lozan Antlaşması imzalanmadan önce herhangi bir karara varmanın akılsızca olacağını belirtti. Ayrıca Ankara Hükümeti'nin birkaç güne kadar Lozan Antlaşması metnini tartışmaya başlayacağını, bu aşamada İngiliz Meclisi'nin konuyla ilgili bir karar almasının hata olacağını sözlerine ekledi.³⁷⁵

Neticede İngiliz parlamentosunda günler süren tartışmalar sonunda Mezopotamya'da kalma kararı çıktı. Karar ve Mecliste yaşanan tartışmalar 3 Mart 1923 tarihli Avustralya basınında yer aldı. Haberin tamamını vermekte İngiltere parlamentosunda yadsınamayacak derecede Mezopotamya bölgesinden ve Ankara Hükümetini ilgilendiren boyutuyla Musul'dan çıkma taraftarı olduğunu göstermek açısından yarar görüyorum.

"Orta Doğu, İngiltere Irak'ta, Kalmaya Karar Verildi, Süngü Mesafesi Kalsa Bile Geri Çekilme olmayacak

Avam Kamarasında Orta Doğu'ya tamamlayıcı ek ödenek (£813.000) için görüşme yapıldı. Koloniler Alt Sekreteri (Bay Ormsby Gore), Türkiye'nin durumu nedeniyle asker sayısında bir azaltmaya gidilmediğini açıkladı.

'Hükümet Lozan Konferansı'nın nasıl ilerleyeceğini bilinceye kadar, şu anda Orta Doğu'da bulunan İngiliz kuvvetlerinin dağılımını ve sayılarını belirtmek kamu yararına aykırı olacaktır. Irak'ta kalsak ya da kalmamak da Türk süngü mesafesinden dışarı çıkmıyoruz' dedi ve bu sözleri büyük alkışla karşılandı.

Mr. Lambert (Liberal) Mezopotamya'da maceracı davranılmasını protesto etti. 'O ülkeden çıkmalıyız' dedi. Bu nedenle kalmak yönünde kabul oylarının azalması için harekete geçti.

Mr. Milne (Sosyalist) geri çekilmeye karşı çıktı. 'Arapların binyıl önce yıkılmış medeniyetlerini dört yılda kurabileceklerine inanmak mantıklı değil' dedi. Britanya'nın Mezopotamya'dan çıkmasının, Türkiye ile herhangi bir barış sağlamayacağı görüşünde.

Mr. Wedgwood (İşçi), Mezopotamya'nın zaman içinde İmparatorluk için değerli bir varlık sağlayabileceğini ifade etti. Ancak İngiltere'nin şimdi masrafları karşılayıp karşılayamayacağını sordu.

Sorulara cevap veren Hava İşleri Bakanı (Sir Samuel Hoare), İngiliz personelinin hava düzenlemelerinin akıllı ve güvenli olduğunu ve bundan memnun olduğunu söyledi. 'Barış dengede asılı

³⁷⁴ The Daily Telegraph (22 Şubat 1923). *Mesopotamia*. s.5; The Telegraph (21 Şubat 1923). *Mesopotamia*. s.2; The Mercury (22 Şubat 1923). *Mesopotamia*. s.5.

³⁷⁵ The Argus (22 Şubat 1923). *Mesopotamia, British Policy, Never A Worse Investment*. s.7; The Age (22 Şubat 1923). *Britain and Mesopotamia, Policy Criticised*. s.9; The Sun (21 Şubat 1923). *Out of Iraq*. s.1.

*dururken daha fazlasını söylemek yanlış olur. Türkiye ile barış sağlanana ve Avam Kamarası birliklerin geri çekilmesini onaylayana kadar hava kuvvetleri kalacak' dedi. Bay Ormsby-Gore, Bonar Law'ın İngiltere'nin onurlu bir şekilde tutarlı olduğu anda çekileceğini ama bunun henüz olmadığını yineledi. Avam Kamarası'nda, sonrasında Ankara'ya bildirilen bazı konuşmalar yaptı. Ruslar tarafından bu konuşmalar İngiliz İmparatorluğu'na olası tüm hasarları vermek için Türklere baskı aracı olarak kullanıldı. İngiltere, bağımsız Arap devleti Milletler Cemiyeti'ne katılana kadar Mezopotamya'da kalmaya karar verdi. İngiltere her iki taraf için de onurlu bir barış, Türkiye ile karşılıklı dostluk ve güven istiyor. Tüm sorunlar Mezopotamya Yüksek Komiserinin (Genelkurmay Başkanı Sir Percy Cox) tavsiye ettiği bir komite tarafından inceleniyor. Mezopotamya'da kalma ile ilgili oylama 144'e 268 oyla kabul edildi.*³⁷⁶

Parlamentoda İngiltere'nin Mezopotamya'da kalacağı kararının ardından, burada ne şekilde bulunulacağı ve neler yapılacağı konusunda tartışmalar başladı. Lloyd George yeni hükümetten bu konuyla ilgili planların Meclisle paylaşılmasını istedi. Diğer parti üyeleri de Lloyd George'ye bu konuda destek verdi. Ayrıca bu planların hayata geçmesi için Türkiye ile barışın bir an önce yapılması konusunda ortak fikir beyan edildi.³⁷⁷

İngiliz parlamentosunda, Lozan Konferansı ile ilgili en çok tartışılan konu olan Irak meselesi de karara bağlandıktan sonra Nisan ayından itibaren Parlamento, ikinci dönem Lozan görüşmeleri için hazırlıklarını yapmaya başladı. Bu dönemde en çok merak edilen soru, Rusya'nın ikinci dönem görüşmelerine çağrılıp çağrılmayacağı, Mr. Ronald McNeill'in Mecliste Rusya'nın çağrılmayacağına dair verdiği açıklama ile cevap buldu. Bu ne demekti? Bu karar Boğazlar sorununun ilk dönem görüşmelerde Türkiye ile çözüldüğü, ikinci dönem görüşülecek konular arasında olmadığı anlamına geliyordu.³⁷⁸

3.1.5. Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'de Nüfuz Sağlama Çabalarına Yönelik Gelişmeler

Amerika Birleşik Devletleri zinde ekonomisi, nüfusu ve uyguladığı “açık kapı” politikasıyla kendine yeni nüfuz alanları arıyordu. Ayrıca Türkiye ile resmi olarak savaşa girmemesi ona, yeni Türkiye'nin yöneticileri arasında olumlu duygular beslenmesini sağlamıştı.

³⁷⁶ The Argus (3 Mart 1923). *Middle East, British in Irak*. s.31; The Age (3 Mart 1923). *British Occupation*. s.15; The Sydney Morning Herald (3 Mart 1923). *British Forces*. s.13; The Daily Telegraph (3 Mart 1923). *British in Middle East*. s.7; The Advertiser (3 Mart 1923). *No Reduction In Forces in The Middle East*. s.13; The Telegraph (3 Mart 1923). *Mesopotamia*. s.8; The Mercury (3 Mart 1923). *Peace in the Balance*. s.7; The Northern Standard (6 Mart 1923). *British Forces To Remain*. s.3; The Sun (3 Mart 1923). *Occupation of Iraq*. s.1.

³⁷⁷ The Argus (22 Mart 1923). *Mesopotamia*. s.9; The Age (22 Mart 1923). *The New Arab State*. s.9; The Sydney Morning Herald (22 Mart 1923). *Mesopotamia* s.9; The Daily Telegraph (22 Mart 1923). *Mesopotamia*. s.5; The Mercury (22 Mart 1923). *The Near East Problem*. s.7.

³⁷⁸ The Advertiser (18 Nisan 1923). *Russia Not Invited*. s.9; The Telegraph (17 Nisan 1923). *No Invitation to Russia*. s.2; The West Australian (18 Nisan 1923). *Position of Russia*. s.7; The Mercury (18 Nisan 1923). *Russia Not Invited*. s.7; The Sydney Morning Herald (18 Nisan 1923). *Lausanne Conference*. s.13; The Daily Telegraph (18 Nisan 1923). *Lausanne Meeting*. s.9.

Hatta Türkiye açısından Chester Projesinde³⁷⁹ olduğu gibi Fransızlar ve İngilizlere karşı denge unsuru olarak kullanılabileceğini de göstermişti. Ara dönemde Amerika-Türkiye ilişkilerine yönelik ilk haber 7 Şubat tarihli “Amerika Şaşkın” başlığıyla Avustralya basınında yer almıştı. Haberde, Lozan Konferansı’nın başarısız olmasının İngiltere’den ayrı bir anlaşma yapmayı planlamayan Amerika’da endişe yarattığı belirtilmişti.³⁸⁰

Kesintisiz on yıl süren savaşıardan çıkmış Anadolu’nun her yeri yıkılmış ve perişandı. Ankara Hükümeti de büyük yabancı şirketler de barıştan sonra ilk işin Türkiye’yi yeniden imar etmek olduğunu çok iyi biliyordu. Avustralya basınında 21 Mart 1923 tarihinde yer alan haberde, Amerika Ticaret Odasının yüz elli üyesinin Türkiye’ye geldiği, gelen şirketlerin Türkiye’de şeker rafinerileri kurmayı, ağaçlandırma yapmayı, demiryolları, yollar, köprüler ve kanallar ağı oluşturmayı önerdiği ifade edilmişti. Aynı zamanda bir sulama sistemi, açık tarım ve mühendislik okulları, sağlık merkezleri, oteller, turizm ve seyahat şirketleri kurmayı da teklif ettikleri belirtilmişti. Avustralya basınında Amerika’nın, Lozan’da Türkiye ile ilgili hiçbir sorumluluk yüklenmek istemediği, fakat iş ekonomik ayrıcalıklara gelince tüm Amerikan şirketlerinin bundan pay kapmaya çalıştığı şeklinde alaylı bir yorum yapılmıştı.³⁸¹

Avustralya basınında 7 Şubat 1923 tarihinde yer alan haberde, konferans görüşmelerinin yeni kesildiği dönemde, Türkiye ile İngiltere’den ayrı bir anlaşma yapmayı planlamadığı belirtilen Amerika’nın, artık ayrı bir ticari anlaşma yapmayı düşündüğü 31 Mart tarihli haberlerde ifade edilmişti.³⁸²

³⁷⁹ 10 Nisan 1923 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Ottoman-American Development Company arasında imzalanan demiryolu ve maden işletmeciliği anlaşması. Ayrıntılı bilgi için bkz. B.S. Yavuz (1999). Fransız Arşiv Belgeleri Işığında Chester Demiryolu Projesi. *Atatürk Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* (24), 527-561.

³⁸⁰ The Argus (7 Şubat 1923). *America Perplexed*. s.19; The Age (7 Şubat 1923). *The Position in America*. s.11; The Sydney Morning Herald (7 Şubat 1923). *Hesitation At Washington*. s.13; The Daily Telegraph (7 Şubat 1923). *America’s Attitude*. s.9; The Advertiser (7 Şubat 1923). *Concern in America*. s.9; The Telegraph (7 Şubat 1923). *Concern to America*. s.6; The West Australian (7 Şubat 1923). *America’s Concern*. s.7; The Mercury (7 Şubat 1923). *America’s Concern*. s.7.

³⁸¹ The Argus (21 Mart 1923). *America in Turkey*. s.19; The Age (21 Mart 1923). *Reconstruction of Turkey*. s.12; The Sydney Morning Herald (21 Mart 1923). *An American Scheme*. s.13; The Advertiser (21 Mart 1923). *Fascinated by A Vision*. s.9; The Telegraph (21 Mart 1923). *American Scheme*. s.8; The West Australian (21 Mart 1923). *Turk-American Scheme*. s.7; The Mercury (21 Mart 1923). *The Reconstruction of Turkey*. s.7.

³⁸² The Daily Telegraph (31 Mart 1923). *United States Plan*. s.7; The Age (31 Mart 1923). *USA Wants Separate Treaty*. s.12; The Advertiser (31 Mart 1923). *America and The Turks*. s.9; The Telegraph (31 Mart 1923). *U.S.A. to Resume Negotiations*. s.8; The Mercury (31 Mart 1923). *Turkey And USA*. s.7.

Amerika'nın Türkiye'de nüfuz alanları kazanma çabasındaki en önemli iki hamlesi vardı. Bunlar Chester Projesi ve şehirleşme ile ilgiliydi. Bu konuyla ilgili 12 Nisan'da basında yer alan haber ise şöyleydi:

"Türkiye'nin Yeniden İnşası, Amerikan Planı Kabul Edildi"

Türkiye Millet Meclisi Türkiye'nin yeniden inşası için Amerikan planını kabul etti. Anlaşma, Türk işgücünün sadece yeniden yapılanmada istihdam edilmesini öngörüyor. Başbakan, projenin Türkiye ve Amerika'yı daha yakın dostluğa çekeceğini açıkladı. Plan Ankara'yı Londra, Paris ve New York gibi dünya şehri yapmayı güdüyor.

Ani Karar

Ankara Meclisi'nin kararı hakkında New York World'ün Washington muhabiri, Türkiye'deki Amerikan Chester imtiyazının Ankara Meclisi tarafından onaylanmasının, burada resmi çevrelere sürpriz olmamakla birlikte, ani alınan bir karar olarak görüldüğünü belirtiyor. Panama Kanalı'nı inşa eden ve Chester firmasının başkanı olan General Goethals'ın uzmanları, imtiyazın Amerika Birleşik Devletleri'ne koyduğu, dünya siyasi sorumluluğundaki etkilerini serbestçe kabul eden Dışişleri Bakanlığı'na danışmak için acele etti. Amerika Birleşik Devletleri, Türk meselesinden ve Uzakdoğu görevlerinden doğan sorunlara katılmaya mecburdur.

Ankara Meclisi'nin hızlı hareket etmesinin sebebi, Türkiye'de Amerikan sermayesini istediği ve Avrupalı vatandaşlara verilmiş tavizlerden kaynaklanabilecek Amerikan siyasi hâkimiyeti olasılığından korkmadığı içindir. Türkiye'nin Musul ve diğer Uzak Doğu sorunlarında Amerika Birleşik Devletleri'ni İngiltere ve Fransa'ya karşı kullanmaya çalışmayacağı belirtiliyor."³⁸³

Avustralya basınında yer alan bu haber, tüm Avrupa imtiyazlarına karşı çıkan ve konferansın kesilmesine sebep olan Ankara hükümetinin yabancı imtiyazlarına karşı gösterdiği hassasiyeti neden ABD'ye göstermediğinin sebebini belirtmesi açısından önemlidir. Birinci sebep, dünya meselelerinden o zamana kadar uzak duran Amerika'nın siyasi hâkimiyet arzusu olmadığını düşünmesidir. İkinci sebep ise Musul gibi Avrupalı güçlerle çözemediği sorunlarda ABD'nin desteğini almak istemesidir.

Fakat Chester imtiyazları İngiliz ve Fransız çıkarlarıyla doğrudan kesişen bir husustu. Dolayısıyla Avustralya basını 19 Nisan'da Fransa'nın Chester imtiyazlarına gösterdiği tepkiyi sütunlarına taşımıştı. Haberde, Fransa'nın imtiyaza itiraz ederek Amerika'yı protesto ettiği, buna karşın Amerika'nın resmi bir protestonun kendilerine ulaşmadığı ve konunun uluslararası boyutta sorun yaratmayacağını değerlendirdikleri belirtilmişti.³⁸⁴

³⁸³ The Argus (12 Nisan 1923). *Reconstruction of Turkey*. s.9; The West Australian (12 Nisan 1923). *American Scheme Accepted*. s.7; The Age (12 Nisan 1923). *Reconstruction of Turkey*. s.7; The Sydney Morning Herald (12 Nisan 1923). *Turkey Reconstruction Scheme*. s.9; The Daily Telegraph (12 Nisan 1923). *Americo-Turkish Plans*. s.5; The Advertiser (12 Nisan 1923). *America and Turkey*. s.9; The Telegraph (12 Nisan 1923). *Reconstructing Turkey*. s.6; The Mercury (12 Nisan 1923). *Reconstruction of Turkey*. s.7; The Sun (12 Nisan 1923). *Angora's Concession*. s.1.

³⁸⁴ The Argus (19 Nisan 1923). *France Perturbed*. s.9; The Age (19 Nisan 1923). *French and American Concessions*. s.9; The Sydney Morning Herald (19 Nisan 1923). *Turkey Chester Concessions*. s.9; The West Australian (19 Nisan 1923). *Chester Concession*. s.7; The Mercury (19 Nisan 1923). *Reconstruction of Turkey*. s.7; The Sun (14 Nisan 1923). *Concession to America*. s.1.

3.2. Lozan Konferansı'nın İkinci Dönemine Yönelik Yapılan Hazırlıklar

3.2.1. Türkiye'nin Lozan Konferansı'nın İkinci Dönemine Yönelik Hazırlıkları

21 Şubat 1923 tarihinde başlayan Lozan ile ilgili görüşmeler, 8 Mart'ta Mustafa Kemal Paşa'nın da çabalarıyla karara bağlandı. Bu karara göre; taslak anlaşmanın reddi, üzerinde anlaşılan konuların imzalanabileceği, uzlaşma sağlanamayan konularda ise tekrar müzakerelerin başlatılmasında Meclis mutabık kaldı. Bu karar Avustralya basınında 10 Mart tarihinde yer aldı. Haberde, Meclisin Dışişleri Bakanı İsmet Paşa'ya antlaşmayı reddettikten sonra Müttefikler ile müzakerelere devam etmesi için tam yetki verildiği ifade ediliyordu.³⁸⁵

Mecliste alınan kararlar üzerine Ankara Hükümeti tarafından Müttefik devletlere konferansla ilgili bir nota verildi. Avustralya basını da Ankara'nın Müttefiklere gönderdiği notanın ayrıntılarını 12 Mart 1923 tarihinde sütunlarına yansıttı. Ankara Hükümeti'nin notada, *“Ankara Hükümeti, Lozan Konferansı'nda üzerinde uzlaşma sağlanan tüm maddeleri kabul eder, ancak ekonomi ile ilgili maddeleri kabul etmez. Ayrıca kararlaştırılan konuları içeren bir antlaşma taslağı oluşturmak ve imzalamak için İstanbul'da iki haftalık bir konferans önermektedir”* dediği belirtilmişti.³⁸⁶

Ankara'nın bu notası üzerine 13 Mart 1923 tarihinde Avustralya basınında Müttefiklerin notaya verdikleri olumlu cevap gazete sütunlarına yansımıştı. Müttefik çevrelerinde Ankara'nın notasının tonundan dolayı genel bir memnuniyet duyulduğu ve bunun da erken barış yönünde kesin ve umut verici bir adım olduğu ifade edilmişti.³⁸⁷

³⁸⁵ The Argus (10 Mart 1923). *Resumption of Negotiations*. s.31; The Age (10 Mart 1923). *Turkish Preparations*. s.15; The Daily Telegraph (10 Mart 1923). *Lausanne Treaty*. s.7; The Advertiser (10 Mart 1923). *Turkey's Demands*. s.16; The Telegraph (10 Mart 1923). *Turkey to The Allies*. s.2; The West Australian (10 Mart 1923). *Peace Negotiations*. s.9; The Mercury (10 Mart 1923). *Rejected Treaty*. s.7.

³⁸⁶ The Argus (12 Mart 1923). *The Angora Note*. s.9; The Telegraph (12 Mart 1923). *The Angora Note*. s.6; The Age (12 Mart 1923). *Peace in The Near East*. s.9; The Sydney Morning Herald (12 Mart 1923). *Turkish Proposal*. s.9; The Daily Telegraph (12 Mart 1923). *Lausanne Treaty*. s.5; The Advertiser (12 Mart 1923). *Angora Submits*. s.9; The West Australian (12 Mart 1923). *Treaty of Peace*. s.7; The Mercury (12 Mart 1923). *Turkish Notes*. s.7, (13 Mart 1923). *The Peace Proposals*. s.7; The Sun (11 Mart 1923). *Fresh Conference*. s.1, (12 Mart 1923). *Turks' Counter Proposals*. s.1.

³⁸⁷ The Sun (12 Mart 1923). *Allies and Turkish Note*. s.7; The Argus (13 Mart 1923). *Peace in Near East*. s.9; The Age (13 Mart 1923). *Near East Situation*. s.9; The Sydney Morning Herald (13 Mart 1923). *Near East Step Toward Peace*. s.9; The Daily Telegraph (13 Mart 1923). *Turkish Note General Satisfaction*. s.5; The Advertiser (13 Mart 1923). *Allies and Turkey*. s.9; The West Australian (13 Mart 1923). *The Angora Note*. s.7.

Her önemli gelişmeden sonra bir değerlendirme köşe yazısı yayınlayan The Sydney Morning Herald, Ankara'nın bu notasından sonra da konu ile ilgili değerlendirmelerini içeren bir yazı yayınlamıştı. Köşe yazısı şu şekildeydi:

"Tekrar Yakın Doğu

Yakın Doğu meselesindeki müzakerelerin bir özelliği de resmi Türk tutumundaki bu kalemin benzeri değişiklikler olmuştur. Kemal Paşa ve arkadaşları asla razı olmayacaklarını söyledikleri şeylere rıza göstererek, Byron'un şiirindeki hanımı anımsatıyorlar. Bir gün kendilerini katı ve sert ilan ederler; bir sonraki gün, herhangi bir yorum veya açıklama olmaksızın, teslimiyetin imkânsız olduğunu ilan ettikleri bir noktada sessizce yol verirler. Kuşkusuz bu taktikler, Doğu'daki geleneksel pazarlık yöntemleriyle oldukça uyumludur. Ancak Müttefikler Türkleri bilmiyorlardı, çoğunlukla barışçıl bir çözümde bile umutsuzluğa düşüyorlardı. Türk ifadeleri ve uygulamaları arasındaki ilk tutarsızlık geçen Eylül ayında Türkiye'nin tarafsız bölgeye doğru ilerlemesi sonucu bir çatışma ile yüz yüze kalındığında görülmüştü. Sonra Kemal Paşa oldukça kışkırtıcı bir söylemde bulundu. Dedi ki; 'konferans olsun ya da olmasın, anlaşma olsun ya da olmasın, muzafer Türk orduları Çanakkale Boğazı'nın Asya kıyılarına yerleşmeye kararlıdır. Eğer Müttefik birlikleri onlara karşı çıkarsa sonuçlarına katlanırlar.' Ama aslında tarafsız bir bölgedeki tek başına Türk işgali oldukça önemsizdi ve yanlış anlaşılardan kaynaklanıyor gibi görünüyordu. Dahası, Mudanya Anlaşması'nın şartları Müttefikler gibi Türkler tarafından da titizlikle onurlandırıldı. Lozan Konferansı gerçekleştiğinde, Türkler önceden belli başlı kazanımlardan emin oldular. İzmir'e sahip oldukları, Doğu Trakya ve İstanbul'un kontrolünün onlara geri verilmesi ve Batı Trakya sorununun yeniden açılması kabul edilmişti zaten. Bu ön düzenlemelerin bir uzlaşma atmosferi oluşturması bekleniyordu ve başlangıçta İsmet Paşa'nın bize söylendiği gibi, olumlu bir izlenim bıraktığı ve bir çözüm getirmek için dürüstçe endişeli görüldüğü doğrudur. Fakat Hükümet İsmet'in görüşlerini kabul edecek miydi? Türkiye'nin resmi sesi her zamanki gibi önemliydi. Ankara'da Meclis, tahrik edici ve zorlayıcı kararlar aldı. Kemal Paşa, İngiltere'nin gaddarlığını ve Fransa'nın duygusuzluğunu kınadı. Türk seferberliği ve Rus müdahalesinin ipuçlarıyla ilgili rapor, umut verici olmaktan çok uzaktı.

Ancak yavaş yavaş bu gaz-yapının çoğunun sadece bir ses ve öfkeyi belirten bir şey olduğu ortaya çıktı. Konferans tekrar tekrar bir çıkmaza girmiş gibi görünüyordu, ancak müzakerelerin her zaman kesin bir şekilde kopmasından kaçınıldı. On birinci saatte, hatta daha sonra bile Türkler direndi. Asla, Türk egemenliğinin en küçük ihlallerini dahi içeren Boğazların her türlü kontrolünü asla kabul etmeyeceklerdi. Fakat zamanla Müttefiklerin önerilerine karşı itirazlarından feragat ettiler. Asla, Milletler Cemiyeti'ne veya Büyük Güçlere Türk işlerine müdahale etmek için bir bahane olacak dini ve ırksal azınlıkların korunması için herhangi bir plan kabul etmeyeceklerdi. Fakat burada yine Türkler itirazlarını geri çekti. İlk başta Musul'un daha fazla uzatılmadan kendilerine teslim edilmesi konusunda ısrar ettiler, daha sonra Musul'un geleceği sorununu başka bir konferansa aktarmaya istekli oldular. Tabi ki bu durumu lütuf olarak kabul etmediler. Bir keresinde, Lord Curzon bir ultimatom verdi, çok net ve gerekli bir konuşma yaptı. Fakat Türkler kapıyı defalarca kapatsalar da kilidi takmamaya dikkat ettiler, görüşmelerin yeniden başlaması için her zaman açık bir yol bıraktılar. Ve böylece zamanla, Türklerin ödün vermeyen resmi Türkçe açıklamalarını çok dikkate almamayı öğrendik. Geçen hafta resmi bir bildiri, Ankara Meclisi'nin Lozan Antlaşmasını büyük bir çoğunlukla reddettiğini ve yalnızca üzerinde anlaşılan ve görüşülen şartları kabul edeceğini belirtti. Müttefikler haberi sakince karşıladılar; bunun Türkiye'nin son sözü olmadığı izlenimi vardı. Elbette, Ankara'nın daha sonra, Hükümetin ekonomik hükümler hariç Lozan Antlaşması'nın tüm maddelerini kabul etmeye hazır olduğunu ilettiği resmi notu bu durumu doğrulamıştır. Bunlar arasında, Müttefikler tarafından Osmanlı borcunun denetlenmesi ve Müttefiklerin Türkiye'ye karşı sahip oldukları bazı diğer mali iddialar vardır. İlgili tüm tarafların bakış açısından bunların, üzerinde anlaşmaya varılan konularda ikincil öneme sahip olduğu düşünülüyor ve bu nedenle, şimdi resmi çevrelerde erken çözüm umutları görünmektedir."³⁸⁸

³⁸⁸ The Sydney Morning Herald (14 Mart 1923). *The Near East Again*. s.12.

Bu köşe yazısı genel anlamda, zaten birinci derecede önemli olan konuların ilk dönem Lozan görüşmelerinde karara bağlandığını, bundan sonra görüşülecek olan konuların ise anlaşmayı engellemeyeceği ve uzlaşılacağını öngörmüştür. İlerleyen süreçte yazıda yer alan öngörülerin doğru çıkacağı görülecektir.

Mart ayı sonunda Avustralya basınında Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'da yaptığı konuşmaya yer verilmişti. Kemal Paşa konuşmasında; *“ne olursa olsun bağımsızlığımıza sahip çıkacağız ve müzakerelerin devam etmesini istiyoruz”* demişti.³⁸⁹

7 Nisan 1923 tarihinde The Sun gazetesinin “Barış İçin Beklenmeyecek” başlıklı haberinde, Müttefiklerin müzakerelerin yeniden başlaması ile ilgili verdikleri notaya henüz Ankara Hükümeti'nin cevap vermediğini, buna rağmen Nisan'ın 13'ü gibi Ouchy'de toplanılacağını öngörüldüğü bildirilmekteydi.³⁹⁰

Beklenen cevabın Ankara Hükümeti tarafından Müttefik Yüksek Komiserine sunulduğu bilgisi de 10 Nisan 1923 tarihli Avustralya basınında yer aldı. Cevabın 14 sayfadan oluştuğu, çok uzlaştırmacı ifadeler kullanıldığı, konferansın ise 23 Nisan'da Lozan'da yeniden başlamasının önerildiği ifade edildi.³⁹¹

11 Nisan'da ise Avustralya basını Türklerin 23 Nisan'da Lozan'da toplanılmasını öneren notaya ve Müttefiklerin buna verdiği cevabı sütunlarına taşımıştı:

“Türkiye ve Müttefikler, Yeni Müzakereler

Türkiye'nin Lozan'da müzakerelere 23 Nisan'da tekrar başlama önerisi Müttefiklerce uygun görüldü. İngiliz Yüksek Komiseri ve İstanbul Büyükelçisi olan Sir Horace Rumbold, konferansta İngiltere'yi temsil edecek.

Daily Telegraph'ın İstanbul muhabirinin bildirdiğine göre, Ankara notasında, Müttefiklerin kabul edemeyeceği bölgesel şartlarda önemli bir değişiklik içermediği karşı teklifleri tartışmaya hazır olmasından memnuniyet duyduklarını ifade ediyor. Ayrıca daha önce halledilen yargıdaki kapitülasyonlarla ilgili Müttefiklerin konuyu tartışmaya tekrar açma arzularına karşı şaşırıklarını belirtiyor. Nota, Türk karşı önerilerinde yer alan metnin gerçekten Türk önerileri olmadığını, Müttefiklerin ve Türk delegelerin Lozan'daki çabalarının sonucu olduğunu savunuyor. Türkiye, Müttefiklerin olumlu ekonomik sorunları çözme arzusunu tam olarak takdir ederken, uluslararası

³⁸⁹ The Daily Telegraph (30 Mart 1923). *Turks Determined*. s.5; The Argus (31 Mart 1923). *Kemal Pasha Defiant*. s.11; The Age (31 Mart 1923). *Turkish Nationality*. s.12; The Advertiser (30 Mart 1923). *Kemal's Declaration*. s.9; The Telegraph (31 Mart 1923). *Turkish Bombast*. s.8; The West Australian (30 Mart 1923). *Kemal Pasha*. s.5; The Mercury (31 Mart 1923). *Turkish Independence*. s.7.

³⁹⁰ The Sun (7 Nisan 1923). *Not Waiting for Peace*. s.1.

³⁹¹ The Argus (10 Nisan 1923). *Near East PeaceTerms*. s.9; The Age (10 Nisan 1923). *Peace in Near East*. s.9; The Sydney Morning Herald (10 Nisan 1923). *Turks Conciliatory*. s.9; The Daily Telegraph (10 Nisan 1923). *Turkish Reply*. s.5; The Advertiser (10 Nisan 1923). *Reply of Angora*. s.9; The Telegraph (9 Nisan 1923). *Angora's Reply*. s.2, (10 Nisan 1923). *Angora to The Allies*. s.6; The West Australian (10 Nisan 1923). *Angora's Reply*. s.7; The Mercury (10 Nisan 1923). *Turks' Reply*. s.7; The Sun (9 Nisan 1923). *Turks Will Hold Out*. s.1.

müzakerelerin konusunu düzenli olarak oluşturabilecek hususların tartışılmasına karşı değildir deniyor. Nota, Türk delegelerin 23 Nisan'da Lozan'da olacağı cümlesiyle bitiyor."³⁹²

Konferans tarihi yaklaştıkça Avustralya basınında en çok yer alan haberler, görüşmelerin yeniden başlayacağı ile ilgiliydi. Bu arada Mustafa Kemal de Ramazan Bayramı kutlamalarında orduyu adres göstererek, "Lozan Konferansı'nın yeniden başlaması düşmanlıkları bitiremezse, ordu bu kutsal mücadelede de tekrar görevini yapacaktır" diyerek bir bakıma müttefikleri tehdit etmişti.³⁹³

Konferanstan önce Avustralya basınında yer alan son haberde ise İsmet Paşa'nın konferansla ilgili yaptığı açıklamalara değinilmişti. İsmet Paşa, 24 Mayıs'ta konferanstan dönmeyi umuyor ve tüm görüşmelerde özellikle ekonomik konularda, konferansın ilk bölümünden daha zorlu geçeceğini ifade ediyordu.³⁹⁴

3.2.2. Müttefiklerin Lozan Konferansı'nın İkinci Dönemine Yönelik Hazırlıkları

Ankara Hükümeti'nin, teklif edilen Lozan Antlaşmasına verdikleri cevap ve karşı teklif üzerine, Müttefikler de ikinci dönem Lozan görüşmelerine hazırlanmaya başladı. Hazırlıklar ile ilgili ilk haber ise 16 Mart 1923 tarihinde Avustralya basınında yer aldı. Haberde; Müttefiklerin, Türklerin cevabını görüşmek üzere Türk barış teklifinin tam metnini aldıktan hemen sonra Londra'da uzmanlar düzeyinde toplanacakları belirtildi.³⁹⁵

17 Mart günü Avustralya basınında yer alan haberde; İngiliz Kabinesi'nin yarın Türk önerilerinin tamamını görüşeceği, Müttefik uzmanların toplanması için önerinin İngiltere'den geldiği ifade edildi. Yapılan bu öneriye Fransa ve İtalya tarafından hemen olumlu yanıt verildiği bildirildi. Akabinde uzmanların Türk önerilerinin kapsamını belirlemek için gelecek hafta bir

³⁹² The Argus (11 Nisan 1923). *Turkey and The Allies*. s.19; The Age (11 Nisan 1923). *Lausanne Conference to be Resumed*. s.12; The Sydney Morning Herald (11 Nisan 1923). *Turkish Note*. s.13; The Daily Telegraph (11 Nisan 1923). *Turkish Reply*. s.9; The Advertiser (11 Nisan 1923). *Note From Angora*. s.9; The Telegraph (10 Nisan 1923). *Turks' Proposals Accepted*. s.2, (11 Nisan 1923). *Angora Politics*. s.9; The West Australian (11 Nisan 1923). *Angora Note*. s.7; The Mercury (11 Nisan 1923). *Turkish Note*. s.7; The Northern Standard (13 Nisan 1923). *Turkish Delegates, Turkish Politics*. s.2,3.

³⁹³ The Telegraph (19 Nisan 1923). *If Lausanne Fails*. s.2; The Mercury (20 Nisan 1923). *Turkish Leader's Threat*. s.7.

³⁹⁴ The West Australian (21 Nisan 1923). *Ismet Pasha's Views*. s.9; The Argus (21 Nisan 1923). *Lausanne Conference*. s.22; The Age (21 Nisan 1923). *The Near East Conference*. s.13; The Sydney Morning Herald (21 Nisan 1923). *Lausanne Conference*. s.15; The Advertiser (21 Nisan 1923). *Conference at Lausanne*. s.13; The Telegraph (21 Nisan 1923). *Economic Problems*. s.8; The Mercury (21 Nisan 1923). *Allies and Turks*. s.7.

³⁹⁵ The Argus (16 Mart 1923). *Turks' Terms*. s.9; The Age (16 Mart 1923). *Turkish Peace Proposal*. s.9; The Sydney Morning Herald (16 Mart 1923). *Allies' Reply*. s.9; The Daily Telegraph (16 Mart 1923). *Turkish Proposal*. s.5; The Advertiser (16 Mart 1923). *Turkish Peace*. s.9; The Telegraph (15 Mart 1923). *Allies' Reply*. s.6, (16 Mart 1923). *Conference of Experts*. s.6; The West Australian (16 Mart 1923). *Turkish Proposals*. s.9; The Mercury (16 Mart 1923). *Turkish Government's Proposals*. s.7.

araya geleceği, Müttefiklerin tüm konuları yeniden açmanın imkânsız olduğunu kabul ettikleri, dolayısıyla konferans yeniden başladığında yalnızca Lozan'da çözülmemiş olan noktalarla sınırlı kalacağı vurgulandı.³⁹⁶

Türklerin önerilerinin Müttefikler tarafından nasıl değerlendirildiğine dair bilgileri, Avustralya basını 19 Mart 1923 tarihinde “*Türk Koşulları, Karışık ve Anlaşılmaz, Müttefik Uzmanlar Buluşması*” başlığıyla sütunlarına şu şekilde taşıdı:

Karışık ve belirsiz finansal ve ekonomik tekliflerin yanı sıra Ankara Hükümeti'nin karşı teklifleri Boğazlar ve Trakya sınırı ile ilgili görüşmelerin sürdürülmesini, Türkiye ve İngiltere arasındaki Irak sınırının belirlenmesinin bir yıl içinde kendi aralarında dostane bir şekilde çözülmesi, şayet bu gerçekleşmez ise Milletler Cemiyeti'nin hakemliğinde bir çözüme bağlanmasını içeriyor. Ayrıca Suriye ile ilgili Fransız-Türk anlaşmasının yürürlükte kalması önerilmektedir.

İsmet Paşa, ön yazısında, Gelibolu mezarlıklarının devri de dâhil olmak üzere Türklerin zaten yapmış olduğu imtiyaz ile Ulusal Meclisin verebileceği tüm imtiyazları verdiğini beyan ediyor. Konferansın iki hafta içinde düzenlenmesini umuyor. İsmet, Türkiye ile Müttefikler arasında barışçıl ilişkilerin kurulmasını engellemek için yeterli ayrışma olmadığını açıkladı.

Müttefik uzmanlar Türk önerilerini görüşmek üzere Çarşamba Londra'da bir araya gelecekler.

Müttefikler, Ankara Hükümeti'nin barışı engelleyen iki önerisini, yani anlaşmanın geri kalanından mali ve ekonomik hükümlerin çıkarılmasını ve Türkiye'de ikamet eden yabancılar için adli güvencelerin sınırlandırılmasını reddetmişti. Türkiye'nin önerileri arasında Türkler ile Türk olmayanlar arasında ciddi mali ayrımcılık, yasaklayıcı tarifeler ve yabancılara yasaklanmış meslekler listesi bulunmaktadır.

Fransız basını, Müttefikler ile Türkiye arasındaki uçurumun geniş olduğunu ve kolayca köprü kurulamayacağını dile getiriyor. Uzun ve hassas müzakereler hala gereklidir diyor.”³⁹⁷

Türk önerilerini değerlendirecek İngiliz uzmanlar grubunun başında İkinci dönem İngiliz Delegasyon heyetinin başkanı olacak, İngiltere Yüksek Komiseri ve İstanbul büyükelçisi Sir Horrace Rumbold, Fransız Heyetinin başında ise M. Bompart'ın olacağı 21 Mart tarihinde Avustralya basınında yer almıştı.³⁹⁸

Heyet başkanlarının belirlenmesinden sonra uzmanlar Türk önerilerini görüşmek üzere İngiliz Dışişleri Bakanlığında bir araya geldi. Heyetleri bakan Curzon karşıladı. Türk önerilerinin

³⁹⁶ The Argus (17 Mart 1923). *Turkish Proposals*. s.25; The Age (17 Mart 1923). *Turkish Peace Proposals*. s.15; The Daily Telegraph (17 Mart 1923). *Scope to Be Defined*. s.7; The Advertiser (17 Mart 1923). *Allies and Turkey*. s.13; The West Australian (17 Mart 1923). *Turkish Proposals*. s.9; The Mercury (17 Mart 1923). *Allies and Turks*. s.7.

³⁹⁷ The Argus (19 Mart 1923). *Turkish Terms involved and Obscure*. s.9; The Age (19 Mart 1923). *The irreducible Minimum*. s.9; The Sydney Morning Herald (19 Mart 1923). *Near East Peace Proposals*. s.9; The Daily Telegraph (19 Mart 1923). *Obscure Terms*. s.5; The Advertiser (19 Mart 1923). *An Agreement Likely*. s.9; The Telegraph (19 Mart 1923). *Turkish Terms*. s.6; The West Australian (19 Mart 1923). *Angora's Proposals*. s.7; The Mercury (19 Mart 1923). *Peace Proposals*. s.7; The Sun (19 Mart 1923). *Sick Man No Longer*. s.1.

³⁹⁸ The Argus (21 Mart 1923). *Conference of Experts*. s.19; The Age (21 Mart 1923). *Problems of The Near East*. s.12; The Sydney Morning Herald (21 Mart 1923). *New Proposals*. s.13; The Daily Telegraph (21 Mart 1923). *Conference of Experts*. s.9; The Advertiser (21 Mart 1923). *Angora Proposals*. s.9; The Telegraph (20 Mart 1923). *Angora Proposals*. s.6; The West Australian (21 Mart 1923). *Conference Held Today*. s.7; The Mercury (21 Mart 1923). *Meeting of Experts*. s.7.

kritik hususları hep iktisadi konuları içeriyordu. Bu duruma en büyük hassasiyeti Türkiye ile ticaret yapan yatırım sahiplerinin dörtte üçü Fransa vatandaşı olduğu için Fransa gösteriyordu.³⁹⁹

Türklerle yeniden görüşmeler için Müttefik uzmanların toplantıları devam ederken İngiliz Parlamentosu da ikinci dönem görüşmelerde Mezopotamya ile ilgili net tavır ve politikasını belirliyordu. The Sydney Morning Herald gazetesi de belirleme sürecinde yaşanan olayları ve konu ile ilgili değerlendirmesini yayınladığı köşe yazısında “İngiltere ve Mezopotamya” başlığıyla vermişti. Haberde özetle; İngiltere’nin bazı ülkeler tarafından kendi çıkarları için Irak’ta olduğu düşünülebileceği fakat işin aslının öyle olmadığı belirtilmişti. İngiltere’nin bugüne kadar Irak’ta yüz milyon sterlin harcadığını fakat henüz bunun hiçbir karşılığını almadığı, orada, Birinci Dünya Savaşı’nda Araplara verdiği sözler yüzünden olduğu, bu zamana kadar da Arapların devlet olmakta ciddi ilerlemeler kaydettiği vurgulanmıştı. Fakat Lozan görüşmelerinin bir karara bağlanmadığı bu günlerde oradan çıkılırsa bölgenin Türk işgaline uğramasının kaçınılmaz olduğu, dolayısıyla Irak’ın Lozan Konferansı sonuçlanana kadar ve Milletler Cemiyetine üyeliği tamamlanana kadar İngiltere’nin himayesinde kalması gerektiği ifade edilmişti. Milletvekili Mr. Ormsby Gore’un bu durumu mecliste açıkça ortaya koyduğu ve Irak’ta kalınmasına dair İngiltere’nin aldığı kararın yerinde olduğu belirtilmişti.⁴⁰⁰

The Sydney Morning Herald’da yayımlanan bu yazı tamamen İngiliz Hükümeti’nin görüşlerini yansıtan, Musul’da İngiliz varlığının bulunmasını savunan bir yazıdır. Köşe yazısı, İngiliz vergi mükelleflerini “vergilerimiz başka ülkelerde heba ediliyor” düşüncesinden uzaklaştırmaya çalışan ve bu yönde kamuoyunu etkilemeye yönelik yayımlanmış bir yazı olarak değerlendirilmektedir.

24 Mart 1923 tarihinde hazırlıklar sürerken Avustralya’nın Lozan’daki görüşme konularından en çok hassasiyet gösterdiği Gelibolu mezarlıklarıyla ilgili bir gelişme basında yer aldı. Haberde, Gelibolu’daki mezarlıkların sorumlusu Generalin, dün Londra’ya gittiği ve Anzak mezarlıklarının ve anıtların tamamlandığı ifade edildi.⁴⁰¹

³⁹⁹ The Sydney Morning Herald (23 Mart 1923). *Meeting of Experts*. s.9; The Telegraph (21 Mart 1923). *Conference of Experts*. s.6; The West Australian (22 Mart 1923). *Experts’ Conference*. s.7; The Argus (23 Mart 1923). *Turks’ Proposals*. s.9; The Age (23 Mart 1923). *Near East Problems*. s.10; The Daily Telegraph (23 Mart 1923). *Turks’ Proposals*. s.7; The Advertiser (23 Mart 1923). *Turkish Proposals*. s.9; The Mercury (23 Mart 1923). *Turkey Defying The Allies*. s.7; The Sun (22 Mart 1923). *Turks’ Proposals*. s.1.

⁴⁰⁰ The Sydney Morning Herald (23 Mart 1923). *Britain and Mesopotamia*. s.8.

⁴⁰¹ The Telegraph (24 Mart 1923). *Gallipoli Graves*. s.2; The West Australian (24 Mart 1923). *Gallipoli Graves*. s.9.

Tarihler 28 Mart'a geldiğinde Avustralya basını, Müttefik uzmanların görüşmelerini tamamladığını, ekonomik konularla ilgili ufak tavizler verebileceklerini fakat siyasi konularda müsamaha göstermeyeceklerinin bilgisini gazete sütunlarına taşımıştı. Ayrıca Yunan Hükümetinin, Türklerin talep ettiği tazminata karşılık Venizelos'a, Türklerden 375.000.000 pound dolayında tazminat talep etmesi talimatının verildiği bilgisi de yer almıştı.⁴⁰²

Müttefiklerin Türkiye'ye verecekleri yanıt konusunda anlaştıkları bilgisi de 29 Mart 1923 tarihinde Avustralya basınında yer almıştı.⁴⁰³

Nisan ayının başında Müttefikler tarafından Türklere verilen resmi cevabın ayrıntıları da Avustralya basınında yer almıştı. Cevapta; İsmet Paşa'nın Lozan'da kabul ettiği çeşitli konuları yeniden tartışmaya açmış olmasını şaşkınlıkla karşıladıkları, bununla birlikte, Müttefiklerin adil ve kalıcı bir barış olmasını hızlandırma arzusunda oldukları ifade ediliyordu. Ayrıca Türkiye'nin ekonomik yükümlülüklerini tartışmaya hazır olduklarını, her iki tarafın da eşitlik ve iyi niyetle barışa zorlanmadan kavuşulacağını umdukları belirtilmişti.⁴⁰⁴

Artık ikinci dönem görüşmelerin 23 Nisan'da Lozan'da başlayacağı kesinleşti. Ara dönemde konuyla ilgili yer alan son haberde, konferansta hiçbir yükümlülük altına girmeyen fakat "açık kapı" politikası doğrultusunda iktisadi konularda aktif siyaset izleyen Amerika Birleşik Devletleri'nin, Lozan Barış Konferansı'nda pozisyonunun bir önceki Lozan

⁴⁰² The Argus (28 Mart 1923). *Turkish Proposals*. s.19; The Sydney Morning Herald (28 Mart 1923). *Experts Agreed*. s.13; The Daily Telegraph (28 Mart 1923). *Concessions*. s.13; The Advertiser (28 Mart 1923). *Allies and The Turks*. s.9; The Telegraph (28 Mart 1923). *Turks' Peace Scheme*. s.8; The West Australian (28 Mart 1923). *Conference of Experts*. s.9; The Mercury (28 Mart 1923). *Turkey and Peace Proposals*. s.7.

⁴⁰³ Türkiye'ye Cevap, Müttefik Uzmanların Buluşması, Tüm Konularda Fikir birliği Sağlandı

Genel kurul toplantısından sonra Müttefik uzmanlar, Türkiye'ye verilecek yanıt üzerinde tam bir anlaşmaya varıldığını resmen açıkladı. Nota, ilgili hükümetler tarafından onaylandığında yayınlanacaktır. Daily Telegraph, Nisan sonunda Lozan'da son bir konferans toplanmasına karar verildiğini belirtiyor. Exchange Telgraf Ajansı'nın İstanbul muhabiri, Türk karşı önerilerinin reddedildiğini ve basının Türkiye'nin silahlı kuvvetle barışı empoze edeceğini ilan ettiğini belirtti. The Argus (29 Mart 1923). *Reply to Turkey*. s.9; The Age (29 Mart 1923). *Allied Experts Agree*. s.7; The Sydney Morning Herald (29 Mart 1923). *Allied Reply*. s.11; The Daily Telegraph (29 Mart 1923). *Methods Of Lord Curzon Blamed*. s.7; The Advertiser (29 Mart 1923). *The Smyrna Disaster*. s.9; The Telegraph (29 Mart 1923). *Lord Curzon Attacked*. s.6; The West Australian (29 Mart 1923). *Smyrna Disaster*. s.7; The Mercury (29 Mart 1923). *Allies and Turks*. s.7; The Sun (28 Mart 1923). *Another Peace Conference*. s.1.

⁴⁰⁴ The Argus (3 Nisan 1923). *Allies' Reply to Turkey*. s.9; The Age (3 Nisan 1923). *Peace in The Near East*. s.7; The Sydney Morning Herald (3 Nisan 1923). *Near East Next Conference*. s.9; The Daily Telegraph (3 Nisan 1923). *Turks' Note*. s.5; The Advertiser (3 Nisan 1923). *Turkish Counter Proposals To Be Reconsidered*. s.9; The Telegraph (3 Nisan 1923). *The Allies Prepared*. s.6; The Mercury (3 Nisan 1923). *Allied Reply to Counter Proposals*. s.5; The Northern Standard (6 Nisan 1923). *Allies Reply*. s.3; The Sun (2 Nisan 1923). *Back to Lausanne*. s.1.

görüşmeleriyle aynı istikamette olacağı ve Amerika'nın Messrs, Child, Bristol ve Grew tarafından temsil edileceği bilgisiydi.⁴⁰⁵

⁴⁰⁵ The Sydney Morning Herald (16 Nisan 1923). *America and Lausanne*. s.9; The Telegraph (17 Nisan 1923). *America's Position*. s.3; The West Australian (16 Nisan 1923). *American Representatives*. s.7; The Mercury (16 Nisan 1923). *American Attitude*. s.7.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AVUSTRALYA BASININDA LOZAN GÖRÜŞMELERİNİN II. DÖNEMİ VE TBMM'DE ONAYLANMA SÜRECİ (23 NİSAN 1923– 23 AĞUSTOS 1923)

4.1. Konferans'ın Yeniden Açılması

23 Nisan 1923 tarihinde Müttefikler ile çözülememiş meselelerin tekrar görüşülmesi için Lozan'da toplanmaya karar verildi. İsmet Paşa ve heyeti de 13 Nisan günü İstanbul'dan Lozan'a gitmek üzere yola çıktı. Süreci yakından takip eden Avustralya basını konferansın açılacağı 23 Nisan'da İsmet Paşa'nın Lozan yolunda verdiği röportajı sütunlarına taşıdı. Avustralya basını, bu röportajı Müttefiklere bir tehdit olarak değerlendirmişti. Nitekim haber "İsmet Paşa'nın Tehdidi" "Savaş Tehdidi" şeklindeki başlıklarla okuyuculara duyurulmuştu.⁴⁰⁶ Haberin içeriğinde, İsmet Paşa'nın, Müttefiklerin iyi niyetini göstermesi durumunda Türkiye'nin taviz vermeye hazır olduğunu söylediği bilgisi yer almıştı. Devamında İsmet Paşa "*Lozan'da son kez olduğu gibi aynı muhalefet ve art niyetle karşılaşsak, derhal konferanstan ayrılacağız, bu eylem sadece düşmanlığın başlaması değil, büyük olasılıkla yeni bir dönemin başlangıcı anlamına da gelecektir. Barış yapmak için yanıp tutuşuyoruz fakat barış bu fedakârlıklarımıza değmeli*" diyerek üstü kapalı bir şekilde müttefikleri tehdit ediyordu.⁴⁰⁷

Bu nedenle Lozan'da toplantı öncesi oluşan hava çok umut verici görünmüyordu. Birinci dönem görüşmelere nazaran basının ilgisi de daha azdı. Fakat konferans genel sekreteri ile yapılan temas ve Fransa ile İngiltere'nin delegelerini değiştirip daha ılımlı diplomatlardan seçmesi, Müttefiklerin de bir an önce barış istediğinin göstergesiydi. Lord Curzon'un yerine daha önce Türkiye'de Büyükelçi olarak görev yapmış Horrace Rumbold, Fransız Bompard'ın yerine de İzmir'de Mustafa Kemal Paşa ile ilk temasta bulunan ve Mudanya Mütarekesinde imzası olan General Pelle seçilmişti. İtalya ise ilk dönemde heyetinin ikinci adamı olan Montagna'yı baş

⁴⁰⁶ The Sydney Morning Herald (23 Nisan 1923). *Ismet's Threat*. s.9; The Advertiser (23 Nisan 1923). *Ismet Pasha's Threat*. s.12; The Telegraph (23 Nisan 1923). *Threat of War*. s.6;

⁴⁰⁷ The Argus (23 Nisan 1923). *Ismet Pasha Truculent*. s.7; The Age (23 Nisan 1923). *Turkish Arrogance*. s.7; The Daily Telegraph (23 Nisan 1923). *Turkish Talk*. s.5; The Mercury (23 Nisan 1923). *Allies and Turks*. s.7; The West Australian (23 Nisan 1923). *Ismet Pasha's Declaration*. s.7.

delege olarak gönderdi. Konferans 23 Nisan Pazartesi günü Uchi'deki Şato otelinde açıldı. İlk konferansın devamı niteliğinde olduğundan tören düzenlenmedi. İlk konuşmayı başkan sıfatıyla Sir Horrace Rumbold yaptı. Umut verici bir konuşma oldu. Ardından İsmet Paşa yaptığı konuşmada bir an önce barışı arzuladıklarını ifade etti. Akabinde vakit kaybetmeden teknik meselelere geçildi.⁴⁰⁸ Avustralya basını konferansın açılışından edindiği izlenimi “Hızlı Barış Ümidi” başlığıyla 25 Nisan 1923 tarihinde kamuoyuna duyurmuştu. Ayrıca Rumbold ve İsmet Paşa'nın konuşmalarının hızlı bir barış ümidi doğurduğu yorumu yapılmıştı.⁴⁰⁹ Görüldüğü üzere konferansın açılışı ve tarafların karşılıklı barış yanlısı konuşmaları soğuk havayı iyimser bir hale büründürmüştü.

The Sydney Morning Herald gazetesi de konferans başladıktan bir hafta sonra ikinci dönem görüşmeleri ile ilgili izlenimleri içeren bir köşe yazısı yayımlamıştı. “Tekrar Lozan” başlığıyla verilen köşe yazısında; “İrlanda ve Ruhr Vadisi'ndeki son olayların neden olduğu heyecandan dolayı bir haftadan daha uzun bir süre önce tekrar başlayan Lozan Konferansı'nın takibi çok az ilgi çekti. Tartışmaların çok verimli geçtiği ve nihai çözüm beklentilerinin daha önce asla bu kadar parlak olmadığı söyleniyor”⁴¹⁰ denilerek Konferansın son derece ılımlı bir şekilde geçeceği yorumunda bulunmuştu.

4.2. Konferansın İkinci Döneminde Görüşülen Konular

4.2.1. Yunanistan ile Tazminat ve Sınır Meseleleri

Yunanistan ile tazminat ve sınır meseleleri, açılışın ertesi günü olan 24 Nisan 1923 tarihinde İngiliz delegasyon başkanı Rumbold'un başkanlığında görüşülmeye başlandı. Bu mesele ile ilgili ilk haber 25 Nisan günü basında yer aldı. The Sun gazetesinin haberine göre, Türklerin, sınır olarak Meriç'in sol yakasını talep ettiği buna karşılık Yunanlıların haklarını istediği belirtildi.⁴¹¹ Avustralya basınının haberi verirken kullandığı bu ifadelerin satır aralarında bu meseleye Yunan tarafından baktığı rahatlıkla görülebilir. Sanki bu ifadeyle Türkler fazlasını talep ediyor Yunanlılar ise haklarını almaya çalışıyor mesajı verilmekteydi.

⁴⁰⁸ Ş. S. Aydemir, *age*, s.257.

⁴⁰⁹ The Argus (25 Nisan 1923). *Hope of Speedy Peace*. s.11; The Age (25 Nisan 1923). *Resume at Lausanne*. s.9; The Advertiser (25 Nisan 1923). *Prospect of Peace*. s.9; The Daily Telegraph (25 Nisan 1923). *Conference Opens*. s.7; The Mercury (25 Nisan 1923). *Allies and Turks*. s.7; The Sydney Morning Herald (25 Nisan 1923). *Conference Opened*. s.11; The Telegraph (25 Nisan 1923). *Lausanne Conference*. s.10; The West Australian (25 Nisan 1923). *The Opening Speeches*. s.7.

⁴¹⁰ The Sydney Morning Herald (2 Mayıs 1923). *Lausanne Again*. s.12.

⁴¹¹ The Sun (25 Nisan 1923). *Lausanne Task*. s.1; The Northern Standard (27 Nisan 1923). *The Occupied Area*. s.3.

26 Nisan’da Trakya sınırı ile ilgili yapılan oturuma gazetelerde daha geniş yer verilmişti. Zira tüm Avustralya basınında konu ile ilgili daha ayrıntılı bilgiler yer aldı. Haberlerde, Meriç Nehri’nin sol kıyısındaki toprağın da kendilerine verilerek Trakya sınırının düzeltilmesini isteyen Türklere karşı Venizelos tarafından şiddetli itiraz ve nehrin sağ kıyısındaki toprakları isteyen talep geldiği belirtildi.⁴¹² Aslında Venizelos Trakya sınırı meselesinde, birinci dönem tazminatlar meselesi görüşülürken Curzon tarafından kendisine tavsiye edilen taktiği uygulamıştı. Bu taktik, “O ne istiyorsa sen ondan daha fazlasını iste” taktiğiydi. Türk heyeti tazminat istediğinde, Venizelos da Türkiye’den tazminat istemişti. Hatta Lozan Antlaşmasından sonra İngiltere ile Türkiye arasında görüşülecek olan Musul meselesinde, İngilizlerde bu taktiği uygulayacaktı. Türk heyeti Musul’u isterken İngilizler, “Hakkâri de aslında Musul havzasında olarak değerlendirilmeli. Orası da Irak sınırları içerisinde olmalı” diyecekti.⁴¹³

30 Nisan 1923 tarihli The Sun gazetesi bu defa Türk heyetinin Fransızlarla karar vereceği Suriye sınır meselesi ile ilgili gelişmelere yer vermişti. “Fransa Şüpheli, Weygand Karşı Koyacak-Suriye’de Gösteri” başlıklarıyla verdiği haberde, Türk askerlerinin Suriye’nin kuzeyine doğru hareket ettiğini fakat bunun Lozan’da pazarlık gücünü artırmak için yapıldığına inanıldığını belirtmişti. Haberin devamında, Türkiye’nin muhtemelen Rus desteği almasının zor, çünkü Kemalistlerin ve Bolşeviklerin karşılıklı güvensizlik duyduklarına yönelik açıklamalarının olduğu yorumunu yapmıştı. Akabinde Paris gazetelerinden aldığı, General Weygand’ın Suriye sınırında Türk askerlerinin yoğunlaştığı raporlarına binaen, sınırı korumak için önlemler almak üzere Suriye’de bulunan 26.000 kişilik Fransız birliklerini ve iki sömürge bölüğünü yöneteceği haberine yer verdi. The Sun, Türk hareketlerinin Suriye’ye saldırı hazırlıklarından ziyade Lozan’daki pazarlık şanslarını artırmaya yönelik olduğunu haberin sonunda tekrar ifade etmişti.⁴¹⁴

Türk tarafının bu hareketleri karşısında Fransa da boş durmamıştı. Nitekim İstanbul’daki Fransız maslahatgüzarı, Türk Hükümetine derhal askerlerini Suriye sınırından çekmezse Lozan Konferansı’nı terk edeceklerini içeren bir nota verdi.⁴¹⁵

⁴¹² The Argus (26 Nisan 1923). *Near East*. s.9; The Age (26 Nisan 1923). *Lausanne Conference*. s.8; The Advertiser (26 Nisan 1923). *Debate As To Frontiers*. s.12; The Daily Telegraph (26 Nisan 1923). *Near East*. s.5; The Mercury (26 Nisan 1923). *Allies and Turks*. s.7; The Sydney Morning Herald (26 Nisan 1923). *Lausanne Conference*. s.9; The Telegraph (26 Nisan 1923). *Lausanne Conference*. s.6; The West Australian (26 Nisan 1923). *Lausanne Congress*. s.7.

⁴¹³ T. Saygı, **agm**, s. 164.

⁴¹⁴ The Sun (30 Nisan 1923). *France Suspicious, Weygand to Make Counter-Demonstration in Syria*. s.1.

⁴¹⁵ The Sun (3 Mayıs 1923). *France Threatens Turks*. s.1.

Görüldüğü üzere Lozan görüşmelerinin seyri sadece Lozan'da belirlenmiyordu. Taraflar Lozan'da ellerini güçlendirmek ve görüşmeleri kendi lehlerine çevirmek için satranç oynar gibi karşılıklı hamleler yapıyordu. Buna bir örnek de 9 Mayıs tarihli The Sun gazetesinde “Gaddar Türkler” başlığıyla yer aldı. Haberde, Atina Bankası İstanbul şubesinin Türkler tarafından kapatılması, Rumların İstanbul bankalarına yatırılan mülklerine el konulması tehdidi, Mudanya ateşkesinin ihlal edilerek, Türk birliklerinin Meriç'in ağzındaki bir adacığı işgal etmesi gibi olaylar Türk-Yunan ilişkilerini iyice gerdi denilmekteydi. Ayrıca Dışişleri Bakanı M. Aiexandris'in yarın Lozan'a giderek bu belirsiz durumu açıklığa kavuşturmak için herkesle görüşeceği ifade edilmişti.⁴¹⁶ Lozan'da taraflar kendi görüşünde ısrar ettikçe, masa dışında ülkelerin karşılıklı hamleleri de artıyordu.

Avustralya basınında 18 Mayıs 1923 tarihinde, Türkiye ile Yunanistan arasında karşılıklı talep edilen tazminatlar meselesi ile ilgili gelişmeler yer aldı. Rumbold, İsmet Paşa, Venizelos ve Yunan Dışişleri Bakanı M. Alexandris ile bir araya geldi.⁴¹⁷ Rumbold yaptığı konuşmada, tazminatlar konusunda iki ülkenin de inatçı davrandığını belirttikten sonra; *“Türklerin pratik iş yapma zamanı geldi. Müttefikler mümkün olan tüm tavizleri verdiler ve şimdi Yunanistan'ın tazminat ödemeyi kararlılıkla reddetmesi nedeniyle, Yunan-Türk çıkmazı yüzünden Türkler bundan sonra kalan tüm sorunlarla yüzleşecekler. Türkiye endişe yaratmaya devam ediyor. Yunan devleti Meriç'ten savaşı yeniden başlatmayı tercih edebilir”* diyerek Türkiye'yi tehdit ediyor ve aklını başına almasını öneriyordu.⁴¹⁸ Öte yandan gazetelerde Türklerin tazminat taleplerinin konferansta kabul görmesi halinde Yunan delegelerin, konferansı terk etme talimatı aldığı anlaşıyor yorumu yapılarak⁴¹⁹ Türk Heyetine, bu talepten vazgeçmesi mesajı veriliyordu.

Ertesi gün yayımlanan gazetelerde de Tazminat Meselesi dolayısıyla yaşanan kriz yine gündeme oturmuştu. 19 Mayıs günü Avustralya basınında yer alan haberlerde, “Yakın Doğu Krizi” “Lozan'da Kriz” “Türk-Yunan Krizi” başlıkları atılmıştı.⁴²⁰

Haberlerin içeriğinde, İsmet Paşa ile Venizelos'un uzun bir görüşme yapmalarına karşın Yunanistan'ın savaş tazminatı ödeyip ödemeyeceğinin hala belirsiz olduğu ifade edildikten sonra

⁴¹⁶ The Sun (9 Mayıs 1923). *Truculent Turks*. s.1.

⁴¹⁷ The Advertiser (18 Mayıs 1923). *The Near East*. s.12.

⁴¹⁸ The Daily Telegraph (18 Mayıs 1923). *A Deadlock*. s.5; The Sun (17 Mayıs 1923). *Greece Shows Fight*. s.1.

⁴¹⁹ The Argus (18 Mayıs 1923). *Turkey and Greece*. s.9; The Age (18 Mayıs 1923). *Near East Conference*. s.9; The Mercury (18 Mayıs 1923). *Allies and Turks*. s.7; The Sydney Morning Herald (18 Mayıs 1923). *Near East*. s.9; The Telegraph (18 Mayıs 1923). *Greek Reparation, Time for Business*. s.2,6; The West Australian (18 Mayıs 1923). *Attitude of Greece*. s.7.

⁴²⁰ The Argus (19 Mayıs 1923). *Near East Deadlock*. s.29; The Age (19 Mayıs 1923). *Deadlock At Lausanne*. s.13; The Telegraph (19 Mayıs 1923). *Turco-Greek Deadlock*. s.8; The Advertiser (19 Mayıs 1923). *The Near East*. s.13.

Venizelos'un yaptığı açıklamaya yer verilmişti. Venizelos açıklamasında; “*Türkler, bizim yasal olarak hakkımız olan karşılıklılık ilkesini kabul etmedikçe bir çözüm ümidi yok. Türkler, Yunan ordusunun Anadolu’da verdiği zarar miktarını tespit etmek için tarafsız bir mahkemeye karşı çıkmazlarsa, Türklerin Anadolu’dan sürülen 500.000 Rum için tazminat ödemeye hazır olmaları gerekir çünkü şimdi Onların bakımı Yunan hazinesinin yüküdür*” demişti.⁴²¹ Görüşmeler sırasında özellikle General Pelle (Fransa) ve Sir Horrace Rumbold (İngiltere) konunun çözümlenmesi için büyük çaba sarf etmişti. Nitekim The Mercury ve The Sydney Morning Herald gazetelerinde 19 Mayıs günü çıkan haberlerde bu konuya değinilmişti. Haberin içeriğinde Pelle ve Rumbold’un İsmet Paşa’ya yeni bir öneri sunduğu ve yapılan bu önerinin hem konferansın dağılmasını hem de Yakın Doğu’da yeni bir savaşın çıkmasını engelleyeceği yorumunda bulunulmuştu.⁴²²

Lozan komisyonunda Yunanistan ile Türkiye arasındaki tazminat ve sınır meselesi her gün görüşülüyor ancak tarafların taviz vermez tutumları konunun çözümünü sonuçsuz kılıyordu. Neticede sorunun ikili görüşmelerle çözülemeyeceği anlaşıncı İngiltere’nin de görüşmelere katılması kararlaştırıldı.⁴²³ Ancak bu görüşmelerde de bir sonuca varılamayınca meselenin 22 Mayıs 1923 Salı günü konferansın siyasi komitesi önüne çıkarılmasına karar verildi.⁴²⁴

Görüşmenin hemen öncesi ise Yunan heyeti, Türkiye’ye tazminat ödemeyi reddettiğini vurgulayan uzun bir bildiri yayımladı.⁴²⁵ Bu arada Avustralya basını da Yunanlıların Trakya’da ve Meriç Nehri boyunca konuşlanmış toplam 10 tümen oluşturduğu bilgisini gazete sütunlarına taşımıştı.⁴²⁶ Gazete haberlerinden de anlaşılacağı üzere Türk ve Yunan Hükümetleri arasındaki kriz iyiden iyiye büyüyor ve her sonuçsuz kalan görüşme sonunda sınırlarda askeri tedbir ve hareketlilik artıyordu. 24 Mayıs 1923 tarihinde “Savaş Tehdidi”, “Şiddetli Gerilim”, “Yunanistan Hazır”, “Yunan Savaş Kılıcı” başlıklarıyla verilen haberlerde; Türklerin Karaağaç yakınlarında Meriç üzerinden bir köprüyü yıkmasının, Lozan’da Yunanlarla Türkler arasında şiddetli gerilime

⁴²¹ The Daily Telegraph (19 Mayıs 1923). *Greek’s Demand*. s.7; The Sun (19 Mayıs 1923). *Lausanne Deadlock*. s.1; The West Australian (19 Mayıs 1923). *Lausanne Congress*. s.9.

⁴²² The Mercury (19 Mayıs 1923). *Allies and Turks*. s.7; The Sydney Morning Herald (19 Mayıs 1923). *Deadlock Reached*. s.13.

⁴²³ The Northern Standard (25 Mayıs 1923). *Another Clash Likely*. s.3.

⁴²⁴ The Argus (21 Mayıs 1923). *Greco-Turkish Deadlock*. s.9; The Advertiser (21 Mayıs 1923). *Greece and Turkey*. s.11; The Age (21 Mayıs 1923). *Greece Courts War*. s.9,10.

⁴²⁵ The Northern Standard (22 Mayıs 1923). *Turko-Greek Deadlock*. s.3; The Sydney Morning Herald (21 Mayıs 1923). *Greco-Turkish Deadlock*. s.9.

⁴²⁶ The Daily Telegraph (21 Mayıs 1923). *Refusal to Pay*. s.5; The Telegraph (21 Mayıs 1923). *Lausanne Conference*. s.6; The West Australian (21 Mayıs 1923). *The Near East*. s.7; The Mercury (21 Mayıs 1923). *Lausanne Murder*. s.7.

sebeap olduğu bunun üzerine Atina'nın Türklere tazminat ödemek yerine savaşı yenileyeceklerini ilan ettikleri bilgisi veriliyordu.⁴²⁷ Bu arada yaşanan gelişmeler üzerine Yunan Başbakanı Pangalos'ta gazetelere bir röportaj vererek Türkiye'yi tehdit etmişti. Pangalos röportajında ordunun ve donanmanın olasılıklara hazır olduğunu ve bir savaş olması durumunda; “Türkiye bambaşka bir Yunan ordusu bulacak. Çelik kadar sağlam disiplin kurdum. Askerlerime, başkasının sigarasını bile çalan olursa ölümle cezalandırılacağı söylendi. Ordum iyi giyimli, iyi beslenmiş, iyi silahlanmış ve sayıları az olsa da vatanseverlik ruhuyla canlandırılmıştır. Büyük Güçler arasındaki anlaşmaya uygun bir barış istiyoruz; ama Türkiye istemezse kılıcı çekmeye hazırız. Türk sorununu bir an önce çözeceğimize yürekten inanıyoruz. Sözde Türk zaferleri, savaşmayı reddeden bir ordunun peşinde koşmaktan başka bir şey değildir” diyecekti.⁴²⁸

Görüldüğü gibi Yunanistan ısrarla savaş tazminatı ödemeyi reddediyor ve tehditkâr bir dil kullanarak Türkiye'yi korkutmaya çalışıyordu. Elbette ki Mustafa Kemal Paşa ve kurmayları yeni bir savaş istemiyordu. Zaten kesilen görüşmeler sonrası yeniden Lozan'da toplanılmasının ana nedeni barışçı yollardan sorunları çözmekti. Ancak bir savaş olacaksa da bundan kaçınmayacakları da bir gerçektir. Bu nedenle yukarıda Yunan Başbakanı Pangalos'un Yunan ordusu ile ilgili övgü dolu sözleri elbette ki gerçeği yansıtmıyordu. Zira Yunanlılar Büyük Taarruzda hızlı ve kesin aldıkları yenilginin şaşkınlığını üzerinden atamamıştı. Bu durum savaştan sonra iktidara gelen askeri kanatta asla kabul edilmese de gerçek buydu. Bu nedenle Yunan Başbakanı, sadece siyasi manevralarla bir bakıma Türk tarafına gözdağı vererek istediğini elde etmeye çalışıyordu.

Tazminat meselesi uzadıkça İngilizler de Türk-Yunan heyetleri arasındaki bu krizden rahatsız olmuştu. Bu nedenle İngilizler Malta'daki savaş gemilerine⁴²⁹ Çanakkale Boğazına doğru hareket emri verdi. Yaşanan bu gelişmeler Avustralya basınında geniş yankı uyandırdı. Gazeteler İngiltere'nin bu hareketinin Lozan'daki hem Yunan hem de Türk tarafında endişe yarattığı yorumunda bulunmuştu.⁴³⁰ Öte yandan İngiltere'nin bu hamlesi Yunanlıların gözünde Türkler

⁴²⁷ The Daily Telegraph (24 Mayıs 1923). *War Threat*. s.5; The Argus (24 Mayıs 1923). *Greece Prepared*. s.9; The Advertiser (24 Mayıs 1923). *Greeks and Turks*. s.9.

⁴²⁸ The Age (24 Mayıs 1923). *Greece Battles the Sabre*. s.10.

⁴²⁹ İngilizlere ait Iron Duke, Montrose, Serapis, Homme, Seraph, Swallow, Centaur ve Spear isimli savaş gemileri Çanakkale Boğazı'na doğru ilerliyordu. The Telegraph (24 Mayıs 1923). *War Clouds Gathering*. s.6; The West Australian (24 Mayıs 1923). *The Near East*. s.7.

⁴³⁰ The Mercury (24 Mayıs 1923). *Turkey and Greece*. s.6,7.

üzerinde baskı kurmak olarak değerlendirildi. Ancak kamuoyunda ikinci bir görüş olarak Yunanlıların coşkusunu yatıştırma niyeti olabileceği düşünülüyordu.⁴³¹

25 Mayıs 1923 tarihinde Avustralya basınında yer alan haber başlıklarında barışın meşakkatli olacağı göze çarpmaktaydı. Nitekim “Barışın Kısa Yolu Yok” başlığıyla verilen haberde; *“Lozan Konferansı’nın detaylı olarak gözden geçirilmesi, ilerlemenin yavaş olduğu iddiasını çürütmektedir. Üzerinde anlaşmaya varılmış olan sorunlar uzun bir liste oluşturur. Türkiye’deki yabancılar için garantiler konusunda Türk iddialarının kabul edilemez olduğu açıktır ve Antlaşmanın her maddesinin, sabırlı bir tartışmayla herhangi sonuca varılabileceği de açıktır. Her iki taraf da barış istiyor, ancak sonuna kadar herkesin aradığı onurlu bir kısa yol yok”* ifadeleri kullanılmıştı.⁴³²

Avustralya basınına 26 Mayıs günü yansıyan haberlerde ise Türk-Yunan krizinin zirve yaptığı, Müttefiklerin önce, İsmet Paşa’nın Yunan tazminatlarına ilişkin teklifinin yanıtını beklemeye karar verdiği ve konferansın cumartesi gününe ertelendiği bilgisi verilmişti.⁴³³

Avustralya basınının meseleyle ilgili izlenimleri ise şu şekildeydi; *“Yunanlılar ve Türkler tezlerine o kadar derinden bağlılar ki, sadece Müttefiklerden gelecek sert bir uyarı savaşın patlak vermesini önleyecektir. Daily Telegraph’ın siyasi muhabirinin dediğine göre; Türklerin Anadolu’nun ortasından Doğu Trakya’ya yığdıkları askerler için yaptıkları açıklama Londra çevrelerinde kabul edilemez olarak görüldü. Verilen açıklama, terhis edilmiş askerler oldukları ve genellikle Trakya’da ikamet ettikleri şeklindeydi. Ancak Sırplar bu konuda aynı fikirde değildir. Sırplar, hâlihazırda iki bölüğü bulunduğu Sırp-Makedon sınırında önlemleri artırıcı tedbirler almaya başladı. The Daily Telegraph’a göre Yunan ordusu Trakya sınırında tahminen 60.000 civarındadır. Yunan siyasetçiler ve generaller, amaçlarının Doğu Trakya’nın yeniden alınması değil, Türkleri denize dökmek ve Ankara’nın aklını başına getirmek olduğunu beyan ediyorlar. Lozan’da konferansın havası çok ağırdır. Türkler, Yunanlıların savaş tazminatı olarak Karaağaç’ı vermelerini kabul etmedi. Yunanlar saldırmak için doğru zaman olduğunu*

⁴³¹ The Sun (23 Mayıs 1923). *Bridge Blownup*. s.1; The Sydney Morning Herald (24 Mayıs 1923). *Near East War Clouds*. s.9;

⁴³² The Age (25 Mayıs 1923). *Has It Been Slow?*. s.9; The Argus (25 Mayıs 1923). *No Short Cut To Peace*. s.9; The Advertiser (25 Mayıs 1923). *Both Sides Desires Peace*. s.9; The Mercury (25 Mayıs 1923). *The Lausanne Conference*. s.7; The Sydney Morning Herald (25 Mayıs 1923). *Greek and Turk*. s.11; The Telegraph, (25 Mayıs 1923). *No Short Cut to Peace*. s.6; The West Australian (25 Mayıs 1923). *Patience Urged*. s.7.

⁴³³ The Advertiser (26 Mayıs 1923). *The Turkish Problem*. s.13; The West Australian (26 Mayıs 1923). *Lausanne conference*. s.9.

düşünüyorlar. Türklere taarruz etmekle hem Doğu Trakya'yı alıp Rum mültecileri yerleştirmeyi hem de tazminat meselesinden kurtulmayı düşünüyorlar."⁴³⁴

Aslında İsmet Paşa da Yunanistan'ın talep edilen tazminatı ödeme gücünün olmadığına farkındaydı. Fakat Anadolu'da büyük yıkım ve zulüm yapan Yunanlıların tazminat ödeyemeyeceğini, bu işi başka şekilde halletmek gerektiğini Ankara Hükümetine anlatmak ta çok zordu. Zira Ankara'nın da ülkeyi yeniden imar etmek için paraya ihtiyacı vardı. Ayrıca Ankara Hükümeti tamirat konusunda taviz vermenin diğer çözümlenmemiş konularda yarar sağlayacağına inanmıyordu. Ancak Yunan Hükümeti de tazminat ödemeyi bir onur meselesi yapmış, hâlihazırda Türklerle hesaplaşmak için yanıp tutuşan generallerin de olmasıyla yeniden savaşı göze alıyordu. Ayrıca Venizelos cumartesi günü İsmet Paşa'dan kesin bir yanıt alamazsa Lozan'ı terk edeceğini açıkladı. Bunun üzerine İsmet Paşa ile Ankara Hükümeti ve Mustafa Kemal Paşa arasında 26 Mayıs Cumartesi gününe kadar yoğun telgraf trafiği yaşandı. Neticede tazminat olarak Karaağaç'ın alınmasına karar verildi.⁴³⁵

Böylece tazminat ve Trakya sınırı meselesi 26 Mayıs 1923 tarihinde konferansta nihai karara bağlandı. Uzun tartışmalara ve gerilimlere neden olan Yunan tazminatı ve Trakya sınırı meselesi, 28 Mayıs günü Avustralya basınında "12 Gün İçinde Barış, İsmet Paşa'nın Dileği" başlıklarıyla yer aldı. Haberde, İsmet Paşa'nın Yunanistan ile aralarında olan tazminat meselesini hallettikleri ve 12 gün içinde barışın imzalanacağı ümidinde olduğu ifadeleri yer aldı.⁴³⁶

The Sydney Morning Herald gazetesi de 26 Mayıs 1923 tarihinde Türkiye ile ilgili genel durum değerlendirmesi yapan "Türkiye'nin Önemi" başlıklı bir köşe yazısı yayımlandı. Kamuoyunu yönlendirmede etkili olan ve aynı zamanda hükümetlerin yarı resmi görüşlerini de içeren bu köşe yazısını aynen aktarmakta yarar görüyorum. Yazı şöyleydi;

"Geçen hafta yeni bir savaşla sonuçlanma tehdidinde olan kriz sırasında Türk ve Yunan tam yetkili temsilcileri bir konferans masasında yan yana oturdular. O masada barış şartlarını kabul etmeleri ve bu şartlarda el sıkışmaları, Müttefikler için değerli bir olay oldu. Bundan sonra, Müttefikler ile Türkiye arasındaki Lozan Barış Antlaşması'nın çözümünün uzun süre ertelenmeyeceği beklentisi için iyi bir zemin oluştuğu görülüyor. Daha sonra İngiltere ile Türkiye arasında daha iyi bir anlayışın yolu açılacak- ancak Bay Lloyd George yönetimindeki İngiliz politikasının talihsiz sapması yüzünden

⁴³⁴ The Daily Telegraph (26 Mayıs 1923). *War Clouds*. s.7, (28 Mayıs 1923). *War Alarm*. s.5; The Age, (26 Mayıs 1923). *Greek Offer Rejected*. s.15; The Mercury (26 Mayıs 1923). *Greeks and Turks*. s.7; The Sydney Morning Herald (26 Mayıs 1923). *Danger of War*. s.13; The Telegraph (26 Mayıs 1923). *Tense Situation*. s.9; The Argus (26 Mayıs 1923). *Menace of War*. s.21.

⁴³⁵ B. N. Şimşir, *age*, s.506-510.

⁴³⁶ The Telegraph (28 Mayıs 1923). *Peace Within 12 Days, Ismet Pasha's Hope*. s.2; The Advertiser (29 Mayıs 1923). *Peace at Hand*. s.9; The Daily Telegraph (29 Mayıs 1923). *Greeks and Turks*. s.5; The Mercury (29 Mayıs 1923). *Peace in Sight*. s.7; The Sydney Morning Herald (29 Mayıs 1923). *An Early Peace*. s.9; The West Australian (29 Mayıs 1923). *Peace Treaty*. s.7.

geciken, muhtemelen uzun zaman önce varılacak bir anlayış. Türkiye ile dostluk geleneksel İngiliz politikasıdır ve -hâlâ öyle olacağı gibi- açık bir gereklilikle bu kesindir. Türkiye yine Çanakkale Boğazı'nı elinde tutuyor. Türkiye halen tüm Müslüman ülkeler tarafından lider olarak görülen ülkedir. Savaş, tüm bu olanlardan sonra da bu durumu değiştiremedi ve Hindistan'daki son ayaklanmaların etkileri Bolşeviklerden çok Müslüman propagandası kaynaklıdır. İslam dünyası hala Türk siyasi liderliğine bağlı kalıyorsa- ve hiç şüphe yok ki öyledir- o zaman İngilizlerin Türklere karşı düşmanlığı intihara teşebbüstür. Türkiye'nin resmi olarak İngiltere ile barış içinde olmadığı unutulmamalıdır; Fransa ile Almanya arasında var olan barışın resmîyet hali bile Doğu Akdeniz'de henüz yoktur.”⁴³⁷

Köşe yazısında özetle, başta çözülen krizden ve bunun barış yolunda Müttefikler için ne kadar değerli olduğu kamuoyuna duyuruldu. Türk-İngiliz ilişkilerinin Büyük Savaş öncesinde olduğu gibi yakın ve dostane olması gerektiği mesajı verildi.

31 Mayıs 1923 tarihinde Avustralya basını Trakya sınırı ile ilgili anlaşılan noktaların detayına yer vermişti. Haberde; Yunanistan'ın, Batı Trakya'da Arda ve Meriç Nehirleri arasındaki üçgen bölgeyi ve Karaağaç'ı Türklere bırakacağı, Sırp delegesinin düzeltmeye karşı çıkmasına rağmen bu durumun komisyonda kabul edildiği ifade edildi.⁴³⁸ 2 Haziran günü de “Lozan'da Anlaşma, Toprak Meseleleri” başlığıyla gazete sütunlarına yansıyan haberde, Meriç Nehri'nin Türkiye-Yunanistan arasında kesinleştiği bilgisi verilmişti.⁴³⁹

1923 Temmuz ayına gelindiğinde Yunanistan ile Türkiye bütün meseleler hakkında anlaşma sağlamıştı. Nitekim 9 Temmuz günü Avustralya basınında yer alan haberlerde, bu durum ortaya konulacaktı. Haberin içeriğinde, M. Venizelos ve İsmet Paşa imzalı ortak bir mektubun Yakın Doğu Konferansı'na sunulacağı, Yunanistan ile Türkiye arasındaki sorunların çözüldüğü ve her iki ülkenin de Barış Antlaşması'nı her an imzalamaya hazır olduğu ifade edilmişti.⁴⁴⁰

Lozan Antlaşmasında Yunanistan'ın Türkiye'ye ödeyeceği tazminat, Trakya sınırı ve diğer sınırlarla ilgili hükümler şöyledir:

⁴³⁷ The Sydney Morning Herald (29 Mayıs 1923). *Importance of Turkey*. s.8.

⁴³⁸ The Mercury (31 Mayıs 1923). *Fixing A New Frontier*. s.7; The Advertiser (31 Mayıs 1923). *New Greek Frontier*. s.9; The Age (31 Mayıs 1923). *The Frontier in Thrace*. s.9; The Argus (30 Mayıs 1923). *New Frontier of Thrace*. s.11; The Sydney Morning Herald (31 Mayıs 1923). *A New Boundry*. s.9; The West Australian (31 Mayıs 1923). *New Frontier Fixed*. s.7.

⁴³⁹ The Daily Telegraph (2 Haziran 1923). *Territorial Matters*. s.7; The Argus (2 Haziran 1923). *Near East Agreements*. s.21; The Age (2 Haziran 1923). *Settlement at Lausanne*. s.14; The Advertiser (2 Haziran 1923). *The Lausanne Conference*. s.13; The Mercury (2 Haziran 1923). *Allies and Turks*. s.6; The Sydney Morning Herald (2 Haziran 1923). *Agreement at Lausanne*. s.13; The Telegraph (2 Haziran 1923). *Treaty Negotiations*. s.8; The West Australian (2 Haziran 1923). *Treaties With Turkey*. s.9.

⁴⁴⁰ The Argus (9 Temmuz 1923). *Near East Negotiations*. s.9; The Advertiser (9 Temmuz 1923). *Greece and Turkey Agree*. s.9; The Age (9 Temmuz 1923). *Greece and Turkey Agree*. s.9; The Daily Telegraph (9 Temmuz 1923). *Greece and Turkey*. s.7; The Mercury (9 Temmuz 1923). *Greece and Turkey Ready For Peace*. s.7. The Sun (9 Temmuz 1923). *Peace At Least, It is Peace!*. s.1,7; The Sydney Morning Herald (9 Temmuz 1923). *Turkey and Greece Agree*. s.11; The Telegraph (9 Temmuz 1923). *In Agreement*. s.7; The West Australian (9 Temmuz 1923). *A Joint Letter*. s.7.

Madde 2:

Karadeniz'den Ege Denizi'ne kadar Türkiye'nin sınırları aşağıdaki gibi saptanmıştır (I sayılı Haritaya bakılması):

1. Bulgaristan ile:

Rezvaya'nın denize döküldüğü yerden, Türkiye, Bulgaristan ve Yuna-nistan sınırlarının birleştikleri noktada, Meriç'e kadar: Bulgaristan'ın Güney sınırı, şimdiki durumuyla saptanmış olduğu gibi;

2. Yunanistan ile:

Buradan, Arda ve Meriç'in birleştikleri yere kadar. Meriç'in akım yolu; Buradan Arda kaynağına doğru (vers Vamont de VArda) bu nehir üzerinde ve Çörek Köy'ün hemen yakınında olmak üzere arazi üzerinde saptanacak bir noktaya kadar. Arda'nın akım yolu; Buradan, Güney-Dogu doğrultusunda, Bosna-Köy'ün, nehrin denize döküldüğü yönde (en aval) 1 kilometre uzaklığında bulunan bir noktaya kadar: Bosna-Köy'ü Türkiye'de bırakan, belli olacak ölçüde düz bir çizgi. Çörek Köy, 5'nci maddede belirtilen Komisyonca, nüfusunun (halkının) çoğunluğunun Türk ya da Rum olarak kabul edileceğine göre, Türkiye'ye ya da Yunanistan'a verilecektir; 11 Ekim 1922'den sonra bu köye göç etmiş olanlar hesaba katılmayacaklardır; Buradan, Ege Denizi'ne kadar: Meriç'in akım yolu.

Madde 3:

Akdeniz'den İran sınırına kadar, Türkiye'nin sınırı aşağıdaki gibi saptanmıştır:

1.Suriye ile: 20 Ekim 1921 tarihli Türk-Fransız Antlaşmasının 8'nci maddesiyle saptanmış olan sınır;

Madde 4:

İşbu Antlaşmada belirtilen sınırlar, Antlaşmaya eklenmiş 1/1,000,000 ölçekli haritalar üzerine çizilecektir. Antlaşma metni ile haritalar arasında uyumsuzluk çıkarsa, Antlaşma metni üstün tutulacaktır.

Madde 5:

İşbu Antlaşmanın 2'nci maddesinin 2'nci paragrafında tanımlanmış sınırı, toprak [arazi] üzerinde çizmekle, bir Sınırlandırma Komisyonu görevlendirilecektir. Komisyon, Türkiye ile Yunanistan'ın- her Devlet için birer temsilci olmak üzere- temsilcilerinden ve bunların üçüncü bir Devletin uyrukları arasından seçecekleri bir Başkan'dan kurulacaktır. Sınırlandırma Komisyonu, her yerde, yönetsel sınırlarla yerel [mahallî] ekonomik çıkarları, elden geldiği ölçüde

göz önünde tutarak, Antlaşmalarda verilmiş tanımlamaları en yakından izlemeye çalışacaktır. Komisyonun kararları oyçokluğuyla alınacak ve bu kararlar ilgili Taraflar için bağlayıcı nitelikte olacaktır. Sınırlandırma Komisyonunun giderleri ilgili taraflarca eşit olarak yüklenilecektir.⁴⁴¹

Askerden arındırılmış bölgelere ilişkin hükümler ek 3 numaralı “Trakya Sınırına İlişkin Sözleşme” ile düzenlenmiştir. Buna göre:

Madde 1:

Ege Denizi’nden Karadeniz’e kadar, Türkiye’yi Bulgaristan ve Yunanistan’dan ayıran sınırların her iki yanındaki topraklar, aşağıdaki sınırlar içinde ve yaklaşık olarak otuz kilometre genişliğinde olmak üzere, askerlikten arındırılacaktır (Ekli haritaya bakılması) :

1. Türk ülkesinde, Ege Denizi’nden Karadeniz’e kadar:

Bugünkü tarihle imza edilen Barış Andlaşmasının 2’nci Maddesinin 1’nci ve 2’nci paragraflarında tanımlanan, Türkiye’nin Yunanistan ve Bulgaristan ile olan sınırına oldukça koşut [paralel] bir çizgi. Bu çizgi, Kırk-Kilise bölgesinde, Kırk-Kilise kasabasını ve bu kasabanın merkezinden 5 kilometre yarıçapında bir çevreyi askerlikten arındırılmış bölge dışında bırakmak şartıyla, bu sınırdan en az 30 kilometre uzaklıkta çizilecektir. Bu çizgi, Ege Denizi’nde İbrice Burnu’ndan (Cap İbrije-Burnu) başlayarak Karadeniz’de Serbes Burnu’nda (Cap Serbes-Burnu) sona erecektir.

2. Yunan ülkesinde, Ege Denizi’nden Yunan-Bulgar sınırına kadar:

Makri Burnu’nun (Cap Makri) ucundan (Makri kasabası dışarıda kalmak üzere) başlayarak, Kuzeye doğru Tahtalı’ya kadar Meriç’in akım yoluna oldukça koşut bir doğrultuda gittikten sonra, Meherkoz’un Doğu-sundan geçerek Küçük Derbend’in yaklaşık onbeş kilometre Batısında, Yunan-Bulgar sınırında saptanacak bir noktaya ulaşan çizgi.

3. Bulgar ülkesinde, Yunan-Bulgar sınırından Karadeniz’e kadar:

Yukarıda tanımlanan noktadan başlayarak, Edirne yolunu Papas- Köy’ün beş kilometre Batısında Kosü-Kavak’da (Kossukavak) kestikten sonra, Yunan Bulgar sınırıyla Türk-Bulgar sınırından en az 30 kilometre uzaklıktan geçerek ve yalnız Harmanlı bölgesinde Harmanlı kasabasını ve bu kasabanın merkezinden beş kilometre yarıçapında bir çevreyi askerlikten arındırılmış bölgenin dışında bırakmak şartıyla, Karadeniz’de An- berler’in Kuzey-Batısında bulunan körfezin en içerlek bir noktasında sona erecek çizgi.

⁴⁴¹ S. L. Meray, **age** Takım II Cilt II, s.3-4.

Madde 2:

İşbu Sözleşmenin yürürlüğe girişinden başlayarak onbeş gün içinde kurulacak bir Sınırlandırma Komisyonu, 1'nci Maddede tanımlanan sınırı toprak [arazi] üzerinde saptamak ve çizmekle görevlendirilecektir. Bu Komisyon, Fransa, İngiliz İmparatorluğu, İtalya, Bulgaristan, Yunanistan ve Türkiye'nin - her Devletten birer temsilci olmak şartıyla — atayacakları temsilcilerden kurulacaktır. Bulgar, Yunan ve Türk temsilcilerinden her biri ancak Bulgaristan, Yunanistan ve Türkiye ülkelerinde kendilerine düşen işlemlere katılacaklardır; bununla birlikte, bu işlemlerin sonucu olarak ortaya çıkacak çalışmanın tümü, Komisyonun genel oturumunda karara bağlanacak ve tutanağa geçirilecektir.

Madde 3:

Birinci Maddede tanımlanan bölgelerin askerlikten arındırılması, aşağıdaki hükümler uyarınca yapılacak ve bu hükümlere bağlı kalacaktır:

1. Bu bölge içinde şimdi varolan gerek sürekli tahkimat, gerekse sahra tahkimatı niteliğindeki bütün tesisler, ülkesinde bulundukları Devletçe silâhtan arındırılacak ve sökülecektir. Söz konusu bölgede bu çeşit hiç bir yeni tesis yapılmayacak, hiç bir silâh deposu kurulmayacaktır; kara, deniz ve hava kuvvetlerine ilişkin olarak, saldırı ya da savunma amacına yönel-miş, başka hiç bir tesis de kurulmayacaktır.

2. Jandarma, polis, gümrük memurları, sınır bekçileri gibi, iç düzeni sağlamak ve sınırları göz altında tutmak için gerekli özel unsurlar dışında, silâhlı hiç bir kuvvet ne konaklayabilecek ne de dolaşabilecektir. Hiç bir hava gücü bulunmaması zorunlu olan bu özel unsurların mev-cudu aşağıdaki sayıları aşmayacaktır:

- a) Türk ülkesinin askerlikten arındırılmış bölgesinde toplam olarak 5.000 kişi;
- b) Yunan ülkesinin askerlikten arındırılmış bölgesinde toplam olarak 2.500 kişi;
- c) Bulgar ülkesinin askerlikten arındırılmış bölgesinde toplam olarak 2.500 kişi.

Bunların silâhları - her çeşit top yasak olmak üzere - yalnız revolver, kılıç ve tüfekte, her 100 kişi başına 4 makineli tüfek olacaktır. Bu hükümler, 27 Kasım 1919 tarihli Neuilly Andlaşması uyarınca Bulgaristan'a düşen yükümlere halel getirmeyecektir.

3. Askerlikten arındırılmış bölge üzerinde - bayrağı ne olursa olsun - kara ya da deniz askerî uçaklarının uçmaları yasaktır.⁴⁴²

⁴⁴² age, s.66-68.

Yunanistandan talep edilen tazminat ile ilgili hüküm şöyledir:

Madde 59:

Yunanistan, Anadolu'da, savaş yasalarına aykırı olarak, Yunan ordusu ya da Yunan yönetiminin eylemleriyle işlenmiş zararları onarma yükümünü kabul eder.⁴⁴³ Öte yandan, Türkiye, Yunanistan'ın, savaşın uzamasından ve savaş sonuçlarından doğan malî durumunu dikkate alarak, onarımlar karşılığı olarak, Yunan Hükümetine karşı yöneltebileceği her türlü zarar-giderim isteminden kesinlikle vazgeçer.⁴⁴⁴

4.2.2. Ege Adaları Meselesi

25 Nisan 1923 tarihinde yapılan oturumda İsmet Paşa Adalar meselesini tekrar gündeme getirdi. İsmet Paşa, bu meselede Meis Adasını kastederek, adanın dar bir boğazla anakaradan ayrıldığını, bu suretle Anadolu'nun bir parçası olduğunu, Boğazların güvenliği için Bozcaada ve Gökçeada gibi Türkiye'ye bırakılması gerektiğini söyledi. İsmet Paşa'nın bu talebine Sir Horrace Rumbold; Adalar meselesinin birinci dönem görüşmelerinde halledildiğini, görüşülmüş ve karara bağlanmış konuların tekrar açılmayacağını belirtti. Ayrıca adada hiç Müslüman olmadığını belirterek, bunun Misak-ı Milli iddialarına da ters düştüğünü ifade etti. Türkler bu konuda hakeme başvurmayı önerdi fakat bu öneri de reddedildi. İsmet Paşa ayrıca Romanya'nın elinde olan Adakale'yi talep etti. Aslında Adakale Türkiye'ye çok uzaktı. Küçük bir toprak parçası olan bu yer 1878 Berlin Antlaşmasında kime teslim edileceğinin yazımı unutulduğundan kâğıt üzerinde Türkiye'ye ait görünüyordu. İsmet Paşa'nın amacı bu küçük adayı pazarlık unsuru yapmaktı. Fakat Sir Horrace Rumbold bu talebi de reddetti.⁴⁴⁵

Meis Adası'nın Türkler tarafından talebi, her iki tarafın tezleri dinlendiğinde daha haklı bir talepti. Fakat Lozan görüşmelerinden üç ay önce iktidara gelen Mussolini Lozan'dan eli boş dönmek istemiyordu. Elinde olan tek toprak parçasını kaybetmenin, Faşist partiye karşı İtalyan kamuoyunda olumsuz etki yaratacağını düşünmesinden dolayı bu konuyu bir itibar meselesi olarak görüyordu. Dolayısıyla İtalyanlar Meis Adası'nın kendilerinde kalmasında ısrarcıydı.

⁴⁴³ Burada tazminat bedeli olarak Karaağaç'ın alındığı yer almaz. Karaağaçtan 15 Nolu protokolde bahsedilir. Ayrıca Antlaşma'nın 2. Maddesinin 2. Fıkrasında Yunanistan ile Türkiye Sınırı ifade edilirken Karaağaç'ın adı geçmeden Türkiye sınırı içinde gösterilmiştir.

⁴⁴⁴ **age**, s.22.

⁴⁴⁵ The Argus (27 Nisan 1923). "*Turks Claim Island*. s.9; The Age (27 Nisan 1923). *Allies Deal Firmly With Turks*. s.10; The Advertiser (27 Nisan 1923). *Turkish Demands*. s.9; The Daily Telegraph (27 Nisan 1923). *Turkish Claims*. s.5; The Mercury (27 Nisan 1923). *Demand for Islands*. s.4; The Sydney Morning Herald (27 Nisan 1923). *Turks Rebuffed*. s.9; The West Australian (27 Nisan 1923). *Turkish Claims*. s.7.

Adalar meselesi haziran ayına kadar tekrar konferans gündemine gelmedi. Avustralya basını 2 Haziran 1923 tarihinde Ege Adaları meselesiyle ilgili yaptığı haberi “Lozan’da Anlaşma” başlığıyla duyurdu. Haberde, Lozan’da öne çıkan toprak sorunlarının tümü üzerinde bir anlaşmaya varıldığını, Meis Adası’nın İtalyanlarda kalacağını ve Türker’in Tavşan Adaları’na sahip olduğunu ifade etti. Akabinde İsmet Paşa’nın, “barış adına bu haklı talebimizden (Meis Adası) vazgeçiyoruz” sözlerine yer verdi.⁴⁴⁶

Ege Adaları ile ilgili Lozan Antlaşması’nda yer alan hususlar şöyledir:

Madde 12:

İmroz (İmbros) adası ile Bozcaada (Tenedos) ve Tavşan adaları (lies aux Lapins) dışında, Doğu Akdeniz adaları ve özellikle Limni (Lemnos), Semadirek (Semendirek, Samothrace), Midilli (Milylene), Sakız (Chio), Sisam (Samos) ve Nikarya (Nicaria) adaları üzerinde Yunan egemenliği konusunda 17/30 Mayıs 1913 tarihli Londra Antlaşmasının 5’nci ve 1/14 Kasım 1913 tarihli Atina Antlaşmasının 15’nci Maddeleri hükümleri uyarınca alınan ve 13 Şubat 1914 tarihinde Yunan Hükümetine bildirilen karar, bu Antlaşmanın, İtalya’nın egemenliği altına konulan ve 15’nci Maddede belirtilen adalara ilişkin hükümleri saklı kalmak üzere, doğrulanmıştır. İşbu Antlaşmada aykırı bir hüküm bulunmadıkça, Asya kıyısından 3 milden az bir uzaklıkta bulunan adalar, Türk egemenliği altında kalacaktır.

Madde 13:

Barışın sürekli olmasını sağlamak amacıyla, Yunan Hükümeti, Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya adalarında, aşağıdaki tedbirlere uymağı yükümlenir:

1. Bu adalarda hiçbir deniz üssü kurulmayacak, hiçbir istihkâm yapılmayacaktır.
2. Yunan askerî uçaklarının Anadolu kıyısı toprakları üstünde uçmaları yasak olacaktır. Buna karşılık, Türk Hükümeti de askerî uçaklarının bu adalar üstünde uçmalarını yasaklayacaktır.
3. Bu adalarda Yunan askerî kuvvetleri, askerlik hizmetine çağırılmış ve bulundukları yerde eğitilebilecek normal asker sayısından çok olmayacağı gibi, jandarma ve polis kuvvetleri de bütün Yunan ülkesindeki jandarma ve polis kuvvetlerine orantılı bir sayıda kalacaktır.

⁴⁴⁶ The Age (2 Haziran 1923). *Settlement at Lausanne*. s.14; The Daily Telegraph (2 Haziran 1923). *Territorial Matters*. s.7; The Argus (2 Haziran 1923). *Near East Agreements*. s.21; The Advertiser (2 Haziran 1923). *The Lausanne Conference*. s.13; The Mercury (2 Haziran 1923). *Allies and Turks*. s.6; The Sydney Morning Herald (2 Haziran 1923). *Agreement at Lausanne*. s.13; The Telegraph (2 Haziran 1923). *Treaty Negotiations*. s.8; The West Australian (2 Haziran 1923). *Treaties With Turkey*. s.9.

Madde 14:

Türk egemenliği altında kalan İmroz adasıyla Bozcaada, yerel [mahallî] yönetim ile can ve mal güvenliği bakımından, Müslüman-olmayan yerli halka gerekli bütün güvenceyi sağlayan, yerel unsurlardan kurulu bir özel yönetim örgütünden yararlanacaktır. Bu adalarda düzenin korunması, yukarıda öngörülen yerel yönetim örgütünün aracılığıyla yerli halktan seçilmiş ve bu örgütün emrinde bulunan bir polis kuvvetince sağlanacaktır. Rum ve Türk halklarının mübadelesine ilişkin olarak Türkiye ile Yunanistan arasında kararlaştırılmış ya da kararlaştırılacak olan hükümler, imroz ve Bozcaada adaları halkına uygulanmayacaktır.

Madde 15:

Türkiye, aşağıda sayılan adalar üzerindeki bütün haklarından ve sıfatlarından İtalya yararına vazgeçer: Bugünkü durumda İtalya'nın işgali altında bulunan Stampalia (Asropolia), Rodos (Rhodes, Rhodos), Kalki (Calki, Khalki), Skarpanto (Scarpanto), Kazos (Casos, Casso), Piskopis (Pis-copis, Tilos), Miziros (Misiros, Nisyros), Kalimnos (Calimnos, Kalymnos), Leros, Patmos, Lipsos (Lipso), Simi (Symi) ve İstanköy (Cos, Kos) adaları ile, bunlara bağlı adacıklar ve Meis (Castellorizo) adası.

Madde 16:

Türkiye, işbu Antlaşmada belirtilen sınırlar dışında bulunan topraklar üzerindeki ya da bu topraklara ilişkin olarak, her türlü haklarıyla sıfatlarından ve egemenliği işbu Antlaşmada tanınmış adalardan başka bütün öteki adalar üzerindeki her türlü haklarından ve sıfatlarından vazgeçmiş olduğunu bildirir⁴⁴⁷; bu toprakların ve adaların geleceği [kaderi], ilgililerce düzenlenmiştir ya da düzenlenecektir. İşbu maddenin hükümleri, Türkiye ile sınırdaş olan ülkeler arasında komşuluk durumları yüzünden kararlaştırılmış ya da kararlaştırılacak olan özel hükümlere hâlel vermez.⁴⁴⁸

4.2.3. Boğazlar Meselesi

Boğazlar meselesi birinci dönem görüşmelerinde hemen hemen halledilmiş konulardan sayılabilir. Bu meselede tek eksik unsur Rusya'nın rızasının alınamamış olmasıydı. İkinci dönem Lozan görüşmelerinde Boğazlar meselesi, Türkler ve Müttefikler tarafından varılan uzlaşmayı

⁴⁴⁷ Antlaşmada Adakale ismi yer almaz fakat bu hükümle Türkiye'nin Adakale'den vazgeçtiği belirtilmiştir.

⁴⁴⁸ S. L. Meray, **age**, s.6-7.

Ruslara kabul ettirme ekseninde geçti. Çünkü, özellikle Türk heyeti Boğazlar konusunda Rusya'nın rızası olmadan kalıcı bir barışın sağlanacağına inanmıyordu.⁴⁴⁹

Avustralya basınının Boğazlar konusu ile ilgili 27 Nisan 1923 tarihinde verdiği haberlerde, birinci komisyonda İsmet Paşa, eğer Boğazlarla ilgili herhangi bir düzeltme mevzubahis olacaksa Rusya'nın da görüşmelere çağırılması gerektiğini söylediği yer aldı. Müttefikler ise, sorunu yeniden açmak gibi bir niyetleri olmadığını, ancak Rusların, tutumlarını değiştirmeleri halinde bu görüşmelerde bulunabileceklerini ifade etti. Haberin devamında, “*İsmet Paşa'nın ifadelerinden Rusya'nın tutumunu değiştirmeyi ve anlaşmayı imzalamayı amaçladığı anlaşılıyor*” denildikten sonra gazete, “*Rus delegelerin Lozan'a dönüşü muhtemel olarak değerlendiriliyor*” yorumunu yapmıştı.⁴⁵⁰

1 Mayıs 1923 tarihli The Northern Standard gazetesi “Türkler Tarafından Öneri” başlığıyla verdiği haberde, yine Türkiye'nin endişelerini dile getiriyordu. Zira Türk heyeti Boğazlar Sözleşmesinin, Boğaza kıyısı olan tüm ülkelere sunulmasını ve özellikle Rusya'nın da bu ülkeler arasında mutlaka olması gerektiğini ifade etmişti.⁴⁵¹ Görüldüğü üzere Müttefikler için Boğazlar konusunda Türkiye ile anlaşmak yeterliydi. Oysaki Türkiye için komşusu olan Rusya'nın rızasını almak, ileride bir Rus tehdidiyle karşılaşmamak için hayati öneme sahipti.

Nihayet Boğazlar sözleşmesi ile ilgili sevindirici haberi 21 Temmuz 1923 tarihli The Sun gazetesi duyurdu. “Boğazların Geleceği” başlığıyla verdiği haberde, Lozan'daki Rus heyeti başkanı M. Chicherin'in, Karadeniz ile Akdeniz arasında Boğazların geleceğini düzenleyen barış konferansında varılan anlaşmayı imzalamayı kabul ettiği ifade edildi. Ayrıca Müttefiklerin, Rus heyetinin sözleşmeyi imzalamalarını sağlamaktan memnun olduğu belirtildi.⁴⁵²

23 Temmuz günü yer alan son haberde ise, Sovyet temsilcilerinin Moskova Hükümeti'nin 21 gün içinde Boğazlar sözleşmesini imzalamaya hazır olduğunu duyurdukları ifade edildi. Ruslar aynı zamanda sözleşmenin belirli maddelerine katılmadıklarını da açıkça belirtmişlerdi. Haberin devamında M. Chicherin anlaşmanın, Rusya'nın çıkarlarını tehlikeye atarsa geçersiz

⁴⁴⁹ The Telegraph (27 Nisan 1923). *Straits Question*. s.2; The Sun (27 Nisan 1923). *Lausanne Discussion*. s.1; The Argus (28 Nisan 1923). *Near East Conference*. s.25.

⁴⁵⁰ The Age (28 Nisan 1923). *The Dardanelles*. s.15; The Advertiser (28 Nisan 1923). *Freedom of The Straits*. s.13; The Daily Telegraph (28 Nisan 1923). *Straits Convention*. s.7; The Mercury (28 Nisan 1923). *Signing of Straits Convention*. s.7; The Sydney Morning Herald (28 Nisan 1923). *Near East*. s.13; The West Australian (28 Nisan 1923). *Straits Convention*. s.9.

⁴⁵¹ The Northern Standard (1 Mayıs 1923). *Suggestion by Turks*. s.3.

⁴⁵² The Sun (21 Temmuz 1923). *Future of The Straits*. s.1.

olacağını, sözleşmenin Rusya kıyılarının güvenliğini tehlikeye attığını ve Türkiye'nin haklarını ihlal ettiğini, ancak Rusya'nın, Türkiye böyle istediği için imzalayacağını söylediği belirtildi.⁴⁵³

Lozan Antlaşması'nda Boğazlar ile ilgili hükümler 23. Maddede belirtilmiş olup o da Ek Boğazlar Sözleşmesine atıf yapar.

Madde 23:

Bağıtlı Yüksek Taraflar, Boğazlar rejimine ilişkin bugünkü tarihle yapılmış olan Sözleşmede öngörüldüğü üzere, Çanakkale Boğazı'nda, Marmara Denizi'nde ve Karadeniz Boğazı'nda, denizden ve havadan, barış zamanında olduğu gibi savaş zamanında da, geçiş ve gidiş-geliş (ulaşım) serbestliği ilkesini kabul ve ilân etmekte görüş birliğine varmışlardır. (Boğazlar rejimine ilişkin olarak bugünkü tarihle yapılmış) bu Sözleşme, Yüksek Taraflar bakımından, sanki bu Antlaşmanın içindeymiş gibi, aynı güç ve değerde olacaktır.

Boğazlar Rejimine İlişkin Sözleşme

Madde 1:

Bağıtlı Yüksek Taraflar, aşağıda, “Boğazlar” (“Detroits”) genel teriminin kapsamına/giren Çanakkale Boğazı'nda, Marmara Denizi'nde ve Karadeniz Boğazı'nda, denizden ve havadan geçiş ve gidiş-geliş serbestliği ilkesini kabul ve ilân etmekte görüş birliğine varmışlardır.

Madde 2:

Boğazlardan barış zamanında ve savaş zamanında, ticaret gemileriyle ticaret uçaklarının ve savaş gemileriyle savaş uçaklarının geçişi ve gidiş-gelişi, bundan böyle aşağıdaki Ek'in⁴⁵⁴ hükümleri uyarınca düzenlenmiştir.

Madde 3:

Boğazlarda geçişi ve gidiş-gelişi her türlü engelden serbest tutmak için, 4'ncü Maddeden 9'ncü Maddeye kadar olan maddelerde belirtilen tedbirler, Boğazların sularına, kıyılarına, Boğazlarda bulunan ya da Boğazlara yakın adalara da uygulanacaktır.

Madde 4:

Aşağıda gösterilen bölgeler ve adalar askerlikten arındırılacaktır:

1. Çanakkale Boğazı ile Karadeniz Boğazı'nın, aşağıdaki gibi sınırlandırılmış bölgeleri boyunca iki kıyısı (ekli haritaya bakınız):

⁴⁵³ The Sydney Morning Herald (23 Temmuz 1923). *Turkey*. s.11; The Sun (23 Temmuz 1923). *Russia and Straits Treaty*. s.1; The Mercury (23 Temmuz 1923). *The Dardanelles Convention*. s.7; The Advertiser (23 Temmuz 1923). *The Dardanelles*. s.9.

⁴⁵⁴ Bkz. S. L. Meray, **age**, s.56.

Çanakkale Boğazı; Kuzey-Batı'da, Gelibolu Yarımadası ve Saros (Xeros) Körfezi'nde Bakla Burnu'nun Kuzey-Doğusunda 4 kilometre uzaklıkta bulunan bir noktadan başlayarak, Marmara Denizi üzerindeki Kumbağı'nda sona eren ve Kavak'ın (bu yer dışarıda kalmaktadır) Güneyinden geçen bir çizginin Güney-Doğusundaki bölge; Güney-Doğu'da, kıyı ile, Bozcaada (Tenedos) karşısında Eski İstanbul Burnu'ndan başlayarak, Marmara Denizi üzerinde hemen Karabiga Kuzeyinde bulunan kıyıda bir noktada sona ermek üzere, kıyıdan 20 kilometre uzaklıktan geçen bir çizgi arasındaki bölge;

Karadeniz Boğazı (İstanbul'a ilişkin özel rejim saklı kalmak üzere, madde 8): Doğu'da, Karadeniz Boğazı'nın Doğu kıyısından 15 kilometre uzaklıkta çizilmiş bir çizgiye kadar uzanan bölge; Batı'da, Karadeniz Boğazı'nın Batı kıyısından 15 kilometre uzaklıkta çizilmiş bir çizgiye kadar uzanan bölge.

2. Emir-Ali Adası dışarıda kalmak üzere, bütün Marmara Denizi adaları.

3. Ege Denizi'nde, Semadirek (Semendirek, Samothrace), Limni (Lemnos), İmroz (İmbros), Bozcaada (Tenedos) ve Tavşan adaları (lies aux Lapins).

Madde 5:

Fransa, İngiltere, İtalya ve Türkiye Hükümetlerinden her birince birer üyesi atanacak, dört üyeli bir Komisyon, 4'ncü Maddenin 1'nci fıkrasında öngörülen bölgelerin sınırlarını yerinde saptamak üzere, işbu sözleşmenin yürürlüğe giriş tarihinden 15 gün sonra toplanacaktır. Komisyonunda temsilcileri bulunan Hükümetlerden her biri, kendi temsilcilerinin hakkı olan ödeneklerini kendisi verecektir. Komisyonun işlemesinin gerekli kılacağı genel harcamalar, temsil edilen Devletler arasında eşit olarak paylaşılabacaktır.

Madde 6:

İstanbul'a ilişkin olarak 8'nci maddedeki hükümler saklı kalmak üzere, askerlikten arındırılacak bölgelerde ve adalarda, hiçbir istihkâm, yere bağlı [sabit] topçu tesisleri, ışıldak tesisleri, denizaltı işleyen araçlar, hiçbir askerî havacılık tesisi ve hiçbir deniz üssü bulunmayacaktır. Buralarda asayişin korunması için gerekli bulunan ve silâhları, her türlü topçuluk dışarıda kalmak üzere, tüfek, revolver, kılıç ve her 100 kişiye dört hafif makineli tüfekten oluşacak, polis ve jandarma kuvvetlerinden başka hiçbir silahlı kuvvet bulunmayacaktır. Askerlikten arındırılmış bölgelerin ve adaların karasularında, denizaltı gemisinden başka, deniz altında işleyen hiçbir araç bulunmayacaktır. Yukarıdaki hükümlere hâle gelmeksizin, Türkiye, Türk ülkesinin askerlikten arındırılmış bölgelerinden ve adalarından ve Türk donanmasının

demirleme hakkı olan bu yerlerin karasularından silahlı kuvvet geçirmek hakkını elinde tutacaktır. Bundan başka, Türk Hükümetinin, Boğazlarda uçaklar ve balonlarla, denizin yüzünü ve dibini gözetlemeye hakkı olacaktır. Türk uçakları, Boğazların suları ve Türk ülkesinin askerlikten arındırılmış bölgeleri üzerinde, her zaman, uçabilecekler ve buraların her yerine, karaya ve denize, serbestçe inebileceklerdir. Türkiye ve Yunanistan, askerlikten arındırılmış bölgelerde ve bunların karasularında, silâh altına alınacakların eğitimi için, bu bölgeler dışından gerekecek personeli getirip götürmeğe de yetkili olacaklardır. Türkiye ve Yunanistan, kendi ülkelerinin askerlikten arındırılmış bölgelerinde, her türlü telgraf, telefon ve optik araçlarla gözetleme ve haberleşme sistemi kurmağa yetkili olacaklardır. Yunanistan, askerlikten arındırılmış Yunan adalarının karasularından donanmasını geçirebilecek, fakat bu suları Türkiye'ye karşı hareket üssü olarak, ya da bu amaçla, kara ya da deniz kuvvetleri yığmak için kullanmayacaktır.

Madde 7:

Marmara Denizi sularına, denizaltı gemileri dışında, deniz altında işleyen hiçbir araç konulmayacaktır. Türk Hükümeti, Marmara Denizi'nin Avrupa [Rumeli] kıyıları bölgesine, ya da Karadeniz Boğazı'nın askerlikten arındırılmış bölgesinin Doğusunda Danca'ya kadar Anadolu kıyıları bölgesine, Boğazlardan geçişe engel olabilecek nitelikte yere bağlı [sabit] hiçbir top bataryası ya da torpil atıcı yerleştiremeyecektir.

Madde 8:

İstanbul (Stamboul), Beyoğlu, Galata, Adalar ve bitişik dolaylarını kapsamak üzere İstanbul (Constantinople) ile çevresinde, başkentin ihtiyaçlarını karşılamak üzere en çok 12.000 kişilik bir garnizon bulunabilecektir. İstanbul'da bir tersane ile bir deniz üssü bulundurulabilecektir.

Madde 9:

Savaş çıktığı zaman, Türkiye ya da Yunanistan, savaşan Devlet haklarını kullanarak, yukarıda öngörülen askerlikten arındırma durumunda değişiklik yapacak olurlarsa, barışla birlikte, işbu Sözleşmede öngörülen rejimi yeniden yürürlüğe koymakla yükümlü olacaklardır.

Madde 10:

İstanbul'da, 12'nci maddede belirtildiği üzere, bir Uluslararası Komisyon kurulacak ve bu Komisyon "Boğazlar Komisyonu" (Commission des Delroits') adını alacaktır.

Madde 11:

Komisyon, yetkilerini, Boğazların suları üzerinde kullanacaktır.

Madde 12:

Komisyon, bir Türk temsilcisinin başkanlığı altında, işbu Sözleşmenin imzacı Devletleri olmaları bakımından, Fransa, İngiltere, İtalya, Japonya, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, Rusya ve Sırp-Hırvat-Sloven Devleti temsilcilerinden kurulu olacaktır. Amerika Birleşik Devletleri bu Sözleşmeye katılırsa, Komisyonda bir temsilci bulundurmaya hakkı olacaktır. Aynı hak, işbu Maddenin 1'nci fıkrasında adları geçmeyen Karadeniz'e kıyıdaş öteki bağımsız Devletler için de aynı şartlar içinde, saklı tutulacaktır.

Madde 13:

Komisyonunda temsilci bulunduran Hükümetler, kendi temsilcilerinin hakkı olabilecek ödenekleri kendileri vereceklerdir. Komisyonun her çeşit ek harcamaları, Milletler Cemiyetinin giderlerini bölüşmek üzere saptanmış oranlar içinde, sözü geçen Hükümetler arasında paylaşılacaktır.

Madde 14:

Komisyon, 2'nci Maddeye bağlı Ek'in 2'nci, 3'ncü ve 4'ncü paragrafları konusu olan, savaş gemilerinin ve askerî uçakların geçişine ilişkin hükümlerin gereği gibi göz önünde tutulup tutulmadığına bakmakla görevli olacaktır.

Madde 15:

Boğazlar Komisyonu, görevini, Milletler Cemiyetinin koruyuculuğu altında yapacak ve bu Cemiyete her yıl çalışmalarını gösteren bir rapor verecek, ayrıca, ticaret bakımından ve gemilerin gidiş-gelişine ilişkin bütün bilgileri sunacaktır. Komisyon, bu amaçla, Boğazlar'da gemilerin gidiş- gelişi sorunuyla uğraşan Türk Hükümeti servisleriyle ilişki kuracaktır.

Madde 16:

Komisyon, görevinin yerine getirilmesi için gereken yönetmelikleri yapmağa yetkili olacaktır.

Madde 17:

İşbu Sözleşmenin hükümleri, Türkiye'nin, Türk sularında donanmasını serbestçe dolaştırma hakkına hâlel vermeyecektir.

Madde 18

Boğazların ve Boğazlara komşu bölgelerin askerlikten arındırılma-sının, Türkiye için, askerlik açısından haklı gösterilmez bir tehlike yarat-mamasını ve savaş eylemlerinin Boğazların serbestliğini, ya da askerlikten arındırılmış bölgelerin güvenlik ve asayişini tehlikeye düşürmemesini isteyen Bağtılı Yüksek Taraflar, aşağıda hükümler üzerinde anlaşmaya varmışlardır:

Geçiş serbestliğine ilişkin hükümlere bir aykırılık işlenirse, ya da beklenmez bir saldırı ve savaş eylemleri yüzünden, gemilerin Boğazlarda gidiş-geliş serbestliği ya da askerlikten arındırılmış bölgelerin güvenliği tehlikeye düşecek olursa, Bağtılı Yüksek Taraflar ve her halde Fransa, İngiltere, İtalya ve Japonya, bu konuda Milletler Cemiyetinin kararlaştıracığı bütün tedbirlere başvurarak, bu eylemleri elbirliğiyle önleyeceklerdir. Yukarıdaki fıkrada öngörülen davranışı gerektiren eylemler sona erer ermez, Boğazlar statüsü, işbu Sözleşme hükümleriyle düzenlendiği üzere, yeniden kesinlikle uygulanacaktır. Boğazların askerlikten arındırılmasına ve serbestliğine ilişkin hükümlerin tamamlayıcı bir parçası olan işbu hüküm, Bağtılı Yüksek Tarafların, Milletler Cemiyeti Misakı uyarınca söz konusu olabilecek haklarına ve yükümlerine hâlel vermez.

Madde 19:

Bağtılı Yüksek Taraflar, işbu Sözleşmeyi imzalamamış Devletlerin Sözleşmeye katılmalarını sağlamak için bütün çabalarını göstereceklerdir. Bu katılma, diplomasi yoluyla, Fransa Cumhuriyeti Hükümetine bil-dirilecek ve bu Hükümet de bunu, imzacı ya da katılmış bütün Devletlere bildirecektir. Katılma, Fransız Hükümetince yapılacak bildirme tarihinden başlayarak geçerli olacaktır.

Madde 20:

İşbu Sözleşme onaylanacaktır. Onama belgeleri mümkün olan en kısa süre içinde Paris'te sunulacaktır. İşbu Sözleşme, Barış Antlaşmasının imzacılarından olmayan ve bu ana kadar işbu Sözleşmeyi henüz onaylamamış bulunan Devletler için, bugünkü tarihli Barış Antlaşmasıyla aynı şartlar içinde yürürlüğe girecektir; işbu Sözleşme, bu Devletler, Fransa Cumhuriyeti Hükümetince öteki Bağtılı Devletlere bildirilecek olan onama belgelerini sundukça, [onlar bakımından da] yürürlüğe girecektir.⁴⁵⁵

⁴⁵⁵ age, s.54-64.

4.2.4. İktisadi ve Ekonomik Meseleler

Lozan görüşmelerinin ikinci döneminde çözüm bekleyen en büyük iktisadi mesele Osmanlı Borçlarının ne şekilde ödeneceğiydi. Borçların Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan 16 devlet arasında taksim edilmesi birinci dönem görüşmelerde kabul edilmişti. Hatta Türkiye'nin ödeyeceği borçlarda yüzde 37'lik indirimde de gidilmişti. Fakat yeni kurulan bir ülke olan Türkiye için kalan borcu ödemek de çok zordu. Bu konuda Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa'ya borçların İngiliz sterlini ya da altınla ödemenin mümkün olmadığını, Fransız frangı ile ödeme yapılmasında ısrar etmesini aksi takdirde Türkiye'nin bağımsızlığının tehlikeye düşeceğini ifade eden bir telgraf göndermişti.⁴⁵⁶ Çünkü aradaki kur farkı 1,7 milyon İngiliz sterlinine tekabül ediyordu. Tam bağımsızlık için ekonomik bağımsızlık şarttı.⁴⁵⁷

30 Nisan 1923 tarihli The Sun gazetesi de "Türkler Dostça" başlığıyla ekonomik meseleleri görüşen üçüncü komisyonda gerçekleşen ilerlemeleri sütunlarına taşımıştı. Haberde, Lozan Konferansı'nın üçüncü komisyonunda iyi ilerlemeler kaydedildiği, pratik olarak anlaşmanın tüm ekonomik hükümlerinin karara bağlandığı ifade edilmişti. Ayrıca Türk delegelerin iyi niyet gösterdiği, iktisadi imtiyazlarla ilgili konuların tartışılmasının Türk Hükümeti ve ilgili taraflarca müzakereler yapılmak üzere askıya alındığı bilgisi de verilmişti.⁴⁵⁸

Ekonomik meselelerde özellikle Osmanlı borçlarını ilgilendiren kısımda, Türk Heyeti en fazla güçlüğü Fransızlarla yaşayacaktı. Zira alacaklıların çoğu Fransız şirketlerdi. The Argus gazetesi de 1 Mayıs 1923 tarihinde "Fransa ile Gerginlik" başlığıyla verdiği haberde, Borçlar Meselesi dolayısıyla Fransa ile Türkiye arasındaki ilişkilerin gayet gergin başladığını ifade etmişti.⁴⁵⁹

Ayrıca daha öncede ifade edildiği üzere Mustafa Kemal Paşa Osmanlı Borçlarının özellikle Fransız Frangı ile ödenmesini istemişti. 1 Mayıs 1923 tarihli The Advertiser gazetesi de bu konuya değinerek Türklerin borçlarını Fransız Frangı değerinden Türk lirası ile ödeme önerisine Fransız hükümetinin kesinlikle karşı çıktığını belirtmiş⁴⁶⁰ ve maliye komisyonunun

⁴⁵⁶ A. Coşkun, **age**, s.344-345.

⁴⁵⁷ T. Akyol, **age**, s.280-281.

⁴⁵⁸ The Sun (30 Nisan 1923). *Turks Friendly*. s.1.

⁴⁵⁹ The Argus (1 Mayıs 1923). *Strained Relations With France*. s.9.

⁴⁶⁰ The Advertiser (1 Mayıs 1923). *Friction with France*. s.9;

ısrarla Osmanlı Borçlarının altın olarak ödenmesini istediğini ifade etmişti.⁴⁶¹ Fransızlara göre Osmanlı borçları Bütün Fransız köylülerini ve esnafını ilgilendirmektedir. Bu nedenle Türk önerisi kabul edilemezdi.⁴⁶² Türk Heyeti ise Mustafa Kemal Paşa'nın direktifleri doğrultusunda Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik şartlara atıfta bulunarak, bugünkü koşullarda Türkiye'nin bunu kabul etmesinin imkânsız olduğunu belirtmişti.⁴⁶³ Görüldüğü üzere hem Fransızlar hem de Türkler kendi menfaatleri gereği geri adım atmıyordu. Bu döngü günlerce sürmüş ve Borçlar meselesi ödemeye esas kur ekseninde kilitlenmişti.⁴⁶⁴

İlk kez Kırım savaşıyla alınmaya başlanan Osmanlı Borçlarının sadece Türkiye tarafından ödenmemesi için Lozan'ın ilk görüşmeleri esnasında Osmanlı Devleti'nden ayrılan ülkelere pay edilmesi noktasında anlaşma sağlanmıştı. Ancak konferansta bu konu da Türk Heyeti ile Osmanlı'dan bağımsızlığını kazanan ülkelerin temsilcileri arasında sorun olmuştu. The Telegraph gazetesinin 4 Mayıs 1923 tarihli haberinde, maliye komisyonunda meydana gelen yoğun tartışmalarda Türkler, Osmanlı borçlarının bir kısmının Osmanlı'dan ayrılan Yunanistan ve Sırbistan'a tahsis edilmesini talep etmeleri üzerine bu ülkelerin şiddetli taarruzuna maruz kaldığı ifade edilmişti.⁴⁶⁵

Lozan görüşmelerinde konular ne zaman çıkmaza girse ülkelerden farklı hamleler geliyordu. Türkiye'de kendi menfaatleri gereği konferans sürecini etkileyebilmek adına bazı hamleler yapmıştı. Örneğin İzmir'de bulunan Fransız bankalarının mevduatlarına el koyarak, inceleme başlatmış ve borçlar konusunda Fransa'yı sıkıştırmaya çalışmıştı.⁴⁶⁶ Ayrıca konferanstaki Türk heyetinden bir delege tarafından, Türkiye'nin kısa bir süre sonra Milletler Cemiyeti'ne üyelik başvurusunda bulunacağı ve bir anlaşma imzalayacağı belirtildikten sonra Milletler Cemiyeti sözleşmesinin ticari hususları belirleyen maddelerinden 23. maddesinde⁴⁶⁷

⁴⁶¹ The Argus (4 Mayıs 1923). *Near East Problems*. s.19; The Advertiser (4 Mayıs 1923). *Lausanne Conference*. s.12; The Age (4 Mayıs 1923). *Near East Conference*. s.10; The Mercury (4 Mayıs 1923). *Lausanne Conference*. s.7.

⁴⁶² The Age (1 Mayıs 1923). *French Relations With Turkey Strained*. s.9; The Mercury (1 Mayıs 1923). *French and Turks*. s.7; The Sydney Morning Herald (1 Mayıs 1923). *Anxious For Peace*. s.9; The Telegraph (1 Mayıs 1923). *Anxious for Peace*. s.2; The West Australian (1 Mayıs 1923). *Relations Strained*. s.7.

⁴⁶³ The Sydney Morning Herald (4 Mayıs 1923). *Lausanne*. s.9; The West Australian (4 Mayıs 1923). *The Near East*. s.7.

⁴⁶⁴ The Advertiser (5 Mayıs 1923). *The Turkish Debt*. s.13; The Age (5 Mayıs 1923). *Lausanne Conference*. s.15; The Mercury (5 Mayıs 1923). *Allies and Turks*. s.7; The West Australian (5 Mayıs 1923). *The Ottoman Debt*. s.8.

⁴⁶⁵ The Telegraph (4 Mayıs 1923). *Ottoman Debt*. s.7.

⁴⁶⁶ The Sun (7 Mayıs 1923). *Turks Seize Deposits*. s.1.

⁴⁶⁷ Milletler Cemiyeti Sözleşmesinin 23. Maddesi şöyledir: Mevcut veya bundan sonra üzerinde anlaşmaya varılacak uluslararası sözleşmelerin hükümlerine tabi olarak ve bunlara uygun olarak, birliğin üyeleri:

gerekli düzenlemenin yapıldığı, dolayısıyla Lozan Antlaşması'nda bulunan, imza sahiplerini teminat altına alan hükümlerin kalmasının gereksiz olacağı yorumunu yaptığı belirtilmişti.⁴⁶⁸ Elbette ki Türkiye'nin Milletler Cemiyetine henüz üye olması gibi bir durum söz konusu değildi. Ancak Türk delege basına böyle bir bilgiyi sızdırarak konferanstaki meselelerde Türk tarafının elini güçlendirmeye çalışıyordu.

1923 Mayıs ayı sonuna gelinmiş ancak Borçlar Meselesi her iki tarafında taviz vermez tutumu nedeniyle çözülememişti. Buna karşın 29 ve 30 Mayıs 1923 tarihli Avustralya basınında yer alan haberlerde Türklerin ödeyeceği tazminatın altı milyon altını geçmeyeceği yönünde Müttetiklerin aldığı karar müjde verir nitelikte okuyucuya duyurulmuştu.⁴⁶⁹ Bir diğer haberde ise Finans Komisyonu'nun tatmin edici bir ilerleme kaydettiği yorumu yapılarak, Türklerin Deutsche Bank'dan el konan parasının ve Büyük Savaş öncesi İngiltere'ye iki savaş gemisi için ödedikleri 5.000.000 sterlinin borçlarda yaptıkları indirimle sayılacağı ifade edilmişti.⁴⁷⁰

The Sun gazetesi de 5 Haziran 1923 tarihinde "Ufukta Barış Var" başlığıyla ilk sayfadan verdiği haberde iyimser bir tablo çizmeye devam etmişti. Haberin detayında Lozan Barış Konferansı'ndaki diplomatik değişimlerin olumlu bir şekilde sonuç vermesinin muhtemel olduğu vurgusu yapıldıktan sonra ekonomik meselelerde çözümün önündeki tek engelin, Osmanlı borcunun altın, frank veya sterlin olarak mı ödeneceği sorunu olduğunu belirtmişti. Haberde

(a) Hem kendi ülkelerinde hem de ticari ve endüstriyel ilişkilerinin uzandığı tüm ülkelerde erkek, kadın ve çocuklar için adil ve insancıl çalışma koşullarını sağlamaya ve sürdürmeye çalışacak ve bu amaçla gerekli uluslararası örgütleri kuracak ve sürdürecektir.

(b) Kontrolleri altındaki toprakların yerli sakinlerine adil muameleyi güvence altına almayı taahhüt edecektir.

(c) Kadın ve çocuk ticareti, afyon ve diğer tehlikeli uyuşturucu ticareti ile ilgili anlaşmaların basit bir şekilde yürütülmesi konusunda Birliğin genel denetimini yapacaktır.

(d) Ortak çıkarlar için bu trafiğin kontrolünün gerekli olduğu ülkelerle silah ve mühimmat ticaretinin genel denetimini Birliğe emanet edecektir.

(e) Haberleşme, geçiş ve ticaret için adil muamele özgürlüğünü güvence altına almak ve sürdürmek için hükümler koyacaktır. Bu bağlamda 1914-1918 savaşında harap olan bölgelerin özel ihtiyaçları göz önünde bulundurulacaktır.

(f) Hastalıkların önlenmesi ve kontrolü için uluslararası öneme sahip konularda adımlar atmaya çalışacaktır.

The West Australian (12 Mayıs 1923). *Turkey's Desire*. s.9.

⁴⁶⁸ The Telegraph (8 Mayıs 1923). *League of Nations*. s.2; The Sydney Morning Herald (9 Mayıs 1923). *Turkey and League*. s.13; The Advertiser (12 Mayıs 1923). *Dramatic Deed*. s.13; The West Australian (12 Mayıs 1923). *Turkey's Desire*. s.9; The Northern Standard (15 Mayıs 1923). *League of Nations*. s.3.

⁴⁶⁹ The Telegraph (29 Mayıs 1923). *Turkish Debts*. s.6; The Argus (30 Mayıs 1923). *Near East Peace Terms*. s.11; The Advertiser (30 Mayıs 1923). *Good Progress at Lausanne*. s.9; The Age (30 Mayıs 1923). *Progress at Lausanne*. s.9; The Daily Telegraph (30 Mayıs 1923). *Greece and Turkey*. s.9; The Mercury (30 Mayıs 1923). *Greco-Turkish Reparations*. s.7;

⁴⁷⁰ The Sydney Morning Herald (30 Mayıs 1923). *Financial Commission*. s.13; The West Australian, (30 Mayıs 1923). *Reparations*. s.9.

ayrıca oluşan kur farkının yaklaşık 1.750.000 sterline tekabül ettiği belirtilerek, sorunun çözülmesi ile nihai anlaşmanın uzun süre ertelenmeyeceği vurgusu yapılmıştı.⁴⁷¹

5 Haziran günü yapılan haberde, nihai barışın yakın olduğu tespitinde bulunan The Sun gazetesi, 9 ve 10 Haziran tarihli haberlerinde aynı derecede iyimser değildi. Haberin içeriğinde konuyu bağımsızlık meselesi olarak gören Ankara Hükümeti'nin İsmet Paşa'ya borçlar konusunda “asla taviz verilmeyecek” şeklinde bir talimat gönderdiğini ifade ederek, konferansın bir duraklama yaşadığı yorumunu yapmıştı.⁴⁷²

Nitekim daha sonra çıkan haberlerde de The Sun gazetesindeki umutsuzluk Avustralya basınına yansımıştı. 11 Haziran 1923'te çıkan gazetelerde Borçlar Meselesi nedeniyle yaşanan krizin konferansın duraklamasına neden olabileceği tahmini yapılmıştı.⁴⁷³ Ayrıca gazetelerde “Türkiye Uyarıldı, Müttefik Ültimatı” başlıklarıyla verilen haberlerde; Müttefik temsilcilerin pazartesi günü Türk Delegasyon Başkanı İsmet Paşa'ya Osmanlı borçlarıyla ilgili tutumları değişmezse görüşmelerin kopacağını içeren bir ultimatı göndermeye karar verdiği bilgisi yer almıştı.⁴⁷⁴

11 Haziran Pazartesi günü, Osmanlı borçlarının nasıl ödeneceği ile ilgili yapılan görüşme üç saat sürdü.⁴⁷⁵ Müttefik delegeler ısrarla borçların altınla ödenmesini savunurken, İsmet Paşa Fransız Frangı ya da borcun bir kısmını ödemeyi önerdi.⁴⁷⁶ Oturum bir anlaşmaya varılmadan son buldu. Bunun üzerine Müttefikler meseleyi hükümetlerine götüreceklerini söyledi ve İsmet Paşa'nın da konuyu Ankara Hükümetine götürmesinde ısrar ettiler.⁴⁷⁷ Müttefiklerin altınla ödeme ısrarındaki dayanak noktası Osmanlı Devleti'nin 1890'da para sahiplerine borcun faizini kesinlikle altın veya sterlin olarak ödeyeceğini taahhüt etmesinden kaynaklanıyordu.⁴⁷⁸

16 Haziran 1923 tarihli Avustralya basını konferansın geldiği nokta ile ilgili yaptığı haberi, “*Durum can sıkıcı bir hal aldı. Müttefikler özel bir toplantıda, Osmanlı borç ödemeleri*

⁴⁷¹ The Sun (5 Haziran 1923). *Peace in Sight*. s.1.

⁴⁷² The Sun (9 Haziran 1923). *Check at Lausanne*. s.1, The Sun (10 Haziran 1923). *Ismet Pasha Warned*. s.1.

⁴⁷³ The Mercury (11 Haziran 1923). *Ottoman Debt*. s.7; The Argus (11 Haziran 1923). *Ottoman Debt*. s.9; The Advertiser (11 Haziran 1923). *Turkish Debt*. s.12; The Age (11 Haziran 1923). *Payment of Ottoman Debt*. s.9.

⁴⁷⁴ The Sydney Morning Herald (11 Haziran 1923). *Warning for Turkey*. s.9; The Telegraph (11 Haziran 1923). *Allies' Ultimatum*. s.6; The West Australian (11 Haziran 1923). *Allies' Ultimatum*. s.7.

⁴⁷⁵ The Daily Telegraph (13 Haziran 1923). *Ottoman Debt*. s.9.

⁴⁷⁶ The Argus (13 Haziran 1923). *Turkish Obligations*. s.19.

⁴⁷⁷ The Advertiser (13 Haziran 1923). *Turkish Debt*. s.11; The Age (13 Haziran 1923). *The Ottoman Debt*. s.9; The Mercury (13 Haziran 1923). *The Ottoman Debt*. s.7.

⁴⁷⁸ The Sydney Morning Herald (13 Haziran 1923). *Ottoman Debt*. s.13; The Telegraph (13 Haziran 1923). *The Ottoman Debt*. s.6; The West Australian (13 Haziran 1923). *A Disagreement*. s.7; The Sun (13 Haziran 1923). *Ismet Sits Tight*. s.1.

konusunda kendi bakış açılarına bağlı kalmaya karar verdiler. Fransız tahvil sahipleri, mevcut altın ödeme yöntemindeki herhangi bir değişikliği tartışmayı reddediyor.” şeklindeydi.⁴⁷⁹ Bu arada Türkiye ile tüm sorunlarını çözen M. Venizelos ise barışın derhal sonuçlandırılmasını istemekteydi. The Sydney Morning Herald gazetesi de 18 Haziran 1923 tarihinde “Venizelos Barış İstiyor” başlığıyla verdiği haberde bu duruma dikkat çektikten sonra Yunanistan’ın ordusunu terhis etmek için Türkiye ile ayrı bir antlaşma veya saldırmazlık paktı imzalamaya teşebbüs edebileceği ifade edilmişti.⁴⁸⁰ Görüldüğü üzere Yunanistan dahi Türkiye ile sorunlarını çözüme kavuşturmuşken, borçlar meselesi Antlaşmanın imzalanmasını geciktiriyordu. Bu durum Müttefik Devlet temsilcilerini son derece rahatsız etmiş ve Müttefikler İsmet Paşa’ya Lozan’daki “bitmez tükenmez pazarlığın” sona ermesi gerektiği uyarısında bulunmuştu.⁴⁸¹

The Sun gazetesi ise 19 Haziran 1923 tarihinde “Kurnaz Türkler” başlığıyla verdiği haberde, “*Lozan Konferansı’ndaki Türk borçları ile ilgili anlaşmazlığın kaderi artık kararı beklenen Müttefik Hükümetlerin elindedir*” demişti. Akabinde, “*Türkler sorunun adil bir çözüm yolu olduğunu söylüyor ancak Müttefikler o kadar iyimser değil. Ne zaman yeni bir formül sunulsa, Türkler her zaman metnin değiştirilmesini istiyor ve böylece konferansı daha fazla tartışmaya dahil ediyorlar*” şeklinde yorum yaparak Türkleri sert bir dille eleştirmişti.⁴⁸²

Bütün bu eleştirilere rağmen Müttefiklerin ve Türk heyetinin kendi hükümetleriyle görüşmeleri de sorunu çözümlememişti. Her iki taraf da kendi görüşlerinde ısrar etmeye devam etti. Bu durumu Avustralya basını “Anlaşmaya Varılamadı, İnatçı Osmanlılar” başlıklarıyla sütunlarına taşıdı. Haberde, tüm çabalara rağmen, İstanbul’un tahliyesi, imtiyazların yenilenmesi, yeniden düzenlenmesi ve Osmanlı borcu konusunda bir anlaşmaya varılamadığı belirtilmişti.⁴⁸³ Osmanlı Borçları konusunun çözümünün son derece önemli olduğunu ifade eden gazeteler, diğer sorunların da çözümünün anahtarı olarak borçlar konusunu işaret etmişti. Ancak taraflar arasında kati bir suretle uzlaşma sağlanamıyordu. Gazetelerde Fransız temsilci General Pelle’nin, borcun altın para birimi ile ödenmesine ilişkin Paris’ten en katı talimatları aldığı, buna karşın İsmet Paşa’nın ise, Türkiye’nin bunu kabul edemeyeceğini ve Ankara’dan aldığı talimatın da bir o kadar bağlayıcı olduğunu söylediği belirtildikten sonra Türkiye’nin kararlılığından ötürü artık

⁴⁷⁹ The Mercury (16 Haziran 1923). *Situation Again Grave*. s.7; The Argus (16 Haziran 1923). *Greece Wants Peace*. s.2; The Age (16 Haziran 1923). *The Ottoman Debt*. s.15.

⁴⁸⁰ The Sydney Morning Herald (18 Haziran 1923). *Venizelos Wants Peace*. s.13.

⁴⁸¹ The West Australian, (16 Haziran 1923). *A Grave Situation*. s.11.

⁴⁸² The Sun (19 Haziran 1923). *Wily Turks*. s.1.

⁴⁸³ The Telegraph (19 Haziran 1923). *No Agreement Reached*. s.6; The Argus (20 Haziran 1923). *Obdurate Ottomans*. s.11; The Daily Telegraph (20 Haziran 1923). *Turkish Obduracy*. s.9.

Londra, Roma ve Paris arasında doğrudan görüşmelerin sürdüğü anlaşıyor” yorumu yapılmıştı.⁴⁸⁴

Görüldüğü üzere iki tarafta görüşlerinden vazgeçmemişti ama Avustralya basınına göre inatçı olarak nitelendirilen sadece Türkler olmuştu. Fakat haberin sonunda “*Türkiye’nin kararlılığından ötürü artık Londra, Roma ve Paris arasında doğrudan görüşmelerin sürdüğü anlaşıyor*” yorumu, Türklerin ekonomik bağımsızlığını kazanmakta ne kadar kararlı olduğunun artık Müttefiklerce anlaşıldığının, bu sebeple kendi aralarında yeni formüller düşündüklerinin de göstergesi niteliğindeydi.

Bu süreçte Müttefik heyetleri bir yandan kendi aralarında Türklerin kabul edebileceği formüller ararken bir yandan da hükümetlerine uzmanlar göndererek borçlar konusunda daha esnek davranmalarını sağlamaya çalıştı. The Sun gazetesi de 27 Haziran 1923 tarihli haberinde bu çabalardan birini aktarmıştı. Haberde, Türklerin, borçlarının faizini altın yerine kağıtla ödeme ısrarı nedeniyle yaşanan çıkmazı çözmek üzere aceleyle Paris’e Fransız uzman M. Bargeton’un gönderildiği bilgisi verilmişti. Ancak Bargeton’un dönüşü sonrası durumun daha da umutsuz olduğu yorumu yapılmış ve barışın daha da gecikeceği ifade edilmişti.⁴⁸⁵

Bu arada Türkiye’de yaşanan seçim dolayısıyla, Lozan’da bulunan Türk heyetinin meşruiyeti konusunda da tartışmalar başlamıştı. Nitekim 28 Haziran 1923 tarihinde The Sun gazetesi “Türkiye’de Kim Kimdir?” başlığıyla gazete sütunlarına taşıdığı haberde bu konuya değinmişti. Haberde; Lozan Konferansında bulunan Türk delegelerinin, Türkiye’deki seçim nedeniyle meşru olmadığı belirtildikten sonra, “İsmet Paşa’nın kimi temsil ettiğini kimse bilemiyor” denilecekti.⁴⁸⁶

Temmuz ayına gelinmiş ancak ekonomik meseleler ile ilgili önemli bir ilerleme kaydedilememişti. Fransız delegeler halen Fransız Hükümeti’nin büyük önem atfettiği, Fransız tahvil sahiplerinin haklarını azaltmayı reddetme ilkesine tamamen bağlıydı. Diğer taraftan Türk delegeler, anlaşmanın Ankara tarafından onaylanmasını riske atabilecek ve Türkiye’nin ekonomik ve mali geleceğini tehlikeye atabilecek hiçbir şeye bağlanmamaya kararlıydı. Fransa’nın bu uzlaşmaz tutumu artık Müttefikler arasında da huzursuzluğa neden olmaya başladı. Bunun üzerine Romanya ve Sırbistan delegeleri Rombold’u ziyaret ederek, Türklerin

⁴⁸⁴ The Mercury (20 Haziran 1923). *Turks Adamant*. s.7; The Sydney Morning Herald (20 Haziran 1923). *Turkey Obdurate*. s.13; The West Australian (20 Haziran 1923). *Ottoman Debt*. s.7; The Northern Standard (22 Haziran 1923). *Turkey Still Obstinate*. s.3.

⁴⁸⁵ The Sun (27 Haziran 1923). *Turks’ Offer Paper*. s.1.

⁴⁸⁶ The Sun (28 Haziran 1923). *Who’s Who in Turkey*. s.1.

konferanstan çekilmesi durumunda dünya barışının birkaç şirketin alacağı yüzünden tehlikeye girmesinin kamuoyuna anlatılamayacağını dile getirdi. Bunun üzerine Lozan'da Rumbold, Londra'da Curzon, Fransa ve Türkiye arasında arabuluculuğa soyundu. Temmuz ayının başında yaşanan en belirgin gelişme Fransızların borçlar konusundaki tavırları yüzünden yalnız kalmasıydı.⁴⁸⁷

Rumbold ve Curzon borçlar konusunda barışı tehlikeye sokan Fransa üzerinde ciddi baskı kurmaya başladı. Konferansa katılan diğer ülke temsilcilerinin konuyla ilgili rahatsızlıklarını dile getirmesi ve bundan da daha önemli olarak Venizelos'un sık sık Rumbold'u ziyaret ederek, Lozan'da bir anlaşmaya varılamayacaksa Yunanistan'ın Türkiye ile ayrı bir anlaşma yapma niyetinde olduğunu belirtmesi etkili olmuştu.⁴⁸⁸ Son olarak 5 Temmuz günü Venizelos Rumbold'u ziyaret ederek borçlar meselesi ile ilgili 8 Temmuz Pazar gününe kadar bir gelişme sağlanamazsa Türklerle ikili anlaşma yapma niyetinde olduğunu söylemişti.⁴⁸⁹

Art arda yapılan uzun müzakerelerden sonra, İngiltere'nin Fransa üzerinde uyguladığı yoğun baskının da katkısıyla nihayet 8 Temmuz 1923 tarihinde ekonomik meselelerde anlaşmaya varıldı.⁴⁹⁰ Buna göre, Osmanlı Devlet Borçları; Türkiye, Balkan savaşlarında Osmanlı İmparatorluğu'ndan toprak alan devletler ile Lozan Antlaşması ile belirtilen adalar kendilerine bırakılmış devletler arasında bölüştürüldü. Ancak bu noktada 1914 yılına kadar olan borçlar kapsama alındı. Türkiye'nin karşı çıktığı altın ya da sterlinle ödenmesi hükmü Lozan Antlaşması'nda yer almadı. Türkiye, el konulan altınlar ve iki savaş gemisi ile ilgili her türlü haktan vazgeçmeyi kabul etti. Ayrıcalıklı şirketler ile ilgili, Osmanlı Hükümeti ile 29 Ekim 1914'ten önce yapılmış bazı sözleşmelerin geçerli olacağına ve Türkiye'nin bu ayrıcalık sözleşmelerine onay vermeme durumunda bir tazminat ödemesi gerekeceği hükme bağlandı.⁴⁹¹

Lozan Antlaşması'nda İktisadi ve Ekonomik hükümler üçüncü bölümde 46 ile 99. maddelerde verilmiştir. Bu bölüm iki ana bölüme ayrılarak birinci kısım 46 ile 63. madde dahil olmak üzere mali hükümleri ihtiva eder. İkinci kısmı oluşturan 64 ile 91. madde dahil ekonomik hükümlerden oluşur. 92 ile 99. madde dahil Hakemlik Karma Mahkemesinin kuruluş esaslarını içerir. İlgili hükümler şöyledir:

⁴⁸⁷ S. Demirci (1997), **age**, s.204-213.

⁴⁸⁸ The Argus (9 Temmuz 1923). *Greece and Turkey in Agreement*. s.9.

⁴⁸⁹ S. Demirci, **age**, s.222-224.

⁴⁹⁰ A. N. Karacan, **age**, s.496-497.

⁴⁹¹ A. U. Özdemir, **agm**, s.168-174.

Madde 46:

İşbu kesime ekli çizelgede belirtildiği üzere, Osmanlı Devlet Borcu [Düyun-u Umumiye-i Osmaniye], Türkiye, 1912-1913 Balkan Savaşları sonucu olarak kendilerine Osmanlı imparatorluğundan topraklar katılmış Devletler, işbu Antlaşmanın 12'nci ve 15'nci maddelerinde belirtilen adalarla, bu maddenin son fıkrasında belirtilen toprak parçası kendilerine bırakılmış olan Devletler ve, son olarak, işbu Antlaşma uyarınca Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmış Asya toprakları üzerinde yeni kurulan devletler arasında, işbu kesimde belirtilen şartlar içinde, bölüştürülecektir. Bundan başka, yukarıda belirtilen bütün bu Devletler, 53'ncü maddede gösterilen tarihlerden başlayarak, Osmanlı Devlet Borcu hizmetlerinin ödenmesine ilişkin yıllık yükümlere [taksitlere] de, işbu kesimde belirtilen şartlar içinde, katılacaklardır. Türkiye, 53'ncü maddede belirtilen tarihlerden başlayarak, öteki devletlere yükletilmiş katılma paylarından artık hiçbir biçimde sorumlu tutulmayacaktır.¹ Ağustos 1914 tarihinde Osmanlı egemenliği altında olup, Türkiye'nin, işbu Antlaşmanın 2'nci maddesinde saptanan sınırları dışında bulunan Trakya arazisi, Osmanlı Devlet Borcunun bölüştürülmesi konusunda, işbu Antlaşma uyarınca Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmış gibi sayılacaktır.

Madde 47:

Osmanlı Devlet Borcu [Düyun-u Umumiye-i Osmaniye] Meclisi, işbu Antlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak üç aylık bir süre içinde, işbu kesime ekli çizelgenin (A) bölümünde yazılı borçlanmalara ilişkin olan ve ilgili devletlerden her birine düşen yıllık taksitlerin tutarımı, 50'nci ve 51'nci Maddelerde kabul edilmiş esaslara dayanarak saptayacak ve bu tutarı sözü geçen devletlere bildirecektir. Bu Devletler, Osmanlı Borcu Meclisinin bu konudaki çalışmalarını izlemek üzere, İstanbul'a temsilciler gönderebileceklerdir. Osmanlı Devlet Borcu Meclisi, Bulgaristan ile yapılmış 27 Kasım 1919 tarihli Antlaşmanın 134'ncü maddesinde öngörülen görevleri de yerine getirecektir. İşbu bu maddede yazılı ilkelerin uygulanması konusunda, ilgili taraflar arasında doğabilecek her türlü anlaşmazlıklar, 1'nci fıkra da belirtilen bildirinin yapılması tarihinden başlayarak en çok bir ay içinde, Milletler Cemiyeti Meclisinden atanması rica edilecek bir hakeme sunulacak ve bu hakem, en çok üç aylık bir süre içinde kararını verecektir. Hakemin kararları kesin olacaktır. Anlaşmazlığın sözü geçen hakeme sunulmuş olması, yıllık taksitlerin ödenmesini geciktirmeyecektir.

Madde 48:

İşbu kesime ekli çizelgenin (A) bölümünde gösterilen Osmanlı Devlet Borcunun aralarında bölüştürüleceği, Türkiye’den başka devletler, 47’nci maddede öngörülen aylık taksitlerden her birine düşen pay konusunda, 47’nci madde uyarınca kendilerine yapılacak bildiri gününden başlayarak üç aylık bir süre içinde, Osmanlı Devlet Borcu Meclisine, kendi paylarının güvence altına alınması için yeterli sağılancalar [karşılıklar, rehinler] vereceklerdir. Bu sağılancalar yukarıda belirtilen süre içinde gösterilmemiş olursa, ya da bu sağılancaların uygun olup olmadığı konusunda anlaşmazlık çıkarsa, işbu Antlaşmanın imzacısı devletlerden herhangi birince, Milletler Cemiyeti Meclisine başvurulabilecektir. Milletler Cemiyeti Meclisi, sağılanca olarak ayrılan gelirlerin toplanmasını, aralarında borcun bölüştürülmüş olduğu, Türkiye dışındaki Devletlerde bulunan uluslararası maliye örgütlerine emanet edebilecektir. Milletler Cemiyeti Meclisinin kararları kesin olacaktır.

Madde 49:

İlgili Devletlerden her birine düşecek yıllık taksitler tutarının 47’nci Madde hükümleri uyarınca kesin olarak saptanmasına girişileceği günden başlayarak bir aylık bir süre içinde, işbu kesime ekli çizelgenin (A) bölümünde gösterilen Osmanlı Devlet Borcunun nominal anaparasının bölüştürülme yol ve yöntemlerini saptamak üzere, Paris’te bir komisyon toplanacaktır. Bu bölüştürme, yıllık taksitlerin bölüştürülmesi için kabul edilen oranlara göre, borçlanma sözleşmeleriyle işbu kesimin hükümleri göz önünde tutularak, yapılacaktır. 1’nci fıkrada öngörülen Komisyon, Türk Hükümetinin bir temsilcisiyle, Osmanlı Devlet Borcu Meclisinin temsilcilerinden, Birleştirilmiş Borç ve ikramiyeli Türk Tahvilleri [Düyun-u Muvahhide ve ikramiyeli Türk Tahvilâtı, la Dette unifiée et les Lots turc] dışında kalan Osmanlı Devlet Borcunun bir temsilcisinden ve ilgili Devletlerden her birinin atayabileceği birer temsilciden kurulacaktır. Komisyonda görüş birliğine varılamayacak bütün sorunlar, 47’nci maddenin 4’ncü fıkrasında öngörülen hakeme sunulacaktır. Türkiye, kendi payını temsil etmek üzere yeni borç senetleri çıkarmağa karar verirse, borç anaparasının bölüştürülmesi, önce, Türkiye bakımından, Türk Hükümetinin temsilcisinden, Osmanlı Devlet Borcu temsilcisinden ve Birleştirilmiş Borç ile İkramiyeli Türk Tahvilleri dışındaki borcun temsilcilerinden kurulu bir komitece yapılacaktır. Yeni çıkartılmış borç senetleri Komisyona teslim edilecektir; Komisyon da bunların, bir yandan Türkiye’nin aklanmış [ibra edilmiş] olduğunu, öte yandan da borç senetlerini ellerinde

bulunduranların, Osmanlı Devlet Borcundan kendilerine bir pay düşen öteki devletlere karşı haklarını göz önünde tutarak, borç senetlerini ellerinde bulunduranlara verilmesini sağlayacaktır. Osmanlı Devlet Borcundan her devlete düşecek payı temsil etmek üzere çıkartılacak senetler, Bağlıklı Yüksek Tarafların ülkelerinde, her türlü damga resimlerinden ya da bu senetlerin çıkartılmasının yol açabileceği her çeşit vergilerden bağışık tutulacaktır. İlgili devletlerden her birine düşecek yıllık taksitlerin ödenmesi, işbu maddenin, nominal anaparanın bölüştürülmesine ilişkin hükümleri yüzünden, ertelenmeyecektir.

Madde 50:

Yıllık taksitlerin 47'nci maddede öngörülen bölüştürülmesi ile, Osmanlı Devlet Borcu [Düyun-u Umumiye-i Osmaniye] nominal anaparasının 49'uncu maddede sözü edilen bölüştürülmesi, aşağıdaki gibi yapılacaktır:

1. 17 Ekim 1912 tarihinden önceki borçlanmalar ve onlara ilişkin yükümler, 1912-1913 Balkan Savaşlarından sonraki durumda Osmanlı İmparatorluğu ile, Balkan Savaşları sonucunda Osmanlı İmparatorluğundan toprak almış Balkan Devletleri ve işbu Antlaşmanın 12'nci maddesinde belirtilen adalar kendilerine verilmiş olan devletler arasında bölüştürülecektir; bu savaşlara son veren Antlaşmaların ya da sonradan yapılan Antlaşmaların yürürlüğe girişlerinden bu yana meydana gelen ülke değişiklikleri de göz önünde tutulacaktır.

2. Bu ilk bölüştürmeden sonra, Osmanlı İmparatorluğunun üzerinde kalmış borçlanmaların ve onlara ilişkin yıllık taksitlerin, 17 Ekim 1912 ile 1 Kasım 1914 tarihi arasında, Osmanlı İmparatorluğunun yapmış olduğu borçlanmaların ve bunlara ilişkin taksitlerin ertelenmesiyle artmış olan geri kalan parçası [bakiyesi], Türkiye ile, bu Antlaşma uyarınca kendilerine Osmanlı İmparatorluğundan toprak katılmış Asya'da yeni kurulmuş devletler ve bu Antlaşmanın 46'nci maddesinde belirtilen toprağın kendisine verilmiş bulunduğu devlet arasında bölüştürülecektir. Anaparanın bölüştürülmesi, işbu Antlaşmanın yürürlüğe girişi tarihinde her borçlanmanın anaparasının tutarı üzerinden yapılacaktır.

Madde 51:

50'nci maddede öngörülen bölüştürme sonucu olarak, Osmanlı Devlet Borcunun [Düyun-u Umumiye-i Osmaniye'nin] yıllık borçlarından, ilgili her Devlete düşen pay şöyle saptanacaktır:

1. 50'nci Maddenin ilk fıkrasında öngörülen bölüştürme için, önce, 12'nci ve 15'nci maddelerde belirtilen adalar ile, Balkan Savaşları sonucunda Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmış toprakların tümüne düşen payın saptanmasına girişilecektir. Bu payın, 50'nci maddenin

1'inci paragrafı hükümleri uyarınca bölüştürülmesi gereken yıllık taksitler toplam tutarına göre tutarı, yukarıda sözü geçen adalarla toprakların, birlikte hesaplanan ortalama genel gelirinin, Osmanlı İmparatorluğunun 1910-1911 ve 1911-1912 malî yılları içindeki -1907 yılında konulmuş ek gümrük vergisi gelirini de kapsamak üzere- ortalama genel gelirine olan oranına eşit oranda olacaktır. Böylece saptanan tutar, daha sonra, bir önceki fıkrada öngörülen topraklar kendilerine verilmiş bulunan devletler arasında bölüştürülecektir. Bu işlem üzerine, sözü geçen devletlerin her birine düşen payın, aralarında bölüşülen toplam tutara göre oranı, Balkan Savaşları sonucunda Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmış bütün topraklar ile 12'nci ve 15'inci maddelerde belirtilen adaların -1910-1911 ve 1911-1912 malî yılları içindeki- genel ortalama geliri oranıyla aynı oranda olacaktır. Bu fıkra da öngörülen gelirlerin hesaplanmasında, gümrük vergisi gelirleri dikkate alınmayacaktır.

2. 46'nci maddenin son fıkrasında belirtilen toprağı da kapsamak üzere, işbu Antlaşma uyarınca Osmanlı İmparatorluğundan ayrılan topraklara gelince, ilgili devletlerden her birine düşen payın, 50'nci maddenin 2'nci fıkrası hükümleri uyarınca bölüştürülecek yıllık taksitlerin toplam tutarına göre tutarı, ayrılan toprakların ortalama gelirinin 1910-1911 ve 1911-1912 malî yılları içindeki -1907 yılında konulmuş ek gümrük vergisi gelirini de kapsamak üzere- Osmanlı İmparatorluğunun, 1'nci paragrafta belirtilen topraklarla adaların payının düşülmesinden sonraki ortalama toplam gelirine olan oranına eşit oranda olacaktır.

Madde 52:

İşbu kesime bağılı çizelgenin (B) bölümünde öngörülen öndelikler [avanslar], Türkiye ile 46'nci maddede belirtilen öteki Devletler arasında, aşağıdaki şartlar içinde bölüştürülecektir:

1. Çizelgede gösterilen ve 17 Ekim 1912 tarihinde var olan öndeliklerin, işbu Antlaşmanın yürürlüğe konulması tarihinde ödenmemiş bulunan anaparası varsa, işbu anapara ile, bunun, 53'üncü maddenin birinci fıkrasında belirtilen tarihlerden bu yana birikmiş faizleri ve bu tarihlerden sonra yapılmış bulunan ödemeler, 50'nci maddenin birinci paragrafı ile 51'inci maddenin birinci paragrafı hükümleri uyarınca bölüştürülecektir.

2. Bu ilk bölüştürmeden sonra, Osmanlı imparatorluğu üzerinde kalan borçlara ve bu İmparatorlukça 17 Ekim 1912 ve 1 Kasım 1914 tarihleri arasında alınmış ve çizelgede gösterilen öndeliklere gelince, işbu Antlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinde ödenmemiş anapara varsa, bu anapara ile, bunun 1 Mart 1920 tarihine kadar birikmiş faizleri ve bu tarihten sonra yapılmış

ödemeler, 50'nci Maddenin 2'nci paragrafı ile 51'inci maddenin 2'nci paragrafı hükümleri uyarınca bölüştürülecektir.

Osmanlı Devlet Borcu Meclisi, söz konusu öndeliklerden [avanslardan] ilgili devletlerden her birine düşen payın tutarını, işbu Antlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak üç aylık bir süre içinde saptayacak ve bu tutarı söz konusu devletlere bildirecektir. Türkiye'den başka devletlerin borçlu tutuldukları paralar, bu devletlerce, Osmanlı Devlet Borcu Meclisine ödenecek ve Osmanlı Devlet Borcu Meclisince ya alacaklılara ödenecek ya da Türkiye'nin bu Devletler hesabına gerek faiz gerekse borcun karşılığı olarak ödemiş bulunduğu para tutarına eşit bir tutarı buluncaya kadar, Türk Hükümeti hesabına gelir yazılacaktır. Bir önceki fıkrada öngörülen ödemeler, işbu Antlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak yıllık beş eşit taksitle yapılacaktır. Söz konusu ödemelerin Osmanlı İmparatorluğunun alacaklılarına yapılacak parçası, öndelik sözleşmelerinde şart koşulan faizleri de kapsayacak ve Türk Hükümeti'ne düşen parçası ise faizsiz ödenecektir.

Madde 53:

Balkan Savaşları sonucunda Osmanlı imparatorluğundan ayrılan toprakları kendilerine katmış olan devletlerce ödenmesi gereken, işbu kesime ekli çizelgenin (A) bölümünde belirtilmiş bulunan Osmanlı Devlet Borcu borçlanmalarının yıllık taksitleri, bu toprakların sözü geçen Devletlere katılmasını sağlamış bulunan Antlaşmaların yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak, ödenmesi gerekli duruma gelecektir. 12'nci maddede belirtilen adalara ilişkin yıllık taksit 1/14 Kasım 1914'den başlayarak ve 15'inci maddede belirtilen adalara ilişkin yıllık taksit de 17 Ekim 1912'den başlayarak ödenmesi gerekli duruma gelecektir. İşbu Antlaşma uyarınca, Osmanlı imparatorluğundan ayrılan Asya'daki topraklar üzerinde yeni kurulmuş devletlerin ve 46'ncı maddenin son fıkrasında belirtilen toprağı kendisine katan devletin borçlu oldukları yıllık taksitler, 1 Mart 1920 tarihinden başlayarak ödenmesi gerekli duruma gelecektir.

Madde 54:

İşbu kesime ekli çizelgenin (A) bölümünde sayılan 1911, 1912 ve 1913 yılları Hazine Tahvilleri (Bans de Tresor), sözleşmelerinde öngörülen ödeme tarihlerinden başlayarak on yıl içinde, kararlaştırılmış faizleriyle birlikte ödeneceklerdir.

Madde 55:

Aralarında Türkiye de bulunmak üzere, 46'ncı maddede belirtilen devletler, işbu kesime ekli çizelgenin (A) bölümünde gösterildiği üzere Osmanlı Devlet Borcundan kendilerine düşen ve

53'üncü maddede belirtilen tarihlerden başlayarak ödenmesi gerekirken ödenmemiş bulunan yıllık taksitlerin tutarını Osmanlı Devlet Borcu Meclisine ödeyeceklerdir. Bu ödeme, işbu Antlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak, eşit yirmi taksitle, faizsiz yapılacaktır. Türkiye'den başka devletlerin Osmanlı Devlet Borcu Meclisine ödedikleri yıllık taksitler, Borç Meclisince, söz konusu devletler hesabına Türkiye'nin ödemiş olduğu para tutarını buluncaya kadar, Türkiye'nin borçlu kalabileceği gecikmiş taksitler hesabından düşülecektir.

Madde 56:

Bundan böyle, Osmanlı Devlet Borcu Yönetim Meclisinde, ellerinde borç senetleri bulunduran Almanların, Avusturyalıların ve Macarların temsilcileri [vekilleri] bulunmayacaktır.

Madde 57:

Osmanlı Devlet Borcu borçlanmalarıyla faizlerine ve karşılığı Mısır vergisi ile sağlanmış olan 1855, 1891 ve 1894 borçlanmalarına ilişkin faizsiz kuponların sunulmasına ilişkin süreler ile, sözü geçen borçlanmalardan adçekme vurmuş olan borç senetlerinin ödenmek üzere sunulma süreleri, Yüksek Bağlıklı Taraflar ülkesinde 29 Ekim 1914 tarihinden başlayarak işbu Antlaşmanın yürürlüğe girişini izleyecek üç ayın sona ermesine kadar ertelenmiş sayılacaktır.

Madde 58:

Bir yandan Türkiye ve öte yandan (Yunanistan dışında) öteki Bağlıklı Devletler, bu devletlerle (tüzel kişileri de kapsamak üzere) uyruklarının, 1 Ağustos 1914 tarihiyle işbu Antlaşmanın yürürlüğe giriş tarihi arasındaki süre boyunca uğramış oldukları gerek savaş eylemleri gerekse zoralm, haciz, dilediği gibi kullanma ve el koyma tedbirlerinden doğan kayıp ve zararlardan dolayı her türlü parasal istemde bulunma hakkından karşılıklı olarak vazgeçerler. Bununla birlikte, yukarıdaki hüküm, işbu Antlaşmanın III'üncü bölümünde (Ekonomik hükümler) öngörülen hükümlere hâlel getirmeyecektir. Türkiye, Almanya ile yapılmış 28 Haziran 1919 tarihli Barış Antlaşmasının 259'uncu maddesinin birinci fıkrası ve Avusturya ile yapılmış 10 Eylül 1919 tarihli Barış Antlaşmasının 210'uncu maddesinin birinci fıkrası uyarınca, Almanya ile Avusturya'nın geçirmiş [transfer etmiş] oldukları altın paralar üzerindeki her türlü haktan, (Yunanistan dışında) öteki Bağlıklı Devletler yararına vazgeçer. Sürüme [tedavüle] çıkarılan birinci tertip Türk kâğıt paralarına ilişkin olarak, gerek 20 Haziran 1331 (3 Temmuz 1915) tarihli sözleşme, gerekse söz konusu kâğıt paraların arkasında yazılı metin uyarınca, Osmanlı Devlet Borcu Meclisine yükletilmiş bütün ödeme yükümleri geçersiz sayılmıştır. Bunun gibi, Türkiye, Osmanlı Hükümetince İngiltere'ye ısmarlanmış ve İngiliz Hükümetince 1914 de el konmuş olan

savaş gemileri için ödenmiş bulunan paranın geri verilmesini İngiliz Hükümetinden ya da İngiliz uyruklarından istememeyi kabul eder ve bu yüzden her türlü istemde bulunmaktan vazgeçer.

Madde 59:

Yunanistan, Anadolu'da, savaş yasalarına aykırı olarak, Yunan ordusu ya da Yunan yönetiminin eylemleriyle işlenmiş zararları onarma yükümünü kabul eder. Öte yandan, Türkiye, Yunanistan'ın, savaşın uzamasından ve savaş sonuçlarından doğan malî durumunu dikkate alarak, onarımlar karşılığı olarak, Yunan Hükümetine karşı yöneltebileceği her türlü zarar-giderim isteminden kesinlikle vazgeçer.

Madde 60

Gerek Balkan Savaşları sonucu olarak gerekse işbu Antlaşma ile, kendilerine Osmanlı imparatorluğundan bir toprak parçası ayrılmış ya da ayrılan Devletler, Osmanlı imparatorluğunun bu toprak parçasında bulunan her türlü taşınır ve taşınmaz malları, herhangi bir karşılık ödemeksizin, edinmiş olacaklardır. Şurası kararlaştırılmıştır ki, 26 Ağustos 1324 (8 Eylül 1908) ve 20 Nisan 1325 (2 Mayıs 1909) tarihli İradelerde, Hazine-i Hassa'dan devlete geçirilmesi buyrulmuş olan taşınır ve taşınmaz mallarla, 30 Ekim 1918'de bir kamu hizmeti yararına Hazine-i Hassa'ca yönetilen mallar, sözü geçen devletler Osmanlı İmparatorluğunun yerini almış olduklarından ve bu mallar üzerinde kurulmuş bulunan vakıfların geçerli tanınması şartıyla, bir önceki fıkrada belirtilen taşınır ve taşınmaz malların kapsamı içinde bulunmaktadırlar. Gerek Balkan Savaşları sonucu olarak gerek daha sonra Yunanistan'a geçmiş eski Osmanlı İmparatorluğu topraklarında bulunan ve Hazine-i Hassa'dan devlete geçmiş taşınır ve taşınmaz mallar konusunda, Türk Hükümeti ile Yunan Hükümeti arasında çıkan anlaşmazlık, 1/14 Kasım 1913 tarihli Atina Antlaşmasına ekli özel bir protokol uyarınca ve yapılacak bir hakemlik sözleşmesine göre, La Haye'de bir hakemlik mahkemesine götürülecektir. İşbu maddenin hükümleri, Hazine-i Hassa adına yazıtlı bulunan ya da Hazine-i Hassa'ca yönetilen ve bu Maddenin 2'nci ve 3'üncü fıkralarında öngörülme-yen taşınır ve taşınmaz malların hukuksal niteliğini değiştirmeyecektir.

Madde 61:

Türk sivil ya da askerî emeklilik maaşından yararlananlardan, işbu Antlaşma uyarınca Türkiye'den başka bir devletin uyrukluğuna geçmiş bulunanlar, emeklilik maaşlarına ilişkin olarak Türk Hükümetine karşı herhangi bir istemde bulunamayacaklardır.

Madde 62:

Türkiye, Almanya ile Versailles’da 28 Haziran 1919 tarihinde yapılmış Barış Antlaşmasının 261’inci maddesi ve Avusturya ile 10 Eylül 1919’da Bulgaristan ile 27 Kasım 1919 da ve Macaristan ile 4 Haziran 1920 de yapılmış Barış Antlaşmalarının bu konuyla ilgili maddeleri uyarınca, Almanya, Avusturya, Bulgaristan ve Macaristan’ın, Türkiye’den olan bütün alacaklarının [Bağıtlı Devletlere] geçirilmesini [transferini] kabul eder. Bağıtlı öteki devletler, bu yüzden Türkiye’ye düşen borçlardan Türkiye’yi aklanmış [ibra edilmiş] saymaya razı olurlar. Türkiye’nin, Almanya, Avusturya, Bulgaristan ve Macaristan’dan olan alacakları da sözü geçen Bağıtlı Devletlere geçirilmiştir.

Madde 63:

Türk Hükümeti, öteki Bağıtlı Devletlerle görüş birliği içinde, savaştan sonra Almanya’dan Türkiye’ye gönderilecek malların tutarına karşılık olarak, Alman Hükümetince sürüme çıkartılmış kâğıt paralan belli bir kambiyo değeri üzerinden kabul edeceği konusunda girmiş olduğu yükümlerden Alman Hükümetini aklanmış [kurtulmuş, ibra edilmiş] saydığını bildirir.

Madde 64:

Bu Bölümde, “Müttefik Devletler” (Puissances allies) terimi, Türkiye’den başka Bağıtlı Devletler anlamına gelmektedir; “Müttefik uyrukları” (ressortissants allies) terimi, Türkiye’den başka Bağıtlı Devletlerin uyrukluğunda bulunan ya da bu devletlerin koruyuculuğu (protectorat) altında bulunan bir devletin ya da bir ülkenin uyrukluğunda olan gerçek kişileri, dernekleri ve kurumları kapsamaktadır. Bu bölümün, sözü geçen Müttefik uyruklarına ilişkin hükümleri, Müttefik Devletlerin uyrukluğunda bulunmamakla birlikte, bu devletlerin olgusal [fiilî] korumasından (protection) yararlanmış bulunmaları yüzünden, Osmanlı makamlarınca kendilerine Müttefik uyrukları gibi işlem yapılmış ve bu yüzden de zarar görmüş olan kimselere de uygulanacaktır.

Madde 65

İşbu Antlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinde Türk egemenliği altında kalmış bir ülkede bugün de bulunup kimliği ortaya konulabilecek ve 29 Ekim 1914 tarihinde Müttefiklerin uyruğu olan kimselere ait mallar, haklar ve çıkarlar, bulundukları durumlarıyla, derhal hak sahiplerine geri verilecektir. Karşılıklı olarak, 29 Ekim 1914 tarihinde Müttefik Devletlerin egemenliği ya da koruyuculuğu altına konulmuş ülkelerde ya da Balkan Savaşlarından sonra Osmanlı

İmparatorluğundan ayrılarak bugün sözü geçen devletlerin egemenliği altına konulmuş ülkelerde bulunup da Türk uyruklarına ait olan mallar, haklar ve çıkarlar, derhal hak sahiplerine geri verilecektir. İşbu Antlaşma uyarınca Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmış ülkelerde bulunan ve Müttefik Devletler makamlarınca tasfiye konusu yapılmış ya da başka herhangi olağanüstü tedbirler uygulanmış, Türk uyruklarına ait olan mallar, haklar ve çıkarlar konusunda da bu hüküm uygulanacaktır. İşbu Antlaşma uyarınca Osmanlı imparatorluğundan ayrılmış bir ülkede bulunup, Osmanlı Hükümetince uygulanan kuraldışı [istisnâî] bir savaş tedbirine konu olduktan sonra, bu ülkede yetkilerini [otoritesini] kullanan Bağlıklı Yüksek Tarafların şimdi elinde bulunan mallardan kimliği ortaya konulabilecek olanlar, bulundukları durumlarıyla, meşru maliklerine geri verilecektir. Bu ülkede yetkilerini [otoritesini] kullanan Bağlıklı Devletçe tasfiye edilmiş taşınmaz mallar konusunda da aynı işlem yapılacaktır. Özel kişiler arasında bunlar dışında kalan istemler, yetkili yerel mahkemelere sunulacaktır. İstenmiş malların kimin olduğu ya da bunların geri verilmesi konusunda ortaya çıkacak her türlü anlaşmazlıklar, bu bölümün V'inci Kesiminde öngörülen Hakemlik Karma Mahkemesine sunulacaktır.

Madde 66:

65'inci maddenin 1'inci ve 2'nci fıkralarındaki hükümleri yürürlüğe koymak için, Bağlıklı Yüksek Taraflar, en hızlı bir yönetim süreci uygulayarak, maliklerin rızası olmaksızın konmuş olabilecek her türlü yükümlerden ya da yararlanma haklarından arınmış olarak, maliklere, mallarını, haklarını ve çıkarlarını geri verdireceklerdir. Malları, hakları ve çıkarları, bu geri verdirmeyi yaptıracak olan hükümetten dolayı ya da dolaysız olarak edinmiş olan ve bu geri vermeden zarara uğramış bulunabilecek üçüncü kişilerin zararlarını gidermekle, geri verdirmeyi yaptıran hükümet yükümlü olacaktır. Bu zarar giderim konusunda ortaya çıkabilecek olan anlaşmazlıkların çözümünde ortak (genel) hukuk mahkemeleri yetkili olacaklardır. Bütün öteki durumlarda zarar-giderimde bulunmaları gerekenlere karşı, zarara uğramış üçüncü kişilerin dava açma hakları olacaktır. Bu amaçla, Bağlıklı Yüksek Taraflarca, düşman mallarına, haklarına ve çıkarlarına ilişkin olarak alınmış bütün kullanım (geçirim) işlemleri ya da başka olağanüstü savaş tedbirleri -henüz tamamlanmamış bir tasfiye söz konusu ise- derhal kaldırılacak ve durdurulacaktır. İstemde bulunan maliklerin malları, hakları ve çıkarları -bunların sahipleri belli olur olmaz- derhal geri verilerek, bu istemler yerine getirilecektir. Geri verilmesi 65'inci maddede öngörülen mallar, haklar ve çıkarlar, işbu Antlaşmanın imzası tarihinde Bağlıklı Yüksek Taraflardan birinin yetkili makamlarınca tasfiye edilmiş bulunursa, bu Bağlıklı Taraf, tasfiye

tutarını, malların, hakların ve çıkarların maliklerine ödeyerek, geri verme yükümünden aklanmış [kurtulmuş, ibra edilmiş] olacaktır. Malikin başvurusu üzerine, Hakemlik Karma Mahkemesi, tasfiyenin haklı bir değeri tutturacak koşullar altında yapılmamış olduğu kanısında bulunursa, bu mahkeme, taraflar anlaşamazlarsa, tasfiyeden elde edilen geliri, hakgözetirliğe uygun göreceği ölçüde arttırabilecektir. Söz konusu mallar, haklar ve çıkarlar, malikleriyle yapılmış anlaşmadan ya da yukarıda öngörülen Hakemlik Karma Mahkemesinin kararından sonra iki ay içinde ödeme yapılmamışsa, geri verilecektir.

Madde 67:

Bir yandan Yunanistan, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti, ve öte yandan Türkiye, Türkiye ülkesinde ve karşılıklı olarak, Yunanistan, Romanya ve Sırp Hırvat-Sloven Devleti ülkelerinde, ordularınca ya da yönetim makamlarınca el konmuş, haczedilmiş ve geçici olarak el konulmuş olup da şimdi de bu ülkede bulunan her türlü taşınır malların kendi ülkelerinde aranmasını ve bulunanların geri verilmesini, gerek uygun düşen yönetim tedbirleri alarak, gerekse bunlara ilişkin bütün belgeleri teslim ederek, kolaylaştıracaktır. Bu araştırma ve geri verme, Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan ordularınca ve makamlarınca, Yunanistan, Romanya ve Sırp- Hırvat-Sloven Devleti ülkesinde haczedilmiş ya da geçici olarak el konulmuş ve Türkiye'ye ya da Türk uyruklarına geçirilmiş mallarla, Yunanistan, Romanya ve Sırp-Hırvat-Sloven Devleti ordularınca Türk ülkesinde el konularak ya da haczedilerek Yunanistan'a, Romanya'ya ya da Sırp- Hırvat-Sloven Devletine ya da bunların uyruklarına geçirilmiş mallar için de uygulanacaktır. Bu araştırmalara ve geri vermeye ilişkin istemler [dilekçeler], işbu Antlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak altı aylık bir süre içinde sunulacaktır.

Madde 68:

Türkiye'de Yunan Ordusunca işgal olunan bölgelerde, bir yandan Yunan makamları ve yönetimleri ile, öte yandan Türk uyrukları arasında yapılmış sözleşmelerden doğan borçlar, bu sözleşmelerde öngörülen şartlar içinde, Yunan Hükümetince ödenecektir.

Madde 69:

1922-1923 malî yılından önceki malî yıllar için, Müttefiklerin uyruklarından ya da bunların mallarından, Müttefik uyruklarının ve mallarının 1 Ağustos 1914 de yararlandıkları statü uyarınca bağlı kılınmamış bulundukları hiçbir vergi resim ya da ek resim (vergi) alınmayacaktır. 1922-1923 malî yılından önceki malî yıllar için, 15 Mayıs 1923'den sonra para alınmış

bulunuyorsa, işbu Antlaşma yürürlüğe girer girmez, bu paralar hak sahiplerine geri verilecektir. 15 Mayıs 1923'den önce alınmış paralar için hiçbir başvuruda bulunulamayacaktır.

Madde 70:

65'inci, 66'ncı ve 69'uncu maddelere dayandırılacak istemlerin, işbu Antlaşmanın yürürlüğe konuluşundan başlayarak yetkili makamlara altı ay içinde ve anlaşmaya varılamazsa, Hakemlik Karma Mahkemesine on sekiz aylık bir süre içinde sunulmuş olmaları gerekmektedir.

Madde 71:

İngiliz İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Romanya ve Sırp-Hırvat- Sloven Devleti ya da bunların uyrukları, kendi malları, hakları ve çıkarlarına ilişkin olarak, 19 Ekim 1914 tarihinden önce Osmanlı Hükümetine istemlerde bulunmuş ya da dava açmış olduklarından, işbu kesimin hükümleri, sözü geçen istemleri ya da davaları hiçbir zaman etkilemeyecektir. İngiliz İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Romanya ve Sırp-Hırvat-Sloven Hükümetlerine Osmanlı Hükümetince ya da Osmanlı uyruklarınca sunulmuş istemlere ya da açılmış davalara da aynı işlem uygulanacaktır. Bu istemler ya da davalar, Türk Hükümetiyle işbu maddede belirtilen öteki Hükümetlere karşı, Kapitülasyonlara son verilmiş olduğu göz önünde tutularak, kovuşturulacaktır.

Madde 72:

İşbu Antlaşma uyarınca Türk kalan topraklarda, Almanya'ya, Avusturya'ya, Macaristan'a ve Bulgaristan'a ya da bunların uyruklarına ait olup da işbu Antlaşmanın yürürlüğe girişinden önce Müttefik Hükümetlerce el konulmuş ya da işgal edilmiş olan mallar, haklar ve çıkarlar, bu [Müttefik] Hükümetlerle Almanya, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan Hükümetleri ya da ilgili uyrukları arasında anlaşmaların (düzenlemelerin) yapılmasına kadar, Müttefik Hükümetlerin elinde kalacaktır. Bu mallar, haklar ve çıkarlar tasfiye edilmişlerse, yapılmış tasfiyelerin geçerli olduğu doğrulanmıştır. İşbu Antlaşma uyarınca Türkiye'den ayrılan topraklarda, Almanya'ya, Avusturya'ya, Macaristan'a ve Bulgaristan'a ya da bunların uyruklarına ait malları, hakları ve çıkarları, söz konusu ülkelerde yetkilerini [otoritelerini] kullanan hükümetler, işbu Antlaşmanın yürürlüğe konuluşundan başlayarak altı ay içinde, tasfiye edebileceklerdir. Daha önce yapılmış ya da yapılmamış olsun, tasfiyelerden elde edilen para, tasfiye edilmiş mallar Almanya, Avusturya, Macaristan ya da Bulgaristan Devletlerinin mülkiyetinde ise, ilgili devletle yapılmış Barış Antlaşmasının kurmuş olduğu Onaranlar Komisyonuna [Tamirat Komisyonuna, la Commission des Reparations] ödenecektir. Tasfiye edilen mallar özel kişilerin ise, tasfiyeden elde edilen para,

doğrudan doğruya malların sahiplerine ödenecektir. İşbu maddenin hükümleri, Osmanlı anonim ortaklıklarına [şirketlerine] uygulanmayacaktır. Türk Hükümeti, işbu maddede öngörülen tedbirlerden hiçbir biçimde sorumlu olmayacaktır.

Madde 73:

82'nci maddede tanımlandığı biçimde, sonradan düşman durumuna girmiş bulunan taraflar arasında ve bu maddede belirtilmiş tarihten önce yapılmış, aşağıdaki kategorilere giren sözleşmeler (contrats), bu sözleşmelerin kapsadığı hükümlerle işbu Antlaşmanın hükümleri saklı tutulmak şartıyla, yürürlükte kalacaklardır:

a. Teslim işlemi 82'nci maddenin hükümleri uyarınca tarafların düşman durumuna girmelerinden önce gerçekten yapılmış bulunan, taşınmaz malların satışına ilişkin sözleşmeler asıl satış işlemi usulüne uygun olarak gerçekleştirilmiş olmasa bile;

b. Özel kişiler arasında yapılmış kiralama, kiraya verme sözleşmeleriyle, kira vaadi sözleşmeleri;

c. Madenlerin, ormanların ve tarım topraklarının işletilmesine ilişkin olarak, özel kişiler arasında yapılmış sözleşmeler;

d. İpotek, teminat ve emanet konusunda sözleşmeler;

e. Ortaklıkların kurulmasına ilişkin sözleşmeler; bu hüküm, yönetildikleri kanun uyarınca, ortakların kişiliğinden ayrı bir kişilik oluştur-mayan kolektif ortaklıklara (partnerships) uygulanmaz;

f. Özel kişilerle ya da ortaklıklarla, devlet, vilâyetler, belediyeler ya da bunlara benzer yönetim tüzel kişileri arasında, herhangi bir konuda, yapılmış sözleşmeler;

g. Aile durumuna [statüsüne] ilişkin sözleşmeler;

h. Her çeşit bağışlara, (hibe ve teberrulara, â des donations ou â des liberalites) ilişkin sözleşmeler işbu madde, sözleşmelere, yapıldıkları sıradaki değerlerinden başka bir değer verdirme amacıyla öne sürülemeyecektir. İşbu madde, ayrıcalık [imtiyaz] sözleşmelerine uygulanmayacaktır.

Madde 74:

Sigorta sözleşmelerine, işbu Kesimin Eki'nde öngörülen hükümler uygulanacaktır.

Madde 75:

73'üncü ve 64'üncü maddelerde sayılan sözleşmelerle, ayrıcalık [imtiyaz] sözleşmeleri dışında, sonradan düşman durumuna girmiş kimseler arasında, tarafların düşman durumuna

girmeleri tarihinden önce yapılmış olan sözleşmeler, bu tarihten başlayarak sona erdirilmiş sayılacaktır. Bununla birlikte, sözleşmenin taraflarından her biri, gerekirse, öteki tarafa, sözleşmenin yapıldığı tarihte yürürlükte tutulması istenilen andaki koşullar arasındaki farkı karşılayacak bir zarar giderim [tazminat] ödenmesi şartıyla, işbu Antlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak üç aylık bir sürenin geçişine kadar, öteki taraftan, bu sözleşmenin uygulanmasını isteyebilecektir. Bu zarar giderim, taraflar kendi aralarında anlaşamazlarsa, Hakemlik Karma Mahkemesince saptanacaktır.

Madde 76:

İşbu Antlaşmanın yürürlüğe girişinden önce, 73'üncü maddeden 75'inci maddeye kadar olan maddelerde belirtilen sözleşmelerde, ödemede kullanılacak para ya da kambiyo değeri konusundaki sözleşmeleri de kapsamak üzere, özellikle bu sözleşmelerin sona erdirilmesine, yürürlükte tutulmasına, uygulama şartlarına ya da bu sözleşmelerde yapılacak değişikliklere ilişkin olarak, taraflar arasında yapılmış bütün işlemlerin geçerli olduğu doğrudur.

Madde 77:

30 Ekim 1918 tarihinden sonra, Müttefik uyruklarıyla Türk uyrukları arasında yapılmış sözleşmeler geçerli kalmaktadırlar; bunlara genel (ortak) hukuk kuralları uygulanır. 30 Ekim 1918 tarihinden sonra 16 Mart 1920 tarihine kadar İstanbul Hükümetiyle usulüne uygun olarak yapılmış sözleşmeler de geçerli kalmaktadırlar; bunlara genel (ortak) hukuk kuralları uygulanır. 16 Mart 1920'den sonra İstanbul Hükümetiyle usulüne uygun olarak yapılmış bulunan ve bu hükümetin etkin yetkileri [otoritesi] altındaki topraklara ilişkin bütün sözleşmeler ve anlaşmalar, işbu Antlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak üç aylık bir süre içinde ilgililerin istemesi üzerine, Türkiye Büyük Millet Meclisinin uygun buluşuna sunulacaktır. Bu sözleşmeler uyarınca yapılmış bulunan ödemeler, işbu ödemelerde bulunmuş olan tarafın hesabına, gereği gibi, alacak yazılacaktır. Bu sözleşmeler uygun bulunmazlarsa, ilgili tarafın, gerekiyorsa, doğrudan doğruya ve gerçekten uğranılmış zararı karşılayacak bir zarar giderime [tazminata] hakkı olacaktır. Dostça bir anlaşmaya varılamazsa, bu zarar giderim Hakemlik Karma Mahkemesince saptanacaktır. İşbu maddenin hükümleri, ayrıcalık [imtiyaz] sözleşmelerine, ayrıcalık geçirimlerine ve kamu hizmeti ayrıcalığına ilişkin işletme sözleşmelerine uygulanmayacaktır.

Madde 78:

Sonradan düşman olmuş taraflar arasında, ayrıcalık [imtiyaz] sözleşmeleri dışındaki sözleşmelere ilişkin olarak ortaya çıkmış bulunan ya da aşağıda gösterilen altı aylık sürenin

bitiminden önce ortaya çıkabilecek olan her türlü anlaşmazlıklar, Hakemlik Karma Mahkemesince çözümlenecektir; bununla birlikte, tarafsız devletlerin kanunları uyarınca bu devletlerin ulusal mahkemelerinin yargı yetkisi içinde bulunabilecek olan anlaşmazlıklar, bu kuralın dışında kalmaktadır. Bu durumda, bu çeşit anlaşmazlıklar, Hakemlik Karma Mahkemesince değil, fakat bu ulusal mahkemelerce çözümlenecektir. Bu madde uyarınca Hakemlik Karma Mahkemesinin yetki alanına giren anlaşmazlıklara ilişkin şikâyetlerin, bu mahkemenin kuruluş tarihinden başlayarak altı aylık bir süre içinde bu mahkemeye sunulmaları gerekecektir. Bu sürenin sona erişinde, Hakemlik Karma Mahkemesine sunulmamış olacak anlaşmazlıklar, genel (ortak) hukuk hükümleri uyarınca yetkili olan mahkemelerce çözüme bağlanacaktır. İşbu maddenin hükümleri, savaş boyunca aynı ülkede oturmuş ve hem kendileri hem de malları bakımından diledikleri gibi davranmış olan bütün taraflar arasında yapılmış görüşmelerde, tarafların düşman oldukları tarihten önceki yetkili bir mahkemece hükme bağlanmış anlaşmazlıklara uygulanamaz.

Madde 79:

Bağıtlı Yüksek Tarafların ülkesinde, düşmanlar arasındaki ilişkilerde süre aşımına kanunda öngörülen sürelerle uyulmaması yüzünden dava açma hakkının sınırlandırılmasına ya da yitirilmesine ilişkin bütün süreler ister savaşın başlangıcından ister önce ister sonra işlemeye başlamış bulunsun, 29 Ekim 1914 tarihinden başlayarak işbu Antlaşmanın yürürlüğe girişinden sonra üç ayın geçişine kadar ertelenmiş sayılacaktır. Bu hüküm, özellikle, faiz ve kazanç [temettü] kuponlarının sunulması sürelerine ve adçekme ile ya da başka herhangi bir nedenle ödenmesi gerekli her türlü bonoların sürelerine uygulanacaktır. Yukarıda belirtilen süreler, Romanya bakımından, 27 Ağustos 1916 tarihinden başlayarak kesilmiş sayılacaktır.

Madde 80:

Düşmanlar arasındaki ilişkilerde, savaştan önce yapılmış olan hiçbir ticaret senedi, salt kabul ya da ödeme için gerekli olan süre içinde sunulmamış olması ya da ödenmemiş bulunması yüzünden ya da savaş sırasında çekicilerle [keşidecilerle, tireurs] yükleneceklerle [cirantalara, endosseurs] kabul etmeme ya da ödememe bildirisinde bulunulmaması nedeniyle, ya da protestoda bulunulmamış olmasından veya başka herhangi bir işlemi yerine getirmemiş olması yüzünden, geçersiz sayılmayacaktır.

Madde 81:

Ödenmesi gerekli olmuş borçların güvencesi olarak savaştan önce kabul edilmiş ipotekli bir taşınmaz malın ya da bir sağlancanın [rehinin] paraya çevrilmesi için savaş sırasında yapılmış olan satışlar, malikine haber verilmesi için gerekli bütün işlemler yapılmamış olsa bile söz konusu borçlunun, her türlü zarar ve ziyanlar konusunda hesaplaşmak üzere, alacaklıyı Hakemlik Karma Mahkemesine çağırması hakkı açıkça saklı tutulmak şartıyla geçerli sayılacaktır. Mahkeme, taraflar arasındaki hesapları tasfiye etmekle, sağlanca ya da güvence olarak verilen malın satılış şartlarını incelemekle ve alacaklı kötü niyetle davranmışsa ya da sağlancayı satmaktan kaçınmak için ya da bu satışın gerçek fiyatıyla yapılmasını sağlamak bakımından elinden gelebilecek her yola başvurmamış ise, borçlunun satış yüzünden uğramış olabileceği zararı onarma zorunluluğuyla alacaklıyı yükümlü tutmakla görevli olacaktır. İşbu hüküm, yalnız düşmanlar arasında uygulanabilecek ve yukarıda öngörülen işlemlerden 1 Mayıs 1923 tarihinden sonra yapılmış olanlara uygulanmayacaktır.

Madde 82:

İşbu kesimdeki hükümler uyarınca, bir sözleşmeye taraf bulunan kişiler, aralarında ticaret ilişkilerinin olaylar yüzünden gerçekten imkânsız olduğu, ya da bu taraflardan birinin bağlı olduğu kanunlar, kararnameler ya da tüzükler (yönetmelikler) yüzünden yasaklanmış ya da hukuka aykırı sayılmış bulunduğu tarihten başlayarak, düşman sayılacaklardır. Bununla birlikte, 73'üncü maddeden 75'inci maddeye kadar olan maddelerle, 79'uncu ve 80'inci maddelerde öngörülen hükümler, (ortaklıkları da kapsamak üzere) düşman kişiler ya da onların temsilcileri arasında, Bağlı Yüksek Taraflardan birinin ülkesinde yapılmış sözleşmelere bu ülke, bağtlanan taraflardan biri için düşman ülkesi idiyse ve bu ülkede hem kendisi hem de malları bakımından dilediği gibi davranabilmişse uygulanmayacaktır. Bu sözleşmelere genel (ortak) hukuk kuralları uygulanacaktır.

Madde 83:

İşbu Kesimin hükümleri, Japonya ile Türkiye arasında uygulanmayacak ve bu hükümlere konu olan sorunlar, bu iki ülkeden her birinde, yerel [ulusal] kanunları uyarınca çözüme bağlanacaktır.

Madde 84:

Bağlı Yüksek Taraflar, savaştan önce yapılmış sözleşmeler uyarınca, savaştan önce ya da savaş sırasında ödenmesi gereken ve savaş yüzünden ödenmemiş kalan borçların,

sözleşmelerde öngörülen şartlar içinde, üzerinde anlaşılmış para ile ve o paranın çıkartıldığı ülkedeki değeri üzerinden ödenmesi gerekeceğinde görüş birliğine varmışlardır. İşbu Bölümün II'nci Kesimi Eki'ndeki hükümlere hâlel gelmemek şartıyla, şurası kararlaştırılmıştır ki, savaştan önceki bir sözleşme uyarınca yapılması gereken ödemelerin savaş sırasında, söz konusu sözleşmede gösterilen paradan başka bir para ile tüm olarak ya da yalnız bir parçası alınmış bir para tutarının karşılığı olmaları durumunda, bu ödemeler, gerçekte alınmış olan para tutarları için hangi cins para ile yapılmış ise, aynı cins para ile yapılabilecektir. Bu hüküm, işbu Antlaşmanın yürürlüğe konulmasından önce, ilgili taraflar arasında dostça bir anlaşma ile yapılmış buna aykırı hükümlere hâlel getirmeyecektir.

Madde 85:

Osmanlı Devlet Borcu [Düyun-u Umumiye-i Osmaniye], görüş birliği içinde, işbu Bölümün (Ekonomik hükümler) bu kesimiyle öteki kesimlerinin dışında bırakılmıştır.

Madde 86:

İşbu Antlaşmanın hükümleri saklı kalmak üzere, endüstri, edebiyat ya da sanat yapıtları mülkiyetine ilişkin haklar, Bağlıklı Devletlerden her birinin yasaları uyarınca 1 Ağustos 1914 tarihindeki durumlarıyla, Bağlıklı Yüksek Tarafların ülkelerinde, işbu Antlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak, bu haklardan savaş durumunun başladığı anda yararlanmakta olan kimseler ya da bunların hak sahipleri yararına yeniden tanınacak ya da geçerli sayılacaktır. Bunun gibi, savaş çıkmamış olsaydı, endüstri mülkiyetinin ya da bir edebiyat veya sanat yapıtının yayınlanmasını korumak için, yasalar uyarınca yapılmış bir istem sonucu olarak, savaş süresince edinilebilecek haklar da işbu Antlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak, hak sahibi durumunda olan kimseler yararına yeniden kabul edilecek ya da yeniden geçerli sayılacaktır. Yukarıdaki hüküm uyarınca, sahiplerine yeniden tanınması gerekecek haklara hâlel gelmemek şartıyla, savaş sırasında Müttefik Devletlerden birinin yasama, yürütme ya da yönetim makamlarından birince, Osmanlı uyruklarının endüstri, edebiyat ya da sanat yapıtları mülkiyeti haklarına ilişkin olarak, alınmış olabilecek özel tedbirler, yapılmış kamusal işlemler (lisans vermeyi de kapsamak üzere), yürürlükte kalacak ve hukuk açısından tam geçerli sayılacaklardır. Bu hüküm, herhangi bir Müttefik Devlet uyruklarının haklarına ilişkin olarak Türk makamlarınca alınmış olabilecek tedbirler için de ayrıntılarda gerekli değişikliklerle (mutatis mutandis) uygulanacaktır.

Madde 87:

1 Ağustos 1914 tarihine kadar edinilmiş bulunan, ya da savaş çıkmamış olsaydı, savaştan önce ya da savaş süresi içinde yapılmış bir istem ile o tarihten bu yana edinilebilecek olan endüstri mülkiyetine ilişkin hakların saklı tutulması ya da iade edilebilmeleri, veya bu konuda bir itirazda bulunabilmeleri amacıyla, Bağlı Devletlerden her birinin ülkesinde Türk uyruklarına, ek vergi ya da her hangi bir ceza olmaksızın, gerekli bütün işlemleri yapmak, her türlü usul gereklerini yerine getirmek, her çeşit vergi ödemek ve genel olarak her devletin kanunlarında ve tüzüklerinde [yönetmeliklerinde] öngörülen her türlü yükümü yerine getirmek için, işbu Antlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak, en az bir yıllık bir süre tanınacaktır. Herhangi bir işlemin yapılmamasından, bir formalitenin yerine getirilmemesinden, ya da bir harcın ödenmemiş olması yüzünden, endüstri mülkiyetine ilişkin olarak, yitirilmiş sayılan haklar yeniden geçerli kabul edilecektir; buluş belgeleri [ihtira beratları, brevets] ile desenler (dessins) konularında, bunları, geçersiz sayıldıkları süre içinde işletmiş ya da kul-lanmış olan üçüncü kişilerin haklarını korumak için, her Devletin hâkgözetirlik bakımından gerekli sayacağı tedbirleri alabilmek hakkı saklıdır. Bir buluş belgesinin [ihtira beratının] işletmeye konulması, ya da fabrika ve ticaret markalarının, ya da desenlerin kullanılması için tanınan süre bakımından, 1 Ağustos 1914 tarihi ile işbu Antlaşmanın yürürlüğe giriş tarihi arasındaki dönem hesaba katılmayacaktır; bundan başka, 1 Ağustos 1914 tarihinde geçerli bulunmakta olan hiç bir buluş belgesinin, fabrika ya da ticaret markasının veya desenin, işbu Antlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak iki yıllık bir süre geçmedikçe, salt işletmeye konulmamış ya da kullanılmamış olması nedeniyle, geçerli olmaktan çıkmış ya da hükümsüz sayılmayacağı da kararlaştırılmıştır.

Madde 88:

Bir yandan Türk uyrukları ve Türkiye’de oturmakta olan ya da Türkiye’de bir iş tutmuş kimselerle, öte yandan Müttefik Devletler uyrukları ya da Müttefiklerin ülkesinde oturan ya da bu ülkede bir iş tutmuş kimselerce, ya da bu kimselerin savaş sırasında haklarını kendilerinden yana bırakmış olabilecekleri üçüncü kişilerce, savaş durumunun başlama tarihi ile işbu Antlaşmanın yürürlüğe konuluş tarihi arasında geçen süre içinde, öteki tarafın ülkesinde meydana gelmiş olabilecek ve savaş süresinin herhangi bir anında var olmuş ya da 86’ncı Madde uyarınca yeniden tanınacak endüstri, edebiyat ya da sanat yapıtları mülkiyeti haklarını bozmuş gibi sayılacak olaylar yüzünden hiç bir dâva açılmayacak, hiç bir istemde bulunulamayacaktır. Yukarıda sözü edilen olaylar arasında, Bağlı Yüksek Tarafların Hükümetleri ya da onların hesabına ya da

onların rızasıyla, herhangi bir kimsece, endüstri, edebiyat ya da sanat yapıtları mülkiyeti haklarının kullanılması bulunduğu gibi, bu hakların uygulanacağı her türlü ürünlerin, araç ve gereçlerin, ya da her türlü nesnelerin kullanılması, satışı ya da satışa çıkartılması da bulunmaktadır.

Madde 89:

Bir yandan Müttefik Devletler uyrukları ya da bu Devletlerin ülkelerinde oturan ya da orada bir iş tutmuş olan kimselerle, öte yandan Osmanlı uyrukları arasında, savaş durumundan önce yapılmış olan işletme lisansları ya da edebiyat veya sanat yapıtlarının çoğaltılması konularındaki sözleşmeler, Türkiye ile Müttefik bir Devlet arasında savaş durumunun başlaması tarihinde sona ermiş sayılacaktır. Ancak, her konuyla ilgili olarak, daha önceleri bu çeşit bir sözleşmeden yararlanmakta olan kimsenin, işbu Antlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak altı ay içinde, hak sahibinden yeni bir lisans ayrıcalığı istemeğe hakkı olacak ve bunun şartları, taraflar arasında anlaşma olamazsa, bu Bölümün V'inci Kesimiyle öngörülen Hakemlik Karma Mahkemesince saptanacaktır. Mahkeme, gerekirse, savaş süresince hakların kullanılmış olması yüzünden, ödenmesini adalete uygun göreceği parayı da saptayabilecektir.

Madde 90:

İşbu Antlaşma uyarınca Türkiye'den ayrılmış bulunan ülkelerde oturanlar -bu ayrılma ve bunun doğurduğu uyrukluk değişikliği göz önünde tutulmaksızın- Osmanlı yasalarına göre, bu ülke geçirimi [transferi] anında sahip oldukları endüstri, edebiyat ve sanat yapıtları mülkiyetine ilişkin haklardan, Türkiye'de tam ve eksiksiz olarak yararlanmaya devam edeceklerdir. İşbu Antlaşma uyarınca Türkiye'den ayrılmış ülkelerde, bu ayrılma anında geçerli olan ya da 86'ncı Madde uyarınca yeniden tanınacak ya da geçerli sayılacak olan endüstri, edebiyat ve sanat yapıtları mülkiyetine ilişkin haklar, söz konusu ülkenin geçeceği Devletlerce tanınacak ve Türk [Osmanlı] kanunları uyarınca kendilerine verilecek süre içinde bu ülkede geçerli olacaklardır.

Madde 91:

Osmanlı imparatorluğu Hükümetinin, 30 Ekim 1918 tarihinden bu yana İstanbul'da ya da başka yerlerde, usulüne uygun olarak vermiş olduğu ya da kütüğe geçirmiş bulunduğu bütün buluş belgeleri [ihtira beratları] ya da fabrika markalarının başkalarına geçirilmesi ya da bırakılmasına ilişkin istemler, işbu Antlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak üç aylık bir süre

içinde yapacakları istem üzerine, Türk Hükümetine sunulacaktır. Bu kütüğe yazıtlanma, ilk yazıtlanma tarihinden başlayarak geçerli sayılacaktır.⁴⁹²

4.2.5. Kapitülasyonlar Meselesi

Lozan'da 4 Şubat 1923 tarihinde görüşmelerin kopması kapitülasyonlar meselesinden dolayı yaşandı. Müttefikler yaklaşık dört yüz yıl boyunca kademe kademe artırarak elde ettikleri ayrıcalıkların kaldırılmasını istemiyordu. Türk heyeti ise ekonomik meselelerde olduğu gibi tam bağımsız ve müreffeh bir ülke olmak için kapitülasyonların kaldırılmasını zaruri görüyordu.

İkinci dönem kapitülasyonlar meselesi ilk olarak 27 Nisan 1923 tarihinde komisyonun gündemine geldi. Konuyla ilgili haberler ise 30 Nisan tarihli Avustralya basınında yer aldı.⁴⁹³ “Türkler ve Kapitülasyonlar” başlığıyla verilen haberlerde, Türk heyetinin Eylül 1914'ten itibaren kapitülasyonları ortadan kaldıracak bir tür öneride bulunduğu, bu tarihin Türklerin Büyük Devletlerin onayı olmadan kapitülasyonları tek taraflı kaldırdığını ilan ettiği tarih olduğu belirtildi. Akabinde bu talep kabul edilirse Türklerin müttefik şirketlerden vergi borcu almasını ve 1918'deki kuruluşundan bu yana Konsolosluk Mahkemesindeki tüm işlemleri iptal etmesini mümkün kılacağına dikkat çekildi. Ayrıca Grew (ABD temsilcisi) ABD'nin, 1914'te Türklerin tek taraflı aldığı bu kararı hiçbir zaman kabul etmeyeceğini söylediği, sorunun ileriki görüşmelere ertelendiği ifade edildi.⁴⁹⁴

Görüldüğü üzere Türkiye ile ilgili yükümlülüklerden kaçınan, sadece gözlemci sıfatıyla bulunan ABD, konu kapitülasyonlar olunca kendini gösterdi. Kimse elde ettiği ayrıcalıklardan en ufak bir ödün vermek istemiyordu. Aynı durum Büyük Savaş başlarken de yaşanmıştı. Zira 1914 yılında Osmanlı Devleti tek taraflı kapitülasyonları kaldırdığını ilan ettiğinde, müttefiki Almanya bile onu protesto etmişti.

Lozan görüşmeleri esnasında Kapitülasyonlar meselesinin Türkiye'nin istediği şekilde çözümlenmesine şiddetli karşı çıkacağını söyleyen ABD, aynı tarihte Türklerden yeni bir ayrıcalık alma yoluna gitmişti. The Sun gazetesi de “Küçük Asya'da Petrol” başlığıyla verdiği haberinde bu duruma dikkat çekmişti. Haberde; Türkiye ile ABD arasında Chester Projesi ile

⁴⁹² S. L. Meray, *age*, s.14-35.

⁴⁹³ The Advertiser (30 Nisan 1923). *The Capitulations*. s.10; The Sydney Morning Herald (30 Nisan 1923). *Capitulations*. s.9.

⁴⁹⁴ The Argus (30 Nisan 1923). *Turks and Capitulations*. s.9; The Age (30 Nisan 1923). *Turks Try to Abolish The Capitulations*. s.7; The Mercury (30 Nisan 1923). *Turks and Capitulations*. s.7; The West Australian (30 Nisan 1923). *Turks' Plan*. s.8.

ilgili bir anlaşmanın Ankara’da imzalandığı, ancak bu anlaşmaya Fransa’nın itirazda bulunduğu belirtilmişti.⁴⁹⁵

2 Mayıs 1923 tarihinde Avustralya basını, ekonomik meselelerde olduğu gibi kapitülasyonlarda da Türkiye ile en çok sorun yaşayan Fransa’nın baş delegesi General Pelle’nin Le Matin gazetesi ile yaptığı röportaja yer vermişti.⁴⁹⁶ General Pelle verdiği röportajda, “*Lozan Konferansı’nın başarılı bir neticeye varacağına inanıyorum. İsmet Paşa Fransa-Türkiye arasındaki yanlış anlamaların giderildiğini görmek istediğini defalarca belirtti. Maalesef Kemal Paşa’nın görüşleri farklı ancak tehditkâr jestlerinin ve Fransa’ya göndermelerinin huzursuzluğa neden olması gerektiğine inanmıyorum. Ankara’nın düşmanlıkların yeniden başlamasıyla ilgili tehlikelerin farkında olduğuna inanıyorum*” ifadelerini kullandı.⁴⁹⁷

Ayrıca 2 Mayıs günü The Telegraph gazetesi adli kapitülasyonlarla ilgili kaydedilen ilerlemeleri “Lozan’da İlerleme” başlığıyla okuyucularına duyurdu. Haberde, konferanstaki Türk delegelerin, avukat ve doktor gibi yabancı uzmanların sayısını sınırlandırma gücüne sahip olmayı talep ettiği, bunun üzerine kazanılan tüm hakların korunması şartıyla bu noktanın kabul edildiği belirtildi. Haberin devamında, Türk heyetinin yabancılara mahkemelerinde yeterli adaleti sağladıkları konusunda ikna etmeye çalıştığı, fakat Müttefiklerin buna ikna olmadığı ifade edilmişti.⁴⁹⁸

Fransa ve Türkiye Lozan’da çözümden uzaklaştıkça bu durumu lehlerine çevirmek için ülkelerin yaptığı hamlelerden biri de 3 Mayıs tarihli The Telegraph gazetesinde yer almıştı. “Güvensizliği Ortadan Kaldırmak” başlığıyla verilen haberde, Fransa ile Türkiye arasındaki güvensizliği ortadan kaldırmak maksadıyla İsmet Paşa (Türkiye) ile General Pelle’nin (Fransa) bir araya geldiği ve bu toplantı sonunda memnuniyetin hâkim olduğu belirtilmişti. Ayrıca Ankara Hükümeti tarafından Suriye’ye yönlendirilen kolordunun, İsmet Paşa tarafından başka bir bölgeye çekilmesi için güvence verdiği ifade edilmişti.⁴⁹⁹

⁴⁹⁵ The Sun (1 Mayıs 1923). *Oil in Asia Minor*. s.31.

⁴⁹⁶ The West Australian (2 Mayıs 1923). *General Pelle’s Opinion*. s.7.

⁴⁹⁷ The Telegraph (1 Mayıs 1923). *French General Optimistic*. s.7; The Advertiser (2 Mayıs 1923). *Turkish Problems*. s.12; The Age (2 Mayıs 1923). *French General’s Optimism*. s.11; The Argus (2 Mayıs 1923). *Turkey and France*. s.19; The Daily Telegraph (2 Mayıs 1923). *Misunderstanding*. s.9; The Mercury (2 Mayıs 1923). *Successful Conclusion Anticipated*. s.7; The Sydney Morning Herald (2 Mayıs 1923). *Franco-Turkish Relations*. s.13.

⁴⁹⁸ The Telegraph (2 Mayıs 1923). *Progress at Lausanne*. s.2.

⁴⁹⁹ The Telegraph (3 Mayıs 1923). *Removing Distrust*. s.2.

Aynı tarihte The Sun gazetesi ise Chester imtiyazıyla ilgili İngiltere'nin tepkisini içeren bir haber paylaştı. Türkiye Chester imtiyazıyla, İngiltere ve Fransa'ya karşı ABD'yi yanına çekmeye çalışıyordu. Haberde İngiltere, Türkiye'nin İngiliz mandası olan Irak'ın sınırları içerisindeki bölgenin petrol tavizlerini Amerikalılara vermesini protesto ettiği yer aldı. Haberin devamında, hazine müsteşarlarından Mr. A. Buckley'ın Avam Kamarasında söz alarak, hükümetin, ABD'li Amiral Chester'a verilen Anadolu'daki tüm petrol imtiyazlarını içeren hacimli bir belgeyi yeni aldığını ifade ettiği, akabinde İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserine, Türk Hükümeti'nin Irak sınırları içinde hak iddia etmesini ve böyle bir hibenin geçerliliğinin İngiltere tarafından tanınmayacağını ilan etmesi için talimat verdiği belirtildi.⁵⁰⁰

5-7 Mayıs 1923 tarihlerinde ise Avustralya basınında adli kapitülasyon görüşmeleriyle ilgili haberler yer almaya başladı. Haberde; Türkiye'deki yabancıların nasıl bir yargı sistemine dahil olacağı konusunda tam bir kilitlenme yaşandığı, bu nedenle Sir Horrace Rumbold'ın uzlaştırıcı bir taslak metin hazırladığı ifade edilmişti.⁵⁰¹ İsmet Paşa ise Rumbold'ın hazırladığı adli kapitülasyonlarla ilgili taslağı, Türkiye'nin egemenlik haklarına hanel getireceğı düşüncesiyle hiç görmeden reddetmişti.⁵⁰² Buna karşın Müttefikler, İsmet Paşa'ya rağmen taslağı dağıtmaya karar verecekti.⁵⁰³ Adli kapitülasyonlarla ilgili mesele 7 Mayıs'ta yaşanan krizden ancak iki hafta sonra çözülebildi. Adli kapitülasyonlar tamamen kaldırılacak fakat ilk beş yıl Avrupa ülkeleri Türkiye'de adli konularda danışmanlık yapmak üzere heyet görevlendirecekti. Bu heyetin adli konularda karar verme yetkisi olmayacak sadece danışma makamı olarak hizmet verecekti. 21 Mayıs tarihli Avustralya basını, haberi; “*Nihayet kapitülasyonların kaldırıldığını teyit eden madde kabul edildi. Müttefikler, Türklerin bunu Osmanlı kamu borcuyla ilgili bir anlaşma olarak görmesinden korkarak, maddeye henüz çözümden çok uzak olan mali kapitülasyonlara herhangi bir atıf eklemeyi reddettiler*” ifadeleriyle duyurdu.⁵⁰⁴

⁵⁰⁰ The Sun (3 Mayıs 1923). *Fight for Oil*. s.1.

⁵⁰¹ The Telegraph (5 Mayıs 1923). *Foreigners in Turkey*. s.2; The Argus (7 Mayıs 1923). *Foreigners in Turkey*. s.9; The Age (7 Mayıs 1923). *Foreigners in Turkey*. s.9; The Daily Telegraph (7 Mayıs 1923). *A Deadlock*. s.5; The Advertiser (7 Mayıs 1923). *Lausanne Conference*. s.9;

⁵⁰² The West Australian (7 Mayıs 1923). *Ismet Pasha Obstinate*. s.5.

⁵⁰³ The Mercury (7 Mayıs 1923). *Lausanne Conference*. s.7; The Sydney Morning Herald (7 Mayıs 1923). *Lausanne*. s.9.

⁵⁰⁴ The Argus (21 Mayıs 1923). *Lausanne Conference*. s.9; The Advertiser (21 Mayıs 1923). *The Foreign Capitulations*. s.11; The Age (21 Mayıs 1923). *Abolition of Capitulations*. s.9; The Telegraph (21 Mayıs 1923). *Lausanne Conference*. s.6; The West Australian (21 Mayıs 1923). *The Near East*. s.7.

Haziran ayında ise hem mali kapitülasyonlar hem de adli kapitülasyonların yerini alacak düzenleme ile ilgili görüşmeler yoğun bir şekilde devam etti. 1 Haziran 1923 tarihli The Advertiser gazetesi mali kapitülasyonlara karşı Ankara hükümetinin koz olarak kullanmayı düşündüğü Chester imtiyazlarının kapsamı hakkında kamuoyunu aydınlatıcı bir haber paylaştı.⁵⁰⁵ Gazeteler Chester imtiyaz metnini de paylaşarak, bir Amerikan şirketinin Anadolu ve Musul petrol sahalarında 2400 mil demiryolu inşa etmek için toplamda 400.000.000 Türk Lirası tutarında bir harcama yapacağını belirtmişti.⁵⁰⁶ Akabinde şirkete, projelendirilen demiryolu hattının her iki tarafında 20 kilometrelik bir alanda 99 yıllık tüm petrol ürünlerini işletme hakları verildiği ve Türk Hükümeti'nin, çeşitli vergilerin yanı sıra, tüm masraflar, faizler, amortisman ve yüzde 12 temettü tamamlandıktan sonra şirketin karının yüzde 30'unu alacağı ifade edilmişti.⁵⁰⁷

Ayrıca kaldırılan kapitülasyonların yerini alacak, adli rejim sorununun, tarafların da uygun göreceği bir şekilde çözümü için çalışmaların tamamlandığı Avustralya basınında yer almıştı.⁵⁰⁸ İsmet Paşa'da, herhangi bir tutuklama yapıldığında veya bir yabancı aleyhine açılan kovuşturma olduğunda ilgili hükümetlere haber vermeyi taahhüt etmiş, bu öneri Müttefiklerce kabul edilmişti.⁵⁰⁹

6 Haziran 1923 tarihine gelindiğinde Avustralya basınında yer alan haberlerde adli kapitülasyonlar yerine yabancılara uygulanacak adli sistemle ilgili uzlaşılan noktalar duyurulmuştu.⁵¹⁰ Buna göre Müttefikler ve Türkler arasında yapılan Lozan Barış Konferansı'nda Türklerin, uygulayacakları adli sistemin şartları şu şekildedeydi; *İstanbul veya İzmir'de yapılan tüm tutuklamalar, el koymalar ve ev aramaları meydana geldiklerinde derhal yabancı hukuk müşavirlerine bildirilecektir. Danışmanlar, maaşları ve hizmet koşulları Lahey Uluslararası Tahkim Mahkemesi ile istişare halinde Türkiye tarafından belirlenecek olan dört kişi olacak.*⁵¹¹

⁵⁰⁵ The Advertiser (1 Haziran 1923). *The Chester Syndicate*. s.9.

⁵⁰⁶ The West Australian (1 Haziran 1923). *Chester Company's Scheme*. s.7; The Argus (1 Haziran 1923). *American's in Turkey*. s.11.

⁵⁰⁷ The Daily Telegraph (1 Haziran 1923). *To American Company*. s.7.

⁵⁰⁸ The Age (1 Haziran 1923). *Progress at Lausanne*. s.9; The Mercury (1 Haziran 1923). *The Capitulations*. s.7; The Sydney Morning Herald (1 Haziran 1923). *The Capitulations*. s.9.

⁵⁰⁹ The Telegraph (1 Haziran 1923). *Turkish Proposal*. s.6.

⁵¹⁰ The Mercury (6 Haziran 1923). *Judicial Declaration by Turks*. s.7.

⁵¹¹ The Advertiser (6 Haziran 1923). *The Turkish Problem*. s.9; The Age (6 Haziran 1923). *Foreigners in Turkey*. s.9; The Argus (6 Haziran 1923). *Judicial Declaration*. s.11; The Sydney Morning Herald (6 Haziran 1923). *Foreigners in Turkey*. s.11.

Bu arada İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon da Türkiye'nin uygulayacağı adli sistem konusunda ikazda bulunmuştu. Lord Curzon özetle; "Türkler ülkelerinin yeniden inşası için yabancıları çekmek istiyorsa verdikleri sözü yerine getirmek zorundadır" diyecekti.⁵¹²

Haziran ayının sonlarına gelindiğinde adli kapitülasyonlar meselesinde belli bir yol kat edilmişken, mali kapitülasyonlar meselesi ile ilgili görüşmelerin harareti artmış fakat halen bir netice alınamamıştı. Nitekim 25 Haziran 1923 tarihinde The Sydney Morning Herald gazetesinde yer alan haberde; son yapılan oturumun aralıksız üç saat sürdüğü fakat en ufak tatmin edici bir neticenin alınamadığı ifade edilmişti.⁵¹³

The Daily Telegraph gazetesi Ankara Hükümeti'nin, mali kapitülasyonlar konusunda Türk heyetine bir talimat vererek, imtiyaz sahiplerine önceden gelecekteki müzakerelere ilişkin herhangi bir taahhüt vermemesini istemişti.⁵¹⁴ Bunun üzerine İngiliz baş delegesi Sir Horace Rumbold, İngiliz Hükümeti'nin sözleşmelerle Türkiye'de imtiyaz sahibi olan en büyük beş İngiliz şirketten⁵¹⁵ telgraf aldığını, Türklerle herhangi bir anlaşmaya varamadıklarını ve İngiliz Hükümeti'nin kendi çıkarlarını koruması için kendisinden yardım talebinde bulunduğunu söyledi.⁵¹⁶ Rumbold bu nedenle antlaşma imzalanır imzalanmaz şirketler ile Ankara hükümeti arasında yapılacak müzakerelerin, Avrupa'nın çıkarlarını koruma temelinde yürütüleceğine dair bir güvence elde etmeye çalışmıştı. Ancak bu talep de Türk heyeti tarafından kesin bir dille reddedilecekti.⁵¹⁷

Türk heyetinin yabancı şirketlere en ufak bir taviz vermeyi reddetmesi, görüşmeleri tekrar çıkmaza sokmuştu. Müttefikler kapitülasyon zincirlerini tekrar Türklerin boğazına takmak istiyor fakat karşılarındaki heyet buna izin vermiyordu. 4 Temmuz tarihli Avustralya basını konferansta gelinen nokta ile ilgili yaptığı haberde, İngiliz, Fransız ve İtalyan delegelerin, konferansı sona erdirmeye yönelik genel oturumu topladıkları belirtildi. Haberin devamında; "Yaklaşık sekiz ay önce Lozan'da açılan konferans, Müttefik Devletlerin Türkiye ile yeni bir barış antlaşması müzakere etme çabalarını temsil ediyordu. Müttefik temsilcilerinin tüm çabalarına rağmen,

⁵¹² The Telegraph (6 Haziran 1923). *Judicial Declaration*. s.3; The West Australian (6 Haziran 1923). *Judicial Declaration*. s.9.

⁵¹³ The Sydney Morning Herald (25 Haziran 1923). *Lengthy Conference*. s.7.

⁵¹⁴ The Daily Telegraph (25 Haziran 1923). *Turks Persist*. s.5.

⁵¹⁵ Bu şirketler; Türkiye Ulusal Bankası, Armstrong, Whitworth, and Co., Viclers, Ltd., Eastern Telegraph Company Ltd., Smyrna Borax Madenleri idi. The West Australian (25 Haziran 1923). *Another Deadlock*. s.7.

⁵¹⁶ The Advertiser (25 Haziran 1923). *Obstinate Turkey*. s.11; The Age (25 Haziran 1923). *The Stubborn Turk*. s.9; The Argus (25 Haziran 1923). *Concessions in Turkey*. s.9; The Mercury (25 Haziran 1923). *Question of Concessions*. s.7; The Telegraph (25 Haziran 1923). *Turks Obstinate*. s.7.

⁵¹⁷ The Daily Telegraph (25 Haziran 1923). *Turks Persist*. s.5.

*müzakereler iki hafta önce kesildi. İstanbul'un tahliyesi, uluslararası imtiyazların yenilenmesi, düzenlenmesi ve Osmanlı borçlarının ödenmesi konusunda Türk baş delegesi ile hiçbir anlaşma yapılamadı” denecekti.*⁵¹⁸

Görüldüğü üzere sekiz ayın sonunda hala çözülememiş üç nokta vardı. Aslında bu üç nokta konferansın en önemli üç meselesiydi. Topraklarınız daha büyük veya daha küçük olabilir fakat ekonomik özgürlüğünüz yoksa asla bağımsız ve zengin bir ülke olamazsınız. Kapitülasyon prangaları bir kez bağlandı mı çıkarması çok güçtü. Türk heyeti de bunun farkındaydı.

9 Temmuz 1923 tarihli The Argus gazetesi “Yakındoğu Müzakereleri” başlığıyla, The Daily Express’de Venizelos tarafından konferans genel kuruluna verilen mektubu sütunlarına taşımıştı. Mektupta Venizelos, Türkiye ve Yunanistan’ın her konuda anlaşmaya vardığını ve bir an önce barış antlaşmasını imzalamak istediklerini ifade etmişti. Fakat Müttefiklerin kapitülasyonlar ve Osmanlı borçları konusunda hala hükümetlerinden talimat beklediklerini ve belirsizliğin devam ettiğini ayrıca haberde belirtmişti.⁵¹⁹ Haberden de anlaşılacağı üzere Müttefikler ekonomik ayrıcalıklardan bir türlü vazgeçmek istemiyor dolayısıyla hükümetlerinden henüz talimat almadıklarını söyleyerek işi ağırdan alıyordu.

Türk heyeti kapitülasyonlar konusunda Müttefiklerin sundukları çeşitli önerileri⁵²⁰ kabul etmeyip tamamen kaldırılmasında ısrar ettikçe, basın dili de Türklere karşı sertleşiyordu. Nitekim 15 Temmuz 1923 tarihinde The Sun gazetesinde baş sayfada “Yorucu Türk” başlığıyla yer alan köşe yazısı da bu minvaldeydi. Yazının kapitülasyonlarla ilgili bölümünde: “Müttefiklerin çözüldüğüne inandıkları çeşitli meseleler sonunda bir araya geldi. Türkler imtiyaz sorununu yeniden açmakta ısrar ederse, hepsi yeniden açılmakla yükümlüdür. Beklenti, Lozan’ın boğucu sıcaklığının da etkisiyle herkeste derin depresyon yaratıyor” denilerek çok ısrarcı olunursa Türkler, diğer meselelerde elde ettiği kazanımlarını da kaybedebileceği ile tehdit ediliyordu.⁵²¹ Fakat ne olursa olsun Türkler taleplerinden geri adım atmıyordu.

18 Temmuz 1923 tarihinde Avustralya basınında yer alan haberlerde nihayet Lozan Konferansı’nın tüm noktalarda anlaşma ile sona erdiği belirtilmişti. 16 Temmuz’u, 17 Temmuz’a bağlayan gece ve sabaha kadar süren görüşmeler neticesinde Müttefikler Türkleri ikna

⁵¹⁸ The Argus (4 Temmuz 1923). *Deadlock with Turkey*. s.11; The Advertiser (4 Temmuz 1923). *Lausanne Conference*. s.9; The Mercury (4 Temmuz 1923). *Allies and The Turks*. s.7; The Telegraph (4 Temmuz 1923). *Lausanne Conference*. s.6; The West Australian (4 Temmuz 1923). *The Near East*. s.9.

⁵¹⁹ The Argus (9 Temmuz 1923). *Near East Negotiations*. s.9.

⁵²⁰ Öneriler, genel çerçevede kapitülasyonları tamamen kaldırmaktan çok uzak, farklı şekillerde antlaşmada yer almasını içeren önerilerdi.

⁵²¹ The Sun (15 Temmuz 1923). *Tiresome Turk*. s.1.

edemeyince, Türklerin isteklerine yakın bir uzlaşma sağlanmıştı. 18 Temmuz günü yer alan haberlerde, imtiyazların iki anlaşmazlığının çözüldüğü ve üçüncüsünün anlaşmadan çıkarıldığı, Müttefiklerin konuyu sonradan ele alma hakkını saklı tuttuğu bilgisi verilmişti.⁵²²

17 Temmuz 1923 tarihinde yapılan son oturumda arta kalan küçük teknik detaylar görüşüldü. Bu oturumla ilgili 20 Temmuz tarihli Avustralya basını “Fransız Basınının Görüşü” başlığıyla, kapitülasyonlar konusunda Türk heyetine en fazla güçlüğü çıkaran Fransa basınının haberlerine yer verdi. Fransız basınından aktarılan haber aynen şöyleydi; “*Fransa’nın verdiği birçok tavizden üzüntü duymasına rağmen, gazeteler Lozan Konferansı’nda varılan barıştan genel olarak memnuniyet duymaktadır, "Echo National" ise, Türkiye’nin bağımsızlığının uzun sürmeyeceği ve eski vesayetin yakında muhtemelen Rusya veya Almanya’nın eline geçeceği görüşünü ifade ediyor. Gazete ekliyor: “Müttefikler Çanakkale Boğazı’nı tahliye ettiklerinde Türkler ne Fransa’nın ne de İngiltere’nin kendisini tebrik etmeyeceği bir politika başlatacak.*”⁵²³

Yukarıdaki haberden de anlaşılacağı üzere antlaşmanın imzalanmasından ancak bir hafta önce kapitülasyonlar meselesi Türkiye’nin istediği yönde çözülebilmisti. Buna göre; Lozan Antlaşması’nın 28. maddesi⁵²⁴ ile mali kapitülasyonların kaldırıldığı kabul edildi. Adli kapitülasyonlar ise Lozan Antlaşması’nın 38. maddesi⁵²⁵ ve ek 4. Sözleşme⁵²⁶ ile kaldırılarak, Türkiye azınlıklara yurttaşlık hakkı tanımış oldu. Ayrıca Müslüman olmayan azınlıklara farklı bir yargılama hükmü ya da muamele getirilmeyeceği de kabul edilmiş oldu. Böylelikle adli kapitülasyonların benzeri bir ayrımcı yargılama düzeni ortadan kaldırılmış oldu.⁵²⁷

Kapitülasyonlarla ilgili Lozan Antlaşması’nda ilgili hükümler şöyledir:

Madde 28:

Bağıtlı Yüksek Taraflar, her biri kendi yönünden, Türkiye’de Kapitülasyonların her bakımdan kaldırıldığını kabul ettiklerini bildirirler.

⁵²² The Advertiser (18 Temmuz 1923). *Recent Complications*. s.12; The Age (18 Temmuz 1923). *Agreement At Lausanne*. s.9; The Daily Telegraph (18 Temmuz 1923). *Agreement* s.9; The Mercury (18 Temmuz 1923). *Agreement With Turks*. s.7; The Sun (18 Temmuz 1923). *Near East Treaty*. s.1; The Sydney Morning Herald (18 Temmuz 1923). *Agreement Reached*. s.13; The Telegraph (18 Temmuz 1923). *Turkish Occupation*. s.2; The West Australian (18 Temmuz 1923). *Agreement On All Points*. s.7.

⁵²³ The Argus (20 Temmuz 1923). *French Press Opinions*. s.11; The Advertiser (20 Temmuz 1923). *French Press Doubts*. s.11; The Age (20 Temmuz 1923). *Will Russia or Germany- Get Control?*. s.9.

⁵²⁴ Bağtlı Yüksek Taraflar, her biri kendi yönünden, Türkiye’de kapitülasyonların her bakımdan kaldırıldığını kabul ettiklerini bildirirler.

⁵²⁵ Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk uyrukları, Müslümanların yararlandıkları aynı yurttaşlık (medeni) haklarıyla siyasal haklardan yararlanacaklardır. Türkiye’de oturan herkes, din ayrımı gözetilmeksizin, kanun önünde eşittir.

⁵²⁶ Yerleşmeye ve Yargı Yetkisine İlişkin Sözleşme.

⁵²⁷ A. U. Özdemir, **agm**, s.184,188.

Yerleşmeye ve Yargı Yetkisine İlişkin Sözleşme

Madde 1:

İşbu bölümdeki hükümlerden her birinin Türkiye’de öteki Bağıtlı Devletlerin uyruklarına ve ortaklıklarına [şirketlerine] uygulanması, işbu devletlerin ülkelerinde Türk uyruklarına ve ortaklıklarına tam bir karşılıklı işlem [mütekabiliyet, re'ciprocite] uygulanması şartına bağlıdır. Bu devletlerden biri, kanunları yüzünden ya da başka bir nedenle, söz konusu hükümlerden herhangi biri için karşılıklı işlemde bulunmayı reddedecek olursa, bu devletin uyrukları ve ortaklıkları da Türkiye’de aynı hükümden yararlanamayacaklardır. İşbu maddenin uygulanmasında, dominyonlar, sömürgeler ve Bağıtlı Devletlerin koruması altına konmuş ülkeler, tek tek, Bağıtlı Ülkeler (pays contractants) gibi sayılacaklardır.

Madde 2:

Türkiye ülkesinde, öteki Bağıtlı Devletlerin uyrukları, kişileri ve malları bakımından, ortak Devletler hukuku (droit international communi) uyarınca kabul ve işlem görecektir. Söz konusu uyruklar, kişileri, malları, hakları ve çıkarları bakımından, Türkiye’de, ülke kanunlarının ve makamlarının en tam ve sürekli korumasından yararlanacaklardır. Göç konusundaki hükümlere halel gelmeksizin, bu uyruklar, Türkiye’ye giriş ve orada yerleşme bakımından tam bir özgürlük [serbestlik] içinde olacaklar ve böylece, ülkede yürürlükte olan kanunlara ve yönetmeliklere [tüzüklere] uygun davranmak şartıyla, Türkiye’ye gidip-gelebilecekler ve orada oturabileceklerdir.

Madde 3:

Türkiye’de, öteki Bağıtlı Devletler uyruklarının, ülke kanunlarına ve yönetmeliklerine [tüzüklerine] uygun davranmak şartıyla, her çeşit taşınır ya da taşınmaz mal edinmeye, bunları mülkiyetlerinde tutmaya ya da başkasına geçirmeğe hakları olacaktır; özellikle, bu malların satış, değiş-tokuş, bağış, vasiyet ya da başka herhangi bir biçimde kullanabilecekleri gibi, bu malları yasa uyarınca miras, bağış ya da vasiyet yoluyla da edinebileceklerdir.

Madde 4:

Türkiye’de, öteki devletler uyruklarının ve buna karşılık da bu devletlerin ülkelerinde Türk uyruklarının çeşitli ticaret, meslek ya da endüstri kollarında çalışmaları, işbu Sözleşmenin yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak on iki ay içinde, Türkiye ile söz konusu devletler arasında yapılacak özel sözleşmelere konu olacaktır. Şurası kararlaştırılmıştır ki, söz konusu sözleşmelerin yapılmasına kadar, 1 Ocak 1923 tarihindeki statüko saklı tutulacak ve sözü edilen on iki aylık

sürenin sona erişinde sözleşme yapılamazsa, bireylerin [özel kişilerin] 1 Ocak 1923 tarihindeki kazanılmış [müktesep] haklarına saygı göstermek şartıyla, Bağlı Devletlerden her biri davranış özgürlüğünü yeniden elde edecektir.

Madde 5:

Taşıma ortaklıklarıyla [nakliye şirketleriyle] sigorta ortaklıklarını da kapsamak üzere, Bağlı Devletlerden birinin ülkesinde gereği gibi kurulmuş bulunan ortaklıklar, Türkiye’de de tanınacaklardır. Bunlar, kuruluşları, hukuk açısından yetenekleri ve mahkemelerde taraf olmaları [dava hakları] konularında, kendi ulusal kanunlarına göre işlem görecektir. Bu ortaklıklar, Türkiye ülkesinde yerleşebilecekler ve kuruldukları ülke uyruklarının girişebilecekleri ve söz konusu ülkede ulusal ortaklıklara yasaklanmamış her çeşit ticaret ya da endüstri işlerini yapabileceklerdir. Bu ortaklıklar, Türkiye’de işlerini, kamu düzenine ilişkin hükümlere uygun davranmak şartıyla, serbestçe yürütebilecekler ve bu bakımdan benzer her ulusal ortaklıkla aynı haklardan yararlanacaklardır. Söz konusu ortaklıkların, ülke kanunlarına ve yönetmeliklerine [tüzüklerine] uygun davranmak şartıyla, her çeşit taşınır mal edinmeye, bunları mülkiyetlerinde tutmağa ya da başkalarına geçirmeğe hakları olacaktır; ortaklığın işleyebilmesi için gereken taşınmaz mallar bakımından aynı hüküm uygulanacaktır; ancak, taşınmaz mal edinimi ortaklığın kuruluş amacı olmamak gerekir.

Madde 6:

Türkiye’de, öteki Bağlı Devletlerin uyrukları, askerlik hizmetine ilişkin kanunlara bağlı olmayacaklardır. Söz konusu uyruklar, askerlik hizmeti yerine sayılacak her türlü hizmetten, her çeşit yükümden ya da malî yükümden (vergiden) bağışık olacaklardır. Kamu yararına olduğu yasalara uygun olarak kabul edilmiş bir nedene dayanmadıkça ve bu durumda da kendilerine adaletli ve önceden [peşin] ödenecek bir zarar giderim [tazminat] verilmedikçe, söz konusu uyrukların malları kamulaştırılamayacak ya da bu uyruklar mallarından yararlanma haklarından, geçici bile olsa, yoksun bırakılmayacaklardır. Önceden ilân edilmedikçe, hiçbir kamulaştırma yapılmayacaktır.

Madde 7:

Türkiye, gerek kanuna dayanan bir mahkeme kararı, gerek ahlâk, sağlık ve dilencilik kolluğuna [zabıtasına] ilişkin kanunlar ve yönetmelikler [tüzükler] uyarınca, gerekse devletin iç ve dış güvenliğiyle ilgili nedenlerle, öteki Bağlı Devletlerin uyruklarını, her birine teker teker uygulanacak tedbirlerle, yurtdışı etme hakkını saklı tutar, öteki Bağlı Devletler, bunları ve

ailelerini her zaman geri almağı yükümlenirler. Yurtdışı etme [tard ve teb'it, expulsion] sağlık ve insanlık kurallarına uygun olarak yapılacaktır.

Madde 14:

Türkiye’de, öteki Bağlı Devletlerin uyrukları ve buna karşılık, söz konusu Devletlerin ülkelerinde Türk uyrukları, 18’inci madde hükümleri saklı kalmak şartıyla, ülke mahkemelerine, ülke uyruklarıyla her bakımdan aynı şartlar altında, serbestçe başvurabilecekler, davacı ya da davalı olabileceklerdir.

Madde 15:

16’nci madde hükmü saklı kalmak şartıyla, Türkiye ile öteki Bağlı Devletler arasındaki ilişkilerde, her konuda, yargı yetkisine ilişkin sorunlar, Devletler hukuku (droit international) ilkeleri uyarınca çözüme bağlanacaktır.

Madde 16:

Kişisel durum [kişi halleri, statut personnel] konularında, başka bir deyimle aile birliği, boşanma, ayrılık, cihaz, babalık, hısımlık [nesep], evlât edinme, yetenek [ehliyet], erginlik [rüşt], korumalık [vasilik], görmenlik [kayyım], kısıtlama [hacir] konularına ilişkin bütün sorunlarla, taşınır mallar konusunda, vasiyet ya da yasal mirasçılık konularında, ve genel olarak aile hukuku konularında, sözü geçen devletlerin Türkiye’de yerleşmiş ya da orada oturan Müslüman olmayan uyrukları bakımından, ancak kişisel durumu dâva konusu olan tarafın bağlı olduğu ülkede kurulu bulunan ulusal mahkemelerin ya da öteki ulusal makamların yetkili olacakları, Türkiye ile öteki Bağlı Devletler arasında kararlaştırılmıştır. İşbu hüküm, devletler hukuku ya da yapılacak özel anlaşmalar uyarınca, konsolosların nüfus işlemlerine ilişkin konulardaki özel yetkilerine hâlel vermediği gibi, yukarıda, tarafların ulusal makamlarının yetkisine girer kabul edilmiş sorunlara ilişkin kanıtları Türk mahkemelerinin isteme ve kabul etme haklarına da hâlel vermez. Birinci fıkraya kural-dışılık [istisna] olarak, bu fıkarda göz önünde tutulan konularda, dâvayla ilgili bütün taraflar, Türk mahkemelerinin yetkisini kabul ettiklerini yazılı olarak bildirirlerse, Türk mahkemeleri, söz konusu tarafların ulusal kanunları uyarınca hüküm vermek üzere, davaya bakmaya yetkili olacaklardır.

Madde 17:

Türk Hükümeti, Türkiye’de yabancılara, kişileri ve malları bakımından, Türk mahkemeleri önünde, devletler hukukuna (droit des gens) ve başka ülkelerde genellikle kabul edilmiş ilkelere ve yöntemlere uygun bir koruma sağlayacağını bildirir.

Madde 18:

Türkiye ile öteki Bağıtlı Devletler arasındaki ilişkilerde, mahkeme kararlarının yürütülmesine, mahkeme belgeleriyle bu nitelikte olmayan belgelerin bildirilmesine, yargısal yardıma, mahkeme harç ve giderlerinin ödenmesine ilişkin kararlarla, parasız yargısal [adlî] yardıma ve borç yüzünden hapse ilişkin bütün konular, ilgili Devletler arasında yapılacak özel sözleşmelerle düzenlenecektir.⁵²⁸

4.2.6. Anzak Mezarlıkları Meselesi

İkinci dönem görüşmelerin başlamasının ardından mezarlıklar meselesi, dört gün sonra 27 Nisan'da konferansın gündemine geldi. Konuyla ilgili ilk haber ise 29 Nisan 1923 tarihli The Sun gazetesinde yer aldı. “Anzak Mezarlıklarını Ziyaret” başlığıyla yer alan haberde, Lozan Konferansı siyasi komitesinin, Çanakkale Boğazı'ndaki Anzak mezarlarına yapılan ziyaretler için gerekli olan basitleştirici formaliteleri görüştüğü, temel prensiplerde uzlaşmanın sağlanmak üzere olduğu, meselenin ayrıntılarıyla düzenlenmesi ve teknik detayların belirlenmesi için alt komiteye havale edildiği belirtilmişti.⁵²⁹

Mesele 15 gün kadar alt komisyonda tartışıldı. Türk tarafının mülkiyet konusunda, Müttefiklerin ise askeri müfreze bulundurma ısrarlarından vazgeçmesiyle uzlaşma sağlandı. Meselenin alt komisyonda görüşülerek, uzlaşmanın sağlandığı 18 Mayıs 1923 tarihinde Avustralya basını tarafından “Türklerle Anlaşma”, “Gelibolu Mezarlıkları” başlıklarıyla kamuoyuna duyuruldu. Haberde; siyasi uzmanlar tarafından Gelibolu'daki mezarlıklarla ilgili Türkiye ve Britanya'nın anlaştığı, anlaşma gereğince mezarları ziyaret edecek İngilizlere hiçbir formalite uygulanmayacağı ifade edilmişti.⁵³⁰

Mezarlıklar meselesinde uzlaşma sağlanmıştı fakat Avustralya basınının gündeminden mezarlıkların durumu ve ziyaretlerle ilgili haberler 1923 yılı ağustos ayının sonuna kadar hiç düşmedi. 9 Haziran 1923 tarihinde Avustralya basını bölgede bulunan The Daily Telegraph muhabirinin izlenimlerine yer vermişti. Muhabir, bazı noktalarda Türk ve İngiliz askerleri arasında ufak tefek sınır ihlali ile ilgili çekişmeler dışında, ölümlere Türk kuvvetleri tarafından

⁵²⁸ S. L. Meray, *age*, s.9, 71-76.

⁵²⁹ The Sun (29 Nisan 1923). *Visits to Anzac Graves*. s.1.

⁵³⁰ The Argus (18 Mayıs 1923). *Agreement with Turks*. s.9; The Advertiser (18 Mayıs 1923). *Gallipoli Graves*. s.12; The Age (18 Mayıs 1923). *Near East Conference*. s.9; The Daily Telegraph (18 Mayıs 1923). *Gallipoli Graves*. s.5; The Mercury (18 Mayıs 1923). *Allies and Turks*. s.7; The Sun (17 Mayıs 1923). *Gallipoli Graves*. s.1; The Sydney Morning Herald (18 Mayıs 1923). *Near East*. s.9; The West Australian (18 Mayıs 1923). *Gallipoli Cemeteries*. s.7.

görmekli bir şekilde bakıldığını ifade etmişti.⁵³¹ Avustralya'nın en tirajlı gazetelerinin tamamında yer alan bu haber, Gelibolu'da yatan askerlerin ailelerinin endişelerine son verir nitelikteydi.

The Argus gazetesi 18 Haziran 1923 tarihinde "Gelibolu'da Anzak Günü" başlığıyla verdiği haberde, Anzak Günü kutlamalarından dönen Yarbey C.E. Hughes ve Mr. C.E.W. Beam' in izlenimlerini aktarmıştı. Haberde Yarbey C.E. Hughes ve Mr. C.E.W. Beam, Anzak sahilinde çok sayıda asker toplandığını, Fransız, Ermeni, Yunan, İtalyan hatta Türk askerlerinin dahi saygı ile orada bulunduklarını ifade etmişti. Tören kalabalığının en önünde ise Avustralya ve Yeni Zelanda hastanelerinden gelen hemşireler ve komisyondakilerin eşlerinin yer aldığını, Arı Burnu'nda yapılan törenin ardından, Gelibolu'da hayatını kaybeden askerler için yapılan anıta çiçekler konması ile törenin sona erdiğini anlatmışlardı.⁵³²

The Telegraph gazetesinde 20 Haziran 1923 tarihinde "Anzak Günü, Gelibolu Yarımadasında Ölümlere Hürmet" başlığıyla, Londra Daily Telegraph'ın özel muhabirinin bu ilk Anzak Günü Anmalarındaki izlenimlerini anlattığı bir köşe yazısı yer almıştı. Köşe yazısı şöyleydi;

"Sekiz yıl önce bu harekât Clyde'nin Çanakkale Boğazı'nın V Plajı'na kahramanca çıkışı ile başladı. Bunu sekiz aydan fazla süren diğer çıkışlar ve aynı derecede kahramanca çatışmalar izledi. Her şeyin sonunda yarımada dağılmış mezarlıklar, İmparatorluğun ödediği bedelin sessiz tanıkları oldu. Ölen adamlara minnet borcunu ödemek için daha önce hiç uygun bir fırsat doğmamıştı, ama bugün asil bir şekilde yapıldı. Hem Fransız hem de İngiliz donanma ve ordusu, Cape Helles'deki anma törenlerine katılırken, Anzak'ta özel bir tören düzenlendi ve 400 Kralın özel İskoç sınır birliği, Seddül Bahir'den yarımada'nın karşısına geçerek taburun 1915'te zorunlu çıktığı Y Plajı'na yürüdü.

Hava durumuna gelince, garip bir şekilde, Aziz George Günü için sabitlenmiş, ancak rüzgâr nedeniyle iki gün ertelenmiş olan orijinal karaya çıkış gününe benziyordu. Şimdi de iki günlük bir engelden sonra, inişin imkânsız olacağı bir zamanda, bu sabah düz, sakin bir denizle bu durum kırıldı ve Victoria, gemideki törene katılan birçok askerle, kolayca küçük körfeze geldi ve Fransız savaş gemisi Massena'nın enkazına demirledi. Clyde'ı karaya çıkardığı ve çıkarmanın gerçekleşmesini sağladığından neredeyse sekiz yıl sonra Komodor Unwin, şimdi Victoria'yı o çıkarma noktasının 290 metre yakınına yönlendirdi.

Kilia ve Çanak'taki birliklerin temsilcilerinin katıldığı Cape Helles töreni, öğlen saatlerinde, Hunter Weston Post yakınlarında, yükselen kayalıkların yamaçlarından çok da uzak olmayan ve Lancashire iniş sahnesinin gerçekleştiği V ve W sahillerine neredeyse eşit uzaklıkta olan bir platoda gerçekleşti. Parlak güneş ışığı sular altında kaldı, savaşın yaraladığı toprak, ancak seyrek olarak kaba çimenlerle ve kırılmış çukurlarla kaplı, silah çukurları, kırık teller, mermiler ve mermi kovanları ve sekiz yılda bile doğa sahip olduğu olağan ölüm çöplüğünü kapatamadı. Yarımada ve Achibaba sırtının karşısına, acı anılara bakıldığında, burada ve orada uzaktaki mezarlıklar beyaz benekler halinde

⁵³¹ The Daily Telegraph (9 Haziran 1923). *The Dardanelles*. s.7; The Advertiser (9 Haziran 1923). *A Welcome Prospect*. s.13; The Argus (9 Haziran 1923). *Impatient Turks*. s.25; The Age (9 Haziran 1923). *Delays at Lausanne*. s.13; The Mercury (6 Haziran 1923). *Allies and Turks*. s.7; The Sydney Morning Herald (9 Haziran 1923). *Near East*. s.13; The Telegraph (9 Haziran 1923). *The Dardanelles*. s.8; The West Australian (9 Haziran 1923). *The Near East*. s.9.

⁵³² The Argus (18 Haziran 1923). *Anzac Day at Gallipoli*. s.7.

görüliyordu. Ötesinde de mavi uçlu dağlar vardı. Diğer yönde, Akdeniz üzerinde masmavi bir pusun içinden engebeli ve ürkütücü bir şekilde yükselen İmros ve Limni adaları görünüyordu”⁵³³

Birinci Dünya Savaşı’nın ardından başlayan Millî Mücadele sebebiyle bugüne kadar gerçekleştirilememiş olan anma töreninin ilki yapılmıştı. Avustralya için bu anma çok önemliydi. Köşe yazısında tören anlatılırken kutsallık katan ifadelerin de kullanıldığı görülmektedir. Anzak Günü, 25 Nisan 1923 tarihinden itibaren Gelibolu’da her yıl gerçekleştirilen bir anma töreni oldu. Fakat o günden bu zamana kadar anmaya gelen Anzakların sormadığı tek soru “memleketimizden binlerce km. uzakta olan bu diyarda ne işimiz vardı?” sorusudur.

The Sun gazetesi Lozan Barış Antlaşmasının imzalandığı 24 Temmuz 1923 tarihinde, “Anzak Mezarlıkları” başlığıyla yayınladığı haberde, antlaşmada uzlaşmaya varılan mülkiyet konusuna tekrar değinmişti. Haberde; Müttefikler ve Türkler arasında Lozan’da hazırlanan barış antlaşması ile Anzak bölgesinin Büyük Britanya’ya devrinin düzenlendiği, dolayısıyla oradaki İngiliz mezarlıklarına ziyaretlerin kolaylaşacağı belirtilmişti.⁵³⁴

The Sun’da aynı tarihte yer alan başka bir haberde; İngiliz Başkomutanı Korgeneral Sir C. Harrington’ın, Türklerin düzenlediği bir yemekte, yaptığı konuşmaya yer vermişti. Sir C. Harrington yaptığı konuşmada, İngiliz ve Türk ordularının Kırım geleneklerini⁵³⁵ hatırlattığı ve ordular arasındaki yeni barış bağının uzun ömürlü olacağına güveninin tam olduğunu söylediği belirtilmişti. Harrington sözlerini şöyle bitirmişti: "Dürüst bir savaşta hayatlarını veren birçok Britanya ve Dominyon askerinin cesetlerini Türk topraklarında bırakıyoruz. Onları, eski geleneklerinize sadık kalarak, anılarına saygı duyacağınıza dair güven içinde bırakıyoruz".⁵³⁶ Daha önce General Townshend’in verdiği bir röportajda mezarlıklara karşı Türklerin duyduğu saygıyı, bu defa Türkiye’de İngiliz askerlerinin en yüksek rütbedeki komutanı belirtiyordu. Aslında Türkleri tanıyan tüm yabancılar da bu durumu biliyordu. Bugüne kadar bu durumu anlamak istemeyen sadece görüşmelerde elini güçlendirmek isteyen Lord Curzon olmuştu.

30 Temmuz 1923 tarihinde Avustralya’nın birçok gazetesi, Gelibolu’daki yabancı mezarlıklarla ilgili geline son durumu içeren bilgileri sütunlarına taşımıştı. Haberde, Türkiye’nin Lozan Antlaşması hükümleri uyarınca, Anzak bölgesindeki Müttefik mezarlıklarının

⁵³³ The Telegraph (20 Haziran 1923). *Anzac Day*. s.7.

⁵³⁴ The Sun (24 Temmuz 1923). *Anzac Graves*. s.1.

⁵³⁵ Osmanlı Devleti ile Rusya arasında başlayan Kırım Savaşına (1853-1856), 1854 yılında İngiltere ve Fransa Osmanlı tarafında dahil oldu. Bu iki devletin katılımıyla Osmanlı Devleti savaşı kazandı. Sir C. Harrington “Kırım gelenekleri” derken aynı düşmana karşı ortak verilen mücadelede oluşan dostluğa atıf yapmaktadır.

⁵³⁶ The Sun (24 Temmuz 1923). *Gallipoli War-Graves*. s.9.

ve diğer anma anıtlarının alanlarını oluşturan ve iki buçuk mil karelik bir alana tekabül eden arazinin tam olarak kullanımını İngilizlere vermeyi kabul ettiği belirtilmişti. Bu alan geniş bir mezarlık olarak kabul edilecek ve arazilere herhangi bir kira, vergi veya başka bir uygulama konulmayacak ayrıca Müttefik Hükümetlerin temsilcilerine ve ziyaretçilere erişim her zaman serbest olacaktı. Bunun yanında İmparatorluk Savaş Mezarları Komisyonu'nun gerekli görmesi halinde ölüleri bir araya toplama hakkına sahip olduğu, fakat Gelibolu yarımadasında İngiliz mezarlıklarının inşasının fiilen tamamlandığı bu nedenle daha fazla taşıma düşünülmeyeceği de ifade edilmişti.⁵³⁷

Lozan Antlaşması'nın imzalanmasının ardından Avustralya halkını Anzak mezarlıklarının ziyaret edilmesi için cesaretlendiren birçok yazı gazetelerde yayımlanmaya başlamıştı. Bunlardan biri de 10 Ağustos 1923 tarihinde The West Australian gazetesinde, Gelibolu mezarlıklarını ziyaret eden bir ailenin izlenimlerinin yer aldığı “Bir Avustralyalının Minnettarlığı” başlığıyla yer alan köşe yazısıydı. Lozan Antlaşması'nın hemen sonrasında mezarlıkların durumunu anlamak adına önemli bir yazıdır. Yazı şöyleydi;

“Şu anda Perth'i ziyaret eden Felton Grimwade ve Bickford firması başkanı Bay E. Norton Grimwade, kendisi ve eşinin Gelibolu mezarlıklarına yaptıkları hac ziyaretini dün anlattı. Bay Grimwade, eşiyle birlikte Avustralya'dan Gelibolu'ya gittiklerini ve burada yirmi yaşındaki oğullarının mezarının olduğunu söyledi. Marsilya'da bir Norveç vapuruna binmişler ve hedeflerine ulaşmak için sekiz hafta boyunca Akdeniz'de dolaşmak zorunda kalmışlar. ‘Güzel bir sabah Anzak Koyuna vardık. Kumsala inmek çok zordu ve Cehennem Burnu'nu dolanarak Küçük Asya yakasındaki Çanak'a vardık. Oradan Gelibolu'daki Klia'ya gittik. Kimlik bilgilerimizi, her ikisi de Avustralyalı olan, birinci ve ikinci komutan olan Albay Hughes ve Yüzbaşı Vickery'nin İmparatorluk Savaş Mezarları Komisyonu'na sunduk. Albay Hughes bir araba göndermişti. Oğlumun gömülü olduğu Şarapnel Vadisi mezarlığına yedi ya da sekiz mil sonra ulaştık. Yanımızda yaklaşık 70 pound ağırlığında oğlumun Melbourne'da yaşadığı evden bir taş getirdik. İmparatorluk Savaş Mezarları Komisyonu için çalışan eski bir Türk subayı, onu taşımama ve oğlumun mezarına yerleştirmeme yardım etti.’ Bay Grimwade, Gelibolu'da geçirdikleri birkaç saat içinde eşiyle birlikte birkaç mezarlığı ziyaret ettiklerini söyledi. Açıklamasına göre, eski Türk Partisi (İttihat ve Terakki Partisi), savaşın sona ermesiyle İngiltere'ye yaklaşık 1.100 dönümlük bir alan bırakmış ve bu alanın çoğunu mezarlıklar oluşturuyor. ‘Mükemmel düzen, muhafaza edildikleri yer, çevrenin güzelliği ve onları korumak ve kalıcı kılmak için devam eden çalışmalardan dolayı minnettarız. Dağlardan akan şiddetli yağmurları yönlendirmek için Şarapnel Vadisi'ne büyük kanalizasyonlar konuluyordu. Mezarlığın başında büyük bir kalıcı savaş anıtı inşa ediyorlardı ve mezarların üzerindeki tahta haçların yerini kalıcı taş anıtlar alacak’ dedi. Bay Grimwade, Genç Türk Partisinin (Halk Partisi) çok kibirli olduğunu ve mezarlıkları almakla tehdit ettiğini ve İngiltere'nin Eski Türk Partisi'nden (İttihat ve Terakki Partisi) aldığı imtiyaz hakkına saygı göstermediğini belirtti. Ancak İngiltere güçlüydü. Tehditkâr ve ciddi anlaşmazlık dostane bir şekilde çözüldü. Bay Grimwade, ‘Duyduğuma göre, muhtemelen herhangi bir rahatsızlık olacağını sanmıyorum ve bu yüzden orada yatan cesur adamlar pratikte İngiliz topraklarında. Pek çok Amerikalı, sevdiklerinin kalıntılarının denizler aşırı topraklarda olmasından endişeliydi, ancak İngiliz

⁵³⁷ The Advertiser (30 Temmuz 1923). Anzac Cemeteries. s.11; The Telegraph (30 Temmuz 1923). Allied Graves. s.6,7; The Argus (30 Temmuz 1923). A New Turkey. s.9; The Age (30 Temmuz 1923). The New Turkey. s.9; The Mercury (30 Temmuz 1923). No More Bad Blood. s.7; The Sydney Morning Herald (30 Temmuz 1923). Peace With Turkey. s.9; The West Australian (30 Temmuz 1923). The Near East. s.7.

*ve Avustralyalı askerlerin akrabaları, sevdiklerinin yattıkları yerde rahatsız edilmeden dinlenmelerini tercih ettiler' dedi. Bay Grimwade, 'Ziyaretimiz sona erdi' dedi ve devam etti; 'karım ve ben bize veda etmek için teknemize gelen Albay Hughes ile birlikte Kilia'ya geri döndük. Üzüntümüzde gösterdiği nezaket ve sempati için ve komisyonun sorumluluğu olan mezarların kusursuz düzeni için minnettarlığımızı ifade etmek adına ne desek azdır.' Albay Hughes bize şu mesajı Avustralya'ya iletmemiz için verdi ve beni Gelibolu ziyaretimizin hesabını vermeye iten de bu zorunluluk duygusudur. Mesaj; 'Bu mezarlıklarda dinlenen ve burada kayıplarını bulmak isteyen Avustralyalı askerlerin akraba ve arkadaşlarına, Türkiye'deki bu komisyon adına bunu söyleyin. Yapılması mümkün olan her kaydı aldık ve tam bir cevap vermekten ve herhangi bir arama yapmaktan çok memnun oluru. Bunun da ötesinde, eğer herhangi bir asker yakını buraya gelirse, onlara yardım etmek için elimizden geleni yapacağız ve birkaç gün bizimle kalmak isterlerse, onları misafir etmekle mutlu olacağız' şeklindeydi.*⁵³⁸

Yazıdan da anlaşılacağı üzere 10 Ağustos 1923 tarihi itibarıyla, mezarlıklarla ilgili sorunlar çözülmüş, kimlik tespiti, mezarlıkların yapımı hatta anıt yapımı dahi son noktaya gelmişti. Ziyaretlerle ilgili hiçbir ülke vatandaşı uzun formalite süreci yaşamıyor, her ziyaretten dönen aile memnun kalıyordu.

Ailelerin mezarlıklar ziyareti Avustralya gazetelerinde geniş yer bulurken, 22 Ağustos 1923 tarihinde The Sun ve The Mercury gazeteleri bu defa Gelibolu ziyaretinden yeni dönen Yeni Zelanda Yüksek Komiseri Sir James Allen'ın izlenimlerini sütunlarına taşımıştı. Sir James Allen, The Sun gazetesinin özel temsilcisine ziyaretiyle ilgili bir röportaj vermişti. Röportajda; zorluklara rağmen mükemmel bir çalışma yapıldığını, Avustralya ve Yeni Zelanda mezarlıklarının tamamlanmak üzere olduğunu ifade etmişti. Yüksek komiser röportajın devamında Avustralya ve Yeni Zelanda halkına şu bilgileri vermişti; "İngiltere'den 500 tablet gönderildi. Anzak bölgesindeki çatışmalar sırasında kaybolan Avustralya ve Yeni Zelanda askerlerinin ve ayrıca denize gömülenlerin isimleri, bilinmeyen birçok cesedin gömüldüğü Lone Pine mezarlığındaki bir anıta kaydedilecek. Kaybolan diğer Yeni Zelandalıların isimleri, Conk Bayırı Tepe 60'taki anıta kaydedilecek. Yerler iyi seçilmiş ve hâkim manzaraya sahip. Mezarlıklar Sir John Burnett tarafından tasarlandı ve Yeni Zelanda halkını tatmin edicidir. Ege'ye bakan Yeni Zelanda anıtının temeli için Conk Bayırı tepesi hazır. Çanakkale Boğazı her yönden kilometrelerce görülebilir. Pek çok taş geldi ve işin sekiz veya on hafta içinde tamamlanması bekleniyor. Hava koşulları nedeniyle açılışın önümüzdeki bahara, Anzak Günü'ne kadar ertelenmesi öneriliyor. Muhtemelen İmparatorluk sergisinin açılışıyla çatışabilecek. Avustralyalılar ve Yeni Zelandalılar dışındaki isimlerin yer aldığı Helles'teki genel anıtı da

⁵³⁸ The West Australian (10 Ağustos 1923). Gallipoli Graves, An Australlian Tribute. s.7.

ziyaret ettim. Burası İmroz ve Asya kıyılarının görülebildiği bir burun üzerinde duruyor. Yüzbaşı Marr ve Teğmen Mildren-Hall mükemmel bir iş çıkardılar.”⁵³⁹

Görüldüğü üzere mezarlıkları ziyaret eden hem aileler hem de hükümet görevlileri yapılan anlaşmadan ve mezarlıkların son durumundan oldukça memnundu. Mezarlıklar meselesi karşılıklı verilen ödünlerle, uzlaşma sağlanarak onurlu ve her iki tarafı da memnun edici bir şekildi çözümlenmişti.

Lozan Antlaşması’nda Anzak mezarlıklarının statüsü şöyle belirlendi:

Madde 124:

Aşağıdaki 126’ncı maddenin konusu olan özel hükümlere halel getirmeksizin, Bağlı Yüksek Taraflar, içlerinden her birinin, 29 Ekim 1914 tarihinden bu yana savaş alanında can vermiş, ya da yaralanma, kaza ve hastalık yüzünden ölmüş askerleri ve denizcileriyle, aynı tarihten bu yana tutsaklıkta ölmüş savaş tutsakların ve gözaltı edilmiş sivillerin, kendi yetkileri (otoriteleri) altındaki topraklarda bulunan mezarlıklarına, mezarlarına ve kemikliklerine ve onları anmak için dikilmiş anıtlarına saygı gösterecekler ve bunların bakımını sağlayacaklardır. Bağlı Yüksek Taraflar, karşılıklı olarak ülkelerinde, sözü geçen mezarlıkların, kemikliklerin ve mezarların kimliğini ortaya çıkartmak ve bunları kütüğe yazmak, bunların bakımıyla uğraşmak, ya da bunların bulundukları yerlere uygun düşecek anıtlar dikmek işleriyle her birinin görevlendirebileceği komisyonlara, görevlerini yerine getirmeleri için her türlü kolaylıkları gösterme konusunda anlaşacaklardır. Bu komisyonların hiçbir askerî niteliği olmayacaktır.

Madde 125:

Bağlı Yüksek Taraflar karşılıklı olmak şartıyla:

1. Tutsaklıkta ölmüş bulunan savaş tutsaklarıyla gözaltı edilmiş sivillerin kimliklerini belirtmeye yararlı bütün bilgileri de ekleyerek, bunların tam bir çizelgesini;
2. Kimlikleri belirtilmeden gömülmüş bulunan ölülerin mezarlarının sayısına ve yerlerine ilişkin her türlü bilgiyi, birbirlerine vermeyi yükümlenirler.

⁵³⁹ The Sun (22 Ağustos 1923). *Gallipoli’s Dead*. s.1; The Mercury (22 Ağustos 1923). *Gallipoli*. s.7.

Madde 126:

Romanya ülkesinde 27 Ağustos 1916 tarihinden bu yana ölmüş Türk askerlerinin, denizcilerinin ve savaş tutsaklarının mezarları, mezarlıkları, kemiklikleri ve bu askerlerle denizcileri anmak için dikilmiş anıtların bakımı ile gözetilme edilmiş sivillere ilişkin olarak 124'üncü ve 125'inci maddelerden doğan bütün öteki yükümler konusunda, Romanya Hükümeti ile Türk Hükümeti arasında özel bir anlaşma yapılacaktır.

Madde 127:

124'üncü ve 125'inci maddelerin genel nitelikteki hükümlerini tamamlamak üzere, bir yandan İngiliz imparatorluğu, Fransa ve İtalya Hükümetleri, öte yandan da Türkiye ve Yunanistan Hükümetleri, 128'inci maddeden 136'ıncı maddeye kadar olan maddelerdeki özel hükümler üzerinde anlaşmaya varmışlardır.

Madde 128:

Türk Hükümeti, İngiliz İmparatorluğu, Fransız ve İtalya Hükümetlerine karşı, kendi ülkesinde, bunların, savaş alanında can vermiş ya da yaralanmış, kaza ve hastalık yüzünden ölmüş askerleri ve denizcileriyle, tutsaklıkta ölmüş savaş tutsakları ve gözetilme edilmiş sivillere ait mezarları, mezarlıkları, kemiklikleri ve onları anmak için dikilmiş anıtları kapsayan toprak parçalarını [arsaları] bu hükümetlerin kullanımına ayrı ayrı ve sürekli olarak bırakmayı yükümlenir. Bunun gibi, Türk Hükümeti 130'uncu maddede öngörülen komisyonlara, bir araya toplama mezarlıkları (cimetieres de groupment), kemiklikler kurmak, ya da anıtlar dikmek için ileride gerekli görülecek toprak parçalarını da sözü geçen bu hükümetlerin kullanımına bırakacaktır. Türk Hükümeti, bundan başka, söz konusu mezarlara, mezarlıklara, kemikliklere ve anıtlara giriş serbestliği tanımayı ve gerekirse, buralarda cadde ve yollar yapılmasına izin vermeyi yükümlenir. Yunan Hükümeti de kendi ülkesine ilişkin olarak, aynı yükümleri kabul eder. Yukarıda belirtilen hükümler, böyle bir amaçla bırakılmış olan toprak parçaları üzerinde duruma göre Türk ya da Yunan egemenliğine hâlel vermez.

Madde 129:

Türk Hükümetince kullanımı bırakılacak toprak parçaları arasında, özellikle İngiliz İmparatorluğu için, 3 sayılı haritada gösterilmiş olan Anzak (Arı Burnu) bölgesindeki toprak

parçaları da bulunmaktadır. İngiliz İmparatorluğunun yukarıda adı geçen toprak parçasından yararlanması aşağıdaki şartlara bağlı olacaktır:

1. Bu toprak parçası, Barış Antlaşmasıyla belirtilen amacından başka herhangi bir amaçla kullanılmayacaktır. Bu yüzden, hiçbir askerlik ya da ticaret amacıyla ya da yukarıda belirtilen asıl amacı dışında kalan başka herhangi bir amaçla kullanılmayacaktır;

2. Türk Hükümeti'nin, bu toprak parçasını -mezarlıkları da kapsamak üzere- denetlemeye her zaman hakkı olacaktır;

3. Mezarlıkları korumakla görevli sivil bekçilerin sayısı, mezarlık başına bir bekçiden çok olmayacaktır. Mezarlıklar dışındaki toprak parçası için ayrıca bekçiler bulunmayacaktır;

4. Bu toprak parçasında ister mezarlıklar içinde ister dışında ancak bekçiler için kesin olarak gerekli konutlardan başka konutlar yapılmayacaktır;

5. Bu toprak parçasının kıyısında insan ya da yük yüklemeği ya da karaya çıkartmağı kolaylaştırabilecek hiçbir rıhtım, dalga kıran ya da iskele yapılmayacaktır;

6. Bu toprak parçasını ziyaret için gerekli bütün işlemler yalnız Boğazların iç kıyısında yapılabilecek ve bu toprak parçasına Ege Denizi kıyısından girmeye, ancak bu işlemlerin tamamlanmasından sonra izin verilecektir. Türk Hükümeti, mümkün olduğu kadar basit olması gereken söz konusu işlemlerin Türkiye'ye gelecek öteki yabancıların bağlı tutulacakları işlemlerden daha külfetli olmaması ve gereksiz her türlü gecikmeye yol açmayacak koşullar altında yapılmasını, işbu maddenin öteki hükümlerine hâle gelmemek şartıyla kabul eder;

7. Bu toprak parçasını ziyaret isteğinde bulunan kimseler silahlı olmayacaklardır. Türk Hükümetinin, bu yasağın uygulanmasını denetlemeye hakkı olacaktır;

8. Türk Hükümeti, 150 kişiyi aşan ziyaretçi topluluklarının girişinden, en az bir hafta önce haberli kılınacaktır.⁵⁴⁰

4.2.7. İstanbul'un Boşaltılması Meselesi

İstanbul'un işgal kuvvetlerince boşaltılması meselesi konferansın ilk gününden itibaren Türk heyetinin gündemindeydi. Zira Türkler Mudanya Mütarekesi'nin imzalanmasının ön şartı olarak Yunanlıların Doğu Trakya'yı boşaltmasını istemiş, bu talep ise Müttefiklerce kabul

⁵⁴⁰ S. L. Meray, **age**, s.45-49. Diğer meseleler ile Lozan Antlaşması'nın tüm maddelerini görmek için bkz. Düstur (1931). *Üçüncü Tertip Cilt 5*. Necmi İstikbal Matbaası, İstanbul; S. L. Meray, **age** Takım II Cilt II.

edilmişti. Türkler benzer şekilde Lozan görüşmeleri başlarken veya görüşmeler esnasında İstanbul için de aynı talebi tekrarlamıştı. Fakat bu talep Müttefikler tarafından kabul görmemişti. Zira Müttefik Devletler, Lozan görüşmeleri süresince barış olmaması ihtimaline karşı İstanbul’u bir koz olarak elinde tutmuştu.

İşgal kuvvetlerinin İstanbul’dan ayrılması meselesi Lozan görüşmelerinin sonlarına doğru Türk heyeti tarafından daha sık bir şekilde gündeme getirilmişti. Artık barışın sağlanacağı kanaatine varıldığı günlerde Avustralya basınında Müttefik orduların ayrılmasıyla ilgili İngiliz komutan Korgeneral Sir Charles Harington’ın askerlerine gönderdiği mesajı yer aldı. Sir Charles Harington, askerlerine; *“Ayrılışımızın Türkler tarafından belli bir memnuniyetle karşılanacağına sadece insani olduğu anlaşılmalıdır. Bu dönemde itibar ve itidalle hareket eden tüm kademelere ilerledim. Birliklerimiz tahliyenin kuvvet genelinde var olan yüksek standarda göre yürütülebilmesi maksadıyla ‘olaylardan’ kaçınmak için ellerinden geleni yapmalıdırlar. İngiliz kuvvetleri olarak Türk tarihinde ve İngiliz ordusu tarihinde uzun süre yaşayacak bir anı ve saygı bırakmak istiyoruz. Hepimizin zor bir görevi var ama gösterdiğiniz sabır övgüye değer. Yaklaşan haftalar daha zor olabilir. Adamlarımdan görevi haysiyetle tamamlamama yardım etmelerini istememin nedeni budur”*⁵⁴¹ demişti. General Harrington yaptığı bu açıklama ile İstanbul’u terk ederken herhangi tatsız bir olayın yaşanmasını önlemek maksadıyla askerlerine seslenmişti. Amacı tüm askerlerini vukuatsız olarak memleketine götürmektir.

İsmet Paşa görüşmeler esnasında kara kuvvetlerinin yanı sıra eş zamanlı olarak deniz kuvvetlerinin de Türkiye’yi terk etmesini istemişti.⁵⁴² Sir Horrace Rumbold ise bu talebe cevap olarak; filonun önemli ölçüde azaltılacağını, ancak büyük devletlerin anlaşma uygulanana kadar boğazlarda birkaç kruvazörü tutmaları gerektiğini söylemişti. Rumbold aslında boğazlardaki yeni statükonun Büyük Devletler tarafından henüz onaylanmadığı gerekçesiyle İsmet Paşa’nın talebine olumsuz cevap vermişti. Bunun üzerine Rumbold ile İsmet Paşa arasında gerçekleşen üç saatlik görüşme de sonuçsuz kalacaktı.⁵⁴³ 14 Temmuz 1923 tarihli Avustralya basını da işgal kuvvetlerinin tahliyesi ile ilgili meseleyi “Başka Bir Sürpriz” başlığıyla verdi. Haberde İsmet Paşa’nın, Müttefik filosunun kara kuvvetleriyle eş zamanlı olarak Türk sularını terk etmesi

⁵⁴¹ The Telegraph (13 Temmuz 1923). *Preparing To Leave*. s.6; The Argus (13 Temmuz 1923). *Army Evacuation*. s.9; The Advertiser (13 Temmuz 1923). *Leaving Constantinople*. s.9,11.

⁵⁴² The Age (13 Temmuz 1923). *New Turkish Demand*. s.9; The Mercury (13 Temmuz 1923). *Turks Spring A Surprise*. s.7; The Sydney Morning Herald (13 Temmuz 1923). *Another Turkish Demand*. s.9.

⁵⁴³ The West Australian (13 Temmuz 1923). *Another Deadlock*. s.7; The Daily Telegraph (13 Temmuz 1923). *Allied Fleet*. s.7.

yönündeki kararlı talebinin ardından dün, protokolde taviz olarak verdiği üç önemli noktayı geri çekerek bir sürpriz daha yaptığı belirtildi.⁵⁴⁴ Sir Horace Rumbold'ın, konuyu ilgili Müttefik Hükümetlere havale etmekten başka çaresi olmadığını söyleyerek oturumu kapattığı, dolayısıyla barışın imzalanmasının ertelendiği bilgisi yer aldı.⁵⁴⁵

The Sun gazetesi de yaşanan gelişmeler ile ilgili 15 Temmuz 1923 tarihinde “Yorucu Türk” başlığıyla bir haberi gazete sütunlarına taşımıştı. Haberde; İsmet Paşa'nın İngiliz savaş gemilerinin geri çekilmesi konusundaki ısrarı nedeniyle Lozan Barış Konferansı'ndaki çıkmaza ilişkin “Türkler henüz Batı zihniyetini kazanmamışlardır” ifadesini kullanmıştı. Yazının devamında; “Türkler, erteleme tutkusunu sürdürürler ve ‘evet’ veya ‘hayır’ diyemezler. Kelimelere önem vermezler. Dört buçuk yüzyıldır Avrupa’da oldular ve hiçbir zaman Avrupalılaşmadılar. Müttefikler Türkiye’yi bir Avrupa Devleti olarak görmeyi kabul ettiler, ancak Türkiye’nin ağırlık merkezi şu anda Asya’da ve Türkler her zaman orada kalmaları gerektiğini kanıtlamaya niyetli görünüyorlar. Türklerin ne istediğini bilmek ne zaman mümkün olacak? Müttefiklerin çözüme kavuşturulduğuna inandıkları çeşitli sorular nihayet birbirine bağlıdır. Türkler imtiyaz sorununun yeniden açılması konusunda ısrar ederse, hepsi yeniden açılmakla yükümlüdür. Beklemek herkesi boğucu sıcaklığın da etkisiyle derin bir depresyonla dolduruyor.” ifadeleri yer almıştı.⁵⁴⁶

20 Temmuz 1923 tarihinde The Sun gazetesinde bu sefer “Muzaffer Türkler” başlığıyla verilen haberde; Türkiye’deki iş adamlarının işgal kuvvetleri çekildikten sonra İstanbul’da bela ve sorun yaşamaktan endişelendikleri belirtilerek, işgal kuvvetleriyle ilişkisi olan Rumların ve Hristiyan Türklerin de can güvenliğinin olmayacağı ifade edilmişti. Haberin devamında, İngiliz işçi taburlarında görev yapan Rumların tutuklandığı ve Türklerin birçok yerli Hristiyan’la birlikte Müttefik kuvvetler için çalışan yüzlerce Rus’u sınır dışı etme kararı aldıkları belirtilmişti. Buna karşın İstanbul’un Türk Askeri Valisinin, General Sir Charles Harington’ı (Yakın Doğu İngiliz Başkomutanı) çağırdığı ve İstanbul’un tahliyesi ile ilgili sorunları önlemek için gerekli her türlü düzenlemeyi yapacağına dair güvence verdiği belirtildi.⁵⁴⁷

⁵⁴⁴ The Mercury (14 Temmuz 1923). *Another Surprise*. s.9; The West Australian (14 Temmuz 1923). *Another Surprise*. s.11.

⁵⁴⁵ The Advertiser (14 Temmuz 1923). *The Turkish Problem*. s.9, 13; The Daily Telegraph (14 Temmuz 1923). *Turks Again*. s.8; The Sydney Morning Herald (14 Temmuz 1923). *Turkey and Peace*. s.13; The Telegraph (14 Temmuz 1923). *The Vacillating Turk*. s.8.

⁵⁴⁶ The Sun (15 Temmuz 1923). *Tiresome Turk*. s.1.

⁵⁴⁷ The Sun (20 Temmuz 1923). *Triumphant Turk*. s.1.

İstanbul'un ne zaman boşaltılacağına dair ilk kesin bilgi ise 23 Temmuz 1923 tarihli The Sydney Morning Herald ve The Mercury gazetelerinde yer aldı. Başbakan Baldwin'ın Avam Kamarası'nda yapmış olduğu konuşmaya yer verilen haberde; Lozan'da kararlaştırılan şekilde antlaşmanın Ankara tarafından onaylanmasını müteakip altı hafta içinde İstanbul'un boşaltılacağı bilgisi verilmişti.⁵⁴⁸ Buna rağmen Türk tarafı yine de temkinli davranıyordu. Nitekim Ankara Hükümeti, İstanbul ve Boğazlar boşaltılmadan orduyu terhis etmemeye karar vermişti.⁵⁴⁹

Alınan bu tedbirlere rağmen Müttefik askerleri Lozan Barış Antlaşması'nın Ankara Hükümeti tarafından onaylanmasından dört gün sonra İstanbul'u boşaltmaya başlayacaktı. Avustralya basını da ağustos sonunda verdiği haberlerde Müttefik askerlerinin İstanbul'u boşaltmaya başladığını gazete sütunlarına taşımıştı. Haberin içeriğinde; üç İngiliz askeri nakliyesinin bu gece İstanbul'dan ayrılacağı ve Türk topraklarının tahliyesinin ilk kısmının bu şekilde tamamlanacağı bilgisi verilmişti.⁵⁵⁰

4.3. Barış Antlaşmasının İmzalanması ve Yankıları

İsmet Paşa 16 Temmuz 1923 tarihinde Başbakanlığa gönderdiği telgrafta tüm konularda uzlaşma sağlandığı, 17 Temmuz günü alt komisyonların son kez toplanacağı ve birkaç gün içinde anlaşmanın imzalanacağı bilgisini vermişti. Artık İsmet Paşa hükümetten onay cevabını beklemeye başlamıştı. Ancak antlaşmanın onaylanmasına dair Başbakanlıktan bir cevap alamayan İsmet Paşa, 18 Temmuz'da Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf göndererek, hükümette tereddüt varsa imza yetkisinin kendisinin de başkanlığını yaptığı heyetten alınmasını istedi. İsmet Paşa'nın üzüntü ve sitem dolu bu telgrafına 19 Temmuz 1923 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'dan hiç kimsede tereddüt olmadığı, anlaşmayı imzalayabilecekleri yönünde cevap gelmişti.⁵⁵¹

⁵⁴⁸ The Sydney Morning Herald (23 Temmuz 1923). *Turkey*. s.11; The Mercury (23 Temmuz 1923). *Peace With Turkey*. s.7.

⁵⁴⁹ The Advertiser (7 Ağustos 1923). *Turkish Decision*. s.9; The Age (7 Ağustos 1923). *Angora Government Cautious*. s.7; The Daily Telegraph (7 Ağustos 1923). *The Turks*. s.7; The Mercury (7 Ağustos 1923). *Turkey and The Allies*. s.7; The Telegraph (7 Ağustos 1923). *Turkish Army*. s.8; The West Australian (7 Ağustos 1923). *Turkish Army*. s.7.

⁵⁵⁰ The Sun (25 Ağustos 1923). *British Fleet Leaving*. s.1; The Age (27 Ağustos 1923). *Evacuation of Turkey*. s.9; The Advertiser (27 Ağustos 1923). *Evacuating Constantinople*. s.11; The Mercury (27 Ağustos 1923). *British Leaving Constantinople*. s.7; The Telegraph (27 Ağustos 1923). *Developing Asia Minor*. s.8.

⁵⁵¹ B. N. Şimşir, *age*, s.573-580.

Bu arada The Sun gazetesi de 17 Temmuz 1923 tarihinde barışın yapılacağını “Sonunda Barış” başlığıyla okuyucularına duyurmuştu. Haberde, Lozan’da barışa ulaşıldı, Müttefikler ve Türkler arasında ihtilafı tüm noktalarda tam bir mutabakata varıldı deniliyordu.⁵⁵²

18 Temmuz 1923 tarihinde Avustralya basınında yer alan haberlerde ise Lozan Konferansı’nın bu sabah erken saatlerde tüm noktalarda anlaşma ile sona erdiği belirtildikten sonra: “Müttefikler, anlaşma yürürlüğe girene kadar veya 31 Aralık’a kadar, hangisi daha erken olursa, Türk sularında birer kruvazör ve iki muhrip tutacak. İmtiyazların iki anlaşmazlığı çözüldü ve üçüncüsü anlaşmadan çıkarıldı, Müttefikler konuyu sonradan ele alma hakkını saklı tuttu. 24 Temmuz’da anlaşmanın imzalanması konusunda mutabık kalındı”⁵⁵³ denilecekti.

Avustralya’nın muhafazakâr gazetelerinden biri olan The West Australian gazetesi de 18 Temmuz 1923 tarihinde “Türkiye’nin Zaferi” başlığıyla, Lozan Antlaşmasını değerlendiren geniş bir köşe yazısını gazete sütunlarına taşımıştı. Varılan anlaşmanın Avustralya’nın muhafazakâr çevreleri tarafından nasıl görüldüğünü anlamak ve bugünkü süreçte Lozan Antlaşması için Türk Toplumunda yapılan eleştirilerinin acımasızlığını ortaya koyması açısından son derece önemlidir. Bu nedenle yazıyı aynen aktarmanın faydalı olacağı düşüncesindeyim. Köşe yazısı şu şekildeydi:

Halkın dikkati Ruhr'daki olayların gidişatı üzerinde o kadar yoğunlaştı ki, Güneydoğu Avrupa'daki müttefik anlaşmazlığının neredeyse eşit derecede felaketli sonuçları gözden kaçtı. Lozan Konferansı, Avrupa siyasetinin kalıcı bir özelliği olarak görülme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Türkler, savaş sonrası müzakerelerinin uzun sürecinde sürekli olarak zemini değiştirdiler ve tehditkâr uzlaşmazlıkları her seferinde Batılı Güçlerin karşısında daha fazla ilerleme kaydetmelerine neden oldu. Müttefikler tarafından benimsenen imtiyaz ve geri çekilme politikası sadece iştahlarını kabartmaya hizmet etti ve her yeni taviz- "son sınır" olarak defalarca uyarıldı- müzakereler bitene kadar bitmez halde yeni talepleri izledi. Türk diplomatlarının durumu zaman zaman belirsiz ve kararsızlıkları nedeniyle neredeyse kaotik olmuştur, ancak buna rağmen Türk diplomatlar, Müttefikleri kurnazca birbirlerine karşı oynayarak, süreklilik arz eden bir ilerleme kaydetmişlerdir. Bir hafta önce mutabakata varıldığında konferans salonundan çok neşeli bir şekilde çıkan İsmet Paşa 'Artık dünyaya barışın bir gerçek olduğunu ilan edebilirsiniz' demişti. Müttefiklerin daha önceki açıklamalarının ışığında, İsmet Paşa'nın küstahlığı anlaşılabilir, çünkü anlaşma koşulları, neredeyse inanılmaz derecede cömertti. Yine de bugün yayınlanan bir telgrafa göre, İngiltere Başbakanı pazartesi günü Avam Kamarası'na taslak anlaşmanın Ankara Hükümeti tarafından kabul edilebilir olduğuna dair güvence verecek durumda değil. Son bilgiler, anlaşmanın onaylanma olasılığına işaret ediyor, ancak Türkler son dakika itirazları ile bir şeyler koparmayı keşfetmede öylesine ustalık sergilediler ki, kabulü garanti olarak görmek henüz güvenli değil. Yaklaşık üç yıl önce, Sevr'de, Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırlarını katı bir şekilde daraltan, azınlıkların korunmasını sağlayan, Türk silahlı kuvvetlerini sınırlayan, yeterli savaş tazminatının ödenmesini sağlayan, 1 Ağustos 1914'ten önce olduğu şekliyle kapitülasyonları geri getiren hatta şimdiye kadar kapitülasyonlardan faydalanmamış diğer Müttefik

⁵⁵² The Sun (17 Temmuz 1923). *Peace At Last*. s.1.

⁵⁵³ The Advertiser (18 Temmuz 1923). *Recent Complications*. s.12; The Age (18 Temmuz 1923). *Agreement At Lausanne*. s.9; The Daily Telegraph (18 Temmuz 1923). *Agreement*. s.9; The Mercury (18 Temmuz 1923). *Agreement With Turks*. s.7; The Sun (18 Temmuz 1923). *Near East Treaty*. s.1; The Sydney Morning Herald (18 Temmuz 1923). *Agreement Reached*. s.13; The Telegraph (18 Temmuz 1923). *Turkish Occupation*. s.2; The West Australian (18 Temmuz 1923). *Agreement On All Points*. s.7.

Kuvvetlere de bu hakları genişleten Türkiye ile başlıca Müttefik Kuvvetler arasında bir anlaşma imzalandı. Müttefik ülkelerin mülkiyet hakları ve çıkarları katı düzenlemelerle güvence altına alındı ve yabancı imtiyazlar ve sözleşmeler yeni empoze edilen ekonomik koşullara uyarlandı. Trakya ve Edirne Yunanistan'a devredildi ve Avrupa'daki Türk toprakları, İstanbul'un antik başkentinden biraz daha fazlasıyla sınırlandırıldı. Boğazlar uluslararası bir komisyonun kontrolü altına alındı. Fransa'ya Küçük Asya'nın bir kısmı için yetki verildi. Yunanistan beş yıllık bir süre için İzmir'i devraldı. Beş yılın sonunda halkın kendi kaderini belirleyeceği bir referandumu olacaktı. Sevr Antlaşması Meclis tarafından kabul edilmedi. Yunan orduları İzmir'den sürüldü; Trakya ve Edirne yeniden Türkiye egemenliğine girdi. Bu gelişmeler, Türk saldırganlığının, Yunan siyasetçilerinin ve komutanlarının aptallıklarının ve Batılı diplomatik çevrelerdeki kararsızlığın birleşik sonucuydu. Fransızlar, İngilizlerden ayrı olarak Türklerle anlaşma yolları aramaya başladığında daha Sevr Antlaşmasının mürekkebi kurumamıştı. Milliyetçilerin lideri Kemal Paşa, Müttefikler arasına sokulan kamayı kendi avantajına kullanmakta gecikmedi ve son olarak Lozan Konferansı'nda diplomatik enkazdan çıkarak önemli tavizler elde etti. Diğer Müttefiklerin arkasından anlaşarak İtlafi tehlikeye atan Fransızlar, son zamanlarda kendilerine Amerika'da daha varlıklı imtiyaz avcılarını keşfeden Türkiye tarafından yarı yolda bırakılmış halde buldular. Lozan'da henüz varılan geçici anlaşmada Müttefikler, Osmanlı borcunun ödeneceği para birimi konusunda ısrar etmekten kaçınmaya razı oldular ve bu konu en çok Fransa'nın menfaatini ilgilendirmektedir. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin sınırlaması kaldırıldı ve İstanbul'un barış antlaşmasının onaylanmasından altı hafta sonra boşaltılması önerildi. Ancak bu bile Türkleri tatmin edemedi, çünkü İsmet Paşa o zamandan beri Müttefik filolarının kara kuvvetleriyle eşzamanlı olarak ayrılmalara yönünde kesin bir talepte bulundu. Türklerin hassasiyetleri, Müttefik filolarının bir kısmını "misafir" olarak kalmaya davet etmesi sağlanarak yatıştırılmış gibi görünüyor. Mr. Baldwin, İstanbul'daki işgal ordusunun İngiliz vergi mükellefine masrafı olan 16.000.000 £ 'un bir kuruluşunu bile Türkiye'nin ödemeyeceğini açıkladı. Bu durum Fransa'nın, işgal masraflarının tamamını Almanya'dan tahsil ettiği gerçeğiyle tezat oluşturuyor. Ancak Türkiye'ye verilen en önemli imtiyaz, yabancılar ile ilgili adli konulardadır. Yüzyıllar boyunca Türkiye'de ikamet eden Batılı Güçlerin tebaası, kapitülasyon adı verilen anlaşmalar kapsamında ülke dışı ayrıcalıklardan yararlanıyorlardı. Bu antlaşmalar uyarınca Türk Hükümeti'nin Batılı vatandaşların topraklarına ve evlerine girmesi yasaktı. Bu yabancıların karıştıkları hukuk ve ceza davaları -doğrudan Türkiye'de tutulan arazi mülkiyeti ile ilgili davalar hariç- Türk mahkemelerinde değil, kendi vatandaşları tarafından kurulan konsolosluk mahkemelerinde görülüyordu. Sevr Antlaşması, bu ayrıcalıkları şimdiye kadar kapitülasyonlarla korunmayan diğer Müttefik halklara da sağlamıştı. Ancak Türkiye, şimdi teklif edilen antlaşmaya göre, savaş öncesine göre daha elverişli bir konumda bulunuyor. Sadece kapitülasyonların genişletilmesinin önüne geçilmiyor, bin yıldır onlardan faydalanan Batılı ulusların kullanımından da kaldırılması öneriliyor. Müttefikler tarafından bu durum Türkiye'nin iyi niyetini kazanmak için gönüllü olarak teklif edilse bile cüretkâr bir yenilik olurdu. Ancak imtiyaz, Türklerin ısrarlı uzlaşmazlığı sonucu gasp edilmiştir ve bu nedenle Türkler tarafından bir iyi niyet kanıtı olarak değil, bir zayıflık itirafı olarak görülecektir. Bu koşullarda, Türkiye'deki yabancıların can ve mal güvenliğinin olup olmayacağı büyük şüpheye açıktır. Türklerin elinde olduğu kabul edilen 32.000 Yunan esirinden 3.000'den azının hayatta olduğunun ortaya çıkması, güven vermenin tam tersi. Taslak anlaşma onaylansa bile, başlangıçta yapılan taleplere benzerlik taşımayacak kadar talepler azaltılmışsa da anlaşmanın şartlarına uyulacağına dair hiçbir güvence yoktur. Ankara'da iki siyasi güç var ve ikisinden görece daha makul olanı müzakerelerden sorumlu oldu. Herhangi bir anlaşmayı imzalamadaki isteksizlikleri, ne kadar olumlu olursa olsun, muhtemelen bazı kısımlarının aşırılık yanlılarının onlara karşı ilerleme sağlamasına olanak sağlayacağı korkusundan kaynaklanıyor. Güneydoğu Avrupa'nın volkanik bölgesinde her an bir patlama meydana getirebilecek kayda değer askeri ve diplomatik başarıların, Türklerin küstahlığını daha da artıracak hesaplanıyor. En büyük zarar, Müttefik kuvvetler arasında bir birlik oluşturulamamasından dolayı çoktan alındı ve bundan dolayı ortaya çıkacak kötü sonuçlar henüz hesaplanamaz. **Durum son derece aşağılayıcı ve sonucu ne olursa olsun, İngiliz ve Fransız prestiji, Doğu'da kolayca geri kazanılamayacak bir darbe aldı.**"⁵⁵⁴

Görüldüğü üzere yukarıdaki yazı, Lozan Antlaşması'ndan 98 yıl sonra "bu antlaşma bir hezimettir" diyenlere ve bu şekilde yapılan söylemlerle kafası karışan, zaten çok araştırmayı ve

⁵⁵⁴ The West Australian (18 Temmuz 1923). *Turkey's Victory*. s.6.

okumayı sevmeyen vatandaşlarımıza, bir Türk'ten değil bir Avustralyalı yazardan verilmiş en güzel cevaptır. Yazıda önce Sevr Antlaşması'nda Müttefiklerin hatta tüm Batı'nın elde ettiği kazanımlar ifade edilmiş, arkasından Lozan Antlaşmasıyla bu kazanımların ellerinden nasıl kayıp gittiği belirtilmiştir. Bu kaybı yaşamalarında İngiliz siyasetçiler beceriksizlikle, Fransızlar ise iki yüzlülükle suçlanmıştır. Türklere ise küstah ve uzlaşmaz denilerek, Müttefiklerle bir anlaşmaya varmış olsalar bile hala nefret dolu kelimelerle anılmaktadır. Türklere karşı bu kadar olumsuz hisler besleyen yazının son cümlesi aslında 8 ay boyunca çetin tartışmalara sahne olmuş Lozan görüşmelerinin ve sonunda yapılan antlaşmanın ne olduğunu, Batı için ne ifade ettiğini ortaya koyan, bu süreci özetleyen çok önemli bir cümledir. Yani Lozan Antlaşması, Batı için son derece aşağılayıcı, yüzyıllardır sömürdükleri Doğu'nun mazlum halkları karşısında büyük bir prestij kaybıdır.

Anlaşmanın imzalanmasından üç gün önce 21 Temmuz 1923 tarihinde Avustralya basını, İngiliz Başbakan Baldwin'in Avam Kamarası'nda yaptığı açıklamayı sütunlarına taşımıştı. Baldwin, anlaşma imzalandıktan sonra Ankara Meclisi'nde onaylanmasını müteakip altı hafta içinde Türk topraklarından çıkacaklarını ilan etmişti.⁵⁵⁵ Aynı tarihli diğer gazetelerde yer alan haberde ise Lozan Antlaşması'nın imza günü ile ilgili çarpıcı ifadeler yer almıştı. Haberin içeriğinde; Lozan'da Barış Antlaşması'nın imza tarihi olan Salı gününün, Türkiye'de özel milli günler arasına gireceği, bugünün aynı zamanda İbrahim'in İshak'ı kurban etmek istediği dolayısıyla Müslümanların Kurban Bayramı olarak kutladığı dini bayrama ve 1908'de Türkiye Anayasası'nın ilanının yıldönümüne denk geldiği belirtilmişti. Haberin devamında, o gün Müslümanların büyük camilere gideceği, Kuran'dan ayetler okunacağı, kurbanlar kesilip Kemalist yandaşların konuşmalar yapacağı belirtilmişti.⁵⁵⁶

The Telegraph ve The Daily Telegraph gazetelerinde “Dört Büyük Özgürlük” başlığıyla verilen haberde ise, Daily Telegraph muhabiri Perceval Landon'ın anlaşma ile ilgili değerlendirmesi paylaşılmıştı. Perceval Landon, bu antlaşma ile dört büyük özgürlüğün güvence altına alındığını ifade etmişti. Bunlar Yeni Arabistan'ın özgürlüğü ve bunun Asya için büyük anlamı. Boğazların özgürlüğü ve bunun Avrupa için anlamı. Türkiye'nin Milletler Cemiyeti

⁵⁵⁵ The Argus (21 Temmuz 1923). *Treaty With Turkey*. s.25; The Age (21 Temmuz 1923). *Turkish Peace Treaty*. s.13.

⁵⁵⁶ The Advertiser (24 Temmuz 1923). *Turkish Peace Celebration*. s.9; The West Australian (21 Temmuz 1923). *Peace Treaty*. s.11; The Mercury (21 Temmuz 1923). *Peace With Turkey*. s.9; The Sydney Morning Herald (21 Temmuz 1923). *Work of Conference*. s.13.

aracılığıyla Rusya'dan kopması. Son olarak da Müttefiklerin çeşitli çalışmalarına yeniden başlama ve Yakın Doğu'daki engellenmemiş politikalarını uygulama özgürlüğüydü.⁵⁵⁷

The Advertiser gazetesi ise aynı gün Mustafa Kemal Paşa ve eşiyle bir araya gelen Amerikalı iş adamı William R. Field'ın, Kemal Paşa'nın halkla olan ilişkisini ve tarzını anlatan ilginç bir köşe yazısına yer vermişti.⁵⁵⁸

24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması ile ilgili haberler ve Türk düşmanı olarak bilinen eski İngiliz Başbakanı Lloyd George'un tek cümlelik yorumu 25 Temmuz günü Avustralya basınında geniş yer buldu. Yer alan haber şöyleydi; *"Barış Antlaşması 24 Temmuz'da imzalandı. Sade bir tören yapıldı. İsviçre Cumhurbaşkanı (M. Karl Scheurer) törene başkanlık etti. 24 Temmuz itibarıyla İstanbul'da bir haftalık kutlamalar başladı. Şehir bayraklarla donatıldı ve camiler aydınlatılıyor. Fener alayı düzenleniyor. Mr. Lloyd George Ulusal Liberallerle yediği özel bir akşam yemeğinde Lozan Antlaşması için, 'bu antlaşma İngiltere'nin tarihinde imzaladığı en aşağılayıcı anlaşmadır' ifadelerini kullandı."*⁵⁵⁹

⁵⁵⁷ The Telegraph (21 Temmuz 1923). *Four Great Freedoms*. s.9; The Daily Telegraph (21 Temmuz 1923). *Four Freedoms*. s.7.

⁵⁵⁸ Mustafa Kemal Paşa, Propaganda Nasıl Yapılır?

Mustafa Kemal Paşa'nın kamuoyunu bilgilendirecek çok az sayıda haber araçlarının olduğu ülkesinde feminist karısı ile başarılı bir propaganda kampanyası yürütüyor. Bu bilgi Yakın Doğu'dan kısa süre önce geri dönen Amerikalı iş adamı William R. Field tarafından New York'a getirildi.

William R. Field'in dediğine göre; "ülke tarihinde ilk defa kamuoyu tarafından yönetiliyor. Ankara Meclisi'nin arkasındaki tek güç ve Mustafa Kemal'in sahip olduğu tek güç budur. Bunu yeni Türkiye ruhunu oluştururken ustalıkla kullanıyor. Bizim ülkemizde veya gelişmiş ülkelerde bir şey yapılmasını istediğinizde bu konuda kanun çıkarmanız yeterlidir. Ardından tüm gazeteleri çağırır bunun nedenini anlatırsınız ve bir sonraki gün tüm halk bundan haberdar olur."

Eski Usul Kasabalarda Miting Yapma Yöntemi

"Kemal bizdeki avantajlara sahip değil. Türkiye'de birkaç gazete var ve bunların etki alanı çok dardır. Dolayısıyla Kemal kasaba kasaba dolaşıp miting yapıyor, insanların birebir sorularını cevaplıyor, fikirlerini bu şekilde yayabiliyor. Bazı mitingleri saatlerce sürüyor, insanlar fevkalade bilgileniyor ve eşsiz bir demokrasi ortamı oluşuyor. Kemal ayrıldığında insanlar akıllarındaki her soruya yanıt buldukları için mitingden memnun ve hükümetini destekler şekilde ayrılıyor."

Basit ve Samimi

"Kemal'in rakiplerinden asla kaçmadığı ve sorulara kaçamak cevap vermediği dikkate değer bir gerçektir. Onu izleyen herkes etkilenir ve samimiyet bulur. Mantığı basit ve askerdir, çünkü en başta o bir askerdir. Türkiye'de askeri bir diktatörlük olmayacağına kanaat getirdim. Kemal, hükümetin demokratik olması gerektiğini her yerde vurguluyor. Kemal ve karısı benle görüşükten sonra kitabımı imzaladılar. Türkiye'nin durumu müsait olduğunda Amerika'yı ziyaret etmek istediklerini belirttiler. Ve eminim ki bu sözleri politik değil gerçekten hissettiklerini bana söylediler." The Advertiser (21 Temmuz 1923). *Mustapha Kemal Pasha*. s.21.

⁵⁵⁹ The Argus (25 Temmuz 1923). *Signing Near East Treaty*. s.11; The Advertiser (25 Temmuz 1923). *Peace With Turkey*. s.15; The Age (25 Temmuz 1923). *Peace With Turkey*. s.8; The Daily Telegraph (25 Temmuz 1923). *Turks Celebrate*. s.9; The Mercury (25 Temmuz 1923). *Peace With Turkey*. s.7; The Sydney Morning Herald (25 Temmuz 1923). *Signing of Peace*. s.13; The Telegraph (25 Temmuz 1923). *End of Conference, Turkish Treaty*. s.2, 8; The West Australian (25 Temmuz 1923). *The Peace Treaty*. s.9.

24 Temmuz 1923 tarihinde The Sun gazetesi de imza haberini duyurması yanında konuyla ilgili ayrıntıları içeren bir köşe yazısı yayınlamıştı. Yazı şöyleydi;

“Barış İmzalandı, Avrupa’daki Son Savaş Sona Erdi, Lozan Kutlamaları, Yugoslavya Payına Düşen Türk Borçlarına İtiraz Etti

Barış Antlaşması Türkiye ve Müttefikler arasında imzalandı. Barış Konferansı’nın resmi imza çağrısı yapılan son oturumunda, İsviçre Cumhurbaşkanı M. Carl Scheurer, büyük engelleri bilgelik ve iyi niyetle aştıkları için tüm dünyanın kendilerine minnettar olduğunu söyledi. Medeniyetin gelişmesinde büyük rol oynayan Yakın Doğu halklarının yine insanlığa fayda sağlayacağını umduğunu sözlerine ilave etti. Delegeler cevap olarak hükümete, misafirperverliğinden dolayı teşekkür ettiler ve dünyada barışın kesin olarak yeniden tesis edilmesinden duydukları mutluluğu dile getirdiler. Barışın sağlanması, İsviçre Federal Meclisi tarafından Lozan Palace Hotel’de konferans delegelerine verilen bir ziyafetle önceden kutlandı. Burada, şampanya ikramı ile aynı anda çatıdan ışıklı harflerle "Pax" kelimesi parladı. Antlaşmanın imzalandığı üniversite binasına bakan meydan, İngiliz bahçesine dönüştürüldü ve bayraklarla süslendi. O sırada imzalara kilise çanları eklendi ve bayraklar çekildi. Akşam saatlerinde tüm kamu binaları ışıklandırıldı ve Lozan’ı çevreleyen yükseklerde ateşler yakıldı. 18 civarında belge imzalandı. Belgeler, Barış Antlaşması’nın yanı sıra, Boğazlar Sözleşmesi, Trakya sınırları ve adli ve ticari sözleşmelerin yanı sıra çeşitli bildiri ve protokolleri de içeriyordu. Tek itiraz Yugoslavya tarafından, Yugoslavya’ya devredilen Türk borcunun bir kısmının aşırı olduğu gerekçesiyle yapıldı. Güney Slav delegeleri, bunu değerlendirmek için üç ay istedi.”⁵⁶⁰

Antlaşma imzalanmış, artık konu imza eden ülkelerin meclislerinde tartışılmaya başlanmıştı. The Telegraph gazetesi de 26 Temmuz 1923 tarihinde “Türkiye ile İlişkiler” başlığıyla verdiği haberde, Avam Kamarası Türkiye ile ilişkilerin nasıl olacağını hükümete sormuş, soruya yanıt veren Dışişleri Müsteşarı (Bay Ronald McNeill), Türkiye ile diplomatik ve konsolosluk ilişkilerinin, antlaşma tam olarak yürürlüğe girer girmez yeniden kurulacağını söylediği ifade edilmişti.⁵⁶¹

The Mercury gazetesi de 26 Temmuz 1923 tarihinde barışı değerlendiren bir köşe yazısı yayınlamıştı. Farklı politik görüşlere sahip Avustralya basınında yapılan değerlendirmeleri aynen vermekte yarar görüyorum. Yazı şöyleydi;

“Yakın Doğu’da Barış

*Şafak genellikle Doğu’da veya oldukça yakınında görülür. Dünya için barış şafağı bugün Yakın Doğu’da görülüyor. Lozan Konferansı, pek çok meşakkatli günden sonra, Türkler, Yunanlılar ve Müttefikler arasında Barış Antlaşması’nın imzalanmasıyla sona erdi. Uzun zamandır, kavgacı Türklerin müttefiklere meydan okur gibi görünmesinin trajikomedisini yaşadık. Ya gerçekten saldırıya hazırlardı ya da **telgraflarında öyle görünüyordu**. Ancak bu kabadayı, cesareti Britanya ve Fransa arasındaki görüş ayrılıklarından alıyordu. **Cesur ve kötü Türk**, bu iki devleti birbirlerine karşı oynadı ve bu durumun Orta Avrupa’ya nasıl etki edeceğini görmeyi bekledi. En son gecikme dalgası, Yunanistan’ı, Küçük Asya’daki Türk’e karşı monarşik askeri mücadelesinin başarısızlığından sonra çok kötü bir şekilde zarar görmekten kurtarmanın zorluğundan kaynaklanıyordu. Son olarak, Yunanistan’ın Küçük Asya’da meydana gelen zarar için "manevi sorumluluğunu" kabul etmesi, ancak tazminat parasını ödeyemeyecek kadar fakir olduğu için Türkiye’ye toprak vererek tazminat ödemesi gerektiği düzenlenmişti. Türkiye böylece Arda nehrinden Meriç nehrine uzanan bir sınır ile "Karaağaç*

⁵⁶⁰ The Sun (25 Temmuz 1923). *Peace Signed*. s.1.

⁵⁶¹ The Telegraph (26 Temmuz 1923). *Relation With Turkey*. s.9.

üçgenini" elde etti. Bu durum eskiden bu üçgenin sahibi olan Bulgaristan'ı üzdü, çünkü burası Ege Denizine ekonomik çıkış noktası olarak kendisine verileceği söylenen bölgeydi. Bu üçgenin verilmesiyle Arda nehri ile Lüleburgaz arasındaki demiryolunun yedi veya sekiz mil boyunca Türkiye topraklarına gireceği anlamına geldiğinden, bu bir sorundu. Ancak çıkış yolu, bu çizgiyi Milletler Cemiyeti'nin kontrolüne vererek Müttefikler tarafından bulundu. Yeni yöneticiler altında küçülmüş bir Türkiye artık iyilik yapma şansına sahip olacak ve Yunanistan özgür bırakılacak. Genel olarak, değişiklikler, Yakın Doğu'da şimdiye kadar görülenden daha iyi bir durum sağlamalıdır; ancak asıl memnuniyet, Antlaşmanın imzalanmasının bir Müttefik ile diğerine karşı oynamanın sona erdiğini göstermesinden kaynaklanmaktadır ve bu da nihayetinde uluslararası koşullarda akliselim olmaya gerçekten yaklaştığımızı göstermektedir.⁵⁶²

Görüldüğü üzere yazıda dikkat çekmek için koyu ile belirtmiş olduğum yerlerden ilkinde, Türklerin telgraflarından öyle görünüyordu ifadesi, Türk heyetiyle Ankara Hükümeti arasındaki haberleşmeye hâkim olduklarını yani gizli olması gereken bu telgrafların okunduğunun açık bir itirafıydı. İkinci yerde Türkler için kullanılan ifadeler ise Türklere olan hislerinin ve bakış açılarının göstergesiydi. Ardından yazıda anlaşma neticesinde neler alındığının neler kaybedildiğinin muhasebesi yerine Fransa ve İngiltere arasında kriz yaratan sürecin bitmesinin daha önemli olduğu vurgulanmıştı. Son cümlede de bu konferanstan çıkarılması gereken en büyük dersin uluslararası koşullarda daha akliselim davranılması gerektiği fikriydi.

27 Temmuz 1923 tarihli Avustralya basınında Millî Mücadele boyunca maddi ve manevi desteğini Türklerden esirgememiş Hindistan Hükümeti'nin barış ile ilgili görüşleri yer aldı. Hindistan Hükümeti, Britanya Hükümetine, Lozan Barış Antlaşması'nın şartlarının tüm ilgilileri memnun ettiğine dair derin memnuniyetini ifade eden ve bu duyguların Hindistan'daki tüm Müslümanlar tarafından paylaşıldığına dair bir telgraf göndermişti.⁵⁶³

Avustralya basını her görüşten aldığı yorum ve haberlere yer vererek barışın yankılarını kamuoyuna aktarmıştı. 28 Temmuz'da da Lloyd George'un görüşlerini aktardığı köşe yazısına yer verdi. Yazı şöyleydi;

"Bir Türk Zaferi, Lozan Antlaşması, Türklerin Marifetli Sabrı, Bir Maymunun Isırmasıyla Değişen Tarih, Lloyd George Tarafından Acı Eleştirisi

Bay Lloyd George, yirmi üçüncü makalesinde Lozan Antlaşmasını ele alıyor. Diyor ki;

"Türk kötü bir yönetici olabilir ama o bir oltacılar prensidir. En dirençli balığı bile kıyaslanamaz sabır ve kurnazlığı ile yakalayabilir. Loman Gölü kıyısında altı ay boyunca bu konuda eşsiz bir oyuna tanık olduk. Bir keresinde balıkla mücadeleden vazgeçmiş gibiydi. Bu, ilk konferansın aniden sona erdiği zamandı. Ancak bu kurnaz Doğulu'nun bol bol yaptığı bir taktikti. Kancalarıyla dönecekleri anın geleceğini ve oyunun yeniden başlayacağını biliyorlardı. Sarsılan misina bazen gergin bazen boldu,

⁵⁶² The Mercury (26 Temmuz 1923). *Peace in The Near East*. s.6.

⁵⁶³ The Advertiser (28 Temmuz 1923). *Indian Affairs*. s.13; The Argus (27 Temmuz 1923). *Near East Treaty*. s.9; The Age (27 Temmuz 1923). *Treaty With Turkey*. s.9; The Daily Telegraph (27 Temmuz 1923). *Turkish Treaty*. s.7; The Mercury (27 Temmuz 1923). *The Turkish Treaty*. s.7; The Sydney Morning Herald (27 Temmuz 1923). *Turkey*. s.9; The Telegraph (27 Temmuz 1923). *Turkish Peace Treaty*. s.6; The West Australian (27 Temmuz 1923). *Diplomatic Relations*. s.7.

ama asla kopmazdı, zaman ve sabır sonunda onu ödüllendirdi. Hepsi, İngiltere, Fransa, İtalya ve Amerika Birleşik Devletleri karaya oturdu. İsmet Paşa'nın her şey bittiğinde yüzünde bir gülümseme olması şaşırtıcı değil mi? Ankara'dan gelen raporlar, orada barışın büyük bir Türk zaferi olarak görüldüğünü söylüyor. Türk olalaması kadar iyi devlet yönetebilseydi, dünyanın en zorlu imparatorluğuna sahip olurdu. Maalesef Türk yöneticilerin en kötüsüdür. Tecrübe ve özellikle de geçen yüzyılın tecrübeleri, Türk'e artık egemenliği içindeki herhangi bir Hristiyan ırkın mülkiyeti, şerefi veya yaşamının emanet edilemeyeceğini açıkça göstermiştir. Bu nedenle, 1915'in ilk aylarında Fransa, Rusya, bizim aramızda ve İtalya dahil olunca ona da Türkiye topraklarından pay vererek bir dizi anlaşma imzalandı; bu anlaşma sayesinde, karışık nüfusu ile Türkiye'nin savaşın sonunda bölünmesi kararlaştırıldı. Sevr Antlaşması bu politikayı pek çok hayati açıdan önemli ölçüde değiştirdi. Kilikya ve Güney Anadolu'da çoğunluğu Türk ve Müslüman olan nüfusun Hristiyan yönetime devredilmesi düşünüldüğü iddia edilebileceği için 1915 önerilerine birçok itiraz getirilebilir. Ancak özünde, Sevr sağlam bir plandı ve eğer uygulanmış olsaydı, milyonların refahının Türk yönetiminden sonsuza kadar kurtulmasına vesile olurdu.

Lozan Antlaşması Eleştirildi

Türkiye'nin çalışkan ve zeki Ermeni ve Rum nüfusuna sunulan fırsattan genel olarak dünya da yararlanacaktı. Bir zamanlar çok cömert olan bu toprakların verimliliğini yeniler, böylece insanlık için iyi şeyleri arttırabilirlerdi. Bu doğurganlığı, yaratıcılığı azaltan barbar istilası, Sevr Antlaşması ile yeniden iç bölgelere itilmişti. Lozan Antlaşması, Karadeniz'den Akdeniz'e kadar barbarların etkisini genişletti. Lozan'ın öyküsü, milletler ve devlet adamları arasında kısa görüşlülük, sadakatsizlik, bencillik ve iğrençliğin bir bileşimidir. Kader, bu sorunla uğraşırken her şeyden daha korkunç bir ruh hali içindeydi. Rus devrimi, Türkiye'nin ezilen ırklarını koruma ve kurtarma fırsatını yok etti. Eski Başkan Wilson, Amerika Birleşik Devletleri'nin Ermeniler için bir görev üstlenmesi gerektiğini tavsiye etme eğilimindeydi. Başarılı olsaydı, yıllarca farklı bir hikâye anlatacaktı. Sağlığı bozuldu ve Amerika'nın hiçbir insani planı gerçekleştiremedi.

İtalyan ve Fransız Politikaları

Sonra Baron Sonnino'nun Quirinal'den ayrılışı geldi. Halefleri daha çirkin insanlardı ve daha az maceracı ve daha evcilleştirilmiş bir politika izleyerek İtalya'ya en iyi şekilde hizmet edip etmediklerinden hala şüphelerim var. Bu meseleye gelecek karar verebilir, ancak karar ne olursa olsun, harekete geçme zamanı geçmiştir ve Türkiye'de başka bir ayrılık olmadıkça İtalya'nın 1919'da kaybettiği şans geri gelmeyecektir. Sonra Kilikya'da Fransız kontrolü vardı ve Mustafa Kemal Paşa ile Ankara'da birebir hem de el altından görüşmeler yaptı. Müttefikler, Fransızların bu kader adımıyla ne yapıldığı konusunda bilgilendirilmedi bile. Dolayısıyla Fransızlar Batılı güçlerin Türk ile etkili bir şekilde başa çıkmasını sağlayacak birliği tek başına bozdu.

Yunanistan Tökezlediğinde

Son ölümcül değişiklik, M. Venizelos'a karşı Yunan isyanıydı. Venizelos için Perikles'ten bu yana ırkının yarattığı en büyük devlet adamı olduğu sık sık söylenir. Üstlendiği hiçbir şeyde halkını asla yüziüstü bırakmadı. Onun rehberliğine uymayı reddettiklerinde her zaman felaketle karşılaşular. Kral Alexander bir maymun tarafından öldürüldüğünde, Yunanlılardan eski Kral Konstantin ve M. Venizelos arasında karar vermeleri istenir ve seçimleri ülke için yıkıcı olur.

Konstantin'in Yunanistan'ın başına gelişinden önce, Büyük Güçlerin hiçbir yardımı olmaksızın, Mustafa Kemal'in güçlerini kolayca körfezde tutabiliyor ve hatta geri püskürtebiliyordu; ancak Konstantin ile Yunan Ordusunda bir değişiklik oldu. Saray mensupları, yüksek komutadaki askerlerin yerini aldı ve Fransız, İngiliz ve İtalyan halkı Konstantin'in Büyük Savaş sırasındaki ihanetini unutmayınca, Yunanlılara karşı tutumlarını değiştirdiler. Farklı güçler tehlikeli hale geldi ve düşman güçler harekete geçti. Kemalist saldırı hatlarına ulaştığında Yunan Ordusu yenildi. Sonra panikle iyi bir ordunun tamamen yok olması geldi. Onun ortadan kalkmasıyla Anadolu'nun kurtuluşunun son umudu gitti.

Bir Maymunun Isırığı Nelere Yol Açtı

Doğu'nun ve muhtemelen Batı'nın tarihinin bir maymunun ısırmasıyla değiştirilmiş olması, tarihte gördüğümüz her trajedinin komik tarafının bir başka örneğidir. Daha sonra yapılabilecek tek şey,

büyük politikanın kalıntılarını kurtarmaktı. Batı medeniyeti, vahşetin Avrupa'ya geri dönüşüne karşı son savaşını, İngiliz denizciler ve askerler, geçen Eylül ve Ekim aylarında hem ortakları hem de meslektaşları tarafından terk edilen İstanbul'u korkunç katliamdan kurtardığında gösterdi. Mudanya bir Sevr değildi ama Lozan'dan daha iyiydi. Sevr'den Mudanya'ya bir geri çekilme, Mudanya'dan Lozan'a bir hedef. Bundan sonra ne olacak? Lozan son nokta değil, sadece bir kilometre taşıdır."⁵⁶⁴

Barişin imzalanmasının hemen ardından ifade ettiği tek cümlelik yorumundan sonra bu sefer Lloyd George uzun bir makale yayımlamıştı. Bu yazı da görüldüğü üzere Lloyd George'un Türklere karşı nefret ve korkularıyla doluydu. Lloyd George'un bu makalesine en gerçekçi cevap İtalya basınından gelmişti. 1 Ağustos 1923 tarihinde Avustralya basınında yer alan cevap şöyleydi;

"Mr. Lloyd George Hakkında İtalyan Yorumu, Lozan Antlaşması Yazarı

İtalyan gazetesi Giornale Italia, Bay Lloyd George'un Lozan Barış Konferansı hakkındaki makalesini yorumlayarak; 'Küçük Asya'daki Yunan bozgunundan sorumlu olduğunu unutmuş gibi görünüyor, çünkü Yunanlıları İzmir'e çıkartan kendisiydi. Ayrıca bunu yaparak İzmir'i İtalya'ya veren San Giovanni Antlaşması'nı da ihlal etmiş oldu. Bu nedenle, İtalya'nın pozisyonundan vazgeçmesinden bahsetmek küstahça bir davranıştır. Ne yazık ki, o zamanın İtalya Başbakanı olan Baron Sonnino, yalnızca Bay Lloyd George ile değil, Yunanistan'ı İtalya'ya tercih eden M. Clemenceau ve Dr. Wilson ile de mücadele etmek zorunda kaldı, ancak Baron Sonnino propaganda ile zehirlenen İtalya kamuoyu tarafından gerektiği gibi desteklenmedi. Bay Lloyd George, Türkleri Avrupa'ya geri getiren Lozan Antlaşması'nın gerçek yazarı olduğu için sessiz kalsa iyi olur' diye gazete ekliyor."⁵⁶⁵

Ne dersiniz sizce Lozan Barış Anlaşması ile sonuçlanan sürecin sebebi olarak hangi yorum daha isabetli?

Avustralya basını 6 Ağustos 1923 tarihinde Galler Prensi'nin eski askeri sekreteri olan Sir Edward Grigg'in barışla ilgili verdiği röportajı yayınlamıştı. Sir Edward Grigg, Lozan Antlaşması'nı aşağılayıcı bir belge ve Türkiye için bir zafer olarak nitelendirmişti. Konuşmasının devamında, "Antlaşma Avrupa yönüyle, gerçekleri göremeyen, ölçsüz adalet ve dayanağı olmayan umutla doludur. Antlaşmanın en trajik kısmı ise Anadolu'daki Ermeniler ve diğer Hristiyanlarla ilgili bölümleridir. İngiltere, Türklere tabi ulusların kurtuluşu, Boğazların özgürlüğü ve Milletler Cemiyeti yetkisi altında İstanbul'un serbest liman olması için çalışmalıdır" demişti.⁵⁶⁶

⁵⁶⁴ The Telegraph (28 Temmuz 1923). Lloyd George On Turks. s.15; The West Australian (28 Temmuz 1923). Mr. Lloyd George. s.11; The Argus (28 Temmuz 1923). Victory for The Turk. s.25; The Advertiser (28 Temmuz 1923). Great Turkish Triumph. s.13; The Age (28 Temmuz 1923). A Turkish Victory. s.13; The Daily Telegraph, (28 Temmuz 1923). The Cunning Turk. s.7; The Mercury (28 Temmuz 1923). The Turkish Treaty. s.9; The Sydney Morning Herald (28 Temmuz 1923). Contrast With Sevres. s.13.

⁵⁶⁵ The Mercury (1 Ağustos 1923). Italian Comment on Mr. Lloyd George. s.7; The Advertiser (1 Ağustos 1923). Italy And Turkey. s.9; The Sydney Morning Herald (1 Ağustos 1923). Mr. Lloyd George. s.13; The Telegraph (1 Ağustos 1923). More Censure. s.8; The West Australian (1 Ağustos 1923). Mr. Lloyd Georges Article. s.9.

⁵⁶⁶ The Argus (6 Ağustos 1923). Lausanne Treaty. s.9; The Advertiser (6 Ağustos 1923). Truth Stone Blind. s.9; The Age (6 Ağustos 1923). The Lausanne Treaty. s.10; The Daily Telegraph (6 Ağustos 1923). Lausanne Treaty. s.5;

The Mercury 7 Ağustos'ta 1923 tarihinde Sir Edward Grigg'in yaptığı açıklamaya da atıfta bulunarak yapılan barışın Avrupa açısından eksik yönlerini ortaya koyan ilginç bir köşe yazısı yayınlamıştı. Köşe yazısı şöyleydi;

"Tekrar Türkler

Birinci Murat on dördüncü yüzyılda Türkleri Avrupa'ya, Balkanlar'a soktuktan sonra Türkler hakkında eski bir söz vardır. 'Ancak bir Murat başarır!'; ve o zamandan beri Türkler ne kadar çok değiştiklerini değil ne kadar aynı olduklarını gösterdiler. Anlaşıldığı gibi herkes, sonunda Lozan Barış Antlaşması'ndan memnun kaldı. Bu Antlaşma ki müzakerelerde Yeni Türklerin değişkenliği ve acımasızlığından dolayı bu kadar uzun süren ve herkesin onlardan bıktığı müzakereler. Ama Yeni Türkler her zamanki gibi sadece eski Türklerdi. Batı Avrupa'da kedinin nasıl atlayacağını görmek için aynı eski bekleme oyununu oynuyorlardı. Türkler, Britanya'nın Fransa ile anlaşarak, oradaki olayların (Batı Avrupa) muhtemelen çözüleceğini düşündüklerinde, uysal hale geldiler ve Antlaşma imzalandı. Artık iki Müttefik arasında hâlâ bir sorun çıkma ihtimalinin olduğunu gördüklerine göre, sırayla başlarına bela oluyorlar ve İstanbul tahliye edilene kadar orduyu terhis etmeyeceklerini duyuruyorlar. Pek çok seyirci, Antlaşmanın kötü olduğu, Türklerin Avrupa'ya dönmeye katlanılmaması, üzerinde çalışılması gereken gerçek programın Türklerin yönetimindeki ulusların özgürleştirilmesi, Akdeniz ile Karadeniz arasındaki Boğazların özgürlüğü ve İstanbul'un Milletler Cemiyeti altında özgür bir liman haline getirilmesi olduğu konusunda Sir Edward Grigg (Avustralya'daki Galler Prensi) ile hemfikir. Türkler, Antlaşmayı küstahça bir kenara bıraktığına göre, en iyi şey onu bir kenara bırakıp yeniden başlamaktır."⁵⁶⁷

İsmet Paşa Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasından sonra çeşitli diplomatik temasların ardından 13 Ağustos 1923 tarihinde Türkiye'ye döndü. Avustralya basını İsmet Paşa'nın dönüşünü "Türkiye Coşkulu" başlığıyla duyurdu. Haberde, İsmet Paşa'nın her durakta büyük bir coşkuyla karşılandığı, İstanbul'da İsmet Paşa'yı karşılayanlar arasında Sir Charles Harrington'ın da olduğu belirtildi. Ayrıca Sir Charles Harrington'ın, Lozan'da kararlaştırılan tahliyeyi gerçekleştirmek için tüm önlemlerin alındığını söylediği ifade edildi.⁵⁶⁸

Avustralya basını 16 Ağustos 1923 tarihinde barış anlaşmasıyla ilgili iki önemli değerlendirmeye yer verdi. İlk haberde Lord Birkenhead'ın⁵⁶⁹ değerlendirmesi, ikinci haberde Mustafa Kemal Paşa'nın Mecliste yaptığı değerlendirme yer aldı. Haber şöyleydi;

Türkiye ile Anlaşma, Çıkarların Teslimi, Majuba Tepesi Olayının Aynısı

Lord Birkenhead gazetelere yazdığı bir mektupta şöyle diyor: "Lozan Antlaşması'nı yakından inceledikten sonra, bundan dehşete düştüğümü söylerken ılımlı bir dil kullanıyorum. Majuba Tepesinden bu yana İngiltere'nin çıkarlarına karşı hiç bu kadar teslimiyeti olmadı. Bu ülkenin

The Mercury (6 Ağustos 1923). *A Degrading Document*. s.7; The Telegraph (6 Ağustos 1923). *Truth Stone Blind*. s.8; The West Australian (6 Ağustos 1923). *An Outspoken Critic*. s.7.

⁵⁶⁷ The Mercury (7 Ağustos 1923). *The Turk Again*. s.6.

⁵⁶⁸ The Argus (13 Ağustos, 1923). *Turkey Rejoices*. s.9; The Sydney Morning Herald (13 Ağustos 1923). *Ismet Pasha's Return*. s.9; The West Australian (13 Ağustos 1923). *Ismet Pasha's Return*. s.6; The Advertiser (13 Ağustos 1923). *Turkish Peace*. s.9; The Mercury (13 Ağustos 1923). *Ismet Pasha*. s.5; The Telegraph (13 Ağustos 1923). *Turkey A Republic*. s.11.

⁵⁶⁹ 1906'da muhafazakâr partiden Walton için milletvekili seçildi. I. Dünya Savaşı'nda hükûmetin resmî basın bürosunun sorumluluğu verildi. 1919 yılında Başbakan Lloyd George tarafından Baron Birkenhead olarak asilleştirildi ve lord şansölyesi olarak hükûmette göreve alındı.

tarihinde hiçbir zaman yenilmiş bir düşman, yenenden bu tür çıkarlar almamıştır. Uğruna savaştığımız her şey teslim edildi. Son Koalisyon Hükümeti, bizim zaferimizin anlamı için Çanak'ta durdu ve dururdu da ama savaş yapan hükümet olarak küçümsendi. Yerel bir savaş riskini almamız gerektiği kesinlikle doğru. Görkemli bir zaferin tüm meyvelerini teslim etmektense, bir gün mutlaka son bulacak yerel bir savaş riskini almamız gerektiği kesinlikle doğrudur. Bugün hepsi bitti. İngiliz tüccarlar ve İngiliz sigorta şirketleri İstanbul'dan uçuyor, kapitülasyonlar kaldırıldı ve Boğazların özgürlüğü Türk'ün iki dudağının arasına bağlıdır.” Lord Birkenhead ekleyerek; “Parlamento boş boş oturmasaydı bu gözlemlerimi Lordlar kamarasına iletebilirdim” dedi.

Özgür ve Bağımsız, Kemal Paşa Muzaffer

Kemal Paşa başkan olarak açılış konuşmasında Meclis'in açılışının yeni bir çağın açılışına denk geldiğini söyledi. Sözlerine devam ederek; “Dört yıllık bağımsızlık mücadelemiz milletin haysiyetine yakışır bir barışla sonuçlandı. Onaylandığında, özgür, bağımsız bir gelişme ve refah aşamasına gireceğiz” dedi. Kemal Paşa, müzakereler sırasında karşılaşılan zorluklara değinerek, “Dört asırlık kötü mirasımızın tasfiye edilmesi gerekiyordu. Antlaşma, daha büyük Ermenistan hayalini ortadan kaldırdı ve İstanbul boğazlar üzerinden Ankara'ya kadar uzanacak Pontus Hükümeti'ni feshetti. Türkiye'nin gineyindeki tüm sömürge alanı umutlarını kırdı. İzmir ve Adana'yı kurtardı, İstanbul'u kurtardı. Kapitülasyon zincirlerini kırdı ve Türkiye'nin diğer medeni ülkelerle eşitlik haklarının tanınmasını sağladı. Antlaşma refahın yolunu açıyor. Bağımsızlığımızı ve ulusal güvenliğimizi iç ve dış düşmanlara karşı birlikte korumalıyız. **Kazanılan barışın sonsuza kadar süreceğini varsaymak çocukça olur. Haklarımıza saygı duyulduğu sürece karşılık vereceğiz, ancak acı tecrübelerle zayıfların haklarına sıklıkla saygı duyulmadığını öğrendik. Sonuç olarak, herhangi bir olasılık için gerekli hazırlıkları ihmal etmemeliyiz**” dedi.⁵⁷⁰

Lord Birkenhead'ın yayınlanan bu mektubuna cevap ve tepki olarak The Mercury ve The Argus gazetelerinde Lozan Barış Antlaşması'nın birçok yönden başarılı olduğunu, yaşanan başarısızlıkların ise İngilizlerin değil Fransa ve Yunanistan'a ait olduğunu ifade eden bir köşe yazısı yer aldı. Anlaşılan Avrupalılarında bu barış anlaşmasıyla ilgili kafaları karıştı. Yazının tamamını burada vermekte yarar görüyorum;

“Türkiye ile Barış

Lozan Antlaşması'nı Majuba Tepesi'nden bu yana İngiliz çıkarlarının en kötü teslimiyeti olarak tanımlayan Lord Birkenhead'ın mektubu, İmparatorluğun vatansever oğulları arasında öfke uyandırdı. Ancak abartılı, tek taraflı ve hayal kırıklığına uğramış ve egoist bir politikacının önyargılı görüşüydü bu. Lozan Antlaşması, Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Sevr Antlaşması ile bağlantılı olarak değerlendirilmelidir. Bu Antlaşma ile muazzam ve tehlikeli bir Müslüman İmparatorluğu parçalandı ve parçalar büyük ölçüde İngiltere'ye, kısmen de Fransa'ya verildi. Yunanlılar Küçük Asya'daki girişimlerinde başarısız olurken Fransa, Suriye sınırını Türklerle özel bir anlaşma yaparak ayarladı. Yine de ocak ayında Türklere sunulan Lozan Antlaşması, diğerlerinin yanı sıra Türkiye'nin Suriye, Filistin, Irak, Hicaz, Arap Yarımadası, Mısır, Sudan, Libya ve Kıbrıs üzerindeki tüm haklarından ve mülkiyetinden feragat ettiğini ilan etti. Evet, Türkler Roma İmparatorluğu'nun orijinal Hristiyan başkenti İstanbul'da kalıyorlar biz de bu duruma üzüldüğünü ifade eden pek çok kişi arasındayız. Ama adil olmak gerekirse, Türkler, Fransızların teşvik ve desteğiyle, asla Atina'ya geri kabul edilmemesi gereken Yunan Kralı'nın talihsiz ordusunu böylesine baştan aşağı bozguna uğrattığında, konumun büyük ölçüde değiştiği kabul edilmelidir. Türkler savaşı kazanmışlardı.

⁵⁷⁰ The Argus (16 Ağustos 1923). Treaty With Turkey. s.9; The Advertiser (16 Ağustos 1923). A Complete Surrender. s.9; The Age (16 Ağustos 1923). The Lausanne Treaty. s.9; The Daily Telegraph (16 Ağustos 1923). A New Era. s.5; The Mercury (16 Ağustos 1923). The New Turkey. s.7; The Sydney Morning Herald (16 Ağustos 1923). Turkish Hopes. s.9; The Telegraph (16 Ağustos 1923). Ousting Christians. s.8; The West Australian (16 Ağustos 1923). Lausanne Treaty. s.9.

*"Kapitülasyonlara" gelince, bunlar sadece İstanbul'daki her ulusun üyelerinin yasal olarak yalnızca kendi mahkemeleri tarafından yargılandığı kötü bir sistemin ortadan kaldırıldığını kastediyor. Türkler, emin olabiliriz ki, İngilizlere veya başka birine bu kararın gözden geçirilmesi için sebep vermemeye özen gösterecektir. Genel olarak Antlaşma'ya gelince, Fransa'nın İngilizlerin kazanımlarına duyduğu kıskançlığına ve Çanak'ta savaş yeniden patlak vermiş olsaydı kesinlikle hemen yok olacak Avrupa barışının bedeline karşılık olarak Sevr Antlaşması'ndan biraz fazla Türklere taviz sunmamız şarttı."*⁵⁷¹

Lozan Barış Antlaşması imzalanmış ama görüldüğü üzere Avrupa bunu hazmedememişti. Nitekim tüm Avustralya kamuoyu bu anlaşmanın hazmedilemediğini, anlaşmaya imza koyan ülkelerin meclislerinde onaylanma sürecinin uzamasıyla daha iyi anlayacaktı.

4.4. Lozan Antlaşmasının TBMM'de Onaylanma Süreci

Lozan Antlaşması'nın yürürlüğe girip hüküm ifade etmesi için taraf devletlerin meclislerince onaylanması gerekmektedir. Tasdiknameler ise Paris'te toplanacak ve orada saklanacaktı. Müttefik ülkeler olan İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya'dan üç devletin onaylaması antlaşmayı yürürlüğe sokacaktı. Tabi antlaşmanın öncelikle Ankara Meclisinde onaylanması şarttı. İşgal kuvvetlerinin ülkeyi terk etmeleri de buna bağlıydı.⁵⁷²

21 Ağustos 1923 tarihinde Lozan maddelerinin kabulü için mecliste görüşmeler başladı. Bu görüşmeler üç gün sürdü. Seçimlerin ardından kurulan İkinci Meclis'te, Lozan görüşmelerinin ara döneminde gerçekleşen sert tartışmalar olmadı. Fakat görüşmeler esnasında, Meclisin tamamına yakın bölümünün Atatürk'ün Halk Fırkasından seçilmesine rağmen, antlaşmanın onaylanmasına itiraz eden, eleştiri ve öneriler getiren milletvekilleri olmuştu.⁵⁷³

Meclis ikinci başkanı Ali Fuat Paşa Lozan Antlaşması'nın onaylanmasına dair görüşmeleri, Lozan metninin tamamı, metnin ekinde yer alan mukaveleler okunduktan sonra şu konuşmasıyla açmıştı: "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Büyük Britanya, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan ve Romanya hükümetlerinin yetkili delegeleri arasında 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan'da imza edilen antlaşma ile ona bağlı on beş mukavelename ve senedin kabul ve tasdikinin Yüce Meclisçe onaylanması için takdim kılınmıştır. Aciliyet kararı ile müzakeresi için gereğinin yerine getirilmesini istirham eylerim efendim."⁵⁷⁴

İlk sözü Hariciye Encümeni Reisi Yusuf Kemal Bey (Tengirşenk) aldı. Lozan Antlaşması ile yüzyıllardır Avrupalılar tarafından Türklere takılan zincirlerin koparıldığından, Osmanlı'nın

⁵⁷¹ The Mercury (16 Ağustos 1923). *The Peace With Turkey*. s.6; The Argus (16 Ağustos 1923). *No Name*. s.8.

⁵⁷² İ. İnönü, *age*, s.419.

⁵⁷³ A. Coşkun, *age*, s.391.

⁵⁷⁴ T. Akyol & S. Kaplan, *age*, s.708.

en güçlü zamanlarında bile Avrupalılarla Lozan gibi eşit şartlarda yürütülen bir antlaşma imzalayamadığından alkışlar arasında bahsettikten sonra, Karlofça Antlaşması'ndan⁵⁷⁵ bu zamana kadar Osmanlıda yaşananları anlatan uzun bir konuşma yapmıştı. Konuşmasını Lozan'a gönderilen heyetin en doğru kişiler olduğunu ve çok büyük bir iş başardıklarını belirterek bitirdi.⁵⁷⁶

Yusuf Kemal Beyin ardından kürsüye yine Hariciye Encümeninden Tevfik Rüştü Bey gelmiş, O da bir önceki konuşmaya paralel, Lozan Antlaşması'ndan bazı maddeleri de okuyarak Meclisten, Lozan Antlaşması'nın kabulünü istemişti. Bunun üzerine Mersin milletvekili Niyazi Bey söz almış; "Efendiler tarihi bir an yaşıyoruz. Zannediliyor mu ki bu antlaşma milli amaçlarımızı tamamen tatmin ediyor? Zannediliyor mu ki bu antlaşma milli sınırlarımız içinde bu devlete tam istiklal veriyor? Sevr Antlaşması ve Lozan Antlaşmasını karşılaştırarak ve antlaşmanın geneline bakarak, bu antlaşma iyi bir antlaşmadır demek yeterli midir?" şeklinde itirazda bulunmuştu. Niyazi Beyin bu sözlerine Mardin milletvekili Necib Bey ve Menteşe milletvekili Esat Efendi de destek vermişti. Ardından Niyazi Bey antlaşmaya neden itiraz ettiğini açıklayan uzun bir konuşma yaptı. Konuşmasına Cebelibereket milletvekilleri İhsan Bey ve Avni Bey, Lazistan milletvekili Esat Bey, Zonguldak milletvekili Tunalı Hilmi Bey ve Atatürk'ün en yakın arkadaşlarından biri olan Antep milletvekili Kılıç Ali Bey de büyük destek verdi. Özetle konuşmasında, Lozan'da belirlenmiş Türkiye sınırları dışında kalan Kıbrıs, Hatay, Batı Trakya, Irak, Trablusgarp gibi yerlerden feragat edilmesinin yanlış olduğunu belirtmişti. Konuşmasının sonunda eksikliklerle dolu bu antlaşmanın tamamen reddedilmesini istemişti.⁵⁷⁷

Bu konuşmanın ardından Urfa milletvekili Yahya Kemal Bey söz almış, O da Niyazi Beyin tüm söylediklerine katıldığını belirttikten sonra Antakya ve İskenderun'un hudutlarımız dışında kalmasının büyük bir yanlış olduğunu ifade etmişti. Bu konuşmadan sonra söz alan İstanbul milletvekili Hamdullah Suphi Bey, antlaşmanın bazı eksikliklerinin olduğunu kabul etmekle, geneline bakıldığında iyi bir antlaşma olduğunu ve onaylanması gerektiğini belirtmişti. Akabinde sırayla kürsüye çıkan Menteşe milletvekili Şükrü Kaya Bey ve Tekirdağ milletvekili Faik Bey de diğer itiraz eden milletvekilleriyle aynı hususlara değinmiş, ardından ilk gün

⁵⁷⁵ 26 Ocak 1699 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu ile Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu, Venedik Cumhuriyeti, Rusya ve Lehistan-Litvanya Birliği arasında Karlofça'da imzalanan ve Osmanlı'nın tarihinde ilk defa büyük oranda toprak kaybettiği antlaşmadır. Bu tarih Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme döneminin başlangıcı kabul edilir.

⁵⁷⁶ TBMM Z.C. 21 Ağustos 1923, s.218-220.

⁵⁷⁷ TBMM Z.C. 21 Ağustos 1923, s.220-233.

görüşmeler Ali Fuat Paşa'nın saatin çok geç olduğunu ve yarın devam edileceğini belirtmesiyle son bulmuştu.⁵⁷⁸

Ertesi gün 22 Ağustos 1923 tarihinde Ali Fuat Paşa'nın başkanlığında TBMM Lozan Antlaşması'nın bütünü üzerinde görüşmelere devam etmişti. İlk sözü İzmir milletvekili Mustafa Necati Bey aldı. Konuşmasında dört yıl boyunca verilen mücadeleyi anlattıktan sonra özetle şöyle demişti: “Bu antlaşma ile Batı Trakya'daki, Antakya'daki kardeşlerimizden dindaşlarımızdan bizi ayırmışlardır. Bu antlaşma eksiktir, kesin değildir. Çünkü kuponlar meselesi ve Musul hallolunmamıştır. Osmanlı borçlarının taksiminde de adilane davranılmamış, milletin parasıyla alınan harp gemilerimiz de geri alınamamıştır. Ayrıca sıhhiye ve hukuk müşavirlerinin olması kapitülasyonların devam ettiğini gösterir. Mezarlıklarla ilgili Türk'ün anıt ve mezarlara ne kadar saygılı olduğunu bütün dünya bilir. O toprakların kullanımını ecnebilere bırakmaya gerek var mıydı? Boğazlara gelince, herhangi bir surette geçiş serbestliği tehlikeye girerse Milletler Cemiyeti'nin bu duruma müdahale edebileceği maddesi beni ürkütüyor. Yunanistan'dan talep edilen tamirat bedelinden vazgeçiyoruz. Yaptıkları zulüm ve yıkımı nasıl tamir edeceğiz? Yunanistanın parası olmadığını biliyoruz, bu para neden onları memleketimize gönderen Müttefiklerden istenmedi. Evlerinden uzak kalmış, babaları, valideleri kesilmiş, dul kalmış annelerin kalplerinde kopan feryatları vicdanlarınızı sızlatmıyorsa bu anlaşmayı kabul edebilirsiniz. Ben bu milletin bir evladı olarak kabul edemem.” Necati Beyin bu konuşması Meclisten büyük alkış ve destek görmüştü.⁵⁷⁹

Ardından kürsüye yine antlaşmayla ilgili itirazlarda bulunmak üzere Saruhan milletvekili Vasıf Bey geldi. Sözüne, “arkadaşlar bilirsiniz ki istiklalin en bariz dayanağı yargı hakkıdır” diyerek başladı. Konuşmasında antlaşmada geçen, adli kapitülasyonların yerine getirilen düzenlemeyi uzun uzadıya eleştirdikten sonra, konuşmasını “maalesef ben bu anlaşmaya kabul reyini veremem” sözleriyle bitirmişti.⁵⁸⁰

Lozan Antlaşmasını eleştiren bu iki konuşmanın ardından, antlaşmanın kabulünü destekler nitelikte konuşma yapacak olan İstanbul milletvekili Süleyman Sırrı Bey kürsüye geldi. Süleyman Sırrı Bey, 1874 yılında doğmuş, Bayındırlık bakanlığı da yapmış tecrübeli bir siyaset adamıydı. Konuşmasında, antlaşmanın eksik hususlarını belirten arkadaşlarına katıldığını fakat

⁵⁷⁸ TBMM Z.C. 21 Ağustos 1923, s.233-242.

⁵⁷⁹ T. Akyol & S. Kaplan, **age**, s.746-753.

⁵⁸⁰ TBMM Z.C. 22 Ağustos 1923, s.249-252.

bu noktaya Sevr Antlaşması'ndan gelindiğinin unutulmaması gerektiğini ve antlaşmanın bütününe bakıldığında gerçekten iyi bir antlaşma olduğunu ve kabul oyu vereceğini ifade etmişti. Ardından kürsüye gelen Bozok milletvekili Avni Bey de Mondros Mütarekesini hatırlatarak, “o noktalardan buraya gelindiği unutulmamalıdır, Lozan’da delegasyon heyetimizin mümkün olan herşeyi aldığına inanıyorum. Kabul oyu verilmelidir” sözleriyle görüşmelerdeki ikinci günün ilk celsesi tamamlanmıştı.⁵⁸¹

Kısa bir aradan sonra ikinci celse başladı. İlk sözü Karesi milletvekili Ahmet Süreyya Bey aldı. Konuşmasına, görülen hesabın Mustafa Kemal Paşa’nın dediği gibi dörtyüz yıllık değil, Osmanlı’nın kuruluşundan itibaren altı yüzyıllık bir süreci kapsadığını, Lozan ile bu hesabın bizim lehimize kapandığını ifade etmişti. Ardından özetle; “itiraf edelim, yapılan anlaşmanın bazı hükümleri tenkide değer olabilir. Fakat bir bütün olarak öncesiz ve sonrasız olmak üzere dünyada hiçbir şeyde mutlaklık yoktur. Bu felsefe kanununu daima gözlerinizin önüne getirerek anlaşmayı telakki ediniz. Çok rica ederim hisse kapılmayalım, mantıklı düşünelim. Dört sene evvelki genel vaziyette onların bulunduğu durumu hatırlayalım. Biz ne mertebede idik? Onlar ne halde idiler? Osmanlı İmparatorluğu’nun kuruluşundan yıkılana kadar bu şekilde tam müstakil, tam hakim ve devletler hukuku ilminin gösterdiği ve tespit ettiği esaslar dairesinde devlet halinde tecelli ve teşekkül edebilmiş miydi? Bu antlaşmanın kabulünden sonra dünya haritasına tam müstakil, tam hür, dahilen ve haricen istiklale malik bir Türk hükümeti, bir Türk siyasi varlığı doğmuş olacak. Müstakil bir devlet doğurmaya dolu olan bir antlaşmayı düşüşe maruz bırakmak zannederim ki milliyet namına bir cinayet olur” demişti.⁵⁸²

Ahmet Süreyya Bey kürsüden inerken bu defa İstanbul milletvekili Abdurrahman Şeref Bey çıkmıştı. Abdurrahman Şeref Bey, tenkid için kürsüye çıkmadığını bir tarihi kıyaslama yapmak istediğini belirtmişti. Tarihçi olan Ahmet Süreyya Bey ülkenin son elli yılında yaşanan siyasi gelişmeleri anlattıktan sonra, Lozan’da Türk delegasyonunun duruşunu ve başarılarını överek alkışlar arasında kürsüden inmişti.⁵⁸³

Ardından kürsüye bir gün önce konuşma yapan Hariciye Encümeninden Tevfik Rüştü Bey tekrar geldi. Tenkidlere cevap niteliğinde uzunca bir konuşma yaptı. Sözlerini “arkadaşlar lehte ve aleyhte yapılan konuşmaları dinlediniz. Memleketimizin en büyük tarihçisi olan zatın

⁵⁸¹ T. Akyol & S. Kaplan, **age**, s.757-760.

⁵⁸² TBMM Z.C. 22 Ağustos 1923, s.256-258.

⁵⁸³ TBMM Z.C. 22 Ağustos 1923, s.258-260.

antlaşmayı öven ifadelerinin de ardından, Yüce Meclisimizin değerli tenkidlerinin yanında genel olarak antlaşmadan tatmin olduklarını müşahade etmiş bulunuyorum. Türkiye'nin menfaatini ölçüp karar alarak, Yüce heyetinizden antlaşmanın kabulünü rica ediyorum” diyerek bitirmişti. Tevfik Rüştü Beyin ardından Meclis başkanı 23 Ağustos günü saat bir buçukta görüşmelere devam etmek üzere oturumu kapatmıştı.⁵⁸⁴

23 Ağustos 1923 tarihinde TBMM yine Ali Fuat Paşa başkanlığında antlaşmayı oylamak üzere toplanmıştı. Oylama öncesi İsmet Paşa kürsüye gelerek, antlaşmanın bütününi özetleyen, yapabildiklerini ve yapamadıklarını anlatan uzun bir konuşma yapmıştı.⁵⁸⁵ Konuşmanın ardından oylamaya geçildi ve Lozan Barış Antlaşması 287 milletvekilinden 227'sinin katılımı ile 213 kabul, 14 ret oyu alarak TBMM'de kabul edildi.⁵⁸⁶

Antlaşmayı reddedenler arasında Kılıç Ali gibi Atatürk'ün çok yakın dava arkadaşları da vardı. Atatürk'ün bu kadar yakın arkadaşlarının ret oyu vermesi, ikinci Meclisin de İlk Meclis gibi ne kadar demokratik ve hür beyinlerle dolu olduğunun bir göstergesidir. Esasen antlaşmayla ilgili tüm vekillerin kafası karıştı. Hepsi vatansever ve Türkiye için en iyisini istiyorlardı. İtirazları veya antlaşmanın kabulündeki ısrarları da bu yüzdendi. Ayrıca yüzyıllarca Batı'nın Osmanlı Devletine verdiği sözleri tutmaması ve ondan bir parça koparabilmek için yaptığı zulüm ve kanunsuzluk hepsinin hafızalarına kazınmıştı.

Avustralya basını da Ankara'da yaşanan bu tartışmaları 24 Ağustos 1923 tarihinde sütunlarına taşımıştı. “Yakın Doğu Barış Antlaşması” başlığıyla verilen haber şöyleydi; “Barış Antlaşması'nın onaylanması tartışması Ankara Meclisi'nde başladı. Antlaşmanın genel olarak kabulüne rağmen önemli eleştiriler yapıldı. Trakyalı bir milletvekili şunları söyledi: *‘Antlaşma diğer nesiller, hatta belki bizimki için tehlikeli bir gelecek hazırlıyor. 1914 sınırlarımızı bile elde edemedik. Edirne'nin geleceği tehlikededir. Batılı devlet adamları, Trakya'da yarattıkları durumla Türkiye, Bulgaristan ve Yunanistan arasındaki çekişmeler için bir bahane oluşturdu.’* Tartışmalarda Fransa'ya karşı düşmanlık ifadeleri ön plandaydı.”⁵⁸⁷

⁵⁸⁴ TBMM Z.C. 22 Ağustos 1923, s.260-261.

⁵⁸⁵ TBMM Z.C. 23 Ağustos 1923, s.264-282.

⁵⁸⁶ T. Akyol, **age**, s.303.

⁵⁸⁷ The Argus (24 Ağustos 1923). *Near East Peace Treaty*. s.9; The Advertiser (24 Ağustos 1923). *Turkish Debts*. s.15; The Age (24 Ağustos 1923). *Treaty With Turkey*. s.9; The Daily Telegraph (24 Ağustos 1923). *Claims On Turkey*. s.7; The Mercury (24 Ağustos 1923). *Ratification Debate*. s.7; The Sydney Morning Herald (24 Ağustos 1923). *Treaty of Lausanne*. s.9; The Telegraph (24 Ağustos 1923). *Turkish Ratification Debate*. s.6; The West Australian (24 Ağustos 1923). *Turkey's Debts*. s.9.

Görüldüğü üzere mecliste yaşanan tartışmalar ara dönemde yaşanan tartışmalar kadar hararetle geçmemişti. Fakat birkaç milletvekilinden önemli itirazlar ve öneriler gelmişti. Neticede TBMM Lozan Antlaşmasını kabul etti. Avustralya'nın yüksek tirajlı gazetelerinden The Sun gazetesi de 24 Ağustos günü "Lozan Antlaşması" başlığıyla verdiği haberde; Ankara Meclisi'nin 23 Ağustos 1923 tarihinde 20'ye karşı 215 oy⁵⁸⁸ ile Müttefiklerle yapılan Lozan Barış Antlaşmasını kabul ettiğini duyurdu.⁵⁸⁹

The Telegraph gazetesi ise 25 Ağustos'ta antlaşmanın Ankara Meclisinde onaylaması üzerine "Türkiye ve Antlaşma" başlığıyla, anlaşmayı eleştiren Türk milletvekillerine cevap niteliğinde bir köşe yazısı paylaşmıştı;

*"Türkler, Ankara'daki parlamentolarında, savaşta mağlup olduktan sonra sağ kalacakları beklenmedik bir şeydi. Lozan Antlaşması'nın etkisi bu değil mi? Antlaşmanın diğer nesiller için tehlikeli bir gelecek hazırladığını iddia eden bazı Türk milletvekilleri var ve bu milletvekilleri tarafından batılı devlet adamları Trakya'da Türkiye, Bulgaristan ve Yunanistan arasındaki çekişmeler için bahane oluşturabilecek bir durum yarattığı için suçlanıyor. Çoğu antlaşma, sonraki nesiller üzerinde düşünülmesi gereken bir başarı vermeye çalışır, ancak en dikkatlice düşünülmüş anlaşmalar bile uzun ömürlü değildir. Ve eğer Türkiye "önümüzdeki bahar" Balkanlar'da sorun çıkarmak için bir bahane arıyorsa, iyi veya kötü bir antlaşmaya bel bağlamasına gerek yok. Ateşkesten bu yana İngilizlerin Türkiye'ye yönelik politikası tam olarak tutarlı olmadı; bazen barışın kendisi bile barışın korunmasında etkili olmayabilir. Ama Türkiye'ye eğer varsa iyi niyetini ispat etme şansı sunuyor. Türkiye topraklarını genişletme ve Büyük Güçlerle barış içinde yaşama arzusuyla tanınır. Yeni bir Türkiye ile karşı karşıyayız ve bu gerçek, şüphesiz, Büyük Britanya tarafından, Türkiye'nin Almanya'nın eski bir müttefiki ve savaşın gerçek belirleyicisi Rus Bolşevikleri ile ilişkileri olduğu, mağlup bir ulus olarak konumunun hiçbir şekilde haklı göstermediği halde tavizlere rıza gösterdiği hususlar dikkate alınarak tanımlanmıştır."*⁵⁹⁰

The Telegraph'ın yazısında Türkiye, bulunduğu konuma sanki milletiyle top yekûn vermiş olduğu mücadele ile değil de Büyük Savaşın mağlubu olarak ve İngiltere'nin bahşettiği tavizlerle gelmiş bir ülke olarak görülmüştü. Ayrıca İngiltere bundan sonra daha iyi bir ülke olsun diye Türkiye'ye fırsat vermiş, dolayısıyla böyle bir anlaşmayı Türk milletvekillerinin eleştirme hatta önerilerde bulunma hakkı dahi yoktu. Bu değerlendirme, baştan aşağıya İngiliz kibri kokan bir yazı olmuştur.

⁵⁸⁸ Biz doğru rakamların 213 kabule karşılık 14 ret oyu olduğunu Meclis tutanaklarından biliyoruz.

⁵⁸⁹ The Sun (24 Ağustos 1923). *Lausanne Treaty*. s.1.

⁵⁹⁰ The Telegraph (25 Ağustos 1923). *Turkey And The Treaty*. s.8.

SONUÇ

Her hadiseyi bulunduğu zaman ve şartlar içinde değerlendirmek tarih biliminde metodolojik bir gerekliliktir. Bulunulan çağ ve şartlardan, tarihi bir olayı başarılı ya da başarısız bulmak oldukça problemlili bir yaklaşımdır. Dolayısıyla Lozan Barış Antlaşmasının başarılı ya da başarısızlığını değerlendirmek için öncelikle antlaşmadan önceki mevcut durumu ve gelişmeleri iyi etüt etmek gerekmektedir. Bunun yanı sıra olayı daha net kavrayabilmek için farklı perspektifleri de dikkate alarak çoklu bir bakışla konuya yaklaşmanın gerekliliği de ortadadır. Bu cümleden olarak Lozan Antlaşması'nın 100. yılına yaklaşılan bu günlerde hala canlılığını koruyan tartışmaları Avustralya basını üzerinden okumak/inceleme yeni bulguları da beraberinde getirmektedir.

Esasında Avustralya basınının meselelere bakışı genel itibariyle Müttefiklerle aynı istikamettir. Ancak azınlıklar meselesiyle ilgili Lozan'da varılan çözümden memnun olmadıkları anlaşılmaktadır. Sevr'de kararlaştırıldığı gibi bir Ermeni ve Kürt Devleti'nin kurulamamasını Wilson İlkelerine ihanet olarak değerlendirmişlerdir. Kapitülasyonların kaldırılmasını, özellikle yargıya dair ayrıcalıkların iptal edilmesini Hristiyanları Türklerin insafına terk etmek olarak yorumlamışlardır. Mübadele ile ilgili sadece Türkiye'den göç eden Rumlarla ilgili dramatik hikayelere yer vermişlerdir. Müttefiklerin Türklerden talep ettiği işgal tazminatından vazgeçmesi ve Osmanlı Borçlarının paylaşılması konusunda alacaklıların mağdur olacağı yönünde haber ve yazılar paylaşmışlardır. Trakya sınırı meselesinde Türk taleplerini aşırı, Yunan taleplerini ise "Yunanistan hakkını istiyor" şeklinde değerlendirmişlerdir. Boğazlar meselesinin çözümüyle ilgili, İstanbul'un kaybedilmesini eleştirse de serbest geçiş ve komisyon kurulması kararını olumlu bulan haberler yapmışlardır. Avustralya basını Lozan sürecinde kendisini doğrudan ilgilendiren Anzak mezarlıklarının alacağı statü konusunda ise mezarlıkların mülkiyetinin İngilizlere bırakılmasına karar verilmesiyle memnun olmuşlardır. Bu konuda ailelerin, askerlerin mezarlarını serbestçe ziyaret edebilmesi hususundaki endişeleri son bulmuştur.

Ayrıca Lozan görüşmeleri boyunca Türklere karşı en acımasız eleştiriler yapılması hatta bazı yazılarda hakarete varan ifadelerin kullanılması, Avustralya basınında bu antlaşmanın hazmedilemediği şeklinde değerlendirilebilir. Bu yazılarda, Türklerin Sevr Antlaşması gibi bir "enkaz" dan bu duruma nasıl geldiğine şaşırılmış, Türklere "cesur ve kötü Türk" denerek Lozan

sonunda duydukları hınç ve nefret gözler önüne serilmiştir. Antlaşma son derece aşağılayıcı, İngiltere ve Fransa'nın Doğu milletleri üzerinde prestij kaybı olarak görülmüştür. Hatta Türkiye Antlaşmayı henüz onaylamadan vazgeçilmesi çağrısında bulunulmuştur. Avustralya basını kendi görüşlerinin yanında önemli görevler yapmış devlet adamlarının Lozan Antlaşmasıyla ilgili yorumlarına da yer vermişti. Antlaşma'nın hangi taraf için hezimet olduğunu anlamak için bu yorumlardan ilk önce bahsedilmesi gereken elbette Türk düşmanlığıyla bilinen ve bunu hiçbir zaman gizlemeyen Lloyd George'un ifadeleridir. Lozan için "İngiltere'nin tarihinde imzaladığı en aşağılayıcı anlaşmadır" ifadeleri ve sonradan kaleme aldığı makalesinde Türklerin büyük bir zafer kazandığını söylemesi, İngiliz diplomatları beceriksizlik, Fransızları ikiyüzlülük, Yunanlıları ise aptallıkla suçlaması aslında pek çok sorunun cevabını da içermektedir. Lloyd George dışında Galler Prensi olan Sir Edward Grigg de yaptığı açıklamada, Antlaşma sonunda Batılı Devletler tarafından arzulanan hiçbir şeyin gerçekleştirilemediğini, Hristiyanların korunamadığını, Ermenilerin yurtsuz kaldığını, İstanbul ve Boğazların kaybedildiğini ifade ederek bir anlamda Müttefiklerin hezimete uğradığını, İslam'ın yüceltildiğini kastetmiştir. Yine önemli bir İngiliz devlet adamı olan Lord Birkenhead "İngiltere tarihinde böyle bir yenilgi almadı, uğruna savaş verilen her şeyi kaybettik" sözleriyle başarıyı Türklere atfetmiştir. Avustralya basını bu tür haberlere/köşe yazılarına sütunlarında bolca yer vermişti. TBMM'de yapılan gizli oturumlarla ilgili ertesi gün haber yapabilen Avustralya basınında Lozan'ın gizli maddelerinin olduğuyla ilgili en ufak bir habere dahi rastlanmamıştır.

İncelenen gazetelerin Avustralya'nın farklı eyaletlerinden ve farklı dünya görüşüne sahip olmalarına rağmen, Lozan görüşmeleri boyunca meselelere tarafsızlıktan uzak, İngiliz ekseninde baktığı, İngiliz ve Fransız muhabir ve kaynaklarından çokça faydalandığı anlaşılmıştır. Lozan sürecinde haber kaynağı olarak Türk gazete ve muhabirlerinden faydalanmaması büyük eksiklik olarak değerlendirilebilir. Haber ve köşe yazılarında, Türklere karşı genellikle acımasız, sert ve "inatçı, kötü, barbar, kurnaz" gibi kaba ifadeler kullanmaktan çekinilmemiştir. Fakat bazı köşe yazılarında şaşırtıcı derecede Türklerle ilgili ayrıntılar ve Türk iç siyasetiyle ilgili bilgilere yer verildiği görülmüştür. Avustralya basınında hemen hemen tüm gazetelerin birbirine yakın veya aynı tarihlerde aynı haberleri verdiği anlaşılmıştır. Bu hususta fark yaratan ise The Sun gazetesidir. Nitekim önemli haberlerin birçoğu The Sun gazetesinde diğer gazetelerden birkaç gün önce yer almıştır. Köşe yazısı ve isabetli yorumlarda ise The Sydney Morning Herald gazetesinin diğer Avustralya basınının önüne geçtiği görülmüştür. Sonuç itibarıyla Avustralya

basını Lozan Antlaşmasını Hristiyan kimliğini ön planda tutan, İngiltere etkisinde/kseninde bir bakışla yorumlamıştır.

KAYNAKÇA

- Akbulut, D.A.** (2006). *Saltanat, Hilâfet ve Milli Hâkimiyet*. Temel Yayınları, İstanbul.
- Akyol, T. & Kaplan, S.** (2014), *Açık ve Gizli Oturumlarda Lozan Tartışmaları*. Doğan Kitap, İstanbul.
- Akyol, T.** (2014), *Bilinmeyen Lozan*. Doğan Kitap, İstanbul.
- Ana Britannica** (1987). *Avustralya*. Ana Yayıncılık ve Sanat Ürünleri, İstanbul.
- Arı, K.** (1995). *Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Aşçı, H. B.** (2016). Lozan Barış Antlaşması'nda Osmanlı Borçları Meselesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi Cilt: 5 Sayı: 6*, ss.1649-1666.
- Atalay, B.** (2001). *Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasî Faaliyetleri (1918-1923)*. Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Atatürk, M. K.** (2011). *Nutuk*. Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- AY, E.D.** (2018). *Avustralya'da yazılı Basının Gelişimi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Gazetecilik Anabilim Dalı, İstanbul.
- Aydemir, Ş. S.** (1993). *İkinci Adam Cilt-I*. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Aydın, A.** (1995). *Musul Meselesi 1900-1926*. Turan Yayınları, İstanbul.
- Belen, F.** (1970). *Büyük Türk Zaferi*. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Belen, N.** (1995). *Ege Denizi ve Ege Adaları*. Harp Akademileri Basımevi, İstanbul.
- Beşeren, S.H.** (2003). *Ege Sorunları*. Tüдав Yayınları, İstanbul.
- Beyoğlu, S.** (2008). Sevr ve Lozan'da Ermeni Sorunu. *Akademik Bakış*, 2(3), 125-138.
- Bilgin, M.S.** (2005). Lozan Konferansı'nda Ermeni Meselesi: İtilaf Devletlerinin Diplomatik Manevraları ve Türkiye'nin Karşı Siyaseti, *Belleken*, 69(254), 267-284.
- Bilsel, C.** (1998). *Lozan*. Sosyal Yayınları Cilt I-II, İstanbul.
- Blaisdell, D.** (1940). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa Mali Kontrolü*. T.C. Maarif Vekilliği Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi Yayını No:24, İstanbul.
- Bozkurt, G.** (1998). Azınlık İmtiyazları Kapitülasyonlardan Tek Hukuk Sistemine Geçiş. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XIV(40), 247-261.
- Bozkurt, İ. & Karabulut, U. (Ed.)** (2019). *Milli Mücadelenin Başlangıcının 100. Yılında 1919*. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.

- Budak, Ö.** (2010). Mübadele Meselesi ve Lozan'da Çözümü. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi Sayı:26*, ss.129-142, Giresun.
- Burak, D.M.** (2005). Lozan'da Ermeni Meselesi Tartışmaları. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 21(62), 545-568.
- Camperdown Chronicle** (12 Mart 1943). *Unique Figure in Journalism*.s.2.
- Cengiz, N.M.** (2019). Rus Kaynaklarına Göre Lozan Konferansı'nda Boğazlar Meselesi. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları* (36), 179-198.
- Coşkun, A.** (2019). 1922-1923 *Diplomat İnönü Lozan*. Kırmızı Yayınevi, İstanbul.
- Çufalı, M.** (1999). Çanakkale Krizi ve Lloyd George'nin İktidardan Düşmesi: Eylül-Ekim 1922. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 15 (45), ss.801-820, Ankara.
- Çufalı, M.** (1999). Kapitülasyonların Mahiyeti ve Osmanlı Devleti'nin Yıkılışındaki Rolü. *Türk Yurdu Dergisi*, XIX-XX (148-149), 156-164.
- Demirci, S.** (1997). *The Lausanne Conference: The Evolution Of Turkish And British Diplomatic Strategies 1922-1923*. Proquest Publishing, Londra.
- Demirci, S.** (2017). *Belgelerle Lozan*. Alfa Basım Yayım, İstanbul.
- Dikmen, N.** (2005). Osmanlı Dış Borçlarının Ekonomik ve Siyasi Sonuçları. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(21), 137-159.
- Doğru, S.** (2014). Türk Boğazlarının Hukuki Statüsü: Sevr ve Lozan'dan Montrö'ye Geçiş. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* (15/2), 123-169;
- Düştur** (1931). *Üçüncü Tertip Cilt 5*. Necmi İstikbal Matbaası, İstanbul.
- Eraslan, C.** (2005). "Mudanya Mütarekesi", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Yayınevi, İstanbul.
- Erim, N.** (1953). *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Erinç, S. & Yücel, T.** (1978). *Ege Denizi: Türkiye ile Komşu Ege Adaları*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Ertan, T.F.** (2000). Lozan Konferansında Ermeni Sorunu. *Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 209–227.
- Ertan, T.F.** (2000). Lozan Konferansında Türk-Sovyet İlişkileri, *Türk Yurdu Mecmuası*, 20(151), 25–35.

- Fuat, İ.** (2013). Lozan Barış Anlaşması ve Ege Adaları. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi (Lozan Antlaşması Özel Sayısı) sayı: 53*, 101-128.
- Gans, J.S., & Leigh A.** (2012). How Partisan is The Press? Multiple Measures of Media Slant. *The Economic Record*, 88(208), 127-147, Australia.
- Gaunt, P.** (1996). *Oliver Cromwell*. Blackwell Publishers, New Jersey.
- Gibbons, H.A.** (1923). *Venizelos*. Boston Houghton Mifflin Co., USA.
- Goloğlu, M.** (2017). *Milli Şef Dönemi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Görgülü, İ.** (1992). *Büyük Taarruz*. Genelkurmay Basımevi, Ankara.
- Güler, A.** (2017). *Bin Yıllık Hesaplaşma Lozan*. Halk Kitabevi, İstanbul.
- Güneş, Ş.** (2007). Türk Boğazları. *ODTÜ Gelişme Dergisi 34 (Aralık)*, 217-250.
- Gürsoy, B.** (1984). *100. Yılında Duyun-u Umumiye İdaresi Üzerine Bir Değerlendirme*. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Hergüner, M.** (2004). *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türk Boğazları ve Boğazlar Komisyonu Başkanı Vasıf (Temel) Paşa*. Türk Deniz Araştırmaları Vakfı, İstanbul.
- İnönü, İ.** (2018). *Hatıralar*. Bilgi Yayınevi, Ankara.
- İnönü, İ.** (1974). İstiklal Savaşı ve Lozan. *Belleten Cilt: XXXVIII Sayı: 149*, 1-30.
- Karacan, A. N.** (2018). *Lozan*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Karamahmut, A.** (1998). *Ege'de Temel Sorun Egemenliği Tartışmalı Adalar*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Koçak, C.** (1996). *Türkiye'de Milli Şef Dönemi Cilt I-II*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Koçak, C.** (2019). *İsmet İnönü ve Resmi Tarih*. Timaş Yayınları, İstanbul.
- Macar, E.** (2003). *Cumhuriyet Döneminde Rum Patrikhanesi*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mayer, H.** (1964). *The Press in Australia*. Landsdowne Press, Naremburn NSW Australia.
- Meray, S. L.** (2001). *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler Cilt-I-VI* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Merrill, J.C. & Fisher, H. A.** (1980). *The world's great dailies: profiles of fifty newspapers*. Hastings House, New York.
- Millî Savunma Bakanlığı**, (1995). *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruz, c. II*, (1995). Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara.

- Murzioğlu, N.** (2014). *Lozan Konferansı Sürecinde Türkiye-İngiltere İlişkilerinin İngiliz Basınına Yansımaları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Samsun.
- Nicholson, H.** (1934). *Curzon: The Last Phase 1919-1925*. Oxford University Press, Londra.
- Nur, R.** (2015). *Lozan Hatıraları*. Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Oran, B.** (2016). *Türk Dış Politikası Cilt-I*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Öke, M.K.** (1992). *Belgelerle Türk-İngiliz İlişkilerinde Musul ve Kürdistan Sorunu 1918-1926*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara.
- Öksüz, H. & Köse, İ.** (2013). Amiral Bristol'ün Günlük ve Raporlarında İlk Tur Lozan Müzakereleri. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları-I 90. Yılında Lozan ve Türkiye Cumhuriyeti Uluslararası Sempozyumu*, ss.1-20, Ankara.
- Öksüz, H. & Köse, İ.** (2017). Amerikan Arşiv Vesikalarında Büyük Taarruz. *Türkiyat Mecmuası* (c.27/2), s.s.207-238, İstanbul.
- Özdemir, A. U.** (2013). Lozan'da Başarıyı Ölçmek: Konular Bazında Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi Atatürk Yolu Dergisi (Lozan Antlaşması Özel Sayısı)*, ss.170-185, Ankara.
- Pallis, A.A.** (1995). *Yunanlıların Anadolu Macerası (1915-1922)*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Reşat, E.** (1934). *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar 1300-1920 Lozan Muahedesi 24 Temmuz 1923*. Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi. İstanbul.
- Saka, M.** (1974). *Ege Denizi'nde Türk Hakları*. Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Saygı, T.** (2015). Lozan Antlaşması'nda Musul Sorunu ve Hatay Meselesi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi Yıl 5 Sayı 10*, ss.157-174, Yalova.
- Sonyel, S. R.** (2006). *Gizli Belgelerle Lozan Konferansı'nın Perde Arkası*. Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Sonyel, S.R.** (1973). *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika Mondros Bırakışmasından Büyük Millet Meclisi'nin Açılışına Kadar*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Souter, G.** (1981). *Company of Herald's*. Melbourne University Press, Australia.
- Soysal, İ.** (1965). *Türkiye'nin Dış Münasebetleriyle ilgili Başlıca Andlaşmalar*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Stivachtis, Y. A.** (1996). What is The Basic Thinking of The Lausanne Treaty?. *The Turkish Yearbook of International Relations Vol XXVI*, 107-108.
- Şimşir, B. N.** (2014). *Lozan Günlüğü*. Bilgi Yayınevi, Ankara.

Şimşir, B.N. (1976). *Ege Sorunu: Belgeler (1913-1914) Cilt I-II*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Tağmat, Ç. D. (2014) Lozan Barış Konferansı'na Yunanistan Tarafından Bakış: Venizelos'un Dünyasında Lozan. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* XIV/29, ss.141-173.

Tağmat, Ç.D. (2018). *Lozan Konferansında Yunan Diplomasisi 1922-1923*. Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul.

TBMM Z.C. 21 Ağustos 1923: 218-220.

TBMM Z.C. 21 Ağustos 1923: 220-233.

TBMM Z.C. 21 Ağustos 1923: 233-242.

TBMM Z.C. 22 Ağustos 1923: 249-252.

TBMM Z.C. 22 Ağustos 1923: 256-258.

TBMM Z.C. 22 Ağustos 1923: 258-260.

TBMM Z.C. 22 Ağustos 1923: 260-261.

TBMM Z.C. 22 Ağustos 1923: 264-282.

TBMM Z.C. 24-26 Ekim 1922: 321.

TBMM Z.C. 3 Kasım 1922: 345.

TBMM Z.C. 5 Şubat 1923: 172-174.

Temel, M. (Güz 2016). Osmanlı Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı-Avustralya İlişkileri. *SUTAD sayı: 40*, 29-42.

The Advertiser (1 Ağustos 1923). *Italy And Turkey*. s.9.

The Advertiser (1 Aralık 1922). *Alarm in Western Thrace*. s.11.

The Advertiser (1 Aralık 1922). *Claims For Indemnities*. s.11.

The Advertiser (1 Aralık 1922). *Turkey Wants Russia*. s.11.

The Advertiser (1 Haziran 1923). *The Chester Syndicate*. s.9.

The Advertiser (1 Mart 1923). *Striving for Peace*. s.9.

The Advertiser (1 Mayıs 1923). *Friction with France*. s.9.

The Advertiser (1 Ocak 1923). *American Action*. s.6.

The Advertiser (1 Ocak 1923). *The Problem of Mosul*. s.6.

The Advertiser (1 Şubat 1923). *Future of Mosul*. s.9.

The Advertiser (1 Şubat 1923). *Maintaining Peace*. s.9.

The Advertiser (10 Kasım 1922). *British Plain Speaking*. s.9.

The Advertiser (10 Mart 1923). *Turkey's Demands*. s.16.

The Advertiser (10 Nisan 1923). *Reply of Angora*. s.9.

The Advertiser (10 Ocak 1923). *Greeks in Thrace*. s.9.

The Advertiser (10 Ocak 1923). *The Mosul Problem*. s.9.

The Advertiser (10 Şubat 1923). *Truculent Turks*. s.13.

The Advertiser (11 Aralık 1922). *Gallipoli Cemeteries*. s.11.

The Advertiser (11 Haziran 1923). *Turkish Debt*. s.12.

The Advertiser (11 Kasım 1922). *Bulgaria Disappointed*. s.13.

The Advertiser (11 Kasım 1922). *Freedom of The Straits*. s.11.

The Advertiser (11 Nisan 1923). *Note From Angora*. s.9.

The Advertiser (11 Ocak 1923). *Turkish Activity*. s.9.

The Advertiser (12 Kasım 1922). *Turkish Demands*. s.10.

The Advertiser (12 Kasım 1922). *Turkish Demands*. s.10.

The Advertiser (12 Mart 1923). *Angora Submits*. s.9.

The Advertiser (12 Mayıs 1923). *Dramatic Deed*. s.13.

The Advertiser (12 Nisan 1923). *America and Turkey*. s.9.

The Advertiser (12 Ocak 1923). *Better Progres Made*. s.9.

The Advertiser (12 Ocak 1923). *Better Progres Made*. s.9.

The Advertiser (12 Ocak 1923). *Better Progres Made*. s.9.

The Advertiser (12 Şubat 1923). *Turkish Bluff*. s.9.

The Advertiser (13 Ağustos 1923). *Turkish Peace*. s.9.

The Advertiser (13 Haziran 1923). *Turkish Debt*. s.11.

The Advertiser (13 Kasım 1922). *French Comment*. s.9.

The Advertiser (13 Mart 1923). *Allies and Turkey*. s.9.

The Advertiser (13 Ocak 1923). *Turks and Christians*. s.16.

The Advertiser (13 Şubat 1923). *Ignores Turkish Signals*. s.11.

The Advertiser (13 Temmuz 1923). *Leaving Constantinople*. s.9,11.

The Advertiser (14 Aralık 1922). *Lausanne Conference*. s.11.

The Advertiser (14 Aralık 1922). *Protecting Minorities*. s.11.

The Advertiser (14 Şubat 1923). *Britain Will Sign the Treaty*. s.9.

The Advertiser (14 Temmuz 1923). *The Turkish Problem*. s.9, 13.

The Advertiser (15 Kasım 1922). *"The Edge of A Volcano"*, s.9.

The Advertiser (15 Kasım 1922). *Allies in London*. s.9.

The Advertiser (15 Kasım 1922). *Poincare's Invitation To Ismet*. s.9.

The Advertiser (15 Kasım 1922). *The Edge of A Volcano*. s.9.

The Advertiser (15 Ocak 1923). *Mesopotamia*. s.9.

The Advertiser (15 Şubat 1923). *The Appaling Turk*. s.9.

The Advertiser (16 Ağustos 1923). *A Complete Surrender*. s.9.

The Advertiser (16 Aralık 1922). *Control of Minorities*. s.14.

The Advertiser (16 Kasım 1922). *Allied Consultation*. s.9.

The Advertiser (16 Mart 1923). *Turkish Peace*. s.9.

The Advertiser (16 Ocak 1923). *Christians Executed*. s.9.

The Advertiser (16 Şubat 1923). *Be More Polite*. s.9.

The Advertiser (17 Mart 1923). *Allies and Turkey*. s.13.

The Advertiser (17 Ocak 1923). *Revolt at Mosul*. s.10.

The Advertiser (18 Aralık 1922). *Rights of Minorities*. s.10.

The Advertiser (18 Aralık 1922). *The Fate of Mosul*. s.10.

The Advertiser (18 Mayıs 1923). *Gallipoli Graves*. s.12.

The Advertiser (18 Mayıs 1923). *The Near East*. s.12.

The Advertiser (18 Nisan 1923). *Russia Not Invited*. s.9.

The Advertiser (18 Ocak 1923). *Turks More Tractable*. s.11.

The Advertiser (18 Temmuz 1923). *Recent Complications*. s.12.

The Advertiser (18 Temmuz 1923). *Recent Complications*. s.12.

The Advertiser (19 Aralık 1922). *A Religious Diffuculty*. s.9.

The Advertiser (19 Aralık 1922). *A Religious Diffuculty*. s.9.

The Advertiser (19 Mart 1923). *An Agreement Likely*. s.9.

The Advertiser (19 Mayıs 1923). *The Near East*. s.13.

The Advertiser (19 Şubat 1923). *Warships in Smyrna*. s.9.

The Advertiser (2 Aralık 1922). *The Aegean Islands*. s.11.

The Advertiser (2 Aralık 1922). *The Aegean Islands*. s.11.

The Advertiser (2 Haziran 1923). *The Lausanne Conference*. s.13.

The Advertiser (2 Haziran 1923). *The Lausanne Conference*. s.13.

The Advertiser (2 Kasım 1922). *America and The Conference*. s.11.

The Advertiser (2 Kasım 1922). *Angora and Lausanne*. s.11.

The Advertiser (2 Mayıs 1923). *Turkish Problems*. s.12.

The Advertiser (2 Ocak 1923). *Kemalists Moving Against Mosul*. s.9.

The Advertiser (2 Şubat 1923). *The Near East*. s.11.

The Advertiser (20 Aralık 1922). *The Dardanelles*. s.14.

The Advertiser (20 Aralık 1922). *Turkish Proposals*. s.11.

The Advertiser (20 Kasım 1922). *Sultan A Fugitive*. s.9.

The Advertiser (20 Şubat 1923). *Old Things Passed Away*. s.9.

The Advertiser (20 Temmuz 1923). *French Press Doubts*. s.11.

The Advertiser (21 Aralık 1922). *Rights Of Minorities*. s.9.

The Advertiser (21 Aralık 1922). *The Dardanelles*. s.9.

The Advertiser (21 Mart 1923). *Angora Proposals*. s.9.

The Advertiser (21 Mart 1923). *Fascinated by A Vision*. s.9.

The Advertiser (21 Mayıs 1923). *Greece and Turkey*. s.11.

The Advertiser (21 Mayıs 1923). *The Foreign Capitulations*. s.11.

The Advertiser (21 Nisan 1923). *Conference at Lausanne*. s.13.

The Advertiser (21 Temmuz 1923). *Mustapha Kemal Pasha*. s.21.

The Advertiser (22 Aralık 1922). *The Straits*. s.11.

The Advertiser (22 Kasım 1922). *The Turkish Problem*. s.9.

The Advertiser (22 Ocak 1923). *Greeks and Turks*. s.9.

The Advertiser (23 Kasım 1922). *Commission Appointed*. s.9.

The Advertiser (23 Kasım 1922). *The Minorities Question*. s.13.

The Advertiser (23 Mart 1923). *Turkish Proposals*. s.9.

The Advertiser (23 Nisan 1923). *Ismet Pasha's Threat*. s.12.

The Advertiser (23 Ocak 1923). *The New Turkey*. s.9.

The Advertiser (23 Şubat 1923). *Turks and The Treaty*. s.11.

The Advertiser (23 Temmuz 1923). *The Dardanelles*. s.9.

The Advertiser (24 Ağustos 1923). *Turkish Debts*. s.15.

The Advertiser (24 Mayıs 1923). *Greeks and Turks*. s.9.

The Advertiser (24 Temmuz 1923). *Turkish Peace Celebration*. s.9.

The Advertiser (25 Aralık 1922). *Minorities and Conscription*. s.7.

The Advertiser (25 Haziran 1923). *Obstinate Turkey*. s.11.

The Advertiser (25 Kasım 1922). *Turks in Europe*. s.11.

The Advertiser (25 Mayıs 1923). *Both Sides Desires Peace*. s.9.

The Advertiser (25 Nisan 1923). *Prospect of Peace*. s.9.

The Advertiser (25 Ocak 1923). *The Future of Mosul*. s.11.

The Advertiser (25 Temmuz 1923). *Peace With Turkey*. s.15.

The Advertiser (26 Mayıs 1923). *The Turkish Problem*. s.13.

The Advertiser (26 Nisan 1923). *Debate As To Frontiers*. s.12.

The Advertiser (26 Ocak 1923). *The Gallipoli Graves*. s.11.

The Advertiser (27 Ağustos 1923). *Evacuating Constantinople*. s.11.

The Advertiser (27 Aralık 1922). *Demands by Ismet*. s.9.

The Advertiser (27 Nisan 1923). *Turkish Demands*. s.9.

The Advertiser (27 Ocak 1923). *The Gallipoli Graves*. s.11.

The Advertiser (27 Şubat 1923). *Secret Soviet Mission to Paris*. s.9.

The Advertiser (28 Aralık 1922). *Turks Refuse to Meet Armenians*. s.7.

The Advertiser (28 Kasım 1922). *Turkish Problems*. s.9.

The Advertiser (28 Mart 1923). *Allies and The Turks*. s.9.

The Advertiser (28 Nisan 1923). *Freedom of The Straits*. s.13.

The Advertiser (28 Şubat 1923). *Evacuations of Refugees*. s.9.

The Advertiser (28 Temmuz 1923). *Great Turkish Triumph*. s.13.

The Advertiser (28 Temmuz 1923). *Indian Affairs*. s.13.

The Advertiser (29 Kasım 1922). *A Serious Crisis*. s.5.

The Advertiser (29 Kasım 1922). *Freedom of The Straits*. s.14.

The Advertiser (29 Kasım 1922). *Turkey Wants 200 Millions*. s.14.

The Advertiser (29 Mart 1923). *The Smyrna Disaster*. s.9.

The Advertiser (29 Mart 1923). *Turkish Breach of Faith*. s.9.

The Advertiser (29 Mayıs 1923). *Peace at Hand*. s.9.

The Advertiser (29 Ocak 1923). *Gallipoli Cemeteries*. s.9.

The Advertiser (29 Ocak 1923). *Warning to Greece*. s.9.

The Advertiser (3 Kasım 1922). *Demands of Turkey*. s.11.

The Advertiser (3 Mart 1923). *No Reduction In Forces in The Middle East*. s.13.

The Advertiser (3 Nisan 1923). *Turkish Counter Proposals To Be Reconsidered*. s.9.

The Advertiser (3 Şubat 1923). *The Action of France*. s.9.

The Advertiser (3 Şubat 1923). *The Dardanelles*. s.9.

The Advertiser (30 Kasım 1922). *Thousands Will Perish*. s.9.

The Advertiser (30 Kasım 1922). *Horrors in The East*. s.9.

The Advertiser (30 Kasım 1922). *The Near East*. s.9.

The Advertiser (30 Mart 1923). *Kemal's Declaration*. s.9.

The Advertiser (30 Mayıs 1923). *Good Progress at Lausanne*. s.9.

The Advertiser (30 Nisan 1923). *The Capitulations*. s.10.

The Advertiser (30 Ocak 1923). *The Gallipoli Graves*. s.9.

The Advertiser (30 Temmuz 1923). *Anzac Cemeteries*. s.11.

The Advertiser (31 Mart 1923). *America and The Turks*. s.9.

The Advertiser (31 Mayıs 1923). *New Greek Frontier*. s.9.

The Advertiser (4 Aralık 1922). *The Turco-Greek Problem*. s.9.

The Advertiser (4 Kasım 1922). *Turks Growing Restive*. s.9.

The Advertiser (4 Mayıs 1923). *Lausanne Conference*. s.12.

The Advertiser (4 Ocak 1923). *Problem of Mosul*. s.7.

The Advertiser (4 Temmuz 1923). *Lausanne Conference*. s.9.

The Advertiser (5 Aralık 1922). *Demands of Turkey*. s.9.

The Advertiser (5 Mayıs 1923). *The Turkish Debt*. s.13.

The Advertiser (5 Şubat 1923). *The Near East*. s.9.

The Advertiser (6 Ağustos 1923). *Truth Stone Blind*. s.9.

The Advertiser (6 Aralık 1922). *The Dardanelles*. s.11.

The Advertiser (6 Haziran 1923). *The Turkish Problem*. s.9.

The Advertiser (6 Kasım 1922). *Abdication of The Sultan*. s.9.

The Advertiser (6 Mart 1923). *Typhus in Turkey*. s.9.

The Advertiser (6 Şubat 1923). *Turkey Will Not Sign*. s.9.

The Advertiser (7 Ağustos 1923). *Turkish Decision*. s.9.

The Advertiser (7 Aralık 1922). *Strong British Action*. s.9.

The Advertiser (7 Kasım 1922). *Firm Front by Allies*. s.9.

The Advertiser (7 Kasım 1922). *Turkish Cabinet Resigns*. s.9.

The Advertiser (7 Mayıs 1923). *Lausanne Conference*. s.9.

The Advertiser (7 Şubat 1923). *Concern in America*. s.9.

The Advertiser (7 Şubat 1923). *National Aims*. s.9.

The Advertiser (8 Aralık 1922). *Freedom of The Straits*. s.11.

The Advertiser (8 Kasım 1922). *Turkish Audacity*. s.11.

The Advertiser (8 Kasım 1922). *Turkish in humanity*. s.11.

The Advertiser (8 Ocak 1923). *Lausanne Conference*. s.9.

The Advertiser (8 Şubat 1923). *Entente Is Not Dead*. s.9.

The Advertiser (9 Aralık 1922). *The Straits of Question*. s.11.

The Advertiser (9 Haziran 1923). *A Welcome Prospect*. s.13.

The Advertiser (9 Kasım 1922). *Mr. Lloyd George Fears A Balkan War*. s.9.

The Advertiser (9 Kasım 1922). *Near East Crisis*. s.9.

The Advertiser (9 Mart 1923). *Turkey's Demands*. s.9.

The Advertiser (9 Nisan 1923). *Release of Greek Prisoners*. s.9.

The Advertiser (9 Ocak 1923). *The Kemalists*. s.9.

The Advertiser (9 Şubat 1923). *Orderby The Turks*. s.9.

The Advertiser (9 Temmuz 1923). *Greece and Turkey Agree*. s.9.

The Age (1 Aralık 1922). *Cost of Occupying Constantinople*. s.9.

The Age (1 Aralık 1922). *Forcing The Issue in Thrace*. s.9.

The Age (1 Aralık 1922). *Turks Desire Presence Russians*. s.9.

The Age (1 Haziran 1923). *Progress at Lausanne*. s.9.

The Age (1 Mart 1923). *Kemal Takes Precuations*. s.9.

The Age (1 Mayıs 1923). *French Relations With Turkey Strained*. s.9.

The Age (1 Ocak 1923). *Tragic Stage Reached*. s.5.

The Age (1 Ocak 1923). *Turkish Troops for Mosul*. s.5.

The Age (1 Şubat 1923). *Appeal by Iraq Government*. s.9.

The Age (1 Şubat 1923). *The World's Peace*. s.9.

The Age (10 Mart 1923). *Turkish Preparations*. s.15.

The Age (10 Nisan 1923). *Peace in Near East*. s.9.

The Age (10 Ocak 1923). *Near East Situation*. s.10.

The Age (10 Ocak 1923). *Turkish Activity in Thrace*. s.10;
The Age (10 Şubat 1923). *Foreigners Thretaned*. s.15.
The Age (11 Aralık 1922). *Future of Dardanelles*. s.10.
The Age (11 Haziran 1923). *Payment of Ottoman Debt*. s.9.
The Age (11 Kasım 1922). *A Soviet Note*. s.13.
The Age (11 Nisan 1923). *Lausanne Conference to be Resumed*. s.12.
The Age (11 Ocak 1923). *Mussulmans Called to The Color*. s.9.
The Age (12 Aralık 1922). *Lord Curzon's Diplomacy*. s.9.
The Age (12 Aralık 1922). *The Ottoman Debts*. s.9.
The Age (12 Mart 1923). *Peace in The Near East*. s.9.
The Age (12 Nisan 1923). *Reconstruction of Turkey*. s.7.
The Age (12 Ocak 1923). *The Impression at Lausanne*. s.9.
The Age (12 Şubat 1923). *Affairs in Near East*. s.9.
The Age (13 Aralık 1922). *Black Sea Isolation*. s.11.
The Age (13 Haziran 1923). *The Ottoman Debt*. s.9.
The Age (13 Kasım 1922). *The Near East*. s.9.
The Age (13 Mart 1923). *Near East Situation*. s.9.
The Age (13 Ocak 1923). *Christians in Turkey*. s.13.
The Age (13 Şubat 1923). *A Naval Move*. s.9.
The Age (13 Temmuz 1923). *New Turkish Demand*. s.9.
The Age (14 Aralık 1922). *Future of The Dardanelles*. s.9.
The Age (14 Aralık 1922). *Protection of Minorities*. s.9.
The Age (14 Kasım 1922). *The Lausanne Conference*. s.9.
The Age (14 Şubat 1923). *Will She Signor Fight?*. s.9.
The Age (15 Aralık 1922). *Ismet Must Decide*. s.11.
The Age (15 Kasım 1922). *Ex-Sulfan's Staff in Danger*. s.11.
The Age (15 Kasım 1922). *Need for Allied Unity*. s.11.
The Age (15 Kasım 1922). *Whole Nation Held Back*. s.11.
The Age (15 Ocak 1923). *King of Palestine*. s.9.
The Age (15 Şubat 1923). *Suffering of Greeks*. s.9.
The Age (16 Ağustos 1923). *The Lausanne Treaty*. s.9.

The Age (16 Aralık 1922). *Turks Give Way*. s.17.

The Age (16 Haziran 1923). *The Ottoman Debt*. s.15.

The Age (16 Kasım 1922). *Ismet Pasha Goes To Paris*. s.9.

The Age (16 Mart 1923). *Turkish Peace Proposal*. s.9.

The Age (16 Ocak 1923). *British Lieutenant Found Shot*. s.9.

The Age (16 Şubat 1923). *Turkish Newspapers Restive*. s.9.

The Age (17 Mart 1923). *Turkish Peace Proposals*. s.15.

The Age (18 Aralık 1922). *Conference Going Smoothly*. s.11.

The Age (18 Aralık 1922). *The Near East Problems*. s.11.

The Age (18 Kasım 1922). *Anglo-French Understanding*. s.15.

The Age (18 Kasım 1922). *Ex-Sultan To Be Tried*. s.15.

The Age (18 Mayıs 1923). *Near East Conference*. s.9.

The Age (18 Ocak 1923). *Lausanne Conference*. s.9.

The Age (18 Temmuz 1923). *Agreement At Lausanne*. s.9.

The Age (19 Aralık 1922). *New Turkish Demand*. s.19.

The Age (19 Mart 1923). *The irreducible Minimum*. s.9.

The Age (19 Mayıs 1923). *Deadlock At Lausanne*. s.13.

The Age (19 Nisan 1923). *French and American Concessions*. s.9.

The Age (19 Ocak 1923). *Athens Press Urges Another War*. s.9.

The Age (19 Ocak 1923). *Persia Wants Representation At Lausanne*. s.9.

The Age (19 Şubat 1923). *Britain As Peacemaker*. s.9.

The Age (2 Aralık 1922). *The Aegean Islands*. s.15.

The Age (2 Haziran 1923). *Settlement at Lausanne*. s.14.

The Age (2 Kasım 1922). *America Will Send Observers*. s.9.

The Age (2 Kasım 1922). *Lausanne Accepted by Angora*. s.9.

The Age (2 Mayıs 1923). *French General's Optimism*. s.11.

The Age (2 Ocak 1923). *Near East Volcano*. s.7.

The Age (2 Şubat 1923). *France Artifice*. s.9.

The Age (20 Aralık 1922). *Control of The Straits*. s.9.

The Age (20 Kasım 1922). *Allies in Complete Accord*. s.9.

The Age (20 Şubat 1923). *Peace in Near East*. s.7.

The Age (20 Temmuz 1923). *Will Russia or Germany- Get Control?*. s.9.

The Age (21 Aralık 1922). *Ultimatum To Turks*. s.7.

The Age (21 Mart 1923). *Problems of The Near East*. s.12.

The Age (21 Mart 1923). *Reconstruction of Turkey*. s.12.

The Age (21 Mayıs 1923). *Abolition of Capitulations*. s.9.

The Age (21 Mayıs 1923). *Greece Courts War*. s.9,10.

The Age (21 Nisan 1923). *The Near East Conference*. s.13.

The Age (21 Temmuz 1923). *Turkish Peace Treaty*. s.13.

The Age (22 Aralık 1922). *Turks Give Way, Another Deadlock Arises*. s.7.

The Age (22 Kasım 1922). *Work at Lausanne*. s.11.

The Age (22 Mart 1923). *The New Arab State*. s.9.

The Age (22 Ocak 1923). *Snarling Greeks and Turks*. s.9.

The Age (22 Şubat 1923). *Britain and Mesopotamia, Policy Criticised*. s.9.

The Age (23 Aralık 1922). *A Scene at Lausanne*. s.9.

The Age (23 Kasım 1922). *Lausanne Conference*. s.9.

The Age (23 Mart 1923). *Near East Problems*. s.10.

The Age (23 Nisan 1923). *Turkish Arrogance*. s.7.

The Age (23 Ocak 1923). *A New Turkey*. s.9.

The Age (24 Ağustos 1923). *Treaty With Turkey*. s.9.

The Age (24 Kasım 1922). *Turkey's Frontiers*. s.9.

The Age (24 Mayıs 1923). *Greece Battles the Sabre*. s.10.

The Age (25 Haziran 1923). *The Stubborn Turk*. s.9.

The Age (25 Kasım 1922). *Danger at Constantinople*. s.15.

The Age (25 Kasım 1922). *Turkey and Her Leaders*. s.23.

The Age (25 Mayıs 1923). *Has It Been Slow?*. s.9.

The Age (25 Nisan 1923). *Resume at Lausanne*. s.9.

The Age (25 Ocak 1923). *The Future of Mosul*. s.9.

The Age (25 Temmuz 1923). *Peace With Turkey*. s.8.

The Age (26 Aralık 1922). *Protection of Minorities*. s.7.

The Age (26 Mayıs 1923). *Greek Offer Rejected*. s.15.

The Age (26 Nisan 1923). *Lausanne Conference*. s.8.

The Age (26 Ocak 1923). *Britain's Plain Talk*. s.9.

The Age (26 Ocak 1923). *Graves on Gallipoli*. s.9.

The Age (26 Şubat 1923). *Peace in The Near East*. s.9.

The Age (27 Ağustos 1923). *Evacuation of Turkey*. s.9.

The Age (27 Aralık 1922). *Outlined by Ismet Pasha*, s.7.

The Age (27 Kasım 1922). *Freedom of Straits, Lausanne Conference*. s.9.

The Age (27 Kasım 1922). *Bonar Law's Small Majority*. s.9.

The Age (27 Nisan 1923). *Allies Deal Firmly With Turks*. s.10.

The Age (27 Ocak 1923). *Graves on Gallipoli*. s.15.

The Age (27 Şubat 1923). *Future of The Straits*. s.7.

The Age (27 Temmuz 1923). *Treaty With Turkey*. s.9.

The Age (28 Aralık 1922). *A Stormy Atmosphere*. s.7.

The Age (28 Kasım 1922). *Bulgaria's Double Game*. s.9.

The Age (28 Nisan 1923). *The Dardanelles*. s.15.

The Age (28 Şubat 1923). *Peace in The Near East*. s.11.

The Age (28 Temmuz 1923). *A Turkish Victory*. s.13.

The Age (29 Aralık 1922). *The Struggle of Mosul*. s.5.

The Age (29 Kasım 1922). *Turkey Demands Heavy Indemnity*. s.11.

The Age (29 Kasım 1922). *Turkish Resistance*. s.11.

The Age (29 Mart 1923). *Allied Experts Agree*. s.7.

The Age (29 Mart 1923). *Duplicity of The Turks*. s.7.

The Age (29 Ocak 1923). *Graves on Gallipoli*. s.8.

The Age (29 Ocak 1923). *Greek Troops in Thrace*. s.7.

The Age (3 Mart 1923). *British Occupation*. s.15.

The Age (3 Nisan 1923). *Peace in The Near East*. s.7.

The Age (3 Şubat 1923). *Anglo-French Quarrels*. s.15.

The Age (3 Şubat 1923). *The Kemalist National Assembly Angora*. s.25.

The Age (30 Aralık 1922). *Trouble at Lausanne*. s.9.

The Age (30 Kasım 1922). *Great Trek From Anatolia*. s.9.

The Age (30 Kasım 1922). *Ismet Reproaches the French*. s.9.

The Age (30 Kasım 1922). *Mosul Oil Problem*. s.9.

The Age (30 Kasım 1922). *No Progress at Lausanne*. s.9.

The Age (30 Mayıs 1923). *Progress at Lausanne*. s.9.

The Age (30 Nisan 1923). *Turks Try to Abolish The Capitulations*. s.7.

The Age (30 Ocak 1923). *Gallipoli Cemeteries*. s.7.

The Age (30 Temmuz 1923). *The New Turkey*. s.9.

The Age (31 Mart 1923). *Turkish Nationality*. s.12.

The Age (31 Mart 1923). *USA Wants Seperate Treaty*. s.12.

The Age (31 Mayıs 1923). *The Frontier in Thrace*. s.9.

The Age (4 Aralık 1922). *Disquieting Symptoms*. s.9.

The Age (4 Kasım 1922). *Sultan Dethroned*. s.13.

The Age (4 Mayıs 1923). *Near East Conference*. s.10.

The Age (4 Ocak 1923). *The Future of Mosul*. s.9.

The Age (5 Aralık 1922). *Tchitcerin at Lausanne*. s.9.

The Age (5 Aralık 1922). *Turkey Demands Equality*. s.9.

The Age (5 Mart 1923). *A Black Sea Inferno*. s.9.

The Age (5 Mayıs 1923). *Lausanne Conference*. s.15.

The Age (5 Ocak 1923). *Patriarch at Constantinople*. s.9.

The Age (5 Şubat 1923). *Will Turkey Sign?*. s.7.

The Age (6 Ağustos 1923). *The Lausanne Treaty*. s.10.

The Age (6 Aralık 1922). *Deadlock at Lausanne*. s.11.

The Age (6 Haziran 1923). *Foreigners in Turkey*. s.9.

The Age (6 Kasım 1922). *A New Regime in Turkey*. s.9.

The Age (6 Mart 1923). *Disease in Near East*. s.9.

The Age (6 Ocak 1923). *The Turks Rejoice*. s.13.

The Age (6 Şubat 1923). *Breakdown at Lausanne*. s.9.

The Age (7 Ağustos 1923). *Angora Government Cautious*. s.7.

The Age (7 Aralık 1922). *Appeal By The Vatican*. s.9.

The Age (7 Aralık 1922). *Control of The Straits*. s.9.

The Age (7 Kasım 1922). *New Rule in Turkey*. s.7.

The Age (7 Mayıs 1923). *Foreigners in Turkey*. s.9.

The Age (7 Şubat 1923). *Kemal on Nationalist Aims*. s.11.

The Age (7 Şubat 1923). *The Position in America*. s.11.

The Age (8 Aralık 1922). *Freedom of Straits*. s.9.

The Age (8 Aralık 1922). *Hopeless Plight Of Refugees*. s.9.

The Age (8 Kasım 1922). *Kemalists Arrogant*. s.9.

The Age (8 Mart 1923). *Peace in The Near East*. s.9.

The Age (8 Ocak 1923). *Another Angry Scene*. s.7.

The Age (8 Şubat 1923). *Statement by Lord Curzon*. s.9.

The Age (9 Aralık 1922). *Greek Army Wants to Fight*. s.17.

The Age (9 Aralık 1922). *The Partition of Turkey*. s.29.

The Age (9 Haziran 1923). *Delays at Lausanne*. s.13.

The Age (9 Kasım 1922). *Bonar Law's Responsibility*. s.9.

The Age (9 Kasım 1922). *Will Do Everything But Fight*. s.9.

The Age (9 Mart 1923). *Rejectedby The Turks*. s.9.

The Age (9 Nisan 1923). *Turko-Greek Agreement*. s.9.

The Age (9 Ocak 1923). *Turk's Economic Policy*. s.7.

The Age (9 Şubat 1923). *Truculent Turks*. s.9.

The Age (9 Temmuz 1923). *Greece and Turkey Agree*. s.9.

The Age (10 Kasım 1922). *Britain's Foreign Policy*. s.9.

The Age (15 Kasım 1922). *Was M. Poincare's Invitation A Mistake*. s.11.

The Age (3 Kasım 1922). *What Turkey Wants*. s.9.

The Argus (1 Aralık 1922). *Ismet Pasha's Protest*. s.9.

The Argus (1 Aralık 1922). *Refugees' Terrible Plight*. s.9.

The Argus (1 Haziran 1923). *American's in Turkey*. s.11.

The Argus (1 Mart 1923). *Kemal Pasha's Policy*. s.11.

The Argus (1 Mayıs 1923). *Strained Relations With France*. s.9.

The Argus (1 Ocak 1923). *Almost Tragic*. s.5.

The Argus (1 Ocak 1923). *Turks Uncompromising*. s.5.

The Argus (1 Şubat 1923). *Lord Balfour Appeal*. s.9.

The Argus (1 Şubat 1923). *Preparing The Draft*. s.9.

The Argus (10 Kasım 1922). *British Policy Stated, Imperial Foreign Policy*. s.11.

The Argus (10 Mart 1923). *Resumption of Negotiations*. s.31.

The Argus (10 Nisan 1923). *Near East Peace Terms*. s.9.

The Argus (10 Ocak 1923). *Near East Situation*. s.11.

The Argus (10 Şubat 1923). *Boastful Turkish Predictions*. s.29.

The Argus (11 Aralık 1922). *Future of Near East*. s.9.

The Argus (11 Aralık 1922). *Ownership of Gallipoli Cemeteries*. s.9.

The Argus (11 Haziran 1923). *Ottoman Debt*. s.9.

The Argus (11 Kasım 1922). *Lord Curzon to Attend*. s.29.

The Argus (11 Nisan 1923). *Turkey and The Allies*. s.19.

The Argus (11 Ocak 1923). *Mussulmans to Serve in Army*. s.9.

The Argus (12 Aralık 1922). *Ottoman Debts*. s.9.

The Argus (12 Aralık 1922). *The Dardanelles*. s.9.

The Argus (12 Mart 1923). *The Angora Note*. s.9.

The Argus (12 Nisan 1923). *Reconstruction of Turkey*. s.9.

The Argus (12 Ocak 1923). *Turks Eager for Peace*. s.7.

The Argus (12 Şubat 1923). *Turkish Bluff*. s.9.

The Argus (13 Ağustos, 1923). *Turkey Rejoices*. s.9.

The Argus (13 Haziran 1923). *Turkish Obligations*. s.19.

The Argus (13 Kasım 1922). *M. Poincare's Declaration*. s.7.

The Argus (13 Mart 1923). *Peace in Near East*. s.9.

The Argus (13 Ocak 1923). *Agreement on Minorities*. s.19.

The Argus (13 Ocak 1923). *Arabs Hated Turks*. s.8.

The Argus (13 Şubat 1923). *Near East Britain and France*. s.9.

The Argus (13 Temmuz 1923). *Army Evacuation*. s.9.

The Argus (14 Aralık 1922). *Near East Minorities*. s.11.

The Argus (14 Aralık 1922). *Question Of Protection Turks Cause Disappointment*. s.11.

The Argus (14 Kasım 1922). *Turks Want Plebiscite*. s.9.

The Argus (14 Şubat 1923). *Chance for Turks*. s.19.

The Argus (15 Aralık 1922). *Lord Curzon Empatic, Britain and Asia Minor*. s.11.

The Argus (15 Kasım 1922). *İsmet Pasha's Warning*. s.11.

The Argus (15 Kasım 1922). *Turkish Claims*. s.11.

The Argus (15 Ocak 1923). *King of Palestine*. s.9.

The Argus (15 Şubat 1923). *Deported Greeks*. s.19.

The Argus (16 Ağustos 1923). *No Name*. s.8.

The Argus (16 Ağustos 1923). *Treaty With Turkey*. s.9.

The Argus (16 Aralık 1922). *Shemes of The Soviets*. s.7.

The Argus (16 Haziran 1923). *Greece Wants Peace*. s.2.

The Argus (16 Kasım 1922). *Before Lausanne Allies To Confer*. s.11.

The Argus (16 Mart 1923). *Turks' Terms*. s.9.

The Argus (16 Ocak 1923). *Christians Hanged*. s.9.

The Argus (16 Şubat 1923). *Near East Problems*. s.9.

The Argus (17 Mart 1923). *Turkish Proposals*. s.25.

The Argus (18 Aralık 1922). *Disposal of Mosul*. s.13.

The Argus (18 Aralık 1922). *Treatment Of Minorities*. s.13.

The Argus (18 Haziran 1923). *Anzac Day at Gallipoli*. s.7.

The Argus (18 Kasım 1922). *Anglo-French Understanding*. s.25.

The Argus (18 Kasım 1922). *Ex-Sultan To Be Tried*. s.25.

The Argus (18 Mayıs 1923). *Agreement with Turks*. s.9.

The Argus (18 Mayıs 1923). *Turkey and Greece*. s.9.

The Argus (18 Ocak 1923). *Lausanne Conference*. s.7.

The Argus (19 Aralık 1922). *Greek Church, Control of Dardanelles*. s.11.

The Argus (19 Aralık 1922). *Greek Church*. s.11.

The Argus (19 Mart 1923). *Turkish Terms involved and Obscure*. s.9.

The Argus (19 Mayıs 1923). *Near East Deadlock*. s.29.

The Argus (19 Nisan 1923). *France Perturbed*. s.9.

The Argus (19 Ocak 1923). *Greeks Will Not Pay*. s.11.

The Argus (19 Ocak 1923). *Persia's Note of Protest*. s.11.

The Argus (19 Şubat 1923). *Kemal Pasha's Taunt*. s.9.

The Argus (2 Aralık 1922). *Freedom of Straits*. s.29.

The Argus (2 Aralık 1922). *The Aegean Islands Control*. s.29.

The Argus (2 Haziran 1923). *Near East Agreements*. s.21.

The Argus (2 Kasım 1922). *Angora's Acceptance*. s.7.

The Argus (2 Kasım 1922). *United States' Part*. s.7.

The Argus (2 Mayıs 1923). *Turkey and France*. s.19.

The Argus (2 Ocak 1923). *Near East Menace*. s.9.

The Argus (2 Şubat 1923). *Fate of Entente*. s.9.

The Argus (20 Aralık 1922). *Russians Still Obstructive*. s.19.

The Argus (20 Aralık 1922). *Turks' Counter Proposals*. s.19.

The Argus (20 Haziran 1923). *Obdurate Ottomans*. s.11.

The Argus (20 Şubat 1923). *Turkey's Independence*. s.9.

The Argus (20 Temmuz 1923). *French Press Opinions*. s.11.

The Argus (21 Aralık 1922). *Allies' Ultimatum, Turk's Proposal Explained*. s.9.

The Argus (21 Aralık 1922). *Turk's Proposal Explained*. s.9.

The Argus (21 Kasım 1922). *Allied Unity*. s.9.

The Argus (21 Mart 1923). *America in Turkey*. s.19.

The Argus (21 Mart 1923). *Conference of Experts*. s.19.

The Argus (21 Mayıs 1923). *Greco-Turkish Deadlock*. s.9.

The Argus (21 Mayıs 1923). *Lausanne Conference*. s.9.

The Argus (21 Nisan 1923). *Lausanne Conference*. s.22.

The Argus (21 Temmuz 1923). *Treaty With Turkey*. s.25.

The Argus (22 Aralık 1922). *Another Deadlock*. s.9.

The Argus (22 Mart 1923). *Mesopotamia*. s.9.

The Argus (22 Ocak 1923). *Tension in Thrace*. s.7.

The Argus (22 Şubat 1923). *Mesopotamia, British Policy, Never A Worse Investment*. s.7.

The Argus (23 Kasım 1922). *Angora and Lausanne*. s.9.

The Argus (23 Mart 1923). *Turks' Proposals*. s.9.

The Argus (23 Nisan 1923). *Ismet Pasha Truculent*. s.7.

The Argus (23 Ocak 1923). *New Turkey*. s.9.

The Argus (23 Şubat 1923). *Angora Assembly Sits in Secret*. s.7.

The Argus (24 Ağustos 1923). *Near East Peace Treaty*. s.9.

The Argus (24 Kasım 1922). *Lausanne Conference*. s.9.

The Argus (24 Mayıs 1923). *Greece Prepared*. s.9.

The Argus (25 Haziran 1923). *Concessions in Turkey*. s.9.

The Argus (25 Kasım 1922). *Peace Conference*. s.25.

The Argus (25 Mayıs 1923). *No Short Cut To Peace*. s.9.

The Argus (25 Nisan 1923). *Hope of Speedy Peace*. s.11.

The Argus (25 Ocak 1923). *Future of Mosul*. s.7.

The Argus (25 Temmuz 1923). *Signing Near East Treaty*. s.11.

The Argus (26 Aralık 1922). *Christian Minorities Military Service Exemption*. s.5.

The Argus (26 Mayıs 1923). *Menace of War*. s.21.

The Argus (26 Nisan 1923). *Near East*. s.9.

The Argus (26 Ocak 1923). *Gallipoli Cemeteries Threatened*. s.9.

The Argus (26 Ocak 1923). *Turks To Pay Less*. s.9.

The Argus (26 Şubat 1923). *Turkish Assembly*. s.7.

The Argus (27 Aralık 1922). *Ismet Pasha Unyielding*. s.9.

The Argus (27 Kasım 1922). *Peace Conference, Seaport For Bulgaria*. s.9.

The Argus (27 Nisan 1923). *Turks Claim Island*. s.9.

The Argus (27 Ocak 1923). *Graves on Gallipoli*. s.15.

The Argus (27 Şubat 1923). *Soviet Mission in Paris*. s.7.

The Argus (27 Temmuz 1923). *Near East Treaty*. s.9.

The Argus (28 Aralık 1922). *Near East Problem*. s.7.

The Argus (28 Kasım 1922). *New Turkish Frontier*. s.9.

The Argus (28 Mart 1923). *Turkish Proposals*. s.19.

The Argus (28 Nisan 1923). *Near East Conference*. s.25.

The Argus (28 Şubat 1923). *Lausanne Treaty*. s.11.

The Argus (28 Temmuz 1923). *Victory for The Turk*. s.25.

The Argus (29 Aralık 1922). *Crisis at Lausanne*. s.7.

The Argus (29 Kasım 1922). *Huge Indemnity Claim*. s.19.

The Argus (29 Kasım 1922). *Turkey and Russia*. s.19.

The Argus (29 Mart 1923). *Greek War Prisoners*. s.9.

The Argus (29 Mart 1923). *Reply to Turkey*. s.9.

The Argus (29 Ocak 1923). *Warning to Greece*. s.7.

The Argus (3 Kasım 1922). *Turkish Affairs*. s.11.

The Argus (3 Mart 1923). *Middle East, British in Irak*. s.31.

The Argus (3 Nisan 1923). *Allies' Reply to Turkey*. s.9.

The Argus (3 Şubat 1923). *French Point of View*. s.25.

The Argus (30 Aralık 1922). *Lausanne Conference*. s.11.

The Argus (30 Kasım 1922). *Flight From Anatolia Shock The World*. s.9.

The Argus (30 Kasım 1922). *Dangerous Undercurrent*. s.9.

The Argus (30 Kasım 1922). *Peace of Lausanne*. s.9.

The Argus (30 Mayıs 1923). *Near East Peace Terms*. s.11.

The Argus (30 Mayıs 1923). *New Frontier of Thrace*. s.11.

The Argus (30 Nisan 1923). *Turks and Capitulations*. s.9.

The Argus (30 Ocak 1923). *Anzac Cemeteries*. s.9.

The Argus (30 Temmuz 1923). *A New Turkey*. s.9.

The Argus (31 Mart 1923). *Kemal Pasha Defiant*. s.11.

The Argus (4 Aralık 1922). *Enforcing Turkish Peace*. s.9.

The Argus (4 Aralık 1922). *Pessimistic Tone*. s.9.

The Argus (4 Mayıs 1923). *Near East Problems*. s.19.

The Argus (4 Ocak 1923). *Army Declared Ready*. s.9.

The Argus (4 Temmuz 1923). *Deadlock with Turkey*. s.11.

The Argus (5 Aralık 1922). *Capitulations Question*. s.9.

The Argus (5 Aralık 1922). *Russia at Lausanne*. s.9.

The Argus (5 Ocak 1923). *Patriarchate Question*. s.7.

The Argus (5 Şubat 1923). *Concessions to Turkey*. s.9.

The Argus (6 Ağustos 1923). *Lausanne Treaty*. s.9.

The Argus (6 Aralık 1922). *M. Tchitcherin's Protest*. s.19.

The Argus (6 Aralık 1922). *Uneasiness at Lausanne*. s.19.

The Argus (6 Haziran 1923). *Judicial Declaration*. s.11.

The Argus (6 Kasım 1922). *New Rule for Turkey*. s.9;

The Argus (6 Mart 1923). *Turk in Armenia*. s.9.

The Argus (6 Ocak 1923). *Turks Rejoice*. s.19.

The Argus (6 Şubat 1923). *Turks Obstinate*. s.9.

The Argus (7 Aralık 1922). *Future of Straits*. s.9.

The Argus (7 Aralık 1922). *Pope's Appeal For Christians*. s.9.

The Argus (7 Aralık 1922). *Turkey Being Dissillusioned*. s.9.

The Argus (7 Mayıs 1923). *Foreigners in Turkey*. s.9.

The Argus (7 Şubat 1923). *America Perplexed*. s.19.

The Argus (7 Şubat 1923). *Hopeful View in London*. s.19.

The Argus (8 Aralık 1922). *The Dardanelles*. s.11;

The Argus (8 Kasım 1922). *Turkey's New Demands*. s.11.

The Argus (8 Mart 1923). *Lausanne Treaty*. s.9.

The Argus (8 Ocak 1923). *Further Difficulty Created*. s.7.

The Argus (8 Şubat 1923). *Conference Has Not Failed*. s.9.

The Argus (9 Aralık 1922). *Greeks Long for Revenge*. s.35.

The Argus (9 Haziran 1923). *Impatient Turks*. s.25.

The Argus (9 Kasım 1922). *America's Decision*. s.7.

The Argus (9 Kasım 1922). *French Fears Increase*. s.7.

The Argus (9 Kasım 1922). *Mr. Bonar Law Speaks*. s.7.

The Argus (9 Mart 1923). *Stubborn Turks*. s.9.

The Argus (9 Ocak 1923). *Turkish Independence*. s.9.

The Argus (9 Şubat 1923). *Allied Warships*. s.9.

The Argus (9 Temmuz 1923). *Greece and Turkey in Agreement*. s.9.

The Argus (9 Temmuz 1923). *Near East Negotiations*. s.9.

The Argus, (11 Kasım 1922). *Italian Policy*. s.29.

The Brisbane Courier (15 Nisan 1887). *Queensland News*. s.6.

The Daily Telegraph (1 Aralık 1922). *Chaos in Thrace*. s.7.

The Daily Telegraph (1 Aralık 1922). *Conflict With Greeks*. s.7.

The Daily Telegraph (1 Aralık 1922). *The Straits*. s.7.

The Daily Telegraph (1 Haziran 1923). *To American Company*. s.7.

The Daily Telegraph (1 Kasım 1922). *Anzac Graves*. s.7.

The Daily Telegraph (1 Mart 1923). *Turkish Policy*. s.5.

The Daily Telegraph (1 Ocak 1923). *Mosul Trouble*. s.5.

The Daily Telegraph (1 Ocak 1923). *Turks Will Not Give Way*. s.5.

The Daily Telegraph (1 Şubat 1923). *Frontier Questions*. s.5.

The Daily Telegraph (1 Şubat 1923). *The Peace Treaty*. s.5.

The Daily Telegraph (10 Kasım 1922). *Greatest Tension*. s.7.

The Daily Telegraph (10 Mart 1923). *Lausanne Treaty*. s.7.

The Daily Telegraph (10 Nisan 1923). *Turkish Reply*. s.5.

The Daily Telegraph (10 Ocak 1923). *A Serious Position*. s.9.

The Daily Telegraph (10 Ocak 1923). *Wise Precaution*. s.9.

The Daily Telegraph (10 Şubat 1923). *Talk of Hostilities*. s.7.

The Daily Telegraph (11 Aralık 1922). *At Lausanne*. s.5.

The Daily Telegraph (11 Aralık 1922). *Gallipoli Fortifications*. s.5.

The Daily Telegraph (11 Kasım 1922). *A Solid Entente, Warships for Near East*. s.6, 7.

The Daily Telegraph (11 Kasım 1922). *Soviet Note*. s.6, 7.

The Daily Telegraph (11 Nisan 1923). *Turkish Reply*. s.9.

The Daily Telegraph (11 Ocak 1923) *Calling Up Troops*. s.5.

The Daily Telegraph (12 Aralık 1922). *Final Stage*. s.7.

The Daily Telegraph (12 Aralık 1922). *Straits Problem Clears*. s.7.

The Daily Telegraph (12 Mart 1923). *Lausanne Treaty*. s.5.

The Daily Telegraph (12 Nisan 1923). *Americo-Turkish Plans*. s.5.

The Daily Telegraph (12 Ocak 1923). *Better Position at Lausanne*. s.5.

The Daily Telegraph (12 Şubat 1923). *Lausanne*. s.5.

The Daily Telegraph (13 Haziran 1923). *Ottoman Debt*. s.9.

The Daily Telegraph (13 Kasım 1922). *Allied Conference*. s.4, 5.

The Daily Telegraph (13 Mart 1923). *Turkish Note General Satisfaction*. s.5.

The Daily Telegraph (13 Ocak 1923). *Turks and Christians*. s.7.

The Daily Telegraph (13 Şubat 1923). *Turks Defied*. s.5.

The Daily Telegraph (13 Temmuz 1923). *Allied Fleet*. s.7.

The Daily Telegraph (14 Aralık 1922). *Minorities*. s.7.

The Daily Telegraph (14 Kasım 1922). *Anxious Ismet*. s.5.

The Daily Telegraph (14 Kasım 1922). *Proposed Plebiscite*. s.5.

The Daily Telegraph (14 Şubat 1923). *Way Still Open*. s.9.

The Daily Telegraph (14 Temmuz 1923). *Turks Again*. s.8.

The Daily Telegraph (15 Aralık 1922). *Warning to Turkey*. s.7.

The Daily Telegraph (15 Kasım 1922). *Constantinople A Volcano*. s.9.

The Daily Telegraph (15 Kasım 1922). *Grave Position, At Lausanne*. s.9.

The Daily Telegraph (15 Kasım 1922). *M. Poincare And Turks*. s.9, 10.

The Daily Telegraph (15 Şubat 1923). *Turkish Cruelty*. s.5.

The Daily Telegraph (16 Ağustos 1923). *A New Era*. s.5.

The Daily Telegraph (16 Aralık 1922). *Turks Give Way*. s.7.

The Daily Telegraph (16 Kasım 1922). *Preliminary Allied Conference*. s.5.

The Daily Telegraph (16 Kasım 1922). *Turkish Menace*. s.6.

The Daily Telegraph (16 Mart 1923). *Turkish Proposal*. s.5.

The Daily Telegraph (16 Şubat 1923). *Must Leave Turkish Order*. s.5.

The Daily Telegraph (17 Mart 1923). *Scope to Be Defined*. s.7.

The Daily Telegraph (18 Aralık 1922). *Change in Attitude*. s.9.

The Daily Telegraph (18 Kasım 1922). *The Near East*. s.7.

The Daily Telegraph (18 Mayıs 1923). *A Deadlock*. s.5.

The Daily Telegraph (18 Mayıs 1923). *Gallipoli Graves*. s.5.

The Daily Telegraph (18 Nisan 1923). *Lausanne Meeting*. s.9.

The Daily Telegraph (18 Temmuz 1923). *Agreement*. s.9.

The Daily Telegraph (19 Aralık 1922). *Patriarchate Question*. s.7.

The Daily Telegraph (19 Mart 1923). *Obscure Terms*. s.5.

The Daily Telegraph (19 Mayıs 1923). *Greek's Demand*. s.7.

The Daily Telegraph (19 Ocak 1923). *Persia Refused Representation*. s.5.

The Daily Telegraph (19 Şubat 1923). *Allies New Note*. s.5.

The Daily Telegraph (2 Aralık 1922). *Turks Still Object*. s.7.

The Daily Telegraph (2 Haziran 1923). *Territorial Matters*. s.7.

The Daily Telegraph (2 Kasım 1922). *The Near East America's Position*. s.5.

The Daily Telegraph (2 Mayıs 1923). *Misunderstanding*. s.9.

The Daily Telegraph (2 Ocak 1923). *Turks Moving*. s.5.

The Daily Telegraph (2 Şubat 1923). *Anglo-French Relations*. s.5.

The Daily Telegraph (2 Şubat 1923). *Turkey, Britain and France*. s.4.

The Daily Telegraph (20 Aralık 1922). *The Straits*. s.9.

The Daily Telegraph (20 Haziran 1923). *Turkish Obduracy*. s.9.

The Daily Telegraph (20 Kasım 1922). *Ex-Sultan in Danger*. s.5.

The Daily Telegraph (20 Şubat 1923). *Turks' Reminder*. s.5.

The Daily Telegraph (21 Aralık 1922). *Rights Of Minorities*. s.5.

The Daily Telegraph (21 Aralık 1922). *Ultimatum To Turks*. s.5.

The Daily Telegraph (21 Kasım 1922). *Allies Agree*. s.7.

The Daily Telegraph (21 Mart 1923). *Conference of Experts*. s.9.

The Daily Telegraph (21 Mayıs 1923). *Refusal to Pay*. s.5.

The Daily Telegraph (21 Temmuz 1923). *Four Freedoms*. s.7.

The Daily Telegraph (22 Aralık 1922). *Control of Straits*. s.5.

The Daily Telegraph (22 Kasım 1922). *Lausanne Meeting*. s.9.

The Daily Telegraph (22 Mart 1923). *Mesopotamia*. s.5.

The Daily Telegraph (22 Ocak 1923). *In Thrace*. s.5.

The Daily Telegraph (22 Şubat 1923). *Mesopotamia*. s.5.

The Daily Telegraph (23 Aralık 1922). *Greek V. Turk*. s.7.

The Daily Telegraph (23 Kasım 1922). *Turk's Demands*. s.5.

The Daily Telegraph (23 Mart 1923). *Turks' Proposals*. s.7.

The Daily Telegraph (23 Nisan 1923). *Turkish Talk*. s.5.

The Daily Telegraph (23 Ocak 1923). *New Turkey*. s.5.

The Daily Telegraph (23 Şubat 1923). *Lausanne Treaty Secret Sitting*. s.7.

The Daily Telegraph (24 Ağustos 1923). *Claims On Turkey*. s.7.

The Daily Telegraph (24 Kasım 1922). *Animating The Near East*. s.5.

The Daily Telegraph (24 Mayıs 1923). *War Threat*. s.5.

The Daily Telegraph (25 Haziran 1923). *Turks Persist*. s.5.

The Daily Telegraph (25 Kasım 1922). *Situation Grave*. s.7.

The Daily Telegraph (25 Nisan 1923). *Conference Opens*. s.7.

The Daily Telegraph (25 Ocak 1923). *Turk's Reject*. s.5.

The Daily Telegraph (25 Temmuz 1923). *Turks Celebrate*. s.9.

The Daily Telegraph (26 Aralık 1922). *Minority Question*. s.5.

The Daily Telegraph (26 Mayıs 1923). *War Clouds*. s.7.

The Daily Telegraph (26 Nisan 1923). *Near East*. s.5.

The Daily Telegraph (26 Ocak 1923). *Anzac Graves*. s.5.

The Daily Telegraph (26 Ocak 1923). *Britain's Plain Talk*. s.5.

The Daily Telegraph (26 Şubat 1923). *Peace Proposals*. s.5.

The Daily Telegraph (27 Aralık 1922). *Turkish Aims*. s.7.

The Daily Telegraph (27 Kasım 1922). *American's Adress*. s.5.

The Daily Telegraph (27 Kasım 1922). *Protecting Minorities*. s.5.

The Daily Telegraph (27 Nisan 1923). *Turkish Claims*. s.5.

The Daily Telegraph (27 Ocak 1923). *At Lausanne*. s.8.

The Daily Telegraph (27 Ocak 1923). *Sacred Ground*. s.6.

The Daily Telegraph (27 Şubat 1923). *Soviet Mission*. s.5.

The Daily Telegraph (27 Temmuz 1923). *Turkish Treaty*. s.7.

The Daily Telegraph (28 Kasım 1922). *Bulgarian Trickery*. s.5.

The Daily Telegraph (28 Mart 1923). *Concessions*. s.13.

The Daily Telegraph (28 Mayıs 1923). *War Alarm*. s.5.

The Daily Telegraph (28 Nisan 1923). *Straits Convention*. s.7.

The Daily Telegraph (28 Şubat 1923). *Friendly Act*. s.9.

The Daily Telegraph (28 Temmuz 1923). *The Cunning Turk*. s.7.

The Daily Telegraph (29 Aralık 1922). *Control of Mosul*. s.5.

The Daily Telegraph (29 Aralık 1922). *Plain Words*. s.5.

The Daily Telegraph (29 Kasım 1922). *Big Indemnity*. s.9.

The Daily Telegraph (29 Kasım 1922). *Lausanne Deadlock*. s.9.

The Daily Telegraph (29 Mart 1923). *Methods Of Lord Curzon Blamed*. s.7.

The Daily Telegraph (29 Mayıs 1923). *Greeks and Turks*. s.5.

The Daily Telegraph (29 Ocak 1923). *Anzac Graves*. s.5.

The Daily Telegraph (29 Ocak 1923). *More Talk Of War*. s.5.

The Daily Telegraph (3 Kasım 1922). *Turks Claims Independence*. s.7.

The Daily Telegraph (3 Mart 1923). *British in Middle East*. s.7.

The Daily Telegraph (3 Nisan 1923). *Turks' Note*. s.5.

The Daily Telegraph (3 Şubat 1923). *The Straits*. s.7.

The Daily Telegraph (30 Aralık 1922). *War Clouds Again*. s.7.

The Daily Telegraph (30 Kasım 1922). *At Lausanne No Progress*. s.5.

The Daily Telegraph (30 Kasım 1922). *Chrisrians Flee*. s.5.

The Daily Telegraph (30 Mart 1923). *Turks Determined*. s.5.

The Daily Telegraph (30 Mayıs 1923). *Greece and Turkey*. s.9.

The Daily Telegraph (30 Ocak 1923). *The Gallipoli Cemeteries*. s.5.

The Daily Telegraph (31 Mart 1923). *United States Plan*. s.7.

The Daily Telegraph (4 Aralık 1922). *America Stirred*. s.5.

The Daily Telegraph (4 Aralık 1922). *Turks Reprimanded*. s.5.

The Daily Telegraph (4 Ocak 1923). *Turkish Demands*. s.7.

The Daily Telegraph (5 Aralık 1922). *May Smash Conference*. s.7.

The Daily Telegraph (5 Aralık 1922). *Russia's Hand*. s.7.

The Daily Telegraph (5 Mart 1923). *Turkish Cruelty*. s.5.

The Daily Telegraph (5 Şubat 1923). *Will The Turks Sign?*. s.5.

The Daily Telegraph (6 Ağustos 1923). *Lausanne Treaty*. s.5.

The Daily Telegraph (6 Aralık 1922). *Deadlock at Lausanne*. s.9.

The Daily Telegraph (6 Kasım 1922). *Sultan's Fall*. s.5.

The Daily Telegraph (6 Mart 1923). *Ravages of Disease*. s.5.

The Daily Telegraph (6 Ocak 1923). *Turkish Demands*. s.7.

The Daily Telegraph (6 Şubat 1923). *Treaty Rejected*. s.5.

The Daily Telegraph (7 Ağustos 1923). *The Turks*. s.7.

The Daily Telegraph (7 Aralık 1922). *The Straits Question*. s.5.

The Daily Telegraph (7 Aralık 1922). *Vatican's Appeal*. s.5.

The Daily Telegraph (7 Mayıs 1923). *A Deadlock*. s.5.

The Daily Telegraph (7 Şubat 1923). *America's Attitude*. s.9.

The Daily Telegraph (7 Şubat 1923). *Turks Will Sign*. s.5.

The Daily Telegraph (8 Aralık 1922). *Control of Straits*. s.7.

The Daily Telegraph (8 Aralık 1922). *Plight Of Refugees*. s.7.

The Daily Telegraph (8 Kasım 1922). *Turks' New Demand, Thousands of British in Danger*. s.8, 9.

The Daily Telegraph (8 Mart 1923). *Lausanne Treaty*. s.7.

The Daily Telegraph (8 Ocak 1923). *Armenian's Sorrows*. s.5.

The Daily Telegraph (8 Şubat 1923). *Curzon's Task*. s.7.

The Daily Telegraph (9 Aralık 1922). *Greece Watches Eagerly*. s.7,11.

The Daily Telegraph (9 Haziran 1923). *The Dardanelles*. s.7.

The Daily Telegraph (9 Kasım 1922). *Lausanne Conference*. s.5.

The Daily Telegraph (9 Kasım 1922). *Mr. Lloyd George*. s.5.

The Daily Telegraph (9 Mart 1923). *Rejected*. s.7.

The Daily Telegraph (9 Nisan 1923). *Turkish Amnesty*. s.5.

The Daily Telegraph (9 Ocak 1923). *Greek's Move*. s.5.

The Daily Telegraph (9 Şubat 1923). *Ordered Off*. s.7.

The Daily Telegraph (9 Temmuz 1923). *Greece and Turkey*. s.7.

The Daily Telegraph, (18 Kasım 1922). *Britain And France*. s.7.

The Daily Telegraph, (6 Şubat 1923). *Treaty Rejected*. s.5.

The Daily Telegraph, (7 Kasım 1922). *Turks Arrogant*. s.5.

The Mercury (1 Ağustos 1923). *Italian Comment on Mr. Lloyd George*. s.7.

The Mercury (1 Aralık 1922). *Hundreds Of People Dying Daily*. s.5.

The Mercury (1 Aralık 1922). *The Greco-Turkish War*. s.5.

The Mercury (1 Haziran 1923). *The Capitulations*. s.7.

The Mercury (1 Mart 1923). *Turks and Treaty* s.7.

The Mercury (1 Mayıs 1923). *French and Turks*. s.7.

The Mercury (1 Ocak 1923). *Turkish Reply*. s.5.

The Mercury (1 Ocak 1923). *Turks Uncompromising*. s.5.

The Mercury (1 Şubat 1923). *Appeal to League Of Nations*. s.7.

The Mercury (1 Şubat 1923). *Peace Terms for Turks*. s.7.

The Mercury (10 Mart 1923). *Rejected Treaty*. s.7.

The Mercury (10 Nisan 1923). *Turks' Reply*. s.7.

The Mercury (10 Ocak 1923). *The Advance in Thrace*. s.7.

The Mercury (10 Ocak 1923). *The Mosul Question*. s.7.

The Mercury (10 Şubat 1923). *In Ugly Mood*. s.7.

The Mercury (11 Aralık 1922). *Prospect of An Agreement*. s.7.

The Mercury (11 Aralık 1922). *The Dardanelles Problem*. s.7.

The Mercury (11 Haziran 1923). *Ottoman Debt*. s.7.

The Mercury (11 Kasım 1922). *Bulgaria's Position*. s.7.

The Mercury (11 Kasım 1922). *The Allies and Turkey*. s.7.

The Mercury (11 Nisan 1923). *Turkish Note*. s.7.

The Mercury (11 Ocak 1923). *Call Upon Mussulmans*. s.7.

The Mercury (12 Aralık 1922). *Ottoman Debts*. s.5.

The Mercury (12 Aralık 1922). *The Dardanelles*. s.5.

The Mercury (12 Mart 1923). *Turkish Notes*. s.7.

The Mercury (12 Nisan 1923). *Reconstruction of Turkey*. s.7.

The Mercury (12 Ocak 1923). *Good Progress Being Made*. s.5.

The Mercury (12 Şubat 1923). *Treaty With Turks*. s.5.

The Mercury (13 Ağustos 1923). *Ismet Pasha*. s.5.

The Mercury (13 Aralık 1922). *Russian Threat to Arm*. s.7.

The Mercury (13 Haziran 1923). *The Ottoman Debt*. s.7.

The Mercury (13 Mart 1923). *The Peace Proposals*. s.7.

The Mercury (13 Ocak 1923). *Full Amnesty to Christians*. s.7.

The Mercury (13 Şubat 1923). *Conversations Between British and French*. s.5.

The Mercury (13 Temmuz 1923). *Turks Spring A Suprise*. s.7.

The Mercury (14 Aralık 1922). *Protection of Minorities*. s.7.

The Mercury (14 Kasım 1922). *Turks and The Mandated Territories*. s.5.

The Mercury (14 Şubat 1923). *The Lausanne Treaty*. s.7.

The Mercury (14 Temmuz 1923). *Another Surprise*. s.9.

The Mercury (15 Kasım 1922). *The Allies and Turkey*. s.7.

The Mercury (15 Kasım 1922). *The Ex-Sultan Staff*. s.7.

The Mercury (15 Ocak 1923). *Future of Palestine*. s.5.

The Mercury (16 Ağustos 1923). *The New Turkey*. s.7.

The Mercury (16 Ağustos 1923). *The Peace With Turkey*. s.6.

The Mercury (16 Aralık 1922). *Control Of Minorities By League Of Nations*. s.7.

The Mercury (16 Haziran 1923). *Situation Again Grave*. s.7.

The Mercury (16 Kasım 1922). *Demands of The Turk*. s.5.

The Mercury (16 Mart 1923). *Turkish Government's Proposals*. s.7.

The Mercury (16 Nisan 1923). *American Attitude*. s.7.

The Mercury (16 Ocak 1923). *British Officer Shot*. s.5.

The Mercury (16 Şubat 1923). *Near Eastern Problems*. s.5.

The Mercury (17 Mart 1923). *Allies and Turks*. s.7.

The Mercury (17 Mart 1923). *Expulsion of Turks*. s.7.

The Mercury (17 Şubat 1923). *Warships at Smyrna*. s.7.

The Mercury (18 Aralık 1922). *Lausanne Peace Conference*. s.5.

The Mercury (18 Aralık 1922). *The Protection of Minorities*. s.5.

The Mercury (18 Kasım 1922). *Italy's Policy Attitude Towards The Allies*. s.7.

The Mercury (18 Mayıs 1923). *Allies and Turks*. s.7.

The Mercury (18 Nisan 1923). *Russia Not Invited*. s.7.

The Mercury (18 Ocak 1923). *Exchange of Populations*. s.7.

The Mercury (18 Temmuz 1923). *Agreement With Turks*. s.7.

The Mercury (19 Aralık 1922). *Removel of The Patriarchate*. s.5.

The Mercury (19 Mart 1923). *Peace Proposals*. s.7.

The Mercury (19 Mayıs 1923). *Allies and Turks*. s.7.

The Mercury (19 Nisan 1923). *Reconstruction of Turkey*. s.7.

The Mercury (2 Aralık 1922). *Demilitarisation of Islands*. s.7.

The Mercury (2 Haziran 1923). *Allies and Turks*. s.6.

The Mercury (2 Kasım 1922). *Attitude of America*. s.7.

The Mercury (2 Kasım 1922). *Turks Accept The Conference*. s.7.

The Mercury (2 Mayıs 1923). *Successful Conclusion Anticipated*. s.7.

The Mercury (2 Ocak 1923). *British Colony Warned*. s.5.

The Mercury (2 Şubat 1923). *The Turks*. s.5.

The Mercury (20 Aralık 1922). *Dardanelles Question*. s.7.

The Mercury (20 Haziran 1923). *Turks Adamant*. s.7.

The Mercury (20 Kasım 1922). *Allies in Complete Accord*. s.7.

The Mercury (20 Nisan 1923). *Turkish Leader's Threat*. s.7.

The Mercury (20 Şubat 1923). *Turkish Economic Congress*. s.5.

The Mercury (21 Aralık 1922). *Allies and Turks*. s.5.

The Mercury (21 Aralık 1922). *Dardanelles Question*. s.5.

The Mercury (21 Mart 1923). *Meeting of Experts*. s.7.

The Mercury (21 Mart 1923). *The Reconstruction of Turkey*. s.7.

The Mercury (21 Mayıs 1923). *Lausanne Murder*. s.7.

The Mercury (21 Nisan 1923). *Allies and Turks*. s.7.

The Mercury (21 Temmuz 1923). *Peace With Turkey*. s.9.

The Mercury (22 Ağustos 1923). *Gallipoli*. s.7.

The Mercury (22 Aralık 1922). *Another Deadlock Reached*. s.7.

The Mercury (22 Kasım 1922). *Opening of The Peace Conference*. s.7.

The Mercury (22 Mart 1923). *The Near East Problem*. s.7.

The Mercury (22 Ocak 1923). *Greeks and Turks*, s.7.

The Mercury (22 Şubat 1923). *Mesopotamia*. s.5.

The Mercury (23 Aralık 1922). *Lively Exchange Between Greeks and Turks*. s.7.

The Mercury (23 Kasım 1922). *Allies and The Turks*. s.5.

The Mercury (23 Mart 1923). *Turkey Defying The Allies*. s.7.

The Mercury (23 Nisan 1923). *Allies and Turks*. s.7.

The Mercury (23 Ocak 1923). *A New Turkey*. s.5.

The Mercury (23 Şubat 1923). *Secret Consideration in Angora*. s.7.

The Mercury (23 Temmuz 1923). *Peace With Turkey*. s.7.

The Mercury (23 Temmuz 1923). *The Dardanelles Convention*. s.7.

The Mercury (24 Ağustos 1923). *Ratification Debate*. s.7.

The Mercury (24 Kasım 1922). *Territorial Questions* s.5.

The Mercury (24 Mayıs 1923). *Turkey and Greece*. s.6,7.

The Mercury (25 Haziran 1923). *Question of Concessions*. s.7.

The Mercury (25 Kasım 1922). *Russo-Turkish Alliance*. s.7.

The Mercury (25 Mayıs 1923). *The Lausanne Conference*. s.7.

The Mercury (25 Nisan 1923). *Allies and Turks*. s.7.

The Mercury (25 Ocak 1923). *Turks Reject British Proposal*. s.5.

The Mercury (25 Temmuz 1923). *Peace With Turkey*. s.7.

The Mercury (26 Aralık 1922). *Protection of Christian Minorities*. s.5.

The Mercury (26 Mayıs 1923). *Greeks and Turks*. s.7.

The Mercury (26 Nisan 1923). *Allies and Turks*. s.7.

The Mercury (26 Ocak 1923). *Near East Crisis*. s.7.

The Mercury (26 Ocak 1923). *Plain Talk to The Turks*. s.7.

The Mercury (26 Şubat 1923). *Turkish Reply*. s.7.

The Mercury (26 Temmuz 1923). *Peace in The Near East*. s.6.

The Mercury (27 Ağustos 1923). *British Leaving Constantinople*. s.7.

The Mercury (27 Aralık 1922). *Turkish Report of Deadlock*. s.5.

The Mercury (27 Kasım 1922). *The Slaughter Of Armenians*. s.7.

The Mercury (27 Kasım 1922). *Turks State Their Case*. s.7.

The Mercury (27 Nisan 1923). *Demand for Islands*. s.4.

The Mercury (27 Ocak 1923). *Dispute Over Frontiers*. s.7.

The Mercury (27 Şubat 1923). *Near East Treaty*. s.7.

The Mercury (27 Temmuz 1923). *The Turkish Treaty*. s.7;

The Mercury (28 Aralık 1922). *Armenian Delegates Heard*. s.5.

The Mercury (28 Kasım 1922). *Offer of Railway Line*. s.5.

The Mercury (28 Mart 1923). *Turkey and Peace Proposals*. s.7.

The Mercury (28 Nisan 1923). *Signing of Straits Convention*. s.7.

The Mercury (28 Şubat 1923). *The Turkish Discussion*. s.7.

The Mercury (28 Temmuz 1923). *The Turkish Treaty*. s.9; .

The Mercury (29 Aralık 1922). *Allies Taking Determined Stand*. s.5.

The Mercury (29 Aralık 1922). *Serious Crisis Arises*. s.5.

The Mercury (29 Kasım 1922). *A Large Indemnity*. s.7.

The Mercury (29 Kasım 1922). *Critical Stage Reached*. s.7.

The Mercury (29 Mart 1923). *Allies and Turks*. s.7.

The Mercury (29 Mart 1923). *Greek Prisoners*. s.7.

The Mercury (29 Mayıs 1923). *Peace in Sight*. s.7.

The Mercury (29 Ocak 1923). *Turks Refuse to Forego Control*. s.5.

The Mercury (29 Ocak 1923). *Warning From The Allies*, s.5.

The Mercury (3 Kasım 1922). *Turkish Peace Terms*. s.5.

The Mercury (3 Mart 1923). *Peace in the Balance*. s.7.

The Mercury (3 Nisan 1923). *Allied Reply to Counter Proposals*. s.5.

The Mercury (3 Şubat 1923). *Near Eastern Affairs*. s.7.

The Mercury (3 Şubat 1923). *Not An Ultimatum*. s.7.

The Mercury (30 Aralık 1922). *Breakdown of Conference Threatened*. s.7.

The Mercury (30 Kasım 1922). *Christian Refugees*. s.5.

The Mercury (30 Kasım 1922). *No Progress Being Made*. s.5.

The Mercury (30 Kasım 1922). *The Greco-Turkish War*. s.5.

The Mercury (30 Kasım 1922). *The Lausanne Peace Conference*. s.5.

The Mercury (30 Mart 1928). 2016). *Newspaper Changes*. s.8.

The Mercury (30 Mayıs 1923). *Greco-Turkish Reparations*. s.7.

The Mercury (30 Nisan 1923). *Turks and Capitulations*. s.7.

The Mercury (30 Ocak 1923). *Gallipoli Cemeteries*. s.7.

The Mercury (30 Temmuz 1923). *No More Bad Blood*. s.7.

The Mercury (31 Mart 1923). *Turkish Independence*. s.7.

The Mercury (31 Mayıs 1923). *Fixing A New Frontier*. s.7.

The Mercury (4 Aralık 1922). *Plain Talk to Turks, Rising Against The Soviet*. s.7,12.

The Mercury (4 Aralık 1922). *The Civil Populations*. s.7.

The Mercury (4 Mayıs 1923). *Lausanne Conference*. s.7.

The Mercury (4 Ocak 1923). *Sympathy With The Turks*. s.5.

The Mercury (4 Temmuz 1923). *Allies and The Turks*. s.7.

The Mercury (5 Aralık 1922). *The Capitulations*. s.5.

The Mercury (5 Mart 1923). *Greek Refugees*. s.7.

The Mercury (5 Mayıs 1923). *Allies and Turks*. s.7.

The Mercury (5 Ocak 1923). *Removel of ThePatriarchate*. s.5.

The Mercury (5 Şubat 1923). *Lausanne Treaty*. s.5.

The Mercury (6 Ağustos 1923). *A Degrading Document*. s.7.

The Mercury (6 Aralık 1922). *Dardanelles Question*. s.7.

The Mercury (6 Haziran 1923). *Allies and Turks*. s.7.

The Mercury (6 Haziran 1923). *Judicial Declaration by Turks*. s.7.

The Mercury (6 Kasım 1922). *Abdication of The Sultan*. s.5.

The Mercury (6 Mart 1923). *Refugees in Turkey*. s.7.

The Mercury (6 Ocak 1923). *Turkish Demands*. s.7.

The Mercury (6 Şubat 1923). *Turks Refuse to Sign*. s.5.

The Mercury (7 Ağustos 1923). *The Turk Again*. s.6.

The Mercury (7 Ağustos 1923). *Turkey and The Allies*. s.7.

The Mercury (7 Aralık 1922). *British Marines To The Rescue*. s.7.

The Mercury (7 Aralık 1922). *Dardanelles' Strait Problem*. s.7.

The Mercury (7 Mayıs 1923). *Lausanne Conference*. s.7.

The Mercury (7 Şubat 1923). *America's Concern*. s.7.

The Mercury (7 Şubat 1923). *Kemal Pasha's Declaration*. s.7.

The Mercury (8 Aralık 1922). *Dardanelles Question*. s.7.

The Mercury (8 Aralık 1922). *The Peace Conference*. s.7.

The Mercury (8 Kasım 1922). *The Turk Again Breaks Faith*. s.7.

The Mercury (8 Mart 1923). *Angoran Government's Action*. s.7.

The Mercury (8 Ocak 1923). *Angry Scene*. s.5.

The Mercury (8 Şubat 1923). *History of the Negotiation*. s.5.

The Mercury (9 Aralık 1922). *Allies And Turks*. s.7.

The Mercury (9 Kasım 1922). *British Responsibility*. s.5.

The Mercury (9 Kasım 1922). *Near East Crisis*. s.5.

The Mercury (9 Mart 1923). *Lausanne Treaty Rejected*. s.7.

The Mercury (9 Nisan 1923). *Turko-Greek Agreement*. s.7.

The Mercury (9 Ocak 1923). *Economic Policy*. s.5.

The Mercury (9 Ocak 1923). *Trouble in Thrace*. s.5.

The Mercury (9 Şubat 1923). *Turks Homeward Bound*. s.5.

The Mercury (9 Temmuz 1923). *Greece and Turkey Ready For Peace*. s.7.

The Mercury, (10 Kasım 1922). *Situation Seriously Grave*. s.5.

The Mercury, (14 Kasım 1922). *The Peace Conference*. s.5.

The Mercury, (15 Kasım 1922). *The Allies and Turkey*. s.7.

The Mercury, (31 Mart 1923). *Turkey And USA*. s.7.

The Northern Standard (1 Aralık 1922). *Lausanne Conference*. s.3.

The Northern Standard (10 Kasım 1922). *War Cloud in The Near East*. s.3.

The Northern Standard (1 Mayıs 1923). *Suggestion by Turks*. s.3.

The Northern Standard (12 Aralık 1922). *General Impression*. s.3.

The Northern Standard (12 Ocak 1923). *Turks Stiffening Attitude*. s.3.

The Northern Standard (13 Nisan 1923). *Turkish Delegates*. s.2.

The Northern Standard (13 Nisan 1923). *Turkish Politics*. s.3.

The Northern Standard (13 Şubat 1923). *Agreement Reached*. s.3.

The Northern Standard (14 Kasım 1922). *Pilebiscite Wanted*. s.5.

The Northern Standard (15 Aralık 1922). *Optimistic Feeling*. s.4.

The Northern Standard (15 Aralık 1922). *Russian Delegate's Statement*. s.3.

The Northern Standard (15 Mayıs 1923). *League of Nations*. s.3.

The Northern Standard (16 Şubat 1923). *Affairs in Turkey*. s.4.

The Northern Standard (19 Aralık 1922). *Proposal Rejected by Turks*. s.3.

The Northern Standard (19 Aralık 1922). *Turks Want Patriarchate Removed*. s.3.

The Northern Standard (19 Ocak 1923). *Greeks and Turks*. s.3.

The Northern Standard (2 Mart 1923). *Optimistic Speech*. s.3.

The Northern Standard (2 Şubat 1923). *Turks to Sign Treaty*. s.3.

The Northern Standard (20 Şubat 1923). *Situation in Turkey*. s.3.

The Northern Standard (21 Kasım 1922). *Sultan on British Warship*. s.3.

The Northern Standard (22 Haziran 1923). *Turkey Still Obstinate*. s.3.

The Northern Standard (22 Mayıs 1923). *Turko-Greek Deadlock*. s.3.

The Northern Standard (24 Kasım 1922). *Turks Claim Unconfirmed*. s.3.

The Northern Standard (25 Mayıs 1923). *Another Clash Likely*. s.3.

The Northern Standard (27 Nisan 1923). *The Occupied Area*. s.3.

The Northern Standard (27 Şubat 1923). *Soviet Mission*. s.3.

The Northern Standard (28 Kasım 1922). *Near Eastern Crisis*. s.3.

The Northern Standard (29 Mart 1923). *Greek War Prisoners*. s.3.

The Northern Standard (5 Aralık 1922). *Ismet Pasha's Message*. s.3.

The Northern Standard (5 Ocak 1923). *British Residents Warned*. s.3.

The Northern Standard (6 Nisan 1923). *Allies Reply*. s.3.

The Northern Standard (6 Şubat 1923). *Turks Requests*. s.3.

The Northern Standard (7 Kasım 1922). *The Turkish Government*. s.3.

The Northern Standard (8 Aralık 1922). *Russian Aims Detailed*. s.3.

The Northern Standard (9 Şubat 1923). *Lausanne Conference*, s.3.

The Northern Standard, (6 Mart 1923). *British Forces To Remain*. s.3.

The Sun (1 Mart 1923). *Peace at A Price*. s.1.

The Sun (1 Mayıs 1923). *Oil in Asia Minor*. s.31.

The Sun (1 Ocak 1923). *Ready to Go*. s.1.

The Sun (1 Şubat 1923). *Peace Treaty Draft*. s.1.

The Sun (10 Haziran 1923). *Ismet Pasha Warned*. s.1.

The Sun (10 Kasım 1922). *Acts of War*. s.1.

The Sun (10 Mart 1923). *Turks' Terms*. s.1.

The Sun (11 Mart 1923). *Fresh Conference*. s.1.

The Sun (12 Mart 1923). *Allies and Turkish Note*. s.7.

The Sun (12 Mart 1923). *Turks' Counter Proposals*. s.1.

The Sun (12 Nisan 1923). *Angora's Concession*. s.1.

The Sun (13 Aralık 1922). *Protecting Minorities*. s.1.

The Sun (13 Aralık 1922). *To Remain*. s.1.

The Sun (13 Haziran 1923). *Ismet Sits Tight*. s.1.

The Sun (13 Ocak 1923). *Ismet's Task*. s.1.

The Sun (14 Kasım 1922). *Very Explosive*. s.1.

The Sun (14 Nisan 1923). *Concession to America*. s.1.

The Sun (14 Şubat 1923). *Extremists' Ruse*. s.1.

The Sun (15 Aralık 1922). *Turks Yield*. s.1.

The Sun (15 Temmuz 1923). *Tiresome Turk*. s.1.

The Sun (16 Aralık 1922). *Turks Eject Christians*. s.1.

The Sun (17 Mayıs 1923). *Gallipoli Graves*. s.1.

The Sun (17 Mayıs 1923). *Greece Shows Fight*. s.1.

The Sun (17 Ocak 1923). *Arrogant Turks*, s.1.

The Sun (17 Temmuz 1923). *Peace At Last*. s.1.

The Sun (18 Aralık 1922). *Greek Patriarchate*. s.8.

The Sun (18 Temmuz 1923). *Near East Treaty*. s.1.

The Sun (19 Aralık 1922). *New Situation*. s.8.

The Sun (19 Haziran 1923). *Wily Turks*. s.1.

The Sun (19 Kasım 1922). *Sultan's Escape*. s.1.

The Sun (19 Mart 1923). *Sick Man No Longer*. s.1.

The Sun (19 Mayıs 1923). *Lausanne Deadlock*. s.1.

The Sun (19 Ocak 1923). *Troops for Turkey*. s.1.

The Sun (2 Nisan 1923). *Back to Lausanne*. s.1.

The Sun (2 Şubat 1923). *Russia Refuses*. s.1.

The Sun (20 Aralık 1922). *Must End*. s.8.

The Sun (20 Kasım 1922). *Allies in Agreement*. s.1.

The Sun (20 Şubat 1923). *Angora Gving Way?*. s.1.

The Sun (20 Temmuz 1923). *Triumphant Turk*. s.1.

The Sun (21 Aralık 1922). *Settled*. s.1.

The Sun (21 Kasım 1922). *Near East Conference Opened at Lausanne*. s.1.

The Sun (21 Ocak 1923). *Gallipoli Graves*. s.1.

The Sun (21 Şubat 1923). *Out of Iraq*. s.1.

The Sun (21 Temmuz 1923). *Future of The Straits*. s.1.

The Sun (22 Ağustos 1923). *Gallipoli's Dead*. s.1.

The Sun (22 Aralık 1922). *Ismet Pasha's New Spirit*. s.1.

The Sun (22 Kasım 1922). *Mussolini Wants to Know*. s.1.

The Sun (22 Mart 1923). *Turks' Proposals*. s.1.

The Sun (23 Aralık 1922). *Quit Lausanne*. s.1.

The Sun (23 Kasım 1922). *Demonstration*. s.1.

The Sun (23 Mayıs 1923). *Bridge Blowup*. s.1.

The Sun (23 Ocak 1923). *Anzac Cemetery*. s.1.

The Sun (23 Temmuz 1923). *Russia and Straits Treaty*. s.1.

The Sun (24 Ağustos 1923). *Lausanne Treaty*. s.1.

The Sun (24 Aralık 1922). *Stubborn Turks*. s.1.

The Sun (24 Kasım 1922). *The Allied Rock*. s.1.

The Sun (24 Ocak 1923). *Every Anzac Grave*. s.1.

The Sun (24 Şubat 1923). *Peaceor War?*. s.1.

The Sun (24 Temmuz 1923). *Anzac Graves*. s.1.

The Sun (24 Temmuz 1923). *Gallipoli War-Graves*. s.9.

The Sun (25 Ağustos 1923). *British Fleet Leaving*. s.1.

The Sun (25 Kasım 1922). *Frontiers Thrace*. s.1.

The Sun (25 Nisan 1923). *Lausanne Task*. s.1.

The Sun (25 Temmuz 1923). *Peace Signed*. s.1.

The Sun (27 Haziran 1923). *Turks' Offer Paper*. s.1.

The Sun (27 Kasım 1922). *New Balkan Leauge?*. s.1.

The Sun (27 Nisan 1923). *Lausanne Discussion*. s.1.

The Sun (27 Ocak 1923). *Graves to Be Preserved*. s.3.

The Sun (27 Şubat 1923). *Peace With Turkey*. s.1.

The Sun (28 Haziran 1923). *Who's Who in Turkey*. s.1.

The Sun (28 Kasım 1922). *Mosul's Future*. s.1.

The Sun (28 Mart 1923). *Another Peace Conference*. s.1.

The Sun (28 Ocak 1923). *Gallipoli Dead*. s.1.

The Sun (28 Şubat 1923). *Lausanne Treaty*. s.1.

The Sun (29 Aralık 1922). *Plain Speaking*. s.7.

The Sun (29 Nisan 1923). *Visits to Anzac Graves*. s.1.

The Sun (29 Ocak 1923). *Gallipoli's Dead*. s.1.

The Sun (3 Mart 1923). *Occupation of Iraq*. s.1.

The Sun (3 Mayıs 1923). *Fight for Oil*. s.1.

The Sun (3 Mayıs 1923). *France Threatens Turks*. s.1.

The Sun (3 Ocak 1923). *Indian Mahometans Decide*. s.1.

The Sun (30 Aralık 1922). *Abdul Beware!*. s.1.

The Sun (30 Nisan 1923). *France Suspicious, Weygand to Make Counter-Demonstration in Syria*. s.1.

The Sun (30 Nisan 1923). *Turks Friendly*. s.1.

The Sun (30 Ocak 1923). *Within Five Hours*. s.1.

The Sun (4 Aralık 1922). *Ismet Lisa*. s.1.

The Sun (4 Kasım 1922). *Turk Autocracy*. s.1.

The Sun (4 Ocak 1923). *Only A Turkish Tale*. s.1.

The Sun (4 Şubat 1923). *Ismet's Objections*. s.1.

The Sun (4 Şubat 1923). *Our Dead at Anzac*. s.3.

The Sun (5 Aralık 1922) *Venizelos's Peril*. s.1.

The Sun (5 Haziran 1923). *Peace in Sight*. s.1.

The Sun (5 Kasım 1922). *When Turks Bolted*. s.1.

The Sun (5 Mart 1923). *Many Speakers*. s.1.

The Sun (5 Şubat 1923). *Not Yet Ended*. s.7.

The Sun (5 Şubat 1923). *Stubborn Ismet*. s.1.

The Sun (6 Aralık 1922). *The Dardanelles*. s.1.

The Sun (6 Kasım 1922). *Kemalist Control, Angora's Request to Allies*. s.1,7.

The Sun (6 Şubat 1923). *Turks May Sign*. s.1.

The Sun (7 Aralık 1922). *The Straits*. s.1.

The Sun (7 Mart 1923). *Treaty Rejected*. s.1.

The Sun (7 Kasım 1922). *Allies Refuse*. s.1.

The Sun (7 Mayıs 1923). *Turks Seize Deposits*. s.1.

The Sun (7 Nisan 1923). *Not Waiting for Peace*. s.1.

The Sun (7 Ocak 1923). *Turks Little Trick*. s.1.

The Sun (7 Şubat 1923). *Angora Angry?*. s.1.

The Sun (8 Aralık 1922). *Turks and The Straits*. s.1.

The Sun (8 Ocak 1923). *Turkish Arrogance*. s.1.

The Sun (8 Şubat 1923). *No Rupture*. s.1.

The Sun (9 Aralık 1922). *Succeeds in Sight*. s.1.

The Sun (9 Haziran 1923). *Check at Lausanne*. s.1.

The Sun (9 Kasım 1922). *Intolerable*. s.1.

The Sun (9 Kasım 1922). *Lloyd George Gets Some Hard Knocks*. s.1.

The Sun (9 Mayıs 1923). *Truculent Turks*. s.1.

The Sun (9 Nisan 1923). *Turks Will Hold Out*. s.1.

The Sun (9 Temmuz 1923). *It is Peace!*. s.7.

The Sun (9 Temmuz 1923). *Peace At Least*. s.1.

The Sydney Morning Herald (1 Ağustos 1923). *Mr. Lloyd George*. s.13.

The Sydney Morning Herald (1 Aralık 1922). *The Near East*. s.11.

The Sydney Morning Herald (1 Aralık 1922). *Turkish and Greek Disputes*. s. 11.

The Sydney Morning Herald (1 Aralık 1922). *Western Thrace*. s.11.

The Sydney Morning Herald (1 Haziran 1923). *The Capitulations*. s.9.

The Sydney Morning Herald (1 Mart 1923). *Lord Curzon's Hope*. s.9.

The Sydney Morning Herald (1 Mayıs 1923). *Anxious For Peace*. s.9.

The Sydney Morning Herald (1 Ocak 1923). *Turkish Reply*. s.7.

The Sydney Morning Herald (1 Şubat 1923). *Britain and France*. s.9.

The Sydney Morning Herald (1 Şubat 1923). *League of Nations*. s.9.

The Sydney Morning Herald (10 Kasım 1922). *Lord Curzon's Stand*. s.9.

The Sydney Morning Herald (10 Nisan 1923). *Turks Conciliatory*. s.9.

The Sydney Morning Herald (10 Ocak 1923). *Breach of Armistice*. s.13.

The Sydney Morning Herald (10 Ocak 1923). *Turk and Greek Activity in Thrace*. s.13.

The Sydney Morning Herald (10 Şubat 1923). *Turks Confident*. s.15.

The Sydney Morning Herald (11 Aralık 1922). *Allied Cemeteries*. s.9.

The Sydney Morning Herald (11 Aralık 1922). *Control of Straits Demanded*. s. 9.

The Sydney Morning Herald (11 Haziran 1923). *Warning for Turkey*. s.9.

The Sydney Morning Herald (11 Kasım 1922). *Soviet's Claims*. s.13.

The Sydney Morning Herald (11 Nisan 1923). *Turkish Note*. s.13.

The Sydney Morning Herald (11 Ocak 1923). *Kemalist Proclamation*. s.9.

The Sydney Morning Herald (12 Aralık 1922). *Financial Problems*. s. 9.

The Sydney Morning Herald (12 Mart 1923). *Turkish Proposal*. s.9.

The Sydney Morning Herald (12 Nisan 1923). *Turkey Reconstruction Scheme*. s.9.

The Sydney Morning Herald (12 Ocak 1923). *Good Progress at Lausanne*. s.9.

The Sydney Morning Herald (12 Şubat 1923). *Warships Remain at Smyrna*. s.9.

The Sydney Morning Herald (13 Ağustos 1923). *Ismet Pasha's Return*. s.9.

The Sydney Morning Herald (13 Aralık 1922). *Russian Policy*. s. 13.

The Sydney Morning Herald (13 Haziran 1923). *Ottoman Debt*. s.13.

The Sydney Morning Herald (13 Kasım 1922). *Franco-British Unity*. s.9.

The Sydney Morning Herald (13 Mart 1923). *Near East Step Toward Peace*. s.9.

The Sydney Morning Herald (13 Ocak 1923). *Near East*. s.13.

The Sydney Morning Herald (13 Şubat 1923). *Turkish Demand Defied*. s.9.

The Sydney Morning Herald (13 Temmuz 1923). *Another Turkish Demand*. s.9.

The Sydney Morning Herald (14 Aralık 1922). *Exchange Of Population*. s.9.

The Sydney Morning Herald (14 Aralık 1922). *Turkish Attitude*. s.9.

The Sydney Morning Herald (14 Kasım 1922). *Turk and Allies*. s.9.

The Sydney Morning Herald (14 Mart 1923). *The Near East Again*. s.12.

The Sydney Morning Herald (14 Şubat 1923). *Kemal's Message to India*. s.13.

The Sydney Morning Herald (14 Temmuz 1923). *Turkey and Peace*. s.13.

The Sydney Morning Herald (15 Aralık 1922). *Warning The Turks*. s.11.

The Sydney Morning Herald (15 Kasım 1922). *Allies and Turkey*. s.12.

The Sydney Morning Herald (15 Kasım 1922). *Anxiety in Constantinople*. s.13.

The Sydney Morning Herald (15 Kasım 1922). *Turk and Allies, Lausanne Conference*. s.13.

The Sydney Morning Herald (15 Ocak 1923). *Mosul Question*. s.9.

The Sydney Morning Herald (15 Şubat 1923). *Turkish Methods*. s.9.

The Sydney Morning Herald (16 Ağustos 1923). *Turkish Hopes*. s.9.

The Sydney Morning Herald (16 Aralık 1922). *Turks and Peace*. s.13.

The Sydney Morning Herald (16 Aralık 1922). *Turks and Peace*. s.13.

The Sydney Morning Herald (16 Kasım 1922). *Allied Conference*. s.9.

The Sydney Morning Herald (16 Kasım 1922). *How Australia is Affected*. s.8;

The Sydney Morning Herald (16 Mart 1923). *Allies' Reply*. s.9.

The Sydney Morning Herald (16 Nisan 1923). *America and Lausanne*. s.9.

The Sydney Morning Herald (16 Ocak 1923). *British Officer Killed*. s.9.

The Sydney Morning Herald (16 Şubat 1923). *Near East*. s.9.

The Sydney Morning Herald (18 Aralık 1922). *Britain And Mosul*. s.9.

The Sydney Morning Herald (18 Aralık 1922). *General Amnesty*. s.9.

The Sydney Morning Herald (18 Haziran 1923). *Venizelos Wants Peace*. s.13.

The Sydney Morning Herald (18 Kasım 1922). *Curzon's Mission*. s.13.

The Sydney Morning Herald (18 Mayıs 1923). *Near East*. s.9.

The Sydney Morning Herald (18 Nisan 1923). *Lausanne Conference*. s.13.

The Sydney Morning Herald (18 Ocak 1923). *Lausanne Conference*. s.9.

The Sydney Morning Herald (18 Temmuz 1923). *Agreement Reached*. s.13.

The Sydney Morning Herald (19 Aralık 1922). *Greek Patriarchate*. s.9.

The Sydney Morning Herald (19 Mart 1923). *Near East Peace Proposals*. s.9.

The Sydney Morning Herald (19 Mayıs 1923). *Deadlock Reached*. s.13.

The Sydney Morning Herald (19 Nisan 1923). *Turkey Chester Concessions*. s.9.

The Sydney Morning Herald (19 Ocak 1923). *No Indemnity*. s.9.

The Sydney Morning Herald (19 Ocak 1923). *Persia And Lausanne*. s.9.

The Sydney Morning Herald (19 Şubat 1923). *Kemal Defiant*. s.9.

The Sydney Morning Herald (2 Aralık 1922). *Aegean Islands*. s. 15.

The Sydney Morning Herald (2 Haziran 1923). *Agreement at Lausanne*. s.13.

The Sydney Morning Herald (2 Kasım 1922). *American Views*. s.9.

The Sydney Morning Herald (2 Kasım 1922). *The Kemalists*. s.9.

The Sydney Morning Herald (2 Mayıs 1923). *Franco-Turkish Relations*. s.13.

The Sydney Morning Herald (2 Mayıs 1923). *Lausanne Again*. s.12.

The Sydney Morning Herald (2 Ocak 1923). *Storm Clouds*. s.7.

The Sydney Morning Herald (2 Şubat 1923). *France and Angora*. s.9.

The Sydney Morning Herald (20 Aralık 1922). *Dardanelles*. s. 11.

The Sydney Morning Herald (20 Aralık 1922). *Lausanne Conference*. s. 10.

The Sydney Morning Herald (20 Haziran 1923). *Turkey Obdurate*. s.13.

The Sydney Morning Herald (21 Aralık 1922). *Lord Curzon Warns Turks*. s. 9.

The Sydney Morning Herald (21 Kasım 1922). *Policy for Lausanne*. s.9.

The Sydney Morning Herald (21 Mart 1923). *An American Scheme*. s.13.

The Sydney Morning Herald (21 Mart 1923). *New Proposals*. s.13.

The Sydney Morning Herald (21 Mayıs 1923). *Greco-Turkish Deadlock*. s.9.

The Sydney Morning Herald (21 Nisan 1923). *Lausanne Conference*. s.15.

The Sydney Morning Herald (21 Şubat 1923). *Allies and Turkey*. s.12.

The Sydney Morning Herald (21 Temmuz 1923). *Work of Conference*. s.13.

The Sydney Morning Herald (22 Aralık 1922). *Turks Yield*. s. 9.

The Sydney Morning Herald (22 Kasım 1922). *Turks and Allies*. s.13.

The Sydney Morning Herald (22 Mart 1923). *Mesopotamia* s.9.

The Sydney Morning Herald (22 Ocak 1923). *Serious Situation*. s.9.

The Sydney Morning Herald (23 Aralık 1922). *Greeks and Turks*. s.11.

The Sydney Morning Herald (23 Kasım 1922). *Lausanne Conference*. s.8.

The Sydney Morning Herald (23 Kasım 1922). *Policy of Entente*. s.9.

The Sydney Morning Herald (23 Mart 1923). *Britain and Mesopotamia*. s.8.

The Sydney Morning Herald (23 Mart 1923). *Meeting of Experts*. s.9.

The Sydney Morning Herald (23 Nisan 1923). *Ismet's Threat*. s.9.

The Sydney Morning Herald (23 Ocak 1923). *The New Turkey*. s.9.

The Sydney Morning Herald (23 Şubat 1923). *Lausanne Treaty*. s.9.

The Sydney Morning Herald (23 Temmuz 1923). *Turkey*. s.11.

The Sydney Morning Herald (24 Ağustos 1923). *Treaty of Lausanne*. s.9.

The Sydney Morning Herald (24 Kasım 1922). *Allies and Turks*. s.9.

The Sydney Morning Herald (24 Mayıs 1923). *Near East War Clouds*. s.9.

The Sydney Morning Herald (25 Haziran 1923). *Lengthy Conference*. s.7.

The Sydney Morning Herald (25 Kasım 1922). *Bulgarian Outlet*. s.17.

The Sydney Morning Herald (25 Mayıs 1923). *Greek and Turk*. s.11.

The Sydney Morning Herald (25 Nisan 1923). *Conference Opened*. s.11.

The Sydney Morning Herald (25 Ocak 1923). *At Lausanne*. s.9.

The Sydney Morning Herald (25 Temmuz 1923). *Signing of Peace*. s.13.

The Sydney Morning Herald (26 Aralık 1922). *An Excited Meeting*. s.7.

The Sydney Morning Herald (26 Mayıs 1923). *Danger of War*. s.13.

The Sydney Morning Herald (26 Nisan 1923). *Lausanne Conference*. s.9.

The Sydney Morning Herald (26 Ocak 1923). *Anzac Graves*. s.7.

The Sydney Morning Herald (26 Ocak 1923). *Lausanne*. s.7.

The Sydney Morning Herald (26 Şubat 1923). *Angora Assembly*. s.9.

The Sydney Morning Herald (27 Aralık 1922). *Izmet Pasha's View*. s.7.

The Sydney Morning Herald (27 Kasım 1922). *Claims in Thrace*. s.9.

The Sydney Morning Herald (27 Kasım 1922). *House Of Commons*. s.9.

The Sydney Morning Herald (27 Nisan 1923). *Turks Rebuffed*. s.9.

The Sydney Morning Herald (27 Ocak 1923). *Gallipoli*. s.11.

The Sydney Morning Herald (27 Şubat 1923). *"Secret Mission to Paris"*. s.9.

The Sydney Morning Herald (27 Şubat 1923). *Greek Immigrants*. s.8.

The Sydney Morning Herald (27 Temmuz 1923). *Turkey*. s.9.

The Sydney Morning Herald (28 Aralık 1922). *Stormy Atmosphere*. s.7.

The Sydney Morning Herald (28 Aralık 1922). *Turkey and The Allies*. s.6.

The Sydney Morning Herald (28 Kasım 1922). *The Near East*. s.9.

The Sydney Morning Herald (28 Mart 1923). *Experts Agreed*. s.13.

The Sydney Morning Herald (28 Nisan 1923). *Near East*. s.13.

The Sydney Morning Herald (28 Şubat 1923). *Fleet at Smyrna*. s.13.

The Sydney Morning Herald (28 Temmuz 1923). *Contrast With Sevres*. s.13.

The Sydney Morning Herald (29 Aralık 1922). *Serious Crisis*. s. 7.

The Sydney Morning Herald (29 Kasım 1922). *Hitch at Lausanne*. s.13.

The Sydney Morning Herald (29 Mart 1923). *Allied Reply*. s.11.

The Sydney Morning Herald (29 Mart 1923). *Near East*. s.11.

The Sydney Morning Herald (29 Mayıs 1923). *An Early Peace*. s.9.

The Sydney Morning Herald (29 Mayıs 1923). *Importance of Turkey*. s.8.

The Sydney Morning Herald (29 Ocak 1923). *Greece Warned*. s.9.

The Sydney Morning Herald (29 Ocak 1923). *Izmet and Honour*. s.9.

The Sydney Morning Herald (3 Kasım 1922). *America and The Near East*. s.10.

The Sydney Morning Herald (3 Kasım 1922). *Turkish Demands*. s.11.

The Sydney Morning Herald (3 Mart 1923). *British Forces*. s.13.

The Sydney Morning Herald (3 Nisan 1923). *Near East Next Conference*. s.9.

The Sydney Morning Herald (3 Ocak 1923). *Near East*. s.10.

The Sydney Morning Herald (3 Şubat 1923). *The Dardanelles*. s.13.

The Sydney Morning Herald (30 Aralık 1922). *Failure Feared*. s. 11.

The Sydney Morning Herald (30 Kasım 1922). *Delay at Lausanne*. s.9.

The Sydney Morning Herald (30 Kasım 1922). *The Near East*. s.9.

The Sydney Morning Herald (30 Kasım 1922). *Trek From Anatolia*. s.9.

The Sydney Morning Herald (30 Mayıs 1923). *Financial Commission*. s.13.

The Sydney Morning Herald (30 Nisan 1923). *Capitulations*. s.9.

The Sydney Morning Herald (30 Ocak 1923). *The Graves At Gallipoli*. s.9.

The Sydney Morning Herald (30 Temmuz 1923). *Peace With Turkey*. s.9.

The Sydney Morning Herald (31 Mayıs 1923). *A New Boundry*. s.9.

The Sydney Morning Herald (4 Aralık 1922). *Plain Talk The Turks*. s. 9.

The Sydney Morning Herald (4 Mayıs 1923). *Lausanne*. s.9.

The Sydney Morning Herald (4 Ocak 1923). *Turkish Army*. s.9.

The Sydney Morning Herald (5 Aralık 1922). *Lausanne*. s. 9.

The Sydney Morning Herald (5 Aralık 1922). *Russians and Turks in Conclave*. s. 9.

The Sydney Morning Herald (5 Mart 1923). *Greek Refugees*. s.9.

The Sydney Morning Herald (5 Şubat 1923). *Allied Concessions*. s.9.

The Sydney Morning Herald (6 Aralık 1922). *Silince of Turkey*. s. 13.

The Sydney Morning Herald (6 Haziran 1923). *Foreigners in Turkey*. s.11.

The Sydney Morning Herald (6 Kasım 1922). *Turkish Sultanate*. s.9.

The Sydney Morning Herald (6 Ocak 1923). *Angora's Demands*. s.13.

The Sydney Morning Herald (6 Ocak 1923). *Mustapha Kemal Story of His Career*. s.7.

The Sydney Morning Herald (6 Şubat 1923). *Turks Refuse to Sign*. s.9.

The Sydney Morning Herald (7 Aralık 1922). *Near East Situation*. s. 9.

The Sydney Morning Herald (7 Aralık 1922). *Vatican's Appeal*. s.9.

The Sydney Morning Herald (7 Mayıs 1923). *Lausanne*. s.9.

The Sydney Morning Herald (7 Şubat 1923). *Hesitation At Washington*. s.13.

The Sydney Morning Herald (7 Şubat 1923). *Lausanne Conference*. s.12.

The Sydney Morning Herald (7 Şubat 1923). *Turks to Sign*. s.13.

The Sydney Morning Herald (8 Aralık 1922). *Allies in Agreement*. s. 9;

The Sydney Morning Herald (8 Aralık 1922). *Plight Of Refugees*. s.9.

The Sydney Morning Herald (8 Aralık 1922). *Russia and Lausanne*. s. 8.

The Sydney Morning Herald (8 Kasım 1922). *Australian's Warning*. s.12.

The Sydney Morning Herald (8 Kasım 1923). *Turkey and The Allies*. s.13.

The Sydney Morning Herald (8 Mart 1923). *Turkish Disapproval*. s.9.

The Sydney Morning Herald (8 Ocak 1923). *Armenians' Story*. s.9.

The Sydney Morning Herald (8 Şubat 1923). *Lord Curzon Report*. s.9.

The Sydney Morning Herald (9 Aralık 1922). *The Greek Army*. s. 15.

The Sydney Morning Herald (9 Haziran 1923). *Near East*. s.13.

The Sydney Morning Herald (9 Kasım 1922). *Mr. Bonar Law Speaks*. s.9.

The Sydney Morning Herald (9 Kasım 1922). *United States Policy*. s.9.

The Sydney Morning Herald (9 Mart 1923). *Treaty Rejected*. s.9.

The Sydney Morning Herald (9 Mayıs 1923). *Turkey and League*. s.13.

The Sydney Morning Herald (9 Ocak 1923). *The Dardanelles*. s.9.

The Sydney Morning Herald (9 Şubat 1923). *Allied Warships*. s.9.

The Sydney Morning Herald (9 Temmuz 1923). *Turkey and Greece Agree*. s.11.

The Sydney Morning Herald, (18 Kasım 1922). *Ex-Sultan To Be Tried*. s.13.

The Sydney Morning Herald, (7 Kasım 1922). *Turkish Cabinet Resigns*. s.9.

The Sydney Morning Herald (4 Aralık 1922). *Fleeing in America*. s. 9.

The Sydney Morning Herald (9 Nisan 1923). *Amnesty for Prisoners*. s.9.

The Telegraph (1 Ağustos 1923). *More Censure*. s.8.

The Telegraph (1 Aralık 1922). *Discussing Strait Question*. s.6.

The Telegraph (1 Aralık 1922). *Risingin Thrace Reported*. s.6.

The Telegraph (1 Haziran 1923). *Turkish Proposal*. s.6.

The Telegraph (1 Mart 1923). *Kemal's Peace Policy*. s.6.

The Telegraph (1 Mayıs 1923). *Anxious for Peace*. s.2.

The Telegraph (1 Mayıs 1923). *French General Optimistic*. s.7.

The Telegraph (1 Ocak 1923). *Note From America*. s.8.

The Telegraph (1 Ocak 1923). *Turks Adamant*. s.8.

The Telegraph (1 Şubat 1923). *Conventions Signed*. s.6.

The Telegraph (1 Şubat 1923). *Invoking League's Aid*. s.6.

The Telegraph (1 Şubat 1923). *Till Sunday*. s.2.

The Telegraph (10 Mart 1923). *Turkey to The Allies*. s.2.

The Telegraph (10 Nisan 1923). *Angora to The Allies*. s.6.

The Telegraph (10 Nisan 1923). *Turks' Proposals Accepted*. s.2.

The Telegraph (10 Ocak 1923). *Mosul Question*. s.2.

The Telegraph (10 Şubat 1923). *Ready for Turks*. s.8.

The Telegraph (11 Aralık 1922). *Approaching An Agreement*. s.7.

The Telegraph (11 Aralık 1922). *Ottoman Debts*. s.7.

The Telegraph (11 Aralık 1922). *Progress At Lausanne*. s.6.

The Telegraph (11 Haziran 1923). *Allies' Ultimatum*. s.6.

The Telegraph (11 Kasım 1922). *Curzon Wants Conference*. s.8.

The Telegraph (11 Nisan 1923). *Angora Politics*. s.9.

The Telegraph (11 Ocak 1923). *Progress at Lausanne*. s.6.

The Telegraph (11 Ocak 1923). *Progress at Lausanne*. s.6.

The Telegraph (12 Aralık 1922). *Anglo-French Harmony*. s.2.

The Telegraph (12 Kasım 1922). *Wooing The Turks*. s.6.

The Telegraph (12 Mart 1923). *The Angora Note*. s.6.

The Telegraph (12 Nisan 1923). *Reconstructing Turkey*. s.6.

The Telegraph (12 Ocak 1923). *Turks at Lausanne*. s.6.

The Telegraph (12 Şubat 1923). *Turks Lay Mines*. s.6.

The Telegraph (13 Ağustos 1923). *Turkey A Republic*. s.11.

The Telegraph (13 Aralık 1922). *Freedom of Straits*. s.2.

The Telegraph (13 Aralık 1922). *Russia's Threat*. s.6.

The Telegraph (13 Haziran 1923). *The Ottoman Debt*. s.6.

The Telegraph (13 Kasım 1922). *Angora Suggests Plebiscite*. s.7.

The Telegraph (13 Ocak 1923). *Amnesty to Christians*. s.8.

The Telegraph (13 Şubat 1923). *Complete Accord*. s.6.

The Telegraph (13 Şubat 1923). *News From Turkey*. s.7.

The Telegraph (13 Temmuz 1923). *Preparing To Leave*. s.6.

The Telegraph (14 Aralık 1922). *Conference Amenities*. s.6.

The Telegraph (14 Şubat 1923). *Turkish Treaty*. s.6.

The Telegraph (14 Temmuz 1923). *The Vacillating Turk*. s.8.

The Telegraph (15 Kasım 1922). *Allied Unity Essential*. s.2.

The Telegraph (15 Kasım 1922). *Ex-Sultan Staff Alarmed*. s.2.

The Telegraph (15 Kasım 1922). *Invitation A Mistake*. s.2.

The Telegraph (15 Kasım 1922). *Ismet Pasha Suprised*. s.2.

The Telegraph (15 Kasım 1922). *Lausanne Conference*. s.6.

The Telegraph (15 Mart 1923). *Allies' Reply*. s.6.

The Telegraph (16 Ağustos 1923). *Ousting Christians*. s.8.

The Telegraph (16 Aralık 1922). *Way to Understanding*. s.8.

The Telegraph (16 Mart 1923). *Conference of Experts*. s.6.

The Telegraph (16 Şubat 1923). *Warships at Smyrna*. s.6.

The Telegraph (17 Mart 1923). *Turks in Greece*. s.8.

The Telegraph (17 Nisan 1923). *America's Position*. s.3.

The Telegraph (17 Nisan 1923). *No Invitation to Russia*. s.2.

The Telegraph (17 Ocak 1923). *Exchange of Population*. s.6.

The Telegraph (18 Aralık 1922). *Fate of Mosul*. s.6.

The Telegraph (18 Aralık 1922). *Smoother Progress*. s.6.

The Telegraph (18 Aralık 1922). *Straits Problem*. s.2.

The Telegraph (18 Kasım 1922). *Italy's Policy*. s.8.

The Telegraph (18 Kasım 1922). *Off to Malta*. s.8.

The Telegraph (18 Mayıs 1923). *Greek Reparation*. s.2.

The Telegraph (18 Mayıs 1923). *Time for Business*. s.6.

The Telegraph (18 Temmuz 1923). *Turkish Occupation*. s.2.

The Telegraph (19 Haziran 1923). *No Agreement Reached*. s.6.

The Telegraph (19 Mart 1923). *Turkish Terms*. s.6.

The Telegraph (19 Mayıs 1923). *Turco-Greek Deadlock*. s.8.

The Telegraph (19 Nisan 1923). *If Lausanne Fails*. s.2.

The Telegraph (19 Ocak 1923). *No Greek Indemnity*. s.6.

The Telegraph (19 Ocak 1923). *No Persian Representative*. s.6.

The Telegraph (19 Şubat 1923). *Absolute Independence*, s.2.

The Telegraph (19 Şubat 1923). *Turks Talk Big*. s.7.

The Telegraph (2 Haziran 1923). *Treaty Negotiations*. s.8.

The Telegraph (2 Kasım 1922). *“American Interests”*, s.6.

The Telegraph (2 Kasım 1922). *Lausanne Conference*. s.6.

The Telegraph (2 Mayıs 1923). *Progress at Lausanne*. s.2.

The Telegraph (2 Ocak 1923). *The Angora Problem*. s.6.

The Telegraph (2 Şubat 1923). *Generous Concessions*. s. 6.

The Telegraph (20 Aralık 1922). *Turks Must Decide*. s.6.

The Telegraph (20 Haziran 1923). *Anzac Day*. s.7.

The Telegraph (20 Kasım 1922). *Complete Allied Accord*. s.6.

The Telegraph (20 Kasım 1922). *The Fleeing Sultan*. s.6.

The Telegraph (20 Mart 1923). *Angora Proposals*. s.6.

The Telegraph (21 Aralık 1922). *No More Concessions*. s.9.

The Telegraph (21 Kasım 1922). *Allies in Accord*. s.6.

The Telegraph (21 Mart 1923). *American Scheme*. s.8.

The Telegraph (21 Mart 1923). *Conference of Experts*. s.6.

The Telegraph (21 Mayıs 1923). *Lausanne Conference*. s.6.

The Telegraph (21 Nisan 1923). *Economic Problems*. s.8.

The Telegraph (21 Şubat 1923). *Mesopotamia*. s.2.

The Telegraph (21 Temmuz 1923). *Four Great Freedoms*. s.9.

The Telegraph (22 Aralık 1922). *Another Block*. s.6.

The Telegraph (22 Ocak 1923). *The New Turkey*. s.7.

The Telegraph (22 Şubat 1923). *Lausanne Treaty*. s.6.

The Telegraph (22 Kasım 1922). *Hopes From Lausanne*. s.6.

The Telegraph (23 Aralık 1922). *Asia Minor Greeks*. s.8.

The Telegraph (23 Kasım 1922). *United Entente*. s.6.

The Telegraph (23 Nisan 1923). *Threat of War*. s.6.

The Telegraph (24 Ağustos 1923). *Turkish Ratification Debate*. s.6.

The Telegraph (24 Kasım 1922). *Italy and Entente* s.6.

The Telegraph (24 Mart 1923). *Gallipoli Graves*. s.2.

The Telegraph (24 Mayıs 1923). *War Clouds Gathering*. s.6.

The Telegraph (24 Ocak 1923). *The Mosul Question*. s.14.

The Telegraph (25 Ağustos 1923). *Turkey And The Treaty*. s.8.

The Telegraph (25 Haziran 1923). *Turks Obstinate*. s.7.

The Telegraph (25 Kasım 1922). *Unity of Front*. s.10.

The Telegraph (25 Mayıs 1923). *No Short Cut to Peace*. s.6.

The Telegraph (25 Nisan 1923). *Lausanne Conference*. s.10.

The Telegraph (25 Ocak 1923). *Future of Mosul*. s.6.

The Telegraph (25 Temmuz 1923). *End of Conference*. s.2.

The Telegraph (25 Temmuz 1923). *Turkish Treaty*. s.8.

The Telegraph (26 Aralık 1922). *Christian Minorities*. s.4.

The Telegraph (26 Mayıs 1923). *Tense Situation*. s.9.

The Telegraph (26 Nisan 1923). *Lausanne Conference*. s.6.

The Telegraph (26 Ocak 1923). *Gallipoli Graves*. s.6.

The Telegraph (26 Ocak 1923). *Turkish Reparations*. s.6.

The Telegraph (26 Şubat 1923). *Lausanne Treaty*. s.2.

The Telegraph (26 Temmuz 1923). *Relation With Turkey*. s.9.

The Telegraph (27 Ağustos 1923). *Developing Asia Minor*. s.8.

The Telegraph (27 Aralık 1922). *What Ismet Pasha Wants*. s.4.

The Telegraph (27 Kasım 1922). *Britain and Straits*. s.6.

The Telegraph (27 Kasım 1922). *Offer to Turkey*. s.7.

The Telegraph (27 Kasım 1922). *Protection Of Armenians*. s.6.

The Telegraph (27 Nisan 1923). *Straits Question*. s.2.

The Telegraph (27 Ocak 1923). *Lord Curzon Going Home*. s.8.

The Telegraph (27 Şubat 1923). *Warships at Smyrna*. s.6.

The Telegraph (27 Temmuz 1923). *Turkish Peace Treaty*. s.6.

The Telegraph (28 Aralık 1922). *Strong Words to Turks*. s.2.

The Telegraph (28 Kasım 1922). *Indemnity From Greece*. s.7.

The Telegraph (28 Kasım 1922). *Russia And Straits*. s.7.

The Telegraph (28 Mart 1923). *Turks' Peace Sheme*. s.8.

The Telegraph (28 Mayıs 1923). *Peace Within 12 Days, Ismet Pasha's Hope*. s.2.

The Telegraph (28 Şubat 1923). *Discussion in Angora*. s.7.

The Telegraph (28 Temmuz 1923). *Lloyd George On Turks*. s.15.

The Telegraph (29 Aralık 1922). *Is Conference Failing*. s.4.

The Telegraph (29 Kasım 1922). *Critical Stage*. s.7.

The Telegraph (29 Kasım 1922). *Lausanne Conversations*. s.7.

The Telegraph (29 Mart 1923). *Greek Captiver*. s.6.

The Telegraph (29 Mart 1923). *Lord Curzon Attacked*. s.6.

The Telegraph (29 Mayıs 1923). *Turkish Debts*. s.6.

The Telegraph (29 Ocak 1923). *War Graves Situation*. s.2.

The Telegraph (29 Ocak 1923). *Warning to Greece*. s.4.

The Telegraph (3 Kasım 1922). *A Turkish State*. s.6.

The Telegraph (3 Mart 1923). *Mesopotamia*. s.8.

The Telegraph (3 Nisan 1923). *The Allies Prepared*. s.6.

The Telegraph (3 Ocak 1923). *Disposition of Mosul*. s.2, 6.

The Telegraph (3 Ocak 1923). *Turkish Army Prepared*. s.2, 6.

The Telegraph (3 Şubat 1923). *Feeling of Relief*. s.9.

The Telegraph (30 Aralık 1922). *Another Conference Adjournment*. s.6.

The Telegraph (30 Kasım 1922). *Awaiting Advice*. s.6.

The Telegraph (30 Temmuz 1923). *Allied Graves*. s.6,7.

The Telegraph (31 Mart 1923). *Turkish Bombast*. s.8.

The Telegraph (31 Mart 1923). *USA To Resume Negotiations*. s.8.

The Telegraph (31 Ocak 1923). *Independent French Action*. s.2.

The Telegraph (4 Aralık 1922). *Exchange Of Nationals*. s.6.

The Telegraph (4 Aralık 1922). *Peace Discussion*. s.2.

The Telegraph (4 Aralık 1922). *Peace Discussion*. s.2.

The Telegraph (4 Aralık 1922). *Plain Talking*. s.6.

The Telegraph (4 Mayıs 1923). *Ottoman Debt*. s.7.

The Telegraph (4 Ocak 1923). *Hangars at Mosul*. s.6.

The Telegraph (4 Temmuz 1923). *Lausanne Conference*. s.6.

The Telegraph (5 Aralık 1922). *Turkish Aspirations*. s.6.

The Telegraph (5 Mart 1923). *USA and Turkey*. s.6.

The Telegraph (5 Mayıs 1923). *Foreigners in Turkey*. s.2.

The Telegraph (5 Şubat 1923). *Allies Last Word*. s.7.

The Telegraph (5 Şubat 1923). *More Concessions*. s.6.

The Telegraph (6 Ağustos 1923). *Truth Stone Blind*. s.8.

The Telegraph (6 Aralık 1922). *Conflict Over Straits*. s.7.

The Telegraph (6 Aralık 1922). *Turkey Trifling* s.6.

The Telegraph (6 Haziran 1923). *Judicial Declaration*. s.3.

The Telegraph (6 Kasım 1922). *Sultan Abdicates*. s.6.

The Telegraph (6 Kasım 1922). *Turkish Government*. s.7.

The Telegraph (6 Ocak 1923). *Obstacles to Peace*. s.8.

The Telegraph (6 Şubat 1923). *Dramatic Last Hours*. s.6.

The Telegraph (6 Şubat 1923). *Turks Refuse to Sign*. s.2.

The Telegraph (7 Ağustos 1923). *Turkish Army*. s.8.

The Telegraph (7 Aralık 1922). *Diffuculty Over Passports*. s.2.

The Telegraph (7 Aralık 1922). *Full Agreement*. s.6.

The Telegraph (7 Aralık 1922). *Ismet Pasha in Defence*. s.2.

The Telegraph (7 Aralık 1922). *Turkish Aspirations*. s.2;

The Telegraph (7 Şubat 1923). *Concernto America*. s.6.

The Telegraph (7 Şubat 1923). *Will Turkey Sign?*. s.6.

The Telegraph (8 Aralık 1922). *Basis for Bargaing*. s.2;

The Telegraph (8 Aralık 1922). *Control of The Straits*. s.6;

The Telegraph (8 Kasım 1922). *Lausanne Conference*. s.6.

The Telegraph (8 Mart 1923). *Rejectedby The Turks*. s.6.

The Telegraph (8 Mayıs 1923). *Leauge of Nations*. s.2.

The Telegraph (8 Ocak 1923). *Another Conference*. s.2.

The Telegraph (8 Ocak 1923). *Gloomy Outlook*. s.6.

The Telegraph (8 Şubat 1923). *On What Terms?*. s.6.

The Telegraph (9 Haziran 1923). *The Dardanelles*. s.8.

The Telegraph (9 Kasım 1922). *America Will Not Fight*. s.6.

The Telegraph (9 Kasım 1922). *Mr. BonarLaw's Statement*. s.6.

The Telegraph (9 Kasım 1922). *Stern Warning to Turks*. s.6.

The Telegraph (9 Mart 1923). *Turks Reject Treaty*. s.6.

The Telegraph (9 Nisan 1923). *Angora's Reply*. s.2.

The Telegraph (9 Nisan 1923). *Greek Prisoners*. s.6.

The Telegraph (9 Ocak 1923). *Russia Seeks Admission*. s.6.

The Telegraph (9 Şubat 1923). *Ordered Out*. s.6.

The Telegraph (9 Temmuz 1923). *In Agreement*. s.7.

The Telegraph, (29 Kasım 1922). *Critical Stage*. s.7.

The Telegraph, (3 Mayıs 1923). *Removing Distrust*. s.2.

The West Australia (2 Kasım 1922). *An American Note*. s.7.

The West Australian (1 Ağustos 1923). *Mr. Lloyd Georges Article*. s.9.

The West Australian (1 Aralık 1922). *Ismet Pasha's Grievances*. s.9.

The West Australian (1 Aralık 1922). *Rumoured Turkish Rising*. s.9.

The West Australian (1 Haziran 1923). *Chester Company's Sheme*. s.7.

The West Australian (1 Mart 1923). *Angora Peace Party*. s.7.

The West Australian (1 Mayıs 1923). *Relations Strained*. s.7.

The West Australian (1 Ocak 1923). *A Hot Debate*. s.7.

The West Australian (1 Ocak 1923). *Angora Assembly*. s.7.

The West Australian (1 Şubat 1923). *France's Attitude*. s.7.

The West Australian (1 Şubat 1923). *Mosul Problem*. s.7.

The West Australian (10 Ağustos 1923). *Gallipoli Graves, An Australlian Tribute*. s.7.

The West Australian (10 Kasım 1922). *Lord Curzon's Views*. s.9.

The West Australian (10 Mart 1923). *Peace Negotiations*. s.9.

The West Australian (10 Nisan 1923). *Angora's Reply*. s.7.

The West Australian (10 Ocak 1923). *Mosul Question*. s.7.

The West Australian (10 Ocak 1923). *Trouble in Thrace*. s.7.

The West Australian (10 Şubat 1923). *In The Event of War*. s.9.

The West Australian (11 Aralık 1922). *Gallipoli Graves*. s.7.

The West Australian (11 Aralık 1922). *The Straits Problem*. s.7.

The West Australian (11 Haziran 1923). *Allies' Ultimatum*. s.7.

The West Australian (11 Kasım 1922). *Allies Confer*. s.11.

The West Australian (11 Kasım 1922). *Italy's Attitude*. s.11.

The West Australian (11 Nisan 1923). *Angora Note*. s.7.

The West Australian (11 Ocak 1923). *Turkey and Allies*, s.7.

The West Australian (12 Aralık 1922). *The Straits Question*. s.7.

The West Australian (12 Aralık 1922). *Turkish Demands*. s.7.

The West Australian (12 Mart 1923). *Treaty of Peace*. s.7.

The West Australian (12 Mayıs 1923). *Turkey's Desire*. s.9.

The West Australian (12 Nisan 1923). *American Scheme Accepted*. s.7.

The West Australian (12 Ocak 1923). *Good Progress Made*. s.7.

The West Australian (12 Şubat 1923). *Lausanne Congress*. s.7.

The West Australian (13 Ağustos 1923). *Ismet Pasha's Return*. s.6.

The West Australian (13 Aralık 1922). *A Russian Threat*. s.9.

The West Australian (13 Haziran 1923). *A Disagreement*. s.7.

The West Australian (13 Kasım 1922). *M. Poincare*. s.7.

The West Australian (13 Mart 1923). *The Angora Note*. s.7.

The West Australian (13 Ocak 1923). *A Committee Unanimous*. s.9.

The West Australian (13 Şubat 1923). *British Admiral*. s.7.

The West Australian (13 Temmuz 1923). *Another Deadlock*. s.7.

The West Australian (14 Aralık 1922). *Protection of Minorities*. s.7.

The West Australian (14 Kasım 1922). *Postponed Till the 20th.* s.7.

The West Australian (14 Kasım 1922). *Proposed Plebiscite*. s.7.

The West Australian (14 Şubat 1923). *Kemal And India*. s.9.

The West Australian (14 Temmuz 1923). *Another Surprise*. s.11.

The West Australian (15 Aralık 1922). *Christian Minorities*. s.9.

The West Australian (15 Kasım 1922). *Ismet Pasha*. s.9.

The West Australian (15 Kasım 1922). *Beg For Protection*. s.9.

The West Australian (15 Kasım 1922). *Invitation To Paris*. s.9.

The West Australian (15 Kasım 1922). *Unity Necessary*. s.9.

The West Australian (15 Ocak 1923). *A King of Palestine*. s.9.

The West Australian (15 Şubat 1923). *Greek Deportees*. s.7.

The West Australian (16 Ağustos 1923). *Lausanne Treaty*. s.9.

The West Australian (16 Aralık 1922). *Christian Minorities*. s.11.

The West Australian (16 Haziran 1923). *A Grave Situation*. s.11.

The West Australian (16 Kasım 1922). *The Allies*. s.7.

The West Australian (16 Mart 1923). *Turkish Proposals*. s.9.

The West Australian (16 Nisan 1923). *American Representatives*. s.7.

The West Australian (16 Ocak 1923). *Christians Hanged*. s.7.

The West Australian (16 Şubat 1923). *Conditions in Smyrna*. s.9.

The West Australian (17 Mart 1923). *Turkish Proposals*. s.9.

The West Australian (18 Aralık 1922). *A British Note*. s.9.

The West Australian (18 Aralık 1922). *Proceeding Smoothly*. s.9.

The West Australian (18 Kasım 1922). *An Italian View*. s.11.

The West Australian (18 Mayıs 1923). *Attitude of Greece*. s.7.

The West Australian (18 Mayıs 1923). *Gallipoli Cemeteries*. s.7.

The West Australian (18 Nisan 1923). *Position of Russia*. s.7.

The West Australian (18 Ocak 1923). *Lausanne Conference*. s.7.

The West Australian (18 Temmuz 1923). *Agreement On All Points*. s.7.

The West Australian (18 Temmuz 1923). *Turkey's Victory*. s.6.

The West Australian (19 Aralık 1922). *The Patriarchate*. s.7.

The West Australian (19 Aralık 1922). *The Straits' Question*. s.7.

The West Australian (19 Mart 1923). *Angora's Proposals*. s.7.

The West Australian (19 Mayıs 1923). *Lausanne Congress*. s.9.

The West Australian (19 Nisan 1923). *Chester Concession*. s.7.

The West Australian (19 Şubat 1923). *Situation in Smyrna*. s.7.

The West Australian (2 Aralık 1922). *Aegean Islands*. s.11.

The West Australian (2 Haziran 1923). *Treaties With Turkey*. s.9.

The West Australian (2 Kasım 1922). *Angora Accepts*. s.7.

The West Australian (2 Mayıs 1923). *General Pelle's Opinion*. s.7.

The West Australian (2 Şubat 1923). *Lausanne Congress*, s.7.

The West Australian (20 Aralık 1922). *The Straits*. s.9.

The West Australian (20 Haziran 1923). *Ottoman Debt*. s.7.

The West Australian (20 Kasım 1922). *Complete Allied Accord*. s.7.

The West Australian (20 Şubat 1923). *The Near East*. s.5.

The West Australian (21 Aralık 1922). *Lausanne Congress*. s.9.

The West Australian (21 Aralık 1922). *The Straits Problem*. s.9.

The West Australian (21 Kasım 1922). *The Near East*. s.7.

The West Australian (21 Mart 1923). *Conference Held Today*. s.7.

The West Australian (21 Mart 1923). *Turk-American Scheme*. s.7.

The West Australian (21 Mayıs 1923). *The Near East*. s.7.

The West Australian (21 Nisan 1923). *Ismet Pasha's Views*. s.9.

The West Australian (21 Temmuz 1923). *Peace Treaty*. s.11.

The West Australian (22 Aralık 1922). *Freedom of Straits*. s.9.

The West Australian (22 Kasım 1922). *Peace Conference*. s.9.

The West Australian (22 Mart 1923). *Experts' Conference*. s.7.

The West Australian (22 Ocak 1923). *Situation in Thrace*. s.7.

The West Australian (22 Şubat 1923). *Mesopotamia*. s.7.

The West Australian (23 Aralık 1922). *Eviction of Greeks*. s.9.

The West Australian (23 Kasım 1922). *Italian Premier's Opinion*. s.7.

The West Australian (23 Nisan 1923). *Ismet Pasha's Declaration*. s.7.

The West Australian (23 Ocak 1923). *The New Turkey*. s.7.

The West Australian (23 Şubat 1923). *Discusion in Angora*. s.7.

The West Australian (24 Ağustos 1923). *Turkey's Debts*. s.9.

The West Australian (24 Kasım 1922). *Lausanne Congress*. s.9.

The West Australian (24 Kasım 1922). *Rumania, Ready For Military Measures*. s.9.

The West Australian (24 Mart 1923). *Gallipoli Graves*. s.9.

The West Australian (24 Mayıs 1923). *The Near East*. s.7.

The West Australian (25 Aralık 1922). *Christian Minorities*. s.5.

The West Australian (25 Haziran 1923). *Another Deadlock*. s.7.

The West Australian (25 Kasım 1922). *Balkan Affairs*. s.9.

The West Australian (25 Mayıs 1923). *Patience Urged*. s.7.

The West Australian (25 Nisan 1923). *The Opening Speeches*. s.7.

The West Australian (25 Ocak 1923). *Mosul Question*. s.7.

The West Australian (25 Temmuz 1923). *The Peace Treaty*. s.9.

The West Australian (26 Mayıs 1923). *Lausanne conference*. s.9.

The West Australian (26 Nisan 1923). *Lausanne Congress*. s.7.

The West Australian (26 Ocak 1923). *Turkish Reparations*. s.7.

The West Australian (26 Şubat 1923). *Allies' Peace Proposals*. s.7.

The West Australian (27 Aralık 1922). *Turkish Viewpoint*. s.7.

The West Australian (27 Kasım 1922). *Thrace*. s.7.

The West Australian (27 Nisan 1923). *Turkish Claims*. s.7.

The West Australian (27 Ocak 1923). *Gallipoli Graves Question*. s.9.

The West Australian (27 Şubat 1923). *A Soviet Nation*. s.7.

The West Australian (27 Temmuz 1923). *Diplomatic Relations*. s.7.

The West Australian (28 Aralık 1922). *Armenian Delegates*. s.7.

The West Australian (28 Kasım 1922). *A Russian's Opinions*. s.7.

The West Australian (28 Mart 1923). *Conference of Experts*. s.9.

The West Australian (28 Nisan 1923). *Straits Convention*. s.9.

The West Australian (28 Şubat 1923). *Discussed in Angora*. s.9.

The West Australian (28 Temmuz 1923). *Mr. Lloyd George*. s.11.

The West Australian (29 Aralık 1922). *The Mosul Question*. s.7.

The West Australian (29 Aralık 1922). *Turkey's Refusal*. s.7.

The West Australian (29 Kasım 1922). *A Critical Stage*. s.9.

The West Australian (29 Mart 1923). *Prisoners of War*. s.7.

The West Australian (29 Mart 1923). *Smyrna Disaster*. s.7.

The West Australian (29 Mayıs 1923). *Peace Treaty*. s.7.

The West Australian (29 Ocak 1923). *Greece and Thrace*. s.9.

The West Australian (3 Kasım 1922). *Turkish Peace Terms*. s.7.

The West Australian (3 Ocak 1923). *Turkish Army*. s.7.

The West Australian (3 Şubat 1923). *Russia's Position*. s.9.

The West Australian (30 Aralık 1922). *Lausanne Conference*. s.7.

The West Australian (30 Kasım 1922). *No Progress Made*. s.7.

The West Australian (30 Mart 1923). *Kemal Pasha*. s.5.

The West Australian (30 Mayıs 1923). *Reparations*. s.9.

The West Australian (30 Nisan 1923). *Turks' Plan*. s.8.

The West Australian (30 Ocak 1923). *Gallipoli Cemeteries*. s.7.

The West Australian (30 Temmuz 1923). *The Near East*. s.7.

The West Australian (31 Mayıs 1923). *New Frontier Fixed*. s.7.

The West Australian (4 Aralık 1922). *Evacuation of Christians*. s.7.

The West Australian (4 Aralık 1922). *Turks Pessimistic*. s.7.

The West Australian (4 Mayıs 1923). *The Near East*. s.7.

The West Australian (4 Ocak 1923). *A Report Denied*. s.7.

The West Australian (4 Temmuz 1923). *The Near East*. s.9.

The West Australian (5 Aralık 1922). *Capitulations Question*. s.7.

The West Australian (5 Aralık 1922). *Venizelos Interviewed*. s.7.

The West Australian (5 Mart 1923). *Treatment of Refugees*. s.7.

The West Australian (5 Mayıs 1923). *The Ottoman Debt*. s.8.

The West Australian (5 Şubat 1923). *Peace Treaty*. s.7.

The West Australian (6 Ağustos 1923). *An Outspoken Critic*. s.7.

The West Australian (6 Aralık 1922). *Position Unsatisfactory*. s.9.

The West Australian (6 Haziran 1923). *Judicial Declaration*. s.9.

The West Australian (6 Kasım 1922). *Sultan Abdicates*. s.7.

The West Australian (6 Mart 1923). *Plight of Refugees*. s.7.

The West Australian (6 Ocak 1923). *Feeling at Lausanne*. s.9.

The West Australian (6 Şubat 1923). *Turks Refuse to Sign*. s.7.

The West Australian (7 Ağustos 1923). *Turkish Army*. s.7.

The West Australian (7 Aralık 1922). *Problem of The Straits*. s.7.

The West Australian (7 Aralık 1922). *Treatment by Turks*. s.7.

The West Australian (7 Kasım 1922). *Kemalists in Power*. s.7.

The West Australian (7 Mayıs 1923). *Ismet Pasha Obstinate*. s.5.

- The West Australian** (7 Şubat 1923). *America's Concern*. s.7.
- The West Australian** (7 Şubat 1923). *Kemal's Manifesto*. s.7.
- The West Australian** (8 Aralık 1922). *Lausanne Congress*. s.9.
- The West Australian** (8 Aralık 1922). *The Straits Problem*. s.9.
- The West Australian** (8 Kasım 1922). *Kemalists Demands*. s.9.
- The West Australian** (8 Mart 1923). *A Counter Treaty*. s.7.
- The West Australian** (8 Ocak 1923). *An Angry Scene*. s.7.
- The West Australian** (8 Şubat 1923). *Lord Curzon Stetament*. s.7.
- The West Australian** (9 Aralık 1922). *Greek Army Mobilised*. s.11.
- The West Australian** (9 Haziran 1923). *The Near East*. s.9.
- The West Australian** (9 Kasım 1922). *America's Attitude*. s.7.
- The West Australian** (9 Kasım 1922). *Mr. Bonar Law*. s.7.
- The West Australian** (9 Mart 1923). *Rejected by Turks*. s.9.
- The West Australian** (9 Nisan 1923). *Turkey and Greece*. s.5.
- The West Australian** (9 Ocak 1923). *Economic Conference*. s.7.
- The West Australian** (9 Şubat 1923). *Allied Warships*. s.7.
- The West Australian** (9 Temmuz 1923). *A Joint Letter*. s.7.
- Tunçay, M.** (1997). *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*. Cem Yayınevi, İzmir.
- Türkgeldi, A.** (1948). *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*. Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Usher, J.** (2008). *The Argus – life and death of a newspaper*. Australian Scholarly Publishing, Melbourne.
- Üçüncü, U.** (2014). Fener Rum Patriği IV. Meletius'un İstanbul'dan Çıkarılması. *Tarih Okulu Dergisi*, 7(19), 197-232.
- Yavuz, B.S.** (1999). Fransız Arşiv Belgeleri Işığında Chester Demiryolu Projesi. *Atatürk Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* (24), 527-561.
- Yazıcıoğlu, Y.** (2018). *Her Yönüyle Lozan Antlaşması*. Kripto Yayınları, Ankara.
- Yerasimos, S.** (2000). *Kurtuluş Savaşı'nda Türk-Sovyet İlişkileri 1917-1923*. Boyut Yayınları, İstanbul.

EKLER

ANZAC GRAVES COMMISSION'S FINE WORK PILGRIMAGE TO GALLIPOLI

"Tell the Australian people who may think of visiting Gallipoli to see their boys' graves that anything we can do for them we shall be only too pleased to do."

The message was given to Mr. E. Norton Grimwade, of Melbourne, by Colonel Hughes, an Australian, who is at the head of the Imperial War Graves Commission on Gallipoli. Mr. and Mrs. Grimwade have just returned from a pilgrimage to Shrapnel Valley, where one among a field of wooden crosses bears the name of their son, who fell fighting on the hostile shore.

"Every Australian ought to be grateful for what has been done," said Mr. Grimwade. The arrangement and maintenance of the graves was excellent. The Imperial War Graves Commission was doing the work, with Colonel Hughes, an Australian, in charge, and Captain Vickery second in command.

"The majority of the graves are in 1100 acres ceded to England by Turkey," said Mr. Grimwade; "therefore nearly all of our splendid boys who rest there are on English soil. The graves are arranged in a wonderful manner, considering the disorder that there must once have been.

"In Shrapnel Valley a permanent memorial was being erected, and over each grave a small wooden cross was to be replaced by a small permanent memorial.

"I had hoped to land at Anzac, but the sea was too rough, so we were motored about eight miles across the Peninsula to the Valley.

"The Americans seem to prefer to remove their dead from the battlefields to their own country. I think this is wrong, and I have no doubt that, in time to come, the journey to this historic spot will be made very much easier. I am sure very many Australians will wish to pay a pilgrimage such as that from which Mrs. Grimwade and I have returned."

Ek-1: The Daily Telegraph, 1 Kasım 1922.

ANZAK MEZARLARI
KOMİSYONUN İYİ İŞİ
GELİBOLUYA ANMA ZİYARETLERİ

“Gelibolu’daki Çocuklarının mezarını ziyaret etmeyi düşünen Avustralya halkına söyleyin, elimizden gelen her şeyi yapmakla büyük mutluluk duyarız.”

Mesaj, Gelibolu İmparatorluk Savaş Mezarları Komisyonu'nun başında bulunan Avustralyalı Albay Hughes tarafından Melbourne'den Bay E. Norton Grimwade'e verildi. Bay ve Bayan Grimwade Şarapnel Vadisindeki tahta haçlı mezarlardan biri olan oğullarının mezarını ziyaretten yeni döndüler. “Her Avustralyalı yapılanlar için minnettar olmalıdır.” Dedi Mr. Grimwade. Mezarların bakım ve düzenlemesi mükemmel. İmparatorluk Savaş Mezarları Komisyonu Başkanı, Albay Hughes bir Avustralyalı ve yardımcısı Yüzbaşı Vickery ile görevlerini çok iyi yapıyorlar.

Mr. Grimwade; “Mezarların çoğu Türkiye tarafından İngiltere’ye devredilen 1100 dönümlük arazinin üzerindedir. Dolayısıyla hemen hemen tüm çocuklarımız İngiliz topraklarında yatıyor. Mezarlar, zamanla oluşacak bozukluklar dikkate alınarak harika bir şekilde düzenlenmiştir. Şarapnel Vadisinde kalıcı bir anıt dikildi. Daha önceki mezarlara konan küçük tahta haçlar, kalıcı olanlarla değiştirildi. Karaya Anzak koyundan çıkmak istiyordum fakat deniz çok dalgalıydı ancak motorla koyun 8 mil ötesine çıkabildik. Amerikalılar ölülerini savaş alanı yerine memleketlerine götürmeyi tercih ediyorlar. Ben bunun yanlış olduğunu düşünüyorum. Zamanı geldiğinde, tarihi noktaya olan yolculuğun çok daha kolay olacağından şüphem yok. Eminim ki birçok Avustralyalı Bayan Grimwood ve ben gibi evlatlarımızın mezarlarına anma ziyareti yapıp dönmek isteyecektir.” Dedi.

PEACE CONFERENCE.

Ægean Islands Control.

Turkish Delegates Annoyed.

LAUSANNE, Dec. 1.

A sub-committee of the Territorial and Military Commission has reported recommending the demilitarisation of the islands of Mytilene, Chios, Samos, and Nisaria. Only the Turkish members dissented. The commission holding this recommendation insufficient, the sub-committee is now considering the question of the complete demilitarisation of Lemnos, Tenedos, and Samothrace, under the control of the Powers.

Owing to the refusal of the sub-committee to accept the Turkish view in regard to the sovereignty of the Ægean Islands, the Turkish members of the sub-committee have declared that they can remain on it only as "observers."

The Russian Soviet, replying to the Allies' refusal to admit the Russian delegates to all of the sittings, says that the ruling renders void the decisions made in Russia's absence. The Soviet asks for a postponement of the Straits Conference until Monday.

Insurgents Busy.

CONSTANTINOPLE, Nov. 30.

Turkish insurgents have defeated the Greeks in the Tekinazarakeni and Dedeağatch districts of Thrace, and also routed the Greek garrison at Gumuldjina, where they captured a large quantity of munitions. It is reported that the insurgents have established a provisional Government.

Freedom of Straits.

The "Daily Chronicle's" Berlin correspondent states that M. Tchitcherin, the Soviet Minister for Foreign Affairs, declared in an interview:—"Russia's policy is that the Turks must be masters of their own territory and their waters must not be controlled by the League of Nations or an international combination. The Straits must be completely closed to all warships except Turkish."

Ek-2: The Argus, 2 Aralık 1922.

BARIŞ KONFERANSI

EGE ADALARININ KONTROLÜ

TÜRK DELEGELER RAHATSIZ

Toprak ve askeri konular alt komisyonu Midilli, Sakız, Sisam ve İkaria adalarının askersizleştirilmesini tavsiye olarak rapor etti. Sadece Türk üyeler bu karara muhalif oldu. Komisyon bu tavsiyeyi yetersiz gördü. Şimdi alt komisyon büyük devletler kontrolünde Limni, Bozcaada ve Semadirek adalarının da askersizleştirilmesini görüşüyor.

Alt komitenin, Ege Adaları'nın egemenliğine ilişkin Türk görüşünü kabul etmemesi nedeniyle, alt komitenin Türk üyeleri, sadece “gözlemci” olarak kalabileceklerini beyan etmişlerdir.

Müttefiklerin, Rus delegelerini bütün oturlara kabul etmeyi reddetmelerine cevap veren Sovyet Rusya, Konferansı idare edenlerin Rusya'nın yokluğunda verdiği kararları geçersiz saydıklarını ifade etti. Sovyetler Boğazlarla ilgili görüşmenin pazartesiye kadar ertelenmesini talep ettiler.

ASİLER MEŞGUL

Türk asiler, Trakya'nın Tchinasarakeni ve Dedeağaç bölgelerinde bulunan Rumları yendi ve büyük miktarda mühimmat ele geçirdiler ve Yunan garnizonu olan Gümülcine'ye doğru sürdüler. Asilerin burada geçici bir hükümet kurduğu bildirildi.

BOĞAZLARIN SERBESTLİĞİ

Daily Chronicles'ın Berlin muhabiri Sovyet Rusya Dışişleri Bakanı Çiçerin ile yaptığı röportajda Çiçerin'in, “Rusya'nın politikası Türkiye'nin kendi topraklarının ve sularının efendisi olması yönündedir. Milletler Cemiyeti ya da uluslararası komisyon tarafından bu yerler kontrol edilmemelidir. Boğazlar Türkiye hariç tüm ülkelerin savaş gemilerine kapalı olmalıdır.” İfadelerini kullandığını iletti.

SNARLING GREEKS & TURKS

Opposing Forces on Maritza.

A DANGEROUS SITUATION.

Brushes Between Outposts.

LONDON, 20th January.

Advice received in Paris from Constantinople state that the situation in Thrace is daily growing more perilous.

Turkish and Greek forces are face to face on the Maritza. It is believed that the Greeks have 60,000 well-equipped men there.

Shots have been exchanged between the Greek patrols and Turkish gendarmes on the Ipsala front, and Turkish peasants fired on Greek advanced posts at Bonjak.

AMERICA GAINS A POINT.

PROPOSED SEPARATE TREATY WITH TURKEY.

LAUSANNE, 20th January.

It is understood that in the event of a rupture of the Near-East Conference the Turks have agreed to sign a separate treaty with the United States, giving the latter more than the Allies ever demanded. The concessions include the freedom of the straits for both war ships and merchant vessels, a completely open door, most favored nation treatment, and juridical guarantees to replace the capitulations. If the United States obtains such a treaty it intends to model other separate treaties upon it.

Ek-3: The Age, 22 Kasım 1923.

TÜRK-YUNAN HIRLAMASI KARŞI KUVVETLER MERİÇTE TEHLİKELİ DURUM

İstanbul'dan haberlere göre Trakya'da durum git gide tehlikeli bir hal alıyor. Türk ve Yunan Orduları Meriç Nehrinde karşı karşıyalar ve Yunan Ordusu 60.000 iyi eğitilmiş askere sahip. İpsala sınırında Yunan devriyeleri ve Türk jandarmaları arasında karşılıklı ateş açılırken, Türk köylüler Bondjak'ta Yunan ileri karakollarına ateş açtılar.

AMERİKA PUAN KAZANIYOR TÜRKİYE İLE AYRI ANLAŞMA ÖNERİLDİ

Konferansın kopması durumunda, Türklerin Amerikalılarla, Boğazların Amerika'ya ait hem ticaret hem savaş gemilerine serbestlik veren, malları için açık kapı politikası güden, en çok gözetilen ulus muamelesi ve kapitülasyonların yerini almak için yasal garantiler de dahil olmak üzere ayrı bir anlaşma yapacağı anlaşılıyor. Eğer Birleşik Devletler böyle bir antlaşma yaparsa bu tür anlaşmaların önü açılmış olur.

Kapitülasyonlar, Türkiye sınırları dahilinde ABD, İngiltere, Fransa ve diğer Avrupa ülkelerine ekstra bölgesel yetki vermektedir. Türkiye'de yaşayan yabancılara tanınan başlıca imtiyazlar; yerleşim özgürlüğü, ticaret ve din özgürlüğü, yerel yargı yetkisinden muafiyet, aynı milliyetten yabancılar üzerinde münhasır ekstra bölgesel yargı yetkisidir. Amerika Birleşik Devletleri böyle bir anlaşmayı elde ederse, diğer ayrı anlaşmaları bunun üzerine modellemeyi amaçlar.

THE TURKS.

Peace Treaty at Lausanne.

Request for Delay Granted.

No Further Bargaining.

LAUSANNE, January 31.

The British Minister for Foreign Affairs (Lord Curzon), who is conducting the negotiations with the Turks at the conference with reference to the proposed peace treaty, at a plenary session to-day granted the Turkish request that the proceedings should be delayed until Sunday evening.

Lord Curzon, who promised that he would remain at Lausanne until next week, presented the draft treaty prepared by the Allies. He said that by far the greater part of the treaty had been examined, argued, and revised, with the assistance of the Turkish delegation, over and over again. To a not inconsiderable portion the Turks had already assented, and it was not possible for the Turkish delegation to declare that they were confronted with a surprise or a menace. The Allies had unanimously concluded that more could not be expected from further meetings, and accordingly had drawn up in the form of a definite treaty the essential conditions on which an honourable peace could be concluded. He added that the treaty represented a combined offer to Turkey by all the Powers primarily interested in the re-establishment of peace or the welfare of the Turkish people. The treaty was an appeal not to Angora, nor to the populations of Europe alone, but to public opinion throughout the world. When the terms of the Sevres treaty were contrasted with the present instrument, he did not think that anyone would be found to complain of lack of generosity. He did not object to allowing time for reflection, whether the conference was continued at Lausanne or elsewhere, but he could not agree to further bargaining.

M. Garroni and Bompard strongly advised the Turks to sign the treaty, and Ismet Pasha replied that the Turks were animated by a sincere desire for peace, but the treaty contained articles which had never been discussed.

Ek-4: The Mercury, 2 Şubat 1923.

TÜRKLER

LOAZAN'DA BARIŞ ANTLAŞMASI

SÜRE TALEP EDİLDİ

DAHA FAZLA PAZARLIK YOK

Lord Curzon, önerilen anlaşmayı Yakın Doğu Barış Konferansı'na sunarken, Türk heyetinin yardımıyla defalarca incelendiğini, tartışıldığını ve revize edildiğini söyledi. Türkler, dikkate değer olmasa bile, anlaşmanın bir kısmını zaten kabul etmişti. Türk heyetinin şimdi bir sürpriz veya tehditle karşı karşıya olduğunu beyan etmesi mümkün değildi. Müttefikler oybirliğiyle daha fazla toplantıdan daha fazlasının beklenemeyeceği sonucuna vardı ve buna bağlı olarak, onurlu bir barışın olacağı temel koşulları sağlayan bir anlaşma hazırlamışlardı.

Lord Curzon sözlerine anlaşmanın, barışın yeniden tesis edilmesi ve Türk halkının refahını bir arada içeren bir teklif olduğunu ekledi. Ve “Anlaşma Ankara'ya ya da sadece Avrupa halklarına değil, tüm dünyadaki kamuoyunun ilgisini çekiyor. Sevr Anlaşması ile şimdiki anlaşma karşılaştırıldığında hiç kimse bu anlaşmada cömert davranılmadığını söyleyemez” dedi. Konferansın Lozan'da veya başka bir yerde devam etmesine bakılmaksızın, Türklerin düşünmeye zaman ayırmasına itiraz etmedi, ancak daha fazla pazarlık yapmayı kabul edemedi.

Signor Garroni (İtalya) ve M. Bompard (Fransa) Türklere anlaşmayı imzalamalarını şiddetle tavsiye etti. İsmet Paşa, yanıt olarak, Türklerin samimi bir barış arzusunda olduğunu, ancak antlaşmanın hiç tartışılmayan konuları da içerdiğini söyledi.

TURKISH METHODS.

APPALLING STORY.

Expelling the Greeks.

LONDON, Feb. 12.

The Constantinople correspondent of the "Daily Telegraph" writes an appalling story of the sufferings of the Greeks who are being turned out of their homes on the Black Sea coast. Ten thousand of them are now in Scutari.

Without warning, during the last fortnight these poor folk were taken from farms, shops and their homes, seized in the street, or dragged from the houses. They were bundled into ships with scarcely a thing except what they were wearing, and, with little bedding were dumped into barracks to await removal to Greece, this despite the fact that Greece has notified Turkey that she cannot receive more deportees. She has already absorbed a million, and has no room for more.

Smallpox broke out at Scutari, and there are 200 cases in the Greek hospital, which is full. The only assured supply of food is half a loaf of bread daily per head from the American Relief Association.

The Greek Government has just presented a Note to the Turkish Government, stating that the expulsion of the people is contrary to the agreement at Lausanne, and if the process continues the Greeks will immediately expel an equal number of Turks.

In two wings of the Scutari barracks 100 men, women, and children are huddled with out the least privacy. Three thousand more are in tumble-down stables. Most of them are lying on bedding, and often there are three generations in a heap trying to keep warm. In one room 50 feet square there are 120 people. Some make a pathetic attempt to stake out floor space by spreading bedding on the wet stone floor and placing a few boxes round, giving them a privacy eighteen inches high. Regarding another stable, really a manure store, the conditions cannot be stated. All these people a fortnight ago were well-to-do peasants, tobacco cultivators and owners of cattle. The Muslems have got all their possessions.

"I saw a dead man lying stark on a manure-covered floor, with a living family touching him all round," writes the correspondent. "I also watched a youth staggering out with a flushed and blistered girl on his back, the latest smallpox case. The unfortunate simply lie and wait to catch the disease."

Ek-5: The Sydney Morning Herald, 15 Şubat 1923.

TÜRK METODLARI

KORKUNÇ HİKAYE

RUMLARIN KOVULMASI

Daily Telegraph'ın İstanbul muhabiri, evlerinden çıkan Rumların Karadeniz kıyısındaki acılarının korkunç hikayesini anlatıyor. Bunlardan on bini Üsküdar'da. Son iki hafta boyunca uyarı yapmadan, bu fakir halk, çiftliklerden, dükkanlardan ve evlerinden alındı,, ne giydiklerine bakılmaksızın Yunanistan'a gönderilmeleri için gemilere bindirildi ve küçük yataklar ile kışlalara atıldı. Ve Yunanistan'ın daha fazla mülteci alamayacağını bildirmesine rağmen çünkü şu ana kadar zaten bir milyon mülteci aldı ve daha fazlası için barındıracak yeri yok. Üsküdar'da çiçek hastalığı patladı ve olan Yunan hastanesinde üç yüz vaka var.

Tek garanti tedarik edilen şey American Relief Association'ın dağıttığı kişi başı yarım yulaf ekmeğidir. Yunan Hükümeti, Türk Hükümetine, halkın sınır dışı edilmesinin Lozan'da varılan anlaşmaya aykırı olduğunu belirten bir nota gönderdi. Eğer durum böyle devam ederse Yunanistan da aynı miktarda Türkü sınır dışı edecek. Üsküdar kışlasının iki kanadında 7000 erkek kadın ve çocuk, en basit mahremiyete bile izin verilmeden toplanıyor ve 3 000 kişi daha yıkılmış ahırlarda tutuluyor. Sıcak olsun diye üç kuşak birbirine sarılarak aynı yatakta uyuyor. 50 fitlik bir odada 130 kişi beraber kalıyor.

Bazıları ıslak taş zemine yatak örterek ve etrafına birkaç kutu yerleştirerek taban alanını kazımak için acıklı bir girişimde bulundular ve böylece on sekiz inç yüksekliğinde kendilerine özel bölge sağladılar. Başka bir ahır gerçekten bir gübre deposu. Koşullar detaylandırılmamış. İki hafta önce tüm bu insanlar, sığır sahibi olan iyi köylüler ve tütün ekicisiydi. Müslümanlar tüm varlıklarını aldılar. Gübre kaplı yerde yatan ölü bir adam ve ona dokunan ailesini gördüm. Ayrıca çiçek hastalığı vakası yüzünden sırtı yanmış ve kabarmış bir kızla onu görüp şaşkına dönen bir gençlik izledim. Talihsizler sadece hastalığa ne zaman yakalanacaklarını beklemektedirler.

THE NEAR EAST.

TURKISH PROPOSALS.

LONDON, March 21.

The Inter-Allied experts met at the Foreign Office. Lord Curzon welcomed them and afterwards committees were appointed to consider certain clauses of the Turkish proposals.

The Defiant Turk.

A writer in the "Journal des Debats" says the Turkish counter proposals would destroy French financial interests in the Near East, and nullify the administrative and judicial guarantees that existed in the old Turkish Empire. Sensational reports are circulating that the Turks have already abrogated the capitulations, and put into operation new regulations affecting foreigners.

Foreign Missions in Greece.

ATHENS, March 21.

The Greek Government are dispensing with the services of the British naval, the French military, and the Italian police missions, as a necessary measure of economy. All the members are to receive six months' salary as compensation. The British authorities agree that the dismissals are proper and necessary.

Ek-6: The Advertiser, 23 Mart 1923.

TÜRK ÖNERİLERİ

Türkiye'nin Lozan anlaşmasına karşı önerilerini görüşecek olan Müttefikler arası uzmanlar Dışışleri Bakanlığı'nda bir araya geldiler ve Dışışleri Bakanı (Lord Curzon) tarafından karşılandılar. Daha sonra Türk önerilerindeki belirli maddeleri dikkate almak üzere bir komite atandı.

MEYDAN OKUYAN TÜRK

Paris Journal des Debats yazarının dediğine göre, Türk karşı önerileri Lozan Anlaşmasındaki Fransa'nın ekonomik çıkarlarını yıkmayı ve eski Türk İmparatorluğundan kalan yabancı unsurlara tanınmış idari ve adli hakları geçersiz kılmayı içeriyor.

Türklerin kapitülasyonları çoktan kaldırmış ve yabancıları etkileyen yeni düzenlemeler başlattıklarına dair sansasyonel raporlar yayılmaktadır.

THE NEAR EAST.

American Scheme Accepted.

Constantinople, April 11.

The National Assembly has approved of the acceptance of the Chester scheme. The agreement provides for the employment of Turkish labour only. The Premier declares that the project will draw Turkey and America into closer friendship.

[The Chester scheme contemplates the transformation of Angora into "a dream city" containing the outstanding features of London, Paris, New York and Washington, also a comprehensive scheme of works throughout Anatolia.]

Feeling in America.

New York, April 11.

The New York "World's" Washington correspondent says that the Angora Assembly's ratification of the American Chester concessions to Turkey, while not quite a surprise in official circles here, is nevertheless considered to be sudden. General G. W. Goethals, who built the Panama Canal and is president of the Chester firm, hurried to consult with the State Department, whose experts freely admit the implications of world political responsibility, which the concession puts upon the United States. The latter country is now compelled to participate in the problems growing out of the Turkish question, and the Far Eastern mandates. The feeling is that Angora should act quickly because it desires American capital in Turkey, and because no fear is possible of American political dominion, such as might occur from concessions granted to European nationals. It is also pointed out that Turkey will now probably try to use the United States against Britain and France in the Mosul question and other Far Eastern problems.

AMERİKAN PLANI KABUL EDİLDİ

Türkiye Millet Meclisi Türkiye'nin yeniden inşası için Amerikan planını kabul etti. Anlaşma, Türk işgücünün sadece yeniden yapılanmada istihdam edilmesini öngörüyor. Başbakan, projenin Türkiye ve Amerika'yı daha yakın dostluğa çekeceğini açıkladı. Plan Ankara'yı Londra, Paris ve New York gibi dünya şehri yapmayı güdüyor.

AMERİKA'DAKİ HİSSİYAT

Ankara Meclisi'nin kararı hakkında New York World'ün Washington muhabiri, Türkiye'deki Amerikan Chester imtiyazının Ankara Meclisi tarafından onaylanmasının, burada resmi çevrelere sürpriz olmamakla birlikte, ani olarak karar verildiğini belirtiyor. Panama Kanalı'nı inşa eden ve Chester firmasının başkanı olan General Goethals, uzmanları, imtiyazın Amerika Birleşik Devletleri'ne koyduğu dünya siyasi sorumluluğundaki etkilerini serbestçe kabul eden Dışişleri Bakanlığı'na danışmak için acele etti. Amerika Birleşik Devletleri, Türk meselesinden ve Uzakdoğu görevlerinden doğan sorunlara katılmaya mecburdur.

Ankara Meclisi'nin hızlı hareket etmesinin sebebi, Türkiye'de Amerikan sermayesini istediği ve Avrupalı vatandaşlara verilmiş tavizlerden kaynaklanabilecek Amerikan siyasi hakimiyeti olasılığından korkmadığı içindir. Türkiye'nin Musul ve diğer Uzak Doğu sorunlarında Amerika Birleşik Devletleri'ni İngiltere ve Fransa'ya karşı kullanmaya çalışmayacağı belirtiliyor.

PEACE IN SIGHT

Lausanne Discussions

DEBT SETTLEMENT

(Reuter's Telegrams)

LONDON, Monday Night.

Diplomatic interchanges at the Lausanne Peace Conference are likely to end favorably.

The only obstacle to a settlement now is the question whether the Ottoman Debt shall be paid in gold francs or in sterling, the difference involving about £1,750,000.

Once this is settled it is thought that the final agreement will not be long delayed.

It is understood that an agreement has been reached on the "capitulations" as affecting the legal rights of foreigners.

The political committee at Lausanne has finally disposed of a number of questions, including that of the area on the Maritza which has been conceded to the Turks, thus changing the frontier of West Thrace. Castellorizo has been ceded to Italy.

Ismet Pasha remarked that Turkey thus made one more sacrifice in the interests of peace.

Ek-8: The Sun, 5 Haziran 1923.

UFUKTA BARIŞ VAR
LOZAN GÖRÜŞMELERİ
BORÇLARIN ÖDENMESİ

Lozan Barış Konferansı'ndaki diplomatik değişimlerin olumlu bir şekilde sona ermesi muhtemeldir. Şu anda bir çözümün önündeki tek engel, Osmanlı Borcunun altın, frank mı yoksa sterlin olarak mı ödeneceği sorusudur. Oluşan fark yaklaşık 1.750.000 sterlindir. Bu sorun çözüldüğünde, nihai anlaşmanın uzun süre ertelenmeyeceği düşünülüyor.

Yabancıların yasal haklarını etkileyen "kapitülasyonlar" konusunda anlaşmaya varıldığı anlaşılıyor. Lozan'daki siyasi komite, sonunda, Meriç'te Türklere verilen bölge de dahil olmak üzere (böylece Batı Trakya sınırı değişti) bir dizi sorunu çözdü. Meis Adası İtalyanlarda kaldı. Bu konu ile ilgili İsmet Paşa, Türkiye'nin barış adına bir fedakarlık daha yaptığını kaydetti.

End of Conference

Turkish Treaty Signed

A Simple Ceremony

LAUSANNE, July 24.
The ceremony of signing the Near East Peace Treaty was most simple in character. The President of Switzerland (Dr. Scheurer) delivered a short speech, inviting the plenipotentiaries to place their signatures to the documents. Ismet Pasha (Turkey) was the first to sign and Sir Horace Rumbold (Britain) came next. When the President of the Swiss Confederation, who was much moved, closed his address, all the delegates rose and shook hands. This was the final scene of a long drawn out conference.

Ek-9: The Telegraph, 26 Temmuz 1923.

KONFERANSIN SONU

TÜRK ANTLAŞMASI İMZALANDI

SADE TÖREN

Türkiye ile Müttefikler arasındaki barış anlaşmasının imzalanması töreni en basit karakterdeydi. Başkanlık eden İsviçre Cumhurbaşkanı M. Scheurer, tam yetkili kişileri belgelere imza atmaya davet ettiği kısa bir konuşma yaptı. Türk delegasyon başkanı İsmet Paşa antlaşmayı ilk imza edendi. Ardından Sir Horrace Rumbold imzaladı.

İsviçre Konfederasyonu başkanının etkileyici konuşmasının ardından tüm delegeler ayağa kalkıp alkışladılar. Bu, uzun süren bir konferansın son sahnesiydi.

KEMAL'S WAY

Critics May be "Muzzled"

AUTOCRATIC RULE

(Published in "The Times")

LONDON, Friday Night.

The Angora Assembly will begin its discussion of the Lausanne Treaty tomorrow, says the Constantinople correspondent of "The Times." Practically everything depends on Mustapha Kemal, whose position is unassailable.

A few critics protest against Kemal's autocratic rule, complaining that the Assembly is ridiculously servile, but they are making a grave mistake in opening the campaign so soon. Kemal is so strong that the opposition may wake some morning to find its leaders muzzled.

An indication of Kemal's authority is seen in the fact that many deputies do not consider it worth while to go to Angora.

Ek-10: The Sun, 18 Ağustos 1923.

KEMAL'İN YOLU

ELEŞTİRENLER SUSTURULMUŞ OLABİLİR

OTOKRATİK KURAL

The Times gazetesinin İstanbul muhabiri, Ankara Meclisi'nin Lozan Antlaşması'nı görüşmeye yarın başlayacağını söyledi. Pratikte her şey, konumu tartışılmaz olan Mustafa Kemal'e bağlıdır. Birkaç eleştirmen Kemal'in otokratik yönetimini protesto ediyor, Meclis'in gülünç derecede köle olduğundan şikayet ediyor, ancak kampanyayı bu kadar erken başlatmakla büyük bir hata yapıyorlar. Kemal o kadar güçlüdür ki, muhalefet bir sabah kalkıp liderlerini susturmak için uyanabilir. Pek çok milletvekilinin Ankara'ya gitmeye değmediğini düşünmesi, Kemal'in otoritesinin bir göstergesi olarak görülmektedir. Ankara Hükümeti'nin Perşembe günü Lozan Antlaşması'nı onaylaması bekleniyor.